

శ్రీరస్తు.

కా టి లి యార్థ శాస్త్రము

ఇది

శ్రీశ్రీవిజయనగరం మహారాజావారి యాంగ్లకళాశాలా
చరిత్రానుశాసనశాస్త్రము
మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్య. ఎం.ఎ.

శ్రీశ్రీవిజయనగరం మహారాజావారి సంస్కృత
కళాశాలాంధ్రీనండితులగు
ఆకుండి వేంకటేశ్వరీ గౌరవ
సాంధ్యీకరించబడినది.

కే. శ్రీనివాసరావుగారి

శ్రీవేదవ్యాస మహర్షిలయమున ముద్రితము,
విజయనగరము.

1923.

CHECKED-75

ఉ పో దా త ము

సుప్రసిద్ధములగు సంస్కృతగ్రంథములలోఁ గౌటీయనియుగ్ధ శాస్త్ర మొకటియైయున్నది. పూర్వకాలపు నీతివేత్తలు కవులు దాని ప్రాశస్త్యమును పూర్తిగా నెఱిగియుండినను నిటీవలికాలమున దాని వ్రాతప్రతులేవియు దొరకనందునఁ గొన్ని సంవత్సరముల క్రిందటివఱకు దానిస్వరూపమిట్టిదియని నిర్ణయించుట దుస్సాధ్యముగ నుండెను. కాని, మైసూరుసంస్థానపునైకభాండాగారమునకై పుస్తకముల సరిగ్రహించుప్రయత్నములో కాంచీపుర సమీపగ్రామమందు నివసించుచుండిన నొకవైష్ణవబ్రాహ్మణునిగృహమందు 1900 పాఠమున నీగ్రంథపువ్రాతప్రతియొకటి దైవవశమునలభించెను. తర్వాత నాలుగైదుసంవత్సరముల కాభాండాగారములోని విద్వాంసులలో నొకరగు శ్యామాశాస్త్రిగారు గ్రంథములొని కొన్నిభాగములనాంధ్రీయభాషలోనికిఁదగ్గరమాగావించి “మైసూరురివ్రాత” “ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ” అను మాసపత్రికలయందుఁ బ్రచురించిరి. వీనిని చదువుభాగ్యము కలిగినవారందఱు మొదటినుండియు గ్రంథమమూల్యమైనదనుమాటను గ్రహించి మనదేశపుబ్రాహ్మీనచరిత్రను మరిశోధించుటయందెంతయో యుపచరింపఁగలదని దానిని వేనోళ్ళనుత్తింపసాగిరి. అటుపిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు మైసూరుప్రభుత్వమువారి యాదార్యసహాయముచే శ్యామాశాస్త్రిగారు గ్రంథమునంతను పరిష్కరించి సంస్కృతమూలమును సమగ్రముగ ముద్రించుటయేగాక గ్రంథమునకొక యింగ్లీషుతర్జుమాను తయారుచేసి ప్రకటించిరి. ఇదిజరిగి యిప్పటికినుమారు శదునైదుసంవత్సరములయ్యెను. ఈపదునైదుసంవత్సరములును పండితులీగ్రంథమును విమర్శించినట్లు మఱియొకసంస్కృతగ్రంథమునువిమర్శింపలేదనిచెప్పవచ్చును. ఇంతకుఁ బూర్వము చాలకాలమునుండి సంస్కృతగ్రంథపఠనముం దత్యంతో

త్యాహముచూపుచుండిన దర్శనులులోనగు పాశ్చాత్యపండితులును మనదేశపువిద్వాంసులునుకూడ నీగ్రంథమును చక్కగఁ బరిశీలించి దానిలోని గుణదోషముల వివరింపఁబోవఁగిరి. ఇట్లుచేయుటలో గ్రంథముయొక్కతత్వభావము గ్రంథకర్త గ్రంథకాలము మొదలగు వానివిషయములగుఁజేరి భిన్నాభిప్రాయములనేకములు బయల్పడెను. ముద్రాగ్రంథమునకొక వ్యాతిప్రతిమాత్రమాధారమైనందున సరియైనవాకమిదియని నిజాయించుటకు వీలులేకపోయెను. గ్రంథకర్త సూత్రకైలి నుపయోగించినందున నతనియభిప్రాయముల నేకము లతిగూఢములుగఁ గన్పడెను. అతనిచే వాడఁబడినపరిభాష తక్కినసంస్కృతగ్రంథములందుఁగాని నిఘంటువులందుఁగాని దొరకకపోవుటచేత వానియ్యమును స్పష్టమగుట కష్టతరమయ్యెను. ఇట్టి సందర్భమున విమర్శకులందు భిన్నాభిప్రాయములుండుటవంతకాదు. అయినప్పటికి నర్థశాస్త్రగ్రంథములలో సంస్కృతమందిట్టిగ్రంథముమఱియొకటిలేదని విద్వాంసులెల్లరంగీకరించియున్నారు.

ఇంతటిగౌరవము కాటిల్లునిగ్రంథమునకువచ్చుటకు సంస్కృతభాషయం దర్థశాస్త్రగ్రంథములు లేకపోవుటకాదు. (1) అతనికి పూర్వము నతనితర్వాతనుకూడ నీవిషయమై యెన్ని యోగ్యంథములు వ్రాయఁబడినవి. దీనినేయతఁడు తనగ్రంథాదియందు, “భాసంపాదనపరిపాలనములగుఁజేరి పూర్వాచార్యులచే నెన్నెన్నియర్థశాస్త్రములు చెప్పఁబడినవో వానినెల్లసంగ్రహించి సంక్షేపముగ నీయ్యశాస్త్రము చేయఁబడినది”, యనువాక్యముచేసూచించియున్నాడు. ఈయాచార్యులయొక్క సిద్ధాంతములఁ గొన్నిటినిఖండించునందర్శమున నతఁడు మానవులు జాహ్నవృత్తులు జౌళననులు పరాశరులు అంభీయులు భారద్వాజులు విశాలాక్షులు పరాశరులు పిశుచులు కొణపదంతులు వాతివ్యాధి బాహుదంతీపుత్రులు లోనగునర్థశాస్త్రకారులను పేర్కొనియున్నాడు. దీనినిపట్టివానికాలము నాటికి రాజనీతినిగుఁజేరిన గ్రంథములనేకములుండినవని స్పష్టమగు

చున్నది. ఆతనితర్వాత శాంతిపర్వములోనిరాజనీతిప్రకరణములు కామందకనీతిసారము మొదలగుగ్రంథములుప్రాయఃబడినవి. రాజ్య తంత్రమునుగుఱించిన పుస్తకములిన్నియుండినను కొటిల్వనియ్యకళా శ్రుము ఘనతగాంచుటకు రెండుమూడుప్రబల హేతువులున్నట్లుతో చుచున్నది. (2) అతనికిఃబూర్వము వాయఃబడిన గ్రంథములన్ని యుసామమాత్రావశిష్టములైపోయినవి. వానిలోనివాక్యములఁగొన్ని టినతఁడును తదితరగ్రంథకర్తలును నుదాహరించియుండుటచేత మాత్రమే యట్టిగ్రంథములొకప్పుడుండినవని మనకుఁజెలియుచున్నదిగాని యవియెట్టివో నిర్ధారణముచేయుటకుఁ దగిన యాధారములు మరేమియులేవు. అవి శిథిలములైపోవుటచేతఁ బ్రచారమందున్నవానితోఁ గొటిల్వనియ్యకళాశ్రుమే మొదటిదియనిచెప్పవలసియున్నది. (3) కొటిల్వనితర్వాత గ్రంథకర్తలెవ్వరాతనివలె రాజ్యపాలనము నకు సంబంధించినవిషయములన్నిటిని విపులముగ వివరించినవాడుకారు. అధ్యక్షప్రచారధర్మస్త్రీయయోగవృత్తసంఘవృత్తాద్యధికరణములలో నతఁడువణిజించిన విషయములలోఁ జాలభాగము కామందక మందులేదు. ఇట్టివానిలోఁ గొన్నిటినిగుఱించిన ప్రశంస శుక్రగీతి యందున్నను నదిసంపూర్ణముగనుండలేదు. కావునరాజ్యాంగతంత్రమునుగుఱించి మనపూర్వులుచేసిన సిద్ధాంతములపతనమునకుఁ గొటిల్వనియ్యకళాశ్రుమే ప్రధానమగునాధారము. (4) గ్రంథకర్తనుపట్టికూడ గ్రంథమునకెక్కువ శౌరవములభించియున్నది. కొటిల్వఁడు పండితుఁడుమాత్రమేకాదు. అతఁడు లౌకికవ్యవహారానుభవముకలిగినవాఁడు. రాజ్యసంపాదన పరిపాలనములందగ్గరఁబడిని చెప్పఁదగిన చంద్రగుప్తచక్రవర్తివర్తికిఁ గుడిభుజమై రాజ్యనీతినిస్వయముగను జయప్రదముగను ప్రయోగించినవాఁడు. ఇట్టియనుభవజ్ఞులే దండనీతినుపదేశింపఁదగినవారని యతనిసిద్ధాంతము. ఈయభిప్రాయమును మనసునందుంచుకొనియే రాజపుత్రునివిద్యాభ్యాసపద్ధతిని నిర్ణయించు సందర్భములో నతఁడు, “అధ్యక్షులనుండి వాతఁను,

వక్త్రప్రయోగం అనుండి దండనీతినినేర్చుకొనవలె"నని చెప్పియున్నాడు. ఇతనికిని, యితరగ్రంథకర్తలకుఁ గల భేదమిదియే. కామంద కాదులిట్టి వ్యవహారానుభవముకలిగినవారుకారు. ఇతరులు వ్రాసిన గ్రంథముల వివేకదృష్టితో విమర్శించి స్వాభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని చెప్పి కామందుకుఁడులోనగువారు నీతిశాస్త్రములరచించిరి. కనుక నే వారివృత్తకములందు సందర్భానుచితములగు ప్రశంసలుకూడ నక్కడక్కడఁ గన్పడుచుండును. కాటిల్యుఁడట్లుగాక సందర్భోచితముగను వ్యవహారానుకూలముగను వ్రాసియున్నాడు. (5) మనదేశముండుఁ బ్రఖ్యాతిగాంచిన సామ్రాజ్యములన్నిటిలోఁ జంద్రగుప్తచక్రవర్తిచే స్థాపింపఁడిన మౌర్యసామ్రాజ్యము మొదటిది. అనేక రాష్ట్రములనముదాయముగను సామ్రాజ్యమును పరిపాలించుట సులభముకాదు. ఆకాలమున పరిపాలనవిధానమెట్లుండెనో తెలిసికొనుట మనకత్యంతావశ్యకము. ఇదివఱకు మనకీర్జ్ఞానము చంద్రగుప్తుని యాస్థానమందు కాయబారిగనుండిన మౌగాస్తనీనను గ్రీకుదేశస్థుని వ్రాతలమూలమున లభించుచుండెను. కాని, యితఁడు విదేశస్థుఁడగుటచే మనయాచారవ్యవహారములితినికీఁ జక్కగ బోధపడియుండినదికాదు. కావున నతనివాతలు తృప్తికరములుకాకుండెను. ఇప్పుడన్ననో మౌర్యులపరిపాలనవిధానమంతయుఁ గాటిల్యునిమూలమున మనకుస్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది.

పైనుదాహరించిన కారణములచేత నర్థశాస్త్రగ్రంథములన్నిటిలోఁ గాటిల్యునిగ్రంథముత్రమమయినదని చెప్పఁదగియున్నను పాశ్చాత్యులు వ్రాసిన రాజనీతిశాస్త్రములకును దీనికిని విశేషభేదమున్నది. కాటిల్యునిగ్రంథము పరిపాలనవిధానమును వర్ణించుచున్నదేగాని పరిపాలనతత్వమును దానిభరమార్థమును విమర్శించుటలేదు. ఒకటియెండుప్రదేశములందుమాత్రమతఁడు పరిపాలనావశ్యకతనుగూఁచించి సూచించియున్నాడు. పాశ్చాత్యులగ్రంథము లిట్టివికావు. కాటిల్యునిపమకాలికుఁడనిచెప్పఁదగిన అరిస్టాటలు నతనికిఁగొంతము

పూర్వోదగు ప్లేటో యనన్యసామాన్యములగు గ్రంథములవ్రాసి
 యున్నారు. ఇటీవలికాలమున రాజ్యతంత్రమును గురించినగ్రంథ
 ములు వంశలకొలది ప్రచురింపబడియున్నవి. ఈపాశ్చాత్యగ్రం
 థములన్నిటిలోఁగూడ రాజ్యతత్వవిమర్శమధికముగఁగన్పించుచున్న
 ది. రాజునకు సర్వాధికారముండవలెనా? రాజ్యాధికారముయొక్క
 యదాధిక్షణములేవ్వి? వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమునకును ప్రభుత్వాధికా
 రమునకును పరస్పరవిరోధమున్నదా లేక వీనినిసమన్వయించుటకవ
 కాశమున్నదా? సర్వోత్తమమయిన రాజ్యముయొక్క లక్షణములే
 వ్వి? యనువిషయములగుఱించిన ప్రశ్నలన వీనిలోవిస్తారముగఁగన్ప
 డుచుండును. కొటిల్యుడిట్టివిషయవర్ణనము చేసినవాఁడుకాదు. అ
 సఁగా రాజ్యముయొక్క బాహ్యంగములు జహిర్వాహరములులో
 నగువానివిషయమం దున్నంతటిశ్రద్ధ దానియొక్కయాత్మానాత్మవి
 చారమందతనికి లేకపోయెను. మహమ్మద్విస్వభావమునగ్రహించుట
 కాలనిశీరముయొక్కయు శరీరములోని యనయవములయొక్కయు
 జ్ఞానముమాత్రమేగాక, వానిశరీరములోపలనుండు నాత్మయొక్కజ్ఞా
 నముకూడ నావశ్యకమయినట్లు, రాజ్యముయొక్క స్వభావమునుగు
 ర్తెఱుఁగుటకు దానితత్వమును తెలిసికొనుటగూడనావశ్యకము. ఈ
 విచక్షణతలేనికారణముచేతఁ గొటిల్యునిగ్రంథమేగాక సంస్కృతమం
 దలి రాజనీతిగ్రంథములు తక్కినవికూడఁ బాశ్చాత్యగ్రంథములపరి
 చయముగలవారి కనేకులకు రుచించుటలేదు. (2) పర్ష్యాంశములం
 దేగాక రచనాపద్ధతియందుఁగూడఁ బాశ్చాత్యులకును కొటిల్యునకు
 ను భేదమగపడుచున్నది. ఈతనిగ్రంథముచాలమట్టుకు సూత్రప్ర
 యముగనున్నది. విధినిక్షేధరూపములగు వాక్యములంతటనున్నవి
 కాని, వానికిఁగల హేతువిచారణ సంపూర్ణముగలేదు. అనేకస్థలము
 లందు హేతువులను పాఠకులే యూహించుకొనవలసియున్నది. ప్ర
 ఖ్యాతిగాంచిన పాశ్చాత్యగ్రంథములందిట్టిలోపములేదు. అనేకవిష
 యములందుఁ గొటిల్యునితోసరిపోల్పదగిన మాకియవెల్లెయొక్క

గ్రంథమును చదివినవానికిని బాగుగ స్పష్టమౌకలదు. హేతువాదియులు విశేషముగ లేకుండుటయేగాక యభిప్రాయముల బలవఱచునువాహరణములుకూడఁ గొటిల్యునియందుఁ జాలతక్కువగనున్నవి. అమాత్యులకిట్టి గుణములుండవలయువని నిధించినపుడు పూర్వకాలపురాజులవద్దనుండిన యమాత్యులపేర్లనుదాహరించి వారికాగుణములుండినలో లేవో యది చెప్పియుండినబాగుండెడిది. అట్లేషాడ్లు శ్లోవిధులను నిర్ణయించుటలోఁ బూర్వకాలపురాజులలో నెవరీవిధుల ననుసరించినదియు, దానిమూలమునవారి కెట్టిజయములభించినదియు షాడ్లు శ్లోవిధులననుసరింపక యపజయముగాంచిన రాజులెవరయినదియుఁ జెప్పియుండిన, గ్రంథమునకు మఱింతవన్నెవచ్చియుండును. అరిష్టాటలు మాకియవెల్లిలోనగు పాశ్చాత్యగ్రంథములందిదియే గొప్పసుగుణము. కాటిల్యుడుకూడ నిట్టివద్ధతినవలంబించినయెడల నతనిసిద్ధాంతములు బలవఱచుటయేగాక యతనిగ్రంథము చరిత్రకారులకు మఱింతయుపకారిగనుండును.

అర్థశాస్త్రమును కాటిల్యుఁడేరచించెనా యను విషయముగుఱించి కొన్ని సంవత్సరములనుండి జరుగుచుండు వాదప్రతివాదముల పరంపర యింకశంతరింపలేదు; కాని, కాటిల్యుఁడేదీనినిరచించెనను సిద్ధాంతము బలవత్తరముగనున్నదని చెప్పవచ్చును. ఈసిద్ధాంతమును పోషించుకారణములు మూడువిధములుగ నున్నవి. (1) కాటిల్యుడు గ్రంథకతకాయని యర్థశాస్త్రమందలి యీక్రిందిశ్లోకములలో స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది.

1. సుఖగ్రహణవిజ్ఞేయం తత్పార్థవదనిశ్చితం।

కాటిల్యేనకృతంశాస్త్రం విముక్తగ్రంథవిస్తరం॥

గ్రంథవిస్తరములేకుండునట్లుగను తత్పార్థవదనిశ్చితమగునట్లుగను సుఖముగ గ్రహింపఁదగినట్లుగను నీశాస్త్రము కాటిల్యునిచే వ్రాయఁబడినది. (5 పుట.)

2. సర్వశాస్త్రాణ్యనుకృమ్య పృయోగముపలభ్యచ।

కాటిల్యేనసరేంద్రాధీ శాసనస్యవిధిఃకృతః॥

సర్వశాస్త్రములను పృయోగములనుసరించి సరేందులయుపయోగమునకై కాటిల్యునిచేసినశాసనవిధికావింపబడినది (75 పుట).

3. యేనశాస్త్రంచశస్త్రించ నందరాజగతాచభూః।

అమర్షేణాద్భుతాన్యాశు తేనశాస్త్రమిదంకృతం॥

నందరాజగతమగుభూమిని, శాస్త్రమును, శస్త్రమునునమర్షముచే నుద్ధరించినవాడే యీశాస్త్రమును రచించెను. (450 పుట).

4. దృష్ట్వావిప్రీతిపత్తింబహుదా శాస్త్రేషుభాష్యకారాణాం।

స్వయమేవవిష్ణుగుప్త శ్చకారసూత్రంచభాష్యంచ॥

శాస్త్రములకు భాష్యములొనర్చువారిలో బహువిప్రతిపత్తియుండుటగనిపెట్టి సూత్రములొనర్చిన విష్ణుగుప్తుడే స్వయముగ భాష్యమునుకూడ నొనర్చెను. (450 పుట.)

ఇందులో నాలుగవశ్లోకము ప్రక్షిప్తమైనదేమోయను సందేహముకలిగినఁ గలుగవచ్చునుకానితక్కినవానినిగుఱించి యిట్టియనుమానముండుట కవకాశములేదు. అన్నియధ్యాయములను శ్లోకముతోముగించుట యీగ్రంథకర్తకాచారమైయున్నది. మొదటిరెండుశ్లోకములుప్రక్షిప్తములనిచెప్పినయెడల నీయాచారమునకుభంగముకలుగును. కావున నివిమొదటినుండియు గ్రంథమందుండినశ్లోకములే. ఇవన్నియు గ్రంథము కాటిల్యకృతమని నొక్కిచెప్పుచున్నవి. ఇదిగాక యధికరణాంతములందుండెడి గద్యలన్నిటిలోఁగూడ కాటిల్యస్వార్థశాస్త్రస్య యనియు, కాటిలీయస్వార్థశాస్త్రస్యఅనియు వ్రాయఁబడియుండుటచే నీగ్రంథమువ్రాసినవాఁడు కాటిల్యుఁడుకాడనిచెప్పుట యసంగతము.

(2) కాటిల్యకృతమగు సర్వశాస్త్రమొకటియున్నట్లు సంస్కృతగ్రంథకర్తలశేకులు చెప్పియున్నారు. క్రీస్తుశకమందలి మూడవ శతాబ్దములోవ్రాయఁబడిన కామందకనీతిసారమందు, “నీతిశాస్త్ర

మృతంశ్రీమానర్థశాస్త్రముహూదధేః | యడద్దధేభుస్తస్త్వైవిష్ణుగుప్తా
 యవేభసే" అనుశ్లోకమున (కాటిల్యుడనునామాంతరముగల) విష్ణు
 గుప్తునిచే నీతిశాస్త్రము రచింపఁబడినట్లు స్పష్టముగనున్నది. అతవ
 శతాబ్దమందుండిన దండిమహాకవి దశకుమారచరిత్రమున, 'అశ్వ
 తావద్దండనీతిం, ఇయమిదానీమూచార్య విష్ణుగుప్తేన మార్యాభేష
 డ్భిః శ్లోకసహస్రైస్సంక్షిప్తా' యనియు; నప్పటికాలముందలి వాడని
 యేచెప్పఁదగి పంచతంత్రకథా పంచతంత్రముందు, 'తత్తోధర్మశా
 స్త్రాణియన్వాదీన్యర్థశాస్త్రాణి చాణక్యాదీని కామశాస్త్రాణివాత్సన్య
 యనాదీని' అనియు; నేడవశతాబ్దమందుండిన బాణుఁడు కాదంబరి
 యందు, కింవాతేహంసంపత్రితం యేహంఅతివృశం స్రవామోపదే
 శనిర్ఘృణం కాటిల్యశాస్త్రం ప్రమాణం' అనియు వాసియున్నారు.
 పురాణములనుండియు ముద్రారాక్షసాదినాటకములనుండియు మఱి
 కొన్నిగ్రంథములలోని శ్లోకములఁబట్టియుఁ గాటిల్యుఁడు చాణక్యు
 ఁ విష్ణుగుప్తుఁడు మొదలగువారిచంద్రగుప్తచక్రవర్తివద్దఁ బ్రధాన
 మంత్రిగనుండిన బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుని నామాంతరములని విశదపఱు
 చున్నది. అతనిచే నర్థశాస్త్రముకటి వ్రాయఁబడినదియనుటకుఁబ
 యివాక్యములన్నియుఁ బ్రమాణములు. ఇదిగాక, మనుస్మృతిమొ
 దలగు స్మృతిగ్రంథములకు వ్యాఖ్యానములరచించిన వారనేకులుత
 మయభిప్రాయముల నక్కడక్కడఁ గాటిల్యగ్రంథములోనిభాగము
 ల నాధారముచేసికొని వానిని తమవ్యాఖ్యానములం దుదాహరించి
 యున్నారు. రఘువంశమునకువ్యాఖ్యానమువ్రాసిన మల్లినాథసూరి
 యేడనిమిదిప్రదేశములందుఁ గాటిల్యునివ్రశంసించి యర్థశాస్త్రము
 లోనివాక్యములఁబ్రమాణముగఁదీసికొనియున్నాఁడు. వీనినిపట్టిచూ
 డఁగాఁ గాటిల్యుడర్థశాస్త్రమునురచించెననుటనిర్వివాదాంశము.

(రీ) ఇప్పుడిచట నాంధ్రీకరింపఁబడినగ్రంథమే కాటిల్యుఁడు
 రచించిన యర్థశాస్త్రమునుటకూడ నిస్సంశయమే. దండిమహాకవి
 కాటిల్యునిగ్రంథమందెన్నిశ్లోకములున్నవనిచెప్పెనో యన్నిశ్లోకములే

యిప్పుడీ గ్రంథమందున్నవి. ఏయేభాగములను పూర్వకపులును వ్యాఖ్యానకారులును తమగ్రంథములందుదాహరించిరో యవన్నియునీ యర్థశాస్త్రమందుఁ గనపడుచున్నవి. కావునఁ గౌటిల్యునియర్థశాస్త్రమిదియే కాని మఱియొకటికాదు.

4. ఈగ్రంథము కౌటిల్యవీరచిత్రముకాదనియు, నతనిశిష్య కోటిలో నెవరోకొందఱుకలిసి యీగ్రంథమును వ్రాసిననియుఁ గొందఱవిద్వాంసుల యభిప్రాయము. గ్రంథమందనేకప్రదేశములందు, 'ఇతికౌటిల్యః' (ఈలాగని కౌటిల్యఁడు), 'నేతి కౌటిల్యః' (ఈలాగుకాదని కౌటిల్యఁడు) అనువాక్యములున్నవి. కౌటిల్యుడే గ్రంథకర్త యైనయెడలఁ దనయభిప్రాయము నిట్టివాక్యములమూలమున నూచించియుండఁడనియు నిట్టిసందర్భములన్నిటియందు 'ఇదినాయభిప్రాయము' 'ఇదినాయభిప్రాయముకాదు' అనువాక్యములనుపయోగించియుండుననియుఁ గౌటిల్యునికంటె భిన్నులగు వారెవరయిన నీ గ్రంథమువ్రాసినప్పుడే యిట్టివాక్యముల కవకాశముకలుగుననియు, నీవిద్వాంసులవాదము. కాని, శాస్త్రకారుల సాంప్రదాయమునఁ జరిగిన పండితులందఱీవాదము నిదివఱకే ఖండించియున్నారు. ఇతరులయభిప్రాయములను పూర్వపక్షముగావించి, స్వాభిప్రాయముల సిద్ధాంతపరచునపు డహంభావ సూచకమగు 'నా' అనుపదము నుపయోగింపక గ్రంథకర్త స్వనామమును వాడుట పూర్వచారమైయున్నది. "ఇతి బోధాయనః, ఇతిబాదరాయణః, ఇతివాత్స్యాయనః" అనువాక్యములు బోధాయన బాదరాయణ వాత్స్యాయనకృతములగు గ్రంథములందుఁ గనిపించుచున్నవి. ఇట్టిసందర్భములో 'ఇతికౌటిల్యః' అనువాక్యమున్నంతమాత్రముచే నిదికౌటిల్యకృతముకాదనిచెప్పుట యుక్తియుక్తముకాదు. మనుస్మృతిని మనుశిష్యుడగు భృగువు, యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిని యాజ్ఞవల్క్యశిష్యులలో నొకఁడును వ్రాసినట్లు ప్రతీతియున్నది. ఈవిషయమును వ్యాఖ్యానకర్తలు స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నారు. కౌటిల్యునియర్థశాస్త్ర

మునుగుఱించి యట్టివ్రీతిలి లేక పోవుటయేయది యతనిశిష్యులచే వ్రాయఁబడినదికాదని తెలుపుచున్నది.

5. పాశ్చాత్యవిద్యాసంస్కారమును పొందిన భారతీయవిమర్శకులలో నగ్రిగణ్యుడని చెప్పఁచగినభందార్కారుపండితుఁడేగ్రింథము చంద్రగుప్తుని కాలమునాటిదికాదని మఱియొక హేతువుమూలమున నిరూపించియున్నాఁడు. చంద్రగుప్తుఁడు క్రీస్తుపూర్వము 322 మొదలు 298 వఱకుఁ బరిపాలించినవాఁడు. కాటిల్యుఁడు చంద్రగుప్తునిమంత్రి. కాటిల్యుఁడే యీగ్రంథమునకుఁ గర్తయైనయెడలనిది నాలుగవశతాబ్దాంతమున వ్రాయఁబడినదై యుండవలెను. కాని, యిదియంతప్రాచీనమయినదికాదని రెండుకారణములవలనఁ దోచుచున్నది. (1) క్రీ॥పూ॥ 150 ప్రాంతపువాఁడయినట్టియు మహాభాష్యకర్తయునగు పతంజలి తనకాలమందుఁ బ్రచారములోనుండి న వేదాంగములు తర్కము ఇతిహాసము పురాణము వైద్యకములో నగువానిని షేర్కొనియున్నవాఁడుగాని కాటిల్యునిగుఱించిగాని కాటిల్యుని యర్థశాస్త్రమును గుఱించిగాని ప్రశంసించియుండలేదు. అంతకు నూటయేబదిసంవత్సరములకుఁబూర్వమే యీగ్రంథమువ్రాయఁబడియుండినయెడలఁ బతంజలి దీనినేలబేర్కొనియుండఁడు ? కావుననిది పతంజలితర్వాత వ్రాయఁబడినదికాని యంతకంటెఁ బ్రాచీనమయినదికాదు. (2) క్రీస్తుశకప్రారంభమందలివాఁడును కామసూత్రగ్రింథకర్తయునగు వాత్స్యాయనునికంటెఁ బూర్వులెవ్వరు కాటిల్యునిగ్రింథముతోఁ బరిచయము గలిగియుండలేదు. వాత్స్యాయనుఁడుమాత్రము పలువిషయములందుఁ గాటిల్యునిమార్గమవలంబించియున్నాఁడు. దీనినిపట్టి కాటిల్యుఁడు వాత్స్యాయనునికిఁ గొంచెముపూర్వపువాఁడై యుండవలెను. అనఁగా క్రీ॥ పూ॥ 50 లేక 100 సంవత్సరములనాటివాఁడు. కావున నర్థశాస్త్రముకూడ నీకాలమునాటిదేగాని క్రీ॥పూ॥ నాల్గవశతాబ్దమందలిదికాదు.

కాని, యీవాదమంతబలమైనదిగఁ గనపడుటలేదు. పతం

జలికాలమునాటికి నర్థశాస్త్రము ప్రత్యేకశాస్త్రముగాఁగాక యితీ
హాసములో నొకభాగముగఁ బరిగణింపఁబడియుండవచ్చును. పురాణ
ఇతివృత్త ఆఖ్యాయిక ఉదాహరణ ధర్మశాస్త్ర అర్థశాస్త్రము లితి
హాసమనఁబడునని కాటిల్యుఁడుచెప్పియున్నాఁడు (9 పుట). ఇతిహా
సాంతర్భూతమయిన యర్థశాస్త్రమును వాఙ్మయములోఁబ్రత్యేకశా
స్త్రముగఁ బతంజలిచెప్పకపోవుటలో వింతయేమియున్నది. అతఁడ
ర్థశాస్త్రమును పేర్కొనకపోయినంతమాత్రమున నాకాలమందర్థశా
స్త్రగ్రంథములులేవని సాధించుట ప్రమాదముకదా ? కాటిల్యునికిఁ
బూర్వమెందఱో యర్థశాస్త్రముల వ్రాసియుండినట్లిదివఱకే తెలిసి
కొనియుంటిమి. పతంజలికాలమునాటికర్థశాస్త్రములేలేవనియుఁ గా
టిల్యుఁడు క్రీస్తుశకప్రారంభమునాటివాఁడనియు మనమంగీకరించిన
యెడల నీమధ్యకాలమున (అనఁగా నూరు నూటయేఁబదిసంవత్సర
ములలో) మానవ బౌద్ధసృష్ట్య బౌశన సాధ్యర్థశాస్త్రములన్నియుఁ
దయారయినవని నిశ్చయింపవలసినవారమగుదుము. ఇంతస్వల్పకా
లములో నీశాస్త్రమింతయధికముగఁ బ్రఖ్యాతిగాంచఁగలిగియుండు
నా ? కావునఁ బతంజలికిఁ బూర్వముకూడ నర్థశాస్త్రములుండినవ
నియే మనమనుకొనవలెను. ఇదిగాక, వాత్స్యాయనునికిఁ గాటిల్యు
నిగ్రంథమందత్యంతమగు గౌరవముండినట్లు కనపడుచున్నది. కా
టిల్యునిగ్రంథములోనివాక్యములుకొన్నియు నతనిపరిభాషలోఁగొం
తభాగమును వాత్స్యాయన కామమాత్రమందిగవడుచున్నది. అనే
కవిషయములందు వాత్స్యాయనునిస్థైతిః కాటిల్యునివైలిని పోలియు
న్నది. దీనినిపట్టి వాత్స్యాయనునినాటికిఁ గాటిల్యునిగ్రంథముప్రా
చీనమైనదిగ నుండియుండవలెనని తోచుచున్నది; లేనియెడలనింత
టిగౌరవము వాత్స్యాయనునికి దానియందు కుదిరియుండదు. అతఁ
డు క్రీస్తుశకారంభమునాటివాఁడుగనుక నతనిగురుతుల్యుండగు కా
టిల్యుఁడంతకుఁబూర్వము మూఁడవందల సంవత్సరములవాఁడని మ
నమునమ్మవచ్చును.

వైఁడెప్పిన యాకారణములన్నిటినిపట్టి యుగ్ధశాస్త్రము కాటి
ల్యక్తమయినదనియు నీకాటిల్యుఁడు చంద్రగుప్తచక్రవర్తికి మం
త్రియైయుండిన కాటిల్యుఁడేయనియు నితనిగ్రంథము కీ॥పూ॥ 300
పాఠమున వాయఁడైనదనియు స్పష్టమగుచున్నది.

కాటిల్యుఁడు తిక్షణీ లానగరమున జన్మించినవాఁడని కొందఱు
ను ద్రవిడదేశమువాఁడని మఱికొందఱు నూహించియున్నారు. ఇ
తనిపూర్వులు ఋషితుల్యులగు బ్రాహ్మణులు. ఇతఁడు వేదవేత్త
యేగాక యాకాలపువిద్యలనన్నిటిని సమగ్రముగనభ్యసించినవాఁడు.
ఇతఁడు విద్వాంసుఁడయ్యుఁ బ్రారంభదశలోఁ గూటముద్రలు (నా
ణెముల) తయారుచేసి గొప్పధనమును సంపాదించినవాఁడను ప్రతీతి
కలదు. ఇతనికాలమందు నవనందులనురాజులు మగధసామ్రాజ్య
మును పాలించుచుండిరి. వీరు క్షత్రియరాజవంశముల నిర్మూలము
గావించినవారనియు శూద్రులనియుఁ బురాణములు చెప్పుచున్నవి.
వీరు నైదికేతరమతములగు జ్ఞాధజై నమతములలో నొకదానినవలం
బించినట్లు తోచుచున్నది. వీరు ప్రజలనువీడించి ధనసంగ్రహము
గావించిరినికూడఁ దెలియుచున్నది. శిష్టబ్రాహ్మణుఁడగు కాటిల్యు
నకీప్రభుత్వము ధర్మరహితమయినదిగఁ గనపడెను. ఇదిగాక యొక
సమయమందతనిని నందులు పరాభవించిరి. అప్పుడతఁడు కోర్కా
వేశమొందినవాఁడై వారివంశమును నిర్మూలముచేయఁబ్రతిజ్ఞపట్టెను.
దీనినిసాధించుప్రయత్నములోనతఁడు చంద్రగుప్తునికిమిత్రుఁడయ్యె
ను. చంద్రగుప్తుఁడు నందరాజునకు వేశ్యయందుఁబుట్టిన పుత్రుఁడ
నియు నందరాజుయొక్క యశారసపుత్రులతనికి మానభంగముచేసిరి
నియు నందుచేనతఁడు వారియెడల విరోధమువహించెననియుఁ బ్రా
చీనగాధలవలనఁ దెలియుచున్నది. మహాశూరుఁడగు చంద్రగుప్తుఁ
డును సకలవిద్యాసంపన్నుఁడగు కాటిల్యుఁడునుకలిసి గొప్పసైన్యము
ను సమకూర్చి పార్వతకుండనురాజుయొక్క సహాయమునుసంపాదించి.
నందులనోడించి మగధరాజ్యమును వశపఱచుకొనిరి. కాటిల్యుఁడేవి

ధముగఁదనప్రతిజ్ఞనుజెల్లించి చంద్రగుప్తునికిఁ బట్టాభిషేకముగావించి కొంతకాలమువఱకుతని కమాత్యుఁడుగనుండి పరిపాలనవిధానమును చక్కగఁబరిపి లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. కాటిల్యుని జీవితమును గుఱించి మనకింతకంటె విపులముగఁ దెలిసికొనుటకు గ్రంథాధారములేవియులేవు. ముద్రారాక్షసనాటకమును చదివినయెడల వానిశక్తిసామర్థ్యములన్నియు స్ఫుటముగఁ జెలియఁగలవు.

మనుష్యునిస్వభావము వానిచర్యలవలనను మాటలవలనను దెలిసికొనఁదగియున్నది. కాటిల్యునిస్వభావమును తెలుపుచర్యలవర్ణనము ముద్రారాక్షసమందుఁదప్ప మఱొక్కఁడనులేదు. ఆనాటకమునువిమర్శించుటకు సమయముకానందున నర్థశాస్త్రములో నుదాహరింపఁబడిన వానియభిప్రాయములఁబట్టియే యతని గుణగ్రహణము చేయవలసియున్నది. కాటిల్యుఁడతనిపూర్వులగు నర్థశాస్త్రకారుల వాదములనేకముల ఖండించియుఁ గొన్నిటినిపోషించియునున్నాఁడు. ఈవాదప్రతివాదములఁ బరీక్షించినయెడల నతనిబుద్ధి ధారాశ్రమైనదనియు విషయవితర్కమందున్నట్లుతనకోగునట్టిదనియు, “అతినర్వత్రవజయేత్” అనువాక్యానుసారముగ నతఁడువర్తించినవాఁడనియు యుక్తులసాధించుటయందు వ్యవహారానుకూల్యమే ప్రధానాంశముగ నెంచినవాఁడనియు, దౌష్ట్యమునునహింపనివాఁడనియు, వైదికమతమందత్యంతాభిమానము గలవాఁడనియు స్ఫురించుచున్నది. విభక్తాంశములయందలి శిన్నలక్షణములును సమానధర్మములును స్పష్టపడుటయే విషయవిభాగమువలని ప్రయోజనము. విభక్తాంశములధికముకానుకాను స్పష్టతకూడఁపొచ్చుచుండును. అప్పుడేస్వల్పములగు భేదముతనుకూడ గ్రహింపఁగలిగియుండుము. సూక్ష్మబుద్ధివలనలభించు ఫలబుదియే. కాటిల్యునిబుద్ధి యిట్టిదియని చెప్పఁదగియున్నది. విద్యలు మూఁడనియు రెండనియు నొక్కటేయనియు పలువురుపలువిధముల వాదించుచుండ నతఁడునాలుగని నిర్వచించుటయు (పు 5, 6) సంధివిగ్రహములు రెండేగుణములని కొండటిమతమైనను

గణములొకని యతఁడు చెప్పియుండుటయు (పు 274) దీనికి నిదర్శనములైయున్నవి. వాదప్రతివాదములందుఁ గాటిల్లుఁడు 'అతి' నివర్జించి మధ్యమార్గమును త్రొక్కియున్నాఁడు. ఉద్వేజనీయమగు తీక్షణదండముగాని పరిభవకారియగు మృదుదండముగానికూడదనియు యధార్థదండమేదండమనియు (పు 8), ధర్మార్థవిరోధముగఁ గామమునునేవింపవలెనుకాని సుఖరహితమగుఁగూడదనియుఁ ద్రివర్గమును సమముగనేవింపవలెననియు (పు 11), సంతానమునకు బీజము మాత్రముగాని ష్టేత్రముమాత్రముగాని ప్రధానముకాదనియు బీజష్టేత్రములురెండును సమానములేయనియు (పు 168) మున్నగు వాక్యము లీతనిసమదృష్టి కుదాహరణములైయున్నవి. పిడివాదము చేసి యేదియోయొకవిధమునఁ దనవాదము గెలిపించుకొనవలయుననెడి శాస్త్రవేత్తలలోఁ గాటిల్లుఁడొకఁడుకాఁడు. కార్యసాఫల్యమేయితనిముఖ్యోద్దేశము. అమాత్యోత్పత్తిప్రకరణములో పరాశరాదుల యభిప్రాయములఁజెప్పి తుదకు ఇదియంతయు— (అనఁగా) అండజియభిప్రాయములుకూడ—లెస్సగనేయున్నవి. పురుషసామర్థ్యము కార్యసామర్థ్యముననుసరించిగదాకత్తింపఁబడుచున్నది. కావున, సామర్థ్యదేశకాలకర్మలఁబట్టి యమాత్యవిభవమునువిభజించి వీరినందఱిని సమాత్యులుగఁ జేయవచ్చును (పు 14) అనువాక్యమితనివ్యవహారదీక్షకు నిదర్శనము. ఇట్టివాక్యము లెన్నియోయున్నవి.

గాటిల్లుఁడు ధర్మచింతగలవాఁడు. అన్యాయప్రవృత్తిని గహించువాఁడు. స్వలాభమునుకాని తాత్కాలికలాభమునుకాని యపేక్షించువారియెడలబద్ధవైరముగలవాఁడు. ప్రభువుమరణావస్థయందున్నప్పుడుగాని మృతిచెందినవెంటనేగాని యమాత్యుఁడు న్యాయాన్యాయవిచక్షణతచేయక తానే సింహాసనారూఢుడగుట పరమధర్మమను భారద్వాజుదుల మతమునుఁబండించి, అధర్మిష్ఠమగునీకార్యమెన్నటికిఁగూడదు. ఆత్మసంపన్నుడగు రాజపుత్రుని రాజ్యమందంపవలెనని సిద్ధాంతపఱచియున్నాఁడు (పు 265-66). రాజపుత్ర

రక్షణప్రకరణమందలి యభిప్రాయములఁబట్టికూడఁ గౌటియ్యనిధర్మ చింత వ్యక్తమగుచున్నది (పు 34-5). పదునాలుగవయధికరణమందు నణిఁగింపఁబడిన యాపనిషదికములగు క్రూరకర్మలను చాతుర్వ్యణ్యరక్షార్థమై యధర్మిష్ఠులయెడ నుపయోగింపవలెనుకాని స్వభాభమునుద్దేశించి ధర్మిష్ఠులయెడ నుపయోగింపరాదని నూచించుటకుఁ గూడ నిదియేకారణము (పు 430). 'కౌటిల్యఃకుటిలమతిః' అనుముద్రారాక్షసములోని వాక్యము సత్యమయినదిగఁ గనపడలేదు.

కౌటిల్యుడు వైనిచెప్పినచోప్పున వైదికమతాభిమాని యను విషయమునే కామందకుడు, 'జాతవేదా ఇవార్చిష్మా వేదా వేద విదాంవరః! యోఽధీతవాన్ సుచతురః చతురోఽప్యేకవేదవత్' || అను వాక్యములచేఁ జెప్పియున్నాడు. కౌటిల్యునినాటికి మనదేశమందు వైదికమతములగు జై నబౌద్ధమతముల పౌజాభిమానమునకుఁ బాత్రములైయుండెడివి. నందుఁడును నతనికిఁబూర్వులగు మఱి కొందఱురాజులు నేతన్యతావలంబనులైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇట్టిరాజులదొలఁగించి, కౌటిల్యుడు బ్రాహ్మణమతము నుద్ధరింపఁబయత్నించెను. కావుననే యితఁడు తనయర్థశాస్త్రమందు వేదములకును చతుర్వర్ణచతురాశ్రమములకును సహజమగుప్రాధాన్యమును కల్పించి యున్నాడు. రాజపుత్రుఁడు నేర్పికొనవలసిగవిద్యలలో వేదములొక్కటైయున్నవి (పు 9). చతుర్వర్ణచతురాశ్రమములుకలదియేలోకమని యతనియభిప్రాయము (పు 8). రాజు వర్ణాశ్రమస్థితికల్పలోకము ద్రియి (వేదము) చేత రక్షితమైయున్నది (పు 7). లోకములోని చతుర్వర్ణచతురాశ్రమములను ఖలమగుచుండుస్వధర్మములనురక్షించుటచేతనే రాజు ధర్మప్రవర్తకుడగుచున్నాడు (పు 153) లోనగువాక్యములవలనఁ గౌటిల్యుని వైదికమతాభిమానము స్పష్టమగుచున్నది.

అర్థశాస్త్రమును విమర్శింపఁబూనినపుడు గ్రంథకర్తను గుఱి
తించియేగాక గ్రంథములోని విషయములగుఱించికూడ కొంతవఱకు
చెప్పవలసియున్నది. “మనుష్యులవృత్తియుమనుష్యవతియగుభూ
మియు అర్థమనబడుచున్నవి. అట్టిభూమియొక్క లాభపాలనోపాయ
ములను తెలుపుశాస్త్రమర్థశాస్త్ర”మని కాటియ్యఁడు (పు446). కా
ని, ఈనిర్వచనమున కనురూపముగ నతఁడుగ్రంథమునువ్రాయులేమ.
భూసంపాదనపరిపాలనోపాయములతో దగ్గరసంబంధములేని ప్రశంస
లనేకముల నతఁడు గ్రంథమందుచేర్చియున్నాఁడు. అందుచేతనేగ్రం
థము మిగులబాహుళ్యమైయున్నది. కొందఱిది యనౌచిత్యదోష
మనికూడ భావించవచ్చును. అధ్యక్షప్రచార ధర్మస్త్రీయాధికరణము
లలో చాలభాగమందీదోషమగవడుచున్నది. కోశమందుంపఁజగిన
రత్నములు ఆకరకర్మాంతములకుసంబంధించిన ధాతువులు కువ్యవి
భాగము తులామానపాతవము దేశకాలమానము వివాహధర్మము
పుత్రవిభాగము లోనగుప్రకరణములలో వివరింపఁబడిన యంశము
లలో చాలభాగము భూసంపాదనపరిపాలనములతో నెట్టిసంబంధము
లేనివి. ఈదోషము శుక్రసీతిమొదలగు నితరసీతిశాస్త్రములందింత
కంటె నధికముగనున్నది. కాని, ఇట్టివిషయములను కాటియ్యఁడు
వానిగ్రంథమందుచేడ్చుటవలననాకాలపురాజకీయవ్యవస్థలేగాక సాం
ఘిక ఆర్థికపరిస్థితులను దెలిసికొనుటకు మనకవకాశముకలిగినది. వీ
నినన్నిటిని సంపూర్ణముగ వివరింపవలయుననుసంకల్పముమొదటనా
కుండెనుగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే కొన్నివిషయములనుమాత్ర మిచట
చెప్పుచున్నాను.

ప్రభుత్వమునకు దండము (దండనాధికారిము) ప్రధానలక్ష
ణము. ఇద్ది యొకపురుషునియందుమాత్రమే సంక్రమించినయెడల
నేకనాయకమనియు అనేకులయందు సంక్రమించినయెడల బహునా
యకమనియు, ప్రజలయందుగాని ప్రజాప్రతినిధుల యందుగాని

సంక్రమించినయెడలఁ బ్రహ్మనాయకమనియుఁ బ్రభుత్వములను శాస్త్రకారులు మూఁడురకములుగ విభజించియున్నారు. గ్రంథాంతరములనుండి కొటిల్వనికేబూర్వము మనదేశమందు 1. ఏకనాయక ప్రభుత్వములు, 2. బహునాయకప్రభుత్వములునుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాని, కొటిల్వనికాలమున బహునాయకములున్నట్లువానిగ్రంథమందు నిదర్శనములులేవు. కొన్ని వాక్యముల నాధారముచేసికొని, యిట్టిప్రభుత్వములుండినట్లు విమర్శకులనేను లభిచాగ్రయపడియున్నారుగాని వారియభిచాగ్రయము యుక్తియుక్తమై యుండలేదు. “రాజనేకుల కాధారుడు కావునఁ బుత్రహితుడై యుండవలెను. ఆపద్విషయమునఁదప్ప రాజ్యమునకు శ్వేష్టఁడేయర్హుడు. ఒకప్పుడు రాజ్యము కులముసందుఁగూడ సంక్రమింపవచ్చును. కులసంఘము దుర్జయము” అని కొటిల్వఁడు (పు 36) చెప్పియున్నాఁడు. బహునాయకులుగలరాజ్యమే కులసంఘమనియు, నట్టిరాజ్యములు నర్విసాధారణములైయుండెడివనియు విమర్శకులవాదము. కాని, యిదిసాధారణధర్మముకాదనియు నాపద్ధర్మమనియుఁ బూర్వవరసలదర్శమునుపట్టితెలియుచున్నది. ఇదిగాక, యగ్గశాస్త్రమందు సంఘవృత్తి మనుయధికరణమొకటియున్నది. అందులో, “కాంభోజసురాష్ట్రములలోని శ్మత్రీయశ్రేణ్యాదులు వారాశస్త్రాపజీవులు. లిచ్చివికప్రజకమల్లకమద్రకకురుసాంచాలాదులు రాజశబ్దోపజీవులు” అని చెప్పఁబడియున్నది (పు 395). ప్రకరణమందంతట సీసంఘములవశపఱచుకొనుటకువలయు సుపాయములుదాహరింపఁ బడియున్నవి. ఈవాక్యములనుపట్టికూడ నాకాలమున సంఘప్రభుత్వములుండినట్లు తోచుచున్నది. కాని (1) వీనిలోనేవియు స్వతంత్రరాజ్యాధికారము కలిగినట్టివికావు. కాంభోజాదులవృత్తి చెప్పఁబడినదేకాని వారిరాజ్యాధికారమునుగుఱించిన ప్రశంసలేదు. లిచ్చివికాదులను చంద్రగుప్తచక్రవర్తికంటె రెండువందలసంవత్సరములకుఁబూర్వము మగధరాజ్యమునుపాలించిన యజాతశత్రుఁడు జయించివశపఱచుకొనినట్లు చరిత్రలవలన

మనకుఁ దెలియుచున్నది. కుసుపాంచాలదేశములందనాదిగ నేకనాయకమేగాని సంఘప్రభుత్వములున్నట్లు ప్రతీతికూడలేదు. కావునఁ గౌటిల్యునికాలమందు బహునాయకరాజ్యములులేవనియేర్పడుచున్నది. (2) లిచ్చినికాదులు రాజశఙ్ఖోపజీవులనిచెప్పుటలో వారుకాంభోజాదులవలె వార్తా (కృషిచాళుసాల్యాదులు) మూలమునఁగాని శస్త్రములమూలమునఁగాని జీవించువాడుకారనియు, నిప్పటికాలపుజమీన్దారులవలె రాజబిరుదముగలవారై భూస్వాములై యితరులకృషిమూలమున జీవించుచుండినవారను నర్థముస్ఫురించుచున్నది. ఈ వాక్యములాకాలపు క్షత్రియశ్రేణుల జీవనోపాయములఁ దెలియపఱచునవియేకాని మఱియొకటికాదు. ప్రభువుయొక్క సైన్యములో 'శ్రేణి' బలమను భాగ మొకటియుండెను (పు 356). అట్టిసైన్యములు కాంభోజాదిక్షత్రియులమూలమున లభించుచుండెను. సంఘములవశపఱచుకొనుటకుఁ గౌటిల్యుఁడుచెప్పిన యుపాయములనన్నిటిని నజాతశత్రుఁడు ప్రయోగించినట్లు బౌద్ధగ్రంథములనుండి తెలియుచున్నది. దీనినిపట్టికూడ నిదివఱకెప్పుడో జరిగినయంశముల మనసునందుంచుకొని కౌటిల్యుఁడీయధికరణమునువ్రాసెనుకాని వానికాలమునాటిస్థితిగతులను వశించినవాఁడుకాడని స్పష్టమగుచున్నది.

ఏకనాయకములగు రాజ్యముల పరిపాలనకృమమెట్లుండెనో మనమిప్పుడు తెలిసికొనవలెను.

ఏకనాయకములగురాజ్యములందు సర్వాధికారము రాజునందు సంక్రమించియుండుటచేత స్వధర్మములఁజక్కగనిర్వహింపఁగలశక్తి సంపాదించుట రాజునకత్యంతావశ్యము. "రాజుకార్యోత్సాహముగలవాఁడయినచో భృత్యులుగూడఁ గార్యోత్సాహులై వానిననుసరింతురు. రాజుప్రేమత్తుడయినచో వారుగూడఁ బ్రేమాదమునొంది వానికార్యములఁ జెడఁగొట్టుదురు; శత్రువులుగూడ వానిని మోసపెట్టెదరు. కావునఁ దాను కార్యోత్సాహముగలవాఁడై యుండవలెను" (పు 359). ఈయదైశము నెఱవేఱుటకొఱకే మొదటినుం

డిగ్గుఁ బ్రభువులు వారిపుత్రులవిషయమై కడుశ్రద్ధవహించి, వారిని తగురీతిగ శిక్షించి సింహాసనార్హులఁ జేయుచుండిరి. ఈవిధానమును కొటిల్కుడనేకప్రదేశములందు సూచించియున్నాఁడు. “మహిషిబుతుమతియగునపుడే ఋత్విక్కులైంద్రాబాహాస్పత్యమగు చదువునియ్యవలెను. గర్భిణియగునా మెయొక్క గర్భపోషణమందును ప్రజననవిషయమునను కౌమారభృత్యజనమును నియమింపవలెను. సంతానముగలిగినపిమ్మటఁ బురోహితుఁడు పుత్రసంస్కారమునర్పవలెను. మఱియుఁ బ్రాజ్ఞుడగుపుత్రునిఁ బండితులు శిక్షింపవలెను.” (పు 35). అవినీతపుత్రుఁడుగల రాజకులమభియుక్తమాల్యమై కొట్టఁబడుఁగాన (పు36) నీతనివిషయమై యింతటిశ్రద్ధవహింపవలసినయవసరముకలదు. రాజపుత్రునికిఁ గొంతవయసువచ్చిన తర్వాత చౌళకర్మనుచేసి విద్యాభ్యాసమందుఁ బ్రవేశపెట్టుచుండిరి. లిపి, సంఖ్యాసమువచ్చినతర్వాత నుపనయనముగావించి శిష్టులనుండియా స్వీక్షకీత్రీయులను, నధ్యక్షులనుండివాతనను వక్త్రప్రయోక్తలనుండి నండనీతినినేర్పవారు. ఇవిగాక, యతఁడు హస్త్యశ్యరథప్రహరణవిద్యలందును, పురాణేతివృత్తాఖ్యాయిరీదావారణ ధర్మశాస్త్రములందును శిక్షనొందుచుండెను. ఈకాలమందంతట నితఁడు బ్రహ్మచారియై నియమములనుసరించి విద్యాభ్యాసముచేయుచుండువాఁడు, వీనినిన్నిటినిపట్టి యాకాలపురాజు లెట్టిపాఠశాల్యమును సంపాదించుచుండిరో నృప్తమగుచున్నది (పు 9-10.) విద్య బ్రహ్మచర్యముతో ముగియునదికాదు. సింహాసనాధిష్ఠితుఁడయినపిమ్మటగూడఁ బ్రభువు ప్రతిదినమునఁ గొన్ని గంటలు విద్యావ్యాసంగము చేయుచుండెను. (పు 40).

బ్రహ్మచర్యానంతరము పరిపాలనాధికారము వహించునంత వఱకు రాజపుత్రునిజీవితము కష్టములతోఁగూడియుండెను. ఇవియొకప్పుడు వానిలోపములమూలమునను మఱియొకప్పుడు తండ్రియొక్కలోపములమూలమునను సంభవించుట కలదు. రాజపుత్రులు

కర్కటకసంధర్ములై జనకభక్షకులై యుందురు' (పు 34). సామాన్య ముగవారికిఁ దండియెడ ననురాగముండదు. తండినికూడఁ జంపి తాము రాజులుకావలయునని కోరుచుందురు. కావున నట్టిపుత్రిల ను జాగరూకతతోఁ బరీక్షించుచు, సందర్భానుసారముగ వారిని ర హస్యవధతో దేశాంతరవాసిమునకొ పాత్మలఁజేయవలెను. ఇంది యలోలురగుపుత్రిలను భయపెట్టింపవలెను. కలహింపనుద్దేశించిన వారిని భేదపెట్టవలెను. కాని, పుత్రిలఁజాత్యసంపన్నుడయినయెడల వానిని సేనాపత్యమందుఁగాని యశావరాజ్యమందుఁగాని యుంచుట యాచారమైయుండెను. ఒక్కొక్కప్పుడు తండి యితరపుత్రులయం దభిమానముగలవాఁడై జ్యేష్ఠునియెడవిరోధియగుట సంభవించుచుం డెను. అప్పుడాపుత్రిఁడు దేశాంతరములకు వెళ్ళి బలమునుంగ్ర హించి తండ్రివైవిక్రమించిరాజ్యాపవారణముచేయుటకలదు (పు 7-8) మొత్తముమీఁదఁ దండికిని పుత్రినికిని పరస్పరాభిమానముండుట యరుదని కాటియ్యని యభిప్రాయము.

నాథారణముగ నాకాలమందుఁ దండియనంతరము జ్యేష్ఠ పుత్రిఁడు సింహాసనమధిష్ఠించుట యాచారము (పు 36). కానికొన్నిసమయములందెట్లు జరుగునదికాదు. 'దుర్బుద్ధిగణుకడఁజే పుత్రుఁ డయినపుడు వానికిబుత్రిలు కలుగునట్లు ప్రయత్నింపవలయును. లేదా పుత్రికలకునయినఁ బుత్రిలుకలుగునట్లు ప్రయత్నముచేయ వలెను... ఆవిసీతుడగు నేకపుత్రినిమాత్రము రాజ్యమునందుంప రాదు' (పు 36). పుత్రిఁడు విసీతుడయినపుడుకూడఁ బ్రమాద వశమునరాజ్యమాతనికి లభింపకపోవచ్చును. ఈప్రమాదము ననూ త్యుని దురాశచేఁగాని సామంతాదులప్రకోపముచేఁగాని కలుగుచుం డెడిది. కొన్నిసమయములందుఁ బ్రభువుయొక్కమరణముసరహస్య ముగనులిచి, రాజబంధువులకుఁ బరస్పరకలహముగలిగించి యమా త్యుఁడు తానేరాజ్యమును గ్రహించుచుండువాఁడు. అమాత్యుఁడు ధర్మిష్ఠుఁడును. ప్రభుభక్తియుతుఁడునునయినచో నిట్టియాపదలేమియు

లేక, రాజపుత్రుడు సింహాసనాసీనుడగుచుండెను. ఈవిషయములను కొటిల్కుడు (పు 264-7) వివరించియున్నాడు.

ప్రమాదముల నన్నిటినితప్పించుకొని రాజ్యమునకునచ్చినతర్వాత సామాన్యముగ యావజ్జీవమొకడే పరిపాలకుడుగ నుండెను. కాని, యొక్కొకప్పుడుప్రజల ధార్మికుడగురాజును బలవంతముగఁ దొలఁగించుటయుఁగలదు. యజ్ఞములఁ జేయఁదగనివారిచే యజ్ఞములఁజేయించుట, లంచముదీసికొనిరనునేరము నన్యాయముగ నుద్యోగస్థులపై నారోపించుట వతఁకుల యర్థమానముల నపహరించుట లోనగుపనులనుచేసినపుడు రాజునకు రాజ్యభ్రష్టతకలుగుచుండెడిది (పు 16). గాజు ధార్మికుడయినపుడుసహితము బంధువులమూలమునఁగాని బాహ్యశత్రుప్రక్షీయలమూలమునఁగాని యొక్కొకప్పుడు బలవన్మరణమతనికి సంభవించుటకలదు. ఇట్టి యాపదలచుండితప్పించుకొనుటకు వలయునుచాయములు నిశాంతప్రణిధి, ఆత్మరక్షి, తకప్రణమములందు వివరింపఁబడియున్నవి (పు 41-6).

కొటిల్కునిచే వణింపఁజిన రాజత్వము నిరంకుశమయినదని పండితులయభిప్రాయము. ఇదిసత్యమా కాదాయని నిణాయించుటకుఁబూర్వము నిరంకుశప్రభుత్వమన నెట్టిదో తెలిసికొనవలెను. (1) సభిభువులు శాసనబద్ధులుకాక తమకిష్టమువచ్చిన శాసనములనిర్మించి పరిపాలనముజరుపుచుండినయెడల వారిప్రభుత్వము నిరంకుశమయినదని చెప్పఁదగియుండును. ఇట్లుకాకపోవుటచేతనే ఆమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములోని ప్రభుత్వము నిరంకుశముకాదని మనమునుకొనుచుందుము. ఆరాష్ట్రములలోఁగూడ శాసనములనిర్మించు శాసనసభలు వానినమలులోనుంచు కార్యనిర్వాహకశాఖవారు వానినినమన్వయించు న్యాయాధికారులు కలరు; కాని వీరెల్లరు 1789 లో ప్రజలునిర్మించిన ప్రభుత్వశాసనమునకు బద్ధులై వీరికార్యముల జరుపుచున్నారు. కావునవీరియధికారము నిరంకుశముకాదు. ప్రభుత్వ శాసనము (Constitutional law) నతిక్రమించినడుచుటకు వీరికిహా

క్కులేదు. ఇట్టిశాసనమునకు బద్ధములు కానిప్రభుత్వములు నిరంకుశములు. (2) కాని, యింగ్లండులో నిట్టిశాసనమేదియు లేదు. పార్లమెంటునుసభ యెట్టిశాసనములనిన నట్టిశాసనములనిర్మించు నధికారముగలిగియున్నది. అయినప్పటికి నింగ్లీషుప్రభుత్వము నిరంకుశమైనదని మనమునుకొనుటలేదు. దీనికి గారణమేమి? శాసనములనిర్మించు పార్లమెంటులోని సభవారందఱు ప్రజాప్రతినిధులు; ప్రజాభిప్రాయములపట్టి ప్రవర్తించువారు. కావునఁ బ్రజలకువిరుద్ధమగుశాసనములెన్నఁటికి నమలులోకి రాజాలవు. కావున నాదేశమందు ప్రజలు ప్రభువుననుభవమువిస్తారములేదు.

ఈ రెండులక్షణములలో నేదియున్నను ప్రభుత్వము నిరంకుశము కాకుండును.

మొదటిలక్షణము పుర్వకాలపుభారతీయ ప్రభుత్వములలోఁ గనుపఱచుండినట్లు కొటిల్యునిబట్టి మనముచెప్పవచ్చును. (1) ఇష్టమువచ్చినశాసనమును చేయుటకు రాజునకధికారములేదు. అతనిశాసనములెల్లప్పుడు ధర్మశాస్త్రముననుసరించి యుండెడివి. అనగా నతఁడు శాస్త్రబద్ధుడై యుండునవాఁడు. “ప్రభువు ప్రజలను స్వధర్మమునూడి పృథిచరింపఁజేయువాఁడు. స్వధర్మపరిపాలకుఁడును, ఆర్యమర్యాదావ్యవస్థాపకఁడును వర్ణాశ్రమస్థితికితఁ యునగురా జిహపరిసౌఖ్యములఁ బొందుచున్నాఁడు” లోనగువాక్యములు దీనికినిదర్శనము (పు 7). న్యాయశాసనములందుఁ దీర్పులుచెప్పవలసివచ్చినపుడు న్యాయాధికారులు దేశాచారమునుపట్టి వెళ్లువారేగాని రాజశాసనమునుపట్టికాదు. ‘దేశజాతినంఘగామములందుఁ బాటించఁబడుధర్మముననుసరించి దాయవిభాగము చేసికొనవలెను’ అనువాక్యమండలియభిప్రాయమిదియే (పు 169). కావున రాజయొక్కశాసనాధికారము నిరంకుశముకాదని తెలియుచున్నది. (2) కొటిల్యునిగ్రంథమందు శాసనాధికారమను ప్రకరణమొకటికలదు. దానిలోని విషయముల విమర్శించినయెడల రాజశాసనలక్షణములేవియో స్పష్ట

మగును. వీనిలో ననేకములు విదేశరాజులకు వ్రాయఁబడు లేఖాంశము లగుటచే నవి నిరంకుశాధికారమును సూచించునవికావు. తక్కినపరాజాజ్ఞలయినను వానిలోఁ బ్రజలను బాధింపఁగలవి చాలతక్కువగనున్నవి. ప్రజాపనము పరిచానము పరిహారము నిస్పృహి ప్రావృత్తి కము ప్రతిలేఖము సర్వత్రాగము— అనుశాసనములు ప్రస్తుతకాలపురాజు శాసనములను బోలినవికావు. 'విధి నిషేధము శిక్ష' లనునవి శాసనములకంగములని ప్రస్తుతకాలపుపండితులమతము. పైనుదాహరింపఁబడిన వానికీలక్షణములులేవు. కావునఁ గౌటిల్యునికాలములో మన దేశపురాజులు నిరంకుశముగ శాసనముల నిర్మించుచుండినవాడు కారనితోఁచుచున్నది.

కార్యనిర్వహణమందుమాత్రా మాకాలపురాజులు నిరంకుశులైయుండిరి. అందులోవారికి సలహాలిచ్చుమంత్రులు మంత్రీపరిషత్తులోనివారు, సమాహర్త సన్నిధాత మున్నగుప్రధానోద్యోగస్థులు, నధ్యక్షుడిసామాన్యాధికారులు— లోనగువారిపైఁ బ్రజలకెట్టియధికారముండెడిదికాదు. ప్రజలుసభలోఁ జేరి ప్రభుకార్యములవిమర్శించి స్వాభిప్రాయములను పరిపాలకులకుఁ దెలుపుటకువలయు నీర్వాటులాకాలమందులేవు. ఉద్యోగస్థులు రాజాజ్ఞాబద్ధులుగాని, ప్రజాభిప్రాయము ననుసరించువారుకాదు. రాజశాసనములు శాస్త్రవిరుద్ధములవునా కావాయని తీర్మానించుపండితులు రాజవద్ద నొకరు లేగాని స్వతంత్రాధికారులుకాదు. కావునఁ బ్రజలనుపీడించి యక్రమముగఁ గార్యములొనర్చుట కాకాలపురాజులకుఁ జాలినవకాశముండెను.

సామాన్యపరిపాలనమందు స్వయముగ నమస్తకార్యముల నిర్వహించుటకుఁ బ్రభువునకువీలుండదు. రాజత్వము సహాయసాధ్యము. ఒకచక్రమెన్నఁడు నడువనేరదుగదా? కావునరాజులు సచివులనిష్ఠకొని వారిమతముననుసరించి ప్రవర్తింపవలెను (పు 12). ఈవిధముగ రాజునకుసహాయముచేయుచున్నవారివలన సమామ్య

లను పేరుండెను. సామాన్యముగ నమాత్యపదమును మంత్రిపదమునకు స్యామపదముగ మనమువాడుచుండుము. కాని, కొటిల్వని గ్రంథమందు దానికొట్టియర్థములేదు. ప్రతిరాజసేవకుండు సమాత్యుడనియే పిలువబడుచుండెను. ఈకాలమున మనము సర్కారుద్యోగస్థులను 'సివిల్ సర్వెంట్స్' (Civil Servants, Civil Service) అనిచెప్పుచుండుము; అమాత్యులననిదియే యర్థము. అమాత్యులలోఁ గొందఱుధ్యక్షులుగను, కొందఱుసమాహారాది ప్రధానోద్యోగస్థులుగను, మఱికొందఱు మంత్రిపరిషత్సభ్యులుగను, తక్కినవాగుమంత్రిలుగను నియమింపబడుచుండిరి. ఇవంతయు వారివారిశక్తిసామర్థ్యములఁబట్టి జరుగుచుండెను (పు 14, 15, 17, 31 లో నీవిషయములు సూచింపబడియున్నవి).

అమాత్యులందఱిలో మంత్రిలు ప్రధానులైయుండిరి. వారితోనాలోచింపక రాజైట్టికార్యములనుచేయువాఁడుకాఁడు (పు 37). కార్యసిద్ధికైవలయు నారంభోపాయము పురుషద్రవ్యసంపత్తు దేశకాలవిభాగము వినిపాతప్రతీకారములను విషయముల వాగువిమర్శించుచుండిరి (పు 29). ఇందువలననే, యత్నసిద్ధి మంత్రాస్త్రయత్తమని కొటిల్వడు (పు 368). సామాన్యముగ ముగ్గురునలుగురికంటె నెక్కువమంత్రిలుండుటలేదు (పు 29). ఏదయినవిషయ చూలోచింపవలసినపుడు మంత్రిలందఱిని సభకూర్చి యనుకొనినకార్యమువలని సాధకబాధకములచర్చించుట మామూలుగనుండెను; చర్చవలన లాభములేదనితోచినపుడు, ప్రభువు మంత్రిలోకొక్కరిని ప్రత్యేకముగఁబిలిపించి వారియభిప్రాయములఁ దెలిసికొనువాఁడు (పు 29) ఈవిధముగ నేనియోతీర్మానముచేసికొని, దానిని లేఖనముచే శాసనాధికారప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడిన రచనాదోషములులేకుండ్రవాయించి ప్రభువు తత్సంబంధులకుఁ బంపెవాఁడు; ఇవియే రాజశాసనములు. మంత్రిలు సాధారణముగ నెల్లప్పుడు ప్రభువునమక్షముననుండువారు; ఆకారణముచేతనే వారికి దుర్గమందుఁ బ్రత్యేకముగ బహు

లేర్పాటుగావింపఁబడియుండెను (పు 36).

మంత్రులుగాక మంత్రీపరివత్తను మఱియొక ప్రత్యేకసభ యుండినట్లు తోచుచున్నది. ఇందులోని సభ్యులసంఖ్య నియమితముకాదు. కార్యకారవమునుపట్టి సంఖ్యనిర్ణయింపఁబడుచుండెను. యద్ధసంబంధములగు కార్యములు చక్కఁబెట్టుటకు వలయునదువాయములఁ గల్పించుట దానిపనియైయుండెను. కావున దానిలోనిసభ్యులు దేశాటనముచేయుచు బరగణాలలోని యుద్వ్యంగస్థులు వారి వారికార్యములు చక్కగ నెరవేర్చుచున్నారో లేదో కనుగొనుచుఁ దాము చూచినట్టియు వినినట్టియు విషయములఁ బ్రభువునకుఁ దెలియఁజేయుచుండువారు. ఈకారణముచే నొక్కొక్కప్పుడు వారు ప్రభుమక్షముననుండుట తటస్థించునదికాదు. అప్పుడువారితోనాలోచించుట యవసరమయినయెడలఁ బ్రత్యేకపక్షములమున వారియభిప్రాయములను రాజు తెలిసికొనుచుండెను (పు 37). కొన్నివిషయములందుఁ బ్రభువు మంత్రులను మంత్రీపరివత్తసభ్యులనుకూడఁ గలిపి సభ చేయువాడు. అప్పుడధికసంఖ్యాకు లెట్లుచెప్పిన నట్లునడుచుకొనుట యాచారము (పు 38). ఆలోచనకై యేర్పడినసభలగుఁ జించి కొటిల్పుడింతకంటె విపులముగఁ జెప్పియుండలేదు.

మంత్రులందఱిలో నమాత్యుఁడు ప్రధానుఁడు. అమాత్యుక బ్దమేకవచనమందుఁ బ్రయోగింపఁబడినపుడు ప్రధానమంత్రీయని దానికర్థము. రాజ్యమందు గాజుతర్వాతివాఁడేయమాత్యుఁడు. ప్రభుత్వవిషయములన్నిటిలో నతఁడు రాజునకుఁ గుడిభరము. రాజునకుపకారముగాని యపకారముగాని యొనర్చునంతటి సామర్థ్యమితని కుండెను. ఇష్టముండినయెడల రాజ్యమునుకూడనపహరింపఁగలయంతటి యపకారముతని కుండెడిది. యద్ధకాలముం దితనిమూలమునఁ బ్రభువునకెంతహానియైనఁ జేకూరవచ్చును; కావున నట్టిసమయముందు రాజు తనదోషమునొప్పుకొనియైన నమాత్యునిజాంతిపఱుపఁబ్రయత్నించుచుండువాడు. మహాసరాధముగావించినను పురోహితు

నికిని ప్రధానమంత్రికిని మరణదండములేదు. అమాత్యపదవి యింతటి గౌరవముతోడను నధికారముతోడను కూడుకొనియుండినదగుటచేతనే ప్రభువుచుండి యితనిని వేరుపఱచినయెడలఁ దమకుఁదప్పకజయములభించునని శత్రువులు నమ్ముచుండువారు. రాజ్యములోనిగూఢపురుషులందఱిపై నమాత్యునికి నిరంకుశాధికారముండెడిది (పు 360; 19).

పరిపాలనవిధానమందుఁ గార్ఖాలోచనకంటె కార్యనిర్వహణము ప్రధానతరమయినది. కొటియ్యనికాలమందలి రాజకార్యనిర్వాహకులలో (1) రాజసమక్షమందుండి రాజ్యమంతటిపై నధికారమువహించినవారుకొందఱు (central executive) (2) రాజ్యములోని యొక్కొకరాష్ట్రముపై నధికారముచెల్లించుచుండినవారు కొందఱు (Provincial executive) (3) రాష్ట్రములలోని గ్రామములమీదను గ్రామసముదాయములమీదను నధికారమువహించినవారు మఱికొందఱునుండిరి. ఈ మొదటితరగతిలో 1. మంత్రి, 2. పురోహితుఁడు, 3. సేనాపతి, 4. యువరాజు, 5. దౌవారికుఁడు, 6. అంతర్వంశికుఁడు, 7. ప్రజాస్థ, 8. సమాహతః, 9. సన్నిధాత, 10. ప్రదేష్ఠ, 11. నాయకుఁడు, 12. పౌరవ్యాసహరికుఁడు, 13. కార్కాంతికుఁడు, 14. మంత్రిపరిషదస్థులు, 15. దండపాలుఁడు, 16. దుర్గపాలుఁడు, 17. అంతపాలుఁడు, 18. ఆటవికుఁడనుపను నెనమండు ద్యౌగఘ్నలు చేరియుండిరి. వీరికిఁ బదు నెనిమిదితీర్థములనియుఁగూడ బేరుకలదు. (పు 20). కానివీరిలోనొక్కొక రెట్టిపనులనుచేయుచుండిరో కొటియ్యఁడుపూతిగా వివరించినవాఁడుకాఁడు. కొందఱినిగుఱించిమాత్రమచ్చటచటఁ గొంతవణకనమున్నది. తక్కినవారెనామములనువట్టియే వారికార్యముల నూహించవచ్చును.

వీరందఱిలో సమాహతః యువ్యోగము గొప్పపూచీతోఁగూడుకొనినదని చెప్పుటకుఁదగియున్నది. సర్వారంభములు శోశపూర్వకములు (పు 67) గావునశోశసంగ్రహణపరిశోధకుఁడగు సమాహతః

యధికమగు గౌరవాధికారములకుఁ బాత్రుఁడైయుండెను. ఆదాయ శరీరమునకంగములగు 1 దుర్గ, 2 రాష్ట్ర, 3 ఖని, 4 సేతు, 5 వన, 6 వృజ, 7 వణిక్పథములమంచిస్థితియందుంచి, యాదాయవృద్ధినొనర్చి వ్యయమును తగ్గించి విపర్యయములనివారించుచు సముదయము నుగావించుట యతనికి విధయైయుండెను (పు 63). వైయేడుమార్గములనుండి రాజునకురావలసిన యాదాయమును సుకరముగవసూలు చేయుటకై యతఁడు జనపదమునునాలుగుభాగములుగను, సుక్ష్మాకభాగము ననేక గ్రామముదాయములుగను విభజించి, వానిపైఁదగినయుద్యోగస్థులనియమించువాఁడు. వీరిలో గోపుండనువాఁడైదు గాని పదిగాని గ్రామములపై నధికారమువహించి, గ్రామములకు సంబంధించిన లెక్కలనన్నిటిని తయారుచేసి పన్నులువసూలుచేయుటయందు సమాహతకుఁ దోడ్పడువాఁడు. గోపునిపై స్థానికుడను మండలాధికారియు, స్థానికులపైఁ బ్రదేప్తయనునధికారియుండెను. ప్రదేప్తలు సాధారణముగ నొకచోటనుండక, రాష్ట్రాటనుముగ వించుచు గోపులయొక్కయు స్థానికులయొక్కయు పనులనువిచారించుచుండువారు (పు 144). వీరుగాక, గూఢపురుషులనేకులు జనపదమందంతటఁ దిరుగుచు వివిధవిషయములగుఱించి సమాహతకుఁడై లుపుచుండువారు (పు 145).

యుద్ధము దుర్భిక్షము లోనగునుపద్రవముల మూలమునకో శనప్తమొంది రాజు ధనమునకై శ్రమపడుచుండునపుడు సమాహతకన్యబుద్ధినుపయోగించి నూతనోపాయములచేఁ గోశసంగ్రహణముచేయవలసియుండెను. అతఁడు సమర్థుడైనా కాదాయని తెలిసికొనుటకప్పుడే యవకాశము. అట్టిసమయములం దతఁడేదియోమిషవెట్టియాచనమూలమునఁగాని మోసముచేసిగాని బెదరించిగాని ప్రజలనుండి ధనమురాబట్టువాఁడు (పు 252-4). కావుననే ప్రభువుయొక్కప్రయత్నముల నఫలములగుటకు సమాహతక కారణభూతుఁడైయుండెను.

ఈ కాలమున మన దేశ మందు రివిన్యూవ్యవహారములఁబరిష్కరించుమండలాధికారులు దండనాధికారము (Magisterial power) గూడ వహించియుండుట సర్వసాధారణమైయున్నది. కాటిల్యూనికాలమందుగూడ నిశ్లేషకులగుచుండెను. ప్రజలతో సమాహతఁకున్నంతటిసంబంధము ప్రధానోద్యోగులలో మతవ్యరికిలేనందున దేశములో నిదుర్కాపులు పెట్టుబాధలనుండి ప్రజలనురక్షించుట యతనికివిధిగ నేర్పడియుండెను. ఇందుకై యతఁడు గూఢచారులననేకుల రహస్యముఁబంపి గ్రామీణులయొక్కయు సభ్యులయొక్కయు శుచితత్వ శుచితత్వముల నెఱుంగుచు శంకితులగున్యాయాధికారులను లంచగొండ్లగు సమాత్యులను కూటసాత్తులను కపటపునాణెములఁజేయువారిని రసదులను హింసించుతక్కినగూఢాజీవులను తగువిధముగ శిక్షించుచుండెను (పు 217-19). ఇట్టివారందఱు దేశకంటకులై ప్రజలకును ప్రభుత్వమునకును సప్తముకలిగించుచుండువారగుటచే వారినిపట్టుకొనివారిదుష్కృత్యములఁ బ్రచురపరచుట యెంతయోయాసశ్యకమగుకార్యము. ఇట్టిపనులను జాగరూకతతో నిరవేర్చుచు రాజుయొక్కసర్వజ్ఞత్వమును దేశమందంతట సమాహతప్రకటించుచుండెను (పు 220).

ఇంతటియధికారమును గలవాడగుటచే నొక్కొకప్పుడు సమాహత సహితము ప్రజలనుపీడింపఁగలవాడై యుండెను. దీనినే కాటిల్యూండివిధముగఁజెప్పియున్నాడు. 'సమాహతఁస్సార్థమునేమొదటసంగ్రహించుకొని పిమ్మట రాజార్థముకొఱకుఁ బ్రయత్నించును, లేక రాజార్థమునకు వినాశముగలిగించును. మఱియుఁ బరధనమును తీసికొనుటలో స్వతంత్రుడై చరించును' (పు 345).

పైనిచెప్పిన పదమనిమిదితీర్థములకులోఁబడి తక్కిన యుద్యోగులందఱు (Civil Servants) వారివారికార్యముల నిర్వహించుచుండిరి. కాని రాజోద్యోగులనెప్పుడు సమ్యగ్గూఢదనియే కాటిల్యూని యభిప్రాయము. మనుష్యులస్థిరచిత్తులగుటచేవిత్తమువీధిని వీరివను

లవిషయమై పరీక్షించుచుండవలెను (పు 70). ఇదిగాక, నాలుకచి వరనుండు విషమునుకాని తేనెనుకాని తినకవీలుపడనట్లర్థాధికారికిరా జద్రవ్యమును స్వల్పముగనయిన నపహరింపకుండుట దుస్తరము. నీటిలోఁజరించుచుండు మత్స్యములెవ్వరికిఁదెలియక నీటినిత్రొగునట్లు కార్యవిధులందు నియుక్తులగు నుద్యోగులెవ్వరికిఁ దెలియక ధనము నపహరించుచుండురు. ఆకాశమునఁజరించు పక్షులగమనమునయిన నెఱుంగవచ్చునుకాని ప్రచ్ఛన్నభావులై సంచరించు నుద్యోగులప్రవ త్తనముదెలిసికొనుట దుస్తరము' (పు 72). కొటిల్కుఁడీవాక్యముల నువాసి రెండువేలసంవత్సరములకంటె సధికమైనది. కానివ్యవహారానుభవముగలవారందఱు నివి ప్రస్తుతకాలమునకుఁగూడ ననువ త్తించునవియని యొప్పుకొనకపోరు. అప్పటికినిప్పటికిని మనుష్య వ్యభావమందు విశేషమగుమార్పు కలిగినట్లు తోచదు. కొటిల్కుఁ డనుభవజ్ఞుఁడనుటకు నిదియేగొప్పనిదర్శనము.

ఈకారణములచే మొదటినుండియు నుద్యోగులు న్యాయప్ర వృత్తులై యుండుటకు వలయునేర్పాటులనేకము లాకాలమునఁజేయఁ బడుచుండెను. ఏదియోయొక పరీక్షయందుత్తీర్ణుఁడయినఁగాని ప్ర స్తుతకాలమందు గొప్పయుద్యోగములుదొఱకనట్లు అమాత్యసంపదగ లవారికే యాకాలమందు రాజోద్యోగము లభించుచుండెను. నౌక రులకుండవలసిన శక్తిసముదాయమే అమాత్యసంపద. దేశము కుల ము శీలములోనగు లక్షణములఁబట్టి యుద్యోగములోఁ బ్రవేశింపఁ దలచినవారి కుద్యోగమిచ్చుచుండువారు (పు 14). ప్రారంభమున నుద్యోగము ననిత్యముగనిచ్చి (Temporary), కార్యములను లాభ కరములుగఁ జేయఁగలవాఁడను నమ్మికతోఁచినపిమ్మట నుద్యోగిని ఖాయపరచుచుండిరి (పు 71-2). అధికారులపక్షపాతములమూలము న రాజకార్యములు చెడకుండనుండుటకై గృహద్యోగులశక్తినిపట్టియే వారిని నుత్తమమధ్యమాధమకర్మలందు నియోగించువారు (పు 64). ఉపధలనేకములచే నుద్యోగుల పుచిత్వాశుచిత్వములఁ దెలిసికొని

హింసపదవులందుండినవారి నున్నతపదవులలోనికి మార్పుచుండిరి (పు 17). సాధారణముగనుదోషగుల నొకయధికారముచుండి మఱి యొకదానిలోనికిమార్పుటయు, నధికారులునిరంకుశముగ చుండకుండుటకైయొక్కొకయధికారస్థానమందు నేకముఖ్యులనుంచుటయుజరుగుచుండెను (పు 71). ప్రత్యధికారస్థానమందునధ్యక్షుడేగాక యాతనికి సహాయముగ సంఖ్యాయక లేఖక రూపదగ్గక నీవీగ్రాహకులును, రాజకార్యములకు నిఘాతముగలిగించినవారిని వశపఱచుకొనుట కుత్తరాధ్యక్షులునుండిరి (పు 71). క్రిమముతప్పక యధికారులు వారి కార్యములనెరవేర్చుచుండుటకై వలయునేర్పాటులన్నియు గావింపఁ బడియుండెను. ప్రజలయొక్క డేమముగాని ప్రభుత్వముయొక్క గౌరవముగాని యట్టియేర్పాటులవైనేకదా యాధారపడియుండుట? అన్యాయముగఁ బ్రజలనువీడించి రాజాదాయమును ద్విగుణపఱచిన వారిని, స్వలాభమునుకోరి రాజద్రవ్యమునకు నష్టముగలిగించినవారినిగూడఁ గఠినముగ శిక్షించుచుండిరి (పు 69). ఇట్టియక్రిమముల బహిరంగపఱుపఁగోరు ప్రజలకుఁ దగినప్రోత్సాహమును సహాయమును ప్రభువులిచ్చుట కలదు. అధ్యక్షుల యజాగ్రత్త మూలమునఁ బ్రజలకునష్టము సంభవించినపు డాపిష్టమును వారేభరింపవలసియుండెను (పు 129). ధర్మస్థీయమందు న్యాయమునుతీర్చుచేయున్యాయాధికారులుసహితము కార్యక్రిమమందెట్టి పొరపాటుపడినను కఠినశిక్షకుఁ బాత్రులగుచుండిరి (పు 231-2).

ఉద్యోగులచే న్యాయానుసారముగఁ బనిచేయించుటలోఁ బై విధములగునేర్పాటులవలన వారినిబెదరించుటకంటెఁ దగువిధమున వారినిసత్కరించుట మంచిమార్గమనియు, జీతములుస్వల్పములగుట చేతనే వారు లంచములుదీసికొనుటయుఁ బ్రజలనువీడించుటయు సంభవించుచున్నదనియుఁ బ్రస్తుతకాలమందనేకు లభిప్రాయపడుచున్నాడు. కొటిల్వనియభిప్రాయముకూడ దీనికనుగుణముగ నేయున్నది. వానికాలమందధికారుల జీతములు వారివారిమర్యాదకుఁ దగిన

ట్లుండెను. జీతములఁబట్టి యుద్యోగస్థులు పనునొకండుతరములుగ విభజింపఁబడియుండిరి. ఉత్తములకు సంవత్సరమునకు నలువదియెనిమిదివేలపణములును, నధములకఱువదిపణములునుజీతము. దూతలు లోనగువారికి సంవత్సరమున కింతయనిగాక వారిపనులఁబట్టి వేతనము నిణఁకాయింపఁబడుచుండెను (పు 256-9). నిఁకీతకు లగు జీతములఁ బొందుచున్న వారివిషయమునఁగూడ నధికమాసముల సంవత్సరమందు మామూలుకంటె నధికమగుజీతము లొసఁగఁబడుచుండెను. రాజోద్యోగులయిండ్లలోఁ బ్రోతవ్యాధితసూతికాకృత్యములు వచ్చినపుడు, ప్రత్యేకముగ ధనసహాయము దొఱకుచుండెను. ప్రభుకార్యములుచేయుచు మృతినొందినవారి దారపుత్రులకు భక్తవేతనములనిచ్చుటయేగాక వారికిసంబంధించిన బాలురు వృద్ధులు వ్యాధితులుకూడ ననుగ్రహపాత్రులగుచుండిరి (పు 258) మహాపకారముచేసిన నధ్యక్షులకు గొప్పబహుమానములిచ్చుటయు, నాధారణముగ భృత్యులందఱివిద్యాకర్మలనుపట్టి జీతములనిధికముచేయుటయు నాచారమైయుండెడిది (పు 67). కొందఱకీజీతములేగాక భూములనుకూడ నిచ్చుచుండిరి (పు 48). నాధారణముగ వేతనములన్నియు నాణెములరూపమున నుండెడివి; కాని యెప్పుడయినఁగోళమందు ద్రవ్యములేనపుడు కువ్యపశుక్షేత్రములనిచ్చుటయఁగలదు. గ్రామాదులను ఇనాములుగ నిచ్చుట యోగ్యముకాదనియే కౌటిల్యుని మతము (పు 258). ఇన్నిసదుపాయములుండుటచేత నుద్యోగులందఱుసంతృప్తిఁజెంది వారిపనులనుమెలకువతోఁజేయుచుండెడివారు.

రాజ్యమందు జనపదము, నగరమనురెండుభాగములుండెను. గ్రామములతోఁగూడినభాగము జనపదము. పట్టణములతోఁగూడినది నగరము. పరిచాలనసౌకర్యమునకై జనపదము నాలుగుభాగములుగ విభజితమైయుండెను. ఒక్కొక్క చతుర్భాగములోని గ్రామములను ప్రభువుతోవానికిఁగల సంబంధమునుపట్టి నాలుగురకములుగ విభాగముచేసియుండిరి. కొన్నిగ్రామములు పరిహారకములు (పన్నులు

చెల్లింపక వసరచు లేనివి); కొన్ని యాయుధీయములు; కొన్ని ధాన్యపశు హింజ్యరూపములగు పన్నులు చెల్లించునవి, కొన్ని పన్నులకుబదులు దొరతనమువారికి వలసినకూలిపనులను చేయునట్టివి. నిస్తీ భారత యందును జనసంఖ్యయందును గ్రామగ్రామమునకు భేదముండినను నుత్తమమగుగ్రామములలో నూరిండ్లకుండక్కువగాక యెదువండల యిండ్లకు నెక్కువగాక శూద్రీకవంతులంశవలయునని కొటిల్లుని యభిప్రాయము (పు 46). గ్రామపరిపాలనము గ్రామికునియొక్క యు గ్రామవృద్ధులయొక్కయు వశమందుండెను. గ్రామికునికే గ్రామస్వామియనియు (పు 241) గ్రామాధ్యక్షుడనియు (పు 217) నా మాంతరములు. గ్రామమందతడు రాజప్రతినిధియై యల్లగులేమి యురాకుండఁ జూచుచుండెను. అతనియధికారము నిరంకుశమైనట్లు గపచుచున్నది. చోరులను జారులను గ్రామమునుండితొలగించున ధికారమితనికుండెను (పు 177). గ్రామకార్యమునిమిత్తమై మఱి యొకచోటికతఁడువెల్లుసపుకు గ్రామస్థులొక్కొక్కొక్కమారతని కి సహాయపడుచుండిరి. ధనికులగుగ్రామస్థులపై లేనిపోనినేరముల మోపి వారిధనము నవహరించుటకీతని కవకాశముండెడిది. అట్లేమి యినఁ జేసినపుడీతనిని గ్రామమునుండితొలగించువారు (పు 217). ఇతనియద్యోగము వంశపారంపర్యమైనదనినో కాదో తెలిసికొనుట కుఁ గొటిల్లుని గ్రంథమందాధారములు లేవు. ఇతనికిజీతమేమియు నుండినట్లుతోఁపదు. వ్యాపారమునకై గ్రామమునకువచ్చిన వతఁకు లనురక్షించుట వీనికివిధియైయుండెను.

గ్రామాధ్యక్షుడగుగాక ప్రతిగ్రామమందును గ్రామవృద్ధులు కొందఱుండిరి. వీరే గ్రామముపంచాయతీదార్లు. గ్రామములోని జ్ఞేత్రములకుసంబంధించినట్టి వివాదములను వీరుపరిష్కరించువారు (పు 173). వీరు గ్రామములోని దేవద్రవ్యమును స్వయముగ న్యవహారముచేసికొనలేని బాలురయొక్కద్రవ్యమును తమస్వాధీనమందుంచుకొని వృద్ధిపొందించువారు (పు 49). నేతునింధము లొనర్చుట,

భగ్నములగు చైతన్యదేవతాయనముల బాగుచేయుట, ఉత్పన్నప్రసక్తి నములఁగావించుట— లోనగు గ్రామముచకంతకు నుపయుక్తము లగు కార్యములను వీరేచేయుచుండువారు.

గ్రామములైదింటిపైఁగాని పదింటిపైఁగాని గోపురమునధికారియుండెను. ఇతఁడనేకవిధములగుపనులనుచేయువాఁడు(పు 144-5). గ్రామకరణమునలె డ్రేట్రీములకుసంబంధించిన లెక్కలులెయారగుచేయుట, ఇన్కమ్-టాక్సు (Incometax Collector) యధికారివలెనొక్కొకగృహస్థయొక్క యాదాయవ్యయముల నిర్ణయించుట; సర్వే సెటిల్మెంటు (Survey and Settlement) యుద్యోగస్థలీకాలమునజేయుపనులను నెఱవేర్చుట; జనాభా (Census) లెక్కలసిద్ధపఱచుట, రిజిస్ట్రారు (Registrar) వలె దానవిక్రయములయొక్కనిబంధనలుచేయుట, లోనగుకార్యములన్నియు గోపునిఘాలమున జరుగుచుండెను. ప్రజలయొక్క యార్థిక (Economic), సాంఘిక (Social) స్థితిగతులగుఱించి యదార్థమును తెలిసికొనుటకీకాలమునఁ బ్రతిదేశమందును దొరతనమువారు ప్రత్యేకముగ సౌకయధికార శాఖను (Statistical Department) పెట్టియున్నారు. కాటిల్లునికాలమున గోపురము చాలవఱకునిట్టివనినేచేయుచుండెను. రాజ్యములోనిగోపులందఱు సంగ్రహించిన లెక్కలఁబట్టి యక్షపటలమందలి యధ్యక్షుఁడు నమస్తవిషయములకు సంబంధించిన నిబంధనపుస్తకములు తయారుచేయుచుండెను (పు 64). ఈవిషయమై ప్రస్తుతకాలమందుఁ బూర్వమునలె నధికారులు శ్రద్ధవహించుచున్నట్లగుపడదు.

నగరముల పరిపాలనవిషయమున నాకాలమునఁ జేయఁబడిన యేర్పాటులుగూడ బహుప్రశంసనీయములుగ నున్నవి. సౌతిపట్టణ మొకపద్ధతిననుసరించి నిర్మింపబడుచుండెనుగాని, యెవరికిప్రముచద్వి నచోట వారిండ్లుకట్టుకొనుటయు, గ్రామరహితముగను వ్యాపారానుకూలముగను పీఠులనేర్పఱచుటయుజరుగునదికాదు. పట్టణములో పల నిశాలములగుమార్గములు సమృద్ధములగు జలాధారములు వృ

త్రైజాతీకులములననుసరించి యేర్పఱుపఁబడిన నివాసప్రదేశములు లోనగునవి యమర్చబడియుండెను (పు 56-7). పరిపాలనసౌకర్యమునకై ప్రతిపట్టణము నాలుగుభాగములుగ విభజింపఁబడి యొక్కొకభాగ మొకస్థానికుని యధీనమైయుండెను. అదేవిధముగఁ బ్రతిచతుర్థభాగములోని యిరువదిగాని నలువదిగాని కుటుంబములవ్యవహారమును చూచుటకొక గోపుఁడుండెను. నగరమంతను పాలించుటకు నాగరికుండనుసధికారియుండెను. జనపదమందలిగోవులు చేయుచున్న పనులనే నగరములోని గోవులుకూడఁ జేయువారు. నగరవాసులక్షేమమునకును నారోగ్యమునకును ప్రస్తుతకాలమందు మునిపాలిటీవారొసరించు కార్యములనన్నిటి నాకాలమున నాగరికుఁడు చేయించుచుండువాఁడు. నగరములోని విదేశస్థుల రాకపోకలకుఁగల కారణములఁ దెలిసికొని వారిమూలమున గాజునకుగాని రాష్ట్రమునకుఁగాని ప్రయాణమురాకుండుఁజూచుట; మార్గములను వీధులను శుభ్రముగనుంచుట, యగ్న్యదకబాధలవలనఁ బ్రజలునష్టముపొందకుండుట, రాత్రికాలమందు దుర్మార్గులు ప్రజలనుబాధింపఁకుండ వారిని బంధించుట లోనగుపనులు నాగరికునిమూలమున జరుగుచుండెను. ఇదిగాక నగరములోని బంధనాగారములు రక్షకస్థానములుమున్నగు వానిసీతఁడే చక్కఁబెట్టుచుండెను (పు 146-9). ఈకార్యములనెరవేర్చుటలో నిప్పటివలెనాకాలమందు స్వపరిపాలనపద్ధతియుండినదిలేదు. నాగరికునికి సహాయముచేయుటకై ప్రజలచేసెన్నొనఁబడిన సభలుండినవికావు. ఇదిగాక, పాలనపుత్రపరిపాలనము వణికించునందర్భమున మెగాస్తనీసునూచించిన సభలగుఱించినప్రశంస కొటిల్చునియందులేదు. కావున నాగరికునికి సర్వాధికారిముండినట్లు చెప్పవచ్చును. నగరపరిపాలనమం దేయేవిషయములనుముఖ్యముగ గమనింపవలెనో యాకాలమువారికిఁ బూర్ణముగఁ దెలిసియుండెననుటకూడస్పష్టము.

III

కొటిల్చునినాటి పరిపాలనవిధానమునుగుఱించి చెప్పవలసినవి

షయములింక ననేకములున్నవి. కాని గ్రంథవిస్తరభీతి చే నింతటితో విరమించుచున్నాను. అర్థశాస్త్రమును శ్రద్ధతోఁజదువు పాఠకులు కొంతశ్రమపడినయెడల నీవిషయములన్నియుబోధపడఁగలవు. (1) ఈ కాలమున బ్రిటిషుప్రభుత్వమునకులోబడిన మైసూరు ప్రాదరాబాదు మొదలగు సామంతరాజ్యములున్న ట్లాకాలమునఁగూడ సామంత రాజ్యములనేకములుండెడివి. వానికిని సామ్రాజ్యచక్రవర్తికినిగల పరస్పరసంబంధమును కౌటిల్యుడచ్చటచట సూచించి, కొంతవిపులముగ పు 319-324 లో వివరించియున్నాఁడు. (2) కొంతగజయించిన దేశములను పరిపాలించువిధమును పు 428-9 లో వర్ణించియున్నాఁడు. (3) ఆకాలమందలిప్రభువులు జనోపయుక్తమగుకార్యము తెట్టివానినిచేయుచుండిరో తెలిసికొనుటకీగ్రంథములో ననేకములగుసాధారములున్నవి. శూన్యప్రదేశములందు జనపదములనిర్మించి ప్రజలయొక్కస్వార్థాభివృద్ధికై వారంతపాటుపడినది మనముతెలిసికొనవచ్చును. ఈకాలమున బాహ్యత్యులందఱు కాలనీలకై (Colonies) యంతయోపాటుపడుచున్నారాకదా? (4) రాజయొక్కయోదాయవ్యయములను తెలుపుభాగము లక్కడక్కడనున్నవి. వానినన్నిటినివిమర్శించి యిప్పటికాలపు రివిర్యపద్ధతికిని నప్పటిపద్ధతికిని గలభేదమును గ్రహింపవచ్చును. (5) మాన్యువ్యధికరణముల సహాయమున నాకాలమందు సైనికపద్ధతియెట్లుండెనో యెట్టియుద్దేశములతోఁ బ్రభువులు యుద్ధములుచేయుచుండిరో క్రియయుద్ధముననేమియో తెలిసికొనవచ్చును.

ఒకపరిపాలనవిషయముగుఱిచియేకాదు. ప్రజలు స్వహాషణమునకై యెట్టివృత్తులస్వీకరించిరో, వ్యవసాయము వ్యాపారము మున్నగువాని లక్షణములెట్టివో, యేయేవిదేశములతో సంబంధములైనపూర్వులు వ్యాపారముచేయుచుండిరో, కూలివార్షు గానులు (Slaves) లోనగువారిస్థితియెట్లుండెనో, యెట్టికళలు దేశమందు నృద్ధిగాంచియుండెనో కొంతవఱకు మనము తెలిసికొనుట కవకాశము

న్నది. ఇట్లే ధర్మస్త్రీయ కంటకశోధనాది యధికరణములమూలమున నాకాలపునాంఘికాచారముల నిణయింపవచ్చును. వివాహము, వణములకుఁగల పరస్పరసంబంధము, దాయవిభాగములోనగు విషయములలో నప్పటికి నిప్పటికి నెంతో భేదమున్నది. రజోదర్శనానంతరవివాహము స్త్రీపునర్వివాహము, ఒకవణములోనివారు మఱి యొకవణములోనివారిని వివాహమాడుట లోనగువాని నాకాలమందు నదాచారములుగఁ బరిగణించుచుండెరి. అప్పటికి నిప్పటికిమనసాంప్రదాయములం దెట్టిమార్పులుకలిగెనో కాటిల్లునిగ్రంథము మూలమున స్పష్టపడుచున్నది.

ఇట్టివిమర్శకబుద్ధితోఁ జదువరులీగ్రంథమును పఠింతురుగాక.

విషయసూచిక

—: (: 0 :) : —

i	అధికరణము. విషయాధికారికము	1-46
	రాజవృత్తి	1-5
	విద్యాసముద్దేశము, అన్వీక్షకీస్థాపన, త్రయోన్మూలన	
	దండనీతిస్థాపన	5-8
	వృద్ధసంయోగము	9-10
	ఇందియజయము, అరిష్టద్వర్గత్యాగము రాజర్షివృత్తము	10-12
	అమాత్యోత్పత్తి	12-14
	మంత్రీపురోహితోత్పత్తి	14-15
	ఉపధలచేనమాత్యుల శాచాశాచముల దరిసికొనుట	15-17
	గూఢపురుషోత్పత్తి, సంస్థోత్పత్తి	18-19
	గూఢపురుషబ్రహ్మణి, సంచారోత్పత్తి	20-22
	స్వవిషయకృత్యాకృత్యవక్షరక్షణము	22-24
	చరవిషయకృత్యాకృత్యవక్షరక్షణము	24-27
	మంత్రాధికారికము	27-31
	దూతబ్రహ్మణి	31-33
	రాజపుత్రోరక్షణము	34-37
	అవరుద్ధవృత్తము, అవరుద్ధనియోజవృత్తి	37-38
	రాజబ్రహ్మణి	39-41
	నిశాంతబ్రహ్మణి	41-43
	అశ్రురక్షితకము	44-46
ii	అధికరణము. అధ్యక్షప్రచారము.	47-149
	జనపదనివేశము	47-50
	భూమిచ్చిద్రవిధానము	50-52
	దుర్గవిధానము	52-58
	దుర్గనివేశము	58-58
	సన్నిధాతృచేయకర్మ	59-61

సమాహిత్యసముదయప్రస్తావనము	61-63
అక్షపటలమునంగలి గాణనిక్యాభికారము	64-67
ఉద్యోగులపహరించి ధనమును తిరిగివసూలు చేయుట	67-69
ఉపయుక్తులను పరీక్షించుట	69-72
కాసనాధికారము	72-76
కోశమండపందసిన రత్నములపరీక్ష	76-81
ఆకరకర్మాంతప్రవర్తనము	81-85
అక్షకాలయందలి సువర్ణాభ్యుదయము	86-90
విశిఖయందలి సావర్ణి ఖనిప్రచారము	90-94
కోస్తా గారాభ్యుదయము	94-98
బహ్యాభ్యుదయము	98-100
మహ్యాభ్యుదయము	101-102
ఆయుధా గారాభ్యుదయము	102-103
తులామానపాతము	104-107
దేశకాలమానము	107-110
శుల్కాభ్యుదయము	110-112
శుల్కవ్యవహారము	113-114
సూత్యాభ్యుదయము	114-115
సీతాభ్యుదయము	116-119
మరాభ్యుదయము	119-122
సూనాభ్యుదయము	122-124
గణికాభ్యుదయము	124-127
నావభ్యుదయము	127-129
గోభ్యుదయము	129-133
అశ్వాభ్యుదయము	133-137
హస్త్యాభ్యుదయము	138-139
హస్తప్రచారము	139-141
రథాభ్యుదయము, పర్వతాభ్యుదయము, సేనాపతిప్రచారము	141-142
మద్యాభ్యుదయము, వివితాభ్యుదయము	142-143
సమాహితప్రచారము, గృహపతి నైవేద్యక తాపత	

వ్యంజనులగు పరిణిధులు	143-149
శాగరిక పరిణిధి	145-149

iii అధికరణము. ధర్మస్త్రీయము.	150-206
వ్యవహారస్థాపన, వివాదపదనిబంధనము	150-154
వివాహవిషయము, వివాహధర్మము, స్త్రీధనకల్పము,	
అధివేదనికము, శుశ్రూషాభర్మపారుష్యద్వేష అతిచా	
రణిపకారవ్యవహారప్రతిషేధములు, నిష్పత్తనము, కథ్య	
నుసరణము, హాస్యప్రసాదము, దీక్షుప్రవాసము	154-163
దాయవిభాగమందు దాయకము	163-165
అంశవిభాగము	165-167
పుత్రవిభాగము	167-170
గృహవాస్తుకము	170-172
వాస్తువిక్రయము	172-175
వివితక్షేత్రపథహింస, సమయానపాకర్మ	175-178
ఋణాదానము	178-182
కౌపనిధికము	182-186
దానకల్పము	187-190
కర్మకరకల్పము, సంభూయనముద్ధానము	190-193
విక్రీతక్రీతానుశయము	193-194
అస్వామివిక్రయము, స్వస్వామిసంబంధము	194-197
సాహసము	197-199
వాక్పాయము	199-201
దండపారుష్యము	201-204
ద్యూతసమాప్తయము, పక్షిణికములు	204-206

iv అధికరణము. కంటకశోధనము.	207-245
కారుకరక్షణము	207-211
వైదేహకరక్షణము	211-214
ఉపనిపాతప్రతికారము	214-216

గూఢాజీవరత్న ణము	217-219
సిద్ధవ్యంజనలచే మాణవప్రకాశనము	219-220
శంకాదూషక రాత్రిభిగ్రహము	221-224
ఆశుమృతకపరీక్ష	224-226
వాక్యక రాత్రిసుయోగము	226-229
సర్వాధికరణరత్న ణము	229-238
ఏకాంగపథనిష్క్రియము	238-235
శుద్ధచిత్తదండకల్పములు	235-239
కన్యాప్రకర్మ	239-241
ఆతిచారదండము	241-245

v అధికరణము. యోగవృత్తము.	246-267
దండకార్మికము	246-250
కోశాభిసంగిచాణము	251-256
భృత్యభరణీయము	256-259
అనుజీవివృత్తము	259-261
సమయాచారికము	262-263
రాజ్యప్రతిసంధానము, ఏకైశ్వర్యము	264-267

vi అధికరణము. మండలయోని.	268-273
ప్రకృతిసంబదలు	268-270
శమవ్యాయామికము	270-273

vii అధికరణము. పాద్మణ్యము.	274-332
క్షయస్థానవృద్ధినిశ్చయము	274-277
సంక్రయవృత్తి	277-279
సమహీనజ్ఞాయులగుణములు, హీనసంధులు	279-282
విగ్రహించినపిమ్మట ఆసనము, సంధిచేసికొనినపిమ్మట	
ఆసనము, విగ్రహించినపిమ్మట యానము, సంధిచే	
శికోనినపిమ్మటయానము, కలిసిస్త్రియాణము చేయుట	282-285

యాత్రవ్యామక్రమయభిగ్రహచింత, ప్రకృతులక్షయలో	
భవిరాగహేతువులు, సామవాయికవివరిమర్మ	285-289
సంహితప్రయాణము, పరిపటితోపరిపటితాపస్మత	
సంధులు	289-293
ద్వైధీభావికముగ సందిష్టకములు	293-298
యాత్రవ్యవృత్తి, అనుగాహ్యమిత్రవిశేషములు	296-299
మిత్రసంధి, హిరణ్యసంధి	299-303
భూమిసంధి	304-306
అనవసితసంధి	306-309
కర్మసంధి	309-312
పాష్టిగ్రహచింత	312-316
హిసశక్తిపూరణము	316-318
బలవంతునితో విగ్రహించుసమయమున మహరోధ	
హేతువులు, దండోపసతవృత్తము	319-321
దండోపనాయివృత్తము	322-324
సంధికర్మ, సంధిమోక్షము	324-328
మధ్యమోదాసీనమండలచరిత్రములు	328-332

Viii	అధికరణము. న్యసనాధికారికము.	333-351
	ప్రకృతివ్యవస్థము	333-336
	రాజరాజ్యమూల్యవనచింత	337-339
	పురుషవ్యవస్థము	339-342
	పీడనవర్గము, స్తంభనర్గము, కోశసంగవర్గము	343-347
	బలవ్యవస్థము, మిత్రవ్యవస్థము	347-351

ix	అధికరణము. అభియానముచేయువానికర్మ. సిపి2-377	
	శక్తిదేశకాలబలాబలజ్ఞానము, యాత్రాకాలములు	352-355
	నిరోధాదానకాలములు, సన్నాహగుణములు ప్రతిబంధకర్మ	356-359
	భక్త్యాతోషచింత, బాహ్యధ్యంతరప్రకృతికోప	
	ప్రతీకారములు	359-363

	క్షయవ్యయలాభవిపరీమర్శ	363-365
	బాహ్యభ్యంతరములగు నావదలు	365-367
	దూష్యశత్రుసంయుక్తలు	367-371
	అర్థనర్థసంశయములు, ఉపాయములబట్టి వానివివరము మగు శిద్ధులు	372-377
X	అధికరణము. సాంగ్రామికము.	378-394
	స్కంధావాచివేశము	378-379
	స్కంధావారప్రయాణము, బలవ్యసనావస్థకంద కాలరక్షణము	379-381
	మాటయుద్ధభేదములు, స్వప్రైన్యోత్సాహము, స్వబ లాన్యబలవ్యాయోగము	381-385
	యుద్ధభూములు, పత్యశ్వరథహస్తీకర్మలు	385-387
	ప్రైన్యముయొక్క పక్షి కక్షోరస్యములవ్యూహవిభాగము, సారిఫలుబలవిభాగము, పత్యశ్వరథహస్తీయుద్ధములు	388-391
	దండిభోగమండలాసంహతీవ్యూహము, ధానికీబ్రతి వ్యూహస్థాపనము	392-394
XI	అధికరణము. సంఘవృత్తము.	395-399
	భేదకారణములు, రహస్యదండము	395-399
XII	అధికరణము. ఆబలీయసము.	400-412
	మాతృకర్మలు.	400-402
	మంత్రయుద్ధము	402-404
	సేనాయుగ్యవధ, మండలప్రోత్సాహము	404-406
	శస్త్రాగ్నిరసప్రణిధులు, పీఠాసారప్రసారవధ.	406-408
	యోగాతిసంధానము, దండాతిసంధానము ఏకవిజయము	409-412
XIII	అధికరణము. దుర్గలంభోపాయము.	413-429
	ఉపజాపము	413-415

	యోగ వాసునము	415-419
	ఆపనర్పప్రణిధి	419-422
	పర్యుపాసనకర్మ, ఆనమస్తము	423-427
	లక్ష్మిపఠమునము	429-429
XIV	అధికరణము. ఔపనిషదికము.	430-445
	విరఘాతపర్యయోగము	430-434
	ప్రలంభనమందద్భుతోత్పాదనము	434-438
	ప్రలంభనమందు భైషజ్యమంత్రయోగము	438-444
	స్వబలాపఘాతప్రతీకారము	444-445
XV	అధికరణము. తంత్రీయుక్తి.	445-450
	తంత్రయస్తుతి	445-450

శ్రీరస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

—: (: 0 :) :—

కృతిపతిప్రశంస

యువతీపదాంబుజ రు ♦ చిన్, సితమయ్యను జాజువారి వా
రాయణు సీలదేహభ ♦ లంటుటఁ జామనకాంతిరాగ, మేల్
చామలనందు శ్రీరమణి ♦ సచ్చిభవేది. పతీతు నల్కనా
రాయణసామజేంద్రుని, ని ♦ రంతరసౌఖ్యము లందఁజేయుతన్.

వ. శ్రీశ్రీశ్రీవిజయనగర సామ్రాజ్యాధిపత్యవిరాజితులును, వాసిష్ఠ
గోప్రికలశరత్నాకర పూర్ణిమాసుధాకరులును, నగు శ్రీపూష
వాడలకనారాయణగజపతి సహారాజాధిరాజులవారి యాజ్ఞానుసా
రంబుగాఁ గౌటిల్యార్థశాస్త్రంబు శ్రీవారికంకితంబుగాఁ నమర్పిం
పంబూని తత్కృతిపతివంశక్రమంబభివంశిం చెద మద్బేలునిన.

నీ. ఏవేలు పలకల్మి ♦ యిండ్లకుఁ గలిమిని
ఘటియింపజాలు ని ♦ క్కంపుఁ బోగడ
పదేవవంశ్యుఁ డ ♦ నాదివేదత్రీయా
మాలతిప్రాకు రి ♦ త్నాలమేడి
ఏదివ్యుఁ డఖిలది ♦ శాదీపకప్రభ
కీరాటు నెలవులై ♦ యెనఁగువాడ
ఏకాంతినిధి చక్రి ♦ వాకివియోగాబ్ధి
తరఁగినా సనమము ♦ పరగు నోడ

గీ. మూఁడుకాలములను ♦ మూఁడుమూర్తులగుచు
సారసద్రావ్య సీతివి ♦ శాగదమతి
మచుముఖాఖిలభూషాని ♦ జని నిదాన
మైన రుచిపుంజ మెవఁడట్టి ♦ యర్కుండలరు.

క. ఆరవికులమునఁ బరమో
దారులు చతురుదధివలయి,త ♦ ధరాభారో
ద్ధారులు భగీరథాది
జ్వరమణులు పెక్కురుదయ ♦ మందిరివరునక.

వ. అందు.

చ. జలజభవప్రసాదిత వి ♦ శాలవరాప్త్యసమానవైభవో
జ్వలులయి మానిమానస గ ♦ జంబులకుం ఘనకూటపాకలం
బులగు దశాననాద్యసుర ♦ పుంగవులంబొలియింపఁబూని భూ
స్థలి రఘురాముఁడైవెలసె ♦ నారసనేత్రుఁ డుదారశీలుఁడై.

క. ఆమహితచరిత వంశన
భోమండలి నుడుగణమ్ము ♦ పోల్కివెలసి రు
ద్రామయశోనిధులై తగు
భూమిశు లనూనసుగుణ ♦ భూషణులగుచుక.

తే.గీ. వారిలోఁ బ్రథమగణ్యుల ♦ వార్యబాహు
బలసమృద్ధులు కొన్నిశా ♦ ఖలుగ, భరత
భూమికాంతకు మకాక్తిక ♦ భూషణముల
పాటిగనిరందు శ్రీపూస ♦ పాటివారు.

సీ. కోటియైనను విప్రో ♦ కోటికీయఁగ మారు
మాటలాడరు పూస ♦ పాటివారు
నూటిదప్పిన రిపుం ♦ గీటడంపమి యేటి
మాటలందురు పూస ♦ పాటివా.

వేటలో సింగంపుఁ ♦ బోటున నెవ్వనుదీయఁ
బాటింపనీ పూస ♦ పాటివారు
మేటినిద్యలఁగూర్చు ♦ బాటలనడ భోజు
సాటివారీ పూస ♦ పాటివారు

గీ. సర్వసర్వంసహాచకృ ♦ ధూర్వహమగు
సార్వభౌమతఁగనియు న ♦ గర్వలగుచు
సుర్వి నిర్వక్రముగ నేలు ♦ చున్న కనక
పర్వతంబులు శ్రీపూస ♦ పాటివారు.

వ. అట్లు సకలదిగ్విదితంబగు శ్రీపూసపాటి సద్వంశమ్మునకు ముక్తా
ఫలంబులనందగు భూనాయకులందు.

సీ. ఈవిభు సుచరిత్ర ♦ మిలనువిశ్వామిత్ర
లకు సంప్రమోద దా ♦ యకముకాదు
ఈవిభు వత్సన ♦ మేవేళనైనను
శివధర్మభంగంబు ♦ చేయఁబోదు
ఈవిభు భుజశక్తి ♦ కేషువార్ధులు గడ
గడవడంకుచు నేను ♦ గడలనూఁదు

నీవిభు నవతార ♦ మించుకేనియుఁ బుణ్య
జనులను లోపమ్ము ♦ గనఁగనీదు

గీ. అనెడి నుతి, నూత్నవిజయరా ♦ మావనీశుఁ
డల్కరాజ్ఞసతీయుతుం ♦ డగుచు నిఖిల
ధానుణీరాజ్యధర ధురం ♦ ధరతఁగాంచె
నన్నిదెసలను దనకీర్తి ♦ నెన్నుకొనఁగ.

సీ. ఆనందగజపతి ♦ త్మనైత భువిన్మాక్కు
పక్క దిక్కరులొక్క ♦ పక్కమోవ

నానందగజపతి ♦ త్మానేతయొకచో ఘ

నములొక్కచోట స్వ ♦ ర్ణములఁ గురియ

నానందగజపతి ♦ త్మానేతయొకట న

బ్రహ్మియుండొకటఁ దే ♦ జంబునెరప

నానందగజపతి ♦ త్మానేతయొకట శ్రీ

రమణుండొక్కట శిష్ట ♦ రక్షగూర్ప

గీ. బ్రజలకిసుమంతయేనిఁ గొ ♦ రంతయున్నె

యనెడి జనముల వినుతిఁగాం ♦ చినఘనుండు

శ్రీమదానందగజపతి ♦ క్షీతివరుండు

దిగ్విదితసద్యఘండయి ♦ తేజరిల్లె.

ప. ఆతని యనంతరంబున.

సీ. సద్గణోత్కట వికా ♦ సముగూర్చి భూచక్ర

రంజనమొనరించు ♦ రాజవరుండు

సుప్రసన్నప్రభా ♦ దీపుఁడు నరిచయ

నాశకరుండునాని ♦ నప్రవరుండు

గర్జావిహీనమ్ము ♦ గా జీవనమ్ములఁ

గలకాలమొసఁగుచు ♦ వెలయుఘనుండు

వైరివిభీషణుఁ ♦ డైరహిరి బుణ్యజ

నాతిఁగూర్పని రామ ♦ మూతియగుచుఁ

గీ. దనరు శ్రీపూషవాడ్వంశ ♦ ధవళమౌక్తి

కము సకలరాట్టిరోవతం ♦ సమగువిజయ

రామగజపతి సన్మహా ♦ రాజవరుండు

దివ్యతరకీతిఁమై భువిఁ ♦ దేజరిల్లె.

వ. ఆరాజచంద్రమునకుఁ బట్టపుదేవియై వెలయుచు.

మ. ఘనకారుణ్యపయోనిధానమని లో ♦ సింబెన్న సర్వాంగనా
జనమూర్ధన్యతఁగాంచి భర్తృపదకం ♦ జాతద్వయిన్మానసం
బునసేవించుచు నాశ్రితాశ్శవననై ♦ పుణ్యంబుమైనెంతయున్
మనురాజ్ఞీమణినేలుఁగాక లలితాం ♦ బక్షశీ'శుఁడ్రాంతమున్.

గీ. విమలతద్దంపతిసురదుః ♦ మమునఁదగు ఫ
లత్రయంబన అల్కనా ♦ రాయణపతి
సుజననుతవిజయానంద ♦ గజపతియనఁ
దనయలిర్వుట నొకపుత్రి ♦ యను బొడమిరి.

వ. వారిలో నగ్రిజన్మండై.

మ. వనజాతాలయతోడఁగూడి జగమున్ ♦ వాలించువిష్ణుండునా
విమతింగాచి దయామయాత్మయగు కీ ♦ విద్యానతిదేవితో
మనుజానీకమునేలు పూర్ణవిభవు న్మా ♦ అల్కనారాయణా
ఖ్యనరేంద్రుంబరమేశుఁడైల్లపుడు సా ♦ ఖ్యంబిచ్చిరక్షించుతన్

సీ. తనవతకనమ్ము బీ ♦ దలపాలమృదువయ్య
అరులచాలింట వ ♦ జాగ్రియనుచుఁ
దనయెదరాజ్యతం ♦ త్రిములందుఁ బృథురయ్యఁ
గొండెములిముడని ♦ కొలఁది దచుచుఁ
దనలేఖనమ్ము తి ♦ న్ననిదయ్య నవిధేయు
లగుభృత్యులెడ వకగ్రి ♦ మగునటంచుఁ
దనదృష్టి బహుదూర ♦ దర్శనపటువయ్యఁ
గానితో'వఁ జూడ ♦ లేనిదనుచుఁ

గీ. దన్నుజనులెన్న పూషవా ♦ ట్సన్నుతాన్వ
 యాభివిధుడగు నల్కనా ♦ రాయణగజ
 పతి, శతాయుదపేతుడై ♦ యతులమతుల
 సుతులఁగని మమ్ముదయతోడఁ ♦ జూచుఁగాక.

సీ. ఈరాజచంబ్ర వ్య ♦ యారంభముకుకీర్తి
 దములందెగాని య ♦ న్యములఁజనదు
 ఈవిపులేకు గో ♦ స్త్రీవిధానము పుణ్య
 దములనెగాని య ♦ న్యములఁ గొనదు
 ఈవసుభావరు ♦ భావంబు దీనావ
 నములనెగాని య ♦ న్యములఁ గనదు
 ఈవిభుబుద్ధి భా ♦ పావృద్ధిపేతుమా
 ర్గములనెగాని య ♦ న్యముల వినదు
 గీ. టంచుజనులెన్న శ్రీయుతుం ♦ డైనవిష్ణు
 తీవి విద్యానతీనశీ ♦ జేనితోడ
 అల్కనారాయణుండు చి ♦ రాయునగుచు
 మించిరాజ్యమ్ము మమ్ముఁ బా ♦ లించుఁగాక.

సీ. భవ్యమాతాపితృ ♦ భక్తికల్పికి వీరిఁ
 జెప్పివేరొక్కరిఁ ♦ జెప్పవలయు
 భంగమ్ములేని సా ♦ భాత్రమ్మునకు వీరి
 నెన్ని వేరొక్కరి ♦ నెన్నవలయు
 మంచిచెడ్డల విమ ♦ ర్శించియేలుట వీరిఁ
 జూపి వేరొక్కరిఁ ♦ జూపవలయు
 దీనదయాపర ♦ దృష్టిగల్గుట వీరిఁ
 దెల్పివేరొక్కరిఁ ♦ దెల్పవలయు

గీ. ననుచు జనములు వితమున ♦ త్వమున చింప
రాజదానార్యసద్యశో ♦ రాజనలరు
అల్కనారాయణగజేంద్రుఁ ♦ డఖిలసుఖన
మేతుఁడై ప్రసన్నులై ర ♦ ఊచుఁగాక.

సీ. ఋగ్యజుస్సామన ♦ మిథమై వేదోప
దేశకాలయము పా ♦ ద్విశనువెలయ
దేవభాషాంధ్రభా ♦ షావధూటీ నివా
సము కీర్తికదిము దక్షి ♦ ణముననిలువ
వీణామృదంగాది ♦ వివిధవాద్యకలాల
యంబు పశ్చిమపార్శ్వ ♦ మందుఁడనర
నఖిలాంగ్లవిద్యాల ♦ యప్రళమాభ్యేయ
మై కలాలయ ముత్త ♦ రాశనుండఁ

గీ. బలుచతుర్బాహుయుతమగు ♦ పద్మనయను
సురమునాఁడగు దుర్గమం ♦ దిరప్రకానిన
రాజ్యలక్ష్మీవిగూడి నా ♦ రాయణుండన
అల్కనారాయణగజేంద్రుఁ ♦ డలరుఁగాక.

సీ. తనబుద్ధిబలము దు ♦ ర్మనుజులి కాగ్రోవే
యంబులకొక గారు ♦ డంబుగాఁగఁ
దనభూతదయ యాతక ♦ జనరక్షణమొనర్ప
దక్షహస్తాశ్రీరామ ♦ రక్షగాఁగఁ
దనదానకీర్తిక ది ♦ క్తటభిత్తికలయందుఁ
బూసినకపురంపు ♦ బూతగాఁగఁ
దనదు భాషాభిలా ♦ మనిరంతరాశ్రిత
కవిజన కల్పవృ ♦ డంబుగాఁగఁ

గీ. ధిరనిజాస్తి క్యబుద్ధి వాఁ ధి తనదూధర్మ
పథములకుఁ బుచ్చిశోధన ధి పరికరముగఁ
బ్రజలనెల్లరఁ దనకుటుం ధి బముగ నెంచు
అలకనారాయణగజేంద్రుఁ ధి డలరుఁగాక.

క. ఏతాదృశ సకలగుణో
వేతునకుఁ సహజబుద్ధి ధి భిదురాఖ్యాసి
తాతాఖిల సద్విబుధ
వాఁతునకు వసిష్ఠగోత్ర ధి వరజాతునకుఁ.

క. శ్రీవిజయనగర రాజ్యర
మావిభుతాధరిత సకల ధి మహిపాలునకున్
సేవకసురపాలునకు శ్రీ
తావనశీలునకు నద్దు ధి నావాలునకుఁ.

క. మోదప్రదాత్మనకు మ
న్వాది నృపాచరిత సత్త్వ ధి ధానుస్మతునకున్
వేదతదంగావన కృ
త్యాదృతిమతియుతునకుఁ బు ధి ధానినుతునకుఁ.

క. కూర్మిరివిఫాలునకుఁ బహు
సారయశఃకాంతివిజిత ధి శరదభ్రాసుధా
ధారాహేలునకు అలక
నారాయణగజజేంద్ర ధి నరపాలునకుఁ.

ప. అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా సమర్పించఁబడిన యిక్కొటిల్లాభి
శాస్త్రమునకు సందర్భంబెట్టిదనిన.

శుభమస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము.

వినయాధి కారికమును ప్రథమాధికరణము.

ఓంనమశ్శుక్లబృహస్పతిభ్యాం.

భూనంపాదన పరిపాలనములగుఱించి పూర్వావాద్యులచేనెన్నె న్నియర్థశాస్త్రములు చెప్పఁబడినవై వానినెల్ల సంగ్రహించి సంక్షేపముగ నియర్థశాస్త్రము చేయఁబడినది. దానిలో నిది ప్రారణాధికరణముద్దేశమును నధ్యాయము.

వీద్యాసముద్దేశము, వృద్ధసంయోగము, ఇంద్రియజయము, అమాత్యోత్పత్తి, ముత్రిపురోహితోత్పత్తి, ఉపధలచే ననూత్యుల శౌచాశౌచముల నెఱుంగుట, గూఢపురఃసౌత్పత్తి, గూఢపురఃప్రణిధి, స్వరాష్ట్రముపలి కృత్యాకృత్యనక్షరక్షణము, పరరాష్ట్రముపలి కృత్యాకృత్యసత్తోపగ్రహము, ముత్రాసకాము, మాతస్రణిధి, రాజపుత్రగ్రక్షణము, అపరుద్ధవృత్తియు, అపరుద్ధనిషయివృత్తి, రాజప్రణిధి, నిశాంతప్రణిధి, ఉత్తరక్షీతకము.

ఇది వినయాధికారికమును ప్రథమాధికరణము.

జనపదవిని వేశము, భూమిచ్చివ్రాణధానము, దుర్గవిధానము, దుర్గనివేశము, స్నానాత్మచేయనిర్మ, సమాహర్తృసముదయ ప్రస్థాపనము, అక్షపతులమండలి గాఢనిక్కాధికారము, ఉచ్యోగుల పహరించిన ధనమును తిరిగినసూలు చేయుట, ఉపయుక్తపరీక్ష, శోకనాధికారము;

కోశమందుంపదగిన రత్నములపరీక్ష, ఆకరకగ్మాంతప్రసతఃసము, అక్షశాలయందలి సువర్ణాధ్యక్షుఁడు, విశిఖయందలి సౌవర్ణికప్రచారము, కొమ్మగారాధ్యక్షుఁడు, పణ్యాధ్యక్షుఁడు, కుస్యాధ్యక్షుఁడు, ఆయుధాగారాధ్యక్షుఁడు, తులామానపౌతవము, దేశశాలమానము, శుల్కాధ్యక్షుఁడు, సూత్రాధ్యక్షుఁడు, సీతాధ్యక్షుఁడు, సురాధ్యక్షుఁడు, సూరాధ్యక్షుఁడు, గణికాధ్యక్షుఁడు, నాచధ్యక్షుఁడు, గోధ్యక్షుఁడు, ఆశ్వాధ్యక్షుఁడు, హస్త్యధ్యక్షుఁడు, ఏభాధ్యక్షుఁడు, పత్వ్యధ్యక్షుఁడు, సేనాపతిప్రచారము, ముద్రాధ్యక్షుఁడు, వివీతాధ్యక్షుఁడు, సమాహర్తృప్రచారము, గృహపతి వైదేహక తాపన వ్యంజన పరిణిధులు, నాగరిక ప్రసంగి.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమను రెండవయధికరణము.

వ్యవహారస్థాపన, వివాదపద నిబంధము, వివాహసంయుక్తము, దాయవిభాగము, వాస్తుకము, సమయానపాకర్మ, ఋణాదానము, ఔషనిధికము, దానకర్మకరకల్పము, కలిసిపనులుచేయుట, విక్రీత క్రితానుశయము, దత్తనపాకర్మ, అస్వామివిక్రయము, స్వస్వామినంబంధము, సాహసము, వాక్పాసుష్యము, దండపారుష్యము, ద్యౌతసమాహ్వయము, స్త్రీర్ణకములు.

ఇది ధన్యస్తీయమను మూడవయధికరణము.

కారుకరక్షణము, వైదేహక రక్షణము, ఉపనిసాత ప్రళీకారము, గూఢాజీవరక్ష, సిద్ధవ్యంజనుల మూలమున మాణసప్రకాశనము, శంకారూపకర్మాభిగ్రహము, ఆసుమృతకపరీక్ష, వాక్యకర్తానుయోగము, సర్వాధికరణరక్షణము, ఏకాంగనధనిష్క్రయము, శుద్ధచిత్రదండకల్పములు, కన్యాప్రకర్మ, అతిచారదండము.

ఇది కంటకకోధనమను నాలుగవయధికరణము.

దాండకార్మికము, కోశాభిసంహరణము, భృత్యభరణీయము, అనుజీవివృత్తము, సమయాచారికము, రాజ్యప్రతిసంధానము, ఏకైశ్వర్యము

ఇది యోగవృత్తమును పంచమాధికరణము.

ప్రకృతీసంపదలు, శమవ్యాయామికము.

ఇది మండలయోనియను నాఱవయధికరణము.

షాఙ్గణ్య సముద్దేశము, క్షయ స్థాన వృద్ధిసిద్ధ్యము, సంశ్రయ వృత్తి, సమహీనశ్యాయుల గుణాభినివేశము, హీనసంధులు, విగ్రహించినతర్వాత నాసనము, సంధిచేసికొనినతర్వాత నాసనము, విగ్రహించినపిమ్మట యానము, సంధిచేసికొనినపిమ్మట యానము, కలిసి ప్రయాణముచేయుట, యాతవ్యామిశ్రుల యభిగ్రహచింత, ప్రకృత్యుక్తము క్షయలోభవిరాగహేతువులు, సామవాయిక విపరిమర్శ, సంహితప్రయాణికము, పరిపణిత, అపరిపణిత, అవస్థతనంధులు, ద్వైదీభావికములగు సంధినికృమములు, యాతవ్యవృత్తి, అనుగ్రహ్యామిత్రనిశేషములు, మిత్రహిరణ్యభూమికర్మసంధులు, పాక్షికగ్రహచింత, హీనశక్తిపూరణము, బలసంతునితో విగ్రహించుసమయమున నుపరోధహేతువులు, దండోపనతవృత్తము, దండోపనాయువృత్తము, సంధికర్మ, సంధిమోక్షము, మధ్యమచరితము, ఉదాసీనచరితము, మండలచరితము.

ఇది షాఙ్గణ్యమును సప్తమాధికరణము.

ప్రకృతివ్యసనవర్గము, రాజరాజ్యముల వ్యవసచ్చింత, పురుషవ్యసనవర్గము, వీడనవర్గము, కోశసంగవర్గము, బలవ్యసనవర్గము, మిత్రవ్యసనవర్గము.

ఇది వ్యసనాధికారికమును అదివిధవయధికరణము.

శక్తి దేశ కాలబలాబలజ్ఞానము, యాత్రాకాలములు, బలోపాదాభ కాలములు, సన్నాహగణములు, ప్రతిబలకర్మ, పశ్చాత్తోపచింత, శాస్త్రోభ్యంతర స్రగ్మణిసోక ప్రతీకారము, తయవ్యయలాభవిపరిష ర్థము, బాహ్యశబ్దతరావరణ, దూష్యశత్రుసంయుక్తలు, అర్థాన ర్థసంశయములు, ఉపాయములబట్టి వానివిషయమునసిద్ధులు.

ఇది అభియంత్యకర్మయను తొమ్మిదవ యధికరణము.

స్కంధావారినివేసము, స్కంధావారప్రయాణము, బలవ్యసనా వస్కంధచాలరక్షణము, కూటయద్ధవికల్పములు, స్వస్థైర్యోత్సాహ నము, స్వబలాన్యబలవ్యాయోగము, యుద్ధభూములు, పత్త్యశ్వరథ హస్తీకర్మలు, నైవ్యముల పశు కక్షిరస్యముల పూహవిభాగము, సారఫల్య బలవిభాగము, సుడభోగ ముడలాసంహిత పూహనము, దాసికీ బ్రహ్మపూహనము.

ఇది సాంశ్రిమివను చితమాధికరణము.

భేదోపదానములు, ఉపాశుపిండము.

ఇది సంశ్లేషమను పదునొకండవ యధికరణము.

కూటికర్మ, ముక్త్యయుద్ధము, సేనాముఖ్యరథ, మండలస్రోతానీ హనము, శక్తిస్థిరస్థానము, వివధాసారప్రసారవధ, యోగా భిసంధానము, దండాతిసంధానము, ఏకవిజయము.

ఇది ఆచరీయసమను సంక్షేపిండవయధికరణము.

ఉపభాషము, యోగచామనము, అపసర్వప్రణిధి, పశ్యుపాసనకర్తృ త్రినమదము, లబ్ధప్రశంసము.

ఇది భుజిలభోపాయమను పదుమూడవ యధికరణము.

పరఘాత ప్రయోగము, ప్రలంభనము, స్వబలోపఘాత ప్రతీకా
శ్రము.

ఇది బౌద్ధవిమతికమును పదునాలుగవ అధికరణము.

తంత్రయుక్తులు.

ఇది తంత్రీయుక్తియను పదునైదవ అధికరణము.

ఇది శాస్త్రసముద్దేశము.

పదునైదవ అధికరణములు, నూటయేభది యధ్యాయములు, నూట
మొనుబది ప్రకరణములు, ఆఱుచేలశ్లోకములుకలుగునట్లుగను; గ్రం
థవిస్త్రము లేకుండునట్లుగను; తత్త్వార్థ సదనిశ్చిత మగునట్లుగను,
సఖముగ గ్రహింపఁ దగునట్లుగను నీశాస్త్రము కాటిల్లునిచే వ్రా
యఁబడినది

ఇది కాటిలీయ్యాశాస్త్రమునదిలి వినయాధికారికములోని పృథమాధికరణమంధు
రాజస్మృతియను పృథమాధ్యాయము.

1 పృథకరణము.

—విద్యాపముద్దేశము—

అన్వీక్షకీ త్రయి వాతః దండనీతియని విద్యలు (నాలుగు).
అన్వీక్షకీ త్రయూచి శేషముగాఁగి ద్రయి, వాతః, దండనీతియను
విద్యలు మూడేయని మానవులు.

లోకయాత్రాపదునికిఁ ద్రయి సంసరణమాత్రమేయగుటచే వా
తః, దండనీతియను విద్యలు రెండేయని బాహ్యస్పర్శులు.

సర్వవిద్యలకు దండనీతియే మూలమగుటంబట్టియు, నన్నివిద్యలు
జ్ఞానియందే ప్రతిబద్ధములగుటంబట్టియు దండనీతియొక్కటియేవిద్య
యని యాశానస్థులు.

ధర్మాశ్రమములఁ దెలుపునవిగావుననే విద్యలకు విద్యాత్వము (నంభవించుచున్నది. కావున) విద్యలునాలుగని కాటిల్లుఁడు.

సాంఖ్య, యోగ, లోకాయతము లాస్వీక్షికినుండియు, ధర్మాధర్మములు త్రయినుండియు, సర్థానర్థములువారతనుండియు, నయానయబలాబలములు దండనీతినుండియు (నేర్పికొనఁదగియున్నవి).

ఆలోచించిచూడ వీనిలోనాస్వీక్షికి లోకోపకారమును, వ్యసనాభ్యుదయములందు బుద్ధిసైర్యమును ప్రజ్ఞావాక్య క్రియానైపుణ్యములను కలిగించును.

(కావున) నిదియెల్లప్పుడు సర్వవిద్యలకుఁ బ్రదీపమనియు, సర్వకర్మలకు నుపాయమనియు, సర్వధర్మములకు నాశ్రమమనియు సంగీతరింపఁబడుచున్నది.

ఇది విషయాధికారికమందలి ప్రథమాధికరణమున విద్యాపనుక్షేపమందాస్వీక్షికి
స్థాపనము ద్వితీయాధ్యాయము.

సామఋగ్యజుర్యేడములు మూటికినిఁ ద్రయి యని పేరు. (ఇవియును) అధర్వణవేదేతిహస వేదములును వేదములనఁబడును. శిక్షా, కల్ప వ్యాకరణ నిరుక్త ఛందోవిచితి జ్యోతిషములంగములు.

చతుర్వర్ణ చతురాశ్రమ ధర్మస్థాపనమువలన సీత్రయూధర్మముప మోగించుచున్నది.

బ్రాహ్మణున కధ్యయనా ధ్యాపన యజన యాజన ప్రతిగ్రహములును, క్షత్రియున కధ్యయన యజన దానశస్త్రాజీవభూతరక్షణములును, కైశ్యున కధ్యయన యజన దాన కృషి వాశుకాల్య వాణిజ్యములును, శూద్రునకు ద్వీజాతిపశుపాక, వారత, కాడుకుశీలవకర్మలును స్వధర్మములు.

స్వకర్తాశీషము, తుల్యమును ననుచు. ఋషిచంశజునునగు
వారితో వివాహము, ఋతుగామిత్వము, దేవ పితృతిథి భృత్యవిష
యకమగుత్యాగము, శేషభోజనము, గృహస్థునకును; స్వాధ్యాయ
ము, అగ్నికార్యాభిషేకములు, భైక్షవ్రతము, ఆచార్యులయెడను
లేక గురుపుత్రసబ్రహ్మచారులయెడఁ బ్రాణాంతికియగు వృత్తి బ్ర
హ్మచారికిని; బ్రహ్మచర్యము, భూశయ్య, జటాజినధారణము, అగ్ని
హోత్రాభిషేకములు, దేవతాపితృతిథిపూజ, వన్యాహారము, వాన
ప్రస్థునకును; సంయతేంద్రియత్వము, అనారంభము, నిష్క్రించనత్వ
ము, సంగత్యాగము, అనేకత్రభైక్షము, అరణ్యవాసము, బాహ్య
భ్యంతరశౌచము, సర్వప్రాణ్యాహింస, సత్యము, అససూయ, అక్రూ
త్వము, క్షమ, పరివ్రాజకునకును స్వధర్మములు.

స్వధర్మము (ననుసరించుట) స్వర్గమోక్షములకొరకే. దాని
సతిక్రమించినచో సాంకర్యమువలన లోకము నశించును. కావునఁ
బ్రభువుప్రజలను స్వధర్మమునుండి వ్యభిచరింపనీయఁ గూడదు.

స్వధర్మపరిపాలకుఁడును ఆర్యమర్యాదావ్యనస్థాపకుఁడును వ
రాశ్రమస్థితికథా యునునగు గాజిహపరిశౌఖ్యములబొందుచున్నాఁడు.
(అస్సమ) లోకము త్రయిచేత రక్షితమై నశింపక వెలయుగలదు.

ఇది వినయాధికారికమందలి ప్రధమాధికరణమున విద్యాసముక్షేపమందు
దగ్గియాస్థాపనమును తృతీయాధ్యాయము.

కృషి పశుపాల్య వాణిజ్యరూపముగు వాతా భాగ్యకుష్టవిష్టి
ప్రదానమువలన నుపయోగించుచున్నది. దానిచే లభించుకోశదండ
ములవలన రాజా స్వసక్షపరపక్షముల సశపఱచుకొనుచున్నాఁడు.

అన్వీక్ష్యత్రయీవారథల యోగక్షేమసాధనమే దండము, దాని నీతియే దండనీతి. ఇది యలభ్యలాభకారియు లభ్యపరిరక్షణీయు రక్షితవివర్ధనీయు వృద్ధిని సత్సామ్రాప్తిపాగనముఁ జేయించునట్టిది యు నగుచున్నది. లోకయాత్ర దానికధీనమైయుండుటవలన లోకయాత్రాధికయెల్లప్పుడు సుద్యతదండుఁడు కావలెను.

దండమువలె బ్రాణులను వశపఱచునది మఱియొకటి లేదని యాచార్యుల యభిప్రాయము.

కౌటిల్యుని మతమిదికాదు. తీక్షణదండము ప్రాణులకుద్వేజము, మృదుదండము పరిభసకారి, యధాహాదండమే పూజ్యము. సువిజ్ఞాతప్రణీతమగు దండము ప్రజలకు ధర్మార్థకామముల నొనఁగించుచున్నది. కామక్రోధాజ్ఞానములవలన దుష్ప్రణీతమగు దండము వానప్రస్థపరివ్రాజకుల సహితము కొపించఁ జేయుచున్నది. గృహస్థుల మాటవేరుఁజెప్పనేల? దండములేనిచో మాత్స్యరాయము పుట్టుచున్నది. దండధరుఁడు లేనపుడు బలవంతుఁడు దుర్బలుని భక్షించుచున్నాఁడు. దండధరునిచే రక్షింపఁబడి దుర్బలుఁడు బాగుపడుచున్నాఁడు.

చతుర్వర్ణ చతురాశ్రమములుగల లోకము రాజదండముచే బాలింపఁబడి స్వధర్మకర్తాభిరతిమై తమతమ మార్గములందుఁ బ్రవేశించుచున్నది.

ఇది విషయాధికారికమందలివీధిమాధికరణమున విద్యాసముద్దేశమందు

వార్తాప్థాపన దండనీతిస్థాపనయను చతుర్మాథ్యాసము.

విద్యాసముద్దేశ మింతటితో

సమాప్తము.

2 ప్రకరణము.

వృద్ధసంయోగము.

కావున మొదటి మూఁడునిద్యలును చండమూలములు.

దండమన్నగో విసయమూలమై ప్రాణులకు యోగక్షేమము
 లఁ గూర్చుచున్నది.

కృతకము స్వాభావికమని వినయము (రెండు విధములు). క్రియయన్ననో ద్రవ్యమునేగాని యద్రవ్యమును శిక్షింపఁ జాలదు. శుశ్రూషాశ్రవణగ్రహణధారణ విజ్ఞానోహంబోహంత్రత్వముల నభినివిష్టమగు బుద్ధినిమాత్రమే విద్యశిక్షించునుగాని తదితరుని శిక్షింపఁ జాలదు.

విప్లవ హేతుకమైన వినయనియమము లాచార్య ప్రామాణ్యమువలననే కలుగుచున్నవి.

చౌళకర్తానంతరమున లిపినంఖ్యానముల నేర్చికొనవలెను.

ఉపనయనానంతరమున శిష్టులనుండి యాస్వత్థాశ్రయులను, సశ్శక్తులనుండి వాశాను, వక్త్రప్రయోక్తలనుండి దండనీతిని నేర్పికొనవలెను.

పదియొకవసంవత్సరమువఱకు బ్రహ్మచర్యమును, తదనంత
రము గోదానదారకర్మలును విహితములు.

విద్యావృద్ధిసంయోగము వినయమునకు మూలమగుటచే దీని
వృద్ధికి రాజపుత్రుల కాసంయోగము నిత్యమైయుండవలయు.

పూర్వాహ్లామున హస్త్యశ్లోకప్రచారణవిద్యబంధును, నవ
రాహ్లామున నితిహాసశ్రవణముగదను, శిశునోందవలెను. పుగళా,
ఇతిశ్రుత, ఆఖ్యాయిక, ఉదాహరణ, ధర్మశాస్త్ర, అర్థశాస్త్రము లి
తిహాసమునఁబడును.

అహోరాత్రములలో మిగిలిన భాగమున నపూర్వగ్రహమును గృహీతపరిచయమును అగ్రహీతముల మఱి మఱి వినుటకు చేయునటెను.

శ్రీరామువలన బ్రహ్మయు, దానివలన యోగము, యోగములన నాత్మచైత్రయుఁగలుగుచున్నది. విద్యాసామర్థ్యమననిదియే.

విద్యావినయపాతుడగు ప్రభువు ప్రజలకు వినయముగూర్చుచు నగ్రహీతముఁడై భూమిని శత్రువశము గానీయక పరిపాలించుచుండును.

ఇది వివర్యాధికారికమందలి ప్రథమాధికరణమున వృద్ధిసంయోగమును పంచమాధ్యాయము.

3 ప్రకరణము.

ఇంద్రియజయము.

విద్యావినయపాతువగు సింద్రియజయము కామక్రోధలోభ మానమదహ్నాత్మాగమువలన సంపాదించఁదగి యున్నది. క్షణత్వగతీజహ్వప్రాణేంద్రియములకు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములందలి సత్యవత్తి యింద్రియజయము. ఇంద్రియజయము నక శాస్త్రాధీనిమగుటచే శాస్త్రార్థానుసానముగూడ సింద్రియము.

కామముచే బ్రాహ్మణకన్యనుకోరి బంధురాప్త్య సహితముగ భోజవంశ్యుడగు దాండక్యుఁడును నైదేహుడగు కరాళుఁడును; కోపమువలన బ్రాహ్మణులయందు విక్రమించిన జనమేజయుఁడును; భృగువులయందు విక్రమించిన తాళజంఘుఁడును; లోభముచే చాక్షుర్వ్యమునుండి యమితముగ ధనాపహరణము చేసిన ఐలుఁడును; సౌమిరుడగు నజబిండుఁడును; మదమువలన భూతావమానము గా

వించినదంభోర్భవుఁడును, హైహయఁడగునర్జునుఁడును; హర్షముచే నగస్త్యుని జంపఁదలఁచిన వాతాపియు; ద్వైపాయనుని జంపఁదలఁచిన శృంగిచంఘమును నశించినవిధమున శాత్రునిరుద్ధస్మృతిగల్గినయొక శ్రేష్ఠియుఁడైనరాజు చతుర్దిగంతములకుఁ బరియైనను తక్షణము నశించుచున్నాఁడు.

శత్రుషడ్వర్గమున కాశ్రయులైయింద్రియజయములేని (నైనఁ జేర్కొనఁబడిన) వీరును మఱికిందఱు రాజులును నబంధుగాఢ్యము లిగనశించిరి. శత్రుషడ్వర్గమునువిడిచి జితేంద్రియులైన జామదగ్న్యుఁడగు నుబరీషుఁడును నాభాగుఁడును చిరకాలము భూమిఁబాలించిరి.

ఇది వినయాధికారికమున నిందియజయముం దరిషడ్వర్గత్యాగమును

షష్ఠాధ్యాయము.

కావున సరిషడ్వర్గత్యాగముచే నింద్రియజయమును సృష్టించుకొనుచుండే బ్రజ్ఞను, చాతునిచేసృష్టిని, ఉత్థానముచే యోగజ్ఞునిసాధనమును, కార్యానుశాసనముచేస్వధర్మస్థాపనమును, విద్యోపదేశముచే వినయమును, సర్వసంయోగముచే లోకప్రియత్వమును, హితముతో వ్యాపారమును చేయునగు (సంపాదించునగు) ను.

ఇట్లు నశ్రేష్ఠియుఁడై, పరస్త్రీద్రవ్యహింసలు, స్వస్మృతాల్యము, అన్యతాము, ఉత్థత సేవము, అనర్థసంయోగము, అధర్మావర్థ సంయత్తమును వ్యవహారము లోనగువానిని విడువవలయును.

ధర్మార్థావిరోధముగఁ గ్రామమును సేవించవలెనుగాని సుఖార్థ హితుఁడు గాఁకూడదు. అన్యోన్యానుబంధముగల త్రినర్థమును సమముగ సేవింపవలెను. ధర్మార్థకామములలో నొక్కటి సేయఁగలిగిన

గ నేమించినచో నదిపీడనొంది తక్కినరెంటిని సహితము పీడించును.
 ధర్మకామములభక్షములము లగుటచే నభక్షమొక్కటియే
 ప్రధానమని కాటిల్యుడు.

అపాయస్థానములనుండి రాజునెవరు వారెందురో, రహస్యప్ర
 దేశములందుఁ బ్రమాదమొందుచున్నపుడు ఛాయానాళికాప్రత్యోక్ష
 ముచే రాజునెవరు ప్రబోధింతురో యుట్టి యాచార్యమూర్తులను
 గౌరవింపవలెను.

రాజత్వము సహాయసాధ్యము. ఒకచక్రమెన్నడు నడువనే
 రదుగదా ? కావున రాజు సభివులనిడికొని వారమతము ననువరించి
 ప్రసత్తికొనవలెను.

ఇది విషయాధికారికమున నిందియజయమందు రాజన్వివృత్తమను

సప్తమాధ్యాయము.

ఇందియజయమింతటితో సమాప్తము.

4 ప్రకరణము.

అమావ్యోక్తలి.

దృష్టకౌచసామశ్యాములు గలవారగుటచే సహాభ్యాయు ల
 మాత్యులుగ నుండునలెను. వారే రాజవిశ్వాసమున కర్హులని భక
 ద్వాజుడు.

సమాప్తిగితులగుటచే వారు రాజును పరిభవించుదురు. కావున
 సప్తిహారమూర్తులు కాగూడదు. గుహ్యసధర్మ లమాత్యులు కా
 నలెను. ఏమన, వారు సమానశీలవ్యవసములఁ గలవారు. మృజ్ఞుఁ
 డగుతే భయముచే వారురాజునకు సవరాధముచు చేయఁజాలరని విశ్వా
 తాక్షుడు.

పైదోషముభయసాధారణము. ఏలన, మంత్రులు మర్మ
శుభయముచే రాజు (విచారణలేక) వారి కృతాకృతముల నన్ని
సనునలికంచును. రాజు తనరహస్యముల నెందఱితో జెప్పునో
సందఱికిదాను వశ్యుడగుచున్నాడు. కావునఁ దిన్నఁబ్రాణా
నుకరిములగు నాపదలందనుగ్రహించుటచే దృష్టానురాగులయిన
గారి నే యమాత్యులుగఁ జేసికొనఁదగునని పరాశరుఁడు.

ఇది భక్తిగాని బుద్ధిగుణముకాదు. కావున, సంఖ్యాతాథక.
లగు వ్యాపారములందు నియుక్తులై యాదిష్టాథకమును దన్యా
ముగఁగాని సమశేషముగఁగాని చేయునట్టివారు దృష్టగుణులగుట
వారి నే యమాత్యులుగఁ జేసికొనవలయునని పిశునుఁడు.

వీరి కితిరములగు సమాత్యగుణము లుండవు. కావున నిట్టి
రినివిడిచి తన్మిత్రతాశలనుండి వచ్చువారి నే యమాత్యులుగఁ జేయ
లెను. పూర్వవృత్తమెఱిగిన వారగుట చేతను సంబంధము గలవా
లటచేతను రాజవచరించినను వీరు వానిని విమవఁజాలరు. ఈధ
ము మనుష్యేతరములందు సహితమగవడుచున్నది. సంబంధము
ని గోగణము పతిక్రమించి సంబంధముగలదాని నే గోవులనుసరిం
పఱుండునుకదా? యని కొణవదంతుఁడు.

వాడు ప్రభువుయొక్క సర్వస్వము గ్రహించి తామే ప్రభు
లవలె జరింతురుగాన వారమాత్యులు కాఁగూడదు. కనుక నీతి
క్రీతలగు క్రొత్తవారిని నమాత్యులుగ నియమింపవలెను. ఏలన,
క్రొత్తవారు శిష్యావిషయమున వీనిని యమునివలె భావించుచు వీని
మెడఁదప్పచేయరని వాటివ్యాధి.

శాస్త్రమును మాత్రమెఱిగిన వాఁడృష్ట కర్మలందును ము
ఖ్యధకర్మలందును ఛిష్యావముకొందుకావ నిట్లుచేయఁగూకదు. గృ

ణములే ప్రధానములుగావున, నభిజనప్రజ్ఞా శౌచ శౌర్యానురాగ
యుక్తులనే యమాత్యులుగఁ జేయవలెనని బాహుదంతీపుత్రుఁడు.

ఇదియంతయు లెస్సగ నేయున్నదని కౌటిలియఁడు. పురుషసా
మర్థ్యము కార్యసామర్థ్యము ననుసరించిగదా కల్పింపఁబడుచున్న
ది. కావున, సామర్థ్య దేశకాల కర్మలఁబట్టి యమాత్యవిభవము
ను విభజించి వీరినందఱిని నమాత్యులుగఁ జేయవచ్చును. మంత్ర
లుగమాత్రము (వీరిని) చేయరాదు.

ఇది నినయాధికారికముఁ నమాత్యోత్పత్తియను
నప్రమాధ్యాయము.

5 ప్రకరణము.

—మంతిపురోహిత్వత్తి—

జానపదుఁడు, అభిజాతుఁడు, స్వవగ్రహుఁడు, శిల్పి, చక్షు
ష్మంతుఁడు, ప్రజ్ఞుఁడు, ధారయిష్ణువు, దక్షుఁడు, వాగ్వి, స్రగల్కు
ఁడు, ప్రతిపత్తియితుఁడు, ఉత్సాహప్రభావ యుక్తుఁడు, క్షేత్రసాము
ఁడు, శుద్ధుఁడు, మిత్రుఁడు, దృఢభక్తియుతుఁడు, శీలబలాశోగ్యసత్వ
యుక్తుఁడు, స్తంభచాపల్యనజ్ఞితుఁడు, అవైరికారి— ఇది యమా
త్యసంపద (ఇట్టివాఁడమాత్యుడని కిర్దుఁడు.) ఈసంపదలోఁ జత్తు
ర్థాశహీనుఁడు మధ్యముఁడు. అర్థాంశహీనుఁ డపథ్యుఁడు.

ఆపులనుండి (అమాత్యుల) జనపదావగ్రహములను, సహ
ధ్యములనుండి వారిశిల్పశాస్త్ర చక్షుష్మత్వము, కర్మాంశముల
నుండి ప్రజ్ఞాధానిష్టుతాదాత్మ్యములను, కథాప్రసంగములనుగడి
వాగ్విప్రవాగ్విప్రతిభావవత్వములను, నాపత్నయములనుండి
యుత్సాహప్రభావక్షేత్రసమాత్మ్యములను, సవ్యవహరిములనుండిశుచిత్వ

హాకఁడు 'ఈరా జసత్ప్రవృత్తుఁడు. వీనిని చంపి మఱియొకనిని నిర్ణయించుకొనెదము. ఇదియెల్లఱు నిష్ప్రము. నీయభిప్రాయమేమి' అని వారిలో నొక్కొక్కని భేదపెట్టవలెను. దీనిని నిఘేఢించువాఁడు పరిశుద్ధుఁడు. ఇదియే భయోపథ.

పైవారిలో ధర్మోపథాశుద్ధులగువారిని ధర్మస్థీయ కంటకశోధనములందు నియోగింపవలెను. అథోపథాశుద్ధులగువారిని సమాహారాలుగను సన్నిహితులుగను నిచయకర్మలందును నియోగింపవలెను. కామోపథాశుద్ధులను బాహ్యభ్యంతరవిహారరక్షణములందును భయోపథాశుద్ధులను సన్నిహితములగు రాజకార్యములందును, సర్వోపథాశుద్ధులను మంత్రులుగను, సర్వోపథలలో నపరిశుద్ధులగువారిని ఖనిద్రవ్యహస్తినకర్తాంతములందును నియోగింపవలయును.

ధర్మాభయోపథాశుద్ధులగువారినే వారివారి శుచిత్వముననుదగినట్లు స్వకార్యములందు నియోగింపవలయునని యాచార్యుల సిద్ధాంతము.

అమాత్మ్యల శుచిత్వపరిశోధనమందుఁ బ్రభువు తన్నుఁగాని తనపట్టపు దేవినికాని లక్ష్యముగఁ జేయరాదని కౌటిల్యునిమతము.

పరిశుభ్రమైన జలమును విషముచేతనువలె నిర్దుష్టుడగువానిని దూషింపరాదు.

అతిదుష్టుని మంచివానిగఁజేయుట కాపథమొకప్పుడును లేదు.

సత్త్వవంతుల బుద్ధి, స్థిరమైన దైవము చతుర్విధములగు సుపథలచే గలుపితమైనయెడల యధాస్థితిని మఱల నొందఁజాలదు.

కావునఁ జతుర్విధములగు కార్యములందును బాహ్యమునే యధిష్ఠానము (లక్ష్యము) గ నశలంబించి యమాత్మ్యల శుచిత్వాపరచిత్వము చారుల చే నెఱుంగవలెను.

ఇది వివరయాధికారికమున నమాత్మ్యల కౌచాకౌషముల సుభిధలచే

దెలిసికొనుటయను దశహక్యమును.

7 ప్రకరణము.

—గూఢపురుషోత్పత్తి—

ఉపధానుధమగు సమాత్యవర్గముగలవాడై ప్రభువు కాపటిక, ఉదాస్థిత, గృహపతిక, వైదేహక తావనవేషభారులను, సత్రిప్రీక్ష రసదభిక్షుకులను గూఢపురుషులుగఁ జేయవలెను.

పరమర్హస్థాదును ప్రగల్భాదును సగునతఁడు కాపటికచ్ఛాత్రుఁడు. వాని నర్థమానములచే బ్రోత్సాహపఱచి, రాజువైన నావైనఁ బ్రమాణముచేసి యేయేయసాయమును కనిపెట్టుదువో దానినెల్లఁ దక్షణమే మాకెఱింగింపవలయును' అని మంత్రివానితోఁ జెప్పవలెను.

సృష్టాశౌచయుక్తుఁడగు సన్యాసి యుద్ధాస్థితుఁడు. అతఁడు విస్తారమగు ధనమును, శిష్యులను కలవాడై వార్తాకర్మల కువయుక్తములగు ప్రదేశములఁబనులఁ జేయింపవలెను. వీనివలనఁ గలిగిన ఫలితమును సన్యాసులందఱి గ్రాసాచ్ఛాదనావసథములకుఁ గావినియోగించుచు, రాజార్థమునకు జరుగుదోషమిట్టిదని భక్తవేతనకాలమందువచ్చునప్పుడు మీరు నివేదింపవలెను.' అని వృత్తికాముకులకుఁ జెప్పవలెను. ప్రప్రజతులందఱును స్వవర్గమున కిదేవిధముగ బోధింపవలెను.

ప్రజ్ఞాశౌచయుక్తుఁడును వృత్తిక్షీణుఁడునునగు కర్షకుఁడు గృహపతికుఁడు. ఇతఁడు కృషికర్మల కువయుక్తములగు ప్రదేశములఁ బనులఁ జేయించుచు విగిలినవిషయములలో నుద్ధాస్థితునివిధముగ నే ప్రవర్తించవలెను.

ప్రజ్ఞాశౌచయుక్తుఁడును వృత్తిక్షీణుఁడునునగు వత్సకుఁడు వైదేహకుఁడు. వాణిజ్యముల కువయుక్తములగు ప్రదేశములఁ బను

లఁజేయించుచుఁ దక్కినవిషయములఁ జైవారివలెనడుచుకొనవలెను.

వృత్తికాముండగు ముందుడుగాని జటిలుఁడుగాని తాపసుఁడు. వాఁడు ముందులును జటిలులునునగు శిష్యులనేకులఁగూర్చికొని పట్టణనమీవమునఁజేరి గూఢముగ నిష్టాహారమును భుజించుచుఁ బ్రకాశముగ మానమునకుఁగాని రెండుమాసములకుఁగాని యొకమారు శాకమునో యవసముష్టినో భుజింపవలెను. అప్పుడు వైదేహకుని శిష్యులు గొప్పయోగములచే వీనినినేవింప ఈతఁడమానుషప్రజ్ఞగలవాడని వీనిశిష్యులు ప్రకటించుచుండవలెను. మఱియు నతఁడు తనప్రజ్ఞాబలముచేతను, నంగవిద్యచేతను, శిష్యులనంజ్జలచేతను వారియభిజన విషయమున జరుగఁబోవు నల్పతాపము, అగ్నిదాహము, చోరభయము, దూష్యవధము, తుష్టదానము, ఇప్పుడుగాని రేపుగాని యిదిజరుగును. దీనినిరాజు చేయఁగలఁడని విదేశపువృత్తిని వైదేహకశిష్యులతోఁ జెప్పవలెను. దీనినివిని గూఢసహాధ్యాయులమోదింపవలెను. తర్వాత నతఁడు సత్త్వప్రజ్ఞావాక్య శక్తిసంపన్నులగు వారికిఁ గలుగఁబోవు రాజగౌరవ మంత్రి సంయోగములఁ దెలుపవలెను.

మంత్రి వీరికి వృత్తికర్మలఁగల్పింపఁ బ్రయత్నింపవలెను. వీరిలోఁ గారణక్రద్ధుల సర్థమానములచేతను, సకారణక్రద్ధులును రాజద్వేషులునునగువారిని రహస్యఁడండముచేతనుశాంతిసొందింపవలెను.

గూఢపురుషు లర్థమానములచే రాజువలనఁ బూజింపఁబడిన వారై రాజోపజీవుల శుచితత్వము నీవిధమున నెఱుంగవలయును. వీరే యైదువిధములగు చారనంస్థలు.

ఇది వినయాధికారికముఁ గూఢపురుషోత్పత్తియందు సంస్థాపన

యను నేకాదశాధ్యాయము.

8 ప్రకరణము.

—గూఢపురుషపరిణిధి.

ఎట్టి బంధువులును లేనివారగుటచేత నవశ్యముగ రాజుచేఁ బోషింపఁదగినవారును, లక్షణము, అంగవిద్య, జంభకపిద్య, మాయా శత్రుము, ఆశ్రమధర్మనిమిత్తము అంతరచక్రములతోనగువానిని నేర్పి కొనినట్టివారును సంసర్గవిద్యగల సత్తులు.

జనపదమందు శూరులును, ప్రాణభీతిలేనివారును ద్రవ్యసంపాదనమునకై హస్తివ్యాళముల నెదుర్కొనువారును తీక్షణులు.

బంధువులయెడఁ బ్రీతిలేని క్రూరులును సోమరులును నగువారు రసదులు.

పరివ్రాజకయు వృత్తికామయు దరిద్రయు ప్రగల్భయు విధవయునగు బ్రాహ్మణి యంతఃపురసత్కారమును పొందినట్లై మహామంత్రిలయిండ్లకుఁ బోవుచుండవలయును.

ముందులు వృషలులుగూడ నిట్లే చేయవలయును.

సంచారులన వీరే.

నమ్మఁదగి, దేశవేషశిల్ప భాషాభిజన సహితులగు చారులను; వారిభక్తిసామర్థ్యముల కనుగుణముగ మంత్రి పురోహిత సేనాపతి యువరాజు దావారికాంతర్వంశిక ప్రశాస్త్ర సమాహర్తృ సన్నిధాత్మ ప్రదేష్ట వాయుపౌర వ్యాసహరిక కార్తాంతిక మంత్రిపరిషత్. అధ్యక్ష దండవాల దుర్గపాలాంతపాలాటవికులు మొదలగువానికిడ కంపవలెను.

ఛత్రభృంగారవ్యజనపాదుకాసనయాశవాహనధాతులైతీక్షణులుపై యుద్ధోగస్థుల భావ్యాచరిత్రమునెఱుంగవలెను. ఆచరిత్రమున సత్తులు సంస్థల కర్పివలెను.

వారియాభ్యంతరచ్యును సూదారాళిక స్నాపకసంవాహకాస్తరక కల్పక ప్రసాదకోదక ఛరిచారికులైన రసదులును, కుబ్జ వామన కిరాత మూక బధిర జడాంధ వేషధారులును, నట నతక గాయన వాదక వాగ్దీపన కుశీలపులగు స్త్రీలును నెఱుంగవలయును. దానిని భిక్షకులు సంస్థలకర్పింపవలెను.

సంస్థలశిష్యులు సంజ్ఞాలిపులచేత చారులచర్య నెఱుంగవలయును.

సంస్థలును వారిశిష్యులును పరస్పర మొకరితో నొకధుకలియఁ గూడదు.

భిక్షకులకుఁ బ్రతి పేదము కలిగినపుడు, ద్వారపాలకులు మూఁతాపితృవేషధారులు శిల్పకారిణులు కుశీలపులు దాసీజనము లోనగు వారు వారికిఁ దెలిసినచర్యను గీతవాద్యభాండ గూఢలేఖ్య సంజ్ఞలచే, సంస్థలకు నెఱిగింపవలెను. దీఱు రోగోన్మాదములచేతఁ గాని యగ్ని విసర్గ రసవిసర్గములచేతఁ గాని చారులు గూఢనిర్గమనముఁ జేయవలెను.

పై మూఁడువిధములవారివాక్య మేకీభవించినపుడది నమ్మఁదగినది. (ఇట్లేకీభవింపక) పలుమాఱు పొరబడినపుడు చారులకు రహస్యశిక్షనుకాని యుద్యోగమునుండి తొలఁగించుట గాని చేయవలెను.

కంటకశోధన ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినచారులు శత్రువుల కడ వేతనముగొనవలెను. చోరులఁ బట్టుకొనుటకు వెళ్ళువా రుభయ వేతనులుగ నుండవలెను.

ఉభయ వేతనులగువారి భార్యాపుత్రులను తనయధీనములో న్నంచుకొని, వారిని శత్రువక్షమువారినిగ భావించుచు, వారిశిష్యు

త్వమును తత్సదృశుల మూలమున నెఱుంగవలయును.

ఈవిధముగ శత్రుమిత్రమధ్యమోదాసీనుల విషయమునను
వారి పదు శానిమిదితీర్థములవిషయమునను చారుల నియోగించి వారి
గృహములందుఁ గుఱ్ఱులు వామనులు పండులు శిల్పవంతులు మూ
కుటు పలువిధములగు స్త్రీచ్ఛులు మొదలగువారిని సంఛరింపఁ జేయ
వలయును.

దుర్గములందు వణిజులును, దుర్గాంతమందు సిద్ధతాపసులును
రాష్ట్రమందుఁ గర్షకోదాస్థితులును, రాష్ట్రాంతమున ప్రజనిచాను
లును, వనమునందు వనచరులు శ్రమణులు ఆటవికులు మొదలగు
వారును సంస్థలుగ నుండవలెను.

చారవరంపరలు పరవృత్తిజ్ఞానముగలవారుగను శీఘ్రగాము
లుగనునుండవలెను. శత్రులచారులను స్వచారులెఱుంగవలయును.

గూఢులును సగూఢులును సగుసంస్థలు చారులనంచరింపఁ జే
యుదురు.

కృత్యపక్షీయులచేఁ గార్యావసరమున నకృత్యులుగ నెఱుంగఁ
బడినముఖ్యులను శత్రుచారులచేర్య నెఱుంగుటకై సీమాంతములది
మంపవలెను.

ఇది విషయాధికారికమున గూఢపురుషోక్త త్రియందలి పంచాశోక్త త్రి
యను ద్వాదశాధ్యాయము.

౩ ప్రకరణము.

—స్వవిషయకృత్యాకృత్య పక్షరక్షణము.—

గూఢపురుషప్రణిధికృతమగు మహాకూత్య పరీక్షనానర్చి
(సమ్మతరాజ) పౌరజానపదులఁ బరీక్షింపఁజూపవలెను.

ద్వంద్వబుద్ధి గలిగించుకొనిన సత్తులు తీర్థసభాశాలాపూగ జనసంఘములజేరి “సర్వగుణసంపన్నుడను ప్రసిద్ధి యారాజునకుఁ గలదు. దండకరములచే లోకులబాధించునట్టి గుణమొక్కటియు నీ తనియందు లేదు.” అని వివాదముజేయవలెను. అప్పటిలో సచటసీ విషయమును ప్రశంసించువారిని నుపశాదించువారినికూడ మఱియొకఁడు ప్రతిషేధించవలెను. అందుమీదట, ‘మున్నఁ బ్రజలొకప్పుడు మాతస్యన్యాయాభిభూతులై వైవస్వతమనువును తమకేలికగ నెనరించుకొని యాతనికి ధాన్యపడ్భాగమును, పణ్యదశభాగమును హిరణ్యమును భాగధేయుముగ నేర్పఱచికొనిరి. అట్టిభాగముచేభరింపఁబడినవారై రాజులు ప్రజలకు యోగక్షేమములఁ గూర్చుచును, నదండకరులైనపుడు ప్రజలొనర్చిన పాపములకుఁ బాత్రులగుచును నుండురు. (రాజులు) ప్రజలకు యోగక్షేమావహులగుటచే నారణ్యకులునహితము ‘రాజుమనలరక్షించుచున్నాఁడు, కానవానికిది భాగము’ అని ఉంఛపడ్భాగము నర్పించుచున్నారు. ఇంద్ర యమ స్థానీయులగు రాజులు ప్రత్యక్షపేడప్రసాదులు. అట్టిరాజుల నవమానించువారికి దైవకృతమగు దండముప్రాప్తించుచున్నది. కావున రాజులు ననమానింపఁ దగర’ ని వై తుద్రకులను ప్రతిషేధించవలయును.

వీరు కింవదంతినిగూడఁ దెలిసికొనవలయును.

రాజయొక్క ధాన్య పశు హిరణ్యములవలనజీవించుచు పోనినిన్యసనాభ్యుదయములందు రాజునకర్పించుచుండువారును, రాజుపైఁ గోపముగల బంధునిఁగాని, రాష్ట్రమునుకాని, మరలించుచుండువారును, శత్రువగు నాటవికునిఁ బ్రతిషేధించుచుండువారును నగు నేవకుల తుష్టాతుష్టత్వములను ముండ జటిల వేషధారులు తెలిసికొన

వలయును. (వారిలో) తుష్టులను మఱియు గౌరవింపవలెను. అతుష్టులను తుష్టికై త్యాగముచేతను సామముచేతను ననుగ్రహింపవలయును; లేదా వారిలోనొకరిని మఱియుకరినుండియు, నామంత ఆటవిక తత్కులీనలవరుద్ధులనుండియు భేదపెట్టవలయు. అప్పటికిని తుష్టిన్మందనివారికి దండకశాసనాధికార మొసంగి (వారిపై) జనపదవి ద్వేషమును పుట్టించవలయును. విద్వేషులగు వారిని రహస్యదండముచేతను జనపదకోపముచేతను సాధింపవలయును. శత్రువులకు వాడుచోటాసంగకుండునట్లువారి భార్యాపుత్రులఁ దనయధీనమందుంచుకొని వారిని గనులపనులలో నియోగింపవలయును.

ప్రద్ధులు లుబ్ధులు భీతులు నవమానితులు శత్రుసక్షములఁ జేరుదురు. వీరి పోస్పరసంబంధమును వీరికి శత్రువులతోఁగల సంబంధమును కార్తాంతిక వైమిత్తిక మాహూతిక వేషములుగలవారైయుండువలయు.

తుష్టుల నగ్రమానములచే గౌరవించుచు నతుష్టుల సామదానభేదదండములచే సాధింపవలయును.

ఈరీతిగ వివేకియై స్వరాప్రమందలి ప్రభానులును తుష్టులును నగు కృత్యాకృత్యులను పరులొనరించు భేదమునుండి రక్షించుచుండవలెను.

ఇది విసయాధికారికమున స్వవిషయకృత్యాకృత్యచక్షరక్షణమును
త్రయోదశాధ్యాయము.

10 ప్రకరణము.

పరివిషయకృత్యాకృత్యచక్షోపగ్రహము.
స్వవిషయకృత్యాకృత్యచక్షోపగ్రహము చెప్పఁబడినది.

పరబ్రహ్మయనుమందలిపి చెప్పవలసివచ్చినది.

ధనవిషయమున వందలవేలబడిన వాడు, శిల్పమును గాని యుపకారకార్యములందుగాని సమానులగువారిలో నవమానింపఁ బడినవాడు, రాజనల్లభులచే నిరోధింపఁబడినవాడు, పిలువఁబడిన రాభవమొందినవాడు, ప్రవాసోపతప్తుఁడు, వ్యయముజేసియు గార్యఫలమునొందనివాడు, స్వధర్మమునుండిగాని దాయమునుండిగాని నిరోధింపఁబడినవాడు, మానాధికారమునుండి తొలఁగింపఁబడినవాడు, సమానులలో నధఃకృతుడైనవాడు, బలాత్కరింపఁబడిన స్త్రీగలవాడు, కారాభివ్యస్తఁడు, పరోక్షదండితుఁడు, దురాచారవారితుఁడు, సర్వస్వమవహరింపఁబడినవాడు, బంధనపరిక్షిప్తుఁడు, దేశాంతరమునకొంపఁబడిన బంధువులుకలవాడు— వీరు క్రుద్ధవర్గము లోఁ జేరినవారు.

దురవృత్తిగమనలన నష్టమొందినవాడు, రాజవిరోధి, ప్రకటమైనపాపకర్మచేసి వాడు, తుల్యదోషుని శిక్షించుటచేత నుద్వేగమొందినవాడు, తిరిగొనఁబడిన భూమిగలవాడు, శిక్షనొందినవాడు, స్వాధికారమునుండి యచిరకాలమున ధనవంతుడైనవాడు, తస్మాత్తజ్జాడై తిద్ధనమున పేక్షించువాడు, రాజుచే ద్వేషింపఁబడినవాడు, రాజునందుద్వేషించువాడు— వీరు భీతవర్గములోఁ జేరినవారు.

చెడినవాడు, సర్వస్వము గోలుపోయినవాడు, లోభి, వ్యసనములుగలవాడు, అత్యాహితస్యవహారుడు,— వీరు లుబ్ధవర్గము లోఁజేరినవారు.

ఆత్మసంభావితుఁడు, మానకాముఁడు, శత్రుపూజామమితుఁడు, నీచుడనియచిపించుకొనినవాడు, తీక్షణుఁడు, సావాసికుఁడు,

భోగమున్నచు ననంతపుష్పంజయనవాఁడు. — వీరు మానివగఁ మఱోఁగఁ
రినవారు.

వారిలోఁ గృత్యపక్షీయుడగువాఁడు తనయందుభక్తిగలవా
నిని ముండజటిలవ్యంజనులచే భేదపెట్టవలెను.

మదఁజము మత్తునిచే నధిష్ఠింపఁబడి తనకడ్డమగు దానినెల్ల
నెట్లు-క్రొక్కివేయుచుందునో యట్లే యశాశ్త్రచతువగునీరాజు పా
రజానపదవధత్తై యత్నించుచున్నాఁడు. ప్రతిహస్తిప్రత్యాహనము
చే వివికవకారము చేయవచ్చును. (కావున) ఓర్మిగలిగి యుండవలె
నని క్రుశ్ణవగఁమును భేదపెట్టవలెను.

తనమగునర్చ మెవనివలన భయము నాశంకించునో వానిపై
విషమును విడుచును. అట్లేయీరాజు తనదోషము నాశంకించుకొని
మీఁదఁ గోపవిషమును విడువఁగలఁడు. కావున మఱియొక వోటికిఁ
భాండని భీతవగఁమును భేదపెట్టవలెను.

కుక్కలఁబెంచువారు గోవులక్షీరిమును కుక్కలకే వినియో
గింతురుగాని బ్రాహ్మణుల కిత్తురా? అట్లే యీ మీరాజు సత్వప్ర
జ్ఞావాక్యశక్తిహీనులగువారికే ధనమునిచ్చునుకాని యాత్మగుణసంప
న్నులగువారికియఁడు. కావునఁ బురుషవిశేషజ్ఞుడగు నీ(వర)రాజును
సేరింపుఁడని లుబ్ధవగఁమును భేదపెట్టవలెను.

చండాలులనూ చండాలులకేగాని యితరులకుపభోగ్యము
కానట్లు నీచుడగు మీరాజు నీచులకేగాని పూజ్యులగు మీనఁటి
వారి కుపభోగ్యుడగు కాఁడు. కావునఁ బురుషవిశేషజ్ఞుడగు నీ(వర)
రాజునుసేరింపుఁడని మానివగఁమును భేదపెట్టవలెను.

పైవిషయముల కంగీకరించి, పరికర్మతోఁ గూర్చఁబడినట్టివా
రినిఁ దనపనులలో న్వహారులతోఁగూడఁ గలుపవలెను.

శత్రురాజ్యమందలి కృత్యపక్షియులను సామదానములచేతను, నకృత్యపక్షియులను భేదదండములచేతను వశపఱచుకొని వారి ప్రభువుయొక్క దోషములను వారికిఁజూపవలయును.

ఇది వినయాధికారికమునఁ బరవిషయకృత్యాకృత్య పక్షోపగ్రహమును చతుర్థాధ్యాయము.

11 ప్రకరణము.

—మంత్రాధికారము.—

స్వపక్ష పరపక్షోపగ్రహము గావించి కార్యారంభముల నాలోచింపవలెను.

సర్వారంభములును మంత్రపూర్వములుగ నుండువలెను. కావున నాలోచన చేయు ప్రదేశమునంశ్చతముగను ప్రసంగములకెఱుకపడనియ ట్టింగను, పక్షులకు నహితము చూడ నీలుపడఁ ట్టిదిగను నుండవలెను. ఏలన, శుకశారికాశ్వాసములచేతను మఱికొన్ని తిర్యగ్యోనులచేతను మంత్రముభిన్నమగునట్లు మనము వినుచున్నారము గదా? కావునఁ దగిలినంతకును నియమింపక మంత్రోద్దేశమును ప్రవేశింపరాదు.

మంత్రభేదమొనర్చినవానిఁ జంపవలెను.

దూత మాత్యన్వాముల యింగితాకారములచే మంత్రభేదముకలుగును. ఇంగితమనఁగా నన్యధావృత్తి. ఆకారమనఁగా (స్వభావవిరుద్ధమగు) నాకృతిని గ్రహించుట.

కార్యము పూరితయగునంతట మంత్రసంరణము, ఆయుక్తపురుషరక్షణము నావిశ్యకములు. ప్రమాదమదను ప్రప్రలాప

కామమును లిమ్యుత్రము వెల్లడియగుటకుఁ గారణములు. ప్రచ్ఛన్నముగాని యనమాని మొందినవాఁడుగాని మంత్రమునుభేదించునుకాన (రాజు) మంత్రమును రక్షించుకొనలేను. రాజయొక్కయుఁ దదాయత్తపురుషులయొక్కయు మంత్రభేదము శత్రువునకు జేమము గూర్చును.

కావున రహస్యముగ నొక్కచోట యీశోచింపవలెను. మంత్రులకును మంత్రులందురు. వారికిమత్రికొందఱు వరు. ఆయీ మంత్రీసరంపర మంత్రమును భేదించుచున్నది. కావున రాజుచే జిహ్వతమగుకర్మ నితరు లెంతమాత్రమెఱుంగఁ గడు చరభింపఁబడినదానినికాని ముగిసినదానినికాని యారంభించినవారే యెఱుంగవలయునని భారద్వాజుడు.

ఒకనిమంత్రమెప్పుడును సిద్ధిచేందదు. రాజన్యత్రిప్రత్యక్షవరోక్షానుమేయమై యున్నదిగదా? అనుపలభిషయము నెఱుంగుటయు, నుపలభిషయముల బలపఱచుటయు, అగ్రద్వైధమునందు సంశయమునుపోగొట్టుకొనుట, విషయములలో నొక్కొక భాగము మాత్రమెఱింగినపుడు కేవలమునుకూడఁ దెలిసింనుల లోనగునవి మంత్రసాధ్యములై యున్నవి. కావున జ్ఞానవృద్ధులతోఁగలిసి యీ లోచించి యెట్టివారిని నవమానింపక నందత్తిమతమును వినవలెను. అర్థవద్వాక్యము బాలభాషితమైనను పండితుఁడు దానిని గ్రహింపనగునని విశాలాక్షుఁడు.

ఇది మంత్రజ్ఞానముకాని మంత్రరక్షణముకాదు. తనచేఁ జలపెట్టఁబడినకార్యమునకుఁ బ్రతిరూపకముగు కార్యముచుఁగొంది మంత్రులతోఁ జూకార్యమిటులైనది; ఇదియీశితిగ నైనచో నపుడేమిచేయవలెను' అని ప్రశ్నింపవలయును. పిమ్మట వారుచెప్పినట్లు

చేయవలెను. ఈవిధముగనైనచో మంత్రోపలబ్ధియుఁ దత్సంరక్షణమునుకూడ నగునని చారాశ్రయము.

ఇదికూడను. న్యవహితార్థమునుకాని వృత్తావృత్తములఁగాని ప్రశ్నింపఁబడి మంత్రులనాచరముగ జవాబుచెప్పుదురు; మఱియు దానినివెల్లఁజింతురు. అదియే దీనియందలిదోషము. కావున నెవరెవరేపనులయందు నియోగింపఁబడుదురో వారితోడ నాపనులగుఱింబి యాలోచింపవలయును. అట్లాలోచించినవాఁడై మంత్రజ్ఞానమును తత్సంవృత్తియును పొందుచున్నాడని పిలువఁడు.

అట్లు చేయఁగూడదు. ఇది యనవస్థాదోషమాపితము. కావున ముగ్గురునలుగురు మంత్రులతో నాలోచింపవలెను. ఒక్కనితో నాలోచించినచో గొప్పకార్యములందు నిశ్చయము జేలకపోవచ్చును. మంత్రియొక్కఁడైనచో నతఁడు యథేచ్ఛముగన్వృతంతుఁడై ప్రవర్తించును. ఇరువురితో నాలోచించినచో వారిరువురు కలిసి రాజును వశముచేసికొనెదరు. నారుకలియక కలహించినచో రాజువినాశముఁబొందును. ముగ్గురునలుగురు మంత్రులైనచో నిశ్చయముగ నెకప్పుడును మహాదోషము కలుగదు. మఱియునది కార్యసాఫల్యాచకకాలమైయుండును. అంతకు నెక్కువగ మంత్రులుండినచో మంత్రనిశ్చయమును, మంత్రరక్షణమును నతికష్టమువై గలుగును. (లేక) దేశకాల కార్యానుకూలముగ సామర్థ్యము ననుసరించి యొక్కనితోఁగాని యిరువురితోఁగాని లేక తానొక్కడేగాని కార్యాలోచనము చేయవలెనని కొటిల్లుదు.

కాగ్యారంభోపాయము, పురుషద్రవ్యసంపత్తు, దేశకాలవిభాగము, వినిపాతప్రతీకారము కార్యసిద్ధియని మంత్రమున కైద్రగములు.

మంత్రులలో (వేరుచేదుగ) మొక్కరినికాని లేక యొక్కమాటుగ నొకటి కాని ప్రశ్నింపవలయును. (వారు చెప్పునట్టి) కారణములచే వారిబుద్ధివైశద్యముల నెఱుంగవలయు. కార్యము సంప్రాప్తించినపుడు కాలవిశంబముఁ జేయఁగూడదు. ఎవరికిఁ దానపకారము చేయఁదలచియుండునో వారిపక్షమువారితో దీర్ఘాలోన చేయరాదు.

పంక్తైంకుగురు మంత్రుల మంత్రపరివత్తుగఁ గూర్చివలయునని నూనవులు. పదునార్గురుండవలయునని బ్రాహ్మసప్తత్యులు. ఇరువదియది మంత్రులుండవలయునని యాశనసులు. నామర్యాసు సారముగనని కాటిల్లుఁడు.

వారు రాజయొక్క న్వపక్షపరపక్షముల గుఱించి లెస్సగనాలోచింపవలయును. అశృతకర్తారంభమును, అరభ్యకర్తానుష్ఠానమును, అనుష్ఠితవిశేషమును నియోగసంపదను (మంత్రపరివత్తు) చేయవలయును. చెంతనున్నవారితో న్వయముగను, ననాసన్నులతోఁ బ్రత్యేకములమునను కార్యముల నాలోచింపవలయు.

ఇంద్రునకు ఋషిసహస్రము మంత్రపరివత్తు. అదియే యీతనికిఁబట్టువు. కావుననే ఇతఁడు ద్వివేత్త్రుడయ్యి నహస్రాక్షుడను పేరొందెను.

కార్యము లత్యాసన్నములగునపుడు మంత్రులను మంత్రపరివత్తునుబిలిచి యాలోచింపవలెను. వారిలోఁ బలువురె (భూయిష్టములు) ద్వానిని గాఢానిధికరముగఁ జెప్పుదురో దానినొనర్పవలయును.

ఈలాగుచేయుచు దనరహస్యమును శత్రువుల కెఱుఁడనీయక శత్రువులరహస్యముల నెఱుఁగుచు విప్రములగు ( ) సం గములఁ గూర్చియునలె నిగూహనిము చేయవలెను.

సజ్జనుల శ్రాద్ధమును భుజించుట కశ్రోత్రియుడనర్హుడైన

ప్రజాస్వామ్యము మంత్రాధికారిమున కనర్హము.

ఇది విద్యాధికారికమున మంత్రాధికారిమున

పంచదశాధ్యాయము

12 ప్రకరణము.

—దూతచరిత్ర—

మంత్రముందారి తేరినవాడు దూత. అమాత్యసంపదోపేతుడు నిన్యస్తార్థుడు. పాదగుణహీనుడు పరిమితార్థుడు. అర్థగుణహీనుడు శాసనహరుడు.

సుప్రతివిహితములగుయానవాహనపురుషపరివాపములుగలిగి ప్రయాణమై “రాజశాసనములు చెప్పఁదగియున్నది. దానికిశత్రురాజులు బహుచెప్పును. దానికిది ప్రతివాక్యము. ఈవిధముగ వానిని వంచించవలెను” అని యాలోచించుకొనుచు, దూతవెళ్లవలెను. (శత్రురాజుయొక్క) అటవ్యంశపాలపురరాష్ట్రముఖ్యులతో సేనాహమీనర్పి, తనరాజయొక్కయు శత్రునియొక్కయు సనీకస్థానయుద్ధప్రతిగ్రహ అవసరభూములను చిత్తించుచు, దుర్గరాష్ట్రప్రమాణములను సారస్మృతిగుప్తచ్ఛిద్రములను తెలిసికొని యనుజ్ఞాతుడై శత్రునగరమును ప్రవేశింపవలెను. పరునివాగ్దత్తదృష్టులయందలి ప్రసాదము, వాక్యపూజనము, ఇష్టపరిప్రశ్నము, గుణకథాసక్తి, ఆనన్నాననము, నత్కారము, ఇష్టలస్మరణము, విశ్వాసగమనములబట్టి శత్రుడు దుష్టుడైనట్లును, వీనికంటె విపరీతములగు లక్షణములబట్టి యతుష్టుడైనట్లును సూహించవలెను. అతుష్టుడగువానితో “నీవును తక్కినరాజులందఱునుకూడ దూతముఖులేకదా? కావున శత్రుములెత్తినను (శత్రురాజులయెదుట దూతలు) యధోక్త

మగనే చెప్పుదురు. దూతలలో సంత్యావసాయులు సహితము నవధ్యులు. బ్రాహ్మణులమాట వేరుగఁ జెప్పవలె? ఇది పరునివాక్యము. మఱియుచది దూతధర్మము" అని చెప్పనలయును.

(శత్రు) రాజు లేన్నవిడుచునంతవఱకు మరలిపోఁగూడదు. రాజగౌరవ మొందితినని గర్వింపఁగూడదు. శత్రువుబలనంతుఁడనితలఁపరాదు. అనిష్టవాక్యమును నహింపవలెను. స్త్రీ సానముల విడువనలెను. సుపులయు మత్తులయు భావజ్ఞానము స్పష్టపడనకావున నొటరిగ శయనింపవలెను. కృత్యంతోపజానము, అకృత్యపక్షవిషయిక గూఢప్రణిధానము, భర్తృవిషయక రాగాపరాగములు, ప్రకృతుల లోపములు లోనగువానిని తాపనవై దేహకవ్యంజనుల మూలమునఁగాని వారిశిష్యుల మూలమునఁగాని, చికిత్సకసామండుక వ్యంజనములుగల యుభయవేతనుల మూలమునఁగాని యెఱుంగవలయును. ప్రజలతో సంభాషించుటకవకాశము లేనప్పుడు యాచనకమంతోన్మత్తను ప్రప్రలాపములచేతను పుణ్యస్థాన దేవగృహచిత్ర లేఖనంజ్ఞలచేతను ప్రజలచర్యనెఱుంగవలయును. ఇట్లు తెలిసికొనిన పిషయమును భేదించిచూడవలయును. శత్రుఁడే బ్రశ్నింపఁబడినను స్వకీయ ప్రకృతులపరిమాణమును కార్యసాధనమును చెప్పఁగూడదు. నర్హముమీకే తెలియునని మాత్రము జవాబునీయవలెను.

కార్యముసిద్ధింపక యుపరుద్దఁడైనపుడు దూతయీవిధముగఁ దర్కింపనలయును. “నా ప్రభువునకు వ్యసనమేదైన నాసన్నముగనని తలంచియో, తనవ్యసనమునకుఁ బ్రతీకారముగోరియో, పాష్టికాగ్రాహకాదులఁగాని యంతఃకలహమునకాని, యాటవికనిఁగానినా ప్రభువుపైఁ బ్రోత్సహింపఁదలంచియో, ఆక్రందల మూలమున మిత్రునిఁ జంపింపఁదలంచియో, (స్వరాష్ట్రముండలి) స్వకీయపరకీయ

ములగు విరోధములఁగాని, రాష్ట్రీకలనమునుకాని యాటవికునివలనఁగలుగు నపాయమునుకాని ప్రతీకరించుకొనఁదలఁచియో, సిద్ధము గు నాస్వామియొక్క యుద్ధయాత్రకు విఘ్నముఁ జేయనెంచియో, సస్యకువ్యపణ్యసంగ్రహమును దుర్గకర్మను బలసముద్ధానమును చేసికొనఁదలఁచియో, స్వసైన్యవ్యాయామమున కనుకూలములైన దేశకాలములఁ గోరియో, తనకుఁగలిగిన పరిభవప్రమాదములకై నా ప్రభువుతో సంసర్గానుబంధములఁ గోరియో నన్నిట్లునిరోధించుచు న్నాఁడు”.

(వితర్కించి) తెలిసికొని తదనంతర ముండుటయో లేక నెనుకకుమరలుటయో చేయవలెను; లేదా, ఇష్టప్రయోజనమును కోరవలెను. అనిష్టశాసనమును చెప్పినందువలనఁగలుగు బంధవధభయములనుండి తప్పించుకొని వెనుకకుమరలవలెను; లేనియెడల (దూత శత్రునిచే) గట్టబడును.

ప్రేషణము సంధిపాలత్వము ప్రతాపము మిత్రసంగ్రహము ఉపశాపము సుహృద్భేదము గూఢసైన్యంపాదనము బంధురత్నాపహరిణము చారజ్ఞానము పరాక్రమము సమాధిమోక్షము శత్రుదూతలయొక్కయు వారియువ్యోస్థులయొక్కయు స్నేహసంపాదనములోనగునవి దూతయొక్కకార్యములు.

ఈకార్యములను స్వదూతలచేఁ జేయించుచుఁ బ్రతిదూతాపసర్పములమున పరదూతలనుండి రాజు తన్ను రక్షించుకొనవలెను.

ఇది వినయాధికారికమున దూతభృణిధియను

ఉపశాపాధ్యాయము.

13 ప్రకరణము.

— రాజపుత్రరక్షణము. —

రాజు తొలుత దారపుత్రులనుండి తన్నురక్షి:చుకొని పిదపఁ దనరాజ్యమును నావన్నులనుండియుఁ బరులనుండియు రక్షించుచున్నాఁడు. దారరక్షణము నిశాంతప్రణిధియందును పుత్రరక్షణమిచటను చెప్పుచున్నాము.

రాజపుత్రులు కర్కటకసధ్యులై జనకభక్షకులగుటచేతఁబుట్టినదిమొదలు జాకరూకతతో వారినిరక్షింపవలెను.

పుత్రులకుఁ దండ్రియెడ ననురాగములేనపుడు వారినిరహస్యముగఁ జంపుటమేలని భారద్వాజుఁడు. క్రూరమగు రహస్యపథక్షత్రబీజవినాశకరముగావున రాజపుత్రునినిరోధించి యొకచోటనుంచుటమంచిదని విశాలాక్షుఁడు. ఇదిలహిభయము. విక్రమభయముచేఁ దండ్రి తన్నిట్లరికట్టుచున్నాఁడని తెలిసికొని కుమారుఁడు తండ్రినే వశపఱచుకొనఁజొవును. కావున వాని.నంతపాలదుర్గమున నుంచుటమంచిదని సారాశరుఁడు. ఇదియకార భ్రకభయము. ప్రత్యాపత్తికిఁగల కారణమును తెలిసికొని రాజపుత్రుఁ డంతపాలునితో నభ్యమొనర్చును. కావున దేశమునకు దూరముదున్న సామంతదుర్గమందుంచుట మంచిదని పిశునుఁడు. ఇది వత్సస్థానము. వత్సముమూలమున ధేనువుచువలె వీనిమూలమున వీనితండ్రిని సామంతుఁడు వశపఱచుకొనును. కావున మాతృబంధులకడ నుంచుటమంచిదని కౌణపదంతుఁడు. ఇది ధ్వజస్థానము. అదితికాశికులవలె నాధ్వజముచే వీనిమాతృబంధువులు భక్షింతురు. కావునవీనిని గ్రామ్యధర్మములలో విడిచిపెట్టవలయును. ఏలన సుఖోపరుద్ధులగుపుత్రులు తండ్రికి ద్రోహముచేయరిని వాతవ్యాధి.

ఇది జీవన్మరణము. ఘటాజగమగు కాష్టమువలె నవినీత పుత్రుండగులరాజకుల మభియుక్తనూత్రమయినదై కొట్టబడును. కావున మహిషి ఋతుమతియగునపుడే ఋత్విక్కులైంద్రాబార్హస్పత్యమగు చదువునియ్యవలెను. గర్భిణియగు నామెయొక్క గర్భవోషణమందును ప్రజనన విషయమునను కౌమారభృత్యజనమునను నయమింపవలెను. సంతానముగలిగినపిమ్మట బురోహితుండు బ్రాత్రసంస్కార మొనర్పవలెను. మతియు బ్రాజ్ఞుడగుపుత్రుని బంధితులు శిక్షింపవలెనని కొటిల్లుడు.

సహాధ్యాయులలో నొకడు మృగయాద్యూతమద్యస్త్రీజనములచే నశవటచుకొని తండ్రివైక్రమించి రాజ్యమునపహరింపుమని లోభపెట్టవలెను. దానిని మతియొక సహాధ్యాయుండు నిషేధింపవలెనని అంభీయులు.

అబుద్ధబోధనమగునిది నుహవోషము. క్రొత్తవస్తువేయేరర్థముతోఁ గూర్చబడునో దానినెల్ల నాకర్షించుకొనునట్లు ననబుద్ధియగునీతండు చెప్పినదానినంతను శాస్త్రోపదేశముగ గ్రహించును. కావున ధర్మార్థములనేగాని యథార్థార్థముల నుపదేశింపగాదు. మతియు వీనిసహాధ్యాయులు మేము నీవారమనివలుకుచు జాగరూకతతో వీనిని పాలింపవలయునని కొటిల్లుడు.

యావనగర్వముచే బరస్త్రీలయెడ బుద్ధిమంచిన రాజపుత్రుని రాత్రులయందు శూన్యాగారములలో నార్యావ్యంజనులగునవని త్రల చేతను, మద్యకాముండగువానిని యోగపానము చేతను, ద్యూతకామునిఁ గాపటికులగు పురుషులచేతను, మృగయాకామునిఁ బ్రతిరోధకవ్యంజనులచేతను భయపెట్టింపవలెను.

తండ్రివై గలహింపనుదైశించినవాని నట్లేయని వశపటచు

కొనితర్వాత, “రాజగుటనుకోరరాదు; అదిచెడినపుడుహానియు సిద్ధించినపుడు సరకపాత ప్రజానం క్రోశములును దానిచేనేకలోప్తవధయు సంభవించు”నని భేదపెట్టవలెను.

ఏకపుత్రుఁడు ప్రియుఁడైనను విరాగుఁడైనచో వానినొకచోట బంధించియుంచవలెను. పుత్రులనేకులుండునపుడు సంతానయోగ్యతయు సంతానోత్పత్తియులేని ప్రత్యంతములగు నన్యదేశములరాజులవద్దకు వారిలోఁ గొందఱినిపంపవలెను. ఆత్మసంపన్నుఁడగుపుత్రుని సేనావత్సమందుఁగాని యావరాజ్యమందుఁగానియుంపవలెను.

బుద్ధిమంతుఁడు ఆహార్యబుద్ధి దుర్బుద్ధియని పుత్రులుత్రివిధులు. శిక్షనుపొంది ధర్మార్థముల గ్రహించి వాని నాచరించువాఁడు బుద్ధిమంతుఁడు. గ్రహించియు నాచరణయందుంపనివాఁ డాహార్యబుద్ధి. నిత్యాపాయుఁడును ధర్మార్థ ద్వేషియునగువాఁడు దుర్బుద్ధి.

దుర్బుద్ధియొక్కఁడే పుత్రుఁడైనపుడు వానికీబుత్రులు కలుగునట్లు ప్రయత్నింపవలయును. లేదా పుత్రికలక నైనఁ బుత్రులుకలుగునట్లు ప్రయత్నముచేయవలెను.

రాజు వృద్ధుఁడుగను రుగ్గుఁడుగను నున్నపుడు మాతృబంధులలోఁగాని స్వకులమువారిలోఁగాని గుణవంతులగు సామంతులలోఁగాని యొకనిచే న్యక్షేత్రమున బీజమునుంపింపవలెను. అవినీతుఁడగు నేకపుత్రునిమాత్రము రాజ్యమునందుంపరాదు.

రాజనేకుల కాధారుఁడుకావునఁ బుత్రహితుఁడై యుండవలెను. ఆపద్విషయమునఁ దప్ప రాజ్యమునకు జ్యేష్ఠుఁడేయర్హుఁడు.

ఒకపుడు రాజ్యము కులమునందుఁగూడ సంక్రమింపవచ్చును. కులసంఘము దుర్జయమును, నరాజకవ్యసము లేనిదియునయ్య

శాశ్వతముగ భూమి నేలఁగలియుండును.

ఇది వినయాధికారికమున రాజపుత్రక్షణమున
సప్తదశాధ్యాయము.

14.15 ప్రకరణములు.

— అవధువృత్తము, అవధునియెడ వృత్తి. —

రాజపుత్రుఁడు కృచ్ఛ్రవృత్తియై యనవృత్తకృత్తులందు నియుక్తుడైనప్పటికిని ప్రాణాభాధకములును ప్రజాకోపకరములును చావకారణములునునగు సమయములందుఁబప్పు డక్కినపుడు తండ్రిననుసరింపవలెను. పుణ్యకర్మలందు నియుక్తుడై తనకొకనినధ్యక్షునిగఁగోరి వానిని యోగములనెల్లఁ బూర్తిఁగఁజేయుచు నభిరూపముగ కర్మఫలమును, సుచాయమునకుఁదగిన లాభమును, తండ్రికిఁగలుగఁజేయుచుండవలెను. అట్లు చేసినను సంతృప్తుఁడుకాక మఱియొకపుత్రునియెడఁగాని భార్యయెడఁగాని ప్రియుడయినచో నపుడరణ్యవాసమున కనుజ్ఞతీసికొనవలయును. బంధవధభయములు కలిగినచోన్యాయవృత్తిముగలవాఁడును ధార్మికుఁడును నత్యవ్యాక్తుఁడును నవిసంవాదకుఁడును నభిషన్నులఁజేపట్టి గౌరవించువాఁడును నగు సామంతరాజును నాశ్రయింపవలెను. అచ్చటనుండి కోడండనంపన్నుడై ప్రవీరపురుష కన్యాసంబంధమును సంపాదించి యాటవికసంబంధమును కృత్యవత్తోపగ్రహమును చేయవలెను. (సామంతుని నాశ్రయింపక) ఏకచరుడై సునర్ణాపాకమణిపాకమూలమునఁగాని హేమరూప్యవణ్య ఆకరకర్మల మూలమునఁగాని బ్రతుకవచ్చును. పావండసంఘమును ధనవంతురాలగు భర్తృహీనను నోడనతఁకులను ప్వాధీనముచేసికొని మద్యరసయోగముచే వారినివరించించి వారిద్రవ్య

మును, నశ్రోత్రియభోగ్యముగు చేపద్రవ్యమును సపహారి సహచరు
ను. శత్రుగ్రామముల వెళివఱచుకొనుటకుఁ దగినయుపాయములనా
చరింపఁచును. మాతృసంబంధమువారి సహాయమునుపొంది తఁడ్డి
పైఁ బరాక్రమింపవచ్చును

లేక కారుశిల్పకుశీలరచిత్తకవాగ్దీనసహపాపండ్ వేషములచే ని
జరూపమును మార్చుకొని యట్టివేషములుగలవారిని వెంటఁబెట్టు
కొని యవకాశముకలిగినపుడు రాజమందిరమును ప్రవేశించి శస్త్ర
రసప్రయోగముఁజేసి, ఇదిగో నేనునీవుప్రొడను. ఈ రాజ్యముసహ
భోగ్యముగాని యొక్కఁడనుభవింపఁదగదు అట్లనుభవింపఁగోరినవా
రు మరణార్హులు. ద్విగుణముగు భక్తవేదనమునకుఁగూడ నేనంగీక
రింపనని తఁడ్డితోఁ బలుకవలయును.

ఇది అపరదవృత్తము.

అపరదవృత్తము ముఖ్యపుత్రుని చారులుగాని అల్లిగాని ప్రతి
గ్రహీతగాని బోధించి (రాజవద్దకు) తీసికొనిరావలయును.

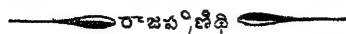
త్యక్తుఁడగువానిని గూఢపురుషులు శస్త్రరసములచేఁ జంప
వలెను.

అత్యక్తుఁడగువానినిఁ దుల్యశీలగు స్త్రీలమూలమునఁగాని,
పానముచేఁగాని నేటచేఁగాని రాత్రివేళ బలాత్కారముగఁబట్టుకొని
తీసికొనివచ్చి నాయనంతరము రాజ్యమునీదని శాంతిఁబొందించినో
ధింపవలెను. పెక్కుపుత్రులున్నప్పు డట్టివానిని బందేశమున కంప
వలెను.

ఇది విషయాధికారికమున అపరదవృత్తము, అపరదవృత్తియను
నష్టకాథ్యము.

16 ప్రకరణము.

రాజవిశిషి

రాజు కార్యోత్సాహము గలవాడయినచో భృత్యులుగూడఁ గార్యోత్సాహములై వానిననుసరింతును. రాజుప్రమత్తుడయినచో వారుగూడఁ బ్రమాదమునొంది వానికార్యములఁ జెడఁగొట్టుదురు; శత్రువులుగూడ వానిని మోసపెట్టెదరు. కావునఁ దాను గార్యోత్సాహముగలవాడై యుండవలెను.

నాశికలచేతఁగాని, ఛాయాప్రమాణముచేతఁగాని, యహా రాత్రములను రాజువిభజింపవలెను. త్రిపౌరుషి పౌరుషి చతురంగుశచ్ఛాయ మధ్యాహ్నము అనిపూర్వదివసముగముక్కయు మధ్యాహ్నము చతురంగుశచ్ఛాయ పౌరుషి త్రిపౌరుషి అని వశ్చిమదివసముయొక్కయు భాగములెనిమిది.

వీనిలో దివసముయొక్క మొదటిభాగమునరక్షావిధానమును నాయవ్యయములను వినవలెను. రెండవభాగమునఁ జౌరజానపదుల కార్యములఁ జూడవలెను. తృతీయభాగమున స్నానభోజనస్వాధ్యాయములను, చతుర్థమున హిరణ్యప్రతిగ్రహ అధ్యక్షనియోగములను చేయవలెను. పంచమభాగమునఁ బత్రసంప్రేషణ మూలముగ మంత్రిపరిషత్తుతో నాలోచింపవలెను. మఱియు చారులుతెచ్చిన రహస్యవిషయములఁ దెలిసికొనవలయును. షష్టభాగమున సైన్యవిహారముగాని, కార్యాలోచనమునుకాని చేయవలెను. సప్తమభాగమున హస్త్యశ్వరథాయుధీయులను పరిశీలింపవలెను. అష్టమభాగమున సేనాపతిసహితుడై యుద్ధప్రయత్నముల నాలోచింపవలయును దినాంతమున సంధ్యావందనముఁ జేయవలెను.

రాత్రియందుఁ బ్రథమభాగమున గూఢచూరుషులకు దర్శనము.

మీయవలెను. రెండవభాగమున స్నానభోజనస్వాధ్యాయములఁ జేయవలెను. మూడవభాగమునఁ దూర్యఘోషముచే సంవిష్టుడై చతుర్థపంచమభాగములు పూర్తియగునంతవఱకు నిద్రింపవలెను. షష్టభాగమునఁ దూర్యఘోషముచే మేల్కొల్పుబడి శాస్త్రములు నితీకర్తవ్యమును చింతింపవలెను. సప్తమభాగమునఁ గార్యలోచనముచేసి గూఢపురుషులఁ బంపవలెను. అష్టమభాగమున ఋత్విగాచార్యపురోహిత సహితుడై స్వస్థ్యయనములఁ బ్రతిగ్రహించి, చికిత్సక మహాహూతిఁ కమాహననికులఁజూచి, వత్సతోఁగూడిన ధేనువునకును వృషభమునకును ప్రదక్షిణ మొనర్చి యాస్థానమునకు వెళ్ళవలెను.

లేక యాత్ర బలానుకూలముగ నశాహర్యాగముల విభజించి కార్యములఁ జేయవచ్చును.

అస్థానగతుడై కార్యార్థులకు దర్శనమొనంగవలయును. రాజు దుర్దర్శుడైనచో నాసన్నులు కార్యకార్యవిపర్యాసమును చేయుదురు. దానిచేరాజు ప్రజాప్రకోపమునకును శత్రువశమగుటకును పాత్రుడగుచున్నాఁడు. కనుక దేవతాశ్రమపాపండ్ల శ్రోత్రియపగువుణ్యస్థానకార్యములను, బాలవృద్ధవ్యాధితవ్యసన ఆనాథలకార్యములను, స్త్రీలకార్యములను శ్రమముగఁగాని కార్యగౌరవకార్యవసరములఁ బట్టిగాని చూడవలయును. అత్యాసన్నమగు కార్యమును కాలాతిక్రమముకాకుండ నొనర్పవలయును; లేనిచోనది చెడినదై కష్టపాధ్యమగుటకాని కాకపోవుటగాని సంభవించును.

వైద్యులయుఁ దపస్వులయుఁ గార్యములఁ బురోహితసహితుడై ప్రత్యుద్ధానాభివాదములొనర్చి యగ్న్యగారమునఁ జూడవలెను.

తపస్యులును మాయాయోగవిదులును ప్రమాదిముకలిగినవో శపింతురుగాన వారికార్యముల న్వయముగఁ జేయక తైవిద్యులతోఁగూడి చేయుంపవలెను.

రాజున కుద్ధానమేవ్రతము; కార్యానుశాసనమే యజ్ఞము; వృత్తిసామ్యమే దక్షిణావభృతస్నానములు.

ప్రజలు సుఖించినచో రాజునకు సుఖముకలుగును. ప్రజలకు హితమైనచో రాజునకు హితమగును. ప్రజలకుఁ బ్రియమైనదే రాజునకు హితముగాని స్వప్రియము హితముకాదు.

అర్థమున కుద్ధానమును, ననర్థమున కనుద్ధానమును మూలములగుటచేత రాజెల్లప్పుడు ద్వితులై కార్యానుశాసనము లొనర్పవలెను. ఉద్ధానము లేనిచో బ్రాప్తించినట్టిదియుఁ బ్రాప్తింపఁజోవునట్టిదియు నశించుట సత్యము. ఉద్ధానమువలన ఫలమును నర్థసంపదయును లభించుచున్నవి.

ఇది వినయాధికారికమున రాజవశిష్ఠియను

పరిదొమ్మిదవ యధ్యాయము.

17 ప్రకరణము.

—నికాంతశ్రీశిధి—

వాస్తుశాస్త్రానుకూలమగు ప్రదేశమందుఁ బ్రాకారపరిఖాద్వారములతోడను ననేకకక్ష్యములతోడను కూడునట్లుగ సంతఃపురమును కట్టెవలెను.

వాసగృహమును కోశగృహమురీతిఁగాని మోహనగృహమధ్యమున గూఢభిత్తిసంచారము కలుగునట్లుగఁగాని యాసన్నకావ్యచైత్యదేవతావిధానద్వారములును ననేకసురంగాసంచారములును కలిగి

నట్టి భూగృహముగఁగాని సూధములగు భిత్తిసోపానములును సుమీర
స్తంభప్రవేశాపసారములునుకలిగినట్టి ప్రాసాదముగఁగాని నిర్మించి
యంత్రబద్ధమై తలాపపాతము గలుగునట్టిదానినిగఁ జేయవలెను.
సహజభ్యాములవలని భయముగడినచో నప్పటప్పటియాపదను తొ
లఁగించుకొనుటకుఁ దగునట్లుగఁగాని మార్పుకొనవచ్చును.

మానుషాగ్ని చే ముమ్మారపసవ్యముగఁ బ్రదక్షిణముచేయఁ
బడిన యంతఃపురము మఱియేవిధముగ నగ్ని చేతను దహింపఁబడదు;
మఱియు నందస్యమగునగ్నియే జ్వలించదు. ఇదేవిధముగఁ గరకవా
రిచేత, దశువఁబడిన మృత్సంయుక్తమగు వైద్యుతభస్మముచేఁ బూ
యఁబడిన యంతఃపురమున కగ్నిభయము కలుగదు. జీవంతి శ్వేత
ముష్కక పుష్పనందాకలతలతోడను జాతాశ్వద్ధములతోడనురక్షిం
పఁబడిన హర్మ్యమునకు విషసర్పభయము లేదు. విడువఁబడిన మా
ర్జామయూర నకులస్పృశతములు సర్పములభక్షించును శుకశారి
కాభ్యంతరాజములు స్వవిషశంకగలిగినపుడు మొఱువెట్టును. విషన
మీపమునఁ గ్రొంచము మూర్ఛనొందును. జీవంజీవకము వాడును,
మత్తకోకిల మృతి నొందును. చకోరములక నేత్రములెఱ్ఱవడును. ఈ
విధముగ వగ్నివిషసర్పభయములకుఁ బ్రతీకారమొనర్పవలెను.

అంతఃపురమునకు వెనుకవైపునందలికఠ్వావిభాగమున గర్భ
వ్యాధులందువయోగించు నౌషధములును ప్రఖ్యాత సంస్థావృక్షము
లును నుదకస్థానమును కల స్త్రీనివేశమును నిర్మించవలెను. దీనికివె
లువలఁ గన్యాకుమారపురమును, నెదుట నాస్థాన కుమారాధ్యక్షస్థా
న, అలంకారమంత్రభూములను నిర్మించవలెను. కఠ్వాంతరముల
లో నంతర్వంశిక సైన్యముల నిలువవలెను.

అంతర్దహగతుఁడై స్థిర స్త్రీపరిశుద్ధయగుదేవిని చూడవల

యునుకాని యిచ్చకుబచ్చినదానిని పొందరాదు. ఏలన, దేవిగృహ మందణఁగియుండి భద్రనేచుని వానియన్నయు, దల్లిశయ్యలోనిమి డియుండి కారూఢునివాని పుత్రుఁడును, తేనెయని విషమిశ్రితలాజ లఁదినిపించి కాశీరాజును విషదిగ్ధనూపురముచే వైరంతుని మేఖలా మణిచే సోపీరుని, ఆదర్శముచే జాలూఘుని, వేణీగూఢమగు శస్త్ర ముచే విదూరధుని వారివారిపట్టపుదేవులు చంపిరి. కావున నిట్టి యాపదలకవకాశ మియ్యరాదు.

ముండజటిల కూహకసంస్కర్షమును బాహ్యదాసీజనసంస్కర్షము ను సంతఃపుర స్త్రీలకఁ గలుగకుండఁ బ్రతిషేధింపవలెను. గర్భవ్యాధి (గర్భిణీ) సంస్థలుతప్పఁ దక్కినకులస్త్రీలెవ్వరు వీరినిచూడరాదు. స్నానాదులచేఁ బరిశుద్ధలగువేశ్యలు వస్త్రాలంకారములధరించి వీరిని దర్శింపవలయును.

మాతాపితృవ్యంజనులగు నెనుబదిమందిపురుషులును, నేఁబ దిమంది స్త్రీలును, స్థవిరులును వషః వీరులునునగునభ్యాగారికులును నవరోధజనుల శుచిత్యాశుచిత్వముల నెఱుంగుచు స్వామిహితము నందే వారిని నిలుపవలయును.

అంతఃపురజనమంతయు స్వప్రదేశమందే యుండవలయును కాని పరప్రదేశమునకు వెళ్ళఁగూడదు. మఱియు నాభ్యంతరు లె వ్వరు బాహ్యజనసంస్కర్షమునొందరాదు. అంతఃపుర ద్రవ్యమంతయు నిబద్ధమగు రాకపోకలుగలదై పరీక్షింపఁబడి ముద్రవేయఁబడినదై ప్రవేశనిర్గమనములఁ బొందవలయును.

ఇది వినయాధికారికమున నికాంతప్రణిధిఁబును

నిరుపదప యధ్యాయము.

18 ప్రకరణము.

—అత్యంతతమ—

(రాజు) శయనమునుండి లేవఁగనే ధనుర్ధరులగు స్త్రీలచేతను, ద్వివీర్యకక్ష్యలోఁ గంచుకోఁజ్ఞీమలగు వహవరాభ్యాగారికులచేతను, తృతీయకక్ష్యలోఁ గుబ్జవామనకిరాతులచేతను, చతుర్థకక్ష్యలో మంత్రులుబంధులు నాయుధపాణులగుదౌవారికుల చేతను పరిగ్రహింపఁ బడవలెను.

తండ్రితాతలనుండివచ్చువారిని, గొప్పబంధుశ్వముగలవారిని, శిష్యీతులను, ననురక్తులను, నేర్పుగలవారిని, ఆనన్నజనముగ నియోగింపవలెను. అన్యదేశీయులును, అర్థమానములఁ బడయనివారును, అకృత్యోపగృహీతులగు స్వదేశీయులును, అంతర్వంశికసైన్యముగ నుండినచో, రాజనకును రాజాంతఃపురమునకును రక్షణము కలుగఁ జాలదు.

మహానసికుఁడు రహస్యప్రదేశమునఁ బదార్థములనన్నిటి నాస్వాదబహుళములగునట్లు చేయింపవలెను. తొలుత నగ్నికిని బత్తులకును బలినిచ్చి పిదప రాజు వానిని రహస్యముగ భుజింపవలెను.

అగ్నిజ్వాలాధూమములకు నైల్యశబ్దసోఠనములు, పత్తులకు వివత్తి, అన్నపుటావిరికి నెమలికంతపురంగును వేగముగఁ జల్లారిపోవుటయుఁ గఠినపదార్థమునకు నైవణ్య, సోదకత్వ, ఆక్లిన్నత్వములు వ్యంజనముల కాశుశుక్లత్వము, కావ్యధశ్యామఘనపటలవిచ్ఛిన్నభావము, గంధస్పర్శరసహానియు, ద్రవ్యములందు హీనాతిరిక్తఛాయాదర్శనము ఘనపటలసీమాంతోర్ధ్వరాజీదర్శనమును, రసమధ్యమున నిలరాజియు, బాలకునెఱుదనమును, మద్యతోయములకు నైల్యము, బత్తుగునకు శ్యామవణము, తేనెకు తెల్లదనము, అద్భుతద్రవ్యములకు

ఆశుప్రహ్లాదతత్వకృద్ధనీలశ్యావతలును, శుష్కపదార్థములకు ఆశు
శాతనవైర్యములు, కఠినపదార్థములకు మృదుత్వము, మృదుపదా
ర్థములకుఁ గాఢివ్యము, నానిదగ్గరనుండుక్షుద్రజంతువులకుమరణము,
ఆస్తరణప్రావరణములకు మండలరూపముగు శ్యామలకాంతియు, దం
తుర్యోమపక్ష్యశాతనమును, లోహమణిమయపాత్రములకుఁ బాకము,
పరిశివైషణ్యము న్నేహరాగగౌరవప్రభావ వణస్పర్శహానియు,
విషయక్త చిహ్నములు.

శుష్కశ్యావవక్త్రత మాటలతోబ్రుపాటు స్వేదము అనలంత
లు మిక్కిలిగవణకుట ప్రస్థలనము వాక్యవిప్రేక్షణము కర్మావేశ
ము స్వభూమ్యనశ్ఛానములు విషప్రదుని లక్షణములు.

గావున విషవేత్తలగువైద్యులు రాజనమీపమందుండవలెను..
వైషద్యాగారమునుండి వైద్యుఁడు స్వాదవిశుద్ధమగు నౌషధమును,
దెచ్చి, తానును పాచికపోషకులును ముందుదానిని భుజించి పిమ్మట
రాజనకీయవలెను. ఇట్లే రానపానీయముల విషయమున నెఱుంగునది.

కల్పకప్రసాదకులు స్నానశుద్ధములగు వస్త్రనాస్తములుగల
వారై ముద్రలతోఁగూడిన యుపకరణములనంతర్వంశికహస్తముల
మండిపుచ్చికొని పరిచర్య చేయవలెను.

దాసీజనము స్నానక సంవాహక ఆస్తరక రజక మాలాకార
కర్మలను చేయవలెను. స్నానానులేపన ప్రఘర్షచూర్ణవాసస్నానీ
యపదార్థములను స్వవక్షోబాహునేత్రములఁ దొలుత. నుంచుకొని
దాసీజనముచే నధిష్ఠితులై శిల్పులు నస్త్రమాల్యముల రాజనకీయ
వలెను. అన్యపురుషులనుండివచ్చిన నస్త్రపులవిషయమునఁగూడనిట్లే
యని గ్రహింపనగు.

కుశీలపులు శస్త్రాగ్నిరసవర్జముగ రాజానుసేవింపవలయును.

వీరి వాద్యవస్తువులును అశ్వరథద్వీపాలంకారములును సంతోషపురము
దేయుండవలెను. (రాజు) మాంసపురుషాధిష్ఠితమగు యానవాహనా
రోహణము జేయవలెను. ఆప్తవావికాధిష్ఠితమును సన్యస్తాప్రతిబద్ధ
మునునగు నావనేగాని వాతవేగమునకు వశమగునానసాధిష్ఠింపరాదు.
(నావారోహణసమయమున) తీరమున సైన్యమును నిలుపవలెను.
మత్స్యగ్రాహవిశుద్ధమగు నుదకమును, చ్యాశగ్రాహవిశుద్ధమగు ను
ద్యానమును, లుబ్ధశ్వగణులచేతఁ దొలఁగింపఁబడిన స్త్రీసవ్యాధశ
త్రుబాధలుగలిగిన మృగరణ్యమును లక్ష్మ్యపరిచయముకొఱకు రాజు
ప్రవేశింపవలెను. ఆప్తులగు శస్త్రుగ్రాహుల వెంటనిడికొని సిద్ధతా
వసుల దర్శింపవలెను. మంత్రిపరిషత్తుతోఁగలిసి సామంతదూతను,
సన్నద్ధుఁడై అశ్వహస్తరథములలో నొకదానిసాధిష్ఠించి సన్నద్ధమగు
సేనను నెదుర్కొనవలెను. రాకపోకలలో దండవాణులచేనిరుపార్శ్వ
ముల రక్షింపఁబడి యితరులగు శస్త్రుహస్తులచే శూన్యమగురాజు
మార్గమునేగాని పురుషసమ్మర్దమగు రాజమార్గమును ప్రవేశింపరాదు.
దశవర్గికాధిష్ఠితుఁడై యాత్రాసమాజోత్సవయజ్ఞములకు వెళ్లవలెను.
యోగపురుషులసాధనమున సన్యులరక్షించునట్లాత్మసంతోషుఁడై యిత
రులబాధనుండి తన్ను రక్షించుకొనవలయును.

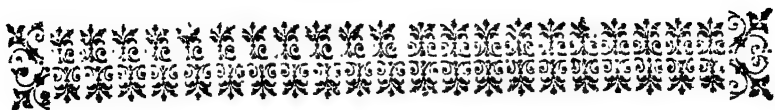
ఇది వినయాధికారికమున ఆత్మరక్షితకమన

విరుపదియొకటవ యధ్యాయము.

ఇట్లు కౌటిలీయార్థశాస్త్రమున వినయాధికరణమును

ప్రథమాధికరణము సమాప్తము.

శుభ మస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము.

అధ్యక్షప్రచారమును ద్వితీయాధికరణము.

19 ప్రకరణము.

జనపదనివేశము.

భూతపూర్వమగు ప్రదేశమందుఁగాని, యభూతపూర్వమగు ప్రదేశమందుఁగాని, పరదేశావవాహనముచేనైనను స్వదేశాభిష్యం దవమనముచేనైనను నూరిండ్లఁ దక్కువగాక యైదువందలయిండ్ల కు నెక్కువగాక శూద్రకష్టకులతో నిండియుండునట్లుగను, రెండు మూడు క్రోసుల పరిమితిగలిగి యన్యోన్యారక్షణముతోఁ గూడియుం డునట్లుగను జనపదము నేర్పాటుచేయవలెను. దాని సీమాంతములం దు నదీతైలవనగృప్తిదరీసేతుబంధములుగాని శాల్మలీశమీక్షీరవృక్ష ములుగాని యుండవలెను.

ఎనిమిదివందల గ్రామములనడుమ స్థానీయమును, నాలుగు వందల గ్రామములనడుమ ద్రోణముఖమును రెండువందల గ్రామముల నడుమ ఖార్యటికమును పదిగ్రామములనడుమ సంగ్రహణమును ని లుపవలెను. రాష్ట్రాంతములం దంతపాలదుర్గములనిలిపి జనపదద్వారముల సంతపాలాధిష్ఠితములుగఁ జేయవలెను. (జనపద) మధ్యప్ర దేశములను వాగురిక శబర పుళింద చండాల ఆరణ్యచరులు రక్షిం పవలెను.

ఋత్విగాచార్యపురోహిత శ్రోత్రియులకు దండకరశూన్యము గ నభిరూపదాయకములగు బ్రహ్మ దేయభూములనొసంగవలయును. అధ్యక్షసంఖ్యాయకాదులకును గోపస్థానిక అనీకస్థ చికిత్సక అశ్వనమ కజంఘారికులకును విక్రయాధాశవజముగ భూముల నొసంగవల యును. కృతక్షేత్రముల నొకతరమువఱకుఁ గరదులకియ్యవచ్చును. అకృతక్షేత్రములనుండి సాగుచేసినవారిని తొలఁగింపరాదు. కృషి చేయనివారిని వారిభూములనుండి తొలఁగించి వానినన్యులకునియ్య నలెను; లేదా, వానిని గ్రామభృతకులుగాని వై దేహకులుగాని సాగు చేయవలెను. అట్లుచేయనిచో నష్టమునచ్చుకొనవలెను. ఎవరు ను ఖముగఁ పన్నులచెల్లించుచుందురో వారికి ధాన్యపశుహిరణ్యముల ననుగ్రహింపవలెను.

అల్పకోశుఁడగురాజు పౌరజానపదుల మ్రింగుచుండును కావు నఁ గోశవృద్ధికి నష్టముకలిగింపని యనుగ్రహపరిహారములనేగానికో శోపపాతకరములగువాని నొసర్పరాదు. ప్రవేశనమకాలమందుగాని కాలానుగుణముగఁగాని పరిహారమునిచ్చి పరిహారానర్హులను తండ్రి వలె ననుగ్రహింపవలెను.

అకరకర్మాంత ద్రవ్యహస్తినిన ప్రజవాణిజ్యప్రచారములఁ జే యుచు వారిసంకల్పలపథవణ్యపట్టణములను స్థాపింపవలెను. సహూ దకములును, నాహారోద్యోదకములునునగు తటాకములనిర్మించి యట్టి పనులుచేయు నితరులకు భూమి మార్గవృత్తిపకరణములతో సహా యముచేయవలెను. వుణ్యాస్థానారామముల పషయమునఁగూడ నిట్లే జరుపవలెను.

గ్రామస్థులందఱుగలిసి సేతుబంధమొనర్చునపు డందులకిప్తవ దనివాని కర్మకర్దులును, బలీవర్ధములును నాపని నొనర్పవలయు.

మఱియు నాతడు దానికగు వ్యయకర్తయందు బాగముగలవాడై తల్లాభముమాత్రము నపేక్షింపఁగూడదు.

మత్స్యస్థవహరితప్యములందును సేతువులందును రాజునకే స్వామ్యముండవలెను.

దాన ఆహితకబంధువులహక్కులను లక్ష్యపెట్టినివారికి రాజు విసయమును నేర్పవలయును. బాలవృద్ధవ్యాధిత వ్యసని అనాథలను గర్భిణియగు స్త్రీని ప్రసవానంతరము పుత్రులను రాజు పోషింపవలయును.

దేవద్రవ్యమును, వ్యవహారదశవచ్చుపతకు బాలురద్రవ్యమును గ్రామవృద్ధులు వృద్ధినిొందింపవలెను.

శక్తిమంతులై యుండియుఁ దారపుత్రులను తల్లిదండ్రులను వ్యవహారజ్ఞానములేని సోదరులను గన్యలను సోదరీజనమును పోషింపనిచో వారికిద్వాదశపాదంశమునిధింపవలెను. వారిలోఁదల్లితప్పద క్కినవారు పతితులై పవుడు వారినిపోషింపనక్కఱలేదు. దారపుత్రులకుఁదగినసదుపాయము నొనరింపక నన్యసింపువానికిని స్త్రీనినన్యసింపఁజేయువానికిని పూర్వసహసదంశము విధింపవలెను. లుప్తవ్యవాయుడు తనదియగు ధర్మస్వమును పంచిపెట్టి నన్యసింపవలెను; లేనిచోవాడు శిక్షాసామ్రాజ్యగుచున్నాఁడు.

వానప్రస్థముకంటె నితరములగు నాశ్రమములనుండి నన్యసింపువాఁడును సజాతీయములకంటె నన్యమగు సంఘమును, సామూహికముకంటె నన్యమగు సమయానుబంధమును, రాజయొక్కజనపదమందుఁ బ్రవేశింపరాదు. జనపదమందలి యారామవిశేషాలను వారుపయోగించరాదు. గ్రామస్థులెల్లప్పుడు జేత్రాభిరతులు. వారికదియే యాశ్రమము. కనుకఁ గోశవిష్టిద్రవ్యధాన్యరసవృద్ధిని

గోరి నటనర్తకగాయనవాదకవాగ్గీననకుశీలపురు గ్రామస్థులకార్యములకు విఘ్నముగలిగింపరాదు.

శత్రుసేనాటవీగ్రస్తనుగుసట్టియు వ్యాధిదుర్భిక్షపీడితమగునట్టియు దేశమును రాజుపరిహరించి వ్యయకారణములగు క్రీడలను మాచుకొనవలెను. దండవిష్టికరాబాధలచేతఁ బీడింపఁబడుకృషి కార్యమును స్తేనవ్యాశవిషగ్రాహులచేతను వ్యాధులచేతను పీడింపఁబడు పశువ్రజములను రాజురక్షింపవలెను. వల్లభకార్మికస్తేన అంతచాలజనముచేఁ బీడింపఁబడి పశుసంఘములచేఁ బాడుచేయఁబడుచుండు పక్షిక్షయమును శోధింపవలయును.

రాజీవిధముగఁ బూర్వకృతములగు ద్రవ్యద్వివననీతు బంధాకరములను రక్షించుచుఁ గ్రొత్తవానిని ప్రసత్తింపఁజేయుచునుండివలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమును ద్వితీయాధికరణమున జనపదనివేశమును

ప్రథమాధ్యాయము.

అదినుండి యిరుపదిరెండవ అధ్యాయము.

20 ప్రకరణము.

భూమిచ్చిద్రవిధానము.

అకృష్యములగు భూములలోఁ బశువులమేతకుఁగాను బీడులను విడువవలయును. స్థావరజంగమములవలన భయరహితములగు బ్రహ్మసోమారణ్యములను బ్రహ్మణులకును, తపోవనములు తపస్సులకును గోత్రనామములతో నేర్పఱుపవలెను. అట్లే షకద్వారము ఖాతగుప్తము పాపదుఫలగుల్బగుచ్ఛము అకంటకద్రుమము దాంతమృగచతుష్పదముగు నుత్తరలోయాశయము భగ్నసఖదంష్ట్రవ్యాజ

మార్గాయకహస్తహస్తినీకలభమృగమునునగు వనమును రాజవిహారముకొఱకై యేర్పఱువవలయును (ఇదిగాక) అందఱకు నుపయోగించునట్టి మృగవనమును మఱియొకదానిని సమీపమునఁగాని భూమిపశముచే మఱియొకచోటఁగాని నిర్మింపవలయును. కువ్వద్రవ్యములకుఁగా నొకవనమునుకాని యనేకములనుకాని ప్రతిష్ఠింపవలయును. ద్రవ్యవనములనుండివేఱుగ ద్రవ్యవనకర్తాంతములగు నడవులనునిలిపిరక్షించుచు వానిసమీపమున హస్తవనములఁ గూర్పవలెను.

నాగవనాధ్యక్షుఁడు పార్వతనాదేయసారసానూపములగు పర్వతప్రవేశనిష్క్రమనములనెఱింగి నాగవనపాలురతోఁగలిసి నాగవనమును పాలింపవలయును. హస్తీఘాతులకు మరణదండము విధించుచు న్వయముగ దండయుగమును తెచ్చినవారికి నాలుగున్నరపణమును లాభముగ నొసంగవలయును.

నాగవనపాలురు హస్తీవకపాదపాశికసామికవనచరకపారికార్మికలతోఁగూడి హస్తీమూత్రపురీషచ్ఛన్నగంధులై భల్లాతకిశాఖలఁగప్పుకొని, అయిదుగాని యేడుగాని ఆడేనుఁగులతోఁగూడి తిరుగుచు శయ్యాస్థానపద్యా ఆలండికూలపాతప్రదేశములమూలమున హస్తీకులప్రదేశములఁ దెలిసికొనవలయును. శాస్త్రదృష్టిచే యూధచరమును నేకచరమును నిర్యూధమును యూధపతినిహస్తీనివ్యాళమును మత్తమును పోతమును బద్ధముక్తమును తెలిసికొనవలయును. అనీకస్థులవాక్పూర్ణముచేఁ బ్రశస్తవ్యంజనాచారములుగల యేనుఁగులఁ బట్టికొనవలయును.

రాజులవిజయము హస్తీమూలమేగదా? మఱియు సధికశరీరప్రమాణముగలిగినట్టియు బ్రాణహరకార్యముల నొనర్చునట్టియు శ్రేణుఁగులేగదా పరాశక్తివృహదుర్లభఁధావారముల ముష్టింతురని?

కలింగ అంగకరూశ ప్రాగ్దేశజములగు గజములు శ్రేష్ఠములు. దశాగ్ణ అపరాంత దేశజములు మధ్యమములు. సౌరాష్ట్రాంచజన దేశజములు వైరెండింటికంటె నవరములు. అన్నిటియొక్క వీర్యతేజోజవములు శిక్షచే నధికమగుచుండును.

ఇది అధ్యక్షపరమమద్వితీయాధికరణమున భూమిబ్బిదగివిధానము

ద్వితీయాధ్యాయము.

అదినండి యిరుపదిమూడవ యధ్యాయము.

21 ప్రకరణము.

—దుర్గవిధానము—

జనపదాంతమున నాలుగువైపులందును శత్రుభయమునుండి రక్షించునట్టియు దైవకృతానుకూల్యమగునట్టియు దుర్గమును నిర్మింపవలెను. అంతర్ద్వీపస్థలమునుకాని నిర్మావరుద్ధమగునట్టి దానినికాని ఔదకదుర్గముగను పాషాణమయప్రదేశమునుకాని గుహనుకాని చార్వతదుర్గముగను నిరూదకస్తంభమునుకాని యిరిణిమునుకాని ధాన్యనదుర్గముగను ఖజనఉదకస్తంభగవనప్రదేశములలో మొకదానిని వనదుర్గముగను చేయవలెను. వీనిలో నదీసర్వతదుర్గములు జనపదారక్షణములు. ధాన్యనవనదుర్గము లటవీధానమునకుఁ బోవుటలో నుపయోగించునట్టివి.

జనపదమధ్యమున వాస్తుక ప్రశస్తదేశమందు నదీసంగమస్థలమునఁగాని సామాన్యప్రాదసమీపమునఁగాని సరస్వతీకసమీపమునఁగాని నట్టువగనో దీర్ఘముగనో చతురశ్రముగనో వాస్తుకవశముచేఁబ్రతిష్ఠితోదకమగునట్టియు స్థలపథవారిపథములతోఁ గూడినట్టియుఁ బ్రత్యక్షములభేదముగ నముదయస్థానముచు స్థానీయుముగ (ముఖ్యము

ణముగ) నిర్మలవలయును దానిచుట్టును పడునాలుగుగాని పరి-
క్రేండుగాని పదిగాని దండములవెడల్పును వెడల్పులో నానిగవవరి-
తుగాని సగముగాని తక్కువగు లోతునుకలిగినట్టియుఁ బైభాగము
లోని మూడవవంతు విస్తీర్ణముగుఁగలిగినట్టియు అడుగుభాగము
నఁ జతురశ్రమైనట్టియుఁ బాషాణములతోఁ గూర్పఁబడినట్టియుఁ బా-
షాణేష్టికలతోఁ గట్టఁబడిన పార్శ్వములుగలిగినట్టియు సహజోదకము
లుగాని యాగంతకజలములుగాని కలిగినట్టియు మూడుపరిఖలనుత్రి-
దంజాంతములుగఁ గట్టవలెను.

ఆటుదండములయెత్తును దానికిరెండురెట్లు వెడల్పునుగలిగిన
ట్టివస్త్రమును పరిఖకు నాలుగుదండములదూరమున నచరుద్ధముగ ని-
ర్మింపవలెను. మతియుదానిని ఊర్జ్వచయముగను మంచవృష్టముగ
ను కుంభకుక్షికముగను హస్తినృషభములచే తుణ్ణముగను కంటకగు-
ల్మవిషవల్లీప్రతానవంతముగను చేయవలెను. దానిలోని వాస్తుచ్చి-
ద్రములఁ బాంసువిశేషములచేఁ బూరింపవలయును.

న ప్రోపరిస్థలమున వెడల్పుకంటె రెండురెట్లు పొడవుగలిగినట్టి
యు నిటికలతోఁ గూర్పఁబడినట్టియుఁ బ్రాకారమును, నోజుముగగాని
యుగ్మముగఁగాని పంక్రేండు మొదలినదినాలుగు హస్తములయవ-
తాళముగలుగుచట్లుగ నిర్మింపవలయును. తాళమూలమురజాకృతు-
లతోడను కపిశిర్షకములతోడను నాచిత్రాగ్రమై పృథ్వుశిలాసహితమ-
గుకట్టడమును రథ్యమార్గముగ నేర్పఱచికొనవలయునుకాని యెప్పు-
డును కాష్టమయముగ నొసర్పరాదు. ఏలన నందగ్నిభయమొకప్పు-
డువాటిల్లును.

విష్కంభచతురశ్రమగు నట్టాలకమును, దానియొన్న త్యము
తో సమానమైనట్టియు, నొకప్పుడేతమునుండి. మతియొక్క పృథేకము

సకుఁ దీసికొనిపోవుటకువీలగునట్టియు సోపానసహితముగఁగట్టవలెను. అట్టి రెండట్టాలకములకునకుమ రెండంతస్తులుగలిగినట్టియు వెడల్పు కంటె రెండున్నరరెట్లధికముగఁ బొడవుగలిగినట్టియుఁ బ్రత్యోభీనిత్రిం శద్దండాంతరమగునట్లుగ నిర్మింపవలెను. అట్టాలక ప్రత్యోభీలమధ్య మున ముగ్గురు ధానుష్కులుండఁదగినట్లుగ ఛిద్రఫలకములతోఁగప్ప బడిన యింద్రకోశమును కట్టవలెను. నడుమ రెండుమూరలునుపా శ్వముల నాలుగుమూరలును ప్రాకారముదగ్గర నెనిమిదిమూరలును కలుగునట్లుగ దేవపథమును నిర్మింపవలెను. (ప్రాకారారోహణమున కై) ఒకటిరెండు దండముల యంతరముగల మార్గమునొకదాని నేర్పరుపవలెను. అగ్రాహ్యప్రదేశమునఁ బ్రధావితకనిష్కురద్వారముల నిలుపవలెను. ప్రాకారబహిఃప్రదేశమునఁ ద్రిశూలప్రకారకూటావసాతఃంటక ప్రతినరాహిష్ఠ్యతాళపత్రశృంగాలకశ్వదంష్ట్రార్థభో పస్కందనపాదుకాంబరీషోదపానకములచే జానుభంజన మగునట్లుగ మార్గమును కప్పివేయవలెను.

ప్రాకారమున కిరుప్రక్కల నధ్యర్థదండమగు మండలమును చేసి ప్రత్యోభిలో నాటవంతు వైశాల్యముగలద్వారమును నేర్పలు పవలెను.

అయిదుదండములు మొదలెనిమిదిదండములవఱ కొక్కొక దండముఁజేర్చుటవలనఁగాని లేక పొడవులో నాటవంతుమొదలెనిమిదివంతువఱకుఁ జేర్చుటవలనఁగాని చతురశ్రమేర్పడును. పడునైదుమూరలనుండి పదునెనిమిదివఱ కొక్కటిగ హెచ్చించినయెడలఁ దలోద్దేశమగును.

స్తంభపరిక్షేపము షడాయామముగను నిఖిలము దానికిరెండురెట్లుగను చూళికదానిలో నాటవంతుగను నుండవలెను.

ఆదితలములో నైదుభాగములను శాలావాపీసీమాగృహము లక్రింద వినియోగింపవలెను. రెండు పదియవభాగములలో నెదు రెదురుగ రెండుమంచలను, మధ్యను పొడవులో సగమువెడల్పుగల మణిహర్ష్యమును స్థానానబంధమును సగముగాని ముప్పాతికగాని వైశాల్యముగల యుత్తమాగారమును, దానిపార్శ్వమున నిటికకట్ట డములను, యెడమవైపునఁ బ్రదక్షిణసోపానము, కుడివైపున గూఢ భిత్తిసోపానము రెండుహస్తములుగల తోరణశిరస్సు మూడో అయి దోభాగములుగల రెక్కతలుపులు, రెండేసిపరిఘులు, అరత్ని పరిమితి గలయింద్రకీలము, అయిదుహస్తముల పరిమితిగల అణిద్వారము, హస్తపరిఘులు నాలుగు, ఒకమనుష్యప్రమాణమగునట్టియుఁ గదల్చుటకుఁ దగినట్టియుఁ నిరూదకప్రదేశ భూమిమయమగునట్టియుఁ గూర్చుండుటకుఁ దగినట్టియు హస్తినఖములు లోనగువానిని నిర్మింపవలయును.

ప్రాకారసమక్షుగ ద్వారమునుంచి త్రిభాగగోధామఖమగు గోపురమును కట్టవలయును. ప్రాకారమునకుమ పుష్కరిణి, ద్వారము, చతుశ్శాల, గర్భగృహముకంటె సగమెక్కువగు వైశాల్యముగల కుమారీపురము, ముండకద్వారము, ద్వితలమగు ముండహర్ష్యము, భూమిద్రవ్యముల సనుసరించి వెడల్పుకంటె మూడింతలుపొడవుగలిగినట్టియు భాండముల నహింపఁగలిగినట్టియుఁగల్యములులోనగువానిని నిర్మింపవలయును.

ఆకుల్యములలోఁ బాషాణములు కుద్దాలములు కుతారులు పలువిధములగు కఱ్ఱలు మున్నంతులు ముద్గరములు దండచక్రయంత్ర శతఘ్నులు యనముతోఁజేసిన యాయుధములు ఈటెలు ఉష్ణగ్రీవ్యములు అగ్నిసంయోగములు అడవిద్రవ్యములతోఁ జేయఁదగినవి.

జీకొన్ని సామగ్రిలు మొదలగుచాని నుంపవలెను

ఇది అధ్యక్ష ప్రచారమున ద్వితీయాధికరణమున దుర్గవిధానమున

తృతీయాధ్యాయము.

అదినుండి యిరుపది నాలుగవ యధ్యాయము.

22 ప్రకరణము.

దుర్గనివేశము.

ప్రాచీనములగు రాజమార్గములు మూడును ఉదీచీనములగు నవి మూడును కలిగియుండునట్లు దుర్గ ప్రదేశమును విభాగము చేయవలెను. దుర్గమునకు రహస్యముగు నుదకపథభూపథములతోఁగూడిన ద్వారములు పండ్రెండుండవలెను. రథమార్గములు రాజమార్గములు ద్రోణముఖస్థానీయవివీతపథములు చతుర్దండాంతరములుగను, నయోనీయవ్యూహశృంగాన గ్రామపథము లష్టనండాంతరములుగను, సేతువనపథములు చతుర్దండాంతరములుగను, హస్తీక్షేత్రపథములు ద్విదండాంతరములుగను, రథపథములు పంచారత్నములుగను, పశుపథములు చతురత్నములుగను, క్షుద్రపశుమనుష్యపథములు రెండురత్నములుగలవిగను సేర్పాటు చేయవలెను.

ప్రవీరముగు ప్రదేశమున రాజనివేశమును నిర్మింపవలెను. చతుర్వర్ణములు వారుండు ప్రదేశమునకును శుభము దుర్గము ధ్యమమునకు తరదిక్కునఁ దొమ్మిదివభాగమునఁ బ్రాజ్ఞుఖముగఁగాని యుదజ్ఞుఖముగఁగాని యథోక్తవిధానముగ నంతఃపురమును గట్టవలెను. దానికిఁ బూర్వోత్తరముగ నాచార్యపురోహిత ఇజ్ఞాతో యస్థానములను, మంత్రులని నాసములను, బూర్వదక్షిణముగ మహాసనహస్తీశాలాగోష్ఠాగారములను, దానికిఁ బైఁగాఁ బూర్వపుదిక్కున గంధమా

ల్యభావ్యకనవతః కులయుఁ బ్రభానకారువులయు చక్రియులయు ని
వాసభాగములను నిర్మించవలయును.

దక్షిణపూర్వభాగమున భాండాగారము అక్షపబలము కర్మని
షధ్యలును, దక్షిణపశ్చిమమునఁ గుప్త్యగృహ ఆయుధాగారములును
నుండవలయును చానికిఁజైగా దక్షిణదిక్కున నగరాధ్యక్షబలాధ్య
క్షులును, పశ్చిమమున రామాంశములనమ్మువారును వేశ్యలును తా
ళాఁచరులును వైశ్యులును నివసించవలయును.

పశ్చిమదక్షిణభాగమున ఖరోష్ఠీస్థానకర్మగృహములును, ప
శ్చిమోత్తరమున యాద్యభాగములును, చానికిఁజైగాఁ బశ్చిమదిక్కు
న ఊల్లాసాత్రవేణచక్రవర్త్యుఁడు ఆవరణకారులును శూద్రులునుం
డవలయును.

ఉత్తరపశ్చిమభాగమునఁ బశ్యభైషజ్యగృహములును, నుత్తర
పూర్వభాగమునఁ గోశకవ ఆశ్వగృహములును, దానికిఁజైగా నుత్త
రదిక్కున నగర దేవతయు లోహమణికారువులును బ్రాహ్మణులునుం
డవలెను.

అచ్చటచ్చట మాలిందా శ్రేణులుప్రసహణనికాయములు
ను స్థానముల నేర్పఱచుకొనవలయును.

పురమధ్యమున అపరాజిత అప్రతిహత జయంత వైశ్యులంత
శివవైశ్రాణ ఆశ్వినిదేవతల యాలయములును, శ్రీమదిశ్వామీ
మును కట్టవలెను. ప్రదేశానుసారముగఁ గోప్యకాలయములందు
వాస్తుదేవతల నిలువవలెను. బ్రాహ్మణులద్రుమిష్యసేనాపక్ష్యాద్వార
ముల నేర్పఱచి పరిఖకు నూరుధనుస్సులమోముఁ జైత్యపుష్కా
నవనసేతుబంధముఁ నిర్మించి దిగనువారముగ దిగ్దేవతలనిలుపవలెను.

ఉత్తరమునఁగాని తూర్పునఁగాని (సమాన్యులకును)

దక్షిణదిక్కున నష్టోత్తరులకును శ్రమశాసనమును నిర్మింపవలెను. దీనినతిక్రమించినవారికిఁ బూర్వనాహుండము. శ్రమశాసనము నందుఁ బాపండులు చండాలుండవలయును.

క్షేత్రవశముచేగాని కర్మాంతవశముచేగాని నచ్చినకట్టుం బులకు స్థలమునియ్యవలెను. రాజానుజ్ఞాతులై వారు పుష్పవాటఫల వాట నుండకేవారముల నాప్రదేశములందేర్పఱచుకొని ధాన్యవణ్యములఁ గూర్చుచుండవలెను.

పదకముంబముల కొకనూతిని నిర్మింపవలయును.

నెయ్యి నూనె ధాన్యము మొరము లవణము బొషభములు శుష్కశాకములు ఎండుగడ్డి శుష్కమాంసము పచ్చిగడ్డి కఱలు లోహము చర్మము బొగ్గు స్నాయువు విషములు విషాణములు వేణువులు నిల్కలములు జాట్లు మొదలగువానిని పెక్కువత్సరములకు సరిపడునట్లుగఁ బ్రోత్తవానిచే బ్రాతవానిని పరిహరించుచు దుర్గమునఁజేర్చికొనవలయును.

పెక్కువత్సరములుండినచోఁ బరస్పరభయముచలన శత్రువభావముకలుగదుగనుక హస్త్యశ్వరథపదాతుల ననేకాధ్యక్షులు కలుగునట్లొనర్చినలెను. అంతపాల దుర్గసంస్కారుల విషయమునఁగూడ నిశ్లేయని యూహింపనగు.

పురరాష్ట్రోపహుతగులగు బాహిరికులను దుర్గములందు నిలువనీక జనపదమునకుఁ దఱిమివేయవలెను; లేక వారినుండి పన్నులవసూలుచేయవలెను.

ఇతి ఆర్యతప్రచారమున మృనిచేశమను

చతుర్థాధ్యాయము.

అతిసుండి యిరువదియైదవ యధ్యాయము.

23 ప్రకరణము.

— సన్నిధాత్మ చేయకర్మ. —

సన్నిధాత కోశగృహ పణ్యగృహ కోష్ఠాగారకుష్యగృహాయు
ధాగార బంధనాగారములఁ గట్టింపవలెను.

చతురశ్రమైనట్టియు నుదకన్నేహములేనట్టియు బావినొకదా
నిని త్రవ్వించి పృథుశిలలతో నిరుప్రక్కలను నడుగుభాగమును క
ట్టించి సారమగు దారుపంజరమును మూడంలేస్తులును పెక్కువిధాన
ములును కుట్టిమదేశస్థానతలమును ఏకద్వారమును యంత్రయుక్త
సోచానిమును దేవతావిధానమును కలిగినట్టి భూమిగృహమును భూ
నమముగ నిర్మింపవలెను.

దానిపై నిరుప్రక్కలఁ బ్రతిషేధములుగలిగి ప్రగ్రీనముల
తోఁగూడి భాండవాహినులతో వ్యాప్తమైనట్టి కోశగృహప్రాసాదము
ను నిటికలతోఁ గట్టవలెను.

ఆపత్సమయములం దుపయోగించుటకై నభివ్యక్తులగు పురు
షులచే జనపదాంతమున ధృవనిధినొకదానిని కట్టింపవలెను.

పక్షేష్టకాస్తంభములును ఏకద్వారమును పెక్కుగదులును
కలిగి యిరుప్రక్కల వివృతస్తంభానసారమైనట్టి పణ్యగృహమును,
దీర్ఘమగు పెక్కుశాలలుగలిగిన కోష్ఠాగారమును, దానిలోపలిప్ర
దేశమునఁ గత్మ్యవృత్తుడ్యములుగల కుష్యగృహమును, అందేభూ
మిగృహముతో నెఁబంధముగలుగునట్లుగ నాయుధాగారమును, మఱి
యొక్కప్రదేశమున ధర్మస్థియమహామాత్రీయములను, వేటువేటుగ
నేర్పాటుచేయఁబడిన స్త్రీపురుషస్థానముల వరుసయు రహస్యకక్ష్య
ములును కలిగినట్టి బంధనాగారమును కట్టవలెను.

అన్నిటియందును శాలలు ఖాతములు నూతులు స్నానగృ

హములు అగ్ని విషత్రాణములు మాంజాలములు నకులములు దేవతా గృహములు లోనగుచున్నవి నుండువలెను.

ఒకయంతి వైశాల్యమును స్వారముగల వహుమానకుండమును కోష్ఠాగారముయొక్క యెదురుబెట్టింపవలెను.

విషయజ్ఞాన సహాయముబొంది వలయుసాధనములతోఁగూడినవాఁడై సన్నిధిత నవాసనము గు రత్నములను సారాసారములగు కుశ్యములను పరిగ్రహించవలెను. అప్పుడు రత్నవిషయమున మోసముఁజరిగినయెడలఁ గలికానను కారముతకును నుత్తమదండమును, వారకవ్యవహారమున మధ్యమదండమును ఫల్గుకుప్యోపధియందు నప్యద్యగుణవిహమును విధింపవలెను. రూపదర్శకులచే శోధింపఁబడిన హరిణ్యమునే తీసికొనవలెను. అశుద్ధమగుదానిని ఛేదించవలెను. అట్టిదానిని తెచ్చినపురుషునికిఁ బూర్వసాహసదండమును విధింపవలెను. శుద్ధమును పూర్ణమును క్రొత్తదియునునగు ఘాత్యమును పరిగ్రహించి దానికివిశుద్ధముగఁ దెచ్చువానికి మూల్యద్విగుణదండమును విధింపవలెను ఇట్లే కుశ్యవ్యాపియుధముల విషయమున నెఱుంగువది.

సర్వాధికరణములందును యుక్త ఉపయుక్త తత్పురుషులలో నెఱవైన నెఱిగిమొదలు వానిగుణములసహరించినచో మొత్తము ననుసరించి వరుసగఁ బూర్వమప్య మోత్తమదండములను వధయును విధింపవలెను.

కోశమును చెడఁగొట్టిన కోశాధికారికి ఘాతశిక్షయు, వానికి సహాయమొనర్చినవాని కర్థదండమును, అజ్ఞానమువలన జరిగినచో నిందామూత్ర శిక్షయును విధింపవలయును.

చోరులకు సహాయమొనర్చువానికిఁ జిత్తఘాతమేదండము.

కావున నాత్మ పురుషాస్థితై స్సహృదాత ధనములఁగాపాడవలెను. నూరుసంవత్సరముల క్రిందటియాయముచుకూడఁ జెలిసికొని, యమగఁబడినతక్షణమే శంకింపక వ్యయ శీఘ్రముఁ జెప్పఁగలిగియుండవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున సన్నిధాత్మచేయ కర్తవ్యము
పంచమాధ్యాయము.

అదినుండి యిరువదియాఱనయధ్యాయము.

24 ప్రకరణము.

సమాహర్తృసమదయప్రస్థాపనము.

దుర్గరాష్ట్రాఖని సేతువన వ్రజవిణిక్ష్పథములను సమాహతకపరి శోధించుచుండవలెను.

శుక్లము దండము పౌత్రము నాగరికుఁడు లక్షణాధ్యక్షుఁడు ముద్రాధ్యక్షుఁడు సుర మాంసము సూత్రము తైలము ఘృతము తూరము సురణాకారుఁడు పణ్యసంస్థ వేశ్యలు ద్యూతము వాస్తుకము కామశిల్పగణము దేవతాధ్యక్షుఁడు ద్వార బాహిరికాదేయములు— ఇవి దుర్గమునకు సంబంధించినవి.

నీత భాగము బలి కరము వతకము నదీపాలుఁడు పడవలు నావలు పట్టణము వివీతము వతకని రజ్జువులు చోరరజ్జువులు— ఇవి రాష్ట్రమునకు సంబంధించినవి.

సురణారజతవ జ్రమణిముక్తాప్రవాళశంఖలోహలవణభూమి ప్రస్తాధాతువులు— ఇవి ఖనులకు సంబంధించినవి.

పుష్పవాచఫలవాట పండ్ల కేదారములు దుంపజాతులు ఫలిం చు ప్రదేశములు— ఇవి సేతువును సంబంధించినవి.

పశుమృగద్రవ్యహస్తీవనములు—వనమునునంబంధించినవి.
 గోవులు మహిషములు మేకలు ఖరములు ఉష్ప్రములు అశ్వ
 ములు వేనడములు— ఇవి వ్రజమును సంబంధించినవి.
 స్థలపథవారిపథములు వణిక్పథమును సంబంధించినవి.
 అనియే ఆయశరీరము.

మూలముభాగము వ్యాజిపరిఘము క్షప్తమురూపికము అత్య
 యము— ఇవి ఆయముఖములు.

దేవపితృపూజాదానసమయములందు జరుగు న్వస్తివాచనము
 అంతఃపురము మహానసము దూతప్రావర్తిమము కొఘాగారము ఆ
 యుధాగారము పణ్యగృహము కప్యగృహము కర్మాంతము విష్టి ప
 త్త్యశ్వరథద్విపవర్తిగ్రహము గోమండలము పశుమృగపక్షివ్యాళప్ర
 దగ్ధనశాలలు కాప్తతృణవాటములు— ఇవి న్యయశరీరము.

రాజవహ్నియ మూసము పక్షము దివసము పుష్కలము దినసో
 నములగు నహా హేమంతగ్రీష్మఋతువులలోని తృతీయసప్తమపక్ష
 ములు పూర్ణములగునితరపక్షములు అధికమూసము అనికాలవిభా
 గము.

సమాహతా కరణీయసిద్ధశేషఆయశ్యముల నెఱుంగవల
 యును. సంస్థానము దూతప్రచారము జీవనాధారవస్తుసంగ్రహ
 ము ఆదానము సర్వసముదయపరిశోధనమనునవి కరణీయములు. కో
 శార్పితము రాజచేహరింపఁబడినది అప్రవిష్టమగుపురవ్యయముపర
 మసంవత్సరానువృత్తిమగు పురవ్యయము పుస్తకములలో నెక్కించు
 విషయమున (రాజవ్యయముగ వ్రాయక) నొకరిచేవ్రాయించినట్టియు
 లిఖితముగఁగాక నోటితోఁ జెప్పినట్టియు రాజశాసనము— ఇవి సిద్ధ
 ములు.

కార్యసిద్ధికై చేయఁదగు నేర్పాటులు, దండ శేషము, వసూలు చేయవలసినవన్నులు బలవత్ప్రయత్నముచేసినను, వసూలుకాక నిలిచియుండువన్నులు లెక్కలవరిశోధనము— ఇవి యపారమగునట్టిగాని యల్పపారమగునట్టిగాని శేషము.

వర్తమానము పర్యషితము అన్యజాతము అని ఆయము మూఁడువిధములు. అందు దివసానుష్ఠానము వర్తమానము. వెనుకటిసంవత్సరమునుగడించినది ఇతరులవద్దనుండునది బరులనుసంక్రమించినదియు పర్యషితము. నష్టప్రస్థతము ఆయుక్తగండము పార్శ్వము పాతిహీణికము ఔసాయనికము అంటువ్యాధులవలనమృతినొందినయపుత్రకులద్రవ్యము నిధిలభ్యము— ఇవి అన్యజాతములు.

నిత్యేషము వ్యాధితాంతర శేషము ఆరంభ శేషముననునవి వ్యయప్రత్యయములు.

వ్యయవిక్రయమున మానోన్మాదవిశేషములచేఁగలిగిన నఘ్నవృద్ధిరూపమగువ్యాజయుఁ గ్రయసంఘర్షణచేఁగలిగిన వృద్ధియుఁ గూడ ఆయములే.

నిత్యోత్పాదకమైన నిత్యములాభోత్పాదకమైన లాభము అని వ్యయమురెండుభాగములు. దివసానుష్ఠానమునిత్యము. పక్షమానసంవత్సరలభ్యములాభము. వానివలనఁబుట్టినవే నిత్యోత్పాదక లాభోత్పాదకములు.

వ్యయముచేయఁగాఁగలిగిన నాదాయవ్యయములనుండి తేలి ననీవిప్రాప్తయనియు ననుష్ఠానయనియు రెండువిధములు.

ప్రాక్షాణ్యవిధముగ నాదాయవృద్ధి నొనర్చి వ్యయమునుతగ్గించి విపర్యయములనివారింపుచు సముదయమును కావించవలయును.

ఇది అశ్వత్థాచారమున సమాహర్తృసముదయప్రస్థావనమున
వస్తాధ్యాయము.

అక్షిణండ్రి యరుచియేడవయధ్యాయము.

25 ప్రకరణము.

—అక్షపటమునందలి గాణనిక్కాధికారము—

అశ్వత్తుడక్షపటమును ప్రత్యజ్ఞుఖముగఁగాని యుదజ్ఞు ఖముగఁగాని నిర్దిష్టించి దానియందు వేటువేటుగ నుపస్థానములను ని బంధపుస్తకస్థానములను నేర్పఱుపవలయును. అచట నుద్యోగస్థుల సంఖ్యను కర్మాంతములయొక్క ప్రచారసంజాతాగ్రములను ద్రవ్య ప్రయోగమువలనఁగలిగిన వృద్ధిక్షయవ్యయప్రయామన్యాజులను ఉద్యోగస్థుల స్థాన చేతనములను విష్టిప్రమాణమును సారఫల్గుత్త ములయొక్కయుఁ గుప్యములయొక్కయు అష్టప్రతినణకప్రతిమా నమానఉన్మానప్రమానభాండములను దేశగ్రామజాతికులసంఘముల ఖర్చవ్యవహారచక్రత్రసంస్థానమును రాజోపజీవులవ్రగ్రహప్రదేశభో గపరిహరభక్తవేతనలాభములను రాజయొక్కదారపుత్రులరత్నభూ మిలాభములను వారియధికారములను వారికిఁగలుగు నుత్సాహముల కొనర్చినప్రతీకారమువలనిలాభములను మిత్రమిత్రులతోఁగనంధిని క్రమప్రదానాదానములను నిబంధపుస్తకములలో వ్రాసియుంపవలెను. సర్వాధికారుల కరణీయసిద్ధశేషఆయవ్యయములను నీవినిడి పస్థానమును ప్రచారచక్రత్రసంస్థానమును నిబంధపుస్తకముల ననుసరించి తెలుపవలెను.

ఉత్తమమధ్యమాధమకర్మలలో నాయాజాతియవ్యత్తులను నిలుపవలెను.

లాభకరకార్యములలో నిరోధములగు వ్యయములనొనర్పనిచో రాజనష్టపడి విచారింపవలసివచ్చును.

అధ్యక్షునివలనఁగలిగినకష్టమును వానిసహగ్రామీలుగుజామీకదారులు వానిమూలమునజీవించుచువుత్రులు అన్నదమ్ములు

భార్యలుకొమార్తెలుభృత్యులు లోనగువారుభరింపవలెను.

మూడువందలయేబదినాలుగు రాత్రింబవళ్ళకర్మ సంవత్సరము. దానికినాషాఢమాసాంతముగ నెక్కువతక్కువలఁజూచి వేతనములియ్యవలెను. అధికమానమువచ్చినపుడు దానికివేటుగ వేతనమునియ్యవలెను.

చారాధిష్ఠితమగుప్రచారమును ప్రచారచరిత్రవంశస్థానములను తెలిసికొననివివేకహీనుఁడును, సోమరియగుటచే నుద్దానక్లేశములనుగహింపనివాఁడును, శబ్దాదీంద్రియార్థములఁ బ్రమత్తుఁడును భయముచే సంక్రోశ ఆధర్మ అనర్థభీదువును, కామముచేఁగార్యాన్ధులయెడ ననుగ్రహబుద్ధిగలవాఁడును, విద్యావల్లభులును ద్రవ్యవల్లభులును నాశ్రయించుటచే గర్వించినవాఁడును, లోభముచే దురామానతర్కగణికాదులలో వంచకుఁడునునగునధ్యక్షుఁడు రాష్ట్రసముదయమును నష్టపెట్టుచున్నాఁడు. వీరిలోఁ గ్రమముననుసరించి యెన్నిదోషములవలన నష్టముసంభవించునో యన్నిటిచే నానష్టమును హెచ్చించి దండమునువిధింపవలయునని మానవులును, అన్నివిధములగుదోషములకు నెనిమిదిరెట్లు దండమనిపారాశరములును, పదిరెట్లుని బార్హస్పత్యులును, ఇరువదిరెట్లుని యశాశనసులును చెప్పెదరు. కాని యథాపరాధమని కొటిల్లుఁడు.

ఆషాఢమాసమున గాణనిఖ్యులందఱు నధ్యక్షునివద్దకు రావలెను. ఆలాగునవచ్చినవారిలో ముద్రతోఁగూడిన పుస్తకములను భాండములను నీవులను తెచ్చినగాణనిఖ్యుల నొకచోటఁబరస్పర సంభాషణవర్జముగ నుంపవలెను. ఆయవ్యయనీవుల మొత్తములను చేటువేటుగఁబరిశోధించి నీవినిపరిగ్రహింపవలెను. ఆదాయమును వృద్ధిపఱచుటచేఁగాని వ్యయమునుతగ్గించుటచేఁగాని నీవియొక్కవృద్ధిని కలుగఁజేసినచోనావృద్ధికెనిమిదిరెట్లు బహుమానమధ్యక్షునికొనంగవలయును. దానికి వ్యత్యాసముగ నష్టముకలుగఁజేసినచో నష్టమునకెనిమిదిరెట్లు దండమును విధింపవలెను.

సమకాలమునకు రానివారికిని పుస్తకములను నీవులను తేని వారికిని వారియ్యవలసినదానికంటె బదిరెట్లధికమగుదండమును విధింపవలెను.

కార్మికుఁడునచ్చినపుడు కారణికుఁడు వానిపనిని బరీక్షింపని చోనాతనికిఁ బూర్వనాహనదండమును, కార్మికుఁడు సిద్ధముగ లేనిచో దానికి రెండు రెట్లు దండమునువిధింపవలెను.

జరిగినది జరిగినట్లుగ మహామాత్రులందఱు రాజునకు వినిపింపవలెను.

అవిషయముం త్రులకును ఒక్కరితోఁగూడనేకీభవింపక వేఱు గనుండువానికిని మిథ్యావాదికిని నుత్తమదండమువిధింపవలయును.

రోజువారీలెక్కలు తయారుచేయనివాని కొక నెలగడువియ్యవలెను. మానముగడచినపిమ్మటఁగూడఁ దయారుకానపుడు నెలనెలకు రెండువందలచొప్పున దండమువిధింపవలెను. కొంచెముమిగిలిన నీవీలేఖనముగలచాని కైదురాత్రులు గడువియ్యవలెను. అలుపిమ్మట ధర్మవ్యవహరిచరిత్రసంస్థానసంకలననిర్వృతన అనుమానప్రచారప్రయోగములచేఁ గోశపూర్వముగ రోజువారీలెక్కనుపరిశోధించి దివసవంచరాత్రపక్షమాన చాతుర్మాస్యసంవత్సరపులెక్కలచే. సమన్వయముచేయవలెను. వ్యవప్రదేశకాలముఖ ఉత్పత్తిప్రమాణ అను వృత్తిప్రమాణములచేతను దాయకదాపకనిబంధక ప్రతిగ్రహకుల మూలమునను ఆయమును, వ్యవప్రదేశకాలముఖ లాభకారణ దేయయోగపరిమాణములచేతను, ఆజ్ఞాపకఉద్ధారకవిధాతక ప్రతిగ్రహకులమూలమునను వ్యయమును, వ్యవప్రదేశకాలముఖ అనువర్తనరూపలక్షణపరిమాణములచేతను నిక్షేపభాజనరక్షకల మూలమునను నీ విని, సరిచూడవలెను.

రాజద్రవ్యవిషయమున రాజాజ్ఞ ననుసరింపనట్టియు దానినిని షేధించునట్టియు దానికిఁ బ్రతికూలముగ నాయవ్యయములనొనర్చునట్టియు నర్థకారణికునకుఁ బూర్వనాహనదండమును విధింపవలెను.

క్రమహీనముగను ఉత్కృష్టముగను అనిష్టాశముగను పునరుక్తముగను లెక్కలప్రాయవానికిఁ బండ్రెండఃపణములుదండము. నీవిని రద్దు చేసినవానికి దీసికెద్దిగుణముగుదండము. నీవినిభక్షించినవాని నష్టగుణదిండము; దానినిపాడు చేసినవానినుండి నష్టముననూలు చేసి నష్టమునకై దింతలుదండమును విధింపవలెను. మిథ్యావాదకి స్త్రీయదండము. క్రమముననుసరింపక ప్రాసినవానికిని మఱచిమఱియుచోట ప్రాసినవానికిని ద్విగుణదండము.

అల్పమగు నపరాధమునుసహింపవలెను. లాభముస్వల్పముగ గలిగినప్పుడుసహితము. సంతోషింపవలెను. మహోపకారియగు నధ్యక్షుని గొప్పబహుమానముచే గౌరవింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున అక్షపటలమందలి గాణనిక్కాధికారము

సప్తమాధ్యాయము.

అదినుండి యిడవదియొనిమిదవ యధ్యాయము.

26 ప్రకరణము.

—ఉద్యోగులపహారించినధనమును తిరిగిపూలుచేయుట.—

సర్వారంభములును కోశపూర్వకములగుటచేఁ దొలుతఁగోశమును పరిక్షింపవలెను.

ప్రచారసమృద్ధి మంచివారిననుగ్రహించుట చోరులనుపట్టుకొనుట, (అవసరమైనది) ఉద్యోగస్థులఁ దొలఁగించుట సన్యసంపత్తి నతఃక బాహ్యశ్యము రాష్ట్రబాధలులేమి పరిహారతయము హిరణ్యపాయనము లోనగునవి కోశవృద్ధికిఁచూచుములు. ప్రతిబంధము ప్రయోగము న్యవహారము అవస్తారము పరిహారము ఉపభోగము పరివేశనము అపహారము లోనగునవి కోశక్షయకారణములు.

కార్యసిద్ధికి యత్నముచేయకుండయు ఫలనమాదయమును దీక్షింపకుండయుఁ బ్రక్షలితమును లిఖించుకొండయుఁ బ్రతి

బంధమనఁబడును. అట్లైనర్చినవానికిఁ బదిరెట్లుదండము.

కోశ ద్రవ్యముల వడ్డికినిచ్చుట ప్రయోగము. వానినివత్కమునఁబెట్టుట వ్యవహారము. అట్టివనులఁజేసినవానికిఁదత్ఫలద్విగుణదండము.

నానినిహరించు నుపాయములు నలువది. పూర్వసిద్ధమును పశ్చాత్సిద్ధముగవ్రాయుట, పశ్చాత్సిద్ధమును పూర్వసిద్ధముగవ్రాయుట సాధ్యమును సిద్ధముచేయుకుండుట, అసాధ్యమును సిద్ధించినట్లువ్రాయుట, సిద్ధము నసిద్ధముగఁజూపుట, అసిద్ధమును సిద్ధముగఁజూపుట, అల్పసిద్ధము సథికముగఁజూపుట, బహుసిద్ధము నల్పసిద్ధముగఁజూపుట, ఒకటిసిద్ధించిన మఱియొకదానినివ్రాయుట, ఒకరినుండిసిద్ధించినదానిని మఱియొకరినుండి సిద్ధించినట్లువ్రాయుట, దేయమునియ్యకుండుట, అదేయమునిచ్చుట, కాలమందియ్యకుండుట, అకాలమందిచ్చుట, అల్పమునిచ్చి యథికముగవ్రాయుట, అథికమునిచ్చి అల్పముగవ్రాయుట, ఒకటియ్యఁబడిన మఱియొకటియ్యఁబడినట్లు వ్రాయుట, ఒకరివలననియ్యఁబడిన మఱియొకరివలననియ్యఁబడినట్లు వ్రాయుట, ప్రవిప్లము నప్రవిప్లముగఁజేయుట, అప్రవిప్లమును ప్రవిప్లముగఁజేయుట, అదత్తమూల్యమగుకువ్యమును లెక్కలలోవ్రాయుట, దత్తమూల్యమగుదానిని వ్రాయకుండుట, మొత్తపురాఁబడిని చిల్లరపద్దులుగమార్చుట, చిల్లరపద్దులను మొత్తముగమార్చుట, మహాఘోషస్తుప్త నల్పాఘోషస్తుప్తనకను అల్పాఘోషమును మహాఘోషమునకును మార్చుట, ఖరీదులను హెచ్చించుట, తగ్గించుట, దినముల హెచ్చించి యఁ దగ్గించియు లెక్కచెప్పుట, సంవత్సరమును మాసవిషమముగను మాసమును దినవిషమముగనుచేయుట, సమాగమవిషమము, ఆయముఖవిషమము, ధర్మకార్యవిషమము, వణా (బంగారు వెండి మొదలగువానివన్నె) విషమము, అఘోషవిషమము, మాసవిషమము, మాసవిషమము, భాజనవిషమము, ఇవి హరణోపాయములు.

పైవిషయమున యుక్తనిభాయక నిబంధక ప్రతిగ్రహక దా

యకదాపకమంత్రిభృత్యులను వేటువేటుగఁబరీక్షించి, వీరిలోమిథ్యావాదులకు యుక్తునికీవిధింపఁబడిన దండముతోసమముగ దండమును విధింపవలెను. మఱియు, “వీరివలననష్టపడిన చారందఱురాజుతో మనవిచేసికొనుఁడు” అనిచాటించి మనవిచేసికొనినవారికి నష్టముననుసరించి ముజరాయిప్పింపవలెను. ఉద్యోగస్థుఁడొకఁడు పెక్కువిధములగు నభియోగములకుఁబాత్రుఁడై ఒక్కదానియందుఁ బ్రోక్తుఁడైనను వాఁడన్నియభియోగములకు బద్ధుఁడైయుండవలెను. అట్లు (ప్ర. రోక్తుఁడు) కానపుఁడీయభియోగముల వేటువేటుగ విచారింపవలెను. గొప్పమొత్తములోఁ గొంచెమవహరించినను మొత్తమునంతయు నిచ్చుకొనవలెను. (ఉద్యోగస్థునివలన) కలుగుచున్న నష్టమునునూచించిదానిని ఋజువుపఱచిననూచకునికి వృష్టాంశమునియ్యవలెను. నూచకుఁడు భృత్యుఁడైనచో ద్వాదశాంశముచాలును. ప్రభుతాభియోగమును తెచ్చి కొంచెమునుమాత్రము ఋజువుచేయునపుడందాటవంతు నియ్యవలెను. ఏమియు ఋజువుచేయలేనపుడు నూచకునికి శరీరదండఘోరణ్యదండములలో నొక్కదానినివిధింపవలెను కాని వానిననుగ్రహింపరాదు.

అభియోగము ఋజువైనప్పుడు నూచకుఁడు వాదముచు తనవైనుంచుకొనవచ్చును లేదా తన్నుఁదొలఁగించుకొనవచ్చును; కాని అభియుక్తుని యుపజాపములకు వశుఁడైనచో మరణశిక్షను పొందవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున ఉద్యోగులపహరించినధనమును తిరిగివసూలు

చేయుటయను అప్రచారధ్యాయము.

అదిశండి యిరువదికొమ్మిదవధ్యాయము,

27 ప్రకరణము.

—ఉద్యోగులను పరీక్షించుట.—

అమాత్యసంపదతోఁగూడిన యధ్యక్షులందఱు సామర్థ్యాను

సారముగఁ గార్యములందు నియోగింపఁబడవలెను. మనుష్యులస్థిర చిత్తులగుటచే నిత్యమువీరిని పీరిపనులవిషయమై పరీక్షించుచుండవలెను. మనుష్యులశ్వసమానధర్ములగువారుగనుకఁ గర్మలయందు నియుక్తులై వికారమునొందుచుందురు. కావునఁగతము, కరణమును, దేశమును, కాలమును, కార్యమును, ప్రజ్ఞేపమును, లాభమును తెలిసికొనవలయును. ఉద్యోగులేకీభవించినచో రాజద్రవ్యమును భక్షింతురు; విరోధించినచోఁ గార్యనినాశముచేయుదురు. కావున సేకీభానవిరోధములులేక రాజాజ్ఞానతిక్రమింపక వారు పనులొనర్పవలెను. ఆసత్ప్రీతికారములందుఁడప్పఁ దక్కినప్పుడువారు ప్రభువుతో మానవిచేయక యెట్టికార్యాగంభమును చేయరాదు. వారు తప్పిన రించునపుడు వారినుండి దివసవేతనవ్యయద్విగుణముగ నష్టమును పుచ్చుకొనవలెను. ఎవరైన రాజాజ్ఞానసారముగఁగాని యంతకెక్కునగఁగాని కార్యమును ఫలింపఁజేయునపుడు వారికి స్థానమానముల నొసంగవలెను.

అధికవ్యయమునొనర్చి అల్పాయతిని తెచ్చుచుండు నుపయుక్తుఁడు రాజయొక్క ఆయమును భక్షించుచున్నాఁడు. దీనికివిరుద్ధముగఁజేయువాఁడును వ్యయముతో సమానముగ నాయము దెచ్చువాఁడును నానాయమును భక్షింపరని ఆచార్యులు. ఉపయుక్తులకృత్యములను చారులమూలముననే తెలిసికొనవలయుననికొటిల్లుఁడు.

ఆదాయమును నెవ్వఁడుతగ్గించుచున్నాఁడో వాఁడురాజద్రవ్యమునుతీనుచున్నాఁడు. వాఁడజ్ఞానాదులచే నష్టపెట్టినపుడు యథాగుణముగ నానష్టమును నానినుండి వసూలుచేయవలెను.

ఆదాయము నెవ్వఁడు ద్విగుణముగ నృద్ధిపఱచుచున్నాఁడో వాఁడు జనపదమును తినివేయుచున్నాఁడు. (ఇట్లుచేయువారిలో) అల్పరాధమొనర్చి రాజద్రవ్యమును నృద్ధిపఱచినవారిని వారింపవలెను. అవరాధము గొప్పదైనచో నవరాధానుసారముగ శిక్షింపవలెను.

లాభమును వ్యయపఱచువాఁడు పురుషకర్మలఁ దినివేయుచు న్నాఁడు. వానికిఁ గర్మదివసద్రవ్యమూల్యపురుషవేతనముల ననుసరించి యపరాధమునకుఁదగినట్లు దండమునువిధింపవలెను.

కావున నెవ్వఁడేపనిలో శాసనాధికారియై నియోగింపఁబడునో వాఁడాకార్యమందలి యాదార్థ్యమును నాయవ్యయములను వేఱువేఱుగను మొత్తముగను పరిశోధించిచెప్పవలెను.

మూలహారతాదాత్మికలుభులను ప్రతిషేధింపవలెను. పితృవైతామహమగుద్రవ్యము నన్యాయముగ భక్షించువాఁడు మూలహరుఁడు; వచ్చినలాభమంతయుఁ దినువాఁడు తాదాత్మికుఁడు; భృత్యులను తన్నును కష్టములపాలుగావించుకొని ద్రవ్యమును నృద్ధిపఱచువాఁడు కదర్యుఁడు. వీరికిఁదగిన సహాయాలున్నప్పుడు వీరినుపేక్షించియుండవలెను; లేనియొడల వీరిద్రవ్యమునంతను పుచ్చుకొనవలెను.

కదర్యుఁడెవడైన నధికధనమునాజించి స్వగృహమున దాచినను పౌరజానపదులకడనుంచినను లేక పరదేశమునకుఁబంపినను వానియొక్కనైతిమంత్రమిత్తేభృత్యబంధుపక్షమునువానిద్రవ్యమును క్కరాకపోకలను నెఱింగి, పరదేశమున వానిపక్షమున వ్యవహారము చేయుచున్న భృత్యునిమూలమున నాతనిరహస్యములఁ దెలిసికొని శత్రుశాసనాపదేశముచే వానిని చంపింపవలెను.

సంఖ్యాయక లేఖకరూపదర్శకసీవీగ్రాహకఁడై త్రరాధ్యక్షులతోఁ గూడి యధ్యక్షులందఱు వారివారిపనుల మెనర్పవలెను.

ఉత్తరాధ్యక్షుఁడును హస్త్యశ్వర ధారోహకులును వారిశిష్యులును శిల్పకౌశలయుక్తులై సంఖ్యాయకాదుల వ్యాపారములఁ గనిపెట్టుచుండవలెను.

ఒక్కొక్కయధికారస్థానమందు ననేకముఖ్యుల నినిత్యముగ నుంపవలెను.

నాలుకదివరనుండు విషముచుకాని తేనెనుకాని తినకవీలుపడ

నట్లు అర్థాధికారికి రాజద్రవ్యమును స్వల్పముగ నైన నపహరింపకుండుట దుస్తరము.

నీటిలోఁజరించుచుండు మత్స్యము లెవ్వరికిఁదెలియక నీటిని త్రాగునట్లు కార్యవిధులందు నియుక్తులగు నుద్యోగులెవ్వరికిఁదెలియక ధనమునపహరించుచుందురు.

అకాశమునఁజరించు పక్షులగమనమునైన నెఱుంగవచ్చును కాని ప్రచ్ఛన్నభావులై నంచరించు నుద్యోగులప్రవర్తనము దెలిసికొనుట దుస్తరము.

ఉద్యోగులు ధనమునపహరింపకుండునట్లును నపహరించినధనమును మఱిలగ్రక్కనట్లునుచేసి వారినినొకపనినుండిమఱొకపనికి మార్చుచుండవలెను.

ధనమునపహరింపక న్యాయముగ నాదాయమును వృద్ధిపఱచుచు రాజనకుఁ బ్రియమొనర్చునట్టివారిని నిత్యాధికారులుగనియోగింపవలెను.

ఇది ఆధ్యక్షప్రచారమున ఉపయుక్తపరీక్షయను

పరమాధ్యాయము.

అదినుండి ముప్పదవయాధ్యాయము.

28 ప్రకరణము.

రాజనాధికారము.

రాజాజ్ఞకే శాసనమనిపేరు. సంధివిగ్రహములు శాసనమూ అములగుటచే రాజులు శాసనప్రధానులు. కావున పరమాత్మసంపద తోఁగూడినట్టియు సర్వాచారముల నెఱింగినట్టియు వేగముగవాక్య రచన చేయఁగలిగినట్టియు అక్షరములు చక్కగప్రాయునట్టియు ఉత్తరములఁ జదువుటయుందు సమర్థుఁడైనట్టివానిని లేఖకునిగనియమింపవలెను. వాఁడవ్యగ్రచిత్తుఁడైరాజసందేశమునువినినిశ్చితార్థమును

లేఖముగవ్రాయవలెను.

ఈశ్వరు (ప్రభువు)నికి వ్రాయు లేఖలలో దేశవంశనానుభవోపచారములను సాధారణులకువ్రాయువానిలో దేశనానుభవోపచారములను పేర్కొనవలయును. జాతి కులము అధికారమువయస్సుసాంఘికత్యము వృత్తివృద్ధిశీలము బంధుత్వసంబంధము దేశము కాలములలో నగువానిని సందర్భానుసారముగ నుదాహరించి పురుషానురూపముగ లేఖనువ్రాయవలెను.

అర్థక్రమము సంబంధము పరిపూర్ణత మాధుర్యము బౌద్ధార్యము స్పష్టత్వముననవి లేఖసంపదలు. ముఖ్యవిషయములబోధించు వాక్యములను ప్రాధాన్యముననుసరించి క్రమముగవ్రాయుట అర్థక్రమము. సమాప్తివఱకుఁ బూర్వోత్తరసంబంధములుచెడకుండునట్లుగఁ బ్రస్తుతవిషయమునువ్రాయుట సంబంధము. అర్థపదాక్షరముల హెచ్చుతగ్గులు లేకుండు హేతుదాహరణదృష్టాంతములతో నర్థమునువణించుటయుఁ బటుత్వములగుపదములవాడుటయుఁ బరిపూర్ణత. సుఖోపనీతముగఁ జక్కనిపదములతో మంచివిషయమునువణించుట మాధుర్యము. గ్రామ్యశబ్దములవాడకుండుట బౌద్ధార్యము. ప్రసిద్ధ శబ్దప్రయోగము స్పష్టత్వము.

అకారాదివణములనుపదిమూఁడు. వణసంహతమే పదము. అది నామము ఆఖ్యాతము ఉపసర్గము నిపాతము అని నాలుగు విధములు. అందుద్రవ్యవాచి నామము. అవిశిష్టలింగమైక్రియాబోధకమగునది ఆఖ్యాతము. క్రియావిశేషముల నెఱిగించు ప్రాదులుఉపసర్గలు. అవ్యయములగుచాదులు నిపాతములు.

అర్థసమాప్తిగల పదసమూహము వాక్యము. ఒకటికంటెఁ దక్కువగాక మూటికంటెనెక్కువగాక పదములను పరస్పరసంబంధము దొలంగనీయక కూర్చుట వర్గము.

లేఖపరిసమాప్తియందును లేఖనుసంబంధించిననోటిమాటదివరను ఇతి (అని) శబ్దముపయోగించవలెను.

నింద ప్రశంస పృచ్ఛ ఆఖ్యానము అర్థిన ప్రత్యాఖ్యానము ఉపాలంభము ప్రతిషేధము చోదన సాంత్యము అభ్యవపత్తి భర్తనము అనునయములను వానినిసంబంధించి లేఖాధాములుండును. అభిజనశరీరకర్మలసంబంధించిన దోషవచనము నింద. వీనినిగుఱించి సగుణవచనము ప్రశంస ఇదియేమియని యడుగుటసృచ్ఛ. ఈలాగనిచెప్పుట ఆఖ్యానము. ఇమ్మనికోగుట అర్థన. ఇయ్యనిచెప్పుట ప్రత్యాఖ్యానము. నీకిదితగదనిచెప్పుట ఉపాలంభము. వెట్లచేయఁ గూడదనిచెప్పుట ప్రతిషేధము. ఈలాగుచేయఁబడుఁగాక యనిప్రేరించుట చోదన. నేనునునీవును నొక్కటయే, నాద్రవ్యమునీదిఅని వశపఱచుకొనుట సాంత్యము. వ్యసనమందు సాహాయ్యమొనర్చుట అభ్యవపత్తి. నీకిట్టిదోషమిఁకఁపూడటఁ గాఁగలదనినూచించుట భర్తనము. అర్థవిషయికము అతిక్రమకార్యవిషయికము పురుషాది వ్యసనవిషయికమని అనునయము మూఁడువిధములు.

ప్రజ్ఞాపనము ఆజ్ఞ పరిదానము పరిహారము నిస్సృష్టి ప్రావృత్తి కము ప్రతిలేఖము సర్వత్రగము అనియుఁగూడశాసనవిషయములు. 'వీనిచేసిట్లునునట చేయఁబడినది. అతఁడెట్లువలెకెను. ఇదియదాధామై నచో వీనికి దీనినియ్యవలెను. రాజసమీపమందు శత్రుకార్యమంత యుఁజెప్పఁబడెను' ఇదియేప్రజ్ఞాపన. ఇది పెక్కువిధములుగనుండును. అందఁజీవిషయమునను ముఖ్యముగ భృత్యులవిషయమునను నిగ్రహానుగ్రహసూచకమగురాజాజ్ఞను బోధించునది ఆజ్ఞ లేఖము. అధినివారకమును, దానసూచకమునునై యహా గుణులసంబంధించి న రాజసన్మానమునుబోధించునది పరిదానలేఖ. జాతివిశేషములయెడను నగరగ్రామదేశములయెడను రాజానుగ్రహమునుపూచించునది పరిహారిలేఖ. కార్యవిషయమున వాచకముగఁగాని లేఖనరూపముగఁ గాని యధికారదానమును బోధించునది నిస్సృష్టిలేఖము. తత్వజడైవికమనుష్యజములగు నాపరలలో వివిధములగు ప్రతీకారమార్గము లఁజూపునది ప్రావృత్తిక లేఖము. తరులు వ్రాసినలేఖనులెన్నఁజదివి

బాగుగనాలోచించి పిమ్మట రాజాజ్ఞానుసారముగ దానికి జవాబువ్రాయుట ప్రతిలేఖమనఁబడును. (ప్రజల) రిప్లీఫకారోపయోగముల నిమిత్తమైన సర్వదేశ సర్వమార్గములందు నీశ్వరులను నధిక్యతః నునుద్రేకించి రాజు తెలుపు విషయమును బోధించునది సర్వత్రగము.

సామడప్రధానభేదదండములని యుపాయములు నాలుగు. అందుసామము గుణసంకీర్తనసంబంధోపాఖ్యాన పరస్పరోపకారసందర్శన ఆయత్తిప్రదర్శన ఆత్మోపనిధానమని యైదువిధములు. అభిజనశరీరకర్మప్రకృతిస్మృతిద్రవ్యాదులయొక్క గుణగుణగ్రహణప్రశంశ స్తుతులు గుణసంకీర్తనమనఁబడును. జ్ఞాతియానమకాఖ్యప్రేమకులహృదయమిత్రసంకీర్తనముసంబంధోపాఖ్యానము. స్వపక్షపరపక్షముల యన్యోన్యోపకారసంకీర్తనము పరస్పరోపకారసందర్శనము. దీనిలో నీట్లు చేయఁబడినచో మనలకిట్టిలాభము కాఁగలదని యాశముబుట్టించుట ఆయత్తిప్రదర్శనము. నేనేనీవు; నాద్రవ్యమును నీకృత్యములలోనుపయోగించుకొనుమని తన్ను సమర్పించుట ఆత్మోపనిధానము.

దనదాన ముప్రధానమనఁబడును. శంకాజనన నిర్భూతాని నములు భేదమనఁబడు. ఎధపరి క్లేశార్థహరణములు దండమనఁబడు.

అకాంతి వ్యాఘాతము వునరుక్తము అపశేబ్దము సంప్లవమను నవి లేఖాదోషములు. అందు నల్లసిపిత్రమునువాడుటయుఁ జక్కగ నుండనట్టియు విషమవిరాగములైనట్టియునక్షరములవ్రాయుట అకాంతి. పూర్వోత్తరసంబంధనిరోధము వ్యాఘాతము. చెప్పినదాని నేమిట నవిశేషముగఁజెప్పుట వునరుక్తము. లింగవచనకాలకారకముల యన్యథాప్రయోగమపశేబ్దము. వర్గముచేయవలసినచోటఁ జేయకుండుటయుఁ జేయరానిచోటఁజేయుటయు గుణవిపర్యాసమొనర్చుటయు సంప్లవమనఁబడును.

సర్వశాస్త్రములను ప్రయోగముల ననుసరించి సరేంద్రుల యుపయోగమునకై కాటిల్చునిచే నీశాసనవిధి కావించఁబడినది.

ఇది అధ్యక్ష పరిచారమున కాననాధికారమును

దశమాధ్యాయము.

అదినుండి ముప్పదియొకటవయాధ్యాయము.

29 ప్రకరణము.

కోశమందుంబుదగిన రత్నములపరీక్ష.

కోశాధ్యక్షుడు నిపుణులగువారితోడను కావలసినసామగ్రి లతోడనుకూడి కోశమందుంబుదగిన రత్న సారఫలుకువ్యములను ప్రతిగ్రహింపవలయును.

తామ్రపణికము పాండ్యకవాటకము పాళికవ్యము కాశేయము చౌళ్యము మాహేంద్రము కార్ణామికము సౌతసీయము హ్రదీయము హైమవతిమని మాక్తికభేదములు. శుక్తులు శంఖములు లోనగుద్రవ్యములు పీనికి జన్మస్థానములు.

మసూరకము త్రిపుటకము కూర్మకము అర్థచంద్రికము కంచుకితము యమకము కటకము ఖరకము సిక్తకము కామండలుకము శ్యావము నీలము దుర్విద్ధములగు ముత్యము లప్రశస్తములు. స్థూలము వృత్తము నిస్తలము భ్రాజిష్ణువు క్షేత్రము గురువు స్నిగ్ధము దేశవిద్ధము ప్రశస్తములు.

శీషకము ఉపశీషకము ప్రకండకము అవఘాటనము తరళప్రతిబంధమునుచని మాక్తికసరభేదములు.

వేయు నేనిమిదిసరములుగలది ఇంద్రచ్ఛందము. దానిలోనగము విషయచ్ఛందము. అఱువదినాలుగు సరములుగలది అర్థహారము. ఏబదినాలుగుగలది రశ్మికలాపము. ముప్పదిరెండుగలది గుచ్ఛము. ఇఱువదియేడుగలది నక్షత్రమాళ. ఇఱువదినాలుగు సరములర్థగుచ్ఛము. ఇఱువదిసరములుగలది మాణవికము. దానిలోనగమర్థమాణవికము. ఇవి మణిమధ్యములగునవుడు తత్తత్తాణవకసంజ్ఞలతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి.

శుద్ధమగుహారమున కేకశీర్షకమనిపేరు. అట్లే మిగిలినవాని నేకశీర్షకపదముతోఁ గలిపి వ్యవహరింపనగును.

మణిమధ్యమగుహారమగ్ధమాణవకము. మూఁడుపలకలుగాని, ఆయిదుపలకలుగాని గలహారము పలకహారము. ఒక్కటేసరకు గలది శుద్ధికావళి. మణిమధ్యమగునేకావళికి యష్టియనిసంజ్ఞ. హేమమణిచిత్రయగునది రత్నావళి. హేమమణులును ముత్యములునుకలిపికూర్పబడినది అపవిత్రకము. సువర్ణసూత్రంతెరమగునది సోపానకము. అది మణిమధ్యమైనచో మణిసోపానకమగును.

ఇదేవిధముగ శిరోహస్తపాదకటికలాపహారముల విషయమున గ్రహింపనగు.

కౌటములు మాతేయకములు పారసముద్రకములని మణులలోనిభేదములు.

పద్మసారిజాతబాలసూర్యులనణామువంటి దోషరహితమగు వణామునుకలది సౌగంధికము. ఉత్పలశిరీషపుష్ప ఉదకవంశశుకపత్రవణాములుగలమణి వైడూర్యము. పుష్పరాగగోమూత్రకగోమేధికములు వైడూర్యభేదములే. నీలకాంతులు కళాయపుష్పనర్ణము అధికనైల్యము జంబూఫలజీమూతకాంతులను కలిగినమణి యింద్రనీలము. నందకము స్రవన్మధ్యము నీతవృష్టి సూర్యకాంతమని మణులలోనియితరభేదములు.

షడశ్రత్వము చతురశ్రత్వము వర్తులత్వము తీవ్రరాగము స్వచ్ఛత స్నిగ్ధత గురుత్వము అర్చిష్మత అగతర్గతప్రభ ప్రభానులేపమను వి మణిగుణములు. మందరాగప్రభ సశర్కరత పుష్పచ్ఛిదత ఖండములగుట దుర్నిదగ్ధత లేఖాకీర్ణతయనునవి మణిదోషములు.

విమలకమ సస్యకము అంజనమూలకము పిత్తకము సులభకము లోహితకము అమృతాంశుకము జ్యోతిరసకము మాతేయకము అహిచ్ఛత్రకము కూర్పము పతికూర్పము సుగంధికూర్పము క్షీరపకము శుక్తిచూర్ణకము శిలాప్రవాలకము పులకము శుక్రపులక

మని మణులలో నంతరజాతులు.

తక్కినవన్నియుఁ గాచమణులు.

సభారాష్ట్రము మధ్యమరాష్ట్రము కాశ్యకరాష్ట్రముశ్రీ కటసకము మణినుంతకము ఇంద్రవానకమని వజ్రభేదములు. గనులు ప్రవాహములు లోనగునవి వీనిజన్మస్థానములు.

మాద్యారాక్షిచణము శిరీషపుష్పము గోమూత్రము గోమేధకము శుద్ధస్ఫటికము మూలాటిపుష్పకవర్ణము మణివర్ణాన్యతమవర్ణములు నజ్రనర్జములు.

నూలము గురున, ప్రహరసహము సమకోటికము బాజనలేఖతము వక్రీకృతకరణము భ్రాజిష్టునగు వజ్రములు శ్రేష్ఠములు.

నష్టకోణకము నిరళికము చార్వాన్వపవృత్తమగునవియప్రశస్తములు.

పగడములు అలకంధకవైవణికములని రెండువిధములు. ఎఱుపు పద్మవర్ణము కఠినత్వము గల్గిదోషరాహిత్యములు వానిలక్షణములు.

చందనము:— సాతనచందనము రక్తవర్ణాభూమిగంధములను, గోశీర్షకము కాలతామ్రవర్ణమత్స్యగంధములను, హరిచందనశాణ్డనములు శుకవత్సవర్ణ ఆమ్రిగంధములను, గ్రామేరుకము రక్తరక్తకాలవర్ణబస్తూత్రగంధములను, దైవసభేయజావకచందనములు రక్తవర్ణపద్మగంధములను. జోంగకతౌరూపచందనములు రక్తరక్తకాలవర్ణస్నిగ్ధతలను, మాలేయకము పాండురక్తనర్ణమును, కుచందనము అగరువంటి నల్లదనమును రక్తరక్తకాలవర్ణరూక్షత్వములను, కాలపర్వతకము అనంద్యనర్ణమును, శోశాకారపర్వతకము కాశకాళచిత్రవర్ణములను, శీతోదకీయము పద్మగంధకాశనర్ణస్నిగ్ధతలను, శాగవర్వతకము శైవలపర్ణరూక్షత్వములను, శాకలచందనము కపిలవర్ణమునుకలిగియుండును.

లఘుత్వము స్నిగ్ధత అశ్వానత సర్పిన్నేహలేపిత గంధసుఖము త్వగనుసారిత అనుబ్ధాత్వము అవిరాగిత ఉష్ణసహత్వము బాహ

గ్రాహిత్యము సుఖస్వర్ణము చందనగుణములు.

అగరు;— జోంగకము కాలకాలచిత్రవర్ణ మండలప్రదేశముల ను, దోంగకము శ్యామవర్ణమును, పారసముద్రకము చిత్రరూపము ను ఉశీరగంధనవమాలికాగంధములను కలిగియుండును. గురుత్వము స్నిగ్ధత పేశలగంధము నిర్హారిత అగ్నిసహత్వము అసంప్లుతధూమము సమగంధము విమర్దసహత్వములు అగరుగుణములు.

తైలపణికము;— అశోకగ్రామికము మాంసవర్ణపద్మగంధములను, చోంగకము రక్తపీతవర్ణ ఉత్పలగోమూత్రగంధములను, గోమేరుకము గోమూత్రస్నిగ్ధశలను, సావణాకుడ్యకము రక్తపీతవర్ణ మాతులుంగగంధములను, పూణాకద్వీపకము పద్మగంధ నవసీతగంధములను, భద్రాశ్రీయపారతాహిత్యకములు జాతీవణమును, అంతరపత్యము ఉశీరవర్ణమును, పైరెండును కుష్టగంధమును, స్వల్లభూనిజమగుకాలేయకము పీతవర్ణస్నిగ్ధతలను, ఔత్తరచర్వతకము రక్తపీతవర్ణములను కలిగియుండును. సారములననివియే. ముద్దచేసినను వేచినను గంధవిహీనతనుచెందక ధూమమునుసహించుటయు విరాగమునుపొందకుండుటయు నితరవస్తుసంబంధమును సహించుటయు వీనిలక్షణములు. వీనిగుణములు చందనాగరులవలెనుండును.

చర్మము;— కాంతనావకము పైయకము ఔత్తరచర్వతకములని చర్మములుమూడువిధములు. కాంతనావకము నెమిలికంతపుకాంతిని, పైయకము నీలపీతశ్వేతరేఖాబిందుచిత్రీవర్ణమును కలిగియుండును. వీనిపొడుగెనిమిదియంగుళములు.

బిసీ మహాబిసులు ద్వాదశగ్రామభవములు. అవ్యక్తరూపము బహుతరరోమోపేతత్వము చిత్రీవర్ణముగలది బిసీ. పరుషయు శ్వేతప్రాయయు నగునది మహాబిసీ. ఈరెండును ద్వాదశాంగుళాయామములు.

శ్యామికకాళికకదళికచంద్రోత్తరశాకుల అను చర్మములారోహణములు. ఇండుగజిలయు ఒండుచిత్రీయునగునది శ్యామిక. క్షపి

లయుఁ గపోతవర్ణయునగునది కాళిక. ఈరెండును అష్టాంగులాయామములు. పరుషయు హస్తాయతయునగునది కదళి. మతియునిది చంద్రచిత్రమై మూఁడనవంతుపాడవు గలిగియుండినయెడలఁజందోత్తరయగును. కోష్ఠమండలచిత్రయుఁ గృతకణికయు అజనచిత్రయునగునది శాకుల.

సామూరము చీనసి సామూలీచర్మములు భాష్టవేయములు. అంజనవర్ణమును ముప్పదియాఁజంగుళములపాడవునుగలది సామూరము. రక్తకాళిగాని పాండుకాళిగానియగునది చీనసి. గోధుమవర్ణయగునది సామూలి.

సాతిన నలతూల వృత్తపుచ్చచర్మములు ఔద్రీములు. కృష్ణవర్ణముగలది సాతన. నళతూలవర్ణముగలది నలతూల. కపిలవర్ణముగలది వృత్తపుచ్చ.

ఇవి చర్మజాతులు. మృదుత్వము స్నిగ్ధత బహుళరోమత్వముగలచర్మములు ప్రశస్తములు.

అఙ్కములు:— శుద్ధశుద్ధరక్త పద్మరక్తములగు ఆచికములు సూత్రవానచిత్రాక్షింజనంఘాత్యతంత్రుచిచ్ఛన్నములగు కంబళ్లుగఁ జేయఁగ. కాచపకములు కులమితకలు సౌమితకలు తురగాస్తరణములు కర్ణకములు తలచ్ఛికములు వారవాణములు పరిస్తోమములు సమంతభద్రకములని ఆచిక భేదములు. వీనిలోఁదక్షిణిచదివలె నున్ననై సూక్ష్మముగను మృదువుగనునుండునది శ్రేష్ఠము. అప్తప్లేతినంఘాతముగలిగి కృష్ణవర్ణమైన భింగిసీ అపసారకములను కంబళ్లు వర్ణవారణములు. ఇవి నేచాళదేశజములు. సంఘటిక చతురశ్రిక లంబరకట వానకవ్యావరక సత్తలిక లని మృగరోమభేదములు.

దుశాలములు:— శ్వేతమును స్నిగ్ధమును నగుదుకూలములువం గదేశమందును, శ్యామమణిస్నిగ్ధముగునవి పాండ్యకమందును, సూర్యవర్ణమును మణిస్నిగ్ధమును చతురశ్రివానవ్యామిశ్రివానములును నగునవి సౌంద్యఽద్యమందును నయుదురు. వీనిలో ఏకాంతుక

అధ్యాంశుక ద్వ్యంశుక త్ర్యంశుక చతురంశుకములను భేదములుకలవు. ఇట్లే కాశిక ట్టేమపాండ్రక ట్టేమముల విషయమునఁగూడ నెఱుంగునది.

మాగధికములు పాండ్రకములు సౌవణిక కుడ్యకములని పత్తోర్ణములు మూడువిధములు. నాగవృక్షము లికుచము వకుళము వలము వీనికి జన్మస్థానములు. నాగవృక్షకములు పీతవర్ణములుగను లైకుచములు గోధుమవణకములుగను వకుళములు శ్వేతములుగను తక్కినవి నవనీతవణకములుగను నుండును. వీనిలో సౌవర కుడ్యకములు శ్రేష్ఠములు. కాశేయములయు చీనభూమిజములగుచీ నపట్టములయు విషయమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

మాధురములు అపరాంతకములు కాళింగకములు కాశికములు వాంగకములు వాత్సకములు మాహిషికములు నగుదూదిబట్టలు శ్రేష్ఠములు.

కావున నితరరత్నములయొక్క ప్రమాణము మూల్యలక్షణము జాతి రూపము నిధానము నవకర్మ పురాణప్రీతిసంస్కారము తెలియకుండునట్లుత్తమానుత్తమములగుపుట దేశకాలములవలనఁగలుగుచున్న పింసా ప్రీతిక్రియలను నధ్యక్షుఁడు తెలిసికొనవలయును.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమునఁ గోశమందుంపఁదగిన రత్నములపరీక్షయను

పదునొకండవ యధ్యాయము

ఆదినుండి ముప్పదిరెండవ యధ్యాయము.

30 ప్రకరణము.

అకరకర్మాంత పరివర్తనము.

అకరాధ్యక్షుఁడు శుల్బాదిధాతుశః స్త్రాజ్ఞుఁడును రసపాకమణి రాగజ్ఞుఁడునై తిచ్చాస్త్రాజ్ఞులతోఁ గూడి దాని నెఱిగినకర్మకరులను నుపకరణములను సంగ్రహించి కిట్టమూష అంగారభస్మలింగములు గలిగిన ప్రాతగనులను రసధాతువులుగలభూమిప్రస్తరములం దధిక వణకఁగొరవమును అత్యుగ్ర గంధరికములును చిహ్నములుగఁ గలిగినట్టి

క్రాంత గనులను పరీక్షింపవలెను.

అభిజ్ఞాత ప్రదేశములగు పర్వతములయొక్క బిలగుహావ త్యకాలయనిగూఢ ఖాతములలోపల ప్రవించునట్టియు జంబూచూత తాళఫలములయుఁ బక్ష్యహరిద్రాహరితాళములయు శుకమయూరప త్రములయు వణకముగలిగినట్టియు, సమవణకములగు నుదకౌషధీ పర్వంతము లున్నట్టియు బంకగను విశదముగను బరువుగ నున్నట్టి రసములు కాంచనికములు. మఱియు నివి నీటిపైఁజల్లఁబడి తైలము వలె బిందురూపముగ వ్యాపించుచు నందలి మలపంకముల గ్రహించి తామ్రరూపములలోఁ బూర్తిగఁ గలిసిపోవు శక్తిని కలిగి యుండును.

తత్యృతిరూపకమై యుగ్రగంధము గలిగినది శిలాజిత్రని తె లిసికొనఁదగు

పీఠ, తామ్ర, తామ్రపీఠములయినట్టియు, భూమిప్రస్తర ములందుఁ బుట్టినట్టియు, భిన్నములై నీలరేఖలఁ గలిగినట్టియు, ము ద్గమావృత్తిసంవర్ణములను హరిద్రాహరీతకీ పద్మపత్రశైవల య కృత్ పీఠముల యనవద్యవణకములను కలిగినట్టియు, భిన్నములై వాలుకారేఖలను బిందుస్వస్తికములను కలిగినట్టియు, గులికలతోఁ గూడి జ్వాలావంతములై నట్టియు, గాల్చినప్పుడుగూడ బ్రద్దలుగాక బహు ఫేనధూమములతోఁ గూడి యుండునట్టి ధాతువులు సువర్ణ ధాతువులు. ఇవి తామ్రరూపముతో నయోగమునొంది ప్రతి వాపములుగ నుపయోగింపఁబడును.

శంఖ కర్పూర స్ఫటిక సవనీత కపోత పారావత విమలక మ యూరగీననణకములను సస్యక గోమేధక గుడ మచ్చంశిక వణక ములను గోవిదారపద్మ చాటలీకలాయక్షాచూతసీ పుష్పవణకములను కలిగి నీసముతోడను ఇనుముతోడను గలిసి విస్రగంధములును భిన్న ములునుకృష్ణవణక ములును శృష్ణమిశ్ర శ్వేతవణకములునునై రేఖా బిందువులచే జిత్రములై మృదుత్వముగలిగి కాల్పఁబడినపుడుగూడ

బ్రహ్మలుకాక బహుశేనధూమములు వెడలునట్లు చేయుచుండునవి కూప్య (వెండి) ధాతువులు.

ధాతువులన్నిటికి బరువెక్కువగుకొలది తత్వమధికమగుచుండును. వానిలో నవరిశుద్ధములును మూఢగర్భములును నగునవి తీక్షణమూత్రక్షారభావితములై రాజవృక్ష వట పీలు గోరోచన మహిష ఖర కర్బు మూత్ర లండ పిండ బద్ధములై తత్ప్రతివాపములుగఁగాని తదవలేపములుగఁగాని సంస్కరింపఁబడినచో విశుద్ధమగును.

యవ మాష తిల పలాశ పీలుక్షారములతోను గోక్షీరాజక్షీరములతోను మిశ్రితములగు కదళీ వజ్రకంద ప్రతివాపములు లోహములకు మృదుత్వమును కూర్చును.

శతసహస్రశఃలములుగ భిన్నమైనట్టి లోహముసహితము మధురగుకఅజాక్షీరతైలపుతగుడికిణ్వికందభీప్రతివాపమందుమూడుమాళ్లు తమవలకి మెత్తవగును. గోదంత శృంగప్రతివాపము మృదుత్వమును స్థిరముగ నిలుపును.

బరువుగలిగి స్నిగ్ధమై మృదువై పింగళహరితకాటలలో హితవణములుగలిగి భూమిభాగములందుఁగాని ప్రస్తరభాగములందుఁగాని యుండునవి తామ్రధాతువులు.

కాశ మేచక కపోత గోరోచన వణములను శ్వేతరేఖలను విస్రగంధమును కలది సీసధాతువు.

ఊపర కర్బుర వణమునుకాని పక్వలోష్టవణమునుకాని కలది శ్రువుధాతువు (తగరము.) శ్లక్షణపామాణప్రాయమై పాంగురోహితవణముగాని సింధువారపుష్పవణముగాని కలది తీక్షణ (ఇనుము) ధాతువు. కాంజవత్ర భుజవత్ర వర్ణములుగలది వైక్యంతక ధాతువు. స్వచ్ఛములు స్నిగ్ధములు ప్రభాసహితములు ఘోషవంతములు శీతతీవ్రములు స్వల్పరాగములు నగునవి మణిధాతువులు.

ధాతువులను తత్కాలమందనుభవములోనున్న కర్మాంతము

లం దుపయోగింపవలెను.

లోహభాండవ్యాపారము నేకముఖముగఁజేసి యితరస్థలములను భాండములఁ జేయువారిని గొనువారిని అమ్మువారిని దండింపవలెను.

రత్నములఁదప్పఁ దక్కిన యాకరవదార్థముల నపహరించువానికి అప్రగుణదండమును విధింపవలెను.

ఖనిజముల దొంగలించువానిని రాజాజ్ఞను పొందక ఆకరకర్మలఁ జేయువానిని పట్టుకొని గనులలోఁ బనిచేయింపవలెను.

భాండములఁ జేయుటయం దుపకరించునట్టియు నధికవ్యయక్రియాభారములుగలిగినట్టియు గన్నితదులకు భాగవద్ధతిగఁగాని నిజీతప్రక్రియ పద్ధతిగఁగాని యియ్యవలెను. సులభముగఁ ద్రవ్వదగిన గనిని సొంతముగఁ దానే త్రవ్వింపవచ్చును.

లోహధృతుఁడు తామ్ర సీస త్రపు వైశ్యంతక ఆరకూట వృత్త కంస తాళ లోహ కర్మాంతములను తయారైన లోహభాండములను త్రిక్రయమును చేయింపవలెను.

లక్షణధృతుఁడు (టంకశాలాధికారి) నాలుగవవంతు తామ్రమును పదునాఱవవంతు తీక్షణత్రపుసీసాంజనములలో నొకదానిని (వెండితో) మిశ్రముచేసి వెండినాణెములఁ దయారుచేయవలెను. పణము అర్థపణము పాదము అష్టభాగమునవి వెండినాణెములు. నాలుగవవంశాజీవవదార్థము గలిపి మాపకము కాకణి అర్థకాకణియనుతామ్రనాణెములఁ జేయవలెను.

రూపదర్శకుఁడు వ్యావహారికములగు నాణెములయొక్కయుఁ గోశప్రవేశ్యములగు నాణెములయొక్కయుఁ బణయాత్రను నిణాయించవలెను. కోశమందుఁ జెల్లింపఁబడు నాణెములకు నూటికనిమిదినంతున గూపికమును ఆముచునంతున వ్యాజిని ఎనిమిదినంతున బాదీకీకమును పుచ్చుకొని కర్మ క్రేత్య విక్రేత్య పరీక్షితలుతప్ప

మిగిలిన నేరముచేసినవారినుండి యిరువదియైదుపణములదండమును, వసూలుచేయవలెను.

ఖన్యధ్యక్షుఁడు శంఖ వజ్ర మణి ముక్తాప్రవాళతొరకర్కాంతములను వానినిగుఱించిన పణవస్యనహారమును చేయింపవలెను. లనణాధ్యక్షుఁడు పాకముచేయఁబడిన లవణసంబంధముగు భాగప్రక్రయములను విక్రయమునుండి వ్యాజీరూపికమూల్యములను వసూలుచేయవలెను.

విదేశమునుండి తెచ్చినలవణమున నాటవవంతును, తక్కిన భాగమమ్మి నూటికైదువంతున వ్యాజీరూపికములను రాజనకియ్యవలెను. (విదేశలవణమును) కొనువాఁడు రాజవ్యాపారమునకుఁ గలిగిన నష్టమునకనురూపముగ వైధరణము నిచ్చుకొనవలెను. లేనియెడల నాతనిపై నాటవందల దండమును విధింపవలెను. శ్రోత్రియులు తపస్వులు కూలివాండు భక్తలవణమును తీసికొనిపోనిచ్చును. దీనికంటె నితరములగు తొరలవణములకు శుల్కము నిచ్చుకొనవలెను.

ఈవిధముగ మూల్యమును విభాగమును వ్యాజిని పరిఘమును అత్యయమును శుల్కమును వైధరణమును దండమును రూపమును రూపికమును వసూలుచేసి ధాతుపణ్యముల స్వాధీనమందుంచుకొని వానిపై నిఠీతములగు పన్నుల విధింపవలెను.

కోశ మాకరమువలనఁ బుట్టుచున్నది. దండమునకట్టి కోశమే మూలము. కోశభూషణయగుభూమి కోశదండములచేఁబ్రాప్తింపుచున్నది.

ఇది అధ్యక్షవచనమున ఆకరకర్కాంతవ్రతనమను

పందెండవ యధ్యాయము.

అదినుండి ముప్పదిమాడవయధ్యాయము.

31 ప్రకరణము.

అక్షకాలయఁదలి సువర్ణాధ్యక్షుఁడు.

సువర్ణాధ్యక్షుఁడు సువర్ణ రజత కర్మాంతములకు వేటువే
ఱుగ నాలుగుశాలలను నొకద్వారమును కల అక్షశాలను నిర్మించి
శిల్పవంతుఁడును అభిజాతుఁడును విశ్వాసపాత్రుఁడునగు సౌవర్ణి
కుని విశిఖామధ్యమున నిలుపవలెను.

జాంబూనదము శాతకుంభము హాటకము వైణవము శృంగ
శుక్తిజము జాతరూపము రసవిద్ధము ఆకరోద్ధతమని సువర్ణభేదము
లు. కింజల్కవర్ణము స్నిగ్ధత నాదము కాంతియుఁగలసువర్ణము
శ్రేష్ఠము. రక్తపీతకసువర్ణముమధ్యమము. రక్తసువర్ణమవరము.

పాండుశ్వేతవర్ణము దోషసూచకము. ఈదోషముండున
పుడు నాలుగురెల్లుపరిమాణముగల సీసముతో బంగారమును పరి
శోధింపవలెను. సీసముతోఁ గలిసి గట్టిపడినసువర్ణమును నెండు
పిడకలతోఁబుటముఁ బెట్టవలెను. గట్టిబడుటవలనభిన్నమైనచోదా
నిని తైలముతోఁగూడిన గోమయమందుఁదడుపవలెను.

ఆకరోద్ధతసువర్ణము సీసముతోఁగలిసి గట్టిపడినపుడు దాని
ని మూసగాఁజేసిననస్త్రములోఁనుంచి కాల్చి పట్టెడవైఁబెట్టి కొట్టవ
లెను. లేక కందళనజ్రకందకల్కమునఁ దడుపవలెను.

తుద్ధోద్ధతము గౌడికము కామమలము కుటుకము చాక్రవా
ళికమని వెండిలోనిశేదములు. శ్వేతము స్నిగ్ధము మృదూవునునగు
వెండి శ్రేష్ఠము. ఇల్లుండక బ్రద్దలైనది దుష్టము. దానిని సీసచ
తుర్భాగముచే శోధింపవలెను. మీదుభాగమునఁజూలికలుగలిగి స్వ
చ్ఛమును కాంతియక్తమును దధివర్ణమును నగునది శుద్ధము.

శుద్ధమగుహోద్ర వర్ణముగల బంగారము సువర్ణము.
పదునాఱునూషకములపరిమితి గలధానినుండి యొకకాళణి మొదలు

పదునాఱుకాకణులవఱకు నొక్కొక్క కాకణిగ బంగారమునుతీసి దానిస్థానమున నంశపరిమాణముగలతామ్రమును కలిపినయెడలఁబదునాఱు వన్నె లేర్పడును.

గీటురాయిపై మొదట సువణఁ మునుగీటుపెట్టి తర్వాత శోధింపవలసినబంగారముయొక్కగీటుపెట్టి దానివన్నెను కనుగొనవలయును. సమస్థలముననికపితమగుసమరాగరేఖతుడిచి వేయుటకుఁదగియున్నప్పుడు సఖిక్షిప్తమగుగైరికచూర్ణముచే మోసము గానింపఁబడినదని యెఱుంగవలెను. గోమూత్రభావితములగు జాతీహింఘళికపుష్పికాసీసములనుపూసిన చేతితో సువణఁ మునుదాకినయెడలనది తెల్లఁబడును.

కేసరస్నిగ్ధమై మృదువుగను భ్రాజిష్ణువుగను నుండునట్టి నికషము శ్రేష్ఠము. అట్లే కళింగదేశజమును ముద్గవణఁమునునగు నికషముగూడ శ్రేష్ఠమే.

సమరాగముగలనికషము (సువణఁ) క్రయవిక్రయముల రెండింటికిని, హస్తిచ్ఛవికహితవర్ణములుగలిగి కాంతినిప్రతిఫలింపఁజేయుశక్తిగలనికషము విక్రయసమయమునను, స్థిరమై పరుషమైవిషమవర్ణమునుకలిగి కాంతినిప్రతిఫలింపఁజేయలేనిది క్రయసమయమునను ననుకూలించును. శ్వేతముచిక్కణముసమవర్ణము శ్లక్షణముమృదువు (భ్రాజిష్ణువునగునది శ్రేష్ఠము.

కాల్చినప్పుడుగూడ వెలుపలనులోపలను సమానవర్ణముగలిగి కింజల్కపుష్పవర్ణమునుకాని కారండపుష్పవర్ణమునుకాని గలిగిన సువర్ణము శ్రేష్ఠము. శ్యావనీలవర్ణములు దోషములు.

పాతవాఢ్యక్షప్రకరణమునఁ దుల్యప్రతిమాసములగుటించిచెప్పెనము. ఆమాసములనుసరించి రూప్యసువర్ణములక్రయవిక్రయము లొనర్పవలెను.

ఆయుర్వుఁడుకానివాఁడక్షశాలకుఁబోరాదు. అట్లుపోవువానికి

నుచ్చేదమేళిత్తు. ఆయుక్తుఁడు సహితము వెండిబంగారములతో నక్షత్రాలను ప్రచేశించినయెడల వానినచటనే విడిచిపెట్టవలయును. కాంచనవృషితత్వప్రతిపనీయములఁజేయవారును ధ్యాయక చరకపాంసు యావకలునుదమ వస్త్రహస్తగుహ్య ప్రదేశములగు శోధింపఁబడినవారై రాకపోకలొనర్పవలెను. వారి యుపకరణములనువాడు పూర్తిగాపింపని సువర్ణభూషణములను వారచటనేయుంచి పోవలయును. వారుతీసికొను సువర్ణమును చేసిన నగలను సద్ధికారస్థానమధ్యముననుగపవలెను. (వస్తువులను) ప్రాతః సాయంకాలములందుఁ బరీక్షించి కర్తృకారయితల ముద్రలను వేసి లోపలనుంపవలెను.

క్షేపణములు గుణములు త్సుద్రములని కర్మలు మూడువిధములు. కాచార్యణాదులుక్షేపణములు. తీగెలుదీసియల్లుటమొదలగు నవి గుణములు. గట్టిపని గుల్లపని మువ్వలపని త్సుద్రములు.

కాచకర్మల కైదువంతులు కాంచనమును, పదివంతులబంగారముతో నాలుగువంతులుతామ్రమునుకాని వెండినికానికలువఁగా నేర్పజిన సువర్ణమును నుపయోగించి శుద్ధసువర్ణమును (అపరిశుద్ధమగుదాఁతోఁ గలియనీయక) వేటుగనుంపవలెను.

వృషితకాచకర్మలలో మూడుభాగములు భాండముగను రెండుభాగములు వాస్తుకముగను, లేక నాలుగుభాగములువాస్తుకముగను మూడుభాగములు భాండముగను చేయవలెను.

త్వష్టకర్మకు సువర్ణతామ్రములను సమముగఁగలిపి యుపయోగింపవలెను. గట్టిదిగాని గుల్లిదిగాని యగువెండివస్తువును నగముబదువుగలబంగారముతోఁగలిపి చేయవచ్చును; లేక నాలుగవవంతుబంగారమును వాలుకాఁంగిలీక రసముతోఁగాని చూర్ణముతోఁగాని కలిపి పైనిపూయవచ్చును.

శ్రేష్ఠమైమంచి కాంతిగలసువర్ణము తపనీయము. సమనీనముతోఁగలిసి సైంధవికములతోఁబొకవత్తపక్వముగఁగాలిన తపనీయము నీలపీత శ్వేతపారితిశుకపోత వర్ణములఁకఁ బ్రభృతయగును.

మయూరగ్రీవకాంతియు శ్వేతరేఖను కలిగి మెఱయుచున్న పిత (తామ్ర) పూర్ణతమగు నెకకాకణి తీక్షణలోహము సువర్ణమునకు మంచికాంతినిచ్చును.

శుద్ధాశుద్ధమగు వెండిని అస్థితృప్త శుష్కతృప్త సమసీములతో నాలుగేసిమారులును కపాలమందు మూడుమారులును గోమయమున రెండుమారులును కాల్చి యిట్లు పదునేడుమారులు శోధించిన దానిని సైంధవిక జ్వాలితముగఁజేసి కాకణిమొదలు రెండుమాషముల సువర్ణముతోఁ గలిపినచోఁ గాంతివంతమగు తెల్లనివెండి సిద్ధమగును.

మూడుభాగముల తపనీయమును ముప్పదిరెండు భాగముల శ్వేతతారము (వెండి) తోఁ గలిపినచో శ్వేతలోహితక ప్రతీవాపమును ముప్పదిరెండుభాగముల తామ్రముతోఁ గలిపినచో బీతకమును సిద్ధమగుచున్నవి. మూడుభాగముల రాగమును తపనీయముతోఁగలిపి కాల్చినచో బీతరాగమగును రెండుభాగముల శ్వేతతారము నొక్కభాగము తపనీయముతోఁ గలిపి కాల్చినయెడల ముద్గవర్ణమగును. కాలాయసార్థభాగముతోఁ గలిపిన తపనీయము కృష్ణవర్ణమగును. ప్రతిలేపితమగు పాదరసముతో ద్విగుణాభ్యక్తమగునది శుకపత్రవర్ణముగను నగుచున్నది.

కార్యారంభమందు రాగవిశేష సంబంధమగువాని వన్నెను కనుగొనవలెను.

తీక్షణతామ్రముల సంస్కరించువిధమును వజ్రమణిముక్తా ప్రవాళ రూప్యముల మానములను రూప్యసువర్ణభూషణములకు వలయు క్రమాణములను నెఱుంగవలయును.

సమరాగము సువర్ణసమకాంతి అనక్తప్యపితత్వము స్థిరత స్నిగ్ధత శుద్ధత ధారణసుఖము అభినీతము ప్రధ సమసంస్థానమాధార్యము మనోనేత్రాభిరామతలు తపనీయగుములు.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున అక్షకాలయందలి నువర్ణా ధ్యక్షుండను
 పదుమాడవ యధ్యాయము
 ఆదినుండి ముప్పదినాలుగవ యధ్యాయము.

32 ప్రకరణము.

విశిఖయందలి సౌవర్ణికుని ప్రచారము.

పౌరజ్ఞానపదులిచ్చిన రూప్యసువర్ణములను పనివాండ్రితో
 సౌవర్ణికుఁడు (నాణెములుగనుభూషణములుగను) చేయింపవలెను.
 కార్యకార్యము లనిర్దిష్టములను మిషచే గార్యమును మఱియొకవిధ
 ముగఁ జేయుపనివాండ్రకు వేతననాశము, వేతనద్విగుణ దండమును
 కాలాతివాతమొనర్చినపుడు వేతనములో నాలుగవవంతును తద్విగు
 ణ దండమును విధింపవలెను. కర్మకరులెట్టి వర్ణాప్రమాణములు
 గల నిక్షేపమును తీసికొందురో యట్టిదానినేమరల నర్పింపవలెను.
 కాలాంతరమందువానిని క్షీణపరిశీణములు కాకయుండినచోఁ దిరి
 గి పుచ్చుకొనవచ్చును.

కర్మకరుల సహాయముచే నుచర్ణా పుద్గల (భూషణములు)
 ప్రయోగము (పరివర్తనము) ల నెఱుంగవలయును.

బంగారు వెండివస్తువుల కొకకాకణినుచర్ణము క్షయముగ
 నిచ్చుకొనవలెను. రాగప్రక్షేపమునకు రెండుకాకణుల తీక్షణము కా
 వలయును. అందుషడ్భాగము క్షయమగును.

నూషమునకన్నఁ పక్కువగునాణెముల వన్నెనుతగ్గించినపుడు
 పూర్వసాహసదండమును ప్రమాణము తగ్గించినపుడు మధ్యమదండ
 మును, తులాప్రతిమానముల విషయమువను తయారైనవస్తువుల ప
 రివర్తనమందును వంచించినపు డుత్తమదండమును విధింపవలెను.

సౌవర్ణికుని కప్రత్యక్షముగను సౌవర్ణికశాలగాళ్ల మఱి

యొకప్రదేశమందును ప్రయోగము జేయించినవానికి ద్వాదశపణ దండమును చేసినవానికి దద్దిగుణదండమును విధింపవలెను. నేరము చేసినవారు దొరకనపుడు కంటకశోధనమునకు యత్నించి దొరకినతర్వాత గతకు ద్విశతదండమును పణచ్చేదనమును విధింపవలెను.

తులాప్రతిమానభాండములను పోతవమునందుండి కొనవలెను. అట్లు కొననివానికి ద్వాదశపణదండము.

ఘనము ఘనసుపిరము సంయుక్తము అనలేవ్యము సంఘాత్యము వాసితకమనునవి కారుకర్మలు. తులావిషమము అపసారణము విస్సానణము పేటకము పింకమనునవి హరిశోపాయములు. నన్నామిని ఉత్కర్ణిక భిన్నమస్తక ఉపకంఠి కళిక్య సకలుకక్ష్య పారివేలి అయస్కాంతలు దుష్టతులలు (త్రాసులు).

రెండుభాగములవెలిడియు నొకభాగము తామ్రమును కలిపినచో నదిత్రిపుటకము. ఆకరోద్గత సువర్ణసానమునఁ ద్రిపుటకము నుంచి సువర్ణమును హరించినచో నది త్రిపుటకావసారితము ; వేల్లకముచేత హరించినచో వేల్లకావసారితము ; శుల్బార్థముతోఁగలిసిన బంగారముచే హరించిన యెడల హేమావసారితమని యెఱుంగునది.

మూకమూష, పూతిక్లిట్టము, కరటకముఖము, నాలీనందశము, జొగ్గని, సుకర్పికాలవణము లోనగునవి సువర్ణాపహరణ మార్గములు.

అన్నిలోనుంచిన మూసన బ్రద్దలగునట్లుచేసి దానిలోనుండి క్రిందఁబడిన యిసుకవంటి బంగారపు ముక్కలతో సంతకుముందచ్చు దాచియుంచుకొనిన మఱియొక లోహముయొక్క శకలములఁ జేర్చుట, ఆచితకపత్రపరీక్షయందు బంగారమును వెండితోమార్చుట, బంగారుశకలములను లోహశకలములతో మార్చుటలోనకువని విస్సానణములు.

సంయూహ్య అనలేవ్య సంఘాత్యకర్మలందు గాఢము అభ్యుద్ధార్యములను పేటకములు చేయఁబడుచున్నవి. లోపల మైనముచేఁ గూర్చఁబడిన నీసహస్రముపై బంగారు రేకుపొరుగుట గాఢ పేటకము. అదియే పటలసంపుటబద్ధమైనచో నభ్యుద్ధార్యము. అవలేవ్యములందుత్తమలోహముయొక్క యొకటిరెండు రేకులతో హీనలోహము, పొడుగఁబడును. సంఘాత్యములందు శుల్భముగాని తారముగాని పత్తిగర్భమున నుంపఁబడును. రాగనాణెమును సువర్ణపత్తిసంహితముచే బ్రహ్మప్రముగను సువర్ణముగను నొనర్పవచ్చును అట్లే తామ్రతారిదూపమును యమకపత్తిసంహితముగను ప్రమృష్టముగను చేసి కేళివృక్షముగా నాణెముగ నాడవచ్చును. తదుభయమును తాప నికషములమూలమునఁగాని నిశ్చోద్దోల్యములమునఁగాని తెలిసికొనవచ్చును. బదరాష్ట్ర లవణోదకములనుదించి యభ్యుద్ధార్యమును నెఱుంగవచ్చును. ఇంతటితో బేటకసమాప్తి.

ఘనసుషిమగు నాణెమునందు సువర్ణమువంటి న్మృతాత్మల కయు నింగిలీక కల్కమును తిప్తమై దానిని యంటుకొనిపోవును. దృఢ వాస్తుకమగు నాణెమునందుఁగూడ వాలు ఎకామిశ్రీమగు జతిగాంధార సంకము తిప్తమై యంటుకొనిపోవును. వానిని బాగుగఁ గాల్చి కొట్టినయెడల నవి విశుద్ధమగును. భస్మావణమందును నాణెమందును కలుకర్మరచే లవణముతిప్తమై యంటుకొనిపోవును. ఉసుక బ్రహ్మచో నది విశుద్ధమగును. అభ్యుద్ధార్యముగను మైనముతో బాదిగా దానిని బంగారు రేకులతోఁ గలపి నాణెమును చేయవచ్చును. ఇట్టి నాణెమునుకాని కాచగర్భము గు నాణెమునుకాని యుదకమందుంచినచో దానిలోనొక్కభాగమవకమాత్రము మునుఁగును. ఇదిగాక పటలాంతరములందు సూది చేప భేద్యమగును.

ఘనసుషిరములయందు మణిరూప్యసువర్ణములు గలుపుట పింకము. తాపనిశ్చలసహస్రములచే దానిని శుద్ధి చేయవచ్చును. ఇతి పింకము.

“కావున నచ్చరిమణిముక్తా ప్రవాళరూపాదులయొక్క జాతిరూప
పరిణామప్రమాణపుద్గలలక్షణముల నెఱుంగవలయు.

కృతభాండశరీరమయమందును పూర్ణభాండ శరీరం.
పూర్ణమయమందును పరికుట్టిన అవచ్ఛేదన ఉల్లేఖన పరిమర్దనము
లు హారణోపాయములు.

పేటికాపదేశమూలమునఁ బ్రవృత్తగుణపీటకములను సుత్తితోఁ
గొట్టుట పరికుట్టనము

వాస్తుకద్విగుణముగు సీసమృదాశైమును మంచినాశైమునకుబదు
లుగనుంచి దానినిభేదించుట యవచ్ఛేదనము.

ఘనవస్తువులను తీక్షణముచే నుల్లేఖించుట యుల్లేఖనము.

హరితాల మనశ్శిల ఇంగిలీకచూర్ణములలో నొక్కదానిని
కాని, కురువిందచూర్ణమునుకాని, వస్త్రమునఁబూసి దానితోనున
ణమును నుద్దించుట పరిమర్దనము. దీనిచే సాధారణజతము
లగు భాండములు క్షీణములగునుకాని మఱియేవిధముగు లోపమును
నొందఁజాలవు.

భగ్నభండఘృష్ట సంయూహ్యములకుఁ గలిగినదోషమును స
దృశనస్తుప్రతోఁ బరీక్షించి తెలిసికొనవలెను. అనభేద్యవస్తువులలో
నెఱిఁగింపఁజేయఁబడినో యంతిపరిమితముగఁబడించి దానితో సగిచూ
డవలెను. రూపముమారినపానికిఁ దాపనమును ఉదకపేషణమును
పలుమార్చినర్పవలెను.

అవక్షేపము ప్రతిమాసము అగ్నిగుండిక ఉపకరణము స్థాన
ము పింఛము సూత్రము బట్టచుముడుచుట శిరస్సు ఉత్సర్జకము ము
క్తిక స్వకాయమునుచూచుకొనుటయందాసక్తి ఉదకపాత్రము కుం
పటి— వీనియందలి కర్మకారుల చేష్టితములనుపట్టి వారిమోసము
నెఱుంగవలయును.

విస్రగంధము మల గ్రాహిత్విము పడుషత్వము ప్రస్తీనత వి
వర్ణతలు వెండిలోనిదోషములని యెఱుంగునది.

ఈలాగు నవజ్జీణావిరూపభాండములఁబరీక్షించి వానివిషయ
మున యధోద్దిప్తముగ దండమును విధింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షపరిచారమున విశిఖయందలి సౌష్ఠ్యపరిచారమున

చతుర్దశాధ్యాయము.

ఆదినుండి ముప్పదియైదవ యధ్యాయము.

నితి ప్రకరణము.

—కొఱ్ఱ గా రాధ్యక్షిఁడు—

సీతా రాష్ట్ర క్రయము పరివతక ప్రామిత్వక అపమిత్వక
సింహనిక అన్యజాత వ్యయప్రత్యాయ ఉపస్థానములను కొమ్మగా
రాధ్యక్షుఁడెఱుంగవలయును.

సీతాధ్యక్షునిచేఁదేఁబడిన సన్యజాతినమూహము సీత.

పిండ (నిజీతమగు) కిరము పడ్డాగము సేనాభక్తము అలి
కిరము ఉత్సంగము పార్శ్వము చారిహీణికము బౌపాయనికము కా
ష్ఠేయకములు రాష్ట్రము.

ధాన్యమూల్యముకోశనిర్హారము ప్రయోగప్రత్యాయదానము
లు క్రయము.

సన్యజాతులను వస్త్రస్వంతరములతో మార్పుటపరివర్తనము.

ఆన్యులనుండి సన్యములయొచ్చుచుట ప్రామిత్వకము. వాని
నిమిత్తల నిచ్చివేయుచుదేశముతోఁదీసికొనుట అపమిత్వకము.

దంపుట బాగు చెయుట వెనుట ఆనవములఁజేయుట పిండివి
పరించుట గొల్లలు(?) తెలికవాండు) వీరిమూలమునఁ దైలమునుతీ
యుట చెఱుకునుండి చక్కెఱఁజేయుటలోనగునవి సింహనిక.

సప్తప్రస్మృతిము లన్యజాతములు.

విశేషము వ్యాధితాంతరము అరంభశేషములు వ్యయప్రత్యాయము.

తులామానాంతరహస్తపూరణమువలనఁ గలిగిన లాభము వ్యాజి

వెనుకటి బాకీవసూలు గ్రోత్తగవసూలుచేసిన నైకము—ఇవి ఉపస్థానము.

ధాన్య స్నేహ తొర అవణ ధాన్యకల్పములగుఱించి సీతాధ్యక్షప్రకరణమందుఁ జెప్పబడును.

నెయ్యి నూనె వన మజ్జలు స్నేహపదార్థములు.

కషాయములు బెల్లము మత్స్యండిక ఖండశర్కరలు తొరవర్గములోనివి.

సైంధవ సాముద్ర బిడ యవ తొర సౌవర్చల ఉద్బేదజములు లవణవర్గములోనివి.

తేనె ద్రాక్ష మధువర్గములోనివి.

ఇత్యురస గుళ మధు ఫాణిత జంబూకన వనసరసములతోనొకటిని మేషశృంగపిప్పలులతోఁగలిపి యుశుకఁబెట్టి శుద్ధముగఁగాంచి చిద్బిట ఉర్వారుక ఇత్యుకాండ ఆమ్లఫల ఆమలకరసములతోఁగలిపి గాని మానవణ్యానసంవత్సరములవఱకు నుండునట్లు చేయఁబడుపదార్థములు శుక్తవర్గములోనివి.

ఆమ్లశృక్ష కరమర్ద ఆమ్ల విడలామలక మాతంబుంగ కోబదర సౌవీరక పరుషకాడులఫలములు ఆమ్లవర్గములోఁజేరినవి.

దధి ధాన్యములనుండితీయఁబడిన ఆమ్లాదులు ద్రవామ్లవర్గములోనివి.

పిప్పలీ మరీచ శృంగబేర జాజి కిరాలతిక్త గౌరసర్పవకుస్తుంబురు చొరక దమవక మరువక శిగుర్రులు, వాచికాండములు కటుకవర్గములోఁజేరినవి.

శుష్కమత్స్య మాంస కండమూల ఫల శాకాదులు శాకవ
గణములోనివి.

వైవానిలోనగము జానసదులయావదలొకకు నీలువజేయ
వలెను; తక్కిననగమును వినియోగింపవచ్చును. ప్రియవానిని కొ
త్తివానిచే శోధించుచుండవలెను.

క్షుణ్ణ పృష్ఠ పిష్ఠ భ్రీష్టములుగఁ జేయఁబడినట్టియు ఆద్ద్రీయు
త్రై శుష్కింపఁబడినట్టియు ధాన్యముల నృద్ధిక్షయప్రమాణములను
కొఱ్ఱగారాధ్యక్షుఁడు స్వయముగఁబరిశోధింపవలెను.

కోద్రవప్రీహాలలో నర్థభాగమునారము. శాలీధాన్యముల
లోనిసారమంతకంటె నెనిమిదవవంతుతక్కువ. వరకములలోనిసార
మంతకంటె మూడవవంతుతక్కువ. ప్రియంగువులలోనర్థభాగము
సారిద్రస్యముగనుండును. చమనీమద్గమాషములలోనిసార మంత
కంటె నెనిమిదవవంతు తక్కువ. శైబ్యములలోనర్థభాగమునారము.
మసూరములలోని సారమంతకంటె మూడవవంతుతక్కువ.

పిండియుఁ గుల్మాషము (అన్నము) ను అనలుకంటె నొకటి
న్నరహెచ్చుగనుండును. యావకమును జానచేసినచు పిండిచేసినను
రెండింటిలగును. కోద్రవ వరక ఉదారక ప్రియంగువులను నిండిన
చో నన్నము మూడురెట్లును వీరీహాలయన్నము నాలుగురెట్లును
శాలిధాన్యపులన్న మైదురెట్లును వృద్ధియగును.

ధాన్యములను నానఁబెట్టినచో రెండురెట్లును మొక్కవచ్చు
నంతవఱకును నానఁబెట్టినచో రెండున్నరరెట్లును హెచ్చును. ధా
న్యములు భ్రీష్టములైనపుఁ డైదవవంతు వృద్ధియగును. కలాయము
లాజలు బారుగులు రెండింటిలు వృద్ధియగును.

అవిసెగింజలనుండి యాటవవంతును నింబకుశామ్రకపిథముల
నుండియైనవవంతును నువ్వులు కుసుంబములు మధూకములు ఇంగఱ
దీబ్బములు వీనినుండి నాలుగవవంతును తైలముతీయవచ్చును.

అయిదుపలముల కార్పాసక్షోమములనుండి యొకపలమునూలును తీయవచ్చును.

అయిదుద్రోణముల శాలులనుండి పదియాధకముల తండులములందీసి కలభమునకును, పదునొకండాధకములందీసి మత్తగజమునకును, పదియాధకములందీసి బేపనాహ్యములకును, నెనిమిదియాధకములందీసి పదాతులకును, ఏడాధకముల ముఖ్యులకును, నాక్షాధకముల దేపీకుమారులకును, నయిదాధకముల రాజనకును నాహారయోగ్యముగఁ జేయవలెను.

ఖండములుగాక పరిశుద్ధములగు తండులము లొకప్రీత్యము, దానిలోనాలుగవవంతు సూపము, సూపములోఁబదునాటనభాగము లవణము, నాలుగవభాగము నెయ్యిగాని మానెగాని యొక ఆర్యభక్తము (ఒకపూటకువలసిన భోజనము). అవిరజాతిపురుషునకార్యుఁడు భుజించు సూపములో నాటనవంతును అర్థభాగము తైలమునునుండవలెను. పురుషులయాహారములో నాలుగవవంతుతగ్గించి స్త్రీలకును సగముతగ్గించి బాలురకును నియ్యవలెను.

ఇరువదిపలముల మాంసమునువండుటకు సర్పకుటుంబము తైలము, ఒకపలము లవణము, ఒకపలము తొరము, రెండుధరణికలకటుకము అర్థప్రీత్యముపెరుగు నుండవలెను. ఎక్కువ పరిమాణముగల మాంసమును వండునపుడుకూడ దీనినిబట్టి యితరపదార్థముల పరిమాణమును నిణఁయింపవలెను. శాకముల కధ్యర్థగుణముగను శుష్కశాకములకు ద్వీగుణముగను పైపదార్థములఁ జేర్చవలెను.

హస్త్యశ్వముల యాహారపరిమితి తత్తత్ప్రకరణములలోఁ జెప్పబడును.

వృషభముల కొకద్రోణము మినుములుగాని యొకద్రోణము యనలపులాకముగాని యాహారము. తక్కినవిషయములందశ్వములకువలెనేయని యెఱుంగునది. ఇదిగాక ఒకతులము నువ్వులపిండియు దశాధకములపొట్టునువేయవలెను. మహిషములకును నువ్వుములకును

దీనికి రెండింతలయాహారము నియ్యవలెను. ఖరప్యసతరోహితముల కధ్రద్రోణయాహారము. ఏణకురంగముల కొకయాధకము. అజ ఏ డకవరాహముల కొకయాధకముగాని అర్థాధకముగానిధాన్యమాహారము. కుక్కలకొక ప్రస్థమోదనమును హంషక్రౌంచమయూరముల కధ్రప్రస్థమును నాహారము. దీనినిపట్టి తక్కినమృగపశుపక్షివ్యాళముల కొకపూజకుఁగావలసిన యాహారమునూహించుకొనునది.

బాగులను ఊకను లోహకర్మాంశములకును నున్న పురాణము కాల్పుటకుఁ గోష్ఠాగారాధ్యక్షుఁ డియ్యవలెను.

కణికల (నూకలులోనగువానిని) దానకర్మకర సూపకరులకు ను వారికియ్యఁగ మిగిలినదానిని బొదనిక అపూపకరులకు నియ్యవలెను.

త్రాసు మానభాండములు తిరగలి సన్నికల్లు రోకలిరోలు కుట్టక (ధాన్యమునుదంపు) యంత్రము రోచక(పిండివినరు) యంత్రము పత్రకము చేట జల్లెడ గంప పెట్టె చీపురు లోనగునవి గృహాపకరణములు.

(ఇంటిని) శుభ్రముచేయువారు రక్షకులు మోయువారు కొలుచువారు కొలిపించువారు ఇచ్చువారు ఇప్పించువారు కొలతలలోఁగలిగిన వప్తమును వసూలుచేయువారు దానులు కర్మకరులు—విప్రీవర్గములోఁ జేరినవారు.

ధాన్యమును సాతర వేయవలెను. తొరనస్తవలను గట్టివెంటులలోఁ జుట్టియుంచవలెను. తైలమును కుండలందును కాష్ఠకోష్ఠములందును లవణమాను నేలమీదఁను నుంచవలెను.

ఇది అధ్యక్షచోచారమున గోష్ఠాగారాధ్యక్షుఁడను

పదునైదవయధ్యాయము.

అదినుండి ముప్పనియాఱవ యధ్యాయము.

34 ప్రకరణము.

—పర్యావృత్తుడు.—

స్థలపథజలపథములనుండి నచ్చునట్టి నానావిధములగు స్థలజలజపర్యాములయొక్క సారాసారమూల్యభేదములను ప్రియాయత్నములను విశ్లేషనంజ్ఞేచక్రయవిక్రయములను పర్యావృత్తుడు డెల్లుగవలయును.

పలుచోట్లనుండి పర్యాముల నొకచోటికిఁదెప్పించి నానిఖరీమనుపెచ్చించి యీఖరీదులోనవి చెల్లించున్నప్పుడు వీనికంటెపెచ్చుఖరీదును పెట్టినచ్చును.

స్వభూమిజములగు రాజపర్యాములను నేకముఖముగఁజేసి వ్యవహారమును స్థాపింపవలెను; పరభూమిజములగువానిని ననేకముఖములుగఁజేసి వ్యవహరింపవలెను. ఉభయవిధములగు నీపర్యాములను ప్రజలకనుకూల మగునట్లమ్మించి ప్రజోపహితకరమగు నధికలాభమును వాఁపించవలెను. నిత్యముగావలసిననస్తుప్రలకుఁ గాలోపరోధమును ఏకముఖవ్యవహారమును కలిగింపరాదు. రాజపర్యామును నైదేహకులు బహుముఖముగ నిజీతక్రియమునకు విక్రయించి యందువలన రాజునకునచ్చిననష్టమునకై వైధరణమునిచ్చినవలెను.

కొలిచియమ్మ పర్యాములనుండి పదునాఱవవంతును తూనికప్రకారము వానినుండి యిటువదవవంతును లెక్కించివిక్రయించువానినుండి పదునొకండవవంతును వ్యాజినిచ్చుకొనవలెను.

పరభూమిజములగు పర్యాములఁదెచ్చువారి ననుగ్రహించి వారిఁదెప్పింపవలెను. నానికులకును సార్థవాహులకును లాభముకలుగునట్లు పరిహారము నియ్యవలెను. నహ్నోపకారులవైతప్పదక్కినవిదేశవర్తకులపై ధనిషయకములగు నభియోగములఁదేరాదు.

పర్యాధిష్ఠాతలు ఏకచ్ఛిద్రోనిధానమగు కట్టపెట్టెలో బణ్యామూల్యమునంతను నేకముఖముగఁజేసి దివసాస్తవభాగమందు ఇంతవిక్రయించఁబడినది క్షంతమిగిలినది అని పర్యావృత్తునికి చులామాహ

భాండసహితముగ సరింపవలెను.

ఇదియంతయు స్వరాష్ట్రమందలి వ్యాపారమును సంబంధించి నవిషయము.

పరరాష్ట్రములతోఁ జేయఁబడువ్యాపారము— పర్యాప్తిపణ్యముల యర్హముల్యమును దెలిసికొని పరరాష్ట్రమందియ్యవలసిన శుల్కవర్తిని అతివాహిక గుల్క తరదేయములును భక్తభాగవ్యయములును పోఁకాశేషించు ధనలాభ మెంతయోచూడవలెను. ధనలాభములేనిపక్షమున భాండనిర్వహణరూపమగు పర్యాప్తిపణ్యలాభ మేమైననుండిన దానిని తెలిసికొనవలెను. పిచ్చుట నాలుగవంతుపణ్యమును భయరహితమగుమార్గమున స్థలవ్యవహారమునకై పంపవలెను. (ఇట్లు పణ్యమును కొనిపోవునాఁడు) అటవీ అంతవాలపురముఖ్య రాష్ట్రముఖ్యులతో వారియన్త్రహము సంవాదించుటకు స్నేహముచేయవలెను. పన్నును పణ్యమును నాపదలనుండి రక్షించుకొనవలెను. తాను వెళ్లఁదలచిన ప్రదేశమును చేరలేనపుడు (మఱియొక్కడనైన) స్వర్వదేయశుద్ధముగ (పణ్యమును) విక్రియింపవచ్చును. లేక వారిపథమున దానిని మఱియొక రాష్ట్రమునకుఁ దీసికొనిపోవచ్చును.

(వెళ్లనపుడు) యానమునకగుఖర్చులు మార్గమందువలయు బత్తెము పర్యాప్తిపణ్యార్హప్రమాణము యాత్రాకాలము భయప్రీతికారము పర్యావృత్తణచరిత్రములు వీనినిగుఱించిన నిషయములనెఱుంగవలెను.

నదీపథములందలి వ్యవహారచరిత్రముల నెఱింగి ఏపట్టణముల నుండిలాభమువచ్చునో యాపట్టణములకు వెళ్లి లాభము లేనిపట్టణముల వదలి వెట్టువలెను.

ఇది అధ్యక్షసచివారిమునఁ బాధ్యక్షుడను

చదునాబవయధ్యాయము.

అదినుండి ముప్పదియేడవ యధ్యాయము.

35 ప్రకరణము.

—కుష్ఠాధ్యక్షుడు.—

కుష్ఠాధ్యక్షుడు. దవ్యవసానులరమూలమునకు గుప్తమును తెప్పించి ద్రవ్యవసములందుఁ గన్పొంతముల జేయుచును ఆపత్తి మయములందుఁ దప్పఁ దక్కినపుడు ద్వివ్యవసమునకు హానిచేయువాఁ యియ్యదనిన దండమును అత్యయమును నింఁచి పపలెను.

కుష్ఠవర్గము.

శాక (తేకు) తినిత ధన్వన అర్జున మధూక తిలక సాల శింశుప అరేమేద రాజాదన శిరీష ఖదిర సరళ తాల సర్జ అశ్వకాశా సోమపల్క కశామృ ప్రియక ధవాదులు సారవారువర్గము. ఉబజ చిషియ చప వేణు వంశ నాతిన కంటక భల్లూకాదులు వేణువర్గము. వేత్ర శోకవల్లి వాళి శ్యామలతా నాగలతాదులు నల్లీవర్గము. మంజ బల్బజాదులు రజ్జుసామగ్రినిచ్చును. తాళీతాళభూజములు పత్రివర్గము. కింశుక కసుంభ కుంకుమములు పుష్పవర్గము. కండమూలఫలాదులు ఔషధవర్గము కాలకూట సత్సరాభ హాలాహల మేషశృంగ ముస్త కుప్త మహానిష వేల్లరిక గార్దాబ్ధి బాలక మార్కట హైమతత కాళింగక నారదక అంకోల ఉష్ఠికాదులు విషవర్గము. కుంభగతములగు సర్పములు కీటములుగూడ విషవర్గములోనివే గోధా సేదక ద్వీపి శింశుమార సింహ వ్యాఘ్ర హస్తీ మహిష చమర స్యుర ఖడ్గ గోమృగ గవయములయొక్కయు మఱికోన్నివిధములగు మృగవశుపక్షి వ్యాళములయొక్కయుఁ జర్మాప్తిత్తన్నాయుదంతశృంగఖురపుచ్చములు కుష్ఠద్రవ్యములు.

కాలాయన తామ్ర స్పృత కాంస్య నీస త్రిపు వైకృంతక ఆరకూటాదులు లోహములు.

విదళ (బెరడు) మృత్తి కామయములు భాండిములు అంగార తుషభస్మములు మృగవశుపక్షి వ్యాళీవాటములు కాష్ఠత్పణవాటములుగూడ కుష్ఠవర్గములోనివి.

జీవనాధారమగునట్టియుఁ బుర్రక్షకుపయుక్తమగునట్టియుఁ బలువిధములగు కర్మాంతములను కుష్ఠావ్యక్తుఁడు బహిరంతఃసృజేశములందుఁ గుప్యోపజీవులచేఁ జేయింపవలెను.

ఇది అధ్యక్ష ప్రచారమున కుష్ఠావ్యక్తుఁడను

పదునేడవయధ్యాయము

ఆదినుండి ముప్పదియెనిమిదవయధ్యాయము.

36 ప్రకరణము.

— ఆయుధా గారాధ్యక్షుఁడు. —

ఆయుధా గారాధ్యక్షుఁడు యుద్ధోపయుక్తములును దుర్గకర్తోపయుక్తములును పరిపురాభిఘాతకములునునగు చక్రియంత్రో ఆయుధప్రాచరణ ఉపకరణములను వానిని తెలిసిన కృతకర్ములగు కాదశిల్పులచే నియమితప్రమాణకాలవేతనములకుఁ జేయింపవలెను. వాని ననుకూలమగు ప్రదేశముననుంచి అప్పుడప్పుడు స్థానపరివర్తనమును అతపప్రదానమును చేయుచు ఉష్ణోష్ణోహక్రిములచే నుపహతములగు వానిని మఱియుకప్రదేశమునకు మార్చుచుండవలెను. వాని జాతిరూపలక్షణప్రమాణ అగమమూల్యనిక్షేపములను తెలిసికొనవలెను.

సర్వతోభద్రో జామదగ్న్య బహుముఖ విశ్వాసఘాతి సంఘాటీ యానక వర్జన్యక అగ్రబాహు ఊర్ధ్వబాహువులు స్థిరయంత్రములు. పంచాలిక దేవదండ సూకరికా ముసల యష్టి హస్తీవారిక తాలచృంధి ముద్గర గదా స్పృక్షలా కుద్దాల అస్పాటిమ ఔద్ధాటిమ శతఘ్ని త్రిశూల చక్రిములు చరయంత్రములు. శక్తి ప్రాస కుంత హాటక భిండివాల శూల తోమర వరాహకణ్ణ కణయ కన్పిణ రాసికాదులు హలముఖములు. తాల చాప దారన శార్దూమయములకు వరుసగ కామృక కోదండ ద్రూగ్ధా ధనుస్సులను నామములు.

మూర్ఖుల అర్కశణ గచేధు వేణు ప్నాయువులనుండి అల్లెత్రాళ్లు చేయఁబడును. వేణు శర శలాకా దండనన నారాచములు యుభేదములు. ఛేదన భేదన తాడనములకై వానిముఖములు ఆయన అస్థి దారుమయములై చేయఁబడును.

నిస్త్రింశ మండలాగ్ర అసియష్టలు ఖడ్గభేదములు. ఖడ్గమహిషవారణవిషాణములు దారువు వేణుమూలములు. వీనిని కత్తిపిడులకై యుపయోగింతురు.

పరశు కుతార పట్టన ఖనిత్ర కుద్దాల చక్ర కాండచ్ఛేదనములు చూరకత్తి నగములొనివి.

యంత్రపాషాణ గోష్పాణపాషాణ ముష్టిపాషాణములును తిరగలియు సన్నికల్లును (తక్కిన) ఆయుధములు.

ఖురశ్వంగసహితములగు కర్కల శింశుమూర ఖడ్గ భేనుకహస్తిగోచర్మములచే జేయఁబడు పట్టకవచనూత్రకములు లోహజాలికలును వర్మములలోని భేదములు. శిరస్త్రాణ కంఠత్రాణ కూర్పాన కంచుక వారవారణ సట్టనాగోదరిక వేరి చర్మ హస్తికతాలమూలధమనికా కపాట కిటిక అప్రతిహతవలాహకాంతములు ఆవరణములు.

హస్తిరథాశ్వముల కుపకరించు నలంకారములును సన్నాహకల్పనాసాధకములును ఉపకరణము లయఁబడును.

ఐంద్రజాలిక ఔపనిషదికకర్మలను కర్మాంతకర్మలను శోధించుచుండవలెను.

ఆయుధశ్వరుఁ డాయుధములగుఱించి యవసరమును సంగృహీతమును ప్రియోగమును చెఱివోవుటను క్షయచ్యయములను తెలిసికొనవలెను.

ఇది అశ్వత్థప్రచారమున ఆయుధా గారాధ్యక్షుఁడను

పదునెనిమిదవ యధ్యాయము

అదినుండి ముప్పదిలోమిదివయధ్యాయము.

37 ప్రకరణము.

—అలామానపాతము.—

పాతవాధ్యక్షుడు పాతవక్ర్యాంతములను చేయింపవలెను.

పడినూషములుగాని అయిదు గురిచిందగింజలుగాని యొకను
చణామాషకము. పదునారుమాషము లొకసువణాము లేక యొక
కమాము. నాలుగుకమాము లొకపలము. యెనుబదియెనిమిది తె
ల్లవాలు ఒకరూప్యమాషకము. పదుగారుతెల్లవాలుగాని ఇరువది
తైబ్యములుగాని ఒకధరణము. ఇరువది తండులము లొకవజ్రధర
ణము.

అర్థమాషకము మాషకము రెండుమాషకములు నాలుగు
మాషకములు ఎనిమిదినూషకములు రెండుసువణాములు ఎనిమిది
సువణాములు పదిసువణాములు ఇరువదిసువణాములు ముప్పదిసు
వణాములు నలువదిసువణాములు నూఱుసువణాములు— ఇటు
లామానభేదములు. ధరణముల విషయమునంగూడ నిశ్లేయని యె
ఱుంగునది.

ఇనుముతోఁగాని మగధమేకలదేశజనులగు తాళ్లతోఁగాని
యెండతెగులుటచే క్షయముచెందనట్టియు నీటిలోఁదడుపుటచేఽచ్చిది
పొంగనట్టియుఁ బాతవాంతరములతోఁగాని ప్రతిమానములను (తూ
చుటకై కావలసినగుండ్లు) చేయవలెను.

అజంగుశములపొడవును ఒకపలముబరువునుగలలోహముతో
సెకత్రాసునుచేసి, పొడవునెనిమిదేసి యంగుళములచొప్పునను బరు
వునొకక్క పలముచొప్పునను వృద్ధిపఱచి పావిధములగు త్రాసు
లను తయారుచేయవలెను వానికి రెండువైపులనుకాని ఒకవైపున
మాత్రముగాని శిశ్యము (తక్కెడ) నుపసచ్చును.

ముప్పదియెడుపలములబరువును జెబ్బదిరెండంగుళముల పొడ
వునుగల లోహముతో సమన్వితమను త్రాసును చేయింపవలెను.
వానికి అయిదుపలముల బరువుగల మండలము (తక్కెడ) నొక

దానినికట్టి సమకరణమునర్పవలెను. పిమ్మట గమకముమొనలొక్కొక్కపక్షముచొప్పున హెచ్చించుచు పలముపజును, పలముమొనలు పదిపండ్లొందునదనైదు ఇరువదిపలములవఱకు సుక్ష్మకపలముచొప్పున వృద్ధిచేయుచు నటుతర్వాత బడేసిపలములచొప్పున నూటివఱకు హెచ్చించుచు సమకరణముగావించి, అక్షములందు (అయిదు పదిమొదలగు స్థానములందు) నాందీరేఖను గీయవలెను.

దీనికంటెద్విగుణముగు లోహభారమును తొంబదియాటగు శముల పొడవునుకల పరిమాణియను మతిమొక త్రాసును చేయించి దానిపై నిరువది యేబది నూరు పలములపరిమితిని తెలుపుగుర్తులను పెట్టవలెను.

ఇరువదిపలము లొకభారము. పదిధరణము లొకపలము. అట్టిపలములు నూరై నవో నొకఆయమాణి.

వ్యావహారికీ భాషనీ అంతఃపురభాషనీ యుక్తాస్త్రములు కలిమముగ నొకటికంటెనొకటి అయిదేసిపలములు తక్కువగుండును. వానిసంబంధమైన పలముకూడ సగము ధరణమునంతైన దగ్గుచుండును. దానిలోనియుత్తరలోహపుబరువు రెడేసిపలముల చొప్పునను వానియూమము ఆత్రేసియంగుళములచొప్పునను తగ్గియుండును.

మాంసము లోహము లవణము ములునుతస్నం దక్కినవానిని మొదిటిరెండుత్రాసులలోఁ దూచినప్పుడు (రాజునకు) అయిదు పలము లధికముగనియ్యవలెను.

ఎనిమిదిమూరలపొడవునుకలిగి గుర్తులతోను ప్రతిమానములతోనుకూడినట్టి కాష్ఠముతోఁ జేయఁబడిన త్రాసును మయూరపదాధిష్ఠితముగఁ జేయవలెను.

ఇరువదియైదుపలముల పెంటచెఱుగొక పృష్ఠముతలములనుడికించును. ఎక్కువతక్కువులకు నిశ్చేనరిచూచుకొనవలెను.

తులాప్రతిమానము లిట్లేటింగింపఁబడినవి. తర్వాత, రెండు పదలపలముల ధాన్యమాపము లొకఆయమానద్రోణము. నూట

యెనుబడియేడున్నరపలముల ఖాన్యమాషము లొకవ్యావహారికద్రోణము. నూట డెబ్బదియేడుపలము లొకభాజనీయద్రోణము. నూట యఱుపదిరెండున్నరపలము లొకఅంతఃపురభాజనీయద్రోణము. వీనిలో ఆఢగపృష్ఠకుడింబములు కృమముగ నొకదానికంటెను జీయొకటి నాలుగవవంతు తక్కువగనుండును.

సమనాటుద్రోణము లొకవారి. ఇరువదిద్రోణము లొకకుంభము. పదికుంభము లొకవహము.

శుష్కసారదారుమయముగను సమముగను కొలువఁబడుపదార్థములోనినాలుగవవంతు శిఖియందుఁబట్టునట్లుగను కొలచాత్రిమును నిర్మింపవలెను. రసపదార్థము నంతఃశిఖిముగఁ గొలుచుకొనవలెను. సురా శుష్ప ఫల తుషాంగారసుధలను కొల్చునపుడు శిఖామాసమునకు ద్విగుణముగ వృద్ధిచిచ్చుకొనవలెను.

ఒకద్రోణముయొక్క ఖరీదొకటింబావ్రపణము. ఆఢకము ఖరీదు ముప్పావ్రపణము. పృష్ఠముయొక్క ఖరీదు అఱుమాషకములు. ఒకకుడుంబము ఖరీదొకమాషకము. రసాదులమాసముల మూఱ్యములు ఏనికిరెండురెట్లు. ప్రతిమాసముల ఖరీదిరువదిపణములు. తులయొక్క మూల్యము దీనిలో మూడవవంతు. తులమాసములపైముద్రవేయుటకు నాలుగుపణములఁ బుచ్చుకొనవలెను. ముద్రలేనిమాసముల నుపయోగించువారిపై నిరుపదియేడుంబావ్ర పణముల దండమును విధించవలెను. ముద్రవేయుటకై ప్రతిదినము నొకకాకణిని పాతవాధ్యక్షుని కిచ్చుకొనవలెను.

తప్తఘృతమునకు ముప్పదిరెండవభాగమును, తైలమునకఱువదినాలుగవభాగమును తప్తవ్యాజిగ నిచ్చుకొనవలెను. ద్రావపదార్థముల కేఁబదియవవంతు మానస్రాసముగ నిచ్చుకొనవలెను.

కుడుంబ అర్థకుడుంబ పాదకుడుంబ అష్టభాగకుడుంబ మాసములనుకూడఁ జేయింపవలెను.

ఎనుబడినాలుగు కుడుంబములనెయ్యి అఱువదినాలుగుకుడుం

బములనూ నెయు నొకవారకము. వారకములో నాలుగవవంతొక
ఘటిక.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమునఁ దులమానపాతవమన

పందొమ్మిదవయధ్యాయము.

అదినుండి నలువదియవ యధ్యాయము.

38 ప్రకరణము.

దేశకాలమానము.

మానాద్యక్షుఁడు దేశకాలమానముల నెఱుంగవలయును.

ఎనిమిది పరమాణువులొక రథచక్రవిపుట్టు

ఎనిమిది విప్రుట్టులు ఒకలిక్ష.

ఎనిమిదిలిక్షలు ఒకయూకామధ్యము.

ఎనిమిదియూకామధ్యములు ఒకయనమధ్యము.

ఎనిమిది యనమధ్యములు ఒకయంగుళము; లేక మధ్య

మనరిమితిగల పురుషుని మధ్యమాంగుళియొక్క మ

ధ్యవక్రము గూడ నొకయంగుళమే.

నాలుగంగుళములు ఒకధనుర్గహము.

ఎనిమిదియంగుళములు ఒకధనుర్మష్టి.

పండ్రెండంగుళములు ఒకవితస్తి, (లేక) ఒకఛాయాపా

తవము.

పదునాలుగంగుళములు ఒకశమము, (లేక) ఒకపరియ

ము, (లేక) ఒకపదము.

రెండువితస్తలు ఒకయరత్ని (లేక) ఒకప్రాజాపత్యహస్తము.

ధనుర్గహముపాచ్చుగల రెండువితస్తలు ఒకపాతపిపీ

తమానహస్తము.

ఒకధనుర్మష్టితో గూడిన రెండు వితస్తాలకః గిష్కపిపి

యః గంగమసియః బేర్లు.

అంశపుఁగోతగాఁడుగ్గి కమ్మఁజపుఁబనివాఁడుగ్గిను నుపయోగించుకీమ్మపు నలువదిరెండంగుళములు. స్కంధావారదుర్గ రాజాంతఃపురములఁ గొలుచుటలో నుపయోగింపఁబడు కీమ్మపుకూడ నిదియే.

కున్యసనహస్తము ఏఁబదిచాలుగంగుళములు. రజ్జుమానఖాత పౌరుషమునగు వ్యాచుము ఏఁబదిచాలుగంగుళములు. నాలుగరిత్తులకు దండమునియొ ధనుస్సనియు నాళికయనియుఁ బాదపమునియుఁ బేర్లు. నూఁబయెనుఁబదియంగుళములొక గాహకపత్యకనుస్సు పథి పొగ్గికారమానగు కూడ నిదియే. అగ్నిచిత్తుల పౌరుషముకూడ నిదియే. బరిష్టాదేయనత్రాది ధర్మక్షేత్రముల మానమగు దండము పట్కంసపరిమితము.

పదిదండములు ఒకరజ్జువు. రెండురజ్జువులు ఒకపరిదేశము. మూడురజ్జువులు ఒకనివతఁనము. ఒకప్రక్క ద్విదండాధికమగుత్రిరజ్జుకము ఒకబాహువు. వేయిధనుస్సులు ఒకగోరుతము. నాలుగు గోరుతములు ఒకయోజనము.

దేశమానములిట్లు తెలుపఁబడినవి. ఇట్లువై గాలమానములు చెప్పఁబడును.

తుఱ్ఱి లవము నిమేషము కాష్ఠ కల నాళిక ముహూర్తము దివసపూర్వాసరభాగములు రాత్రి పక్షము మాసము ఋతువు అయనము సంవత్సరము యుగమని కాలమానములు. రెండుత్తులొక లవము. రెండులవమొకనిమేషము. అయిదునిమేషములొక కాష్ఠముప్పదికాష్ఠ లొకకళ. నలువదికళలొక నాళిక; (లేక) నాలుగుసువర్ణమాషకములనుండి నాలుగంగుళములు పొడవుగల తీగనుదీసి దానివలయపుమధ్య కేళియంతటి వలయముగల కుంభచ్ఛిద్రమునుండి ఆధికపరిమితిజలము క్రిందఁబడుటకుఁ బట్టుకాలము నాళిక. రెండు నాళిక లొకముహూర్తము. పదునైదుముహూర్తముల పరిమితిగల తీగనరాత్రీములు పైత్రీ ఆశ్వయుజమాసములందుండును. తర్వాత

ఆచార్యులములలో మూడుముహూర్తముల కాలముచొప్పున సోచ్యుడు దిగ్గుచునుండును.

సేడ యెనిమిదిపాదముల పొడవున్నపుడు సగట్టిలోలుగు నెనిమిదవభాగము, ఆచార్యులములన్నపుడు పదునాల్గవభాగము. నాలుగుపాదములున్నపుడు యెనిమిదవభాగము, రెండు పాదములున్నపుడు ఆరవభాగము, ఒకపాదమున్నపుడు నాలుగవభాగము, ఎనిమిదంగుళములున్నపుడు పదిలో మూడవభాగము, నాలుగంగుళములున్నపుడు యెనిమిదిలో మూడవభాగము, ఛాయ లేనపుడు మధ్యాహ్నము. దినముపరావృత్తమగునపుడుగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

ఆపాదమాసమందలి మధ్యాహ్నముమాత్రము నష్టచ్ఛాయముగనుండును. తర్వాత శ్రావణాదిషణ్మాసములలోని మధ్యాహ్నపుఛాయ రెండేసియంగుళములచొప్పున నృద్ధియగును. మాఘాదిమాసములలో నిది రెండేసియంగుళములచొప్పున క్షయమగుచుండును.

పదునైదహారాత్రములొక పక్షము. చంద్రనృద్ధిగలది శుక్లపక్షము. చంద్రక్షయముగలది బహుళపక్షము. రెండుపక్షములొకమాసము. ముప్పదియహారాత్రము లొకప్రకర్త మాసము. ముప్పదిన్నరహారాత్రము లొకసారమాసము. ఇరువదితొమ్మిదిన్నర హారాత్రము లొకచంద్రమాసము. ఇరువదియేడహారాత్రము లొకనక్షత్రమాసము. ముప్పదిరెండహారాత్రము లొకమహమాసము. ముప్పదియైదహారాత్రము లశ్వవాహులమాసము. నలువదియహారాత్రములు హస్తవాహులమాసము.

రెండుమాసము లొకఋతువు. శ్రావణాభాద్రపదములు వర్షఋతువు, చిత్తయుజకాతికములు శరదృతువు, మార్గశీర్షపుష్యములు హేమంతము, మాఘఫాల్గునములు శిశిరము, చైత్రవైశాఖమాసములు వసంతము, జ్యేష్ఠాషాఢములు గ్రీష్మము. ఉత్తరాయ

ణము శిశిరముతోఁ బ్రారంభమగును. దక్షిణాయనము వషః ఋతువుతోఁ బ్రారంభమగును. సంవత్సరమునకు రెండయనములు. అయిదు సంవత్సరము లొకయుగము.

సూర్యుఁడొక్కొకదినములో నలువదవభాగముచొప్పున నెకఋతువుతో నొకదినము హరించును. చంద్రుఁడు కూడ నట్లే చేయును. ఈవిధముగ మూడు సంవత్సరములకు మధ్యనొక యధికమాసము వచ్చుచుండును. అధికమాసము తొలుత గ్రీష్మములో వచ్చిన యెడల లదిరిగి అయిదవ సంవత్సరాంతమందు వచ్చుచు.

ఇది ఆధ్యక్షచరచారమున జేశకాలమానము

నిరుపదవ యధ్యాయము

అదినుండి నలువదియొకల వయధ్యాయము.

కి9 ప్రకరణము.

శుల్కార్థముగఁ జూ.

శుల్కార్థముగఁ జూచొక్కఋతుముగఁగాని యుదఋత్తుముగఁగాని మహాద్వారనమీపమున శుల్కకాలను తత్సూచకధ్వజమును స్థాపింపవలెను. నలుగురైదుగురు శుల్కగ్రాహకులు, సార్థోపయాతులుగ నుండినను, ఏమిరెవరు? ఎక్కడివారు? ఎంతవిలువగల వణ్యమును తెచ్చియున్నార? మీవణ్యముల కభిజ్ఞానముద్ర యెచ్చట వేయఁబడినది? అనువిషయములగుఱించి ప్రశ్నలడిగి జవాబుల నాస్మికొనవలెను.

ముద్రలేని వానివద్దనుండి దేయద్విగుణమును, కూటముద్రగలవారివద్దనుండి యెనిమిదిరెట్లును వసూలుచేసి ముద్రనుచెడఁగొట్టినవారిని ఘటికాసానమంతుంపవలెను. రాజముద్రను పరివరకసము చేసినపుడును వణ్యమునకు వేటగునామమిడినపుడును ఒక్కొక్కమూటకు ఒకటింబాపుపణము దండము

ధ్వజములమందుంపఁబడిన వణ్యవస్తువులయొక్క ప్రమా.

మును విలువకు వైదేహకులు, ఇది దీనిప్రమాణము, ఇది దీనిఘరిమ, దీనినెనరుకొనెదరు ? అని మూడుమార్లుపలికి కావలసినవారికి దాని నియ్యవలెను. కొనువారపోటీవలన మూల్యమువృద్ధియైనయెడల శుల్కముతోగూడనామూల్యస్పందినికోశమునకర్పింపవలెను. శుల్కభయమువలన బణ్యప్రమాణబణ్యమూల్యములను తగ్గించిచేప్పునపుడు తదతిరిక్తమునుకాని శుల్కాప్తగుణమునుకాని రాజునకియ్యవలెను. పణ్యమునుంచినభాండము తక్కువరకమైనదని మూల్యమును తగ్గించినపుడు సారభాండమును ఫల్గుభాండమని మోసముచేయునపుడు శుల్కాప్తగుణమునిచ్చుకొనవలెను. ప్రతిక్రేతభయమువలన బణ్యమూల్యమును హెచ్చుచేయునపుడా హెచ్చుమూల్యమునుకాని శుల్కద్విగుణమునుకాని రాజుతీసికొనవలెను. దానికి కప్పిపుచ్చిన శుల్కాధ్యక్షునికి శుల్కాప్తగుణము దండము. కావున బణ్యములను (హెచ్చుతగ్గులు లేక) తూచియుఁగొలిచియు లెక్కించియు విక్రయింపవలెను.

ఫల్గుభాండములవిషయమునను అనుగ్రాహ్యులవిషయమునను తర్కించిపనిచేయవలెను. శుల్కమునియ్యక శుల్కాన్తానమునతిక్రమించివెళ్లువారికి శుల్కమున కెనిమిదిరెట్లు దండము.

పథికులును ఉత్పథికులును దీనినంతయుఁ దెలిసికొనవలెను.

వైవాహికము అన్వాయనము (అరణము) బేపయానికములగుభాండములను యజ్ఞకృత్యప్రసవనైమిత్తిక దేవతారాధన చాళ్ల ఉపనయన గోదానవ్రత దీక్షాదులం దుపయోగింపఁబడు భాండములను శుల్కముఁబుచ్చుకొనక పీడిచిపెట్టవలెను.

ప్రక్కమార్గములనుండి వెళ్లువారికి స్త్రీయదండము. కృతశుల్కమగు పణ్యముతోగలిపి యకృతశుల్కమగుదానిని తీసికొనిపోవునట్టియు (ముద్రలేని) బణ్యపుటమునుభేదించి ముద్రగలిగినదానితోగలిపి తీసికొనిపోవునట్టియువతఁకులు పణ్యద్రవ్యమునేగాక దానికిసమానమగుమూల్యమునుకూడ రాజునకిచ్చుకొనవలెను. గోమయ

పలాలములతోఁ బ్రామాణముచేసి శుల్కస్థానములందుండి పణ్యము
ఁదీసికొనిపోవువానికి నుత్తమపాపానదండము.

శాస్త్ర సర్వ కవచ లోహ రథ రత్న ధాన్య పశువులతోఁ దీసి
కొనిపోఁగూడదని శాసించఁబడిన వానిఁగీతీసికొనిపోవువానికిక్షుణ్ణునిశ్చిం
చి పణ్యవాశనముచేయవలెను. పీనిలో దేనినైనఁ దీసికొనినచ్చినపు
డు ఉచ్చుల్కముగ శుల్క శాలకుబయటనే విక్రయింపవలెను.

పణ్యసహనము (బండి) పై నొకటింబాపుపణమును నీకఱున
ముపై నొకపణమును పశువులపై నర్ధపణమును త్సుద్రసశువులపైఁబా
దపణమును అంశభారముపై నొకమాషికను అంతపాలుఁడు పుచ్చుకొ
నవలెను. వత్సకులనష్టప హృతద్రావ్యముల నంతపాలుఁడు పుచ్చు
కొనవలెను.

విదేశములనుండివచ్చుపణ్యముల సారఫల్లుతలను పరిశీలింపి
వానిపైనభిక్షానముచేసి అధ్యక్షునికడకుఁబంపవలెను; లేక పైదే
హకన్యంజనునొకనిని ఆర్థప్రమాణములను తెలుపుటకై రాజుకడ
కంపనలెను. దీనినెఱింగినతర్వాత రాజుతనసర్వజ్ఞత్వప్రకటనమునకై
శుల్కాధ్యక్షునకు సార్థప్రమాణముగ నీవిషయమును తెలుపవలెను.
తర్వాతనధ్యక్షుఁడు వత్సకసంఘముతో, ఇదివీనిసారభాండము. కా
వున దీనినిదాపమాదు. రాజప్రభానమిట్టిదని తెలిసికొనుఁడు, అనిచె
ప్పవలెను. ఫల్లుభాండమునుదాచినపుడుశుల్కాధ్యక్షుఁడును సారభాం
డమునుదాచినపుడు సర్వాపహారమును దండములు

రాష్ట్రకీడాకరమైనట్టియు ఫలరహితమైనట్టియు భాండములను
దేశములోనికి రానియ్యకండి జేయవలెను. మహాపకారములగు
పణ్యములను దుర్లభ బీజములను శుల్కమును పుచ్చుకొనకయే దే
శములోనికి బ్రవేశపెట్టవలెను.

ఇది అధ్యక్ష ప్రచారమున శుల్కాధ్యక్షుఁడను

నిరుపదియొకటవయధ్యాయము

ఆదినుండి నలువదిరెండవయధ్యాయము.

40 ప్రోగణము.

శుల్కపద్యవచనము.

బాహ్యభ్యంతరములగు విదేశీయవణ్యములపై నిష్క్రమ్య ప్రవేశములందు శుల్కమునువసూలుచేయవలెను. ప్రవేశము (ఇతర దేశములనుండివచ్చునట్టి) లపై మూల్యపంచభాగమును పుష్పఫల శాకమూల కందపల్లక్య బీజశుష్కమత్స్యమాంసములపై గాఢపభాగమును వసూలుచేయవలెను. శంఖపశుమణిముక్తాప్రవాళహారము లవిషయమున వానినిగుఱించిన కర్మప్రమాణకాలవేతనఫలనిష్పత్తుల నెఱింగినపురుషులచే శుల్కనిణయమును చేయింపవలెను. యమదుకూలక్రిమితాన కంకట హరితాళ మనశ్శిలాహింగులుక లోహవణఽధాతువులపైని చందనఅగరు కలుకక్కియ సవరణములపైని, నురాదంతి అజినీ యమదుకూలనికర ఆస్తరణ ప్రావరణ కిమిజాతములపైని, అజైతకరోమవంతములపైని దశభాగముగాని సంచితభాగముగాని శుల్కము. వస్త్ర చతుష్పద ద్విపద సూత్రీ కాన్వాస గంధ భైషజ్య శాస్త్ర వేణు వెల్లల చర్మ మృద్భాండములకును, ధాన్య స్నేహ లవణ యౌర మద్య పక్వాన్నాదులకును నిరుచదవభాగముగాని యిరుచదియైదవభాగముగాని శుల్కము.

శుల్కమందైదవభాగము ద్వారాదేయము. దేశోపకారముగు నపు డీద్వారాదేయమును వసూలుచేయరాదు. వణ్యములను వాని జన్మస్థలములందమ్మరాదు. జన్మభూములగుగనులదగ్గఱనే ధాతువణ్యములను గొనునప్పుడాఱువందలపణములు దండము. పుష్పఫల వాటములనుండి పుష్పఫలము లఁగొనునపుడు ఏబదినాలుగు పణములును, తోటలనుండియే శాకకందములఁగొనునపుడు ఏబదియొకటి ముప్పావుపణములును, క్షేత్రములనుండియే సర్వసన్యములఁగొనునపుడు ఏబదిమూడుపణములును దండము. వ్యవసాయమువలనఁగలుగు ఫలితముపై యొకటిగాని యొకటిన్నరపణముగాని దండము విధింపవలెను.

కావున దేశ జాతి చరిత్రభేదములననుసరించి కొత్త చక్ర వ్యూహములకు శుల్కమునేర్పఱచి నేరముజేయువారిపై దండమును విధింపవలెను.

ఇది అధ్యక్ష ప్రాచారమున శుల్కవ్యవహారమును
యిరువది రెండవ యధ్యాయము.

అది యిండి నలువది మూడవ యధ్యాయము.

41 ప్రకరణము.

— సూత్రాధ్యక్షుడు —

సూత్రాధ్యక్షుడు నిపుణులగువారిచే సూత్రావర్తనస్త్రగజ్ఞా వ్యవహారములను చేయింపవలెను.

విధవలు అంగహీనులు కన్యలు ప్రవాజితలు దండప్రతీకాణమునుకొనువారలు వేశ్యమాతలు వృద్ధులగురాజదాసీజనము సేవచేయు లేని దేవదాసీజనము మొదలగువారిచేత ఊర్ధ్వ వల్ల కూర్చున్న తూల శణ తోమములఁ జేయింపవలెను.

సూత్రములయొక్క శ్లేష్మత స్థూలతమధ్యమతల ననుసరించి వేతనములు గల్పింపవలయును. మఱియు సూత్రముల బహ్వల్పమాణములఁబట్టి వీరికిఁజైలామలకోద్యతనముల ననుగ్రహించుచుండవలెను. సెలవురోజులలోఁ బ్రత్యేకముగ వేతనగౌరవములనొనరి వారిచేఁ బనులఁజేయింపవచ్చును. సూత్రములుతగ్గుచువుడుతద్ద్రవ్యానుగుణముగ వేతనమునుతగ్గింపవలెను.

కర్మప్రమాణముఁబట్టి యంతకాలములో నింతవేతనమునకై పనిచేయుచునుండి యిరిగికరించిన కాపులచేఁగూడ నధ్యక్షుడువారితోఁగలిసి యీయనులను చేయింపవచ్చును.

తొమ్మిదికూలక్రిమితానరాంకవకార్యాసూత్రములను వస్త్రములను చేయువారికి గంధమాల్యములనిచ్చి మఱికొన్ని బహుమానములఁగూడఁజేసి గౌరవించుచుఁ బనిచేయింపవలెను. వివిధములగు

వస్త్రాస్తరణవ్యావరణములను తయారుచేయించుచు నిపుణులగుశిల్పులచే గవచములఁ జేయింపవలెను.

తమ్ముఁడామె పోషించుకొనవలసిన ప్రాప్తితవిధములు అంగహీనులు కన్యకులు స్వగృహములనుండి వెలుపలికివచ్చు స్థితియందు లేనపుడు దానీజనులమూలమున వారికిఁబనులఁ గల్గింపవచ్చును. ప్రతిప్రాతఃకాలమునందును స్వయముగ సూత్రశాలకు సూత్రములఁ దెచ్చినవారికి వేతనములనిచ్చి వారిసూత్రభాండములఁ బుచ్చుకొనవలెను.

సూత్రపరీక్షకుఁ గావలసినంత వెలుతురునుసూత్రము నిలుపవలెను. (అధ్యక్షుఁడు) స్త్రీలముఖసందర్శనమును చేసినపుడును అన్యకార్యములగుఱించి వారితోసంభాషించినపుడును పూర్వసాహసదండమునకుఁ బొత్తుకొడగును. వేతనకాలాతిపాతముగావించునపుడును పనిచేయనివారికిఁగూడ వేతనములనిచ్చునపుడును మధ్యమదండమునకుఁబొత్తుకొడు.

వేతనము దీసికొని పనిచేయనివారికిని (వారికిచ్చినసూత్రముల విషయమై) భక్షణ అపహరణ అవస్థంబుములఁ జేయువారికిని అంగుష్ఠచ్ఛేదనమే దండము. కర్మకరులపరాధముచేసినపుడు అపరాధమునకనుగుణముగ వారివేతనములు తగ్గింపవలెను.

రజ్జువులను వర్మములనుచేయువారితో నధ్యక్షుఁడుకలిసి వారిచే వస్త్రాదులఁజేయింపవలెను. సూత్రములతో రజ్జువరత్రయములను వేత్రవేణువులతో యానయుగ్యోపయుక్తములగు సాన్నాహ్యబంధనీయములను చేయింపవలెను.

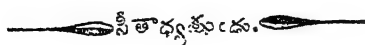
ఇది అధ్యక్షప్రసాదమున సూత్రాధ్యక్షుఁడను

నిరుపదిమూడవ యధ్యాయము.

అదినుండి నలువది నాలుగవ యధ్యాయము.

42 పౌరణము.

నీతాధ్యక్షుడు కృషి, తంత్ర, గుల్మవృక్షాయుర్వేదజ్ఞానై తన్ని
పుణులతోఁగలిసి సర్వధాన్యపుష్పఫలశాకకండమూల పాక్షిక్యతైష
కార్యానబిజములను కాలాతిక్రమణముగాకుండ సంపాదించి పలుమా
న్లుదున్న బడిని స్వభూమియందు దానకర్మకరదండప్రతికత్తలచే జ
ల్లించనలెను. కర్షణయంత్రే ఉచకరణబలీచర్దములను కర్తారకుట్టాక
(వడంగి) మేదకరజ్ఞావతక సర్పిగ్రాహులయొక్క సహాయమును
తగుసమయములందు గర్షకులకిచ్చి వారిపనులకు నష్టములేకుండున
ట్లు ప్రసత్తింపవలయును. వారి (లోపము) వలన గృహిణులముచె
డునపుడు ఫలహానికిసమముగ దండమును విధింపవలెను.

జాంగలపౌరదేశములందు బదునాట్రద్రోణముల వర్షమును
అనూపములందు చునదినాలుగు ద్రోణములును వ్యవసాయోపయుక్త
ములగు నశ్మక దేశములందు బదుమూడున్నరద్రోణములును అసం
తీదేశమందిరువదిమూడు ద్రోణములును అపరాంతమందును హిమ
వత్సర్వత్రాంతమందును కాలువలమూలమున వ్యవసాయముజరుగు
పౌరదేశములందును కాలానుగుణముగ నపరిమితముగను కురియుచుం
డును. (కావలసినవర్షములో) మూడవవంతు శాస్త్రణకాతిక
ములందును తక్కిన రెండువంతులు నీరెంటికిమధ్యనుండు మాసము
లందును పశినచో దానినిసుషుచూరూప (సమరూపవర్షము) మని
వ్యవహరింతురు.

బృహస్పతియొక్క స్థానగమనగర్భాభాసములనుండియు శు
క్రని ఉదియాస్తమయచారములనుండియు సూర్యసిప్రకృతివికృతుల
నుండియు వర్షోపలభిణ్ణుగవలయును. సూర్యసింబట్టిబిజసిద్ధిని బృ
హస్పతినిబట్టి స్తంభ కారిత్యమును శుక్రనిబట్టివర్షమును తెలిసి
కొనవలయును.

సప్తాహిక మేఘములు మూడు; కణశీరములగునవి యెరుగునది; అశపమేఘము లటునది. ఇనియేర్పట్టి కారణములు. వాతాతపయోగములు లేక మూడు మూర్లు దున్నుటకువీలగుచ్ఛ్లుగ వషణమేప్రదేశ. మందుఁబడునో యాప్రదేశము సస్యసమృద్ధమగునని చెప్పవచ్చును.

కావున సధ్యక్షుండధికోదకాల్పొదకములఁజట్టి సస్యములఁ జల్లింపవలెను.

శాలివృక్షికోదగ్రవతిలక్ష్మియంగుదారకవరాకములు పూర్వసస్యములు (వర్షకాలారంభమునఁజల్లఁదగినవి). పెనలు మినుములు శైబ్యములు మధ్యసస్యములు. కనుంభ మసూర కుళుద్ధ యన గోధుమకలాయ అతిసి సర్పవములు అపరసస్యములు. లేక ఋతువులననుసరించియైనను సస్యముల నెయవచ్చును.

వాతాతిరిక్తములగుభూములను నగముభాగమున కిచ్చి వేయవచ్చును.

స్వవీర్యోపజీవులగు కర్మకులు మిక్కిలికష్టపడి నాగుచేయువలెసిన స్వభూములనుండితప్పఁ దక్కినవాతాతిరిక్తములగు పొలములనుండి నాలుగవంతుగాని అయిదవంతుగాని తమకునష్టములేక యందునట్లు యధేష్టముగఁగాని యియ్యవచ్చును.

వ్యవసాయమునకై నీటిని గూడలు వేసిచేతితో దీసికొనిపోవువారు శలితమందయిదవభాగమును, భుజములపైఁ దీసికొనిపోవువారు నాలుగవభాగమును, నదులు సరస్సులు కూపములు తటాకములు మొదలగువానినుండి యేతములమూలమునఁ దీసికొనిపోవువారు నాలుగవభాగమును ఉదకభాగమును పన్నుగనిచ్చికోనవలెను.

అధ్యక్షుడు కర్మకరులసంఖ్యనుపట్టియు ఉదకప్రమాణమును నుసరించియుఁ గేదారహైమనగ్రైష్మకసస్యముల సేవ్యముచేయించవలెను.

శాల్యాదులు శ్రేష్ఠములగుసస్యములు. మండములు మధ్యములు. చెఱకు మిక్కిలిహీనమైనది; నీనినినాగుచేయుట మిక్కిలి

బాధకరముగను వ్యయకరముగను నుండును.

ఘనాఘాతప్రదేశములందు వల్లీ (దోళ బీర మొదలగు) ఫలములను, ప్రవాహంతప్రదేశములందుఁ బిచ్ఛత్రీ న్యుద్వీక ఇత్తువులను కూసపర్యంతములందు శాకమూలములను, లోతగు (తటాకములయఁ దుగుభాగమున) ప్రదేశములందు హరీతకములను సేవ్యము చేయవలెను. దుక్కిచాళ్ళిరెంటికిననుగు గంధభైషజ్యఉశీరహీరబేరపిండాలుకాదులను వేయవలెను. స్థల్యములును అనూపములునునగు బౌషధులను వానికిఁదగినభూములందుఁ జెంపవలెను.

ధాన్యబీజముల నేమరాత్రిన మఁచునందును నెండయందును నుంపవలెను కొశీధాన్యముల నిట్లే మూఁమరాత్రిలనటకుంపవలెను. చెఱకులోనగు కాండబీజములను మధుస్మృత సూకరవనలను వేడనుపూయవలెను. కాల్పినగోళులలోఁ బశువులయెముకలను వేడనువేసి వృక్షజాతులకు దోహదముఁజేయవలెను. కటువులను పచ్చివియునగు మత్స్యములను స్నూహితీరమునకులిపి మోసువులు పుట్టినతర్వాతఁ జల్లవలెను.

ప్రతి గింజలను పాముపొరనుకాల్చి వానిధూమమును వ్యాపింపఁజేసినచో నచటసర్పములుండవు.

బీజములఁ జల్లుటకుఁబూర్వము సువర్ణోదకసంపుకమగు నొక పిఠికిలిబీజములఁ జేతిలోనుంచుకొని, “ప్రజాపతయేకాశ్యసాయ దేవాయనమః; సదా సీతామేద్యతాం దేవీబీజేషు ధనేషు చండవాటహా” అనుమంత్రము నుచ్చరించిచల్లవలెను.

చేసినకృషికిఁదగినట్లు పాలకదాసకర్మకరులకు భక్తమునియ్యవలెను. వారికి నెలకొకటిఁ బావ్రహ్మముజీతము. కర్మానుసూపముగఁ గారువులకు భక్తవేతనముల నెవ్వఱుపవలెను దేవకార్యములనిమిత్తము ప్రశీణములగుపుష్పఫలములను, ఆగ్రాయనకర్మలనిమిత్తము ప్రశీణములగు వీరీహయవములను శోత్రియులు తపస్సులు తీసికొనవచ్చును. ఉంఛవృత్తులగువారు రాశీమూలమును గ్రహింప

వచ్చును.

పుట్టిఫలించిన సస్యముల నెల్లఁ గాలాతీతము యొక వేతొక చోటికిఁ దీసికొనిపోవలయును. తెలివిగలవాఁడుకొంచెము పొట్టుచై నను క్షేత్రమందుంపరాదు. (సస్యముల) నోసినవెంటనే మత్తెయొక చోట నొకదానితోనొకటి కలియకుండునట్లును శిఖరములెత్తుగనుండునట్లును కప్పలవేయవలయును. కళ్ళములనున్నటి నొకచోట కేర్పఱచుకొని అందలివారు అంగ్వికులుగను సోదకులుగను నుండవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున సీతాధ్యక్షుఁడను

నిరుపది నాలుగవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి నలుపదియైదవ యధ్యాయము.

43 ప్రకరణము.

— సురాధ్యక్షుఁడు. —

దుర్గజనపదస్కంధావారములందు సురాధ్యక్షుఁడు నిపుణులగు సురాకిణ్వావ్యవహారులచే సురాకిణ్వాములఁ దియూరు చేయించవలెను. విక్రయక్రయముననుసరించి వ్యవహారము నేకముఖముగఁగాని, య నేకముఖముగఁగానిచేసి (నిణీతప్రదేశమునఁజప్ప) వేటుచోట న్యవ హరించు కర్తృకృత్యవికృతల కాటుచుండలపణములు దండమునధి పవలెను. సురను గ్రామములనుండి వెలుపటికిఁదీసికొనిపోఁగూడదు. సురనమ్మనట్టిసుకాణము లొకటి నొకటికలియక యుండవలెను.

కర్మలగు నిద్రైశింపఁబడిన నొకరులు ప్రచూదము పొందకుం డునట్లుగను అర్జునులగువారు మర్యాదాతిక్రములు కాకుండునట్లుగను తీర్ణ్యులత్యంతోత్సాహులు కాకుండునట్లుగను పాపుకుశంబముగాని, ఒకకుశంబముగాని అర్థకుశంబముగాని, అర్థస్థముగాని వారుపా నాగారములలోఁ దా)గవచ్చును. జ్ఞాతశౌచులగు వారుసురనిర్మితికిఁ దీసికొనిపోవచ్చును.

(పాధారణముగ) అందఱును పానాగారముందే త్రాగవలెను. (మోసపుచ్చి యపహరించిన) నిక్షేప ఉపనిధి స్రోయోగ అపహృత అనిష్టోపగతద్రవ్యములఁ బట్టుకొనుటకై పానముచేసినతర్వాత పానచటనేనిలిపి అన్వామికములగు హిరణ్యముల నపహరించినవాని నేదియోయొకమిష చేబైకిఁబిలిచి పట్టుకొనినలెను అత్యంతమును అనాయత్నిత్యములనుకూడ నిష్టేచేయవలెను.

కొత్తనురలు తక్కువఖరీదునకట్టుకూడదు. దుష్టనురలువేలూకవోటనమ్మనచ్చును; లేక వేతనములకుబదులుగ దానకర్మకడలకుఁగాని (గుట్టములు మొదలు) వాహనపానీయముగఁగాని సూకర పోషణమునకైగాని యుపయోగింపవచ్చును.

అనేకకక్ష్యములను విభక్తములగు శయనాసనములను గంధ మాల్యోదకములను తత్తదృతువునకనుగుణముగు సుఖనస్తువులను కలిగియుండునట్లుగఁ బానాగారముల నిర్మింపవలెను. పానాగారములందు గూఢచారులుదాగియుండి క్రేతిలుచేయుచ్యయము నిత్యమూనైమిత్తికమా యనువిషయమును ఆగంతువులచర్యను మత్తనువులగువారి యలంకార చ్ఛాదనహిరణ్యములను తెలిసికొనవలెను. అలంకారాదులలోనేనైన పోగునపుడు సతకకుఁడువానినిచ్చుకొనుటయేగాక వానిమూల్యమంతటి దండమునుకూడ భరింపవలెను. సంస్కృతములగు కత్యోవిభాగములందు వతకకులుండి పేళలరూపులగు స్వదాసీజనములమూలమున అవాస్తవ్యులు ఆర్యరూపులు మత్తనువులగునాగంతువుల భావములను తెలిసికొనవలెను.

మేదక వ్రేసన్న ఆసవ అరిష్ట మైరేయ మధువులలోఁ బకద్రోణముదకము అర్థాధకముతండులములు మూఁడుపౌష్ఠములుకిన్యామును కలిపితయారుచేసినచో మేదకమగును. పండ్రొండుప్రస్థములపిండి అయిదుపౌష్ఠములకిన్యాము పుత్రకత్వము జాతిసంభారమును కలిపితయారుచేసినచో బ్రేసన్న యోగ మేర్పడును. ఒకతులము వెలగ పండు అయిదుతులములపంచదార ఒకపౌష్ఠముతేనెయుఁ గలిపినచో

అనవసరము. ఇందొక్కొక్కపాటెక్కున ప్రసించు ప్రశ్నమగునానవసరము నియుఁ నొక్కొక్కపాట్రతగ్గించినచోఁ గనిష్టమగునానవసరమనియుఁ నెఱుంగునగు.

వ్యాధులలో నుపయోగింపఁదగిన యరిష్టములఁ బ్రశ్నేకము గఁ జకిత్సకులనుండి తెలిసికొనునది.

మేషశృంగీవృక్షపు బెరఁకుకపాచుము గుడము పిప్పలి మరీచి తిరిఫలములఁగలిపినచో మైశ్రేయమగును. గుడయు క్తములగు సురలన్నిటిలోఁ దిరిఫలసంభారము గలుపవలెను.

ద్రాక్షపండ్లరసము మధువు. ఆయా దేశములఁబట్టిదానికీఁగా పిశాయసము హరిహారకమనునామధేయములు గలవు.

పచ్చిదిగాని యుడుకఁ బెట్టినదిగాని యొకప్రోణమునుపపిండి మూఁడురెల్లు తండులములు ఒకకర్షము మోరటాదులును కలిపినచోఁగిణ్యమగును.

పాఠ లోధి తేజోవతి ఏలా వాలుక మధు మధురసా ప్రియంగు దారుహరిద్రా మరీచి పిప్పలీప్రధృతులు అయిదుకర్షములు మేదకప్రసన్నములలో సంభారములుగ నుపయోగింపవలెను. మధూకనిర్యూహాయు క్తమగుకటుశర్కర ప్రసన్నమున కింపగురంగును కలుగఁజేయును. ఒకకర్షము చోచచిత్రకవిలంగగజపిప్పలులు, రెండుకర్షములు క్రిముకమధుకముస్తాలోధిములకలిపి తయారుచేసినచో అనవసంభారమగును. పైవానిలోఁ బదియవభాగమునుజేర్చి తయారుచేసినచో బీజబంధమగును. శ్వేతసురకుఁ బ్రసన్నాసంభారమును కూర్చవలెను.

మామిడిపండ్లతోఁజేసినసుర రసోత్తరముగఁగాని బీజోత్తరముగఁగాని యుండవచ్చును. అది సంభారముతోఁగలిసినప్పుడు మహాసుయగును.

మోరటా పలాశ దత్తూర కరంజ మేషశృంగి క్షీరవృక్షకపాయములతో భావనచేయఁబడినట్టియు, లోధి చిత్రక విలంగ పాతా

ముస్తా కళాయ యవ దారుపారిద్ర) ఇందీవర శతపుష్ప అసామగ్గ
నప్తపర్ణ నింబములకల్కము సగము చేర్చబడినట్టియు, ఒకపిడికిలి ధ
గ్ధకటశర్కరతోఁగూడినట్టియు రాజపేయమగునొకకుంభమునుర త్రా
గుటకుఁ జాలరుచిగ నుండును. అయిదుపలములశర్కర దీనికి రసస్మ
ద్ధినికలిగించును.

ఏవైనగొప్పకార్యములసమయమున గృహస్థులు వారిగృహ
ములందే శ్వేతసురసుకాని ఔషధములనిమిత్తమై అరిష్టమునుకాని
మఱియేవిధమగుసురసుకాని తయారుచేసికొనవచ్చును. ఉత్పన్ననచూ
జయాత్రాసమయములందు నాలుగుదినములవఱకు సురసుతయారుచే
యునధికారమును నలయువారికియ్యవచ్చును. అట్టివారినుండి పౌ
హ్వాణాంతముగదినమునకింతయని యత్యయమునుపుచ్చుకొనవలెను.

స్త్రీలునుబాలుగును సురాకిణ్వావిచయములఁ జేయవలెను.

సురాధ్యక్షఁడుగాక తక్కినవారు తయారు చేసినసురసమ్ముచా
రు నూటికైదుచోప్పున ఖల్కమునిచ్చుకొనవలెను.

సురమేదకఅరిష్టమధుఘ్లాఘ్లాసీధువుల దినవిక్రియమును
మాసహారణ్యములవలనఁ గలిగినవ్యాజిని తెలిసికొని, యుచితమగు
వైధరణమునువిధించి వ్యాపారమును (అధ్యక్షఁడు) నడిపింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున సురాధ్యక్షుఁడను

నిరుపదియైదవయధ్యాయము.

అదినుండి నలవదియావవ యధ్యాయము.

42 ప్రకరణము.

— సురాధ్యక్షఁడు. —

గాజసంరక్షణలోనున్నట్టియు రాజసంరక్షితవనములో నివసిం
చునట్టియు మృగవశుషక్షిమత్స్యములకు బంధనధహింసలుగలిగించు
వానికి నుత్తమదండమును, అభయనములఁ బ్రవేశించుగృహస్థులకు

మధ్యమండమును విధింపవలెను. క్రూరస్వభావములేని మత్స్యములకు బంధవధహింసలుగలిగించువారికి నిరవదియాయుమున్నవ యములపండము మృగపశువుల నీవిధముగఁజేయువారి కింతకురెను రెట్లు దండము.

క్రూరస్వభావముగలజంతువు లితరులచేబట్టుకొని బడినపుడు వానిలోనాటవంతును శుల్కముగఁదీసికొనవలెను. మత్స్యముల పైని మృగపశువులపైని దశభాగముగాని యంతకంటెనధికముగాని శుల్కమును విధింపవలెను.

పక్షిమృగములలో నాటవవంతును నభయననములందు స్వేచ్ఛగనుండుటకై విడిచిపెట్టవలెను.

సముద్రమించిలి హస్త్యశ్వపురుషవృషగర్ధభాకృతిగలిగిన మత్స్యములను, నాంసనాదేయతటాకకుల్యోద్భవములగు మత్స్యములను, క్రొంచడతోక్కొక్కదాతూహహంసచక్రీనాకజీవంజీవకభృంగరాజచకోరమత్తకోకిలమయూరశుకమదనశారికలులోనగు విహారపక్షులను, మంగళకరములగు నితరపక్షిమృగములను హింసాబాధలనుండిరక్షింపవలెను. దీనినతిక్రమించినవారికిఁ బూర్వసాహసదండము.

అప్పటికప్పుడు చంపఁబడిన మృగపశువులమాంసము నెఱుకలనుండివేటుపఱచి యమ్మనలెను. ఎముకలతోఁగలిపి యమ్మినచోఁ బ్రతిపాతము నిచ్చుకొనవలెను. తూరికలో మోసపుచ్చినయెడల నప్తమునకెనిమిదిరెట్లెచ్చుకొనవలెను.

పైచానిలో వత్సములు వృషభములు గోవులుననభ్యములు. వీనిసనధించువానికి నేఁబదిపణములు దండము. ఇతిరమ్మగములనురహితము క్లిచ్చఁజచ్చిచచ్చువానికి నేఁబదిపణములుదండము.

సూనాగారిమునకు వెలుపలఁజంపఁబడిన మృగములయొక్క మాంసమును శిరస్సు పాదము ఎముకలులేనట్టిమాంసమును దుర్గంధముగనట్టిదానిని స్వయముగఁజచ్చినట్టిదానిమాంసమును విక్రయించరాదు. వీనిని విక్రయించువారికిఁ బండెగ్గిండుపణములుదండము.

అభయనములలోని పశుమృగవ్యాళమత్స్యములు దుష్టములైనప్పుడు వానినచటనుంపక బయటికిఁదీసికొనివెళ్ళి బంధించి వధింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షచర్యమున మానాధ్యక్షుఁడను

నిరుపదియాటవ యధ్యాయము.

అదినండి నలువదియేడవయధ్యాయము.

43 ప్రకరణము.

గణికాధ్యక్షుఁడు.

గణికాన్వయమందుఁ బుట్టినదానిఁగాని అట్లుపుట్టినదానిఁగాని రూపయావనశిల్పసంపన్నయగు నొకతేను వేయిపణములిచ్చి గణికనుగాఁ జేయవలెను. అందులో సగమువేతనమునిచ్చి ప్రతిగణికనొకదానిని నియోగింపవలెను. అట్టిగణిక పాటిపోయినప్పుడును మృతి చెందినప్పుడును దానినిమార్తెగాని చెల్లెలుగాని దానిస్థానమందుఁజేరి యావేతనమును పుచ్చుకొనవచ్చును. లేక దానితల్లి ప్రతిగణికనొకదాని నేర్పింపవచ్చును. వీరెవ్వరు లేనప్పుడు దానియూస్తినిప్రభువు హరింపవచ్చును.

ఛత్రభృంగారవ్యవసానిగా పీఠికారథసేవలలో విలాసాతిశయముకలుగుటకై వేశ్యాజనమును సౌభాగ్యాలంకారములఁబట్టి కనిపింపఁజేయు మధ్యమోత్తమనిభాగములుగ నేర్పఱచి వేలకొలదిపణముల వేరినమును వారికియ్యవలెను.

సౌందర్యముచేసినగణికను వేశ్యమాతగనొనర్పవలెను.

గణికానిష్క్రయ మిరువదిపాలుగు వేలపణములు. గణికాపుత్రానిష్క్రయము పండ్లొండు వేలపణములు.

ఎనిమిదివత్సరముల వయస్సునుండి గణిక రాజనొద్దఁగుశీలపకర్మ (గానము) చేయవలెను.

భగ్నభోగలగుగణికలచేతను, దాసీజనముచేతను కోష్ఠాగారమహాసనములందుఁ బనులఁజేయింపవలెను.

రాజసేవనుమాని మఱియొకనికి స్వాధీనమైనగణిక నెలకొకటింబాపుపణముచొప్పున (దండము) నిచ్చుకొనవలెను.

గణికల భోగమును దాయమును ఆయవ్యయములను ఆయతిని గణికాధ్యక్షుఁడు నిర్ణయించి వారుచేయు నతివ్యయకర్మల వారిపనలెను.

మాతృహస్తమందుఁదప్పఁ దక్కినచోట నెక్కడనైనఁదనయాభరణములనుఁచినగణికకు నాలుగుంబాపుపణములు దండము. తనయాస్తినివిక్రియించినప్పుడును తాకట్టుఁబెట్టినపుడును ఏబదింబాపుపణముల దండము. వాక్పాగవ్యము గావించినగణిక కిరువదినాల్గుపణములును దండపారువ్యమైనర్చినదానికి ద్విగుణమును కణకచ్చేదముచేసినదాని కేబదింబాపు పణములును వేలుగ నొకటిన్నరపణమును దండము.

అకామయుఁ గుమారియు నగుగణికను బలాత్కరించినవానికుత్తమనాహపదండము. సకామయగు గణికాకుమారితో సంబంధముగలిగినవానికిఁ బూర్వసాహసదండము. అకామయగుగణికను నిర్బంధపఱచువానికిని అట్టిదానినిబలాత్కరించి తీసికొనివెళ్ళిపోవువానికినిఁ బ్రాణవిచారణముచే విరూపిగఁజేయువానికిని సహసపణములు దండము. మఱియు స్థానవిశేషములఁబట్టి నిష్క్రియద్విగుణమువఱకు దండమువిధింపవచ్చును. అధికారస్థానమందుండుగణికను కొట్టినవానికి నిష్క్రియత్రిగుణమును, వేశ్యమాతను వేశ్యకుమార్తెను రూపదాసీజనమును కొట్టినవానికి నుత్తమసాహసమును దండములు.

అదజివిషయమునను తొలిమాతొనర్చిన యపరాధమునకుఁ బ్రథమశిక్షయు రెండవమాఱుచేసినచోద్విగుణమును మూడవమాఱుచేసినచోఁ ద్రిగుణమును నాలుగవమాఱిష్టానుసారముగను దండమునిధింపవచ్చును.

రాజాజ్ఞపైఁ (రాజుచేను నాహరింపఁబడిన) బురుషునిఁ బొందుకొప్పుడనిగణికను నేయిదెబ్బలుకొట్టవలెను, తేక అయిదు వేలపణములదండమునైన విధింపవలెను. భోగద్రవ్యము గ్రహించియుఁ బురుషునిఁబొందుట కిష్టపడనిగణికకు నాద్రవ్యమునకు ద్విగుణముగుదండము పుంఘంఁకు వ్యాధితుంఁకుగను దోషిగను నుండునపుడు పుంఘంఁకునపుడు నింటనుండియు వానితోభోగంపనిగణికకు భోగద్రవ్యాప్తగుణదండము.

పురుషునిఁ జంపుగణికకు నగ్నిప్రవేశముగాని యుదకప్రవేశముగాని దండము.

గణికయొక్క ఆభరణద్రవ్యములనపహరించు పురుషునికిభోగద్రవ్యమునియ్యనివానికిని అప్రగుణదండము.

గణిక తనభోగద్రవ్యమును ఆయతిని భోగపురుషుని యధ్యక్షునకుఁ దెలుపవలెను.

నటనర్తకగాయకవాదకవాగ్దీపనకుశీలవప్రవకసౌభిక్షచారణులవిషయమునను స్త్రీలను శాస్త్రువారివిషయమునను వ్యభిచరించు స్త్రీలవిషయముననుకూడ నిశ్లేయని యెఱుంగునది.

పైఁజెప్పిన నటనర్తకాదులు విదేశములనుండి వచ్చినపుడు పంచపణములనిచ్చికొని ప్రదర్శనాధికారమును పొందవలెను.

రూపాజీవలు నేలకుఁబెండురోజుల భోగద్రవ్యమును రాజున కిచ్చిగొనవలెను.

గణికలకును దాసీజనమునకును రంగోపజీవులకును గీతవాద్యపాఠ్యనృత్తనాట్యాక్షరచిత్రానీతా నేణుమృదంగవరచిత్తజ్ఞాన గంభీరమాల్యసంయూహాసంపాదనసంవాహన వేళికలజ్ఞానముల బోధించువానికిని రాజమండలమునుండి యాజీవముచేర్పఱుపవలెను.

గణికాపుత్రులను సర్వతాళానచారులతో ముఖ్యులగురంగోపజీవులుగఁ దయారు చేయవలెను.

సంజ్ఞాభాషాంతరజ్ఞులైనవారిభార్యలను వారివంటి మజ్జిగొండ
జిని శత్రుప్రచారులకుఁ బ్రమాదఘాతములు గలిగించుటకై ప్రయో
గింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున గణికాధ్యక్షుఁడను

నిరుపదియేడవ యధ్యాయము.

అదినుండి నలువదియొనిమిదవ యధ్యాయము.

44 ప్రకరణము.

నావధ్యక్షుఁడు

నావధ్యక్షుఁడు నముద్రీనయూనతరప్రచారములను సదీనుఁ
ఖతరప్రచారములను స్థానీయాదుల సమీపమందుండు దేవసరముల
యొక్కయు విసరములయొక్కయు నదులయొక్కయుఁ దరప్రచార
ములను పరీక్షించుచుండవలెను.

పీనితరమందుండు గ్రామములవారు కష్టమగువన్నను, మ

త్యబంధకులు పట్టాగమగునొకహాటకమును, వతకకులు పట్టణము
లలో మామూలుగనుండు శుల్కభాగమును, రాజనొకలలోఁ బ్ర
యాణముచేయువారు యాత్రావేతనమును నిచ్చుకొనవలెను.

ముక్తాగ్రాహకులును (రాజనొకనుపయోగించునపుడు) నొ
కహాటకమునియ్యవలెను, లేదాస్వనొకలనుపయోగించుకొనవలెను.
శంఖముక్తాధ్యక్షులు ఖన్యధ్యక్షుఁడొనర్చుననులఁ జేయవలెను. పట్ట
ణాధ్యక్షుని నిబంధనలను పణ్యపట్టణముల యాచారముల ననుసరిం
చుచు (నావధ్యక్షుఁడు) వానివనుల నెరవేర్చవలెను.

మూఢవాతాహతమగునానను (దరిజేరినపుడు) తండ్రినలె ర
క్షింపవలెను. ఉదకమువలన నష్టపడినపణ్యములను శుల్కరహితము
లుగఁగాని అర్థశుల్కములుగఁగానిచేసి యాత్రాకాలములందుఁ బణ్య
పట్టణములకంపవలెను.

ప్రయాణముచేయుచు (దారిలో) రేవునుచేరినట్టి నాకలనుం
డి శుల్కమును పుచ్చుకొనవలెను. హింసాకరములును, శత్రుదేశ

మునుపటి సోయిచట్టియుఁ బణ్యపట్టణసాంప్రదాయములకువిరుద్ధముగఁ బ్రవర్తించునట్టియు నౌకలనునాశముగావింపవలెను.

హేమంతగ్రీష్మఋతువులందుసహితము పూర్తిఁ గల్గినచేతఁ బ్రశంబించునదులలో నడచునావలందు శాసనికనియామకదాత్రరశ్మిగాఁగూడఁ జేసెనకు లధిష్ఠించియుండవలెను. వషాకాలమునందుమాత్రము పవనహించు తుదననదులలోనినావలను తుదగులునడిపింపవచ్చును.

రాజద్రోహులు దాటకుండునట్లు రేవులందుఁ గట్టుదిట్టముల నేర్పఱుపవలెను.

అకాలమందును అతీర్థమందునుచరించు వానికిఁ బూర్వసాహసదండము. కాలమందును తీర్థమందునుకూడ రాజాజ్ఞ లేకదాటువానికి నిరుపదియాఱుముప్పావ్రపణములు దండము. కైవత్కతులును, కాష్టత్యణభారపుష్పఫలవాటపండములఁ దీసికొనిపోవు వారికిని గోపాలకులకును దూతలననుసరించుటకై పోవువారికిని సేనలకువలయు భాండప్రయోగప్రచారములఁదీసికొనిపోవువారికిని సొంతపడవలలో దాటువారికిని అనూపగ్రామములవారికిని బీజభక్తద్రవ్యావస్కారములను తీసికొనిపోవువారికిని పైదండము విధింపరాదు.

బ్రాహ్మణప్రవ్రజితశాలవృద్ధవ్యాధితశాసనహరులును గర్భిణులును నావద్యక్షునిముద్రనుపొంది (అత్యయమునియ్యకయే) వాటవచ్చును.

మామూలగ రాష్ట్రములలోనికివచ్చు విదేశవర్తకులువారి యర్థప్రమాణములతోఁగూడ రేవునట్టణములఁ బ్రవేశింపవచ్చును.

పరునిభార్యను, కన్యను, ధనమును నవహరించినవానిని శంకితుని అవిగ్నుని భాండము లేవియులేనివానిని బరువగు గొప్పభాండమునుకప్పి మోసికొనిపోవువానిని అప్పటికప్పుడు కొత్తవేషమువేసి కొనినవానిని అదివఱకుండినవేషమును దీసివేసికొనినవానిని ప్రవ్రజితుని వ్యాధితునివలెనటించువానిని భయచునటించువానిని సారభాండశాసనశస్త్రాగ్నుల గూఢముగఁ గొనిపోవువానిని విషహస్తాని

మున్నగ్గి లేక దీక్షుకప్రయోగముచేయువానిని పట్టుకొనవలెను.

భారముతోగూడిన క్షుద్రప్రశున్ననకును మనుష్యునకును పోల్కముకమావకము. శిరోభార కాయభారములకును గవాక్షములకును రెండుమావకములు. ఉష్ణచుహిషములకు నాలుగుమావకములు. లఘుమానమున కయిదుమావకములు. గోలింగము(పడ్లబండి) న కాటుమావకములు. పణ్యభారమునకుఁ బావుమావకము. దీనినిపట్టియితరభారముల శుల్కము నెఱుంగునది. మహానదులయందు దీనికిరెండురెట్లు శుల్కము.

అనూపగ్రామములలోనివారు కష్టమగుభక్తవేతనమునునా

వికులకు నియ్యవలెను. ప్లాంతదేశములలోఁ బడవలననువువారుశుల్కమును అతివాహికమును నశింపిని పుచ్చుకొనవలెను. ముద్రలేక ప్రయోగముచేయువారిభాండములను వారుతిసికొనవచ్చును.

అతిభారమువలనఁగాని అకాలాశ్చిములందు నడుపుటచేతఁగాని పుగఁబోవకరణహీనమగుటచేతఁగాని అసంస్కృతమగుటచేతఁగాని నావభగ్నమగునపుడు (ప్రయోగికులకుఁగలుగు నష్టవినిష్టముల నధ్యక్షుఁడెచ్చుకొనవలెను.

ఆమాధశుద్ధాప్తమొదలు శాతీకమానములొపుగఁ బడవలుననువలెను. అధ్యక్షుఁడు కార్మికునినుండి తద్వ్యవసారమును తెలిసికొని రోజువారిగ నాదాయమును పుచ్చుకొనుచుండవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున నావధ్యక్షుఁడను

నిరుపదియొనిదన యధ్యక్షుఁడు.

అదినండి నలువదితోమీదన యధ్యక్షుఁడు.

45 ప్రకరణము.

—గోధ్యక్షుఁడు—

గోధ్యక్షుఁడు వేతనోపసాహికము కరవృత్తికరము భగ్నోత్పత్తిప్రకము భాగానుప్రవిప్రకము వ్రజవర్తగ్రము నప్తము వినప్తము ధీర

ఘృతసమూహములను పరిశోధించుచుండవలెను.

నూరేసిధేనువులకొక గోపాలుఁడు, ఒకసింహారకుఁడు (గడ్డిని వేయువాఁడు), ఒకదోహకఁడు, ఒకమంథకఁడు, ఒకలుబ్ధకఁడు చొప్పున వేతనములనుపుచ్చుకొనుచు గోవులఁబాలింపవలెను. క్షీరఘృతములఁబుచ్చుకొనుపద్ధతినైనచో వీరు వత్సలనుహింసించుతురుగావున వేతనోపగ్రాహకము యుక్తము.

సంసత్సరమున కెనిమిదవారకములఘృతము, ఒకపణికము పుచ్చము, ఒకపణికమంతచర్మము నిచ్చునియమముతో సమానసంఖ్య గలఁద్రుధేచుగర్భిణీప్రేహవత్సతరులనునూటిని పాలించుపద్ధతికిఁ గరప్రతికరమనిపేరు.

సమానసంఖ్యగల వ్యాధిత న్యంగ అన్యదోహ దుర్దోహ పుత్ర ఘ్నులగు ధేనుశతమును వానినుండిలభించు క్షీరాదులలో భాగమిచ్చుపద్ధతిని పాలించుట భగోన్నతస్పృష్టకము.

పంచకూటవీభయమువలనఁ బశువులగోధ్యక్షుని స్వాధీనము చేసి వానిదశభాగమిచ్చుట భాగానుప్రేష్టకము.

వత్సలు వత్సతరులు దమ్యములు పహులు వృషములు ఉక్షములు పుంగవములు యుగవాహనములు శకటపహులు వృషభములు మాంసమునకువయుక్తములగుమహిషములు పృష్ఠస్కంధవాహులగుమక్షిషములు పత్తికలు నత్సతరులు ప్రస్తేహులు గర్భిణులు ధేనువులు అప్రజాతలు వంధ్యలు బత్తెలు ఒకటిరెండునెలలుగానిదానికంటెఁదక్కువుగఁగాని పయస్సుగల వత్సలు పత్తికలు— అనిపశువులఁ దరిగతివారిగనిభజించుట; మాంసద్విమానజాతచోరహృతము, అన్యయాధప్రేష్టము, అవలీనము (అగపడికుండుట)— ఇట్టివి నష్టములు.

పంక విషమవ్యాధి జరాణోయాధారములవలనను వృక్షతట కాష్టశిలవలనను పిడుగు కూరమృగములు సర్పములు వ్యాళములు దావాగ్ని;— వీనివలనను ప్రమాదముసంభవించుట వినిష్టము.

అట్టివిమానమునుండి (గోవుల) తప్పించుచుండవలెను. కూకగ్రమి
ట్టివియేయని యెఱుంగవలయును.

(పశువుల) చంపినవాఁడు చంపించినవాఁడు మారి: చితవాఁడు
హరింపఁజేసినవాఁడును పిదపులు. రాజాంశముగలపశువుల నితరపశు
వులకై నూర్చునపుడొక్కొకదాని విషయముచే బూర్వసాహచరం
దమునిధింపవలెను.

చోరులచే నపహరింపఁబడిన పశువులలో స్వదేశీయములవేర
కిఁదెచ్చువానికిఁ బణితరూపమును పరదేశీయములఁదెచ్చువానికిఁ ద
దర్థమును నియ్యవలెను.

బాలవృద్ధవ్యాధిశములగు పశువులకు గోపాలకులు చికిత్సచే
యవలెను

శ్వగణసహాయముగల లుబ్ధకులచే స్త్రీసవ్యాళపరబాధాభయ
ములు లేకుండఁజేసి, అరణ్యములను ఋత్వసునారముగవిభజించి ప
శువులను వానియందు మేవవలెను. సర్పవ్యాళముల భయపెట్టుట
కును మేయుప్రదేశము తెలియటకును పిఠికిపశువులకు గండ్ల లఁగట్ట
వలెను.

సమవ్యూహతీర్థములును అకర్దమములును అగ్రాహములును
(మొసళ్లు లేనివి) నగు జలప్రదేశములలో నీటికొఱకై పశువులనుదిం
పివానిని చాలింపవలెను.

స్త్రీసవ్యాళసర్పగ్రాహములచేఁ బట్టుకొనఁబడినట్టియు వ్యాధిజ
రలచేఁ జ్ఞీణించుచుండునట్టియుఁ బశువులనుగుఱించి యధ్యక్షునితో
మనవిచేయవలెను; లేనిచోఁ ఒశుమూల్యము నిచ్చుకొనవలెను.

కారణమృశిములగుగోమహిషముల యంకచర్మమును, అజా
విశముల కణణలక్షణసహితమగుచర్మమును, అశ్వఖరోష్ఠ్రముల పు
చ్ఛమును అంకచర్మమును చిన్నజలతువులచర్మమును, (అన్నిటియు
క) వస్త్రీపిత్తస్నాయుదంతఖురశృంగ అస్థులను (అధ్యక్షునకు) సమ
ర్పింపవలెను.

వచ్చిదియు లేక యెంచినదియునగు మాంసమునమ్మవలెను. మజ్జెగను క్కలకును పండులనును మనయోగించుచుఁ గొంతభాగమునునూత్రిము పోషనమునకై కించువాత్రలలో నుంచుకొనవలెను. క్షేదార్థమై నన్నును తెలకసింకితోఁగలిపియుపయోగించుకొనవలెను. పశువులనమ్మవాఁడు వెండిగాజెములలో నాలుగనవంతును రాజన కియ్యనవలెను. చక్షుశరత్ సేమంతముతువులలో రెండుపూటలందును శిశిరసంరాగ్రిష్ణములలో నొకపూటమాత్రముపితుకనవలెను. ఈ ఋతువులలో రెండింటిమారుపితుకువానికిఁ అంగుష్ఠచ్ఛేదముదండము. కాలమునతిగ్రహించిపితుకువానికిఁ దత్ఫలనష్టదండము విధింపవలెను. నన్య దమ్య యుగవింగన (అంగవింగన?) వత్తనకాలముల పిషయమునఁగూడ నిట్టిదండమేయని తెలిసికొనవలెను.

ఒకదోఁగము గోక్షీరమునుండి యొకప్రస్థముఘృతమును, గోదేపాలనుండి యైదవనంతధికముగను మేకపాలనుండి యాఢ్యభాగమధికముగను లభించును. మఱియు భూమిత్యుతోదకవిషయములఁబట్టి క్షీరఘృతకృద్ధియగును, కావునఁ బై వానిక్షీరఘృతముల ప్రమాణమును మధించి తెలిసికొనవలెను.

యూధమందలివృషభమును మఱియొక వృషభముతోఁ జోట్లాడించినవానికిఁ బూర్వపాహనదండము; గాయము గలిగించినచో నుత్తమపాహనదండము

వణాముననుసరించి పదేసిగోవులనొకగుంపుగఁజేసి పాలింపవలెను.

గోపాలకులు తమరక్షాసామర్థ్యమునుపట్టియు గోవులసంచార బలమునుపట్టియు మేవుటగొట్టకైవానిని సమీపదిగ్భాగములకుఁ దీసికొనిపోవలెను.

అఱుమాసములకొకమాఱు అజాదులబాచ్చును కత్తిరింపవలెను. అశ్వఖరోష్ఠ్యో రాహవృజములగుణించిన విషయములఁ బైవానిచే నెఱుంగువది.

నన్య అశ్వభద్రగతివాహులగు బలీవర్ధముల కర్థభారము
యవనస్యము, తద్విగుణముత్పాదము, ఒకతులము తెలకపిండి, పది
యాభకములపొట్టు, అయిదుపలములనణము, పుక్కుపైనబూయు
ఒకొకకుడుంబము తైలము, ఒకపస్తముపానము, ఒకతులముమాంస
ము, ఒకయాభకముపెరుగు, ఒకద్రోణముయవలు లేక మాషపులక
ము, ఒకద్రోణముక్షీరము లేక అర్థాభకముసుర, ఒకసస్థమున్నేహ
ము, పదిపలములతొరము, ప్రతిపానముగనొకపలముశృంగబేరీరసము.
నాహారముగ నుపయోగింపవలెను. అశ్వతరగోఖరములకిందుఁ బా
దోనముగను మహిషోష్ఠ్రములకు ద్వీగుణముగను నుపయోగింపవలె
ను. కర్మకరబలీవర్ధములకు వానికర్మకాలములఁబట్టియుఁ బాలిచ్చు.
గోవులకుఁ బాలనుపట్టియు నాహారమేర్పఱుపవలెను. అన్నిటికిని య
ధేచ్ఛగఁదృఢోదకముల నిచ్చుచుండవలయును. గోమండలమునుగు
ఱించి యిల్లు తెలుసఁబడినది.

ఖిశ్వములయూధమునకుఅయిదవవంతునను అజావులయూ
ధమునకుఁ బదవవంతునను గోమహిషోష్ఠ్రయూధములకు నాలుగవ
వంతునను పురుషసశువుల నేర్పఱుపవలెను.

ఇది అశ్వత్థప్రచారమున గోర్వక్షుండను.

నిరుపదిలోష్మిదపయధ్యాయము.

ఆదినుండి యేఁబదియవయధ్యాయము.

46 ప్రకరణము.

అశ్వాధ్యక్షుండను.

అశ్వాధ్యక్షుండశ్వములను సన్యాగారికములు క్రయోపాగత
ములు ఆహవలబ్ధములు ఆజాతములు సాహాయ్యకాగతములు పణాశ్వి
తములు తాత్కాలికములుగ విభజించి, వానికులనయోవణాచిహ్న
వర్గాగమములను పుస్తకములందులిఖించి, వానిలో నప్రశస్తములును

స్యంగ వ్యాధితములును సగువానినిగూఢించి (రాజునకు) విన్నవించుచుండవలెను.

కోశకోష్ఠాగారములనుండి తీసికొనినవస్తువులకు సప్తముగాకుండునట్టియేగ్గులు సశ్వవాహులలోచింపవలయును.

అశ్వములసంఖ్యకొరదనింతవైశాల్యమును అశ్వామౌఢ్యగుణమగువెడల్పును నాలుగువ్యారములును మధ్యభాగమం దుపావతానమును (దొడ్లుటకువీలగు ప్రదేశము:) ఆసనఫలకయుక్తములగు ప్రద్యారములనుకలిగి సక్రగ్రివమైసత్తియు వానర మమూర పృషత నకుల చకోరశుక శారికాకేణ మైసత్తియు శాలనునిర్మింపవలెను.

అశ్వామౌఢ్యమునకుఁదగి చతురశ్రమై మైత్రనిఫలకాస్తరణమును ఖాదనకోష్ఠమును మూత్రిపురీషోత్సర్గమును కలిగినస్థానము నెక్కుకదానికొక్కుకటిచొప్పునఁ బ్రాజ్యుఖముగఁగాని యుదజ్యుఖముగఁగాని యేర్పఱుపవలెను. కాలమునుపట్టి మఱియొకవిధముగ నైన దిగ్విభాగమునుచేయవచ్చును. బడబావృషకిశోరములను రహస్యముగ (నేత్రాకప్రదేశమున) నుపవలెను.

ఈనిసగుఱ్ఱమునకు మూఁడురాత్రులొకప్రస్థము ఘృతపానమును, పిమ్మటఁబదిరాత్రులు సక్తుచైకప్రస్థము మందుతోఁగలిపిననూనెను పిమ్మటఁదత్తదృతువులకనుగుణముగఁ బూజాయనసముల నాహారముగ నియ్యవలెను.

గుఱ్ఱముపిల్లకఁ బదిరోజులయినపిమ్మట నొకకుడుంబము: సక్తువు నాలవభాగముఘృతము ఒకప్రస్థముక్షీరము నియ్యవలెను. ఇట్లు ఋమాసములవఱకుఁ జరుపవలెను. అబుతిగ్నత మూఁడుసంవత్సరములవఱకు మొదటిసెలలో నెకప్రస్థమునేర్పఱచి యెక్కుక నెలకర్థ ప్రస్థముచొప్పున వృద్ధిచేయవలెను. పిమ్మట నాలుగవసంవత్సరము వఱకుకదోణము. తదనంతరము నాలుగైదు సంవత్సరములవఱకునఁ బూజాప్రయోగముగలదియై పనులకన్నిటికి నుపయోగించును.

ఉత్తమాశ్వము ముప్పది రెండంగుళముల పొడవుముఖమును చానికైదు రెట్లుపొడవును ఇరువదియంగుళములజంఘమును జంఘమునకు నాలుగురెట్లాన్న త్వమును కలిగియుండును. మధ్యమానరాశ్వములకొలత క్రమముగఁ బైవానికంటె మూడేసియంగుళములు తక్కువగనుండును. ఉత్తమాశ్వయుయొక్క పరిణాహము (చుట్టుకొలత) నూరంగుళములు. మధ్యమావరముల పరిణాహము క్రమముగనిందులో నైదవభాగము తగ్గియుండును.

అధఃశుష్కములును అధఃస్థములునునగు శాలీప్రీహియవ ప్రియంగువులలో నేదయినను పులాకముగఁ జేయఁబడిన ముద్గమాషములైనను రెండుదోణములును, ఒకప్రస్థమునూనె అయిదుపలములు లవణము ఏబదిపలములు మాంసము ఒకకథకము రసములేక రెండాఢకములు పెరుగు రుచినికలిగించుట కయిదుపలములక్షౌరము ఒకప్రస్థమునుర లేక రెండుప్రస్థములవాలు— ఇవి యుత్తమాశ్వమునకాహారము. చాలదూరము బరువుమోయుటచేనలసిన గుఱ్ఱమునకు వీనినిముఖ్యముగ నియ్యవలెను. మఱియు అనువాసనమునకొకప్రస్థమున్నేహము నన్యకర్మకొకకుడుంబమున్నేహము అధఃభారముయవసము ఒకభారము తృణమునుకూడినుసయోగింపవలెను. ఆహారత్నులవై శాల్యముగలుగునట్లొకపరిక్షేపము (మెత్త) లేక పుంజీలగ్రాహము నేర్పింపవలెను.

పైనస్తువులలో నాలుగవవంతుతగ్గించి మధ్యమావరములకు నియ్యవలెను. రథస్థమును నృశమునునగు మధ్యమాశ్వమునకు నుత్తమాశ్వముతో సమానముగను అట్టి అనరాశ్వమునకు మధ్యమాశ్వముతో సమానముగను నాహారమియ్యవలెను. బడబలకనుపారశమములకును నాలుగవవంతు తగ్గింపవలెను. క్షిణోరములకిందులోనగము. ఇది వానియాహరవిధానము.

ఆహారపదార్థములలో నొకభాగమును ఆహారములపచనము చేయువానికిని సూత్రగ్రాహకచిత్స్వకులకును నియ్యవలెను.

యద్ధవ్యాధిజరాకర్మలచే క్షీణించి సమరోపయోగములుగాక తిండితినుచుండు గుఱ్ఱములను పౌరజానపదులయుపయోగాభ్యుపేక్ష వారిబడబలక నృపములుగ నేర్పఱుపదగను.

సమరోపయోగములగు నశ్వములలోఁ గాంభోజసైంధవకృష్ణట్టజ వనాయుజములు త్రమములు. బాహ్లికపావేయః సాపేరకతైత్తలములు మధ్యమములు. తక్కినవి అవరములు. వీనియొక్క తీక్షణద్రుమందగతులననుసరించి కొన్నిటిని నాన్నాహ్యములుగను కొన్నిటి నౌపవాహ్యములుగను నుపయోగింపవలెను.

అశ్వముయొక్క చతురశ్రమే (బాగుగతయాగుచేయుటయే) సాన్నాహ్యకర్మ.

వల్లనము సీచైర్గతము లంఘనము ధోరణము సారోప్పము అని ఔపవాహ్యములు (సవారిచేయువిధములు). ఉపవేణకము వర్ధమానకము యమకము ఆలీఢప్లుతము వృధాట్టము త్రిచాలియని వల్లనభేదములు. శిరస్సును జెవులను గదల్పక వల్లనమునఱుచుట సీచైర్గతము. ఇది సమనాణువిధములు— ప్రక్రిణీకము ప్రక్రిణోత్తరము నిషణ్ణము పార్శ్వనువృత్తము ఊర్మాంగము శరభకీడితము శరభప్లుతము త్రితాళము బాహ్యనువృత్తము పంచవాణి సేవహాయతము న్వాధూతము క్లిప్తము క్షౌఘితము బృహితము శుష్పాభిరీణమని సీచైర్గతములు. కపిప్లుతము భేకప్లుతము ఏకప్లుతము ఏకపాదప్లుతము కోకిలసంచారి ఉరస్యము బకసంచారియని లగఘనములు. కాఙ్కము వారికాఙ్కము మయూరము అర్ధమయూరము నాకులము అర్ధనాకులము వారాహము అర్ధవారాహమని ధోరణము. సంజ్ఞనుపట్టి పరుగెత్తుట సారోప్పము.

రథ్యములు (రోజునకు) ఆఱు తొమ్మిది పండ్లెండుయోజనములచొప్పునను, పృష్ఠవాహ్యములు అయిదు యెనిమిది పదియోజనముల చొప్పునను పరుగిడును.

విక్రమము భద్రాశ్వాసము భారవాహ్యముని మార్గములు.
(నడకలోని భేదములు). విక్రమము వల్లిశము ఉపసంహరణము ఉపసంహరణము జవమని భారము.

అశ్వములబంధించుటకుఁ గానలయునుపకరణములుఁ దత్కా
ప్రజ్ఞులును, యుద్ధోపయుక్తములగు రథాశ్వాసంకారములను సూతు
లును, శరీరచక్రివృద్ధినితీకారములను ఋత్వచుగుఁగముగు నాహార
మును చికిత్సకులును విద్వేషించుట.

సూత్రగ్రాహక అశ్వబంధక యావనిక విధానాచక స్థానపాల
కేశకార బాంసువీచేత్తలు అశ్వనిషయకములగు తనుతమకృత్యముల
ను లోపములేక చేయుచుండవలెను నిర్మాతృమముచేయుఁపుడు
వేతనచ్చేదమే వారికిదండము.

సీరాజనకర్మకైగాని చికిత్సకైగాని లోపలనుండబడియుండు
గుఱ్ఱమును వాహనముగ నుపయోగించుకొనుటకుఁ దీసికొనిపోవువా
రికి నాదృశశిక్షవండము. వైమ్యనియజ్ఞగ్రతవలనగాని దోషము
వలనగాని వ్యాధిచ్యుత్తియగునపుడు ప్రతీకారద్విగుణవండము. వై
ద్యలోపముచే వైలోమ్యముకలిగినచుఁ డశ్వమూల్యముదండము.

దీనిచే గోనుండలము ఖరోష్ణమహిషములు ఆజావికములు
లోనగువానివిషయమునగూడ నిష్లేయసియెఱుంగునది.

రోజునకు రెండుమాల్లశ్యమునకు స్నానగంధమూల్యముల న
ర్పింపవలెను. అమావాస్యనాఁడు భూతయాగములను పౌణమినాఁ
డు స్వస్తివాచమును కావింపవలెను.

అశ్వయుజసవిమూఁడును యాత్రాంధమంచును యాత్రీనుం
డిమఱు నపుడును వ్యాధివచ్చునపుడును అశుభశాంతికై సీరాజన
ము చేయవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున అశ్వాధ్యక్షుండను

మొప్పదియవయధ్యాయము

అదినుండి యేబదియొకటవ యధ్యాయము.

47 ప్రకరణము.

—హస్త్యధ్యక్షుడు—

హస్త్యధ్యక్షుడు హస్తిననరక్షను దమ్యకర్మవలననలసిపట్టిసా
స్తిహస్తినీకలభములకుఁగావలసిన శాలాస్థానశయ్యాకర్మనిభాయవన
ములప్రమాణమును వానికర్మాద్యోగమును బంధనోపకరణమును
సాంగ్రామికాలంకారమును చికిత్సక అనీకథ జౌపస్థాయకవర్గమును
ప్రసత్తింపఁజేయవలెను.

హస్త్యాయామమునకు ద్విగుణముగు నుత్తేధవిష్కంభాయా
మములుగలిగినట్టియు హస్తినులకు వేటుగఁ బ్రదేశముగలిగినట్టియుఁ
బ్రగీప్రముతోఁగూడినట్టియుఁ గుమారీనంజ్ఞకస్తంభములు గలిగినట్టి
శాలను పాక్షిజ్ఞులముగఁగాని యదజ్ఞులముగఁగాని నిర్మించవలెను.
హస్త్యాయామచతుశ్రమగు బల్లఃట్టుపై నున్ననిస్తంభమునకుదగ్గఱగ
మూత్రిపుష్పస్థానము నేర్పఱుపవలెను. మఱియునందు స్థానసమశ
య్యను అర్థాపశ్చియనుఁ (అనుకొనుటకు నగమెత్తులవచ్చి దేశము)ను
నిలిపి, నాన్యాయ్య జౌపవాన్యాయులనురుగ్గములోవలను దమ్యవ్యా
ళములను బయటనుకట్టవలెను.

పగటియెనిమిదిభాగములలోఁ బ్రథమస్తంభభాగములు ప్నా
నకాలములు, తదనంతరకాలము భోజనకాలము, పూర్వాహ్నమువ్యా
యామకాలము, పశ్చాహ్నము పానకాలము, రాత్రియందు రెండు
భాగములుదీకాలములు, రాత్రిలో మూడవవంతు సంవేశనజౌ
ద్ధానికకాలము.

గ్రీష్మఋతువునం దేనుఁగులఁ బట్టుకొనవలయును.

ఇరువదిసంవత్సరములదానిని పట్టుకొనఁదగు. విక్రము (పా
లుత్రాగుచుండునది), మూఢము (యగ్ధము), మత్కుణము (నిర్దంత
ము), న్యాధితము, గర్భిణి, ధేనుక, హస్తిన— ఇట్టిగజములను పట్టు
కొనఁగూడదు.

ఏడరత్నులయెత్తును తొమ్మిదియరత్నులపాడవునుపదియరత్ను

లచుట్టుకొలతను నలునదిసంవత్సరముల వయస్సుకులది ఉత్తమ గజము. మావృదిచక్షముల వయస్సుగలది మధ్యమము. ఇరునది యైదువక్షములునయస్సుగలది అవరము. ఉత్తమగజములకువేయ నాహరిములో నాలుగవవంతుత్తగ్గించి వీనికిచేయవలెను.

ఏడరత్నులయెత్తుగల గజమున కాహరిము:— ఒకదోణము తండులములు, అధాకథకము తైలము, మూడుపిస్తములునెయ్యి, పదిపలములుచగము, ఏబదిపలములమాంసము, అథకమురసములే కరెండాథకములపెరుగు, రుచిగొఱకుఁబదిపలములు తొగము, అథక ము మద్యము లేక రెండాథకములుపాలు, గాత్రాననేకముకొకపిస్త ముతైలము, శిరస్సునకు దీనిలోరెండవభాగము, రెండుభారములమి వసము, రెండుంబావుభారముల తృణము, మూడున్నరభారముల యెండుగడ్డి, నియమరహితముగఁ గడంగరము (పెసర మొట్టలులో నగునవి). ఎనిమిదియరత్నులయెత్తుగల మదపుఁజేనుఁగునకుఁగూడనీ యాహరిమునేచేయవలెను. అయిదాఱరత్నులయెత్తుగల గజములకు వానిగొలతకుఁదగినట్లుగ నాహరిమేర్పఱుపవలెను. క్రీడార్థమైపట్టుకొ నఁబడిన విక్రమునకుఁ బాలుగడ్డియునాహరిము.

సంజాతలోహిత ప్రతిచ్ఛన్న సంచి ప్రకృత సమకక్ష్య అతిక్రీణ మ్మాంస సమతలృతల జాతదోణిక యనిగజకోథలు.

ఋతువులనుపట్టియు శోభలనుపట్టియు భద్రమంద్ర మృగ సంకీర్ణలింగములగు గజములకుఁగర్మలయందువ్యాయామముగల్గింపవలెను.

ఇది అన్యక్షప్రచారమున హస్త్యధ్యక్షుండన

మప్పడియొకటన యధ్యాయము.

అదినుండి యెబదిరెండవ యధ్యాయము.

—హస్తప్రచారము.—

అవిచేయుపనులఁబట్టి యేనుఁగులు దమ్యములు సావ్యాహ్యములు బౌపవాహ్యములు వ్యాళములని నాలుగువిధములు. అవి

దమ్యములు స్కంధగతములు స్తంభగతములు వారిగతములు అపకా
తగతములు యూర్ధ్వగతములని యనుదువిధములు; వానికి విక్కక
ర్మమొదట నేర్పవలెను. ఉపస్థానము సంవతసము సంయాసము
వహనధము హస్తీయుద్ధము నాగరాయణము సాంగ్రామికమును కేషు
కర్మలందుఁ బ్రవేశించునది సాన్నాహ్యము. కత్కకర్మగ్రైవేయక
ర్మయూర్ధ్వకర్మలను వీనికి మొదట నేర్పవలెను. ఆచరణము కంఠశా
సహహ్యము ధోరణము ఆధానగతికము యష్ట్యవవాహ్యముః త్రో
త్రోపవాహ్యము శుద్ధోపవాహ్యము మార్గాయకములని ఔపవా
హ్యములెనిమిదివిధములు. శారదకర్మ హీనకర్మ నారోప్యకర్మలను
వీనికి మొదటనేర్పవలెను. వ్యాశమేకక్రియాపథము. శిక్షయొక్కటి
యేదాని కఃపచిహ్నము. అది కర్మశంకితము అవరుద్ధము విషమము
ప్రభిన్నము ప్రభిన్ననిర్వయము మదహేతునిర్వయమైయుండును.
శిక్షించినను లొంగనివ్యాశములు కర్మములు సుప్రతిములు విషమ
ములు సర్వదోషప్రదుష్టములని పలువిధములుగనుండును.

వానికిఁగావలసిన ఆలానగ్రైవేయకత్యౌవరాయణఁగిత్తేనడి
తరాదికములగు బంధనోపకరణములను వసికస్థునినుండి తెలిసికొన
వలెను.

అంకశవేణయంత్రాదికము లుపకరణములు. వైజయంతి
క్షురప్రమాళ ఆస్తరణఁగాదికములు భూషణములు. వర్మతోమరక
శావాపయంత్రాదికము సాంగ్రామికాలంకరము.

చికిత్సక అస్తిప్రకారోపకరణాక ధోరణ వాస్తిపక ఔషచారిక
విధానాచక యవసిక పాదవాళిః కటిరక్షక ఔషశాయికాదులు ఔ
షనాయకఁగర్తము.

చికిత్సక కటిరక్ష విధానాచకు లొకప్రస్థమోదనమును రెండు
పలములు ఔరలపణములను ఒకచేరెఱునూనెను తీసికొనవచ్చును.
చికిత్సకులులేవుఁ దక్కినివారు పదిపలముల మాంసమునుకూడఁ దీసి
కొనవచ్చును.

మార్గమున వ్యాధికర్మమదజరాభితప్తములగుగజములకుఁ జిక్కిరింపులు పోతీకారముచేయవలెను.

స్థానమునుశుద్ధిచేయకపోవుట యచసమును తీసికొనిరాకపోవుట నేలమీఁదఁబరుండఁజేయుట అపాయస్థలములందుఁగొట్టుట పగులు నెక్కించుట అకాలమందుసవారిచేయుట తగనిభూములందును కేవులందునుదింపుట చెట్లగుంపులలోఁదోలుట — ఇవి నేరములు. వీనివలనఁగలిగినప్రమును నేతనములనుంజీతీసికొనవలయును.

చాతుర్త్యాయమందును ఋతుసంఘటందును మూఁకుమాడ్లునీరాజనమును, అమావాస్యపౌర్ణమీలలో నేనానులుభూతేజ్యలను చేయవలెను.

పర్వతజముల కైదుసంవత్సరములకొకమారును నదీజములకు రెండుసంవత్సరముల కొకమారును, పరిణాహద్విగుణరహితముగ నంతచేదముగావింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున హస్తీప్రచారము

మున్నదిరెండవయధ్యాయము.

అదినుండి యెఱదిమూడవయధ్యాయము.

48.47 ప్రకరణములు.

— రథాధ్యక్షుఁడు, చత్త్యధ్యక్షుఁడు, సేనాపతిప్రచారము. —

అశ్వాధ్యక్షునివిషయమునఁ జెప్పినకార్యములు రథాధ్యక్షుని విషయమునఁగూడ వర్తింతునని యెఱుంగువలెను.

రథాధ్యక్షుఁడు రథములను చేయింపవలెను. (ఉత్తమమగు). రథము పదిపురుషములయెత్తును పండ్రెండుపురుషముల వెడల్పును కలిగియుండవలెను. అదేవిధముగ వెడల్పునందొక్కొకపురుషముతగ్గించి ఆఱుపురుషములవెడల్పుగలుగునంతవఱ కేఁకుచిధములగు రథములను దేవరథ పుష్పరథ నాంగ్రామిక పారియాణిక పరపురాభియానిక

వైనయకరణములను చేయింపవలెను.

సారథులయొక్కయు రథకులయొక్కయు ఇష్టశాస్త్రప్రహరణా
వరణోపకరణకల్పనములను కర్మాయోగమును పరిశోధింపవలెను.
పనులుపూర్తియగువఱకు భృత్యాభ్యర్థులకు భక్తపాతనమును బ
సాహాయములనియ్యవలెను. మార్గముల కొలతలనుకూడ నతఁడు
దెలిసికొనవలెను.

పశ్చిద్ధ్యతునికృత్యములుగూడ నిట్టివేయని యెఱుంగునది.
మూలబల భృత్యబలశ్రేణిబలమిత్రామిత్రబలఅటవీబలముల సారథ్య
తలను, నిష్పన్నతల ప్రకాశ కూటఖపక ఆకాశదిచారాత్రియుద్ధవ్యా
యామములను, యద్ధకర్మలందు సైన్యములు పనిచేయగలవా లేవా
యనునంశమును, నతఁడు తెలిసికొనవలెను.

సేనాపతియు సర్వయుద్ధప్రహరణవిద్యావిసీతుడై హస్తశస్త్ర
రథచర్యాసంబంధముగలిగి చతురంగబలముప్రపత్తిఁపఁజేయవలెను.
మాటియు స్వభూమిని యుద్ధకాలమును శత్రుబలమును అభిన్నభేదన
మును భిన్నసంధానమును సహతేజోదనమును భిన్నవధమును దుష్ట
ధమును యాత్రాకాలమును తెలిసికొనవలెను.

స్థానయానప్రహరణములందు సైన్యములకు వినయమునేర్చు
చుఁ దూర్యధ్వజపతాకలనుపట్టి వ్యూహసంజ్ఞలఁగల్గింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున రథాధ్యక్షుఁడు, పశ్చిద్ధ్యక్షుఁడు, సేనాపతి

ప్రచారమును ముప్పదియూడవయధ్యాయము.

అది నుండి యేబది నాలుగవయధ్యాయము.

50.51 ప్రకరణములు.

—ముద్రాధ్యక్షుఁడు, విహితాధ్యక్షుఁడు.—

ముద్రాధ్యక్షుఁడొకమాషకమును పుచ్చుకొని ముద్రానియ్య
వలెను. ముద్రాగఁగ వాఁడు ఇనపదమున ప్రవేశించుటకును దానినఁడి

వెళ్ళిపోవుటకును స్వాతంత్ర్యముకలిగియుండును. ముద్రా లేని జానపదుడు పండ్లెక్కిండుపణముల దండమునియ్యవలెను. కూటముద్రాగల జానపదునికిఁ బూర్వసాహసదండము, తిరోజనపదునికు త్తమదండము. వివేతాధ్యక్షుఁడు ముద్రాను పరిశోధింపవలెను.

భయపరిచేతములనడుము వివేతములస్థాపించి నిర్మాతాశాస్త్రము లోని చోరవ్యాళములనలని భయమునుకనిపెట్టవలెను. అకూడక ప్రచేతములందుఁ గూపసేతుబంధములను చిన్నకాలువలనుకట్టించివుష్పలవాటముల నేర్పఱుపవలెను.

లుబ్ధిగలు శ్వగణములతోఁగూడి యరణ్యములందంతటఁదిగుచుండవలెను. తిన్నరలు అమిత్రులు పోనేశించినపుడు వారిని తప్పించుకొని శైలవృక్షరూఢులై శంఖదుందుభిధ్వనులమూలమునఁ గాని శీఘ్రవాహనులైగాని మద్రాయుక్తములగు గృహకపోతముల నువిడిచిగాని ధూమాగ్ని పరంపరిలమూలమునఁగాని వారినంచారమును రాజునకెఱింగింపవలెను.

ద్రావిడప్రాప్తివనపరిపాలనము మార్గరక్షణము చోరనివారణము సార్థతాహయము గోరక్షణము లోనగువానినికూడఁ (అధ్యక్షులు) జేయింపవలెను.

ఇది అధ్యక్షాచారమున మద్రాధ్యక్షుఁడు, వివేతాధ్యక్షుఁడను

ముప్పది నాలుగవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి యేబదియైదవయధ్యాయము.

52.5కి ప్రకరణములు.

{ సమాహతప్రచారము, గృహపతివైదేహకతాపస }
వ్యంజనులగు ప్రజీధులు.

సమాహత జనపదమును నాలుగుభాగములుగ విభజించి యొక్కొకభాగమందలి గ్రామములను జ్యేష్ఠమధ్యమకనిష్ఠములుగ నేర్పఱచి వానిలో నేవిపరిహారకములో యేవియాయుధియములో యేవి

ధాన్యపశుహిరణ్యకుప్యవిష్టికరిప్రతిరములో నిర్ణయించవలెను.

వానిచేసననుజ్ఞాతులై గోవులు పదిగ్రామములనుకాని అయిదుగామములనుకాని పరిష్కరించుచుండవలెను.

గ్రామాగ్రమండ్లలనేర్పించి క్షేత్రమందలి కృష్య హస్త్య స్థలకేదార ఆగ్రామండువాటసనవాస్తుచైత్య దేవగృహసేతుబంధశ్శానసత్యిప్రసాపుణ్యక్షానకవిలేపథములను సంఖ్యాసముగావిచిక్షేతాశిష్యామార్గముల ప్రమాణమగ్యాదలనిర్ణయించి సలప్రదానవిక్రయలనుగ్రహపరిహరములయొక్క నిబంధనలను చేయించవలెను.

పన్నుల జెల్లించుచుండునట్టియు జెల్లించనట్టియు గృహములయొక్కయు వానిలోని నాలుగుజాతులవారియొక్కయు గర్హకగోరక్షవైదేహకారుకర్మకరిదాసులయొక్కయు ద్విపదచతుష్పదజంతువులయొక్కయుఁఖ్యును, కశలయొక్కయు స్త్రీపురుషులయొక్కయు బాలవృద్ధులయొక్కయు గర్భచరిత్ర ఆజీవవ్యయపరిమాణమును (గోవులు) తెలిసికొనవలెను.

ఇదేవిధముగ జనపదచతుర్భాగమునుగుఱించి స్థానికుఁడు తెలిసికొనవలెను.

ప్రదేష్టుఁ గోవులు స్థానికులుచేయువనలను విచారించుచుబలిప్రగృహము (బలియనునన్ను) ను చేయవలెను.

సమాహతఁచే నియమింపఁబడిన గృహపతికన్యంజనులు గ్రామములోని క్షేత్రముల మానసంజాతములను గృహములభోగపరిహారములను కులములపణకర్మలను మృగములను ఆయవ్యయములను వచ్చుచుఁబోవుచుండువారి రాకపోకలకుఁ గారణములను దుష్ప్రస్థిపురుషుల చారవిచారములను తెలిసికొనవలెను.

ఇట్లే వైదేహకన్యంజనులు స్వభూమియందున్నట్టియైన ఖనిసేతుననకర్మాంతక్షేత్రములగు రాజపణ్యముల పరిమాణాఘములఁ జెలిసికొనవలెను.

విదేశజములను వారిపథ స్థలపథములనుండి వచ్చినవియునగు సారస్థలుపణ్యములయొక్క శుల్క వత్తాని అతివాహిక గుల్మతర దేయ భాగభక్తపణ్యాగారప్రమాణముల నెఱుంగవలయును.

ఇట్లే సమాహత్యచే నాజ్ఞాప్తులైన తాననవ్యంజనులు కష్ట కరోరక్షకవై దేహకులయొక్కయు అధ్యక్షులయొక్కయు శుచిత్వా శుచిత్వముల నెఱుంగవలయును.

పురాణచోరవ్యంజనులు శిష్యసహితౌలై చైత్యచతుష్టయసా న్యాపదఉదపాన నదీ నిసాన తీర్థ ఆయతన ఇత్రమ అరిణ్య శైలవన గనానములందుండి స్తేనామితప్రవీరపురుషుల ప్రవేశనస్థానగమనప్రయోజనముల నెఱుంగవలయును.

ఈపథముగ సమాహత్య జాగరూకై జనపదమును బరిశీలించుచుండవలెను; వానిచారులు శిష్యులతోగూడి వారివారికార్యముల సెరుచ్చుచుండవలెను.

ఇది అధ్యక్షప్రచారమున గృహపతివైదేహికతాపనవ్యంజనసజ్జిధులకు

ముప్పదియైదవ యధ్యాయము.

అదినుండి దేవబదియాపనయధ్యాయము.

54 ప్రకరణము.

నాగరికప్రణిధి

సమాహత్యనలె నాగరికుడు నగరమును పాలించుచుండవలెను. ఇట్లే గోవుడు పదిగాని యిరువదిగాని నలువదిగాని కుటుంబములఁ బరిశీలించుచు వానిలోని స్త్రీపురుషులను వారి జాతిగోత్ర నామకర్మలను వారిపశువులను ఆయవ్యయములను తెలిసికొనవలెను. ఈరీతిగనే స్థానికుడు దుర్గములోని నాల్గవభాగమునుగుఱించి తెలిసికొనవలయును.

ధర్మాదికారులు, పాపండులను పథికులను తెలిసికొని నారిక

నివాసముల కేగింపుచేయునలెను నమ్మకదగినతపస్సులను శ్రోత్రియులను నిచింపనలెను. జేయనలెను.

కొడువు నను భిలులును స్వస్థిత్వమును స్వజనమును నుంచుకొనవచ్చును. సతకమును స్వర్థిత్వానములందు స్వజనమును చుకొని అదేశాలములందు బంధువులనుమును చేయువారిని స్వకృత్యములొనర్చునివారిని (నాగరికులకి) నివేదించుచుండునలెను. శౌండికవాక్యచూంసిక బౌద్ధనికరూపాజీవలు వారికిఁ దెలిసినవారి నిండ్లలోనుంచుకొని, అతివ్యయకర్తలను అత్యాహితకర్తల జేయువారిని నివేదించవలెను.

కహస్యముగ నగ్రాపితకారముచేయువానిని చికిత్సకుఁ జూపు, అధ్యకారుని గృహస్వామియు గోష్ఠానికులకుఁ దెలియఁజేసినచో దోషమునొందరు; లేనియెడలఁ దుల్యహోషులగుదురు.

(గృహస్థములు) తమయింటికి వచ్చినవారిని తమయింటనుండి పోయినవారిని నివేదించవలెను లేనియెడల రాత్రిదోషము (చొరగిన యురలవిదోషము) ను పొందుటయేగాక జ్ఞేయరాత్రిలందుఁ గూడ నూఁడుపంజరముల నిచ్చుకొనవలెను.

పథికోత్పథికులు నగరముయొక్క బహిరంతర్భాగములందలిదేశగృహ పుణ్యస్థాన ననశ్మజానములందును ప్రణసహితుని అనిష్టానకునిని బదువుచే నలసినవానిని అవిగ్నుని అపరిమితముగ నిర్రపోవువానిని మార్గాయానము నొందినవానిని గ్రోత్రవానిని పట్టుకొనవలెను. ఈనిశముగ నే గూఢ్యనివేశనావేశములందును శౌండిక జౌదనిక వాక్యచూంసిక ద్యూతపాపండా వాసములందును వెతుకవలెను.

నాలుగు భాగములుగల సగతిలో నడిమిరెండు భాగములందు గ్రీష్మయుతివులో నగ్నినిఁ జేయరాదు; చేసినవారికిఁ బణములో నెనిమిదివంతు దండము. ఇంటితెలుపలనే ప్రాయ్విపెట్టుకొనవలెను.

గృహస్థులు తమయిష్టముననుసరించియును, ఒకకుంభము, ఒకద్రోణము, ఒకనిచ్చెన గొడ్డలి చేట అ కుశము కచ్చగ్రహణి ధృతి ని ఉంచుకొనవలెను; లేనిచో బాహుళముదండము. గడ్డకపులను విప్పివేయవలెను. (కుమ్మర్లుమొదలగు) అగ్నిజీవులందఱునుకూడా చోటనే నివసింపవలెను.

గృహస్థములు స్వగృహపరివార్తములందే (గాతుగ్రాహి) యుండవలెను. రథ్యలందును సతుష్కధర్మముందును రాజగృహములందును వేరుకుండల నచ్చటచ్చట వదునగనిలువనలెను.

అగ్నిపుట్టినచోటికి వెళ్ళుట గృహస్థమికిం బంధించినదములును, అద్వైతగానన్నవాని కాటుపణములునుండము.

ప్రమాదశయన నిప్పుపెట్టినవాని కేబదికాలుగుపణములును, బుద్ధిపూర్వకముగ నిప్పుపెట్టినవాని కగ్నివళయు దండము.

రథ్యలందు మన్న (చెత్తి) పోసినవానికి బణాష్టభాగమును, నిట్టికగాని బురదకగాని యడ్డుగలుగఁజేసినవానికి బాదపణమును దండము. ఈ సరిములరాజమార్గముఁజేయువారికిష్విగుణదండము.

పుణ్యస్థాన ఉపకస్థాన దేవగృహ రాజసరిగ్రహములందుఁబురీహోత్సర్జనముచేయువానికి బణోత్తరదండము, మూతోత్సర్జనమున కడ్డదండము. భైషజ్య, వ్యాధిభయములవలననిట్లుజరిగినచో దండము లేదు.

మార్తా శ్వనకల సర్పప్రేతముల సగరమధ్యమున బడవేయవారికి మూడుపణములుదండము. ఇర ఉత్ప్రీ అశ్వతర శ్వపశుప్రేతముల బడవేయువారి కాటుపణములు; ముఱువ్యప్రేతముల బడవేయువారి కేబదిపణములు.

నిగోహములుగాని ద్వారములనుండియు దోచివలనండియు శవమును తీసికొనిపోవువారికి బూర్వనాహనదండము, ద్వారపాలకులకు రెండువందలపణములు దండము.

శ్రీ శానముకానిచోట ఖననదహనములఁజేసినచో ద్వాదశపణ దండము.

అఱుగడియలరాత్రి మొదల అఱుగడియలరాత్రి యుండునంత వఱకు జనులు వీధులనెంటఁ దిరుగరాదని తూర్యశబ్దమును చేయవలెను. దానికివిరుద్ధముగఁ బ్రభమపశ్చిమయూమములందు రాజగృహ సమీపమునఁ దిరుగువానికి సపాదవణము అక్షణతాడనమునండము. మధ్యమయూమమునఁ దిరుగువానికి ద్విగుణదండము. వెలుపలదిరుగువానికి నాలుగురెట్లు దండము.

శంకింపఁదగు ప్రదేశములందుండువానిని, శిక్షితపూర్వునిఁబరీక్షింపవలెను.

రాజగృహసమీపమునఁ దిరుగువానికి (కోట) వాగ్కారమునెక్కువానికిని మధ్యమసాహసదండము.

సూతికాచికిత్సకప్రేతనాగరిక తూర్యప్రేక్ష అగ్నినిమిత్తము వెల్లువారును, దీపముతోఁగూడ వెల్లువారును, ముద్రగలవారుఁగ్రాహ్యులు.

స్వేచ్ఛగఁజరింపఁదగిన రాత్రులందునహితము ప్రచ్ఛన్నపితరీతవేషులును ప్రప్రజితులును దండశస్త్రహస్తులును దోషానుగుణముగ శిక్షింపఁదగియుందురు.

అవార్యులను వారించునట్టియు వారింపఁదగినవారిని వారింపనట్టియు రక్షకుల కకాలమందుఁజరించువారికి విధింపఁబడుదండమునకు ద్విగుణమగుదండము.

(జారులగు) రక్షకులు దానినిపట్టుకొనినచోఁ బూర్వసాహసదండము, అదానిని పట్టుకొనినచో మధ్యమదండము, కృతావరాధలనుపట్టుకొనినచో సుత్రమదండము. కులస్త్రీనిపట్టుకొనినచోవధ.

చేతనాచేతనవిషయకముగు రాత్రిదోషమును రాజనకెఱింగింపకన్నను జాగరూకఁజ గాకున్నను నాగరికునికి దోషమునకుఁదగిన దండమువిధింపవలెను.

ఉదకస్నానమార్గభూమిచ్ఛన్నపథవప్రసాదకార రక్షావేక్షణమును నిత్యము చేయవలెను. నష్టప్రస్మృత అపస్మృతములగుప్రవృత్తిముల రక్షింపవలెను.

బంధనాగారమండలి బాలురువృద్ధులు వ్యాధితులు స్త్రీలు అనాథులు నగువారిని రాజు జన్మదినమందును పౌర్ణమియుండును విడువవలెను. పుణ్యశీలురును సమయనిబద్ధులునునగువారు దోషనిష్క్రమము నిచ్చుకొనవచ్చును.

ప్రతిదినమునగాని అయిదుగాత్రులకొకమారుగాని బంధనస్థులను శోధించివారిపనులను శరీరశిక్షను హింసయును పట్టిచాగినివిడనవచ్చును.

క్రొత్త దేశమును జయించినపుడును యువరాజపట్టాభిషేక సమయమునను పుత్రోదన్యనమయమునను బంధనస్థుల విడువవలెను.

ఇది రెండవయాధికరణమగు అధ్యక్షప్రచారమున నాగరికప్రణిధియను

ముప్పదియా అవ యధ్యాయము.

అది నుండి యేబదియేడవ యధ్యాయము.

ఇంతటితో కాటిలియార్థకాస్త్రమం దధ్యక్షప్రచారము

ద్వితీయాధికరణము సమాప్తము.

శుభ మస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

మూడవయధికరణము — ధర్మస్థీయము.

పా. 56 ప్రకరణములు.

— వ్యవహారస్థాపనః; వివాదపదనిబంధనము —

ధర్మస్థులు ముగ్గురును ఆమాత్యులు ముగ్గురును కలిసి జనపదసంధులందును సంగ్రహణములందును దోషముఖములందును స్థానీయములందును వ్యవహారముల ననిష్ఠింపవలెను.

తిరోహితములును అంతరాగార సక్తారణ్యప్రదేశములందును రిగినట్టివియును రిహస్యముగను మోసముగను చేయుటచే నట్టివియును నగు వ్యవహారములఁ బ్రతిషేధింపవలెను. అందుఁగఱికంఠనుకారయితకును పూర్వసాహసదండము. శ్రోతలొక్కొక్కరికి దానిలోన గమనదండము. శ్రీధేయములకు (చానిసంగీకరించినవారికి) ద్రవ్యనష్టమేదండము.

ఇతరుల విరక్తిలో జరిగినట్టివియుఁ బ్రతిషేధార్థములు లేనట్టియుఁ దిరోహితములగు వ్యవహారములు సిద్ధించును.

దాయ నిక్షేప ఉపనిధి వివాహముల సంబంధించినట్టియు ఆ నిష్కాసినులును స్వస్థచిత్తులునునగు స్త్రీలను సంబంధించినట్టియు వ్యాధితొలసంబంధించినట్టియు వ్యవహారము లంతరగారములగునప్పటికిని ననిష్ఠింపవలెను.

సాహస అనుప్రవేశ (చౌర్యము) కలహవివాహరాంవియోగముల సంబంధించినట్టియు సంక్షేపమున వ్యవహారములఁ చేయుట వారిని సంబంధించినట్టియు వ్యవహారములు రాత్రికృతములైనను సిద్ధింపఁగలవు.

అర్హములందును సార్థవశిష్యకశమచ్యాపచాదులను సంబంధించినవ్యవహారము లర్యాకృతములైనను సిద్ధింపఁగలవు.

ఉపధిస్తోత్రములగు వ్యవహారములు సహితము గూఢాచేపులయొడ సిద్ధింపఁగలవు.

సమవాయ (సము) సభ్యులలో నొకరొకరికి దరిగిన వ్యవహారములు రహస్యములైనను సిద్ధింపఁగలవు.

వైవిధ్యములదగుని తిరోహితాది వ్యవహారములు సిద్ధింపఁజాలవు.

పితృనూత పుత్రుఁడు పుత్రులుగలతొండ్రి కలభర్తృష్టుఁడగు భారత అవిభక్తాశ్రమగుల కనిష్ఠుఁడు సతియుఁబుత్రులుగలస్త్రీ దాసులు సహితకులు అవాస్తవ్యవహారులు అతి వ్యవహారులు శిక్షితులు ప్రజ్ఞతులు అగ్రహీనులు వ్యసనులు లోకగువ్యవహారాధిక్యతులొనర్చు వ్యవహారములు సిద్ధింపవు. అధికారమునుపొంది వీరు వ్యవహారులును చేసినచో నదిసిద్ధించును. ఇట్లధికారమును పొందని వారు సహితము కుంధులు అత్తలు మత్తులు ఉన్మత్తులు అపగ్రహీతులుగనుండి చో వార్యవహారములు సిద్ధింపవు. ఇట్టి సందర్భములలో గతకలకును కారయితలకును శోతలకును ప్రత్యేకముగ యథోక్తదండిముల విధింపనలెను.

స్వవర్గస్వదేశవ్యకాలముల సంబంధించినట్టి వ్యవహారములన్నియు స్వయముగఁ జేయఁబడినప్పుడును సంపూర్ణాచారిములు గలిగినప్పుడును శుద్ధ దేశములందు జరిగినప్పుడును నమ్మదగిన రూపలక్షణ ప్రమాణగుణములు గలిగియుండునప్పుడును సిద్ధింపఁగలవు.

ఆదేశములు అగులుతప్పఁదక్కినవి స్వవర్గములోని వాఁడుగా కమఠియొక్కఁడు చేసినను సిద్ధించును.

—ఇది వ్యవహారశాస్త్రము.—

ఋణమునకు సంబంధించిన సంవత్సరము ఋతువు మాసము పక్షము దినము కరణము అధికరణములను స్వవహారసమగ్ధులగు వాదిప్రతివాదులయొక్క దేశగ్రామజాతిగోత్రరామకర్మలను వ్రాసికొని వాదిప్రతివాదుల ప్రశ్నోత్తరముల నర్థానుపూర్వముగ లిఖించి వానిని పరిశీలించవలెను.

సంబంధించిన ప్రశ్నమునువిడిచి మఱియొకవిషయములోనికిఁ జొరవట, పూర్వోక్తమగువానిని పశ్చిమోక్తముచే విరుద్ధపఱచుట, అనభిగ్రాహ్యమగు పరవాక్యమునుగుఱించి మూలోచించమనిచెప్పుట, ఒకవిషయముచెప్పుటకొప్పుకొని చెప్పుమనికోరినపుడు చెప్పకుండుట, తానుచెప్పుదుననిన ప్రస్తుతవిషయమునువిడిచి వేరువిషయమునుచెప్పుట, తానుచెప్పినవిషయము సరిగాదని విమరణించుట, తనసాక్షులుచెప్పినది సరిగాదనివాదించుట, సంభాషించరానిచోటసాక్షులతో రహస్యముగ మాట్లాడుట— ఇవి పరోక్తముననేరముఁకు హేతువులు.

పరోక్తదండము దావామొత్తమునకైదురెట్లు. తగుసాక్ష్యములేక స్వయంచాదము గావించువానికిఁ బదిరెట్లు. సాక్షిబత్తెము మొత్తములో నెనిమిదవంతు. త్రోవబత్తెమును మొత్తమునుపట్టినిణాయించవలెను. ఈరెంటిని నియమ్యుడి (ఓడినవాడు) చ్యుకోనవలెను.

కలహ సాహస సార్థ సమవాయములందుఁదప్ప నభియుక్తుఁడు (ప్రతివాది) వాదివై బ్రత్యభియోగమును దేరాదు. అభియుక్తునివై (మఱియొక) సభియోగముండఁగూడదు. అభియోక్తకృత కార్యనిశ్చయుండగుటచేతను అభియుక్తుఁడట్టివాఁడుకాకపోవుటచేతను ప్రతివాదిచెప్పినవిషయముల కారోజుననే వాదిజవాబియ్యనవునువాఁడు (అభియోక్త) పరోక్తుఁడగును. ప్రతివాది జవాబుచెప్పలేనపుడు వానికిమూఁడురోజులుగాని యేడురోజులుగాని యవకాశమియ్యవలెను. అస్పటికఁగూడ జవాబునియ్యలేనిచో వానికి మూఁడుమొదలు

పంజాబీలు సహములనెఱుకు దండముచుండింపవలెను. మూడుపక్షములుగ వచ్చిచివ్విమృశించునాడ జనాబులయ్యులేనినాచిక బహోక్షవంశమునిండించి దావామొత్తమును వానియంజెయభియోక్తకీర్తింపవలెను. ప్రతిష్ఠాపకాధిభియోగములందు మాత్రమిదియక్కఱలేదు. నిష్పక్షితుఁడగు నిభియుక్తునికేగూడ నిల్లేచేయవలెను. కాలముచకునరిగ జనాబుచప్పనియభియోక్త పక్షోక్తఁడగును.

బ్రాహ్మణుఁడుతప్పఁ దక్కినయభియోక్త లోకిబోననభావ రక్షోఘ్నరక్షితకర్మను చేయింపవలెను.

లోకములోని చతుర్వణఁ చతురాశ్రమములను ఖలమును చుండు స్వధర్మములను రక్షించుచుచేతనే రాజు ధర్మప్రవర్తకుఁడగుచున్నాఁడు.

ధర్మము వ్యవహారము చరిత్రము రాజశాసనము— ఇవి వివాదార్థములకాధారములు. ఈనాలుగింటిలో బల్చిమములు పూర్వములను బాధింపఁగలిగియుండును. (మొదటివానికంటె రెండవవాతీ విబలవత్తరములు.)

ధర్మమునకు సత్యమును వ్యవహారమునకు నాశ్చులును చరిత్రకుఁ బురుషులనాంప్రదాయమును శాసనమునకు రాజాజ్ఞయు మూలములు.

ధర్మముననుసరించి ప్రజలనురక్షించుచు రాజునకు స్వధర్మమై యున్నది. అట్టివాఁడు స్వర్గమునొందును. అట్లుగాక ప్రజలనురక్షింపక వారికివికారములిగించురాజుయొక్కదండము మిథ్యాదండమే.

పుత్రునియందును శత్రునియందును నమముగ దోషముననుసరించి ధరింపఁబడిన దండ మొక్కటియే ఇహపరలోక రక్షకముగ నున్నది.

ధర్మ వ్యవహార చరిత్ర శాసనములనుసరించి పరిపాలించు రాజు చతుర్విధమగు భూమిని జయింపఁగలిగియుండును.

చరిత్రకు ధర్మశాస్త్రముతోడను ధర్మశాస్త్రమునకు వ్యవహారముతోడను విరోధముగలిగినపుడు కార్యవిషయమును ధర్మశాస్త్రమునుపట్టియే నిర్ణయింపవలెను.

కాని, రాజశాసనమునకును ధర్మమునకును పరస్పరవిరోధము కలుగునపుడు రాజశాసనమేయవలె బ్రహ్మణ్యముగను. ధర్మశాస్త్రములోనిపాఠ మాదర్శనీయముకాజాలదు.

(అభియోగములందు) స్వపక్షపరపక్షముల స్వయంవాదముల్లువును దోషసహితముగనే యుండును. కావున బరిశోధనము నశ్శిము సాక్ష్యము శేషము— ఇవియే కార్యసాధకములు.

సాక్ష్యమునుపట్టి యెవరివాదము పూర్వోత్తరనందర్శనిరోధముగనుండునో, చాటలమూలమున నెవరివాదమునత్యమని యేర్పడునో వారికిఁ బరాజయమును కల్పింపవలెను.

ఇది మూడవయధికరణమగు ధర్మశ్శీయమున వివాదపదవిబంధమును

మొదటియధ్యాయము.

ఆదిపండి యేఁబదియేనిమిదవ యధ్యాయము.

59 ప్రకరణము.

వివాహవిషయము, వివాహధర్మము, స్త్రీధనకల్పము, ఆధిపేదనిగము.

ప్రపంచవ్యవహారమునకంతకు వివాహముమూలము. కన్యనలంకరించి కన్యాదానముచేయుట బ్రాహ్మవివాహము. సహధర్మచర్యయే ప్రాజాపత్యవివాహము. రెండుగోవులను పుచ్చుకొని కన్యనిచ్చుట ఆశక్తము యష్టనాటమంధు బుత్విజానకుఁ గన్యనిచ్చుట ధైర్యము. దంపతుల పరస్పరసమచాయను గాంధర్వము. శుల్కము నచ్చికన్యనువరింపించుట ఆశురము. బలాత్కరించితీసికొనిపోవుట రాక్షసము. నిచ్చిందియుండునపు డెత్తికొనిపోవుట వైశాక్షము.

వీరిలో మొదటిగాలు యు పితృప్రమాణములై (తండ్రి) దే
సంగీరింపఁబడి) ధర్మములగుచున్నవి. తక్కినవి మాతాపితృప్ర
మాణములు, ఏలన వాగ్విద్రుఱు మహితయొక్క శుల్కహారులు.

వీరిలో నొకరు లేనపుడు తక్కినవారును, ఇద్దఱు లేనపుడు క
న్యయును శుల్కము దీసికొనవచ్చును.

పైవివాహములన్నిటిలో సందటికిని ప్రీతినికలిగించునది య
ప్రీతిషిద్ధము.

(జీవనాధారము) నృత్తియు ఆబధ్యము (అలంకారము) ను
స్త్రీధనమనఁబడు. రెండువేలకంటె నెక్కువగ వృత్తియుండవలెను.
ఆబధ్యమునకు నియమములేదు. ప్రీతివిధానముఁజేయక భర్తాపరదే
శమునకుఁబోయినపుడు భార్యయీధనమును తన్నుఁబుత్రులనుకొడం
డగను పోషించుటకై వినియోగించుట దోషముకాదు. ప్రీతికోధక
వ్యాధి మర్చిత్ భయములఁ దొలగించుకొనుటకును ధర్మకార్యము
లందును భర్తాసహిత మీధనమును వినియోగింపవచ్చును. ధర్మవి
వాహితులై సంతానవంతులగు దేశాతులునుమూఁడుసంపత్తురగు ల
విజకుఁ గలిసియుండినచో నీధనమునువారిరువురేభవించియునుభవిం
పవచ్చును. గాంధర్వాసురవివాహితులు వృత్తిధనము నిట్లుగలిసియు
నుభవించినచో సర్వధికముగ నెచ్చుకొనవలెను. గాక్షపవైశాచవి
వాహితు లట్లుచేసికొని స్త్రీయండము నొనరుదుడు.

— ఇది వివాహధర్మము. —

భర్తా మృతిచెందినపుడు ధర్మకామయగుస్త్రీ వైవాహికా
భరణములను శుల్కశేషమును తత్తణుమేపుచ్చుకొనవచ్చును. వివా
హసమయము దియ్యఁబడియుఁ తనయనుభవమందంతవఱకు లేనట్టిద్రా
వ్యునిను సన్పద్ధికముఁ దీసికొనవచ్చును. కుటుంబకామయగుస్త్రీ
నివేశకాలమందీ (పునర్వివాహకాలమందు, శ్వశురపతిసత్తములగు
ధనమును పుచ్చుకొనవచ్చును. దీఁకు ప్రవాసపక్షరణముననివేశకా
లముచుగుఱించి చెప్పఁబడును. శ్వశురుఁడిప్తఁడనిపురుషుని (పునర్)

వివాహము చేసికొనినచో శ్వశురవత్తద తమగు ధనమునకు హక్కు లేదు. ప్లాతులపక్షనుండుబడిన ద్వివ్యమును యథాగృహీతముగ నాచిచ్చుకొనవలెను. న్యాయముగ స్త్రీని శముచేసికొనినపుడు వామి యొక్కధనము నట్టివాడు రక్షింపవలెను.

స్వత్రధనమును స్వీకరించిన స్త్రీకి ౨తిదాయముందు హక్కు లేదు. ధర్మకామ దానిననుభవింపవచ్చును. పుత్రినితీయగుదాని స్త్రీధనమందు హక్కులేదు; ఆధనమును పుత్రిని తీసికొనవచ్చును.

పుత్రిహోదయమునకని ధనమును తీసికొనినపుడు దానినివానిమిత్రముగకే నృద్ధిపాఠింపవలెను. పురుషసంతానముగల స్త్రీలు భార్యకృత్యముగు స్త్రీధనమును పుత్రిలకొంతై యుంపవలెను. స్వచ్ఛగుణనుభవింపఁగలిగిన స్త్రీధనమునుసహితము పుత్రిలపేరనే యుంపవలెను.

అపుత్రిరాలగు విధవ పతిశయనమునుకలించుచు గురున మీపముందు పరనాంతమునకు స్త్రీధనము ననుభవించుచుండునలెను; స్త్రీధనమాపదర్థమేగదా? మరణాంతిమాధనమును ప్లాతులుతీసికొనవచ్చును.

భార్యకేవలచియుండఁగ వృత్తి నొందిన స్త్రీయొక్కధనమును పుత్రిలును పుత్రికలును పంచుకొనవలెను. పుత్రిలులేనపుడు పుత్రికలును వారుగూడ లేనపుడును భార్యకృత్యముగుఘ్నమునుభవించు బంధుబంధుత్తమును బంధువులును పుచ్చుకొనవలెను.

—ఇది స్త్రీధనకల్పము.—

భార్య సంధ్యయగునపుడెవిమిదినంవత్సరములవఱకును, మృతశిశువును ప్రసవించునపుడువదినంవత్సరములవఱకును, ఆడపిల్లలును ప్రసవించునపుడు పండ్రొం సంవత్సరములవఱకును నిరీక్షించి పిమ్మట బుత్రాధియుగువాడు వివాహముచేసికొనినచున్నాడు. వైవిధ్యముగ నిరీక్షింపక మృత్యుచేసికొనునపుడు శుక్లమును స్త్రీధనమునుచంద్రావృణాణమును భార్యకుచ్చిచ్చుకొని మిరువదిరాలుగువఱకును పంపింపవలెను.

(రాజునకు) చెల్లించవలెను.

స్త్రీలు పుత్రసంతతికేగనుక వినాహకాలమందు శుల్కము పొందనిభార్యలకు సహితము శుల్కసహాయమును నభ్యర్థనమును చేసిననును అనుభవమగుచున్నదిద్రవ్యము నిచ్చుకొనుచు నెండితీ నైఁక బెట్టియాడవచ్చును.

బుద్ధుకాలమందు వీరిలో వినాహమునుపట్టి పూర్వోక్తనైఁక ను జేసిత్పుత్రసంతతిని తొలుతఁబొందవలెను. స్త్రీసమయమందు భార్యనుబొందనివానికిఁ దొందెదయాశుపణములు దండము పుత్ర పతియు ధర్మకామయు సంధ్యయు సాధుపు నీరజస్కయు నకామత్వ నచో వానినిఁబొందనక్కఱలేదు. అకామఁడగు పురుషుఁడు కుష్మిని ఉన్మత్తను పొందనక్కఱలేదు; కాని పుత్రార్థమై యిట్టిపురుషుఁడే స్త్రీ పొందవలెను.

నీచుఁడు పరదేశగతుఁడు రాజద్రోహి ఘాతముచేయఁదలచి నవాఁడు పతితుఁడు నపుంసకుఁడనగు పతిలను విడువవచ్చును.

ఇది మూఁడవ అధికరణముగు ధర్మస్త్రీయమున వినాహవిషయమందలి

వినాహధర్మము, స్త్రీధర్మకల్పము, అధివేదవికమను

రెండవయధ్యాయము.

అదినుండి యేఁబదితోమ్మదవ యధ్యాయము.

59 ప్రకరణము.

— { వినాహవిషయము, శుశ్రూషాధర్మసాధుత్వక్షేపము } —
అతిచారిణుడకారద్యుపసర ప్రతిషేధము.

పండ్లొండు సంవత్సరములపఱకు స్త్రీకిని పదునాఱుసంవత్సరములపఱకుఁ బురుషునికిని వ్యవహారి యోగ్యతకలుగఁజాలకు. అటు పిమ్మటవారు పరస్పరశుశ్రూషలఁ జేరికొననిచో స్త్రీకిఁ బండ్లొండుప ణములును పురుషుని కిరువదిరాలుగుపణములును దండము.

కాలనియమములేక భర్తమునుపొందుటకు హక్కుగలస్త్రీకి గాగ్గినా బాధ్యతనుకాని పురుషునియాదాయము ననుసరించి దాని కంటె నధికమగు భరణనివ్యమునుకాని ఇచ్చునొనవలెను. కాలనియమమున్నప్పుడును ఇల్ల స్త్రీకన ఆధిపేదనికముల నియ్యనప్పుడును పురుషునియాదాయము ననుసరించియే మొత్తమునిప్పించవలెను. శ్వశురుకులపగిష్టమై భర్తనునదలి స్వతంత్రముగ జీవించుచేయుచున్నప్పుడు భర్తవై భరణమున కభియోగముదేగాను.

—ఇది భర్త.—

నగ్నే విసగ్నే న్యంగే అపిశ్యకే అమాత్యకే ఆనుసంబోధకములచే (తిట్లచే) స్త్రీకి వినయముసేర్పవలెను. (ప్రిమ్మట) వేణుడశరజ్జహస్తములలో నొకదానిచేతఁ బృష్ఠమునందు మూడుమాల్లకొట్టి, అప్పటికినినశసడనపుడు వాగ్దండపారుష్యములలోనర్థదండమును విధింపవలెను. పైకి దోషముకనబడకున్నను భర్తలయెడ నీర్వ్యగలస్త్రీలకును బాహ్యవిహారములందును ద్వారములకడనుండుటయందును నలవాటు పడినవారికిని యథావిధిష్టమగుదండమునువిధింపవలెను.

ఇది పారుష్యము.

భర్తను ద్వేషించునట్టియు సప్తాత్కవయమునట్టియు నన్యనిఁగోరునట్టియుస్త్రీ వెంటనే తనయలంకారద్రవ్యములభర్తక కనిచ్చి భర్తకహితముక తెనుపొందుట కంగీకరింపవలెను.

భార్యవై ద్వేషించినభర్తక యది (భార్య) భిక్షుకీ సంకల్పకక్షాతకులములలో నొకచోట నుండున కంగీకరింపవలెను.

న్వయముగఁ బొందియోచన్మృదంగన సరస్థాపనర్చుల సంపక్కుము విషయమునను ప్రాధునాపహారవిషయమునను భార్యవైమిధ్యాపవాదముచేయుభర్తకకుఁ బంజెంజుపణములు దండము

భర్తను ద్వేషించుభార్య వానియనుజ్ఞనొందక వానినివిడువఁగూడదు. అట్లే భార్యను ద్వేషించుభర్తనకూడెనుదానినివిడువఁగూడదు. భార్యాభర్తలకుఁ బరస్పర ద్వేషము కలిగినపుడు ముగ్ధుల

మును విడుచుకొనవచ్చును. భార్య తనకపాయము కలిగించునను శంకచేదానిని భర్తవిడువఁదలచినపుడు తనద్రవ్యమునువిడుచుకొని వెళ్లిపోవలెను. ధర్మవివాహములలోసూత్ర మిట్టిమోక్షము జరుపఁ గూడదు.

దూషితములగు మద్యపాన దర్పకీడలందుఁ బ్రేరణించు స్త్రీకి మూఁడుపణములు దండము. పరస్త్రీలజూచుటకును వారితో విహరించుటకును (భర్తయనుజ్ఞనొందక) పగటివేళవెళ్ళస్త్రీకి ఆఱు పణములును, పురుషులజూచుటకును వారితోవిహరించుటకును వెళ్ళు స్త్రీకిఁ బండ్రెండుపణములును, ఇట్టిపనుల గాత్రవేళనొనరించినపుడు ద్విగుణముగను దండము.

నుపుఁడును మత్తుఁడును నగుభర్తను బలాత్కరించునపుడు ను ద్వారమునఱకువానిని లాగినపుడును భార్యకు ద్వాదశపణదండము. రాత్రీ పయికివెడలిపోయినచో ద్విగుణదండము.

మైధువార్థముగ స్త్రీపురుషులు విలాసచేష్టలొనర్చినను రహస్యముగ సంభాషించినను వారిలో స్త్రీలకిరువదినాలుగు పణములు పురుషులకి ద్విగుణముగను దండము. కేశనీదంతనఖావలంబనములుచేయుస్త్రీకిఁ బూర్వసాహసదండము. అట్టిపురుషునికి ద్విగుణదండము.

శంకితస్థానమందు సంభాషించినపుడు స్త్రీకిఁబణదండమునకు బదులు గ్రామచుర్యమందు నిలువఁబెట్టి చండాలుఁడిఱువైపులనైదు కశాహతులఁ గొట్టవలెను.

ఇవి అతిచారములు.

ప్రతిష్ఠింపఁబడిన స్త్రీపురుషులనోయ్యోపకారముగ తుదకద్రవ్యముల నిచ్చుకొనునపుడు ద్వాదశపణమును పూలకద్రవ్యముల నిచ్చుకొనునపు డిరువదినాలుగుపణములును హిరణ్యసువణామాల నిచ్చుకొనునపు డేబది గాలుగుపణములును స్త్రీకిదండము. పురుషునికి ద్విగుణదండము. అగమ్యులగు స్త్రీపురుషుల విషయమున నధిక

దండము. ప్రతిషిద్ధవ్యవహారముననుకూడ నిష్టచేయవలెను.
ఇది ప్రతిషేధము.

రాజద్రోహమునర్పితపును అతిచారముగావించినపుడును
స్వయముగఁ ద్రోహినిపోయినపుడును స్త్రీకి స్త్రీసహమందును అహిక
మందును శిక్షమును మును మాకు పోవును.

ఇది ద్రోహస్థియనున వివాహవిషయమందలి

శుశ్రూషాభ్యర్థనానుష్ఠానానానోపకారవ్యవహారప్రతిషేధములను

మూడవ యధ్యాయము.

అనెనుండి యలుపదవయధ్యాయము.

59 ప్రకరణము.

— { వివాహవిషయము, నివృత్తము, చభ్యవసరణము, }
— { హిన్యవహనము, దీక్షా ప్రవాసము. } —

భత్యకృత్యప్రకారమునిలనఁదప్పఁ దక్కినసమయములందుఁ
బత్రికహమనునది వెదిలిపోయినట్టి స్త్రీ కాటుపణములు, ప్రతిషిద్ధ
యయ్యను నిట్లొనర్చుచును పండ్రొకపణములును దండము. పో
రుగిల్లు దాటి నెల్ల స్త్రీ కాటుపణములుదండము. పొరుగింటివారిని తన
యింటిలోకి రానిచ్చినను, భిక్షకులనుండి భిక్షునిగ్రహించినను వైదే
హకులనుండి వారపణ్యమును తీసికొనినను ద్వాదశపణదండము. ప్ర
తిషిద్ధయై పైవిధముగ నొనర్చినచోఁ బూర్వనాహుదండము. నలు
ప్రక్కలనుండు గృహములదాటి వెళ్లినపు డిరువదనాలుగుపణములు
దండము.

అపదలందుఁదప్పఁ దక్కినపుడు పరిభార్యకు స్వగృహమంద
వకాశమిచ్చినస్త్రీకి యుక్తదండమునువిధింపవలెను. ఆమెచేవారపణ
బడియు, ఆమెకుఁ దెలియకయు నిట్లువైకొందినపు డామెకు పాప
ములేదు.

సత్త్వము తగుమనుష్యుడు గామికుడు సంరక్షకుడు శ్రీమతికి
స్వకలకుడు— వీరిలోనొకరిని విప్రకారశంకగలిగినపుడు రక్షణము
నకై పొందుట తప్పులేదు, అనితచార్యులు.

జ్ఞాతికులమునందనేక పురుషులందురుగాన వారిలోయోగ్యు
యోగ్య పురుషుల నెఱుంగుట పతిప్రేతల కెట్లవకాశమగునని కాటి
ల్యుడు.

ప్రేత వ్యాధి వ్యసన గర్భనిమిత్తముగ జ్ఞాతికులమును పొం
దుట ప్రతిషిద్ధముకాదు. ఇట్టినిమిత్తములందు వారించువానికి ద్వా
దశపాదండుము. అట్లువెల్లి యచటనేవాగియుండుస్త్రీ స్త్రీశనము
ను విడుచుకొనవలెను. దానినిదాచుజ్ఞాతులు శుల్కశేషమును విడ
లుకొనవలెను.

ఇది నిష్పతరము.

పతికులమునువిడిచి గామీమాంతరమునకుఁ బోయినస్త్రీ సం
క్రేందువణముల దండమునిచ్చుకొనుటయేగాక స్థాప్యభరణముఁ
గూడ విడుచుకొనవలెను.

భర్మదాన తీర్థయాత్రలందుఁదప్పఁ దక్కినసమయములందు
గమ్యపురుషునితోఁ గూడఁ గలిసివెళ్ళినస్త్రీకి నిరుపదివారుగు పణము
లును సర్వధర్మలోపమును దండములు. వీరు తుల్యశ్రేయస్కులు
ను పాపులునునైనచోమధ్యమదండము. పురుషుడు బంధువైనచో
నదండము, గాని వలదనునపుడు తీసికొనివెళ్ళినచో నర్థదండమి
య్యవలెను.

మార్గమందును గహనప్రదేశమందును గూఢదేశమందును
పశుపురుషునితో స్త్రీగలిగినపుడును మైథునార్థమై శంకితప్రతిష్ఠింప
మార్గముననుసరించినపుడును సంగ్రహణదోషమని యెఱుంగవలెను.

మార్గమధ్యమందు నటనతేకగాయక మత్స్యబంధకగోపాఠక
శౌండికులతోడను స్త్రీలతోఁబయ్యాణముచేయు నితరపురుషులతో
డను కలిసికొనుట దోషముకాదు

నిషేధింపఁబడినపుడు వైపురుషులు స్త్రీనిచీసికొనివెళ్ళినచో నట్టివారికిని వారితోఁగలిసివెళ్ళిన స్త్రీలకును సర్థదండము.

ఇది వక్ష్యమనరణము.

హృస్వప్రవాసులగు శూద్రులైశ్వత్తతీయభ్రాహ్మణుల భార్య లప్రజాతలైనచో నొకసంవత్సరమును, ప్రజాతలైనచో సంవత్సరాధికముగను నిరీక్షించియుండవలెను. జీవనాధారమేర్పఱుపఁబడిన వారు ద్విగుణముగ నిరీక్షింపవలెను. అట్టి జీవనాధారములేనివారిని దగుమనుష్యులగుజ్ఞాతులు నాలుగుగాని యెనిమిదిగాని సంవత్సరములు పోషించి, పిమ్మటవారినుండి శుల్కద్రవ్యమును తీసికొని వారిని స్వేచ్ఛగ వదలివెట్టవలెను. అధ్యయనసంపన్నుడగు భ్రాహ్మణుని కొక కాలనిభార్య యప్రజాతయైనచో బదిసంవత్సరములును ప్రజాతయైనచో బండ్రోండు సంవత్సరములును, రాజపురుషునికొకై వానిభార్య యాయుష్యయాంతముగను నిరీక్షింపవలెను. సనన్యునికలన సంతానమొందిన స్త్రీ యపవాదము నొందఁగూడదు. కుటుంబవృద్ధికి లోపముగలిగినపుడును తగుమనుష్యులచే విడువఁబడి యాపత్తుపొందినపుడు జీవితార్థముగను స్త్రీ యిష్టమువచ్చినవానిని పొందవచ్చును. ధర్మవివాహమందుఁ బరిగ్రహించినకుమారి ప్రోషితుడగుభరిక జీవించియుండినట్లు తెలియుచుండునచో నట్టిసత్ప్రకటముగానప్పుడు సప్తతీర్థములవఱకును ప్రకటమైనప్పుడు సంవత్సరము వఱకును ప్రోషితుడశూర్యయమాణుడైనచో నైదుతీర్థములును శూర్యయమాణుడైనచో బదితీర్థములును శుల్కములో నెకభాగమునుమాత్రమిచ్చి ప్రోషితుడై యశూర్యయమాణుడైనచో మూడతీర్థములును శూర్యయమాణుడైనచో సప్తతీర్థములును పూర్ణముగశుల్కమునిచ్చి ప్రోషితుడై యశూర్యయమాణుడైనచో నైదుతీర్థములును శూర్యయమాణుడైనచో బదితీర్థములును నిరీక్షించియుండవలెను. తీర్థోపరోధము ధర్మవాశముగావునఁ బైకాలములతిక్రమించినపుడు ధర్మాధికారులచే విడువఁబడి యిష్టమువచ్చిన

వారిని బొందవచ్చును.

దీప్తిహివాసుడు పరివ్రజతుఁడు మృతుఁడు. — పరివ్రాజకుఁడైన జాతలైనచో నేడు తీర్థములును పరివ్రాజకులైనచో సంవత్సరమును నిరీక్షింపవలెను. పిమ్మట బ్రతినోదకుని బొందవచ్చును. భర్తృసోదకులనేకులుండినచో భర్తృతరువాతవానిని ధార్మికుని భర్తృమథుని గనిష్ఠుని అభార్యుని — వీరిలోనొకరినివివాహమాడవచ్చును. భర్తృకుసోదరులు లేనపుడు సపిండునిగాని తత్తుల్యునిగానిపొందవచ్చును. సపిండుతుల్యులనేకులుండునపుడాసన్నక్రియముననుసరించి వివాహము చేసికొనవలెను. సంతానముకొఱకై వైదాయాదులనతిక్రమించి మఱియొకనినిగోహించినపుడు స్త్రీకిని వివాహమాడిన పురుషునికిని వాతకును ననుజ్ఞయిచ్చినవానికిని సంగ్రహాత్యయమునువిధింపవలెను.

ఇది ధర్మస్తోత్రమున వివాహసందర్భమందు నిష్పతనము పక్షమునరణము

హస్త్యవృణాసము దీక్షాచరివాసమును

నాలుగవయధ్యాయము, వివాహవిషయము సమాప్తము.

అదిసండి యలుపదియొకటవ యధ్యాయము.

60 ప్రకరణము.

దాయవిభాగమందు దాయకృమము.

తలిదండ్రులును వారిపూర్వులునుకలపుత్రుల నన్వతంత్రులు. వారిగతించినపిమ్మట వంశకృమాగతద్రవ్యములను పితృకృమమున నుసరించి దాయవిభాగము గావింపవలెను. పితృజీవితద్రవ్యసహాయమునగాక స్వయముగ నాజించిన తక్కినద్రవ్యమంతయు నవిభాజ్యము.

పిండము నాలుగవపురుషాంతమునఱకు నవిచ్చిన్నమగుటచే నవిభక్తులగుపుత్రపౌత్రులు వంశకృమాగతద్రవ్యమందంతభాక్కులగుదురు. (నాలుగవ పురుషాంతమునకావల) పిండము విచ్చిన్న

మమునపుడు సముముగ నందఱు బంచకొనవలెను.

పితృద్రవ్యములేనివారును సిత్యద్రవ్యమును విభజించుకొనిన వారును మఱులగలిసిజీవించుచున్నచో వారుమఱులబంచుకొనవలెను; అందుద్రవ్యమును వృద్ధిబొందించినవాఁడు వృద్ధ్యంశమునుబొందవలెను.

అపుత్రునియొక్కద్రవ్యమును వానిసోదరులును సహజీవులును వానిరికము (స్థితౌ) వానికన్యలును తీసికొనవలెను.

పుత్రసంతునిద్రవ్యమును ధర్మవివాహమువలనఁబుట్టిన వాని పుత్రులును (అష్టివారులేనపుడు) పుత్రీకలును ఏరులేనపుడు జీవించి యున్నతండ్రియఁ దండ్రిలేనపుడుసోదరులును సోదరపుత్రులును తీసికొనవలెను. తండ్రిలేని సోదరులనెకలున్నప్పుడు వారందఱుదానిని సంచుకొనవలెను. భ్రాతృపుత్రులు వారితండ్రిభాగమునుమాత్రము తీసికొనవలెను. పలువురుతండ్రిలుగల సోదరులకు వారితండ్రిలను సంతించి భాగమువచ్చును. పితృభ్రాతృభ్రాతృపుత్రులలోఁ గలిపి ముగ మొదటివారు జీవించియున్నప్పుడు తర్వాతివారికిహక్కులేదు. అట్లే సోదరులలో జ్యేష్ఠకనిష్ఠులవిషయమునఁగూడ గ్రహించునది.

తండ్రి తాను జీవించియుండఁగనే విభాగముగావించినచోనే స్వరికిఁగాని యధికముగ నియ్యరాదు. కారణములేక నెవ్వనినికేటవెట్టరాదు. తండ్రిలేనపుడు జ్యేష్ఠభ్రాతలు మిథ్యాపృత్తులుగానికనిష్ఠుల ననుగ్రహింపవలెను.

సాప్రవ్యవహారులే దాయవిభాగమును చేసికొనవలయును. అసాప్రవ్యవహారులయొక్క భాగమును విశుద్ధముగ విభజించువానికి వ్యవహారిజ్ఞానమువచ్చునంతవఱకు నానినిమాత్రబంధువులవద్దఁగాని గ్రామపుద్ధులవద్దఁగాని యుంపవలెను. ప్రోషితునిభాగవిషయమునఁ గూడ నిట్లేచేయవలెను. అవివాహితులకు వివాహితులతోసమముగ నైవేళనికమును (వివాహవ్యయము) కన్యలకుఁ బదానికమును

నిచ్చుకొనవలెను. ముగియకముల నన్నిటిని నమముగఁ బంచుకొనవలెను.

నిష్కరించును లుదాహరణములసహితము పంచుకొనవలయును. నని యాచార్యులు. ఇది యవసరముకాదు, అర్థమున్నప్పుడే పంచుకొనవలయునుగాని లేనిచోఁ బంచుకొనుటయేల? అని కాటిల్లుదు.

“ఇంతధనము సామాన్యము, దీనిలో నెక్కుకఱికినింతయంశము” అని సాక్షులవద్దఁజెప్పిపంచుకొనవలెను దుర్విభక్తము అన్యోన్య న్యాయపూతము అంతర్హితము అవిజ్ఞాతోత్పన్నము నగుద్రావ్యమును మఱలఁ బంచుకొనవలెను.

స్త్రీధనము (అగ్నిపంస్తారముజరుగని) ప్రేతద్రావ్యము శ్రోత్రీయభిన్నమగు కదగ్ధనిద్రావ్యములుతప్ప దాయాదులులేని తక్కిన వారిద్రావ్యమును రాజతీసికొనవలెను. శ్రోత్రీయద్రావ్యమును త్రైవిద్యులకియ్యవలెను.

పతితుఁడు పతితసంతానము క్లిబుఁడు జడుఁడు ఉన్మత్తుఁడు అంధుఁడు కుష్ఠియు— వీరికంశములేదు. భార్యలసాత్తు జడత్వాది దోషములులేనవారి సంతానమునుచెందును. పతితుఁడుతప్పదక్కిన వానికి గానాచ్చాదనములమాత్రమియ్యవలెను

కృతదారలగు వైపతితాదులకు సంతానములేనప్పుడు వారి బంధువులువారికిఁ బుత్రులఁగలిగించి వారియంశముల నిష్పించవలెను.

ఇది ధర్మస్తోత్రమున దామరభాగఃపయమంబరి దామరకృమము

వైదనయధ్యాయము.

అదిసండి యటువదిరెండవ యధ్యాయము.

60 ప్రకరణము.

అంశవిభాగము

ఏక స్త్రీపుత్రులిగు బ్రాహ్మణులలో మేకలును క్షత్రియులలోగుడ్డములును వైశ్యులలోగోవులును శూద్రులలో గొడ్డలును

జ్యేష్ఠాంశము. నానిలోనంగవికలములు మధ్యమాంశము. భిన్ననాణకములు కనిష్ఠాంశము. చతుష్పాజ్జతువులు తేనపుడు రత్నములు తప్ప దక్కినద్రవ్యములతోఁ బదియవపేతును జ్యేష్ఠుఁడు తీసికొనవచ్చును. జ్యేష్ఠుఁడు పితృబుణమునుతీర్చి సలబంధముగలవాఁడుగదా! ఇదియశాశనవిభాగము.

తండ్రిమరణానంతర మాతనియానాభరణములు జ్యేష్ఠునకును శయనాసనములు కంచములుమధ్యమునకును కృష్ణధాన్యములు ఇనుపపాత్రములు గోశకటము కనిష్ఠునకును చెందవలెను. విగిలినద్రవ్యమును సమముగఁ బంచుకొనవలెను.

అప్పచెల్లెండ్రాంశభాక్తులు కానేరదు; గాని తల్లిమరణానంతర మామెయొక్కకాంన్యాభరణములు వారినిచెందును. జ్యేష్ఠుఁడు నపుంసకుడైనచో జ్యేష్ఠాంశములో మూడవవంతును అన్యాయస్యత్రయైవపుడు నాలుగవవంతును పొందవలెను. నిన్మత్తధర్మకార్యుఁడును కామాచారుఁడునునైనచో సర్వమును విడుచుకొనవలెను. మధ్యమకనిష్ఠుల విషయమునఁగూడ నిల్లేయనియెఱుంగవచ్చును. వీరిలో మానుషోపేతుఁడు జ్యేష్ఠాంశమందు సగముతీసికొనవచ్చును.

నానాస్త్రీపుత్రుల విషయము:—

ఇద్దఱుభార్యలను విధ్యుక్తముగగృహించి ననుగృహింపకపోయినను వారిద్దఱు కన్యలుచేయఁదగువిధులనుచేసినను చేయకపోయినను వారిలో నెవరికి ముందుపుత్రుఁడజనించునో యతనికేజ్యేష్ఠాంశము. మఱియుఁ గనలపుత్రులలో నుత్పత్తిక్రమముననుసరించియే జ్యేష్ఠభావము.

సూతమాగధవ్రాత్యరథకారులగు పుత్రులకై శ్వర్యమునుపట్టియే విభాగము. తక్కినవారు వీరిననుసరించి జీవింపవలయును. అన్యతంతులగువారు (పంచుకొనవలసినపుడు) సమముగఁ బంచుకొనవలెను.

(బ్రాహ్మణుడు) నాలుగువర్ణములలోని స్త్రీలను పెండ్లాడి నపుడు వారివలనఁగలిగిన పుత్రులలో బ్రాహ్మణీపుత్రుఁడు నాలు గంశములను క్షత్రియీపుత్రుఁడు మూడంశములను కైశ్యపుత్రుఁ డు రెండంశములను శూద్రాపుత్రుఁడొక మంశమును తీసికొనవలెను. క్షత్రియులు వైశ్యులు కృమముగ మూఁడురెండు వర్ణములలోని స్త్రీలను పెండ్లాడినపుడుకూడ నిట్లేయనిగ్రహించునది.

బ్రాహ్మణుని యనంతరాపుత్రుఁడు (క్షత్రియ స్త్రీ)యందుఁబు ట్టినవాఁడు) మానుషోపేతుఁడైనచో దుర్వాంశమును తీసికొనవల యును. ఇట్లే క్షత్రియవైశ్యుల యనంతరాపుత్రులు మానుషోపేతు లయినపుడు దుర్వాంశమునుకాని దుర్దాంశమునుకాని పుద్బుకొనవ లెను దుర్వాశుల్యులగు భార్యలలో నొక్కతెకే పుత్రుఁడుగలిగిన పుడతఁడంతయుఁదీసికొని బంధువులఁబోషింపవలెను.

బ్రాహ్మణునకొకశూద్రస్త్రీయిందే (సారశన) పుత్రుఁడుగ లిగినపు డతఁడుమూఁడవవంతును స్వధానిమిత్రముగ నాసన్నుడగు కల్యుఁడుగాని నపిండుఁడుగాని తక్కినరెండువంతులను తీసికొనవలె ను. ఆసన్నులులేనపుడు తండ్రియొక్క గురువైనను శిష్యుఁడైనను నారెండుభాగములఁ దీసికొనవచ్చును. లేకవానిసెలవువైనతననగో త్రుఁడుగాని మాతృబంధువుగాని వాని క్షేత్రీమునందు సంతానము గనవచ్చును. అప్పుడాసంతతి కాధనముచేయును.

ఇది ధర్మస్తీయమన దాయవిభాగవిషయమందశవిభాగమను

నాణవ యధ్యాయము.

అదినుండి యణువదిమూఁడవయధ్యాయము.

60 ప్రకరణము.

పుత్రీవిభాగము

పరునిచే స్వక్షేత్రీమం దుంపఁబడి బీజము క్షేత్రీవంతునిదే (ఆసంతానము క్షేత్రీవంతునిదేయనుట) యని యాచార్యులు.

తల్లి భక్తి కవంతిదగుటచే శతస్సవనిదో వానిసంతానముని మఱియొందఱు.

విజక్షేత్రములురెండును సమానములేయని కాటిల్లుడు.

బంధుత్వముగఁ బరిగ్రహింపఁబడిన స్త్రీయందుఁ దనకుఁబుట్టినవాఁడొరసుఁడు. పుత్రీకాపుత్రుండతనితోసమానుఁడు. నియుక్తఁడగునోతుగ్గినవలనఁగాని యన్యగోతుగ్గినవలనఁగాని తనక్షేత్రమందుఁబుట్టినవాఁడు క్షేత్రజపుత్రుఁడు; వీనిని కనివారికి వేరుసంతానములేనపు డిరువురుతంబులకితఁడేకమూరుడై ద్విగోతుండై యిద్దఱకును పితృకర్మజేసి వారిద్దఱిచ్చ్యమునకు హక్కుగలవాఁడగును. బంధువులగృహమందు గూఢజాతుఁడగు గూఢజుఁడు క్షేత్రజునితోఁదుల్గుఁడు; బంధువులచే విశవఁబడినపుడతని నెవ్వడుసంస్కరించునో వారికాతఁడు పుత్రుఁడగును. కన్యకుఁబుట్టినవాఁడు కానీ నుఁడు. గర్భిణీయగుదానిని పెండ్లాడినపుడు దానికిఁబుట్టినవాఁడు సహజుఁడు. పునర్వివాహముగఁ పెండ్లాడినదానికిఁ బుట్టినవాఁడు పోనర్భవుఁడు.

స్వయంజాతుఁడు పితృబంధువులకు దాయాదుఁడగును సరజాతుఁడు సంస్కర్తకేగాని బంధువులకు దాయాదుఁడు కానేరఁడు. తల్లిదండ్రులచే నుదకపూర్వముగ నియ్యఁబడినదత్తుఁడుగూడ సంస్కర్తకేదాయాదుఁడగును. స్వయముగఁగాని బంధువులమూలమునఁగాని పుత్రభావమున నెకనినొందినవాఁడుపగతుఁడు. పుత్రత్వమందధిక్యతుండయినవాఁడు కృతకుఁడు. పుత్రుఁడుగఁ గొనఁబడినవాఁడు క్షేత్రుఁడు.

జోనుఁడుపుట్టినచో (అచారసులగు) సవస్థలు తృతీయాంశమందును అసవస్థలు గానాచ్చాదసమాత్తమగు నును హక్కుగలిగియుండురు. బ్రాహ్మణక్షత్రియుల కనంతరయందుఁ బుట్టినవారుసవస్థలు, ఏకాంతరయందుఁ బుట్టినవారసవస్థలు. బ్రాహ్మణునికి వైశ్యయందుఁబుట్టినవాఁడొబధుఁడు; శూద్రయందుఁ బుట్టినవాఁడు

నివాసుడు లేక పాశవపుండు. ఊత్తియునకు శూద్రయందు బుట్టిన వాడు బుద్ధుడు. వైశ్యునకు శూద్రయందు బుట్టిన వాడు శూద్రుడే.

అచరితవృత్తులకు సవణకలందు బుట్టినవారు వాగ్మత్సులు.

ఇవి యనులోకములు.

శూద్రుని కుత్తమజాతి స్త్రీలయందు బుట్టినవాడు క్రమముగ ఆయోగన ఊత్త చండాలులగుదురు. వైశ్యునికి బుట్టినవారు మాగధవైదేహకులగుదురు. ఊత్తియునకు బుట్టినవారు సూతులు. పౌరాణికులగు సూతమాగధులిట్టివారుగారు. వారు బ్రహ్మక్షత్రీజాతి వాంశంబు నధికులు. పృథిలోమజలగు వీరందఱుస్వవర్మముచూడజు విశుచులచే బుట్టుచున్నారు.

ఉగ్రునికి నివాదియందు బుట్టినవాడు కుటకుడు. నివాసున కుగ్రస్త్రీయందు బుట్టినవాడు పుల్కునుడు. వైదేహీయందంబస్థునికి బుట్టినవాడు వైణుడు. అంబస్థయందు వైదేహీకునికి బుట్టినవాడు కుశీవుడు. ఉగ్రునికి ఊత్తియందు బుట్టినవాడు ఊచాకుడు. వీరును కుటికొందఱును అంతరాళులు.

వైణ్యుడు వృత్తిచే రథకారుడు. వైణ్యులు స్వజాతియందే వివాహముచేసికొని తమపూర్వులవృత్తముననుసరించి వర్తింతుచు న్యధర్మము నిలుపుకొనవలెను. వీరు శూద్రులుగఁగాని చండాలులు తప్పదుక్కిన హీనజాతివారుగఁగాని వ్యవహరింపఁబడుదురు.

ప్రీతిగఁ గులధర్మముల ననుసరించి పౌరజన్మవర్తింతునట్లు రాజుపరికల్పించినయెడల నశలస్వర్గముఁబొందును. లేనిచో నరకముఁబొందును.

అంతరాళులలో దాయవిభాగము నమము.

దేశజాతిసంఘగ్రామములందు గాతరింపఁబడి ధర్మముననుసరించి దాయవిభాగము చేసికొనవలెను.

ఇది ధర్మస్త్రీయమున దాయవిభాగమందలి పుత్రవిభాగము

నస్తమాధ్యాయము.

ఇంతటితో దాడునికాగము సమాప్తము.
అదిమండి యులువనినా గవ యధ్యాయము.

61 ప్రకరణము

గృహవాస్తవము

వాస్తవివాదములను చుట్టుపక్కలనుఁ జేడివాని సాత్త్వికమునై విచారింపవలెను. గృహము క్షేత్రము ఆరామము సేతుబంధము తటాకము ఆధారము — ఇవియన్నియు వాస్తవిశేషములు. గృహముచుట్టును నినుపగడియలనమర్చి కట్టుటయేసేతువు. సేతుభోగాను కూలముగ నింటినికట్టవలెను. పరులవేశ్యములనాకృమింపక కొత్త యిండ్లను కట్టుకొనవలెను.

రెండరత్నములలోతును మూడవగుల వెడల్పునుకల పునాదునువేయవలెను. ప్రసూతికై పదిదినములుపయోగించుటకుఁగాను కట్టఁబడిన శాలలందుఁడప్పఁ దక్కినయిండ్లలో నుదకపానగృహము నూనఁగఁ దడకముపోవుటకు మార్గము అవస్థార్థము (పెంటపోయుట కఁజోటు, నుండవలెను. ఇట్లు చేయనివాఁకిఁబూర్వసాహసదండము, ఇట్లే కల్యాణకృత్యములందు గదులు గోతులు ఆచామోదకమార్గములు లోనగువాని నిర్మించుకొనవలెను.

మూడవగులుగాని యొకటిన్నర యరత్నములుగాని దట్టించి నీరుబాగుగఁ బ్రసరించుటకువీలగునట్లుదకమార్గము నేటవాలుగఁ గట్టవలెను. అట్లుచేయనిచో నేఁబడినాలుగుపాములు దండము.

ఒకయడుగుపునాదియు నొకయరత్ని మొదలు నాలుగడుగుల నఱకు వైశాల్యమును కలుగునట్లుక యగ్ని గృహమును ఉదండభస్మాసమును కోచనిస్థానమును కుట్టనిస్థానమును నిర్మింపవలెను. లేనిచో నిరుపదినాలుగుపాములు దండము.

రెండేసినుండ్లకు మధ్యనుకాని వానిచాక్షిప్తములకుమధ్యను కాని యొకకింపుపుగాని మూడవగులుగాని యవకాశమునుంప

వలెను. వానివలన కష్టములు నాబుగఁగుటయుల యనకాశముగలిగిగాని దై: కదానిపై నెఱిగిగాని యుండవలెను. అణిదార్జరము కిమ్మమా త్రోవరిమితిగను దానిజెక్కతలుపులు లోపలికిఁ దెలుచుబకష్టలేకండఁ గను చేయింపవలెను వెలుతురు వచ్చుటకై పయిభాగమునఁ జిన్న వాతాయనము నుంపవలెను. పైవిషయములలో గృహస్థులందఱుగ లిసి యిష్టానుసారముగ నేర్పఱచుకొనుచు సన్నిష్టముల వారించుకొను చుండవలయును.

వషః బాధ లేకుండునట్లు విశాలమును దృఢమునునగుచాపను కష్టవెచ్చుపైవేసి దానిని జారికుండునట్లుగను భగ్నిముగాకం కునట్లు గనుచేయవలెను. ఇట్లు చేయనివారికిఁ బూర్వసాహసదండము.

రాజమూర్తిములందును రథ్యలందునుతప్పఁ దక్కినవృద్ధేశము లందుఁ బ్రతిలోమద్వారములవలనను వాతాయనములవలనను బాధ గలిగించునపుడు పుడుండమునే విధింపవలెను.

గొతులు మెట్లు కాలువలు నిచ్చిన పెంట మొదలగువానిచే నితరులకు బాధగలిగించినను లేక వానిభోగమును నిగ్రహించినను వారికుడ్యములకుడకమునలన నప్తముగలిగించినను ద్వాదశపణములు దండము. మూత్రపురీషోపఘాతముగలిగించినపుడు ద్విగుణదండము.

కాలువల ధారాశముగఁ బ్రవహించునట్లు చేయవలెను. లే నిచోఁ బండిండుపణములు దండము.

ప్రతిషేధింపఁబడినను గృహమందుండువానికినిదియేదండము. పాదుస్యస్థైరసాహసనగ్రహణవిధ్యాభోగదోషము లొనఁబడవారి నితిష్ఠఁ దక్కినవారివద్దనుండి యద్దెచ్చుచుకొని యింటనుండి వారిని తొలగించువానికిఁ బండిండుపణములు దండము.

తనంతటదానింటినివదలువాఁడు సంవత్సరపుటదైలో శేష భాగమునిచ్చుకొనవలెను.

అందఱుగలిసి యనుభవించుచుండఁగృహవిషయమున సాహ య్యముచేయనివానికి, సప్తగృహమందందఱికి నామాస్యమగు భోగ

మునకాటంకము గలుగఁజేయువానికిని పంజ్రెండుపణములుదండము, అట్టి గృహమును నాశముచేయువానికి ద్విగుణదండము.

కోవకాంగణములుతప్ప దక్కినవిస్తతములగు ప్రదేశములు ను అగ్నిశాలలును కుట్టనశాలలును నందఱిని నామాశ్రయముగ భోగించునవి.

ఇది భక్తశ్రీయమున వాస్తుకవిషయమందలి గృహవాస్తుకమను
నెనిమిదవయధ్యాయము.

అదినుండి యలువనీమైదవ యధ్యాయము.

61 వ శ్లోకము.

—వాస్తుపక్రియము.—

భూములనుకొనుటలో మొదటజ్ఞాతులకును పిమ్మటసామాన్యులకును వారితత్వాతధనికలకుచుహక్కుగలదు. కొనువారికంతునన్యలగు నలునదిభావ్యాకుటుంబములవా రింటియెరుటనిలిచి గృహవిక్రయమును సోకటింపవలయును. తేత్రము ఆరామము సేతుబంధము తూకము ఆధారము లోనగువానిహద్దులను సేతుభాగములననుసరించి గ్రామవృద్ధులయెదుటబ్రకటించి, దీనిక్రియమింత? దీని నెవఁడుకొనెను? అనిముమ్మాడునాటించినపిమ్మట దానికెవరు నడ్డుచెప్పవత్తుమునఁ గొనఁదలఁచువాఁడు కొనవచ్చును.

పోటీవలన మూల్యవృద్ధికిలిగినపుడు మూల్యవృద్ధివిశుల్కముతోఁగూడఁ గోశముచకర్పించుననలెను. పిక్రియనమయమున ఏలముపాడువాఁడు శుల్కమునిచ్చుకొనవలెను. వాస్తుస్వామిజేసపుచేలముపాడినచో నిరుపదివారుగు పణములుదండము. ఏడరాత్రులుగడిచినపిమ్మటఁగూడ వాస్తుస్వామిరాసచో ఏలముపాడినవానికాయాస్తివశిష్టము. ఏలముపాడిన వానికిఁగాక మఱియొకరికివాస్తువునిచ్చినచో

రెండునందలిపణములు నండము. వాస్తుపుదప్పుల దీక్షింపవలయుము
లలో నిడువదినాలుగుపణములు నండము.

అది వాస్తువిశిష్టయము.

రెండు గ్రామములవారికి హద్దులగుఱించినవివాదము కలిగిన
పుడు సమీపముదలియైనుపదిగ్రామములలోని ముఖ్యులు సహాయము
లైనట్టియుఁ గృత్రిమములైనట్టియు సేతువులసహాయమున వివాదము
ను పరిష్కరింపవలయును. కమః క గోచాలవృద్ధులు పూర్వానుభవ
ముగలవారు లేక సేతువులఁదెలిసిన బాహ్యులులోనగువారిలో నకే
కలుగాని యొక్కరుగాని హద్దులనునిర్దేశించి వివరీత వేషులై హద్దు
లుండుప్రదేశమునకుఁ బైగ్రామమునందలి ముఖ్యులఁదీసికొనిపోవల
యును. అట్టివాఁడేనిర్దేశంపఁబడిన సేతువులగపడినపుడు సహాయునిం
డము. అవిసరిగఋజువుపడినపుడు సీమాపహాదులకును సేతుచ్చేదకు
లకును సహాయుడండము.

సేతుభోగము లేనట్టియు హద్దులు లేనట్టియుఁ బ్రదేశమునును
యోగవకారముగ రాజు పంచిపెట్టవలెను.

క్షేత్రమునుగుఱించిన వివాదమును సమీపరుండుండు గ్రా
మస్థులు పరిష్కరింపవలెను. వారిలో ద్వైవీభావముకలిగినపుడు
వాదిప్రతివాదులచే నంగీకరింపఁబడిన శుచులగు ననేకలయభిప్రాయ
మునుసటి దానినినిర్ణయింపవలెను. లేదా క్షేత్రము నిర్దేశము సము
ముగఁబాచుకొననచ్చును. అట్లు వాసుభయులు పరిష్కరించుకొన
లేనపుడు దానినిరాజు తీసికొనవలెను.

హక్కుదారులేని క్షేత్రమును యోగవకారముగ రాజుపంచి
పెట్టవలెను బలాత్కరించి వాస్తుపురుషులకొనినయెడల స్త్రేయదండ
ము. సకారణముగఁ దీసికొననచో నట్టివానిప్రయాసమును జీవనము
నుపరిగణించి వానినర్థమకాను (శిస్తు) వసూలుచేయవలెను. హద్దు
లసవహరించు వానికి బూర్వనాహనదండము. హద్దులుభేదించువాని
కిడువదినాలుగుపణములుదండము. తపోవన వివీత మహాపథ శ్మశాన

దేవకుల యజనపుణ్యస్థాన వివాదముల విషయమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగుచది.

ఇది మర్యాదాస్థాపనము.

వివాదముఁ న్నియు సమీపస్థులనాశ్చ్యములఁబట్టి పరిష్కరింపవలెను. వివీతస్థలకేదారపండఖలవేత్త వాహనకోవ్వములకు సంభవించిన బాధలను పూర్వపూర్వప్రధానముగ నివారింపవలెను బ్రహ్మసోమారణ్యదేవయజనపుణ్యస్థానములందుండు వారుతప్పఁ దక్కినవారు ఆధార పరివాహ కేదారమార్గములమూలమునఁ బరక్షేత్రిములలోని సస్యములకు బాధగలిగించినపుడు యథోపహితముగ మూల్యమునిచ్చుకొనవలయును. కేదార ఆరామ సేతుబంధములకుఁ బరస్పరహింసఁ గలిగినపుడు హింసాద్విగుణముగ దండమునిచ్చుకొనవలెను. క్రిందనుండు చెఱువునీటిచేఁ బైతటాకపునీటిచేఁఫలించు ష్టేత్రిములను ముంచికేయఁగూడదు. మూడు సంవత్సరములనుండి యుపయోగింపఁబడనట్టివాని విషయమునఁదప్పఁ దక్కినక్రిందనుండు చెఱువులకుఁ బయిచెఱువులనుండివచ్చు నీటివాగులను నిరోధింపరాదు. దాని సత్ప్రతిమించినవానికిఁ బూర్వహింసదండము. తటాకమునకు భంగముగలిగించినపుడుగూడ నిదియేశిక్ష. ఆపదలువచ్చినపుడు తప్పఁ దక్కినపు డయిదుసంవత్సరములవఱకుఁ బాడుబెట్టిన సేతుబంధములందు హక్కుచేకను.

తటాక సేతుబంధములఁ గొత్త నిర్మించువారి కయిదుసంవత్సరములవఱకును భగ్నముల బాగుచేసినవారికి నాలుగుసంవత్సరములవఱకును బాగుగనున్న వానిని మఱియేత బాగుపఱచినవారికి మూడు సంవత్సరములవఱకును పరిహారమునియ్యవలెను. తాకట్టువలనఁగాని విక్రయమువలనఁగాని స్వాధీనపడినకొత్త స్థలమునకు రెండుసంవత్సరములవఱకుఁ బరిహారము.

వాయుయంత్రములయొక్కయు వృక్షభములయొక్కయు సహాయముచేత సంపాదించఁబడిన నీటివలనను తటాకముల వలనను

ఫలించు కేవల ఆరామచండవాపముల సస్యవజ్రముల ననుసరించి
యథోక్తకారముగఁ బన్నునిచ్చుకొనవలెను. మఱియు ప్రకృతియ అ
పకృతి విభాగభోగనిస్పృహములగుభూముల సేవ్యముచేయువారుపై
అటాకాదులను మంచిస్థితియందుంపవలెను. లేనిచో హీనద్విగుణదం
డము నిచ్చుకొనవలెను

తూములనుఁజితప్య మఱియొకచోటనుండి చెఱువులలోని నీ
టిని బ్రసహించఁజేయువానికిని, తూములనుండి ప్రసహించునీటిని
ప్రమాదముచే నిరోధించువానికిని నాఱుపణములుదండము.

ఇది ధర్మస్తోత్రమున వాస్తువిషయకమందు వాస్తువికృత్యము సీమావివాదము

మర్యాదాస్థాపనము బాధాబాధకమను

తొమ్మిదవయధ్యాయము.

అదినుండి యఱుపడియాజవ యధ్యాయము.

61-62 ప్రకరణములు.

— వివిధక్షేత్రసంధిహింస, సమయానపాకృత —

ఉచితములగు కర్మోద్యమార్గములనిరోధించువానికినిసనుచిత
మగునట్లుగ వానినిచేయువానికిని పూర్వసాహసదండము. పరభూమి
యందు సేతురూపపుణ్యాస్థానచైత్యదేవాయతనములను నిర్మించువా
నికిని, భగ్నోత్పన్నములయినవిత్సృం దక్కినపూర్వానువృత్తములగు
ధర్మసేతువులను వికృత్యాధానములఁ జేయువానికిని చేయిచువాని
కిని మధ్యమసాహసదండము. (ఇట్టివిషయములలో) సాక్షులకు ను
త్తమసాహసదండము. హక్కుచా లిలేవును ప్రాచీనుమండలికగురు
నుఘ్నములు (వాని) భగ్నోత్పన్నములను బాగుచేయవచ్చును.

దుర్గనివేశప్రకరణమున మార్గప్రమాణములగుటి చి చెప్పఁ
బడెను.

క్షుద్రపక్షపథములను మనుష్యసంశయములను నిరోధించువాని
కిఁ బండ్రించుసంఘములును మహాపక్షపథముల నిరోధించువానికి నిరు

వదినాలుగునణములును హస్తీదేవత్రవళముల విషయమున నెఱుంగునాలుగు నణములును శేతువచనళములవిషయమున నూటరూఱు పణములును శ్వశానగ్రామపథ నిరోధములను రెండునందలపణములును ప్రదోణమునకు పథవిషయమున నైదునందలపణములును స్థానీయగ్రాస్త్రవివీతనళముల విషయమున వేయిపణములును దండము. ఈమార్గములను కొంచెముమీఁదుమీఁదుగ దున్నినవానికిఁ గూడ నీదండములే; అతినూత్రమునున్నినవారికి నాలుగురెట్లుపాచ్చు దండమును విధింపవలెను.

దోష ఉపనివాత అవిషహ్యరూపములగు నస్త్రములున్నప్పుడు తప్పచక్కినపుడు పొరుగుననున్న వానిభూములను బీజకాలమున నుపహరించువానికిఁ బండ్రెండుపణములు దండము.

కరణులు వారిభూములను కరదులకుమాత్రమును బ్రహ్మదేవులు వారిభూములను బ్రహ్మదేయకులకు మాత్రమును విక్రయధానములొనర్పనలెను, లేనిచోఁ బూర్వనాహనదండము. కరణుఁడు కరములేని గ్రామమునకు వెళ్ళి కావుముచేయు నెడలఁ బూర్వనాహనదండము. కరదునిభూమిలోఁ బ్రవేశించు వానికి నివేశనముతప్పదానిలోని తక్కినద్రవ్యములన్నియు వానివశమగును. ఉత్తమున్నయెడల నివేశనముగూడ వానికియ్యవచ్చును. పాశుపదినయనాదేయముల నెవఁడయిన నయిదునందత్సరము లనుభవించిపిమ్మటఁ బ్రయాస నిష్క్రమమును పుచ్చుకొని దానిని (భూస్వామికి) మఱల నిచ్చినేయవలెను. అకరణులు పరదేశగతులయినచు వారికి వారిభూమియందుల హక్కుమాత్రము చెడదు.

గ్రామకార్యమునిమిత్తమై విజియొకచోటికిఁ బోవుచుగ్రామాధికారునికి సహాయముగ గ్రామస్థులొక్కొక్కొక్కమారు నెఱ్ఱుచుండవలెను. అట్లు వెళ్ళనివారు యోజనమునకొకటిన్నర పణము చొప్పున నిచ్చుకొనవలెను.

చోడులు జానులు కానివారిని గ్రామమునుండి తొలగించు గ్రామాధికారుని కిటువదిరాలుగుపణములు దండము. అట్టిగ్రామమునకు త్తమదండము. తొలగింపఁబడినవాఁడు మఱలఁబ్రవేశించునపుడు మైయిదిరఱకేచెప్పఁబడియె.

గ్రామమునకు నూరుధనుస్సులమారమున నంతటను స్తంభములతోఁగూడిన యుపశాలనొకదానిని కట్టింపవలెను.

పశుప్రచారమునకై వివీతములను బయళ్ళను వనములనుచ్చదినొందింపవలెను.

వివీతములందు మేసినపిమ్మలఁగూడ నక్కడనే నంచరించుచుండు నుప్త్రముహిషములపైఁ బాదరూప్యమును గవాశ్వభరములపై నెనిమిదవవంతును క్షుద్రపశువులపైఁ బమనాటవవంతును దండమువిధింపవలెను. మేసినతర్వాత నచటనేపరుండియుండువాఁక ద్విగుణదండము. అచటనేఁట్రఁబడినవానికిఁ జతుర్గుణదండము. గ్రామదేవతవృథములకును ఈని పదిదినములుదాటనిగొవులకును ఆబోతులకును నీదండములులేవు.

(పశువులు; నన్యముల భక్షించునపుడు దానివలనగలిగిననష్టమునకు రెండింతలుదండము నిచ్చుకొనవలయును. డ్డతా)ధికారికిఁ జెప్పక పశువుల డ్డత్రముతోఁ జరింపఁజేయువానికిఁ బండ్రెండుపణములును స్వేచ్ఛగదానియందు విడుచు వానికిరువదినాలుగుపణములును దగ్గరనుండిబోవువానికిఁగ్గదండమును విధింపవలెను. పూదోటల భక్షించునపుడుగూడ నిదియేదండము. కంచలఁదేదించునపుడు ద్విగుణదండము. వేశ్యలలంగణములందుండు ధాన్యములనుతీనునపుడు దానివలనగలిగిననష్టము నిచ్చుకొనవలెను.

నన్యభక్షణముచేయు నభయవనమ్మగములఁ బట్టుకొనియధికారులతోఁజెప్పి నానికిహని కలుగకుండునట్లుగఁ దొలగింపవలెను.

పశువులను తాంశ్శ్యచేతను కొరడాలచేతనువారింపవలెనుకాని వానికి మఱియొకపథముగూహింస చేయఁగూడదు. అట్లుచేసినచోవా

రికిఁ బాపవ్యదండము విధింపవలెను. బ్రతిమాలినను దృష్టాపరాధులగువారిని సర్వోపాయములచే శిక్షింపవలెను.

ఇదిక్షేత్రోపకరహింస.

కృషి కై గ్రామమునకు నచ్చి కృషి చేయని నానిపై విధింపఁబడు దండము గ్రామమును చెందవలెను. అట్టివారు వారి వేతనమునకును వారికిచ్చినభక్ష్యవేయములకును ద్విగుణముగదండము నిచ్చుకొనవలెను. యజ్ఞాదులందుఁ బనులఁజేయనివారికిఁగూడ నిదియేదండము.

ఉత్సవప్రదర్శనములకొఁకకు ఖర్చులలో నంశమియ్యనివాఁడును వానిజనమును తదుత్సవమును చూడఁగూడదు. ప్రచ్ఛన్నముగ వినినిజూచినను నందఱికిఁహింసచుగుకర్మల కాలంకపఱచినను నంశ ద్విగుణదండము నిచ్చుకొనవలెను.

అందఱకు హితమగుదాని నొకఁడు చెప్పినను వానియాజ్ఞనుచేయవలెను. అట్లుచేయనపుడు ద్వాదశపణదండము. గ్రామస్థులుకలిసి యట్టివానినికొట్టినపుడు వారిలో నొక్కొకరికి నపరాధద్విగుణముగు దండము. హింసకులుగఁజేసినవారిలో బ్రాహ్మణునకును బ్రాహ్మణులలో నధికుఁడగువానికిని నెక్కువదండమును విధింపవలెను. యజ్ఞములందుఁడమతో నేకీభవింపనిబ్రాహ్మణునికి హింసచేయుక వాని నుండియంశమునుమాత్రము వుచ్చుకొనవలెను. దేశజాతికులసంఘములసంబంధించిన సమయానపాకర్మలవిషయమునఁగూడ నిట్లేయని గ్రహించునది.

మార్గములు కలియుబ్రాదేశములందు దేశహితములగు సేతువులఁగట్టువారికిని గ్రామమునకు శోభనుకొను కలుగఁజేయువారికిని భాజహితప్రియములఁ జేయవలెను.

ఇది భర్తృస్థియమన వాస్తుకవిషయమందలి వివేకక్షేత్రోపకరహింసయను

నవిషయవిధ్యాయము. ఇంతటితో వాస్తుకము సమాప్తము.

సమయానపాకర్మకూడ నింతటితో సమాప్తము.

అదినుండి యులువదియేడవ యధ్యాయము.

63 ప్రకరణము.

— ఋణాదానము. —

నూటకీ నెలకొకటింబాపుపాము ధర్మవృద్ధి (వడ్డీ). అయిదు పాములు వ్యావహారికవృద్ధి. కాంతారనివాసస్థలకుఁ బదిపాములు. ఒడవతఱకుల కిరువదిపాములు. ఇంతకంటె నెక్కువవృద్ధిని పుచ్చుకొనునపుడు కతఱకును కారం తకునుపూర్వనాహనదండము. నాక్షులొక్కొకరికి దానిలో సగమునండము.

ధనిక (అప్పునిచ్చువారు) ధారణికుల (అప్పు పుచ్చుకొనువాడు) చరిత్రము రాజయోగ క్షేమావహమగుటచే దానినిపరిశోధింపవలెను. సన్యసిష్టత్తికలుగునపుడు ధాన్యవృద్ధి ఖరీదులోసగముకంటెఁదక్కువగ నుండవలెను. ప్రక్షేపవృద్ధి లాభములోసగము. సమయమునతిక్రమింపక దానినిచ్చితిసంవత్సరము నిచ్చుకొనవలెను. చిరప్రవాసమువలన నిట్టిచ్చుటకువీలులేనపుడు తుదకు మూల్యద్విగుణముగ నిచ్చుకొనవలెను. లేనివృద్ధినిసాధించువానికిని వృద్ధిసలలుతోఁగలిపి యామొత్తమసలనివాదించువానికిని బంధ (వివాదద్యవ్యము) చతుర్ధణదండము. అప్పిచ్చినమొత్తమునకంటె నాలుగురెట్లధికముగనిచ్చినట్లభియోగముదెచ్చినచో నాలుగురెట్లుదగడము. అందులో మూడువంతులు ఋణదాతయుఁ దక్కినదానిని ఋణమునుతీసికొని నవాఁడును నియ్యవలెను.

దీర్ఘసత్రీ వ్యాధిగురుకులోపకర్థులకును బాలరకును అసాకులకును నిచ్చినఋణముపై వృద్ధిని పుచ్చుకొనఁగూడదు. ఋణముదీర్చుటకై వచ్చినపుడు దానినిపుచ్చుకొననిచోఁ బండ్రిండుపాములుదండము కారణముచెప్పి యట్లుపుచ్చుకొననపుడు వృద్ధిహీనముగ నామొత్తిము నొకచోటనుఁవవలెను. బాలవృద్ధివ్యాధితవ్యసనిప్రోషితదేశత్యాగులిచ్చిన ఋణములును రాజ్యవిభ్రమమువలన వసూలు చేయఁబడని ఋణములునున్న దక్కినవి పదిసంవత్సరము లుపేక్షించఁబడినచోఁ జెల్లవ.

వృత్తిచెందినవానిపుత్రులు కనీసమునిచ్చుకొనవలెను. (పుత్రులు లేక పుత్రుల రిక్తహారులగు దాదాదులుగాని సహగ్రాహులుగాని జామీనుదాదలుగాని దానినిచెల్లించవలెను. మఱియొకవిధమగు జామీనుగాని బాలురజామీనుగనుఁబులుగానికూడదు. కాలవియమము లేనియుగమును పుత్రులు పౌత్రులు లేక రిక్తహారులగుదాదాదులునిచ్చుకొనవలెను. దేశకాలనియమములు లేక జీవితపరాహుములమిత్తము తీసికొనిఁబడినయుగమును పుత్రులు పౌత్రులు వహించుకొనవలెను.

పోషితుని ప్రైదప్నఁ దక్కిన పెక్కుయుగములుగలవానిచైనేక కాలమందండజభియోగముఁ దేరదు. పోషితుడైనపుడుగూడయుగములఁ దీసికొనినకాలము ననుసరించి వానినిచెల్లించవలెను, లేకరాజనకియ్యవలసినదానిని శ్రోత్రియులకియ్యవలసినదానిని మొదటనిచ్చివేయవలెను.

దంపతులలోను, కితాపుత్రులలోను, అవిభక్తులగుసోదరులలోను పరస్పరకృతమగు ఋణము చెల్లదు.

కవశకులును రాజపురుషులును కర్మకాలములందు ఋణమునకై పట్టుకొనఁబడఁదగదు. గోపాలక అర్థసీతికల కియ్యవలసిన ఋణములులేవు. దక్కినపతికృతఋణముల గుఱించినను భార్య వాని విషయమున బాధ్యురాలు వాఁజాలదు. స్త్రీకృతఋణములకుఁ బతి బాధ్యుడైయుండును. ఋణమునుతీర్చక ప్రాప్తితుడైనట్లొప్పుకొనినవాని కుత్తమసాహసదండము. ఒప్పుకొననిచో నాతులేదానికీఁ బ్రమాణము.

విశ్వసనీయులు పవిత్రులు గౌరవకాత్ములునగు ముగ్గురుసాక్షులుండవలెను. పక్షానుమతులగు నిర్దత్తైవనితడవలెనుకాని ఋణవిషయమున నొక్కడేచాక్షి యుండఁగూడదు.

స్వాలులు సహాయులు ఖయదీలు ఋణమునిచ్చినవారు ఋణముపుచ్చుకొన్నవారు శత్రువులు అంగహీనులు శిక్షితులు—వీరు

సాక్షులుగనుండుట కర్తులుగారు స్వవర్గమును సంబంధించిన ఋణములందు దప్పక దక్కినవానియందు వ్యవహారాన్నియు రాజు శ్రోత్రీయులు గ్రామభృతకులు కష్టములు వ్రణులు పతితులు చండాలులు కత్తితకర్ములు అంధులు బధిరులు మూఁగులు అహంవాదులు స్త్రీలు రాజపురుషులు సాక్షులుగనుండరాదు పాఠవ్యస్తేయసంగ్రహణాభియోగములందు వైరిస్థలనహాయులుతప్పక దక్కినవారుసాక్షులుగనుండవచ్చును. రహస్యవ్యవహారములందు రాజులును తపస్సులునుతప్ప నుపశ్రోతలు నుపదాప్తలు నగు స్త్రీపురుషులలో నొక్కొకరుసాక్షిగనుండవచ్చును. భృత్యులపక్షమున స్వాములును శిష్యులపక్షమున ఋత్విగాచార్యులును వుత్తులపక్షమునఁ దలిదండ్రులును లేక యితరులయినను నిగ్రహణవిషయమున సాక్షులుగనుండవచ్చును. వీరు పరస్పరమభియోగములఁ దెచ్చుకొనునపుడు త్రమదండము. పోక్షులుదశబంధమును అవీరులుపంచబంధమును నిచ్చుకొనవలెను.

ఇది సాక్ష్యాధికారము.

సాక్షులను బ్రాహ్మణ ఉదాహరణ అగ్నిసమీపమునకుఁ దీసికొనిపోవలెను. అచ్చట “సత్యముచెప్పుము” అని బ్రాహ్మణసాక్షితోడను, (నిజముచెప్పనిచో) “నీయిష్టాపూర్తముల ఫలమునశింపగాక పాలహస్తఁడవై శత్రుబలమునుభేదించి యాచ కుండవగుదువు” అని రాజస్యవైశ్యసాక్షులతోడను, “నీవునిజముచెప్పనిచో నీపూర్వాద్యులనెడన్తముల పుణ్యఫలములు రాజునుపొంది రాజానర్చుపాపము నిన్నుబొందగలదు. అన్యతమాడినచో దండముకూడనిధింపఁబడును. ఇంకమీదనయిన యదార్థముకెలియకమానము”, అని శూద్రసాక్షితోడను జెప్పవలెను.

సాక్షు లేకమంత్రిలై యేకవిధముగ నాలోచించుకొని సత్యముగప్పిచ్చుదురు. అట్లేకరాత్రిలపఱకుఁజేసినయెడలఁ బండ్రొండుపణములును మూఁడుపక్షములవఱకుఁజేసినయెడల నభియోగదండమునునిచ్చుకొనవలెను. సాక్షులలో భేదాభిప్రాయముగలిగినచును పది

తొలియు ననుమతులును నగువారిలో నెక్కువసంఖ్యనువట్టి వివాదమును నిశ్చయింపవలెను; లేక మధ్యమునయిన గ్రహింపవచ్చును. ఇవిదరుగనపు డాద్యవ్యమును రాజుహరింపవచ్చును. అభియోగము మొత్తముకంటె సాక్షులు తక్కువగఁజెప్పినపుడు ప్రయోక్త యొక్క వస్తువు మొత్తమునుపట్టి బంధమునిచ్చుకొనవలెను. సాక్షులెక్కువచెప్పినపు డాయధికస్థివ్యము రాజునుచేరవలెను. అభియోక్త బాలిశుడైనపుడును వివాదాంశమును (సాక్షులు) బాగుగ వినియుండనపుడును లేకయది దుర్లిఖితమునపుడును ఋణముదీసికొనినవాఁడు మృతుఁడయినపుడును సాక్షులమూలముననే వివాదమును నిర్ణయింపవలెను.

సాక్షుల బాలిశ్యమువలన దేశకాలకార్యములు దెలిసికొనుట యుపయోగములేనపుడుమాత్రము పూర్వమధ్యమోత్తమదండముల విధింపవలెనని యాశననులు.

సత్యాసత్యకీవాదములందుఁ గూటసాక్ష్యములఁజెప్పి నప్తము గలుగఁజేయునపుడు నప్తమునకుఁ బది రెట్లుదండము నిచ్చుకొనవలెనని మానవులు.

బాలిశ్యమువలన విసంవాదముచేయు సాక్షులకుఁ జిత్రీకూతమని బాహాన్వతులు.

అట్లుకాదు. సాక్షులుసత్యమునుమాత్రమేవినవలెను. అట్లువిననివారికి నిరువదినాగుపణములును అసత్యమునువినినవారికిఁ బంద్రెండుపణములును దండమని కొటిల్లుదు.

సమీపమందుండునట్టియుఁ గాలాతిక్రమములేక రాఁగలిగినట్టియు సాక్షులను (వివాదపక్షవారు) స్వయముగఁ దీసికొనిరావలెను. దూరదేశమందుండునట్టియు ఎచ్చటకిట్టప్రదనట్టియు సాక్షులను నధికారులమూలముగఁ దెప్పింపవలెను.

ఇది ధర్మక్షేయమున ఋణాదానమును పదునొకదశవయధ్యాయము.

అదినండి యామనియేనిమిదవ యధ్యాయము.

64 ప్రకరణము

— ఉపనిధిము. —

ఋణవిషయమునఁ జెప్పినయంశములు ఉపనిధివిషయమునఁ గూడఁజెల్లును.

పరచక్కాటవికులకూలమున దుర్గరాష్ట్రనిలోపము కలిగిన పుణను, ప్రతిరోధకులయీలమున గ్రామి నార్థ వ్రజములకు నాశముసంభవించినపుడును రాజ్యమంతయునశించినపుడును గ్రామమధ్యమండలి యగ్న్యదకబాధలవలనఁ బూర్తికగవస్తువినాశము కలిగినపుడును బ్వాలావేగోపరుద్ధమై యేయోగోన్నిమాత్రిము రక్షింపఁబడినపుడును నావలుమునిగిపోయినపుడును దొంగలచే హరింపఁబడినపుడును ఉపనిధినడుగఁగూడదు.

ఉపనిధి ననుభవించినవాఁడు దేశకాలానురూపముగు భోగకేతనము నేగాక సంజ్ఞింశుపణములు దండమునుకూడ నిచ్చుకొనవలెను; ఉపభోగమువలన నుపనిధికి నష్టముకలిగినపుడును లేక మఱియొకవిధముగుహాని దానికిఁగలిగినపుడును నష్టమునుభవించి యిరువడినాలుగుపణములు దండమునియ్యవలెను.

ఉపనిధినుంచుకొనినవాఁడు మరణించినను వ్యసనగతుడయినను దానివిషయమై యభియోగముచేరాదు.

ఉపనిధికి నాధానవిక్రయఅపవ్యయములఁ గలిగించినవాఁడు దానికినాలుగురెట్లు దాచుకొనినవానికిచ్చి అయిదురెట్లు దండమునుకూడ భరింపవలెను. దానిని బరివతకనము చేసినపుడును చెడఁగొట్టినపుడును మూల్యసమము నిచ్చుకొనవలెను.

ఆధులకుఁ (తాత్పర్యపెట్టఁబడినవస్తువులు) బ్రహ్మశక్తిపభోగవిక్రయ ఆధాన అపహరణములు గలిగించినపుడుకూడ నిష్లేయవిగమనించునది.

సోపకారమగునాధినశింపదు, దానికిమూల్యవృద్ధికూడ లేదు. నిరుపకారమగునాధి నశించుటయేగాక దానిమూల్యముకూడ వృద్ధి

యగును.

తాకట్టు పెట్టినదానిని (ఋణముదీర్చినవిమ్మట) విడుదలజేయ నివానికి, బండ్రొండుపాములు దండము. ప్రయోజనము (తాకట్టు నుంచుకొనినవాడు) లేనపుడు దానిమూల్యమును గ్రాహవృద్ధులకడ నుంచి దానినితీసికొనవచ్చును: (లేక) అప్పటికయిన మూల్యమునిచ్చి పిమ్మటవృద్ధిలేకుండునట్లచటనే యింపవచ్చును.

అధిమూల్యము తగ్గుననుభయము కలిగినపుడు ధర్మగులయొక్కయు నాధికారులయొక్కయు సహజానుపదసి యందలిలాభములఁ దెలిసినవారిసమీపమునఁగాని భారణన్నిధానమందుఁగాని అధినికర యింపవచ్చును.

ప్రమానభోగ్యమయినట్టియు ఫలభోగ్యమయినట్టియు స్థావర మగునాధిని ననలువృద్ధులుపుచ్చుకొని మూల్యక్షయము గాకుండునట్లు మఱలనియ్యవలెను. ఋణముదీసికొనినవాని యనుమతిలేక అధి ననుభవించునపుడువలనఁ గలిగినలాభమునిచ్చి అనలుఋణముపై గూడ హక్కునురదలుకొనవలెను. అధినిగుఱించిన తక్కినవిషయము లన్నియు నుపనిధివిషయమునఁ జెప్పబడినట్లేయని గ్రహించునది.

అదేశము అన్వాధి— వీనివిషయమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

వర్తకునిమూలమునఁ బంపఁబడువస్తువునుతీసికొనిపోవువాఁడు నిదిఃప్రదేశమును చేరనపుడును చోరులచేఁగొట్టఁబడినపుడును నాద్రవ్యమునకు వర్తకుఁడు బాధ్యుఁడుకాఁజాలఁడు. మార్గమందలఁడు మృతఁడయినచో వానిదాయానలకునహిత మీవిషయము న బాధ్యతలేదు. తక్కినవిషయము లుపనిధియందువలెనే యనియెఱుంగునది.

ఎఱువుగాను నడ్డకుగాను పుచ్చుకొనినవస్తువులను (చెడకుండ) యథావిధిగ నిచ్చివేయవలెను. వీనికి శ్రంశ ఉపనిసత దేశకాలములవలన నష్టవినష్టములుకలిగినపుడువానిని భరింపవలసిన బాధ్యతలేదు.

తక్కినవిషయము లుపనిధియందువలెనేయని యెఱుంగునది.

వైయావృత్యవిక్రియము:— వైయావృత్యకరులు : ఇతరులన స్తుప్తలవిక్రియించువతఁకులు) తమకమ్ముటకుఁ గానిచ్చినవస్తువులను దేశ కాలానుగుణముగ విక్రయించి షక్రయధనమును లాభముతోఁ గూడ నిచ్చివేయవలెను. తక్కినవిషయము లుపనిధియందువలెనేయని యెఱుంగునది. దేశకాలాతిక్రమమువలన నష్టముగలిగించినపుడుతాముపుచ్చుకొనిన కాలమునాటి ఖరీదునుపట్టి మూల్యలాభములనిచ్చుకొనవలెను. నిఁకతములగు ఖరీదులకు విక్రియింపవలసినదని చెప్పఁబడినపుడు లాభమున పేక్షింపక విక్రయించి మూల్యమునియ్యవలెను. ఖరీదులుతిగినపుడు తక్కువఖరీదునకమ్ముటవలన వచ్చినమూల్యము నియ్యవలెను. కలిసి వ్యవహారముచేయువాకును విశ్వసనీయులును రాజనిందకుఁ బాత్రులుగానివారును భృంశోపనిపాతములవలన నష్టవిసప్తములుకలిగినపుడు మూల్యమిచ్చుకొననక్కఱలేదు. కాని, దేశకాలవ్యవధానమువలన నష్టముసంభవించినపుడు నష్టద్రవ్యమును కొట్టివేసి తక్కినమూల్యలాభముల నియ్యవలెను. కలిసి వ్యవహరించునపుడందలి లాభనష్టములఁ బంచుకొనవలెను. తక్కినవిషయము లుపనిధియందువలెనేయని యెఱుంగునది. వైయావృత్యవిక్రియ మిట్లని తెలిసికొనవగు.

ఉపనిధుల సంబంధించినవిషయములు నిక్షేపములవిషయమునఁగూడ వర్తించును. ఒకనిచే నిక్షేపముగునిక్షేపమును మఱియొకనికిచ్చినపుడు వచ్చిననష్టమును తానుభరింపవలెను. నిక్షేపము శపహరించినపుడు దానిపూర్వచరిత్రమును, నిక్షేపమును తద్విషయమునఁ బ్రమాణము.

కారువు లపవిత్రులు. వారినిక్షేపధర్మము కారణపూర్వమై యుండదు. కారణహీనమగువారి నిక్షేపమెవ్వరయినహరించినపుడు నిక్షేప యధికారులయొద్ద రహస్యముగ నెలవుఁగొని గూఢభిత్తి యందుఁగొండఱుసాక్షులనుంచి దానియందలినిజము నెఱిగింపవలెను.

లేక వనాంతమునుండిగాని ప్రవహానుధ్యమునుండిగాని వచ్చినట్లున
 టించి స్వద్ధవ్యాధితనై దేహకులలో నొక్కఁడు గుర్తులుగలవస్తువును
 రహస్యముగను నమ్మకముతోడను వానిహస్తమునందుంచి వెళ్ళవలె
 ను. పిమ్మటనతనిసెలవుపై నతనిపుత్రిఁడుగాని సోదరుఁడుగాని ని
 త్నేపమునిమ్మని కోరవలెను. అట్లుకోరినపుశిచ్చినచో శుద్ధుఁడు. లేని
 చో నానిత్నేపము నిచ్చుకొనుటయేగాక స్త్రీయదండమునుకూడ నను
 భవించవలెను. లేక నమ్మఁదగినవాఁడొకఁడు ప్రవ్రాజ్యాభిముఖునివ
 లెనటించి గురుతులుగలవస్తువును వీసితేలిలోనుంచిపోయి కాలాంత
 మందువచ్చి యాచించినచో దానినిచ్చినయెడల వీడఁశుచియని య
 నుకొనవలెను; లేనిచో నిత్నేపమును స్త్రీయదండమును నిచ్చుకొనవ
 లెను. లేక బాలిశునివలెనటించి రాజభటులవలన భయముకలుగఁ
 బోవుచున్నదను మిషచేగృతలక్షణమగుద్రవ్యమాను మఱలఁదీసికొం
 దునని వానివద్దనుంచి వెళ్ళవలెను పిమ్మటబంధనాగారగతుఁడై యీ
 వస్తువును మఱలనఁజుగనపు డతఁడిచ్చినచో శుద్ధుఁడు; లేనియెడల ని
 త్నేపమును స్త్రీయదండమును నిచ్చుకొనవలెను. లేక గురుతులఁబట్టి
 వీనినుంటిలోని నిత్నేపమును నిక్షిప్తునిబంధువు లడిగినపుడు దనకుని
 త్నేపముగాని నిక్షిప్తముగాని తెలియదనిచెప్పినచో ప్రశిక్షులొనరింప
 వలెను. వీని ద్రవ్యభోగప్రాప్తిని నిత్నేప్తయొక్కనిత్నేప్తప్రాప్తిచిహ్న
 ములను వానియర్థసామర్థ్యమును ప్రశ్నించి తెలిసికొనవలెను.

ఇద్దఱు కలిసిచేయుపనులన్నిటిలోఁగూడ నీవిధముగనే చేయ
 వలెను.

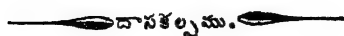
కావున దేశకాలానుపూర్వముగఁ గార్యముల బాగుగనాలో
 చించి స్వజనులతోడను, సరజనులతోడను (వ్యవహారముల) సాక్షుల
 యెదుటఁజేయవలెను.

ఇది ధర్మస్థితీయమున బోధింపఁబడినది యందులకుఁ బరిశ్రమము.

అదినుండి యలువదితొమ్మిదవ యధ్యాయము.

65 పృథ్వీయము.

ఉదరదాసుడు (జన్మమువలననేదాసుడు) కానట్టియు ఆర్య
హింసను అపాప్తవ్యవహారమును నగుశూద్రుని విక్రయాధాన
ముల జేయుస్వజనమునకుఁ బండ్రింపవలయును, వైశ్యునిపిషయ
మున నిరుపదినాలుగుపణములు, క్షత్రియునిపిషయమున మూడురె
ట్లును, బ్రాహ్మణునిపిషయమున నాలుగురెట్లును దండము. ఈవిక్ర
యాధానముల జేయువారు పరజనులయినచోవారికిని కేత్యక్తోత
లకును పూర్వమధ్య మోత్తమదండములను వధదండమును విధింపన
లెను. మైచ్చులను విక్రయాధానములొనర్చుటలో దోషములేదు.
ఆర్యులకెప్పుడు దానభావముకూడదు.

కులమునకును బంధన (దాచాతీర్పు) విషయమునను తూర్వా
దులకును నాపదగలుగుటచే నార్యునినాధానముగఁ జేసినచో మూల్య
ముంచిచ్చి వానినివిడిపింపవలెను. బాలుడును సాహాయ్యదాతయన
యినచో ముఖ్యముగనీపనిని చేయవలెను.

తనంతటఁ దానొకమాటు తాకట్టుబడినవాడును, ఇతరుల
చేరెడుమాట్లు తాకట్టుపెట్టబడినవాడును నిష్పతితులయినచోయా
వజ్జీనము దాసులుగనుండవలెను. వీరిద్దఱు పరదేశాభిముఖులయిన
పుడుగూడ నిట్టిదానత్వమే పొందుదురు.

దాసునియొక్కవీర్తము నపహరించువానికిని దాసునియార్య
భావమునుతొలగించువానికిని నర్థదండము.

నిష్పతితుని పృథ్వీని వ్యసని తాకట్టుపెట్టుకొనినవాడు
మూల్యమును మఱలదీసికొనవచ్చును.

దాసులచేఁ బ్రేతవిణ్మాత్రోచ్ఛిష్టములగ్రహింపజేయుటయు
దాసులనగ్నులుగనుంచుటయు శిక్షించుటయు దానస్త్రీలనతిక్రమిం
చుటయు మూల్యనాశకరములు. ధాత్రీ పరిచారిక ఆర్థసీతిక ఉప
చారిక— వీరినతిక్రమించినచో వారిని వదిలిపెట్టవలెను. ఆభిజాతుఁ

డగు సుపచారకునికి హానిగలిగించినచో నతఁడు స్వేచ్ఛగఁదొలఁగిపో
వచ్చును. స్వప్నమందుండు ధాత్రియగు నాహితకను దానియిష్టము
లేక పాడువానికిఁ బూర్వదండమును పరివేశమందుండువానిని పూ
దువానికి మధ్యమదండమును విధింపవలెను. ఆహితయగు కన్యను
స్వయముగఁగాని యన్యనిచేఁగాని దూషించువానికి మూల్యనాక
మగుబయేనాక కెండింతలు శుల్కమునుకూడ (వాఁడు) దండముగ
నిచ్చుకొనవలెను.

ఆత్మవిక్రయము చేసికొనినవానినఁతానము నార్యులుగ నెన్ను
కొనవలయును. పితృమగుదాయమును స్వామికర్మ కవిరోధముగఁ
దానుసంపాదించినద్రవ్యమును దానుఁడుతీసికొనవచ్చును. మూల్య
ముశిచ్చి మఱలనార్యత్వమును పొందవచ్చును, ఉదరదాన ఆహిత
కులవిషయమునఁగూడ నిశ్లేయనియెఱుంగునది.

దాననిష్క్రయము ప్రజ్ఞేనానురూపముగ నుండును. దండ
మనఁగాను దానుఁడయినవాఁడు పనిచేసి దండమునుపొందవచ్చు
ను. యుద్ధమందుఁ బట్టుకొనఁబడిన యార్యుఁడు కర్మకాలానురూప
మగు సగిముమూల్యమునకు విడువఁబడవచ్చును.

దానుఁడు గృహజాతుఁడయినను దాయాగతుఁడయినను కృ
యమునకుఁ గొనఁబడినవాఁడయినను లేక మఱియొకవిధముగ భిం
చినవాఁడయినను ఎనిమిదిసంవత్సరములకంటెఁ దక్కు వయస్సుగలి
గి విబంధుఁడై యున్నచో నతనికిప్రములేని నీచకర్మలంచు నియోగిం
చువానికిని లేక పరివేశమందువిక్రయాధానముల జేయువానికిని గర్భ
హత్యముచేయకయే గర్భిణియగుదాసిని విక్రయాధానముల జేయు
వానికిని కొనువానికిని శ్రోతలకను పూర్వపాపనదండము.

దానానురూపముగు నిష్క్రయమునిచ్చినపు డార్యత్వమును
పొందింపని యజమానునికిని కౌణములేక దానునినిరోధించువాని
కీర్తి పంజ్ఞేందుపణములు దండము.

దాసుద్రావ్యమునకు స్వాతులేదాయాదులు. వారు లేనపుడు దాసుమును స్వామివుచ్చుకొనవచ్చును.

స్వామి వలన దాసికి సంతానము కలిగినచో నదియును దానిపుత్రుడును దానీశ్వరునియందు విముక్తులగుదురు. కుటుంబపోషణము లకై యది దాసిగనే యుండవలసివచ్చినపుడు దానిసోదరుడును సోదరియును విముక్తులుగావలెను.

ఒకమాటు స్వతంత్రతను పొందిన దాసునిగాని దాసినికాని వారియనుమతి లేక మఱి విక్రయాధానములఁ బొందించువానికిఁ బండ్రిండు పణములు దండము.

ఇది దానకల్పము.

కర్మకరుల కర్మసంబంధముల నాసన్నులు తెలిసికొనుచుండవలెను. వారు నిర్ణయించుకొనఁబడిన వేతనమును యజమానుల నుండి పొందవలెను. ప్రారంభమున వేతనమును నిర్ణయించుకొనినచో నది కర్మకాలానురూపముగ నుండవలెను. అసంభాషితవేతినులలోఁ గష్టములు సస్యమునందును గోపాలకులు నేతియందును పైదేహకులు చిక్రియింపఁబడినవస్తువుల మూల్యములందును పదియవంతును తీసికొనవచ్చును. నిణీతములగు వేతనముల నిర్ణయించిన ప్రకారమియ్యవలెను, అట్లే పుచ్చుకొనవలెను.

స్వతంత్రముగఁబనిచేయు కారుశిల్పకుశీలవచికిత్సకవాగ్దేవనవరిచారకాదులు మఱియొకచోట వారిరివాజునుపట్టిగాని లేక తానిలోఁ గుశలులు నిర్ణయించినదానిని పట్టిగాని వేతనములఁబొందవలెను. వేతనములగుఱించిన వివాదములను సాక్షులవిచారించిగాని సాక్షులు లేనపుడు పనిచేయించుకొనినవారిని పరీక్షించిగాని పరస్కరింపవలెను. నిణీతవేతనము నియ్యనపుడు దశబంధముగాని యాఱుపణములుగాని దండము. వేతనాపవ్యయము గావించినపుడు పండ్రిండుపణములుగాని పంచబంధముగాని దండము.

నదీ వేగజ్వాలాస్త్రైవ్యాశములచే నుపరుద్ధుడయినపుడు సర్వ
స్వమును దారపుత్రిలను శిన్ను నిచ్చెదననిచెప్పి రక్షణమునొందిన
యాస్త్రుడు కుశలలచే నిర్ణయింపబడిన వేతనమును రక్షకునికిచ్చు
కొనవలెను. ఆతఁడా విషయమందంతట నిశ్లేయనియెఱుంగునది.

వేశ్యలు నిశ్చేతప్రకారముగ (విలులను) సంగమభోగములఁ
బొందింపవలెను. కాని యాలోచింపకచేయఁబడిన యనుచితములగు
నిర్ణయములు చెల్లఁగూడదు.

ఇది ధర్మస్థియమన దాన కర్మకరకల్పవిషయమందలి దానకల్పమును
కర్మకరకల్పమందలి స్వాహ్యాధికారమునను
బదుఁడనయధ్యాయము.
అదిమండి డెప్పదియన యధ్యాయము.

6వ ప్రకరణము.

—కర్మకరకల్పము, సంభూయనముద్ధానము.—

వేతనమునుపుద్దుకొనినను పనిచేయనట్టియు నకారణముగఁ
గార్యసంరోధము గలిగించునట్టియు భృత్యునకుఁ బండ్రించుపణము
లుదండము.

అశక్తుఁడును కుత్సితకర్మలందు నియోగింపఁబడినవాఁడును
వ్యాధితుఁడను వ్యసనియుఁ గువారియెడల దయచూపవలెను. వీరు
తమపనుల నితరులచేఁజేయింపవచ్చును. ఇట్లుచేయుటవలన నష్టము
సంభవించినచోఁ గర్మమూలమున నష్టపూరణముచేయవచ్చును.

మఱియొకనికి నీవుపనిచేయఁగూడదు, నిన్ను మఱియొకనిపని
కైబంపనని భర్తనిర్ణయింపవలయుననికొందఱు. పనిచేయింపనిభ
ర్తఁడును పనిచేయని భృతకునకును పండ్రించుపణములు దండము.
గృహీతవేతనుడగు భృతకుఁడు భర్తకార్యమునుముగింపక తనంత
టఁదాను మఱియొకపనికై వెళ్ళరాదు.

(పనిచేయుటకు) సిద్ధపడివచ్చినభృతకునిచే బనిచేయించుకొననపుడు పనిచేయఁబడినట్లే గ్రహింపవలెనని ఆచార్యులు. అట్లుకాదు, కృతమునకే నేతనముగాని అకృతమునకెన్నఁడునులేదు. కొంతభాగమునయిననుచేయించి చూన్పించినపుడు కొంతవడినిదానిని కృతముగ నెఱుంగవచ్చును. దేశకాలాతిపాతిముచే గర్మను మఱియొకవిధముగఁజేసినను కృతమునుకూడ నకృతముగఁ బరిగణింపవచ్చును, లేదా యిష్టముండినయెడలఁ గృతముగనయిన నంగీకరింపవచ్చును. నిజాయించుకొనినదానికంటె నెక్కువగఁగర్మనుచేసియు నష్టమునుకలిగింపవచ్చునని కొటిల్లుఁడు.

సంఘభృతకుల విషయమునఁగూడ నిట్లేయనియెఱుంగునది. నిణీతకాలమునకంటె నేడురోజులధికముగ వారికవకాశమియ్యవలెను. పిమ్మట మఱియొకనినియమించి పనినిపూర్తిగావంపవచ్చును. భతఃతోఁజెప్పక పనినివిడిచినయెడలఁ బండ్రొండుపణములును, పనికిసంబంధించినహామగ్గిని హరించినయెడల నిరువదినాలుగుపణములు నుదండము.

ఇతి భృతకాధికారము.

సంఘభృతులును కలిసిపనిచేయునట్టియితరులును వారినేతనమును సమముగఁగాని యథానిణీతముగఁగాని పంచుకొనవలెను.

కష్టకవైదేహకులు సస్యపణ్యములలోఁ బనిచేయుభృతకులారంభమునఁగాని పర్యవసానమండుఁగాని మధ్యకాలమునఁగాని మరణించినచో వారిపనులఁబట్టి వారికంశములనియ్యవలెను. వారికిబదులుగవచ్చి పనిచేసినవారికి సమగ్రాంశము నియ్యవలెను. జరుగుచుండుపనులకు సిద్ధసిద్ధులు సామాన్యములగుటచే గార్యక్రమములోఁ గొంతపనిముగించి మరణించినభృతకులకుఁ బనినిపట్టియంశమునియ్యవలెను.

కర్మారంభమయినతర్వాత స్వస్థుఁడైయుండుభృతకునికిఁ బని విడిచిపెట్టిపోవుటకు హక్కులేదు. అట్లుపోవువానికిఁ బండ్రొండుపణ

ములుండడము. పనినినదిగఁ జేయనివానికి మొదట నభయమునిచ్చి కర్మాశ్రవానికిఁదగినపనిని, పనికిఁదగిన నేతనాంశములనొసంగి వానినిగ్రహింపవచ్చును. మఱియొకమాటగూడ నతఁడట్లుపనిచేయుకుండినను లేక మఱియొకప్రదేశమునకుఁ బాఠిపోయినను నతనినిసంఘమునుండి తొలఁగింపవలెను. గొప్పయపరాధమొనర్చినపుడు దూష్యుడండమునిధింపవలెను.

యాజకులు స్వప్రచారద్రావ్యమునుతప్పఁ దక్కినదక్షిణను నిణయించుకొనినవిధమునఁగాని సమముగఁగాని పంచుకొనవలెను. అష్టాష్టమాదికృతువులందు దక్షిణనుపుచ్చుకొనినవెంటనే మృతిచెందినయాజకునకుఁ బంచమాంశమును, సోమవిక్రియమునకు వెంటనే మృతిచెందినవానికిఁ జతుర్థాంశమును, మధ్యమోపసత్ప్రవర్గోద్వాసములయినవెంటనే మృతిచెందినవానికిఁ దృతీయాంశమును, మయకర్మజరిగినవెంటనే మృతిచెందినవానికి సథాంశమునునియ్యవలెను. సుత్యకృతువులోఁ బ్రాతస్సవనముతర్వాత మృతిచెందినవానికి నాలుగవంతుతగ్గించి యియ్యవలెను. సావనకర్మజరుగునప్పటికి దక్షిణముగియునుకావున నప్పుడుమృతిచెందినవానికి సమగ్రాంశమునియ్యవచ్చును. బృహస్పతిసవనములోఁదప్పఁ దక్కినవానిలో దక్షిణలీయఁబడును. అహర్గణాదికృతువులోఁగూడ నిట్లేయనియెఱుంగునది.

మృతిచెందినవాఁడు చేయుచుండినపనిని తక్కిన యాజకులు గాని వానికివిశ్వాసపాత్రులగు మఱియొకరుగాని పదిదినములవఱకుఁ జేయవలెను.

యజ్ఞకర్మ పూర్తిగాకముందు యజమానుఁడు మృతిచెందినచో ఋత్విజులాయజ్ఞమునుపూర్తిచేసి దక్షిణనుతీసికొనవలెను.

కృతువుముగియుటకుముందు యాజ్యనివిడిచిన యాజకునకును యాజకునివిడిచిన యాజ్యనకును పూర్వనాహనదండము. యాజకుఁడనాహితాన్నియై పైవిధముగఁజేయునపుడు శతమును, గుర్తువైయుండిగాని యబ్బయైయుండిగాని యట్లుచేసినచో సహస్రమును

దండము.

యాజకుడు సురాపానముచేయువాడగును వృషశ్రీభతకగును బ్రహ్మహంతగను గురుతిల్పగుతుడుగును అసత్ప్రతిగ్రహుడుగును క్షేనుడుగును కౌత్సితుడుగును నుండినచో బరస్పరకర్మసంకరక్షతిచో వానినివిడిచినను దోషములేదు.

ఇది ధర్మస్త్రీయమున దానకర్మకకల్పవిషయమందలి

భృతకాధికారము, సంభూయనముగ్ధానమును

పదునాలుగవ యధ్యాయము.

అదినుండి డెబ్బదియొకటవ యధ్యాయము.

67 విక్రీకరణము.

—విక్రీకరణతానుశయము.—

దోషోపనిశాతావిషవ్యములగువానినితెప్ప విక్రయించినతక్కిన పణ్యమును కొన్నవానిస్వాధీనముచేయనిచో బండ్రోండుపణములు దండము. పణ్యదోషము దోషము, రాజచోర అగ్నిఉదకబాధలు పనిశాతములు. బహుగుణహీనమును అతకృత్యమునునగునవి అవిషవ్యములు. వతకకులకొకరాత్రియైన గృహకులకుమూడురాత్రిలును మిశ్రపణ్యములవారికిని నుత్తమపణ్యములవారికిని జీవనాధార వస్తువిక్రయమున నేడురాత్రిలు ననుశయము (విక్రయమురద్దుపజుచుటకుఁగాలము) నియ్యవలెను. చెడిపోవుగ్రస్తపణ్యములు మఱియుకఁచోబుజ్జెల్లవుగనుక వానికన్యాయముగ ననుశయమియ్యవలెను. అట్లుచేసునిచో నిరుపదినాలుగుపణములుగాని పణ్యదశభాగముగాని దండము.

దోషోపనిశాతావిషవ్యములనుతెప్ప దక్కినపణ్యములఁగొని ప్రతిగ్రహింపనివానికి బండ్రోండుపణములుదండము. అనుశయము వికేత్రకేతెలకు సమానము.

(మొదటిమూడువర్ణములలోను మతాచారములుగల శూద్రులలోను వాణిగ్రహణమునకుముందు నిర్ణయించుకొనినకన్యను విడువవచ్చును.) కన్యయువరుఁడును సభిప్రజాతులయినపుడుతప్ప నాపశానుకదోషముగల కన్యను వాణిగ్రహణానంతరముగూడ విడువవచ్చును.

బౌద్ధశాసనమునకన్యాదోషమును ప్రకటింపక కన్యనిచ్చినవానికిఁ దొంబదియాఱుపణములు దండము. అట్టివాఁడు పుచ్చుకొనినశుల్కస్త్రీధనములను తిరిగియిచ్చుకొనవలెను. వరదోషమునుచెప్పక కన్యనువరించి దానిని పొందువానికిఁ బూర్వద్విగుణదండము. అట్టివాఁడు శుల్కస్త్రీధనముల విడిచిపెట్టుకొనవలెను.

కుష్టవ్యాధితములును శుచిత్వరహితములునునగు ద్విపదచతుష్పదజంతువులను నుత్సాహస్వాస్థ్యశుచిత్వములు గలవనిచెప్పి విక్రియించువానికిఁ బంచైంశపణములు దండము.

చతుష్పదములవిక్రియమును మూడుపక్షములలోను, మనుష్యులవిక్రియము నొకసంవత్సరములోను రద్దుపఱుపవచ్చును. వీనికౌచాశౌచములఁ దెలిసికొనుట కంతకాలముపట్టును.

దాతయును ప్రతిగృహీతయును దానవిక్రియములలో నష్టపోకుండునట్లుగఁ దగుమనుష్యులనుశయము నిష్పింపవలెను.

ఇది ధర్మస్థియమున విక్రీతక్రీతాశుభయమున

పదునైదవ యధ్యాయము.

అదినుండిఁ జెబ్బడిరెండవ యధ్యాయము.

68 ప్రకరణము.

అస్వామివిక్రియము, స్వస్వామిసంబంధము

దత్తము నియ్యకుండునపుడు ఋణాదానమునందుఁ జెప్పినవిషయముల గమనించునది.

వ్యవహారవిరోధముగు దానమును మధ్యవర్తులవద్ద నుంపవలెను. సర్వస్వమును దారపుత్తులను తన్నును దానముచేసినవాడు తనవిషయ మనుశయులతో విన్నవించుకొనవలెను.

అసాధులకు నౌపమాతకకర్మలనిమిత్తముగను చేయుధర్మదానము, అనుపకారులకు నుపకారులకుఁజేయు సద్ధదానము, అనఁగా అకొఱకుఁజేయుకామదానము లోనగువానిని దాతృప్రతిగ్రహీతలకు సప్తముకలుగకుండునట్లు కుశలులు పరిష్కరింపవలెను.

దండభయ ఆకోశభయ అర్థభయములవలనఁ జేయఁబడిన భయదానమును ప్రతిగ్రహించినవానికిని నిచ్చినవానికిని స్త్రేయదండము. పరులను హింసించుటలో దోషదానముచేయువానికిఁగూడ నిదియేదండము. రాజుపైగర్వించువాని కుత్తమదండము.

ఇష్టములేనిచో మరణించినవానిపుత్రుఁడుగాని దాయాదుఁడుగాని రిక్తహస్తఁడుగాని (మరణించినవాఁడు) వాడిచ్చుకొనఁదగిన ప్రతిభావ్యదండమును శుల్కశేషమును నాక్షికమును సౌరికమును కామదానమును నియ్యనక్కఱలేదు.

ఇది దానమును రద్దునఱచువిషయము.

అస్వామివిక్రయము:— నష్టాపహృతముగు తనద్రవ్యము మఱియొకనినద్ద దొఱకినపుడు వానినధికారులచే బట్టుకొనునట్లుచేయవలెను. దేశకాలాతిపాతములు గలుగుననుశంక గలిగినపుడు స్వయముగఁదానే వానినిపట్టుకొని యధికారులకొప్పగింపవచ్చును. ధర్మస్థుఁడు వానిని, నీకేదెట్లులభించెనని ప్రశ్నింపవలెను. లభించినక్రిమి మునాతఁడుచెప్పి విక్రేతనుచూపలేనపుడు ద్రవ్యమునుపుచ్చుకొనివానినివిడిచిపెట్టవచ్చును. విక్రేతదొఱకినపుడుమూల్యమును స్త్రేయదండమును నిచ్చుకొనవలెను. అతఁడు పాతివోయినపుడును ద్రవ్యము వ్యయమగువఱకు దాగియుండి పిమ్మటదొఱకినపుడును మూల్యమును స్త్రేయదండమును నిచ్చుకొనవలెను.

సప్తద్రవియము తనదనియుజుప్తుచుచుకొని సప్తపరిహారమును పుచ్చుకొనవచ్చును. అట్లు ఋజువుచేసికొనలేనపుడు పంచబంధము నిచ్చుకొనవలెను. సప్తద్రవియము రాజునకుఁజెందును.

(ధన్యస్థులతో) చెన్నక సప్తద్రవియమును (తనంతటతానే) బలాత్కరించి తీసికొనువానికిఁ బూర్వసాహసదండము.

సప్తావహృతద్రవ్యములను మూడువక్షములవఱకు శుల్కస్థానమందుంచి పిమ్మటరాద్రవ్యస్వామి దాని ననుగ్రహింపుడు దానినిరాజు తీసికొనవచ్చును. సప్తావహృతద్రవ్యము ద్వివిధమయినచో నయిదు పణములు నిష్క్రయము. ఏకఖరములయినచో నాలుగుపణములు, గోమహిషములయినచో రెండుపణములు. క్షుద్రాపశువులయినచోః బాదపణము, రత్న నారభట్టద్రవ్యములయినచో నయిదుపందలపణములు. ఈనిష్క్రయమును రాజునచ్చుకొనవలెను.

పరచక్కాబడినవలె చేయఁగఁబడినద్రవియమును రాజుమఱుఁ దీసికొని హస్తానారదులకిచ్చివేయవలెను. చోరహృతములు లభించినపుడు రాజుతనద్రవియమునుండి యిచ్చుకొనవలెను; లేక అట్టివానిని తెప్పించుట కశక్తుఁడయినపుడు స్వయంగా హరించేతనయిన వానిని సాధింపవలెను, లేదా నిష్క్రయమునయిన నిచ్చుకొనవలెను.

ఆర్యులను దేవభ్రాహ్మణావస్థులద్రవ్యములనుదప్పఁ బరవిషయమునుండి తనవారెవరయిన వికర్మించి తెచ్చినద్రవియమును రాజు జ్ఞానుసారముగ నపహతాలనుభవించవచ్చును.

ఇది యస్వామివిక్రయము.

స్వస్వామిసంబంధము:— దేశాంతరమునకుఁబోయినను నెవరి ద్రవియములందు వారికిస్వామ్యమందును.

బాలవృద్ధవ్యాధితవ్యవసరిప్రాప్తితులను రాజ్యవిప్లవముచే దేశత్యాగముచేసినవారనుతప్పఁ దక్కినవారు తమద్రవియముతరులను భవించుచున్నపుడు పదిసంవత్సరములవఱకు పేక్షించినచో దానిలోవారికిఁ గలభాక్తు నభించును. ఇరువది సంవత్సరములవఱకు కేడ తెగక తన

యింటియందు మఱియొకఁడు నివసించుచుండెన నుచేతఁ - చినచోనం
దలివాఁడగునాడఁ జెడిపోవును. కాని చావజ్జాలేక పరవాస్తువులందు
నివసించుచున్నతులకును శోశిత్రియులకును పాపంబులకునుచుభవమా
తొముచేత హక్కుగలుగజాలదు. ఉపరికి ఆధి సిధి విక్షేపము చా
సిగొనిమనీమ రాజనశిష్యము శ్రోత్రీయనశిష్యములోనగువాఁ డిష
యమునఁగూడ నిట్లేయనియెఱుంగునది.

ఆశోమస్థులును పాపంబులును విశాలమగుప్రదేశమునందు
సౌకరికరుబాధించుకొనక నివాసముచేయవలెను. అల్పమగునా
భగలిగినను పూర్వాగతులకు క్రొత్తగవచ్చినవానికిజోటియ్యవలెను.
అట్టియ్యవపుడు వానినిదొలఁగింపవచ్చును.

వానప్రస్థయతిబ్రహ్మచారులద్రవ్యములను వారియాచార్యు
లుశిష్యులు ధర్మభ్రాతలుసత్త్విలు నరుసగఁదీసికొనవచ్చును. వీరిపై
వివాదములుగలిగినపు డందుకై విధింపఁబడిన దండమునకుబదులుగ
వీరురాజుతోఁబైతే తుపా ఆభిషేక అగ్నికార్య మహాకచ్ఛవర్ధనముల
నెన్ని సఁజములదండమునిచ్చికొనవలెనో యన్నిదిశములుచేయవలెను.

పారువ్యస్తేయసాహస సంగ్రహణదోషములుతప్పఁ దక్కిన
దోషములనొనరించునపుడు పాపంబులకును సాధువులకును వారుని
స్థనులుగాన నుపవాసవృత్తిశీత విధింపవలెను. పారుష్యాదిదోషము
లొనరించునపుడు యథోక్తదండముల విధింపవలెను.

రాజు దండముచేఁ బ్రవాజికులవారించుచు వారినివారియా
చారములందు నిలుపవలెను. లేనిచోనుపేక్షింపఁబడెనట్టియు సధర్మో
పహతమైనట్టియు ధర్మము రాజునకు వినాశకారియగును.

ఇది ధర్మస్థియమున అస్వామినికొయను స్వస్వామిసంబంధము.

పదునాఱవయధ్యాయము.

అదినుండి దెబ్బదియాఁడవ యధ్యాయము.

69 ప్రకరణము.

— సాహసము. —

ద్రవ్యస్వామిసమక్షముననే బలాత్కారముగఁదీసికొనుట సాహసము. జెలియకుండునట్లుగఁ దీసికొనుటయుఁ దీసికొనినదానిని కాచియుంచుటయు స్త్రేయము.

రత్న సారఫలకుప్యములవిషయమున సాహసమునర్చినపుడు మూల్యనమదండమని మానవులు, మూల్యద్విగుణమని యశాశనసులు, యథాపరాధమనికొటిల్లుదు.

క్షుద్రద్రవ్యములగు పుష్పఫలశాకమూలకందపక్వాన్నచర్మ వేణుమృద్భాండాదులను సాహసించి తీసికొనువానికిఁ బండ్రించుమొదలిరువదినాలుగు పణములవఱకు దండము.

స్థూలద్రవ్యములగు కాలాయనకావ్యరజ్జుద్రవ్య క్షుద్రపశుసమూహముల సాహసించి తీసికొనువానికి నిరువదినాలుగుమొదలు నలువదియెనిమిదిపణములవఱకు దండము.

స్థూలద్రవ్యములగు తామ్రవృత్తకంసకాచ దంతములతోఁ జేసినభాండాదులఁ దీసికొనినవానికి నలువదియెనిమిదిమొదలు తొంబదియాఱుపణములవఱకు దండము. దీనికి పూర్వసాహసదండమనిపేరు.

స్థూలద్రవ్యములగు చుహుపశు మనుష్యక్షేత్రగృహహిరణ్యమవ్వసూక్ష్మవస్త్రాదులను సాహసించి తీసికొనువానికి రెండువందలు మొదలయిదువందల పణములవఱకు దండము. ఇదియే మధ్యమసాహసదండము.

స్త్రీపురుషుల బలాత్కరించి బంధించువానికి బంధింపఁజేయువానికిని బంధమునువిడిపించువానికిని నైదువందలు మొదలు వేయిపణములవఱకు దండము. ఇది యుత్తమసాహసదండమని యాచార్యులు.

సాహసము చేయుమని మఱియొకనితో జెప్పి వానిచే సాహసము చేయించువానికి ద్విగుణదండము. వలసినంత ఫలమునిచ్చి సాహసము చేయించినచో జతుగుణదండము.

ఇంతహిరణ్యమునిచ్చెదనని ప్రమాణముచేసి సాహసమునుచేయించువాఁడాహిరణ్యమును దండముచుకూడ రాజాసక్తిచ్చుకొనవలెనని బాహాస్పత్యులు. కోపమద మోహములచే నిట్టితప్పునుచేసితి నని యతఁడొప్పుకొనినచో యథోక్తదండముచుమాత్రము విధింపవలెనని కౌటిల్యుడు.

సర్వదండకర్మలందును నూటికిఁదక్కువగ దండమునువిధించినపుడు నూటికెనిమిదిచొప్పున రూపమును, నూటికంటెనధికముగ దండమును విధించినపుడు నూటికైదుచొప్పున వ్యాజినివసూలు చేయవలెను.

ప్రజలు దోషబాహుళ్యలగుటచేతను రాజులు దోషములేఱుంగఁజాలకుండుటచేతను నధర్మిష్టులనుండి రూపవ్యాజులఁ బుచ్చుకొనుటధర్మమేయని చెప్పబడినది.

ఇది ధర్మస్త్రీయమున సాహసమున పదు నేడవయధ్యాయము.

ఆదినుండి డెబ్బది నాలుగవ యధ్యాయము.

72 ప్రకరణము.

వాక్పాదప్రశ్నము.

ఉపవాదము కుత్సనము అభిభ్రాంతనమని వాక్పాదప్రశ్నము మూఁడువిధములు. ఉపవాదము శరీరప్రకృతి శ్రుతివృత్తిజనపదముల సంబంధించియుండును. అందులో శరీరవైకల్యముగలవారిని నహితము గుడ్డికుంటి యనిపిలిచినచో మూఁడుపదములును, లేనివారిని ట్లుపిలిచినపు డాఱుపదములును దండము.

భయస్మైవపునః పంక్తైఃపరామృతములు దండము. అపకారముచేయ
నమగ్నఁడయినవాఁడు విరోధముపూని పయిరీతిగ భయపెట్టుచువును
యాచక్షీకమగు జామీనునియ్యవలెను.

స్వదేశస్వగ్రామములపిషయమై వాక్పాదుష్యముఁ జూపినవా
నికిః బూర్వపాహనదండము. స్వజాతిస్వసంఘములనునిందించినవానికి
మధ్యపదండము. దేవచైత్యములనిందించినవాని శుత్రమదండము.

ఇది ధర్మస్త్రీయమున వాక్పాదుష్యమున

వదునెనిమిదయధ్యాయము.

అదినుండి దెబ్బదిమొదవ యధ్యాయము.

73 ప్రకరణము.

—దండపాదుష్యము.—

స్వర్సనము అవగూర్ణము ప్రహతమని దండపాదుష్యము
మూఁడువిధములు.

నాభికథోభాగమున హస్తపంకభస్మపాంసువులతో స్పృశిం
చువానికి మూఁడుపరామృతములు, అవచిత్రములగువీనితోను పాదము
తోను నిష్ఠివనముతోను స్పృశించినచో నాటుపరామృతములు, ఉమ్మి
మాత్రము పురీషము— వీనితోస్పృశించినవానికిఁ బండ్లైండుపరా
మృతములు దండము. నాభి కుపరిభాగమందు పైవిధముగఁజేసినపుడు
ద్విగుణముగను శిరస్సుఁందుఁజేసినయెడల నాలుగురెట్లుగనుదండము
విధింపవలెను. గొప్పవారియెడ నీనేరములుగావించినపుడు ద్విగుణ
దండము; హీనులయెడనయినచో సర్థదండము. పరస్త్రీలయెడనయి
నచో ద్విగుణదండము. ప్రమాదమదమోహములములమున వీనిని
కావించినపు డర్థదండము.

పాదవస్త్రహస్తకేశావలగబనములందు పట్టుకోత్తర దండ
ము. వీడించుట ఆవేష్టించుట త్రోయుట లాగుట పయినగూర్చుం

జుట— వీనిని చేసినపుడు పూర్వసాహసదండము, పక్షద్రోసిపాటిహాసావానికర్థదండము, బ్రాహ్మణుని శూద్రులచేయవలయునముతోగొట్టునో దానిని ఛేదించవలెను.

గొట్టినపుడు నిష్క్రియమును స్వస్థుడగుచు లోనగమును నిచ్చుకొనవలెను. చండాలాద్యశుచులును యాచార్యుగూడ నిష్టేయని యెఱుంగుచది. చేతితోగొట్టినపుడు మూడు మొదలు పండ్రెండు పణములవలకును; పాదముతోదన్నినపుడు తద్రేగుణముగనుదండము. ముఖోత్పాదము గలిగించుద్రవ్యముతోగొట్టినపుడు పూర్వసాహసదండము. పాణిబాధకమగుద్రవ్యముతోగొట్టినపుడు మధ్యమదండము. కాఠ్యలోష్టపామాణలోహదండరజ్జుద్రవ్యములలో నొకదానిచే రక్తమురాకుండగట్టిగ, గొట్టినపు డిరువది నాలుగుపణములును, వ్రణాదులున్నపుడుతప్ప దక్కినపుడు రక్తమువచ్చునట్లుగొట్టినచో ద్విగుణముగను దండము.

రక్తమురాకపోయినచు మృతపాపియుండిగువలకుఁ గొట్టువాని కిది, దుష్టస్త్రిణములున్నపుడుదప్ప దక్కినపుడు పాణిపాదదంతములకుభంగమును కర్ణనాశలకుఛేదనమును శరీరవిదారణమును కావించినవానికిఁ బూర్వసాహసదండము.

తోడలను కంతమును విడిచినపుడును, నేత్రభేదముగావించినపుడును వాక్యచేష్టాభోజనముల కుపరోధముగలిగించినపుడును మధ్యమసాహసదండమునేగాక గాయముకలిగినవాఁడు యథాస్థితికివచ్చుటకుఁగావలసిన వ్యయమునుసహితిమిచ్చుకొనవలెను. దేశకాలాతిపాతముగలిగినపుడు కంటకునివలెకోధించి శిక్షింపవలెను. అనేకులే కేధించి యొకనినికొట్టినపుడు వారిలోనొక్కరికి ద్విగుణదండమునువిధింపవలెను.

పద్యమేతిము (కాలాతీతము) లగుకలహము, ప్రవేశములును నశభియోద్యములునునని ఆచార్యులు. అపకారిని విడువఁగూడదని కోటిల్లుడు.

శాసనసహింసజాలనివాడే ధర్మస్థియమునకుఁ బరుగెత్తివచ్చునుకానఁ బూర్వార్థమున కే జయమియ్యవలెనని ఆచార్యులు. ఇట్లుపూజము, మోక్షమునచ్చినను తిర్వాతనచ్చినను సాక్షులబట్టియే (వివాదమును) పరిష్కరింపవలెనని కౌటిల్యుఁడు. సాక్షులులేకపుడు వానిగాయములను కలహించిపన్నములనుపట్టి పరిష్కరింపవలెను.

ఘాతముగఁజేసిన యభియోగములలోఁ బ్రతివాదముచేయు నివానికారోజుననే (అభియోగముదెచ్చినరోజుననే) శిక్షనిధింపవలెను.

కలహమధ్యమున ద్రవిష్టమునపహరించువానికిఁ బదిపణములుదండము.

తుదగ్రద్రవిష్టములకు హింసనుకలిగించువానికిమూల్యద్విగుణదండము. స్థూలద్రవిష్టములవిషయమున మూల్యతిగ్రహణదండము. ఎత్తగ్రహిరణ్యమువృథాదండములవిషయమున వానిమూల్యమునిచ్చుకొని పూర్విసాహసదండమును భరింపవలెను. అభిఘాతముచేఁబరిశుశ్యములకు క్షోభగలిగించువానికి మూడుపణములు దండము. ఛేదనఛేదనములొనర్చువాఁ డాఱుపణములుదండము నిచ్చుకొని నష్టవ్యతీకారముకూడఁ జేయవలెను.

ఒకనియింటిలో దుఃఖోత్పాదికమగుద్రవిష్టమును పడవేయువానికిఁ బంద్రెండుపణములు దండము; చాగ్నిహింసగలిగించుద్రవిష్టమునుపడవేయువానికిఁ బూర్వసాహసదండము.

కోపాదులచే తుదగ్రపశువులకు నొప్పిగలిగించినపుడు పణముగాని రెండుపణములుగాని దండము. రక్తముపచ్చునట్లుఁగొట్టినచో ద్విగుణదండము. ఈబాధల మహాపశువులకుఁ గలిగించినపుడు ద్విగుణదండముచేఁగాక సమధానవ్యయమునుకూడ నిచ్చుకొనవలెను.

పురోద్యానమందుగను పుష్పఫలచ్ఛాయావృక్షములయొక్క పురోహముల ఛేదముచేయువాని కాఱుపణములును, తుదగ్రశాఖల ఛేదించువానికిఁ బంద్రెండుపణములును, పీనశాఖలఛేదించువాని కిరువదివాఱుగుపణములును, స్కంభవధము గావించినవానికిఁ బూర్వసా

హాసమును, మూలచ్ఛేదముచేసినవానికి మధ్యమసాహసమును దండములు. పుష్పఫలచ్ఛాయలనిచ్చు గుల్మాలలను, పుష్పాస్థాన తపోవనశ్శాసములందుండెడివృక్షములను వైవిధముగ జేసినపుడభిదండము.

సీమావృక్షములను చైత్రములందుఁబూజింపఁబడు వృక్షములను రాజసములందలి నృక్షములను పరివిధముగ ఛేదించుఁపుడు ద్విగుణదండము.

ఇది భృగ్వైఖానస దండసాధ్యమును పంచమృదవయధ్యాయము.

అదినంది డెబ్బదియాఱవ యధ్యాయము.

74-75 ప్రకరణములు.

—మ్యూతసమాహ్నయము, ప్రకీర్ణకము—

గూఢాజీవులఁ దెలిసికొనుటకై ద్యూతాధ్యక్షుఁడుద్యూతము సేకముఖముగఁ జేయవలెను. మఱియొకచోట సెక్కడనైన జూదమాడుచారికిఁ బండ్లొండుపణములు దండము.

ద్యూతాభియోగమున జయించినవానికిఁ బూర్వసాహసదండమును పరాజితునకు మధ్యమదండమును విధింపవలెను. ఏలన, పరాజితుఁడు మూఢుడై జయింపఁగోరినను, పరాజయమును సహింపకుండునని యాచామ్యులు. ఇట్లుగూడదు, ఎవరును రాజవద్దకురాకుండుట్లుగఁ బరాజితునకు ద్విగుణదండమును విధింపవలెనని కాటిమ్యులు.

మ్యూతసముతలుచుగ కితవులై యుందురుగావున వారియధ్యక్షులు శుద్ధభావులై కాకణ్యక్షములను (కాకణినిచ్చి పుచ్చుకొనఁదిగి నవి) వానికిచ్చుచుండవలెను. కాకణ్యక్షముల మార్పువానికిఁ బండ్లొండుపణములు దండము.

కపటద్యూతమందు జయించినవానికిఁ బూర్వసాహసదండమును ఉపధాన్తయ దండములను విధించి వాఁడుగెలిచిన పండ్లమును

కూడఁ దీసికొనవలెను.

అధ్యక్షుఁడు జితద్రోవ్యుఁడును కినుాటికిఁ గుమహోప్పునఁ గా
కణ్యకుఁ అరళాశలాకలయందైనఁ ఉదకభూమికర్మక్రియమును పుచ్చు
కొనవలెను. ద్రోవ్యములయొక్క విక్రియాధానములఁగూడఁ తఁదఁడు
చేయవచ్చును.

అక్షభూమిహస్తములమూలమునఁజేయు మోసమును నిషే
ధింపని యధ్యక్షునకు ద్విగుణదండము

విద్యాశిబ్బములకయిన సమాహ్వయములందుఁడప్పుఁ దక్కిన
సమాహ్వయములందుఁగూడఁ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

ప్రకీర్ణకము:— యాచితక అవశ్యతక ఆహితక నిషేపక
ద్రోవ్యములను యుక్తదేశకాలములు దియ్యనివానికిని, యామచ్ఛా
యాప్రదేశములఁ బ్రవేశించి దేశకాలాతిహతమగునట్లు గూర్చును
వానికిని, బ్రాహ్మణునివద్ద గుల్మదేయతరదేయములు దీసికొనువానికిని
ఋదుగుపారుగువారిపైఁ గలహింతుఁకీతరులను పురికొల్పువానికినిపం
డ్రొండుపణములు దండము. సందిష్టార్థము నియ్యనివానికిని, హస్త
ముచే భ్రాతృభార్యను శిక్షించువానికిని, అన్యోపకర్షణయగు రూ
పాజీవను పొందువానికిని, పరుఁడు బేరముచేసిన పణ్యమును కొనువా
నికిని, ముద్రితోఁగూడినగృహమును భేదించువానికిని, సమీపమం
దుండు నలువదియిండ్లవారికి బాధగలిగించువానికిని నలువదియెనిమి
దిపాములుదండము. కులావాయమునుపఁచులుచేసి యపవ్యయము
చేయువానికిని, స్వచ్ఛంఘరాలగు విధవనుబలాత్కరించువానికిని, ఆ
ర్యస్త్రీనిస్పృశించు చూడాలునికిని, ఆసత్కాలమందుఁ దన్నుఁజేరిన
వానిని రక్షించుటకై వెళ్ళనివానికిని, నిష్కారణముగఁ బరుగెత్తువా
నికిని, దేవపితృకార్యములందు జీవకాదులగును శూద్రప్రవ్రజితుల
కును భోజనమిడువానికిని నూరుపణములుదండము. అధికారములేక
శపథవాక్యప్రశ్నముచేయువానికిని, ఉద్యోగికాకపోయిననుద్యోగు
లుచేయఁదగు కర్మలఁజేయువానికిని, త్సుద్రాః శువృషభములకుఁ బుం

స్వప్రభుత్వమొనరించువానికిని, ఔపధముచే దాసీగర్భిసాతముగలిగించువానికిని బూర్వసాహసదండము. పితృపుత్రులును దంపతులును సోదరీసోదరులును మేనమామమేనల్లులంబులు శిష్యాచార్యులును పతిపులగునపుడుతప్పదక్కినసమయములందుఁ బరస్పరముత్యముచినచోవారికిఁ, తనసహాయముకొఱకై యొకనినిపిలిపించి వానిని గ్రామమధ్యమందు విడిచి వెళ్ళిపోవువానికిని పూర్వసాహసదండము. కాంతారమధ్యమందిట్లు విడిచినచో మధ్యచుండదు. బెదిరించియిట్లుచేయువాని కుత్తమదండము. కలసిబయలుదేరినవారిని (మార్గమధ్యమందు) విడిచినచో కుత్తదండము. బంధింపఁదగినపురుషుని బంధించువానికిని, బంధింపించువానికిని, బంధునివిడిపించువానికిని, అపరాధవ్యవహారముగఁబాలుని బంధించువానికిని బంధింపఁజేయువానికినివేయిపణములు దండము.

పురుషులనుపట్టియు నపరాధములఁబట్టియు దండములమార్పుచుండనలెను.

తీర్థయాత్రచేయువాఁడు తపస్వి వ్యాధితుఁడు శుశ్రివసాధ్యుఁడైయుండు జానపదుఁడు (?) దండభేది నిష్క్రించును— వీరనగ్రహవ్యాలు. వారు మనవిచేసికొనకపోయినను దేవ బ్రాహ్మణ తపస్వి బాల వృద్ధ వ్యాధితులయొక్కయు ననాధలయొక్కయుఁ గార్యములను ధర్మస్థులు చేసికెట్టవలెను. దేశకాలభోగాతిపాతములు గలిగెననుమిషచే నీకార్యములకు నష్టముఁలిగింపరాదు.

విద్యా బుద్ధి పౌరుష ఆభిజన కర్మాతిశయములచేతః బురుషులుపూజ్యులగుచున్నారు.

మిషపెట్టనివారై విశ్వాసపాత్రులై లోకప్రియులై యసఫలన్నిటి యందునుసమబుద్ధిలిగి ధర్మస్థులుకార్యములనీవిధముగఁజేయవలెను. ఇదిధర్మక్షయమున ద్యుతసహాయము ప్రకీణకములను నిరుపదపయధ్యాయము.

అదిసండి డెబ్బదియేడవయధ్యాయము.

ఇంతటితో, కౌటిలీయార్థశాస్త్రముందు ధర్మక్షయమును మూడవయధికరణము నమాప్తము.

శుభ మస్తు.

కౌటిలియార్థశాస్త్రము

నాలుగవయధికరణము — కంటకశోధనము.

76 ప్రకరణము.

కారుకరక్షణము.

ముగ్గురుప్రదేష్టులుగాని ముగ్గురమాతృలుగాని కంటకశోధనము చేయవలెను.

ఆపత్ప్రతికారముఁ జేయఁదగినవారును కారువులశాసించువారును నిక్షేపముల నుంచుకొనఁదగినవారును స్వేచ్ఛఁగఁబడెదయఁదగిన శిల్పులును సంఘములకు నమ్మఁదగినవారును శ్రేణినిక్షేపముల దాచియుంపవచ్చును. ఆపత్కాలమందీనిక్షేపములను విరివద్దనుండి శ్రేణులు తీసికొనవచ్చును.

నిర్దిష్టములగు దేశకాలకర్మలప్రకారము కారువులు వారిపనులుగావింపవలెను. దేశకాలకర్మలు : దేశింపఁబడలేదనుమిషపెట్టి కాలాతిపాతనముగా మించినపుడు వేతనమందు నాలుగవనంతునుసూత్ర మేగాక ద్విగుణదండమునుకూడ నిచ్చుకొనవలెను. భృంశోపనిపాతములు గలిగినపుడుకర్మ దక్కినపుడు నష్టవికష్టములను కారువులు భరింపవలెను. కార్యమును చెప్పినట్లుగాక మిక్కిలి విషయముగఁ జేయునపుడు వేతననాశనమగుటయేగాక దానికి రెండురెట్లు దండమునుకూడ నిచ్చుకొనవలెను.

సాలెవాండు (నీయుటకుఁగనిచ్చిన) సూత్రములను దలైకాదశికముగ వృద్ధిచేయవలెను; లేనిచో నష్టద్విగుణదండమును సూత్రమూల్యమును నిచ్చుకొని వేతనమునుకూడ విడిచిపెట్టుకొనవలెను.

తాచుకా శేయముల నధ్యక్షగుణముగను పత్రోగ్లకంబరదుకూలముల ద్విగుణముగను వృద్ధిచేయవలెను. కొలతతగ్గించి పుషు నప్తానునాగముగ వేతనమునుతగ్గించి ద్విగుణదండమును నిధింపవలెను. తూటిక తగ్గించినపుడు హీనచతుర్గుణదండమును, సూత్రములమార్చినపుడు మూల్యద్విగుణమును నిచ్చుకొనవలెను. ద్విపటవానము (వెడల్పులవస్త్రములు) ల పషయమునఁగూడ నిశ్లేయనియెఱుంగునది ఒక తులము ఊళ్ళమును బాగుగనాపుచేసినపు డయిదుపలములు నష్టమునఁభవించును.

చాకలివాండు) కట్టపలకలమీదఁగాని నున్న నిరాతిపలకమీదఁగాని వస్త్రముల నుతుకవలెను. మఱియొకచోట నుతుకనపుడు వస్త్రమునకుఁ గలిగిననష్టమును నాటుపణములుదండమును నిచ్చుకొనవలెను. ముద్గరచిహ్నాతమగు వస్త్రముదప్పఁ దక్కినవానిని కట్టుకొనురజకునకు మూడుపణములుదండము. ఇతరులవస్త్రములను ఓళ్ళయ ఆవక్రయ ఆధానములఁజేయునపుడు పండ్రెండుపణములు దండము; వానినిమార్చినపుడు ప్రతివస్త్రమును మూల్యద్విగుణమును నియ్యవలెను. మల్లెపుష్పము (ముకుళము) వలెఁ దెల్లఁగఁజేయవలసినట్టియు, తాతిపలకమీద నుతికనపుడు శుద్ధధౌతసూత్రీవర్ణమగునట్టియు శుద్ధిచేయఁబడిన వెండివర్ణముగలిగినట్టియు వస్త్రమునొకరాత్రికంటె నెక్కువకాలముంచుకొనినచో దండమునిచ్చుకొనవలెను. స్వల్పముగ రంగువేయవలసినవస్త్రముల నైదురాత్రిలకంటెనధికముగను నీలివర్ణమువేయవలసినచో నాటురాత్రిలకంటె నధికముగను పుష్పలాతామాంజివర్ణ క్షన్ణముల వేయవలసినప్పుడు షడురాత్రిలకంటె గుయత్నిముచేఁ బరిశ్రమచేయవలసినపు డేడురాత్రిలకంటె నధికముగను నుంచుకొనఁగూడదు. అల్లుచేసినచో వేతననాశమొందును. రాగవివాదములందు శ్రీధేయులును కుశలులునగువాడు వేతననిర్ణయముచేయవలెను. శ్రీష్ఠములగువస్త్రములనుతికనచో నొకపణము వేతనము; మధ్యమవస్త్రములకర్థపణము; అవరములకుఁబాదపణము.

ముతుకబట్టలకు మాషకము లేక రెండుగోషకములు. రంగుబట్టలకు ద్వీగుణము.

రంగుబట్టల మొదటి పర్యాయముతుకురపుడు నొల్లవవంతును రెండవ పర్యాయముతుకునపుడై దవవంతును రంగు తగ్గిపోవుచు. ఇట్లే మక్రమముగ తగ్గుచు గ్రహించుచునది.

రజకులగుఱించి చెప్పబడినవన్నియు సాలెవాండ్ర విషయమునఁగూడఁజెల్లుచు.

రాజున కెఱిగింపక యశుచియగువాని చేతనుండి వస్తురూపముననున్న రూప్యసువర్ణములఁగొనెడి సువర్ణకారులకుఁ బండ్రెండు పణములును, వస్తురూపమునుమార్చి కొనెడివారికిఁ గవదినాలుగుపణములును, చోరీహస్తమునుండి కొనినచో నలువదియెనిమిది పణములును దండము. రూప్యముగఁ గరఁగించి తేబడినవానిని తక్కవ ఖరీదునకుఁగొనినపుడును, ఒకరస్తువును మఱియొక వస్తువుగ మార్చి మోసముచేసినపుడును స్తేయదండము. సువర్ణమెత్తు బంగారమునుండి యొక్కమాషక మసహరించు సువర్ణకారునికి రెండువందలపణములును ధరణసరిమితిగల రూప్యమునుండి యొకమాషక మసహరించువానికిఁ బండ్రెండుపణములును దండము. ఇట్లే తక్కినవానివిషయమున గ్రహించునది. అపసారణముచేఁగాని యోగముచేఁగాని వన్నెనుచెడఁగొట్టినవాని కై గువందలపణములు దండము. సువర్ణరూప్యములవన్నెను మఱియొకవిధముగ మార్చినపుడు గూడ నిదియే దండము.

ధరణమెత్తు రూప్యమునుండి వస్తువును తయారుచేయువాని కొకమాషకము వేతనము; సువర్ణమెత్తు బంగారమునుండి తయారుచేయువాని కందులొ నెనిమిదవ వంతువేతనము. నేర్పునుపట్టి ద్విగుణముగ వేతనవృద్ధి కావచ్చును. దీనినిపట్టి తక్కినవాని విషయముననిట్లేయనిగ్రహించునది. తామ్రవృత్తకంసవైకృంతకఆరకూటములనుండి వస్తువులదయారుచేయువారికి నూటికైదుచొప్పునవేతనము.

తామ్రమునకుఁ బదియవవంతు తరుగు. (ఇట్లుకాక) ఒకపలము శని నచో హీనద్విగుణదండము. నీసత్రపువులకిరువదియవవంతుతరుగు, ఒక పలముపదిమితిగల నీసత్రపుచున్నపులఁ దయారుచేసినపుడొకకా కణి వేతనము.

చెల్లని నాణెములను కుప్యములోఁ జేర్చునట్టియుఁ జెల్లునట్టి వానిని కుప్యమునుండి తీసివేయునట్టియుఁ రూపదర్శకునకుఁ బండ్రిఁ డుపణములు దండము. కపటపు నాణెములఁ దయారుచేయువానికిని పరిగ్రహించువానికిని చెల్లుబడిచేయువానికిని వేయిపణములు దండ ము. అట్టివానిని కోశములోఁ జేర్చువానికి వధయే దండము.

ముఠీకి కాలువలు మొదలగు వానిని తుడుచువారు తమకుదొగ కినసారవస్తువులలో నొకవంతునుంచుకొని రెండువంతులు రాజునకి య్యవలెను. రత్నములు దొరకినయెడల దొరికినదంతయు రాజును చేరవలెను; లేనిచోను త్తమదండము.

ఖని రత్న నిధులను తెలిసికొని చెప్పినవాని కాటవభాగమియ్య వలెను; అతఁడు రాజసేవకుఁడయినయెడలఁ బండ్రిండవభాగము ని య్యవలెను. లక్షకంటెనధికమగునిధి లభించినపుడంతయురాజునేచెం దును; దానికంటెఁదక్కువనిధియైనచో నాటవభాగమును గనుగొని నవాని కియ్యవలెను. శుచియగుజానపదుఁడు తనకుదొరకిననిధితన పూర్వముంచినట్లు ఋజువుచేయఁగలిగినచో దానినంతయునతఁడుతీసి కొనవచ్చును; ఆలాగుఋజువుపఱువకయే పుచ్చుకొనినపు డైదువం దలుదండము; రాజునకుఁ దెలియపఱుపనిచోవేయిపణములుదండము.

రోగము ప్రిణాసాయకరమైనదనిచెప్పక చికిత్సకుఁబూనుకొ నినపుడు రోగికిఁబ్రిణాసాయము గలిగినయెడల వైద్యునికిఁ బూర్వ సాహసదండము. (చెప్పినపుడుసహితము) చికిత్సయందలిలోపమువ లనఁ బ్రిణాసాయముగలిగినచో మధ్యమదండము. రోగమునకువి రుద్ధముగఁ జికిత్సచేసి విపత్తుగలిగించినచో దండపాదుష్యదండము.

కుశీలపుల్ల నర్హకాలమం దొకప్రదేశముననే యుండవలెను.

అతిమాత్రమగు కామదానమునువజ్రంబవలెను. ఎవనికిఁగాని (అధికమగు) నష్టమునుకలిగింపరాదు. దీనినతిక్రమించినచో ద్వాదశపణదండము. దేశ జాతి గోత్ర చరణ మైధునములననుసరించి వారి యిష్టానుసారముగఁ గ్రీడింపఁజేయవచ్చును. చారణాదిభిక్షుకులవిషయమునఁగూడ నిశ్లేయనియెఱుంగునది. వారెన్ని పణములదండము నిచ్చుకొనవలెనో యన్ని శిష్యాప్రహరముల నయశ్కాలముచే విధింపవచ్చును.

తక్కినశిల్పులకుఁగర్మలబట్టి వేతనములఁగల్గింపవలెను.

ఇట్లుకపటపు జోరులు వణిక్కులు కారువులు కుశీలవులు బిక్షుకులు కూహకులు లోనగువారివలన దేశమునకు బాధకలుగకుండ రక్షింపవలెను.

ఇది కంటకశోధనమున కారకరక్షణమున

మొదటి యధ్యాయము.

అదినుండి దెబ్బడియేనిమిదవ యధ్యాయము.

77 ప్రకరణము.

—నైవేద్యకరక్షణము.—

పక్ష్యాధ్యక్షుఁడు తమవియని ఋజువు చేసికొనఁగలవారి నిలావ వస్తువులు నాధానవిక్రయములఁ జేయింపవలెను. పౌతవములందవచారము కలుగకుండుటకై తులామానభాండములఁ బరీక్షించుచుండవలెను.

పరిమాణి ద్రోణములలో నర్థపలము హెచ్చుతగ్గులు వచ్చినను దోషములేదు. ఒకపలము హెచ్చుతగ్గులు వచ్చినచోఁ బండ్రెండుపణములు దండము. దీనిని పట్టి యింతకంటె హెచ్చుతగ్గులున్న పుడు విధింపవలసినదండమును తెలిసికొననగు.

తుల (త్రాసు) లో నెకకర్షణము హెచ్చుతగ్గులుండవచ్చును. రెండుకర్షణముల వ్యత్యాసమున్నచో నాటుపణములుదండము.

ఇంతకంటెనధికమగు వ్యత్యాసమున్నపుడు దీనినిసప్తదండవృద్ధిచేయ నలెను.

ఒకయాధికములో సగ్గకర్షణము హెచ్చుతగ్గులుండుట దోషముకాదు. కర్షణముహెచ్చుతగ్గులున్నచో మూలపాపములు దండము. కర్షణముకంటెనధికమగు వ్యత్యాసమున్నచో నిదేవీధముగ దండవృద్ధిచేయవలెను.

మఱిగొన్నిరకముల తులామానవిశేషములలో హెచ్చుతగ్గులున్నపుడుగూడ నిట్లేయనియెఱుంగునది.

అతిరీక్షములగు తులామానములతోఁగొని హీనములగువానితోవిక్రియించువానికి ద్వ్యగుణదండము.

ఒకపాపమువిలువగలిగినట్టి గణ్య (లెక్కించుద్రవ్యము) పణ్యములలో నెనిమిదవంతుహరించువానికిఁ దొంబదియాఱుపాపములు దండము.

అనుత్తమములగు (మంచిజాతిలోఁజేరని) కాష్ఠలోహమణిమయవస్త్రపులను రజ్జుచర్మచృణ్మయములను సూత్రివస్త్రోపమయములను నుత్తమములని (సజాతీయములని) విక్రయాధానములొనర్చువానికి మూల్యద్విగుణదండము. అసారభాండమును సారభాండమనియు, దేశమందుత్పత్తిగానివానిని దానియందుత్పత్తియైనదనియునని చెప్పి విక్రయాధానములఁజేయువానికిని, అసారయుక్తములను మోసముతోఁగూడినవానిని (హస్తలాఘవముచే) సముత్పరివర్తనముచేయఁబడినవానిని విక్రయాధానములొనర్చువానికిని హీనమూల్యమును నేఁబడినాలుగుపాపములును దండము. పాపమూల్యనష్టముగలిగించినపుడు రెండుపాపములును పందపాపములమూల్యనష్టము గలిగించినపుడు రెండుపందలపాపములును దండము. మూల్యవృద్ధికానుగాను దండవృద్ధి యీవిధముగనగుచుండును.

ఎవరయినఁగొందఁజేకీధవించి కారుశిల్పులకార్యములకు విఘాతముగావించినను వారియాదాయవిక్రియక్రియముల కుపహాతముగ

లింగినినను వేయిపాణములుదండము.

పతః కులేశీధవించి విస్తుప్తు కునిరోధముగలింగించినను నస్తువుల నసహాములగుచుూల్యము కుం గగ్గి మువిక్రియముల జేసినను వేయిపాణములు దండము.

తులూమానవ్యత్యయముమూలమునను అష్టపాణ వ్యత్యాసముగలిగించియు హస్తా ఘవముచే మూల్యములో నెనిమిదవదంతునవ్యమును ధరకునికిని మాపకునికిని కలిగించినచో రెండువందలపాణములు దండము. ఇట్లేనవ్యమునుపట్టి రెండువందలకంటె నధికముగ దండవృద్ధి గావింపవలెను.

ధాన్యన్నే హతూరలపాణగంధభైషజ్య ప్రవ్యములయొక్క వర్ణములవిషయమున మోసముగావించినవానికిఁ బంచైండుపాణములు దండము.

మధ్యవర్తులకు జీననాధారమగులాభమును ప్రతిదినములెక్కించి వారికిచ్చుచుండవలెను. ప్రికేతక్రేతలకుమధ్యనుగలుగుద్రవ్యమాదాయములో జేరదు.

పణ్యాధ్యక్షునియనుజ్ఞబొందియే ధాన్యాదిసంగ్రహము గావింపవలెను. అట్టియనుజ్ఞలేక సంగ్రహింపఁబడినపణ్యము నధ్యక్షుఁడుతీసికొనవచ్చును.

అనుజ్ఞాతక్రియముకంటె నూటికైదొక్కవగ లాభమువచ్చునట్లు స్వదేశీయపణ్యములను, నూటికిఁబదిచొప్పునఁ బరదేశీయములను విక్రియింపవచ్చును. క్రియవిక్రియములలో నిరోధతమూల్యము కంటె శతపాణములకొకయర్థపాణమధికముగనమ్మినపుడుసహితము పంచపాణములు మొదలు రెండువందలపాణములవఱకు దండము విధింపవచ్చును. మూల్యవృద్ధి యగుకొలదియు దండవృద్ధి యగుచుండవలెను.

నస్తువులకు మొత్తముమీఁద నిరోధశక్తియమున కమ్మజూల నపుడు మఱియొకక్రియమునునిరాకయింపవచ్చును. (అప్పుడుగూడ)

పణ్యములకు నష్టముసంభవించినచో నధ్యక్షుడనుగ్రహింపవలెను.

పణ్యము బాహుళ్యముగనుండుచును పణ్యాధ్యక్షుడుదాని నేముఖముగఁజేసి యమ్మించుచు నదిచెల్లుబడికానంతవఱ కితరులచే నట్టిపణ్యముల విక్రయింపనియ్యఁగూడదు. ప్రజలకు నష్టముకలుగ నీయక దానిని దివనవేతనమునకై యమ్మించుచుండవలెను.

విదేశములనుండివచ్చినట్టియుఁ జిరకాలముక్రిందవచ్చినట్టియు బాహుళ్యములయొక్క ప్రజ్ఞేపము పణ్యానిష్పత్తి శుల్కము వృద్ధి అవక్రయము ఇతరములగువ్యయములు లోనగువానినిలెక్కించి అఘోషీ త్తయగునధ్యక్షుడు మూల్యనిర్ణయము చేయవలెను.

ఇది కంటకకోధనమున వైదేహకరక్షణమున

లెండవయధ్యాయము.

అదినుండి డెబ్బదిలోమ్మిదవ యధ్యాయము.

78 ప్రకరణము.

—ఈవినిపాతపరీక్షికారము.—

అగ్ని ఉదకము వ్యాధి దుర్భిక్షము మూషికములు వ్యాళములు సర్పములు రాక్షసులు— ఈయెనిమిదియు దైవికమహాభయములు. వీనినుండి రాజు జనపదమును రక్షింపవలెను.

గ్రీష్మ కాలమున గ్రామములలో నింటివెలుపలనే వంటచేసి కొనవలెను. లేదాదశమూలీసంగ్రహణము (నిచ్చెన మొదలగువానిని సంగ్రహించుట) చేసి యుంచుకొనవలెను. నాగరికప్రజిధి నిశాంత ప్రజిధి రాజపరిగ్రహప్రకరణములలో నగ్నిప్రతిషేధమునుగుఱించి చెప్పబడియున్నది.

పర్వదినములలో బలిహారామర్చనైవాచనములతో నగ్నిని పూజింపవలెను.

సదీప్రాంతగ్రామస్థులు వర్షాకాలమునఁ బ్రవాహసామీప్య

మునువిడిచి మఱియొకసారి దేశమునకు వెళ్లుటయేగాక కాపవేణునావలనుకూడ సంక్రమించుకొనవలెను. ప్రవానామందుఁ గొట్టుకొని పోవుచుండువానిని అనపకాయ పడన చెట్టుబోదె వెనుదులు మొదలగువానిచేఁ దరింపఁజేయవలెను. ప్లవములేనివారుతప్పఁ దక్కినవారిట్లుచేయనిచోఁ బండ్రిండుపణములు దండము. పర్వదినములందుఁ బదీపూజ చేయవలెను. మాయావినులును యోగవిదులును వేదవేత్తలును (అధికముగఁగూరియు) వర్షమునాపవలెను. వర్షలోపము కలిగినపుడు ఇంద్ర గంగా పర్వత మహాఁచ్ఛ పూజలొనర్చవలెను.

కౌశనిపదికములగుప్రతీకారములచేతను వైద్యులువారియకాషధములచేతను సిద్ధతాపనులు వారిశాంతిప్రాయశ్చిత్తములచేతను వ్యాధిభయప్రతీకారము గావించవలెను. మరకవ్యాధుల న్నిటిలోఁ గూడ నిల్లేచేయవలెను. మఱియుఁ దీర్థాభిషేచనము మహాఁచ్ఛవర్ధనము శ్మశానమందు గోవులఁబితుకుట కబంధదహనము దేవపూజ లోనగువానిని చేయింపవలెను. పశువులకుసంభవించిన వ్యాధి మరకములలో వానిస్థానమునందర్థనీరాజనమును స్వదైవతపూజలను చేయింపవలెను.

దుర్భిక్షకాలమున రాజు బీజములను భక్తమునునిచ్చి ప్రజల ననుగ్రహింపవలెను; లేక దుర్లభకర్మలఁజేయించి తనవద్దసంగ్రహించి యుంచుకొనిన యాహారమునుకాని దేశమందలి (ధనికుల) నిక్షేపమునుకాని ప్రజలకుఁ బంచిపెట్టవలెను; లేక రాజు తనమిత్రులనాశ్రయించిగాని ధనవంతులనుండిధనమువసూలుచేసిగాని వారినిరక్షింపవలెను; లేక నన్యసంపదగల దేశాంతరిములకుఁ బ్రజలతోఁగలసివెళ్ళవలెను; సముద్రసరస్వతాకములనయిన నాశ్రయింపవలెను; లేక ధాన్య శాకముల ఫలావాపముల సేతువులందుఁ జేయింపవలెను; లేక మృగపశుపక్షివ్యాళములనయిన సంక్రమించుకొని జీవింపవలెను.

మూషికభయముకలిగినపుడు మార్జాలనకులముల వానిపైకి విడువవలెను. వానినిపట్టుకొని హింసించువారికిఁ బండ్రిండుపణము

లుదండము. అరణ్యచరములు నికుక్కులను స్వేచ్ఛగనదలికెట్టువా
రికిఁగూడ నిదియేదండము. ఎలుకలఁజంపుటకై స్నాహిక్షీరలిప్తము
లగునట్టిగాని యుపనిషత్వోగయుక్తములగునట్టిగాని ధాన్యములనుచ
ల్లవలెను; లేక సిద్ధతాపనులు శాంతినిచేయవలెను. మఱియుఁ బర్వ
దినములలో మూషికపూజలొనరింపవలెను. శలభపక్షిక్రిమిభయము
లలోఁగూడ నిట్టిప్రతీకారములనే చేయింపవలెను.

వ్యాళభయముసంభవించినపుడు మదనరసయుక్తములగుపశు
శవములనుకాని మదనకోద్రోవపూర్ణములగు నౌదర్యములనుకాని
భూమిపైఁ బడవేసియుంపవలెను. లుబ్ధకులును శ్వగణులును కూట
పంజరములతో వానినిపట్టుకొనవలెను, లేదా శస్త్రుచాణులగు కనక
ధరులువానిని చంపవచ్చును. వ్యాళములచేఁ బట్టుకొనఁబడినవానికి
సహాయముచేయనిచోఁ బండ్రింసుపణములుదండము. వ్యాళమును
చంపినవానికిఁ బండ్రింసుపణములు బహుమానము.

పర్వదినములందుఁ బర్వతేపూజలఁ జేయింపవలెను.

మృగ పక్షిసంఘ గ్రాహములవలనఁ గలిగినభయములందుఁ
గూడఁ బ్రతీకారములిట్టివియేయని యెఱుంగునది.

రక్షోభయముకలిగినపు డధర్వవేత్తలును మాయాయోగవే
త్తలును రక్షోఘ్నములగుకర్మలఁ జేయవలెను. పర్వదినములలో వి
తర్దికలయందు ఛత్ర డిల్లోపిక(?) హస్త పతాక ఛాగోపహారముల
చే వైశ్యపూజలొనరింపవలెను. మీకుఁగాను మేము తిరుగుచున్నా
మని సర్వభయములందఁహూరాత్రములలోఁ దిరుగుచుండవలెను.

సప్తపడినవారిని రాజతండ్రివలె నెల్లప్పుడనుగ్రహింపవలెను.

దైవాపత్ప్రతీకారులగు మాయాయోగవేత్తలును సిద్ధతాప
నులును రాజాచేఁబూజితులై దేశమందుండవలయును.

ఇది కంబుకకోధనమున ఉపనిషత్ప్రతీకారమును

మూడవ యధ్యాయము.

అనినండి యెనుబదన యధ్యాయము.

79 ప్రకరణము.

—గూఢజీవరక్షణము.—

సమాహర్తృప్రణిధియును ప్రకరణమున జనపదరక్షణమును గుఱించి చెప్పబడియె. జనపదకంటకశోభనమును గుఱించి యిచ్చుటఁ జెప్పబడును.

సిద్ధ తావన ప్రవజిత చక్రచర చారణ కూహక ప్రచ్ఛందక కార్తాంతిక నైమిత్తిక మాహూతిక చికిత్సక ఉన్మత్త మూక బధిర జడ అంధ వైదేహక కారు శిల్ప కుశీలవ వేశశౌండిక ఆపూషిక పాక్యమంసిక ఔదనిక వ్యంజనులగువారిని సమాహతః జనపదములకు రిహస్యముగఁ బంపవలెను. వారు గ్రామస్థులయొక్కయు అధ్యక్షులయొక్కయు శుచిత్యాశుచిత్వముల నెఱుంగవలయును.

గూఢజీవియని శంకింపఁబడినవానిని సత్ప్రివ్యంజనుఁ డనుసరింపవలెను. విమృట శంకితుఁడగువాడు ధర్మస్థునికేగాని ప్రదేష్టుఁడగాని తుఁడయందువిశ్వాసముపుట్టించి యతనితో, ఈనాబంధువభియుక్తుఁడు వీనికిసప్తమునంభవించినది, ఈధనమునునీవుప్రతిగ్రహించి వీనికిఁ బ్రతీకారముచేయుమని పలుకవలయును. అతఁడాలాగొనర్చినచో, ఉపధాగ్రాహకుఁడని (లంచగొండి) వానిని దేశమందుండి తొలఁగింపవలయును. ప్రదేష్టలవిషయమునఁగూడ నిట్లేచేయవలెను.

లేక సత్ప్రియగు వాఁడు గ్రామసంఘముతోఁగాని, అధ్యక్షునితోఁగాని, వీఁడుమఘ్టుఁడుగాని మిక్కిలిధనవంతుఁడు. వీనికిపుడనర్థమునంభవించినది. వీనిధనము నపహరించుటకిదియే సమయము, అనిపలుకవలెను. దానికిసమ్మతించి యట్లానర్చినచో ఉత్కోచకుఁడని జనపదమునుండి వానినిదొలఁగింపవలయును.

సత్ప్రి తానభియుక్తుఁడయినట్లు వేచముచేసికొని విశేషద్రవ్య మిచ్చెదనని కూటసాక్షులనిప్రసిద్ధికెక్కినవారితో బేరమాడవలెను.

వారాతని కనుకూలులయినచో, గూటసాక్షులని వానిని దేశమునుండి తొలగింపవలయును.

కపటపునాశములఁ జేయువారిని యమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

శాస్త్రానికములగు మంత్రీయోగములకములగుకర్తృలచే నననము (తార్బుట) చేయువానితో సత్రి, ఈతనిభార్యను కోడలిని కుమార్తెను నేనుకామించుచున్నాను. నీవీద్ర్యవ్యమును పుచ్చుకొని వారుచన్నవలచునట్లు చేయుమని పలుకవలెను. వాడెలాగు చేసినచో సంవసనకారకుఁడని దేశమునుండి వానినితొలగింపవలెను. కృత్యాభిచారశీలులవిషయమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

రసమునుగుఱించిపేరీలుచుండుటచేతను రసమునుగొనుటచేతను దానినివిక్రీయించుటచేతను రసపైద్యముచేయుటచేతను రసమఁడని (రసముపెట్టిచంపువాఁడు) యెవనినయిన శంకించుటకు హేతువున్నచో నట్టివానితో సత్రి, పీడునాశతువు, నీవీద్ర్యవ్యమునుతీసికొని వీనినిచంపుమని పలుకవలెను. వాడట్లుచేసినచో రసమఁడని వానిని దేశమునుండి తొలగింపవలెను. మదనయోగవ్యవహారములందంతట నిట్లేయని యెఱుంగునది.

నానాలోహక్షారములను అంగార భస్మ సందంశ మూషికాధికరణ విటంక మూషలను దఱుచుగఁగొనుటచేతఁగాని మూషీ భస్మధూమములచే బూయఁబడిన హస్తవస్త్రములుగలవాడగుట చేతఁగాని కర్మారునియుపకరణముల సంపాదించినవాడగుటచేతఁగాని నెవనినయినఁ గూటరూపకారునిగ శంకించినచో నతనితోసత్రి శిష్యత్వములమున వ్యవహారము మొదలిడి వానిగుట్టును బహిరంగపఱచవలెను. పిమ్మటవానినికూడ రూపకారకుఁడని దేశమునుండితొలగింపవలెను. రాగావహతలు కూటసువణవ్యవహారులు— వీరి విషయమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

81 ప్రకరణము.

శంకారూపకర్మాభిగ్రహము..

సిద్ధప్రయోగముజరిగినపిమ్మట శంకారూపకర్మాభిగ్రహము.
లః జేయవలెను.

క్షణదాయముగలకటుంచి (ము) అల్పసుఖములుగలవాఁడు
దేశజాతిగోత్రనామకర్మలనై పరీత్యముగలవాఁడు ప్రచ్ఛన్నమగువృ
త్తికర్మముగలవాఁడు మాంససూరాధివృద్ధిజన గంధమాల్యనస్త్ర వి
భూషణప్రసక్తుఁడు అతిన్యయకతఁ పుంశ్చలీద్యూతశౌండికులతో
మైత్రిగలవాఁడు ఎల్లప్పుడు పరహాసముచేయువాఁడు ఘోరగమనశ్శా
ములఁదెలియనీయనివాఁడు రహస్యప్రదేశములందును అరణ్యనిష్క
లఁగి దేశము లందును అకాలమునఁజరించువాఁడు ప్రచ్ఛన్నమును
సామీపమునునగు ప్రదేశమందుఁ బలువిధములగు నాలోచనఁజేయు
వాఁడు సభ్యఃకుతప్రణములకు గూఢముగఁబ్రీతికారము చేయువా
డు ఎల్లప్పుడంతర్లహసు లో దానియుండువాఁడు కాంతాపదుఁడు
పరులభార్యలగుఁజించియు ద్రవ్యవేశ్యములగుఁజించియుఁ బ్రీతి
చుండువాఁడు కుత్సితములగు కర్మశాస్త్రోపకరణములతో సంస్కర్మ
గలవాఁడు ప్రచ్ఛన్నములగు కుష్ఠములనీడలలో విరాత్యమందునం
చరించువాఁడు విరూపద్రవ్యముల నదేశకాలములందు విక్రయించు
వాఁడు జాతనైరాశయుఁడు సీసముఁగు కర్మజాతులుగలవాఁడు రూ
పమునుదాచుకొనఁవాఁడు లేనిచిహ్నములను ధరించుకొనువాఁడు భిన్నా
చారుఁడు పూర్వకృతాపదానుఁడు స్వకర్మలనుండి తొలఁగింపఁబడిన
నాగరికుఁడు మహామాతృదర్శనమున నాగువాఁడు పరుగెత్తువాఁడు
ఊపిరిపడువక నొకచోటఁగూర్చుండువాఁడు ఆవిగ్నుఁడు శుష్కముగు
ముఖవర్ణమును భిన్నమగుస్వరవర్ణములుగలవాఁడు శస్త్రహస్త
గుమనుష్యులతోసంబంధముగలవాఁడు భయపెట్టుచుండువాఁడు—
కట్టివారు హింసప్రేరేపినిక్షేపాపహార పరప్రయోగ గూఢాజీవుల
తో జేరినవారని శంకింపవలెను. ఇదిశంకాభిగ్రహము.

రూపాభిగ్రహము:— సప్తాపహృతములగు వస్తువులుతిరిగిదొరకనపు డాజాతిలోఁజేరినవస్తువులను విక్రియించువారి కెఱింగింపవలెను. అట్లేఱింగింపఁబడినతర్వాత నవి లభ్యమైనను వానినిగప్పివుచ్చువత్తకులు సాచివ్యకరదోషులగుదురు. (సప్తాపహృతమని తెలియక వారిట్లుచేసినచో) దానినిచ్చివేసి నిర్దోషులుకావచ్చును. సంస్థాధ్యక్షునితోఁజెప్పక పురాణభాండముల నాధానవిక్రియములఁ జేయదు. సంస్థాధ్యక్షుని కిట్లుజరిగినదని తెలిసినపుడు వస్తువుగలవానిని, నీకిదియెట్లు లభించినదని యడుగవలెను. నాకిదిదాయమునుండివచ్చినది లేక మఱియొకనినుండి లభించినది, ఇదికీతము దీనినినేఁజేయించితిని; ఇది నావద్దదాచఁబడినదని యదిలభించినవిధమును దేశకాలములను దానియర్థుపరిమాణముల్యములను తెలుపవలెను. ఇట్లు తెలుపఁబడినవిషయము సరియనిదోచినయెడల వానిని విడిచిపెట్టవచ్చును. నాష్టికుఁడాద్రవ్యము తనదనిచెప్పినపుడు వీరిద్దరిలో నెవరికిఁ బూర్వమైట్టియు దీర్ఘమైనట్టియు ననుభవమున్నదో, ఎవఁడుకుదియో వానికినాద్రవ్యము నియ్యవలెను. ఏలన చతుష్పాత్తులకునహితము రూపలింగసామాన్యమగవశమన్నది. ఏకయోనిద్రవ్యకర్తృకప్రసూతములగు కుప్యభరణభాండములమాట వేఱుగఁజెప్పనేల? అది యాచితకము అవకీతము అహితకము నిక్షేపము ఉపనిధి వైయావృత్తకర్మవలన లభించినది యని నాష్టికుఁడుచెప్పినచోఁ దగిన ఋజువుఁబుచ్చుకొని వానినివిడుదలచేయవలెను; లేక మధ్యవత్కయగువాఁడిది సత్యముగాదనియైనఁ జెప్పవచ్చును. (అపహరింపఁబడిన) పరునివస్తువును దగ్గఱనుంచుకొనినవాఁడు తనకావస్తువును పడుడుదానముచేయుటకును దానినితాను పరిగ్రహించుటకునుకల కారణమునుచెప్పి దానియొక్కచిహ్నములను దాయకదాపకనిబంధకప్రతిగ్రహకొవదేవులమూలమున ఋజువుచేయవలెను. ఇనకులభించిన వస్తువుర్నిత మైనదనిగాని ప్రాప్తమైనదనిగాని నిష్పత్తితమనిగాని చెప్పునపుడు దానిని దేశకాలలభావలింగములచే ఋజువుచేయఁగలిగి

నయెడల శుద్ధుడగును. లేనిచో నానస్తువునుమాత్రమేగాక తత్సరి
మితదండమునయినను స్తేయదండమునయిన నిచ్చుకొనవలెను. ఇది
రూపాభిగ్రహము.

కర్మాభిగ్రహము:— దొంగలింపఁబడిన గృహవిషయమున
ద్వారముకానట్టి ప్రదేశములమూలమునఁ బ్రవేశనిష్క్రమముకొన
ర్చుట సంధిబీజములచే ద్వారములను పగులఁగొట్టుట ఆరోహణావత
రణములలో నుత్తమాగారమయొక్క జాలవాతాయన నీప్రములఁ
బగులఁగొట్టుట గోడలఁగొట్టుట గోడలక్రిందఁద్రవ్వట ఉపదేశము
మూలమునచేదెలియనగుగూఢనిక్షేపగ్రహణము లోపలివై పునుండి
ఛేదించుటకుపయుక్తములగునుపకరణములు లోనగువానిసప్తటి య
భ్యంతరుఁడు కన్నమువేసినట్లు తెలిసికొనవలెను. ఇందుకువిరుద్ధ
ముగఁ జిహ్నములున్నపుడు బాహ్యకృతమనియు, రెండువిధములగు
చిహ్నములగుపడినపుడు భయకృతమనియుఁ దెలిసికొనవలెను.

అభ్యంతరకృతమైనపుడు— అసన్నపురుషులలో వ్యసనినిఁ
గూర్చినహాయునిఁ దస్కరోపకరణసంస్కరముగలవానిని దీద్రీకులజ
యనన్యప్రసక్తయనగుస్త్రీని, అట్టిదుర్గుణములుగల పరిచారికాజన
మును అతిస్వప్నుని నిద్రాంక్షాంతుని అవిక్షాంతుని అవిగ్నునిశుష్క
ముఖవర్ణచిహ్నస్వదుని ఊరక గూర్చుండియుండువానిని ఆత్మప్రలాపి
తుని ఉచ్ఛస్థలములనారోహణము చేసినలక్షణములుశరీరమందుగల
వానిని, తెగినట్లునుగీచుకొనినట్లును బ్రద్దలైనట్లునున్న శరీరవస్త్రము
లుగలవానిని వాచినహస్తపాదములుగలవానిని పాంసుపూర్ణములయి
నట్టియు కేశసఖములుగలవానినితెన్నగన్ననలక్షణములఁజేసికొనినవాని
ని తైలముచేశరీరమునంతపూసికొనినవానిని అప్పటికప్పుడే హస్తపాద
ములనుకడుగుకొనినవానిని పాంసుప్రదేశములందుఁబ్రవేశనిష్క్రమము
లలోఁబడినయడుగులతోఁ దుల్యములగు పాదనిక్షేపము గలవానిని
ఇంటినమీపమున ముక్కులుగబడియుండువానితోఁ దుల్యములగు
మాల్యమద్యగంధములుగలవానిని అచటఁబడియుండు వస్త్రచ్ఛేద

ములచే నూహించఁదగు స్వేదముగలవానిని పరీక్షింపవలెను. వాని దారికుడగుఁపొరునిఁగూడ నిశ్చయపరీక్షింపవలెను.

గోష్ఠ్యానికులతోఁగూడి ప్రదేష్టబాహ్యచోరులను వెతుకవలెను. తగినగుర్తులుపట్టినాగరికుఁడు దుర్గములోఁపలచోరులను వెతుకవలెను.

ఇది కంటకశోధనమున శంకారూపకర్మాభిగ్రహమును

నాటవ యధ్యాయము.

అనియిది యెనుబదియఁడవ యధ్యాయము.

82 ప్రకరణము.

హతాత్ముగమృతినొందినవానిని తైలముపూసి పరీక్షింపవలెను.

నిష్క్రిష్టములగు మూత్రోపురీషములుగలవానిని వాతపూణ్యము లగునవయవములు ఉబ్బినపాణిపాదములు ఉన్నీలితములగుకన్నులు వ్యంధనసహితముగు కంఠముగలవానిని పీడించియుఛ్ఛ్వాస నిరోధము గావించిచంపబడినట్లుదెలసికొనవలయును. వీనిబాహువులును దొడలును సంకుచితములైయున్నచో నుద్బంధహతునిఁగ నెఱుంగునది. ఉబ్బినపాణిపాదోదరములుగలిగి అపగతాత్ముడై పొంగిననాభిగలవాఁడైనచో శూలాశోపహతుఁడనిదెలసికొనవలెను. గుదాక్షములులిరు సుపాటియు, నాలుకకఱచుకొనియు ఉదరముపొంగియునున్నచో నుదకహతుఁడనియూహింపవలెను. అవయవములురక్తముచేఁడడిపి విరిగిబ్రక్షలైయున్నచోఁగాష్టముచేఁగాని త్రాశ్యచేఁగానిహతుఁడైనట్లుఁ హింపవలెను. శరీరముభగ్నస్ఫుటితముగనున్నచోఁ గ్రిందఁద్రోయఁబడుటచే హతుఁడయ్యెననిదెలసికొనవలెను. పాణిపాదదంతనఖములు నల్లగను మాంసరోమచర్మములు శిథిలములుగను ముఖముఘేనోపదిగ్ధముగను నున్నచో విషహతుఁడు. ఇతఁడుశోణితదంశముతోఁగూడి

యన్న యెడల సర్వకీటహతుఁడు; విశిష్టములగు వస్తుగాత్రములను వాంఛివి రేచనములుచుకలవాఁడు మదనయోగహతుఁడు. పైకారణములవలనఁ జచ్చుటయుఁ జంపఁబడుటయు దండభయముచేడటస్థింఛుననియెఱుంగునది.

విషహతునిభోజనశేషమును పక్షులకుఁ బెట్టి పరీక్షింపవలెను; లేకదానినిహృదయమునుండి (?) తీసియగ్నియందువేసినపుడు చిలుచిటశబ్దమును నింద్రధనుర్వర్ణమును కలిగినచోచదివిషయుక్తమనియూహింపవలెను.

దగ్ధశలేబరములోనిహృదయము దగ్ధముగాకుండినచో మృతునిపరచారోజనమును దండహయస్యముచేఁబరీక్షింపవలెను. మృతునిబంధువులలో దుఃఖోపహతుని నన్యప్రసక్తయగుస్త్రీని మృతునిదామముసురోరుస్త్రీసవాభిరూపినికూడఁ బరీక్షింపవలెను. ఉరిచేఁజచ్చినవానివిషయమైకూడ నిష్లేచేయవలెను.

తనంతటఁదానురీదీసికొని చచ్చినవానివిషయమున నాతఁడెవరికైన నపకారముగాని కీడుచుకాని చేయుండెనోయనువిషయమును తెలిసికొనవలెను.

స్త్రీలకుదాయాదులకు దోషమునర్చుట కర్మస్వర్గ ప్రతిపక్ష ద్వేషము వతఃకులు సంఘములు- ఇవిరోషస్థానములు. రోషనిమిత్తముఘాతము.

స్వయముఁగదానువంపినపురుషులచేఁగాని సాదృశ్యముచుట్టియన్యనిఁజంపుటకుఁ బంపఁబడినయన్యభృత్తులచేఁగాని చంపఁబడినవానిమరణముగుఱించి వానియానన్నులఁ బరీక్షింపవలెను. మృతుని బిలిచినవారెవరు. వానితోఁగూడ నుండినవారెవరు. బయలుదేరినవారెవరు. హతభూమినిగురించి వానినితీసికొని పోయినవారెవరు. అనివారి నడుగవలెను. ఇట్లేహతభూమికిసమీపమున సంచరించుచుండువారినొక్కొక్కనిగఁబిలిచి ఎవనిచేనతఁడిచటికిఁ దీసికొనిరాఁబడెను. వారిలోశత్రుహస్తుడెవఁడు. వారిలో దాగియుండినవాఁడును నుద్వి

గ్నుఁడైనవాఁడును మీకగవడెనా, అనిప్రశ్నింపవలెను. వారు చెప్పిన విషయములఁబట్టి లెస్సగఁబరీక్షింపవలెను.

దిక్కులేక మృత్యుఁడైనవానిఁజూచుమై వానిశరీరస్థములగు నుపభోగవస్త్రవేషవిభూషణులు తద్వ్యవహారులుపరిశీలించి వానిస్నేహితులను నివాసమును ప్రవాసకారణమును స్మృతినివ్వవహారమును తెలిసికొని పిమ్మట సతఁడెవఁడో నిర్ణయింపవలెను.

కామకోధవశముచేఁగాని మరియొకపాపబుద్ధిచేఁగాని రజ్జశస్త్రవిషములమూలమున నాత్మహత్యచేసికొనినస్త్రీపురుషులను తాడుగట్టి చండాలునిచేరాజమార్గమున నీడ్పింపవలెను. వారికిశ్మశానవిధియు సంబంధులు చేయఁదగినయితరములగునుత్తరక్రియలును జరుగరాదు. వారికుత్తరక్రియలఁజేసిన బంధువులకుఁగూడ నిదియేగతియగును; లేకవారినిబంధుజనములనుండి బహిష్కరింపవలెను. పతితునితోసహవాసముచేసినవాఁడొక సంవత్సరములోపుగవానిసహచరులతోఁగూడ యాజనాధ్యాపనయానముల కనవలఁగఁజేయవలెను.

ఇది కంటకశోధనమున అకుమృతకపరీక్షయను

నేడవయధ్యాయము.

అదినుండి ఎనుబది నాలుగవ యధ్యాయము.

83 ప్రకరణము.

— వాక్యకర్తాను యోగము. —

అభియుక్తుఁడుబాహ్యుఁడైనను ఆభ్యంతరుఁడైనను వానినాక్షిని ముషితునినన్నిధియందుంచి వాని (యభియుక్తుని) దేశజాతిగోత్రనామకర్మసారసహాయనివాసములగుటించిప్రశ్నింపవలెను. అతఁడిచ్చుజబాబుల నదివఱకభియుక్తుఁడుచెప్పిన వాక్యములతో నమన్వయముగావించి యవిపరణమునకుఁ బూర్వపుఁబఱగియం దభియుక్తుని ప్రచారమును నారాత్రియందువానినివాసమును చెప్పుమని నాక్షి

నక్షత్రాలను. అతఁడేదివఱకుఁజెప్పినది సాక్ష్యమువలన ఋజువైనచో నతఁడుశుద్ధుఁడు; లేనిచోఁగర్భసాక్షిప్తుఁడగును.

నాధనోపకరణములుబింబించినపుడునష్టదక్షిణపుడు పక్షిశ్చల క్షేముటకవకాశముండదుగావున (నేరముబరిగి) మూడురాత్రులయిన పిమ్మట శంకితునిబట్టుకొనరాదు.

చోరుఁడుకానివానిని జోరుఁడనిచెప్పువానికిని జోరునిదాచిన వానికిని జోరసమదండిము.

వైర ద్వేషములచేఁ దనవైనభియోగము తేబడినదని ఋజువు చేసికొనఁగలచోరుఁడు శుద్ధుఁడు. శుద్ధునిదేశమునుండి వెడలఁగొట్టు వానికిఁ బూర్వసాహసదండిము.

శంకితునిపైఁగలిగినశంకను ఉపకరణమంత్ర సహాయరూప వైయావృత్త్యకరులమూలముఁ బూజుచేయవలెను. ఈవిషయము కార్యకర్మపరిగినప్రదేశము ద్రవిడదానము అంశవిభాగము లోన గువానితో సమన్వయముచేసి చూడవలెను. ఈసంపర్కములన్నిటి వలనను ఋజువుగాకఅతఁడుమొర పెట్టుచుండినచో నతఁడుచోరుఁడని దెలిసికొనవలెను. ఒక్కొక్కప్పుడు దైవవశముచే నచోరుఁడుగూడఁ జొరమార్గమునఁజూడఁబడవచ్చును; లేదాచోరుని వేషశస్త్రభాండ సాదృశ్యముచేఁగాని చోరభాండమునకు సమీపమందుండుటచేఁగాని (అచోరుఁడు) పట్టుకొనఁబడి కర్మక్షేత్రభయమువలనమాండవృత్తి వలె చేసఁచోరుఁడను అనిచెప్పవచ్చును. కావునననుమానరహితమగు సాక్ష్యమును సంపాదింపవలెను.

మందుఁడు బాలుఁడు వృద్ధుఁడు ఉష్మత్తుఁడు యుత్తిపాసాధ్యక్షాంతుఁడు అత్యాశితుఁడు తప్పుజేసినట్లాపుకొనువాఁడు దుర్బలుఁడు వీరివిషయమునఁ గర్మనుచేయఁగూడదు (వీరిని బలాత్కరింపఁ గూడదు).

తుల్యశీలులు పుంశ్చలులు పానీయమునిచ్చువారు కథకులు భోజనదాతలు లోనగువారిమూలమున వీరివిషయముగనుఁగొనినిక్షే

పాపహర్తలఁ బరీక్షించునట్లు వీరినిఁబరీక్షింపవలెను.

దోషియనిన మృదోపవానియై యర్హుఁడేనువలెను. గర్భిణియుఁ బ్రసూతయు మానావరప్రసూతయునగు స్త్రీని బలాత్కరింపఁగూడదు. స్త్రీలపై నర్హకర్మను చేయవలెను, లేక ప్రశ్న మూలమున వారినే మునుఁగొనింపవచ్చును.

బ్రాహ్మణునియొక్కయు శుత్రనంతునియొక్కయుఁ దపస్వియొక్కయు సేరమును శత్రులమూలమునఁ దెలిసికొనవలెను.

ఈరీతులనతిక్రమించువారికిని నతిక్రమింపఁజేయువారికిని మరణముగలుగునట్లుబలాత్కరించువారికిని నుత్తమదండము.

నాలుగువిధములగుకర్మ (బలాత్కారము) వ్యవహారముతో నున్నది:- ఉపవిధములగుదండమాలు, ఏడుకొరడాదెబ్బలు, రెండువిధములుగఁ జై నుండివేలరాడఁగట్టుట, నీటిగొట్టము (తోశిక్షించుట).

గొప్పపాపకర్మనుచేసినవారిని బెత్తముతోఁ దొమ్మిదివిధములు గఁగొట్టవలెను:- రెండుతోడలపైబండఁగొడుదెబ్బలు, నక్షమూలలతలతో నిరుపదిదెబ్బలు ఆరచేతిలోముప్పది, రెండువృశ్చికబంధములు, చేతులందుసూదులఁబెట్టివేలఁగట్టుట, కదల్పుట, గంజిదావిచియింపుటవర్షకుందుఁగాల్పుట, నూనెద్రావింది యొకపగలుశరీరమునుకాపుట, చలిరాత్రిలందు బల్పజశయ్యపై బరుండఁబెట్టుట- ఇవిపదునెనిగది విధములగుకర్మలు. పాపకర్మనిఁబ్రమాణప్రకారణ ప్రధారణ అవసారణాద్యుపకరణములను గాడిదెనైఁ బెట్టికాల్పవలెను. వీనిలోనొక్కొకకర్మనొక్కొకదినమునఁజేయవలెను.

ఉదవతకు సేరముచేసినవానిని ప్రతిజ్ఞచేసియపహరించువానిని అపహరించినద్రీవ్యముతోఁ గొంతభాగ మనుభవించినవానిని చౌర్యముఁజేయుచున్నప్పుడు బట్టుకొనఁబడినవానిని, రాజాజ్ఞచేసిన మాటుగాని పలుమాడ్లుగాని వైవిధములగుకర్మలకుఁ బాత్రునిజేయవలెను.

సర్వాపరాధములందు బ్రాహ్మణుడపిడనీయుఁడు. వ్యవహార

సహజముగానుచుచుట్టకై యతఁడుచోర్యముగావించినపుడు శునకాంశమునుమనుష్యవధచేసినపుడుకలంకముగురుతల్పగత్తుకైనచోభగాంశమునుసురావాసముచేసినచో మధ్యధ్వజాంశమునువానిముఖముపైవేయవలెను. పాపకర్మడగుబ్రాహ్మణునకునిగుతులనువేసి, వానినిచాటించిదేశమునుండితొలగించవలెను, లేదాగనులలోఁబనిచేయింపవలెను.

ఇది కంటకశోధనమున వాక్యకర్తానుయోగమును

నెనిమిదవ యధ్యాయము.

అదినుండి ఎనుబదియెడవ యధ్యాయము.

84 ప్రకరణము.

సహజకరణ రక్షణము.

సమాహతిచేయమింపఁబడినప్రదేష్టులు మొట్టమొదటసభ్యక్షులను వారిభృత్యులను నియమమునందఁపవలెను.

గనులనుండిగాని సారకర్మాంతములనుండిగాని సారవస్తువులను రత్నములనుసహరించువానికి శుద్ధవశము దండము. ఫల్గుదోవ్వాంతములనుండి ఫల్గుద్రోవ్యమలను నుపస్కరములను సపహరించి నచోఁ బూర్వసాహసదండము. పణ్యభూములనుండి మాషము మొదలు పాదపణముమూల్యముగలరాజపణ్యము సపహరించినచోఁ బండ్రెండవణములును అర్ధపణముల్యమువఱకువదినాలుగు పణములును ముప్పావ్రపణముమూల్యమువఱకు ముప్పదయ్యారుపణములును ఒకపణముమూల్యమువఱకు నలువదియెనిమిదిపణములును రెండవణములమూల్యముగలవస్తువులపహరించినపుడు పూర్వసాహసదండమును నాలుగుపణముల మూల్యమైనచో మధ్యమదండమును ఎనిమిది పణములమూల్యమైనపుడు మత్తమదండము నంతకంటెనధికముగసపహరించినచో వధమును దండములు. కోవృషణ్యకుల్య ఆయుధాదారములనుండి వైవానిలోసగముమూల్యముగల కవ్యభాండ ఉప

స్మరముల సవహరించినపుడు సహితమింతటిదండమునే విధింపవలెను. కోశభాండాగార అక్షశాలలనుండి వీనిలోనాలవసంతతు మూల్యము గలవస్తువులనుపహరించినను ద్విగుణదండము. చోరులుతప్పించుకొనుటయందు సహాయముచేయువారికిఁ జిత్రీవధముదండమని రాక్షసి గిరిహవ్రీకరణముఁజెప్పఁబడియున్నది. బాహ్యులగువారు (ఉద్యోగులుకానివారు) పగలుపొచ్చున్నలై క్షేత్రీఖలవేశ్య ఆపణములనుండి మాషముమొదలు పాదపణమువఱకు మూల్యముగల కుప్యభాండ్ములను ఉపస్మరములను సవహరించినవానికి మూడుపణములుదండము, లేక గోమయమునుపూసియైనను శరావమును మొలకుఁగట్టియైనను పిఠులమ్రెలువతనిద్రొప్పువలెను. పావుమొదలర్థపణమూల్యమువఱకు నాణుపణములుదండము, లేక అతనిని ముండితునిగ నైనను పరివ్రాజకునిఁగ నైననుచేయవలెను. అర్థపణముమొదలు మున్నాపు పణమువఱకుఁ దొమ్మిదిపణములుదండము, లేక అతనినిగోమయభస్మములఁబూసి శరావమును మొలకుఁగట్టి త్రొప్పువలెను. పణ్యమూల్యమువఱకుఁ బంచైంశపణములుదండము, లేక అతనినిముండితునిఁగఁగాని పరివ్రాజకునిఁగఁగానిచేయవలెను. రెండుపణములమూల్యమువఱకురువది నాలుగుపణములుదండము, లేక ఇటికలతో ముండితునిఁగఁగాని పరివ్రాజకునిఁగఁగానిచేయవలెను. నాలుగుపణములమూల్యమువఱకు ముప్పదియాణుపణములుదండము. అయిదుపణములమూల్యమువఱకు యెనిమిదిపణములుదండము. పదిపణములమూల్యమువఱకు బూర్వసాహసదండము. అది మొదలరువదిపణముల మూల్యమువఱకు రెండువందలపణములుదండము, ముప్పదిపణముల మూల్యమువఱకు నైదువందలపణములుదండము, నలువది పణములమూల్యమువఱకు పేరు పణములుదండము. అంతకధిక నగు మూల్యముగల వస్తువుసవహరించినచోవధము. పగటిలోగాని రాత్రియందుఁగానిజాముకాలముకాక పూర్వమే బలాత్కరించివై మూల్యములలోచగ్ధమూల్యముగలవస్తువులనుపహరించినచో ద్విగుణదండము. రాత్రియందు

దుఃగాని పగటిలోఁగాని శత్రుసహితంబై బలాత్కరించి చతుర్భాగ
మూల్యమునవహరించినవానికేగూడ ద్విగుణదండము.

కుటుంబాధ్యక్ష ముఖ్య స్వాములలో నెచఁడైనను కూబశాసన
ములనుకాని గూటముద్రలనుకాని కల్పించినచోఁ బూర్వమధ్యమో
త్తమదండములనుకాని వధనుకానిపిధింపవలెను, లేక యథాపరాధము
గనైననుదండింపవచ్చును.

ధర్మస్థుఁడువివాదము చేయుచుండుపుడుమనఁ దర్జించినను భ
క్తిచేయుచేసినను తొలఁగించినను పట్టుకొనినను నతనికి మొదలుఁబూ
ర్వినాహనదండమునువిధింపవలెను. వాక్పారశ్య మొనర్చునపుడు ద్వి
గుణదండము. అతఁడు (ధర్మస్థుఁడు) పృచ్ఛ్యమును ప్రశ్నింపకున్నను
ఆపృచ్ఛ్యమునుప్రశ్నించినను ప్రశ్నించియువిడిచినను కొత్తగన్పెం
సను జ్ఞాపకముచేసినను వానికిసలహాయుచ్చినను మధ్యమనాహనదం
డము. ఆవశ్యకమగుసందర్భములకుగఁగన్నను అనావశ్యకమగుసందర్భ
ములనడిగినను అసందర్భప్రశ్నలచేఁ గార్యవిలంబము గావించి
నను ఛలముచేఁగాలహరణముచేసినను కాలహరణముచేఁ జాగ్రత్తుఁడ
గు వివదమానునితొలఁగించినను వివాదమునుపరిష్కరించుటలో ను
పయోగించువాక్యముల సుత్కృమింపఁజేసినను నాక్షులకుసహాయ
ముచేసినను తీర్మానించినవివాదముల మఱలవిచారణచేయఁబూనినను
ధర్మస్థునికుత్తమనాహనదండము. ఇట్టియపరాధమును రెండవమారు
గావించినయెడల ద్విగుణదండమునువిధించి యుద్యోగమునుండి తొ
లఁగింపవలెను.

చెప్పినదానినివ్రాయనట్టియుఁ జెప్పనిదానిని వ్రాయనట్టియు
దురుక్తముచుగమనింపనట్టియు సూక్తమునుసరిగ వ్రాయనట్టియు లేక
వికల్పాధ్యక్షమువచ్చునట్లువ్రాయనట్టియు లేకునికిఁ బూర్వినాహనదం
డమునుకాని యథాపరాధదండమునుకాని విధింపవలెను.

ధర్మస్థుఁడుగాని ప్రదేష్టగాని న్యాయవిరుద్ధముగ జరిమానా
నువిధించినయెడలదానికిరెండింతలదండమునుకాని హీనాతిరక్తాప్తగుణ

దండమునుగాని భరింపవలెను. న్యాయవిరుద్ధముగ శరీరదండమును విధించి పుడటిదండమునకు వారేపాత్రులుగుదురు, లేదా నిష్క్రమ ద్వీగుణము నిచ్చుకొనవలెను. రావలసినధనమును రకుండజేయు నట్టియు రహదానిని నిష్పించునట్టియు ధర్మస్థుని కెనిమిదిరెట్లు దండము.

ధర్మస్త్రీయమునుండి చారకమునుండియు నేరముచేసినవానిని తొలగించువానికిని కారాగృహస్థుల శిష్యాసంభోజనసం గారామలకు నిరోధముగలిగించువానికిని మూడుపణములకంటె నెక్కువదండమును విధింపవలెను.

చారకమునుండి యభియుక్తునిదొలగించినను తొలగింపజేసినను మధ్యమసాహసదండమునువిధించి, యట్టివానినుండి యభియోగద్రవ్యమును పసిగాలుచేయవలెను. బంధనాగారమునుండియభియుక్తుని విడుదలచేసినవానికి సర్వస్వమునుతీసికొని వానిని విధింపవలెను.

దోషములేనిరూపకయే యొకనినిబంధనాగారమందుంచిన బంధనాగారాధ్యక్షుని కిరవదినాగుపణములుదండము. వానిపై గర్మ (బలాత్కారము) ను కావించినయెడల ద్వీగుణదండము, వానినినుతీయొకచోటికిఁబంపినను వానియన్నసానములకు నిరోధముగలిగించినను తొంభదియారుపణములుదండము. వానినాకోశవెట్టినను వానినుండిలంచముపుచ్చుకొనినను వానినికొట్టినను వేయిపణములుదండము.

కారాగృహమందుండు పరిగృహీతనుకాని దాసినికాని ఆహితకనుకాని బాల్కరించినవానికి బూర్వసాహసదండము. చోరునిభార్యతోగాని ధామరికుని (మరకములోఁజచ్చినవాని) భార్యతోగాని వ్యభిచరించువానికి మధ్యమదండము. సంరద్ధయగునార్యస్త్రీనిపొందువానికుత్తమదండము. సంరద్ధుడగువాఁడు సంరద్ధయగునార్యతో వ్యభిచరించినయెడల ఘాతమేదండము. అకాలసంచార

మునకై నిరోధింపఁబడిన యార్యనుపొందువానికి మరణదండము; అట్టిదానినిపొందువానికిఁ బూర్వనాహనదండము.

చారకమునుభేదింపక నేరముచేసినవాఁడుఁబ్బించుకొని పోవు నట్లు గావించినయుద్యోగికి మన్యమదండము. చారకమునుభేదించి యిట్లునరించినచోపథము. బంధనాగారమునుండి యిట్లుచేసినయెడల సర్వస్వమునుతీసికొని వధింపవలెను.

తొనదండముచే నర్థచదులను (ఉద్యోగులను) రాజుమొదట శోధించి శుద్ధులగువారిసహాయమునఁ బౌజానపమలను తీగువిధము గణింపించి శోధించు చుండవలెను.

ఇది కంటకశోధనమున సర్వాధికరణరక్షణమును

తొమ్మిదవయధ్యాయము.

అదినుండి యెనుబదియాఱవ యధ్యాయము.

85 ప్రకరణము.

—ఏకాంగపథనిష్క్రమము.—

తీర్థఘాతములను గ్రంథిభేదములను మొనరించునట్టి రాజోద్యోగులకుఁ(?) బ్రాహ్మపరాధమునఁ జూపుచువేలిని ఛేదించుట లేక ఏఁబదిచాలుగుపణములదండము, ద్వితీయాపరాధముననీఛేదముగాని నూరుపణములుగానిదండము, తృతీయాపరాధమున దక్షిణహస్తచ్ఛేదముగాని నాలుగువందలపణములుగాని దండము, చతుర్థాపరాధమున నేదియోయొకవిధమగు పథమునండము.

ఏఁబదిచాలుగుపణములకంటెఁ దక్కువఖరీదుగల కుక్కుటనకులమార్జాశునకి సూకరములఁ దొంగిలించినను వానికిహింసగలిగించినను నానాచ్ఛేదముగాని యేఁబదిచాలుగుపణములుగాని దండము. చండాలారణ్యచరు లీవిధముగనొనర్చినచో నర్థదండము.

పాశ జాల కూటములందుఁబడియుండు మృగపశుపక్షివ్యాఖ.

మత్స్యములను బంధములనుండియే దీసికొనిపోయినచో వానినిమఱుల
నిచ్చినేయుట యేగాక వాచిమూల్యమునకుసరియగుదండమునుకూడఁ
జెల్లింపవలెను.

మృగద్రిష్టవశములనుండి మృగద్రిష్టములపహరించినచో
నూరుపణములుదండము. బింబవిహారమృగపక్షులనుదొంగిలించినను
హింసించినను ద్విగుణదండము.

కాడుశిల్పకుశీలవత్పనుల కుచ్చిద్రిష్టములపహరించినచో
నూరుపణములును స్థూలద్రిష్టములగాని, కృష్ణిద్రిష్టములగానియ
పహరించినచో రెండువందలపణములును దండము.

ప్రజేశ మెన్నఁచులేనివాఁడు దుర్లమునుప్రజేశించినను పాకికా
రమందుఁ గన్నమువేసి నిక్షేపమునుగ్రహించి పరుగెత్తికొనిపోయిన
ను కంధరావధముగాని రెండువందలపణములుగాని దండము.

బండినిగాని నావనుగాని కుచ్చిపశువునుకాని యపహరించు
వాని కేకపాదవధగాని మూఁడువందలపణములుగాని దండము.

కపటములగు పాచికలతోడను మితియేదైనయుపాయముల
తోడను హస్తలాఘవముచేతను జూదమాడువాని కేకహస్తవధగాని
నాలుగువందలపణములుగాని దండము.

జారచోరులకు సహాయముచేయునపు కువట్టుకొనఁబడినస్త్రీకిఁ
గర్జనాసాచ్చేదమహగాని అయిదువందలపణములుగాని దండము. అట్టి
పురుషునికి ద్విగుణదండము.

మహావశువునుగాని దాసునిగాని దాసినిగాని యపహరించి
నవానికిని, ప్రేతముపైనుండిపస్తువులదీసి విక్రయించువానికిని ద్విపా
దవధగాని ఆఱువందలపణములుగాని దండము.

ఉత్తమవర్ణస్థులయొక్కయు గురువులయొక్కయు హస్తపా
దలంఘనముచేయువానికిని, రాజుల యానవాహనాద్యానోవాణము
చేయువానికిని నేకపాదవధగాని యేడువందలపణములుగానిదండము
జాప్రక్షుఁడననివాదించు శూద్రునికిని, దేవద్రావిడపహరికి

ని, రాజునకు నష్టముకలుగునని చెప్పువానికిని (దేవునిముచే, కెండుక
పట్టలచేపించువానికిని యోగాంజనముచే సంధిత్వముగాని యెనిమిది
పంచలపణములుగాని దండము.

జూచిచోరులను విడిపించువానికిని రాజశాసనముకంటె నధిక
ముగఁగాని యల్పముగఁగాని లిఙ్గించువానికిని, కన్యనుకాచి దాసిని
కాచి సహిరణ్యముగ నపహరించువానికిని, కూటవ్యవహారికిని, మ
ర్త్యాంశమును విక్రియించువానికిని వామహస్తద్విపాకవధగాని తొ
మ్మిదిపంచలపణములుగానిదండము. మనుష్యమాంశమును విక్రియిం
చువానికి నధముదండము. దేవప్రతిమలను పశుప్రతిమలను మను
ష్యులను అన్యులక్షేత్రోగ్రహహిరణ్యసువర్ణరత్నసస్యముల నపహ
రించువాని కుత్తమదండముగాని వధముగాని విధింపవలెను.

పురుషుని గౌరవమును అపరాధమును (వానిచేఁజేయఁబడిన
చేయునకుల) గురులఘుకారణములను అష్టక్షింబంధమును దేశ
కాలములను రాజుతోడను ప్రకృతులతోడను నేరముచేసిన వారికిఁగ
లసంబంధమునుచూచి ప్రదేష్ట దండకర్మలలో నుత్తమమధ్యమూచర
త్వములను కల్పింపవలెను.

ఇది కంటకశోధనమున ఏకాంగవధనిష్కర్షితమున

పదియవయధ్యాయము.

అది నుండి ఎనుబదియేడవ యధ్యాయము.

86 ప్రకరణము.

శుద్ధచిత్రదండకల్పములు.

కలహమాదుఁబురుషునిఁజంపువానికిఁ జిత్రమాలేముదండము.
కలహముజరిగినపిమ్మట నేమచినములలోఁగా మృతిపొందినచో గొ
ట్టినవానికి శుద్ధనధముదండము. పక్షములోపల మృతిచెందినచో ను
త్తమసాహసదండము. నెలదినములలోపలమృతిచెందినచో నైదుపది

దలపణములను సముద్ధానవ్యయమును నిచ్చుకొనవలెను.

శీత్రముచేగొట్టువాని కుత్తమదండము. మద్యసానముచేసు
తుండై కొట్టినవానికి హస్తవధము. వధించినవానికి వధమేరండము.

ప్రహరముచేగర్చుమును చెడగొట్టువాని కుత్తమసాహసదం
డము; బాపధముచేజెడగొట్టువానికి మద్యమదండము. క్లేశపెట్టి
చెడగొట్టువానికి బూర్వసాహసదండము.

బలాత్కరించి స్త్రీపురుషులఁ జంపువారికిని అభిసారికలను
(అన్యాయముగ) ఇతరులశిక్షించువారికిని లేనియపవాదముల కల్పిం
చువారికిని మార్గస్థులనడ్డుకొనిబాధించువారికిని ఇండ్లలోఁబ్రవేశించిని
రోధించువారికిని రాజుయొక్క హస్త్యశ్వరథములకు హింసగలిగించు
వారికిని వానినిదొంగలించువారికిని శూలారోహణముగావింపవలెను.
వీరిపేతముల దహించువారికిని మఱియొకచోటికిఁ దీసికొనిపోవునా
రికినికూడ నిదియేదండముగాని యుత్తమసాహసదండముగాని విధం
పవలెను.

హింసకలకును దొంగలకును భక్తవాసడవకరణలగ్నిమంత్ర
దానములఁజేయువానికిని మఱియొకవిధముగ వీరికిసహాయముచేయు
వానికి నుత్తమదండము. తెలియకయిట్లుగావించినచో దూషణమా
త్రిరండము హింసకలయొక్కయు దొంగలయొక్కయుదారపుత్తు
లు వారికిసహనియ్యనిచో దండమునకుఁ బాతులుకారు; అట్టిసల
హనిచ్చుదారపుత్తులను పట్టుకొనవలెను.

రాజ్యకాముకుని, అంతఃపురప్రభుకాకుని, ఆటవికశత్రువులఁ
బ్రోత్సహించువానిని దుర్గరాష్ట్రసైన్యములోనివారికి రాజుపైఁ బ్ర
హరముగలిగించువానిని శిరోహస్తములనుకాల్చి చంపవలెను. ఇట్టి
బ్రోహ్మణుని నీటిలోఁద్రోయవలెను.

మాతృప్రియపుత్రభ్రాతృచార్యతపస్యులనుచంపువానియొక్క
చర్మమును శిరిస్తునుకాల్చి వధింపవలెను. వీరికాకోశముగలిగించి
నచో జహ్నుచ్ఛేదమును చేయవలెను. వీరియంగములలో దేనినైనఁ

గజచినిచో వారియాయంగమును ఛేదించవలెను.

కోరిపురుషునిఁ జంపువానికిని పశుయాధమును దొంగలించువానికిని శుద్ధవధము గావించవలెను. యూధమనఁ గొంచెముపొచ్చుదక్కువగ పది.

ఉదకముతో నిండియుండుచెరువులఁ దెగఁగొట్టువానినానీసిలోముంచవేయవలెను. ఉదకములేనిచో నుత్తమసాహసదండము. కొంచెముసాహసడియుండుచెరువు నీవిధముగఁ జేసినచో మధ్యమదండము.

విషము పెట్టిన పురుషునిఁ బురుషునిఁజంపిన స్త్రీని నీటఁబడఁదోసిచంపవలెను.

పతి గురు సంతాన ఘాతుకురాలను అగ్ని విషములఁ బెట్టినదానిని శరీరసంధిచ్ఛేదముగావించినదానిని గర్భిణియైనను అగర్భిణియైనను మానావదప్రజాతయైనను వృషభముచే దొక్కింపవలెను.

వివితక్షణిలవేళ్ళద్రవ్యవచస్తావనములను దగులఁబెట్టినవానిని కాల్పించవలెను.

రాజనాకోశపెట్టువానియొక్కయు రాజమంత్రభేదకునియొక్కయు రాజనకనిష్ఠముగఁ బ్రసత్తికంచువానియొక్కయు బ్రాహ్మణులవంబయిండ్ల పవిత్రతనుచెడఁగొట్టువానియొక్కయు నాలుకనుఛేదించవలెను.

ప్రహరణావరణములను దొంగిలించువాఁ డనాధీయుడయినచోవానిని బాణములతోఁగొట్టవలెను. ఆయుధీయుడయినచోవాని కుత్తమసాహసదండము.

మేఘస్థలముల ఛేదించువాని కట్టిఛేదమును కావించవలెను. నాలుకకును ముక్కునకును హింసగలిగించువాని ప్రేళ్ళనుఛేదించవలెను.

ఈవిధతనధలు పెద్దలచే శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడినవి. కానిక్రూర్యముతోఁగూడని పాపములొనర్చువారికి శుద్ధవధయేధర్మము.

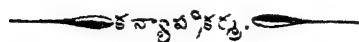
ఇది కంటకకోధనమున శుద్ధ చిత్రి దండకల్పములను

కడునొకడవ యధ్యాయము.

అననుష్ఠి ఎనుబదియొకమిదవ యధ్యాయము.

80 పాకరిణము.

కన్యావశకర్మ.

రజస్వలకాని సమాకాయగుకన్యనుబలాత్కరించువానికి హస్త వధముగాని నాలుగువందలవణములుగాని దండము. బలాత్కరించుటనలనది మృత్తిచెందినచో నతనిని వధించవలెను. రజస్వలయైనదానిని బలాత్కరించినవానికి మధ్యమాంగుష్ఠచ్ఛేదముగాని రెండువందలవణములుగాని దండము; అట్టివాడు (కన్యయొక్క) తండ్రికపహీనముగూడ నిచ్చుకొనవలెను. అకామయగుదానినిపొందరాదు. అకామయగు కన్యనుపొందినవాని కేబదినాలుగువణములును కన్యకకుదానిలోనగమును దండము.

మఱియొకనిచ్చే శుక్రమియ్యబడినకన్యను తానుశుల్కమిచ్చి తిననిచెప్పి పొందువానికి హస్తవధముగాని నాలుగువందలవణములుగాని దండము; అతడు శుల్కద్రవ్యమునుకూడ నిచ్చుకొనవలెను.

తొలుత షాద్దానముచేయబడి యేడుమాఱు ఋతుమతియైన పిమ్మటగూడఁ ధన్యునివాహమాడనికన్యను పొందువానికిదోషములేదు. ఋతుప్రతిరోధముగావించుటచేదండ్రికిఁ గుమారత్రేయందు స్వామ్యముచెనుకాన నట్టితండ్రికపహీనముగూడ నిచ్చుకొననక్కఱలేదు.

ఋతుమతియైనచర్వాత మూడునందతస్పరములనఁజ కవివాహితయైయుండుకన్యనుపొందఁ తుల్యునికిదోషములేదు. మూడునందతస్పరములుగడచినపిమ్మట నతుల్కుడనహిత మనలంకృతయగుకన్యను పొందవచ్చును; కాని పితృవ్యమును తిసికొనిపోయినచో నేయదండము.

కన్యయొకనికొఱకనిచెప్పి మఱియొకనిచేబరిగిపొందఁజేయు
వానికి రెండువందల పణములుదండము. అకామయగుదానిని పొం
దరాదు.

ఒకకన్యనుచూపెట్టి తుల్యయగుమఱియొకదాని నెచ్చినచో
నూరుపణములు దండము, సీనయగుకన్యనిచ్చినచో ద్విగుణదండ
ము. ఇట్టియ్యెఱచిన స్త్రీకేఱదినాలుగుపణములు దండము. ఇచ్చి
నవాఁడు శుల్కమును వ్యయమును భరింపవలెను. ఒకనిని వివాహ
మాడుటకంగీకరించి పిదపవానిని తిరస్కరించినచో ధ్విగుణదండము.

అన్యకోణితోపధానము చేయువానికిని మిథ్యాధ్యక్షిణికిని రెం
డువందలపణములు దండము; పురుషుని శుల్కవ్యయముల నిచ్చిచే
యవలెను. అకామయగుదానిని పొందరాదు.

సకామయు సమానయునగు స్త్రీ యొకనినిపొందినపుడు పం
డాగ్రామపణముల నిచ్చుకొనవలెను. అట్టిదానిని ప్రోత్సహింపవలెన
స్త్రీకి ద్విగుణదండము. అకామను బలాత్కరించువానికి నూరుపణ
ములుదండము, అట్టివాఁడకన్యకు శుల్కస్వయమునిచ్చి సంతోషపె
ట్టవలెను. స్వయముగ నొకనినిపొందిన స్త్రీకి రాజదాన్యమేదండము.

గ్రామమునక వెలుపఁబలాత్కరించినపు డేవియపవాదియు
నుకల్పించినను ద్విగుణదండము.

కన్యనుబలాత్కరించి యెత్తుకొనిపోవువానికి రెండువందలపణ
ములును, గన్యయలంకృతయైచినో నతనికి నుత్తమదండమును విధిం
పవలెను. పలువురుకలిసి యొకకన్యనపహరించునపుడు వారిలోనొ
క్కొకరికి యథోక్తదండమును విధింపవలెను. వేశ్యాకన్యను బలా
త్కరించువాఁ డేఱదినాలుగుపణముల దండమును వేశ్యమాతకుఁ బ
దునాఱురెట్లు భోగశుల్కమును నిచ్చుకొనవలెను.

అదాసియగు దాసునియొక్కగాని దాసియొక్కగాని కుమా
రెను బలాత్కరించినవాఁ డిరువదినాలుగుపణములను శుల్కమును
నిచ్చుకొనవలెను. నిష్క్రమీనురూపయగు దాసిని బలాత్కరించు

వాఁడు సంక్షేపముగఁగూల దండమును ధరింపఁదగిన వస్త్రమును నిచ్చుకొనవలెను. ఈవిషయములలో సహాయముచేయువారికిఁ గన్పెనుదండము.

భర్తఁ టోషితుఁడైయున్నప్పుడపచరించు స్త్రీని పతిబంధువుగానికై పతిభృత్యుఁడూని తనయధీనమందుంచుకొనవలెను. అట్లువారిచేరక్షింపఁబడినదై భర్తఁ కొఱకునిరీక్షింపవలెను. పతిఁ క్షమించిన వో విరిదువుదుఁ యిముక్తులుగా వచ్చును; లేనిచో స్త్రీకిఁ గణానానాచేక్షమును జారునికిఁ నధముచుదండము.

జూరునిఁ జోరుఁడనినిందించు వానికైదువందల పణముబడదండము. వానినుండిఁ హిరణ్యమునుపుచ్చుకొని వానినివదలిపెట్టువాని కిష్టగుణదండము.

కేశాకేశికక్షోడ సంక్రమాణము శరీరోపభోగచిహ్నములులో నగువాసిమూలమునను విషయమును తెలిసినవారిమూలమునను స్త్రీ వచనముమూలమునను బలాత్కారము జరిగినవా లేదాయను విషయమును నిణాయుచుపవలెను.

పరచక్రముకనుండియు అడవులనుండియుఁ బ్రవాహములనుండియు రక్షింపఁబడినట్టియు దుర్బిక్షమందరణ్యమున వదలి పెట్టఁబడినట్టియు, మరణించెననివిషయఁబడినట్టియుఁ (పర స్త్రీ)నిరీక్షి చిదానికెట్లయున్నచో దానితోఁ భోగింపవచ్చును. ఉత్తమజాతిదియు నకామయునంతానవతియు నగునపుడు నిష్క్రమముచు పుచ్చుకొని విడిచిపెట్టవచ్చును.

హోరహస్త నదీవేగ దుర్భిక్ష దేశక్షోభములనుండి రక్షింపఁబడినట్టియు మృతిచెందెనని విషయఁబడినట్టియు స్త్రీని రక్షకుఁడు దాని యిష్టముపైఁ బరిగ్రహింపవచ్చును. రాజప్రతాపముచేఁగాని నృజనముచేఁగాని త్యజింపఁబడిన స్త్రీని నీవిధముగఁ బరిగ్రహింపరాదు. ఉత్తమజాతిస్త్రీని అకామయగుదానిని సంతానవతిని బలాత్కరింపక

నిష్క్రమము పుచ్చుకొని విడిచిపెట్టవలెను.

ఇది కంటకశోధనమున కన్యాప్రకర్మయను

చంద్రోండపయధ్యాయము.

అదినుండి ఎనుబదితొమ్మిదవ యధ్యాయము.

88 వీరగణము.

అతిచారదండము.

అపేయమును నభక్ష్యమును బ్రాహ్మణునిచే దినిపించువాని కుత్తమదండము; క్షత్రియునిచే దినిపించువానికి మధ్యమదండము; వైశ్యునిచే దినిపించువానికి బూర్వసాహసదండము; శూద్రునిచే దినిపించువానికి నేబదినాలుగుపణములు దండము. స్వయముగఁ దమంతటఁ దామిట్టివానిని తినినచో దేశమునుండి తొలగింపఁబడవలెను.

పరగృహమును పగలు ప్రవేశించువానికి బూర్వసాహసదండము, రాత్రియందుఁ బ్రవేశించువానికి మధ్యమదండము. రాత్రిగాని పగలుగాని శస్త్రసహితుడై యిట్లుచేసినచోను కుత్తమదండము. భిక్షుకవైదేహకులును మత్తోన్మత్తులును కపదతులగు సన్నికృష్టులును ప్రతి పేధింపఁబడినపుడు దప్పఁ దక్కినసమయములందట్లు ప్రవేశించినచో నదండములు.

అర్థరాత్రమునఁ దనయంటికప్పుపై నెక్కినవానికి సహితము పూర్వసాహసదండము. పరులగృహములపై నెక్కినవానికిని గాఢమారామవాటముల కేదించినవానికిని మధ్యమదండము.

స్నాగ్ధకులు వారి పణ్యపరిమాణమును గ్రామస్వామికిఁ దెలిపి గ్రామములో నొకచోట నుండివచ్చును. రాత్రియందు వారిపణ్యము దొంగిలించఁబడి నప్తమయినచోనది యితరగ్రామములకుఁ బంపఁబడెనని జూడలుకనఁబడనప్పుడు గ్రామస్వామి దానినిచ్చుకొన

కలహము పెట్టి మరణముగలిగించువాడు వానిఖరీను చానితోన మానమగుదండమును నిచ్చుకొనవలెను.

దేవపశువును ఆటోతును ఆవు పెయ్యను వాహనముగ మవ యోగించువాని కయిదువందలపణములును పర దేశమునకుఁ బారఁ దోలువాని కు త్తమసాహసదండమును నిధింపవలెను.

లోమ దోహ వాహన వ్రీజనములమూలమున నుపకరించు ఋద్రపశువుల నపహరించినవాడును దేవపితృకార్యములందుఁదప్పుఁ దక్కినపుడీజగుతువులకుఁ బ్రవాసముగలిగించినవాడును వానిఖరీను ము ఖరీదుతోనమానమగుదండమును నిచ్చుకొనవలెను.

ముక్కుత్రాళ్లుతెగుటచేతను యుగముభగ్నుమగుటవలనను ఆ యుగము ఎదురుగను ప్రకృతును బండినిలాగుటవలనను త్రోవనుభోవు పశువులయు మనుష్యులయు సమృద్ధముచే బెడకుటవలనను బండి కిగట్టినయెద్దు హింసగలిగించినచో చానియజమానుఁ డదండుఁడు, ఇవిగాక మఱియేకారణముచేతనయిన నిట్టిహింస గలిగినచో నతఁడు మనుష్యులప్రాణిహింసలవిషయమునఁ జెప్పఁబడిన దండముచకుఁ బా త్రుఁడగును. మనుష్యుఁడుఁదప్పుఁ దక్కినప్రాణములకు నష్టముగలిగించినచో నట్టిజంతువును ప్రతిదానమొనర్పవలెను.

బండినినడుపువాఁడు బాలుఁడయినచో యానస్థుఁడగు శకట స్వామి దండుఁడగును. శకటస్వామిలేనపుడు యానస్థుఁడుగాని ప్రా వృన్యవహారుఁడగు బండినితోలువాఁడుగాని దండులగుదురు. బాలాధిష్ఠితమును లేక శూన్యమునుచు గు యానమును రాజు హరింపవచ్చును.

కృత్యాభిచారములచే నితగునినష్టపెట్టినవాని కట్టియభిచారముచే నష్టమునుకలిగింపవలెను. తనయందిష్టములేని భార్యవిషయమై భర్తయు ద్వారాధులు కన్యకవిషయమునను భర్తవిషయమై భార్యయుఁ బైయభిచారములనుచేసి వారినివశపఱచుకొనవచ్చును. మఱి

యొకవిధముగ హించించినచో మధ్యమసాహసదండము.

స్త్రియొక్కసోదరిని మేనత్తను మేనమామభార్యను గురువొకరిని పొడలిని కుమార్తెను అప్పచెలియలిని కామించువానికి లింగచ్ఛేదమును పథమును దండములు. వీరుగూడఁ గామముగలవారై నచో నదియేదండము. దాన పరిచారక ఆహితకులను పొందునట్టి స్త్రీకిఁగూడ నిదియేదండము.

అనుష్ఠయగు బ్రాహ్మణస్త్రీని పొందినక్షత్రియున కుత్తమ దండము. అట్టివైష్యునికి సర్వస్వహరణమును శూద్రునకుఁ గఠాగ్ని దాహమును దండములు. రాజభార్యాభిగమనమున నన్నిజాతులవారికిని కుంభచాతదండమును విధింపవలెను.

శ్వపాకితో వ్యభిచరించువారిని గురుతుపెట్టి పరదేశమునకుఁ బంపవలెను, లేదా శ్వపాకత్వమును పొందొప్పవలెను. ఆర్యులభార్యలనుపొందు శూద్రునకును శ్వపాకునికిని నధమేదండము; వారికిలొంగిన స్త్రీలకుఁ గర్షణానాచ్ఛేదము గావింపవలెను.

ప్రవ్రజితులనుపొందువాని కిరువదినాలుగుపణములు దండము. ప్రవ్రజిత సకామయైచచో దానికి నదియేదండము.

వేశ్యను బలాత్కరించి భోగించువానికిఁ బండ్రెండుపణములు దండము. ఒకతెఱ ననేకులుకలిసి యధిచరించినపు డొకరొకరి కిరువదినాలుగుపణములు దండము.

స్త్రీయొక్కయొనికంటె నన్యములగుప్రదేశముల మోహనముచేయువానికిని పురుషులఁబొందువానికిని పూర్వసాహసదండము.

వివేకములేనివాఁడు తిర్యగ్యోనులందుఁ గ్రిడించినచోఁ బండ్రెండుపణములును దేవతాప్రతిమలఁబొందినచో నిరువదినాలుగు పణములును దండము.

అదండ్యుని దండించురాజు ముప్పదిరెట్లు ద్రవ్యమును వరుగునకర్పించి పిమ్మట దానిని బ్రాహ్మణుల కియ్యవలెను. మిథ్యాదం

జము గావించువారి కంఠయు వరుణుడే శాసనకర్తయగు రాజగు
బచే దీనివలన దండాపచారముచే రాజునకుఁగలిగినపాపము పోవును.

ఇది కంటకశోధనమన అతిచారదండమను

పదుమూడవయధ్యాయము.

ఆదినుండి తొంబదవ యధ్యాయము.

ఇంతటితో గొట్టియార్థశాస్త్రముందలి

కంటకశోధనమను నాలుగవయధికరణము సమాప్తము.

శుభమస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

అయిదవయధికరణము - యోగవృత్తము.

89 ప్రకరణము.

చాండకార్మికము.

దుర్గరాష్ట్రములందలి కంటకశోధనమును గుఱించి చెప్పబడినది. రాజరాజ్యముల సంబంధించిన కంటకశోధనమును గుఱించి చెప్పబోవుచున్నాము.

విరోధించినట్టి రాజోపజీవులవిషయమునను శత్రువత్వమును చేసిన ముఖ్యులవిషయమునను రాజదివటకుఁ జెప్పబడినట్లు గూఢపురుషప్రణిధియైగాని కృత్యవత్తోపగ్రహణదైగాని పారగ్రామికప్రకరణమునఁ జెప్పబోవునట్లుపజాపోషనర్హుడైగాని సిద్ధినొందవలెను.

రాజ్యోపహతులగు రాజనల్లభులును ఏకీభవించి యుపహాతము గలుగఁజేయు ముఖ్యులును, ప్రకాశముగ నిషేధింపఁదగని దూష్యులు. ధర్మమందిప్తముగల రాజువారిని రహస్యముగ శిక్షింపవలెను.

రాజుపై మహామాతృండు ద్వేషించినచో నతనిభ్రాతను నగౌరవముగఁ బోత్సహవలచి నత్తులు రాజనొద్దకుఁ దీసికొనిపోవలెను. రాజుతనికి మహామాతృనియొక్క ద్రోహ్యాపభోగములనిచ్చి వానిపైకే బురికొల్పవలెను. శత్రుముచేతఁగాని రసముచేతఁగాని వికళమించిన మహామాతృ నతఁడుచంపఁగనే జూనినికూడ భ్రాతృహతకుఁడను మిషచే వధింపవలెను. (దూష్యుఁడయిన). పారశపునియొక్కయుఁ బరిచారికాపుత్రునియొక్కయు విషయమునఁగూడ నిశ్చయని యెఱుంగునది.

లేక, మహామాతృని ద్వేషించినపు డతనిభ్రాత సత్త్రిచే బ్రోతహింసఁబడినవాడై దాయమునుయాచించి రాత్రీయందు మహామాతృని ద్వారమునఁగాని మఱియొకసృదేశమునఁగాని పరుండఁవలెను. అప్పుడాతనిఁ దీక్షుఁడగు చారుఁడుచంపి దాయముగోరినట్టి వీడన్నచే జంపఁబడెనని ప్రకటింపఁగా రాజు మాతనిపక్ష మవలంబించి మహామాతృని నిగ్రహింపవలెను. లేక సత్త్రిలు దూష్యపమీషస్థులై దాయమునుకొరుచున్న భ్రాతనుకొట్టి బెదిరింపవలెను. పిమ్మటనింతయుఁ బైవిధముగ జరుగవలెను.

మహామాతృలిద్దరు రాజద్వేషులయినచో వారిలోనొకఁడుగాని, వానిపుత్రుఁడుగాని, మఱియొకని పుత్రుఁడార సద్ధిచరించెననియును లేక ఒకనిభ్రాత మఱియొకనిభ్రాతదార సద్ధిచరించెననియును ప్రకటించి వారిరువురకును కపట కలహమునుపుట్టించి పైవిధముగ హరినిచంపింపవలెను. ఆత్మసంభావితుఁడగు దూష్యమహామాత్రపుత్రుని, సత్త్రివశముచేసికొనియతనితో రాజపుత్రుఁడవగునిన్ను శత్రుభయమునుండి తొలగించుటకై మంత్రిగృహమున నుండితీమని రహస్యముగఁ జెప్పవలెను. దీనిని నమ్మినచో నతనిని రాజమిక్కిలికారించి యావరాజ్యకాలము పాఠింపినను మహామాతృనిభయమువలన నీశభిషేకము చేయలేదని చెప్పి సత్త్రిచేతనిని మహామాత్రవధకై ప్రేరేపింపవలెను. తండ్రిపై విక్రమించినట్టివానిని ఇతఁడుపితృఘాతకుఁడని వధింపవలెను. లేక భిక్షుకి దూష్యనిభార్యకు సంవసనములగు నౌపధములచే మోహముగలిగించి దానిచేనతనిని చంపింపవలెను.

ఈయపాయములన్నియు వ్యర్థములయినపుడు సారహీనమైన సత్త్రియఁ దీక్షులతోఁగూడినట్టియ సైన్యమును మహామాత్రునకిచ్చి యాటవికులను పాదగ్రామికులను చంపుటకును కాంతారప్రదేశములలో రాష్ట్రపాలునిఁగాని యంతపాలునిఁగాని స్థాపించుటకును కుపితముగునగరస్థానమును వశపఱచుకొనుటకును, పార్శ్వదేశములనుండి

రావలసిన కప్పుముదెచ్చు శాస్త్రవాహులకు సహాయముచేయుటకును పంపవలెను. రాత్రియందుఁగాని పగటియందుఁగాని యుద్ధముజగుచుండఁగాఁ దీక్షులుగాని ప్రతిరోధకవ్యంజనులుగాని వానినిఁజంపి యుద్ధమందు హతుఁడయ్యెనని ప్రకటింపవలెను.

రాజ యాత్రావిహారగుఁడై ద్వేషించిన మహామాత్యులను తనదర్శనమునకై పిలిపింపవలెను. అప్పుడు గూఢశస్త్రులగు తీక్ష్ణులు వారితోఁగూడవచ్చి మధ్యమకక్ష్యలోఁ బ్రవేశించుటకై తమ్మునుపరీక్షింపవలెననిచెప్పఁగా దౌవారికులువారినిపట్టుకొనవలెను. అప్పుడు వారు (తీక్ష్ణులు) మేమిదూఘ్యునిచే నియోగింపఁబడితిమని చెప్పవలెను. దీనినిరాజు ప్రకటించి దూఘ్యులనువధించి తీక్ష్ణులకుబదులుగ నన్యులను చంపవలెను.

రాజు బహిర్విహారగుఁడై దూఘ్యులకుఁ దనసమీపమున బసలిచ్చి గౌరవించి వానిలోఁ బట్టపుదేనివేషమునుధరించిన నొకతెనుపట్టుకొని ధైర్యముగ దూఘ్యులను వధింపవలెను.

రాజనౌద్దమండు సూదుఁడుగాని, భక్ష్యకారుఁడుగాని నీయొద్దమండు భక్ష్యభోజ్యములు రుచిగలవని కూష్యామాత్యునియొచించి వానిని సగమువిషముగలిపిన పానీయముతోఁజేర్చి ముందుగఁదాము ప్రతిశ్వాదముచేసి విషప్రయోగముచేయుటకై పుంపఁబడినదని ప్రకటించి యమాత్యులను చంపవలెను.

అభిచారశీలుఁడుగు మహామాత్యుని సిద్ధవ్యంజనుఁడొకఁడు చక్కనిగోధాకూర్మకర్మటకకుటములలో నొకదానిమూలమున నీమనోరథము సిద్ధించునని వశపఱచుకొని తర్వాతనాపనిలోఁ బ్రవర్తించుచున్న యమాత్యుని రసలోహముసలములలో నొకదానిచేఁజంపి వాని యభిచారకర్మలచే నాతఁడుచచ్చెనని ప్రకటింపవలెను.

చికిత్సకవ్యంజనుఁడొకఁడు దూష్యామాత్యునిఁజేరి యతనికి దౌరామికమును సనాధ్యమునునగు వ్యాధి కలదని చెప్పి భైషజ్యావహరములలో కనమునుకలిపి చంపింపవలెను. లేక పాణిహితులని

పేరిందిన నూదారాళికవ్యంజనము రసముచే మోగముగావించిదూ
ష్టాపూత్యుని వధింపవలెను. ఇది యువనివృత్తిప్రేక్షణము.

ఉభయదూష్యప్రతిషేధము:— ఖల్లుబలమును తీకులను స
హాయముగనిచ్చి ప్రతిషేధింపదగిన దూష్యుడండు ప్రదేశమునకు
మఱియొకదూష్యనిబంపి యతనితో వెళ్ళి యాదర్శమును నీరా
ప్రతిమును నీనైస్యమును నీహిరణ్యము నుతనికొనిరమ్ము, పల్లభులనుం
డ యాహిరణ్యమును తెమ్ము, పల్లభకన్యను బలాల్కిరించి తెమ్ము, దు
ర్గనేతువణిస్పృశ తూన్యనివేశ ఖనిద్యి:వహస్తివనకర్మలలో నొకదా
నిని కావింపుము; రాష్ట్రపాల్యమునుకాని యంతపాల్యమునుకానియే
ర్పాటుచేయుము. వైవసులలో నిన్నుబ్రతిషేధించువానిని నీకు స
హాయముచేయనట్టివానిని బంధింపుమని చెప్పవలెను. దూష్యాంత
రునితోఁగూడ అవినయుడగు నితనిబ్రతిషేధింపుమని చెప్పవలెను.
వీరిద్దఱు కలహించుచు గర్భవృత్తిఘాతము చేసికొనుచుండు పుడు
వీరిని శస్త్రహస్తలగుతీష్ణలు ప్రచ్ఛన్నముగఁ జంపవలెను. పిమ్మట
నాదోషమునకై ఇతరుల శిక్షింపవలెను.

దూష్యులగు పట్టణములలోను గ్రామములలోను కలము
లలోను నీరూక్షేత్రీఫలవేశ్యమర్యాదల గుఱించిగాని నిర్వోపకర
ణనిన్యవాహన హింసలగుఱించిగాని ప్రేక్షణీయములగు నుత్సేవము
లగుఱించిగాని కలహములుకలిగినప్పుడును లేక తీక్షణులు కలహము
లుకలిగించినపుడును తీక్షణులు శస్త్రములనువిసిరి, వీరితోఁగలహించి
నవారికీఫలమగుఁగాక యనిచెప్పవలెను. ఈదోషమునకై ఇతరులఁ
జంపింపవలెను.

దూష్యులలోఁ బరస్పరము కలహముసంభవించినపుడు వారి
క్షేత్రీఫలవేశ్యమునకు నిప్పుపెట్టి వారిబంధుసంబంధులవైని వాహ
నములపయిని తీక్షణులు శస్త్రములనువిసిరి, ఇతనిచేమము ప్రేక్షింపఁ
బడితిమని చెప్పవలెను. తర్వాత నీమిషపెట్టి తక్కినదూష్యులనుకూ
డఁ జంపవలెను.

కుర్గరాష్ట్రదూమ్యులను సత్కులు పరస్పరము సహపంక్తిభోజనమునకుఁ బిలుచునట్లుచేసి రసదులచే రసమునిప్పించి ఆదోషమును మిమగఁ బెట్టి తక్కినవారిని చంపింపవలెను.

దూమ్యులగు రాష్ట్రముఖ్యులలో నొకనిభార్యయో స్వయంయో మహితయో మజీయోక రాష్ట్రముఖ్యునిఁ గామించుచున్నదిని భీక్షుకియొకకవటమువన్ని వానియొద్దనుండి యాభరణములఁదెచ్చి పరదూమ్యునికిఁజూపి, చూపనోత్పిన్నై యీముఖ్యుఁడు నీయొక్క భార్యను స్వయము మహితను కామించుచున్నాఁడని చెప్పి వానిద్దకిఁ గలహము గల్పించి రాత్రియందువారిని చంపింపవలెను.

దూమ్యులగు సేన తనయొద్దనున్న పురుషు, యువరాజుగాని సేనాపతిగాని మొదట దానికిఁగొంచె ముపకారముచేసి తర్వాతహతాత్తుగ దానిపైవిక్రిమించి దానిపయికి ఫల్లుబలతీక్షణ్యము క్తమగు మజీయొకదూమ్యుసేనను చంపవలెను.

ఈవిధముగఁ బయినిజెప్పిన యుపాయములన్నియు సమానములే.

చంపఁబడిన దూమ్యులయొక్క పుత్రులలో నెవఁడు నిర్వికారుఁడో వానికిఁ బితృదాయము నిప్పించవలెను.

ఈవిధముగఁ జేసినచో నెట్టిపురుషప్రయత్నము ద్వేషములే నిదై రాజ్యము పుత్రప్రాప్తానువృత్తి గలిగియుండును.

రాజు శాంతుఁడై మొగమోటవడక సర్వకాలములందు స్వపక్షపరపక్షములవారిని రహస్యముగ శిక్షించుచుండువలెను.

ఇది యోగవృత్త మను పంచమాధికరణమున దాండకౌర్మికమను

యొకటవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి తొంబదియొకటవ యధ్యాయము.

90 ప్రకరణము.

—కోశాభిసంగగ్రహణము.—

కోశములే ధనవిషయమున శ్రమపడుచుండురాజు కోశమును సంగ్రహింపవలెను. జనపదము పెద్దదయినను చిన్నదయినను దేవమాతృకముగనో లేక ప్రభుభూతధాన్యముగనో యుండినచో ధనించినధాన్యములో మూడవంతుగాని నాలుగవంతుగాని యథారముగ గ్రహింపవచ్చును. మధ్యమావరజనపదములనుండియు దుష్టసేతుకర్మవణిక్వధశూన్యనివేశ ఖనిద్రవ్యహస్తివనశ్శర్మలందు రాజునకు పకరించునట్టివారినుండియుఁ బ్రత్యంతమందుఁబునట్టివారినుండియు అల్పరాణిలనుండియు ధనమును కోరరాదు. (మఱియు) శూన్యప్రదేశముల నివసించువారొకరివారికి ధాన్యపశుహిరణ్యాదులనిచ్చి సదుపాయముచేయవలెను. బీజభక్తశుద్ధమగు ధాన్యచతుర్థాంశమును హిరణ్యమునిచ్చి రాజకొనవచ్చును. ధిరణ్యజాతమగుదానిని కోరిత్రీయద్రవ్యమును విడువవలెను; వీనినికూడ ననుకూలమగుఖరీదునిచ్చి కొనవచ్చును. ఈవిధముగ (కోశసంగ్రహణము) జరుగనపుడు సమాహతకాలు కర్మాకులచే గ్రీష్మకాళములందుసహితము వ్యవసాయము చేయింపవలెను. ప్రమాదమువలననష్టములిగించినచో నష్టమునకు రెండింతలు పుచ్చుకొనఁబడునని చెప్పుచు (సమాహతకాలు) బీజకాలమందు బీజలేఖ్యమొనరింపవలెను. ధనించిన తర్వాత యాచించితెచ్చుకొనినవారినుండితప్పఁ దక్కినవారినుండి కాయగూరలు, పండినధాన్యములను తీసికొనవచ్చును. దేవశిత్తపూజలనిమిత్తమును పశువులనిమిత్తమును భిక్షుకగ్రామభ్యంతకుల నిమిత్తమును రాశిమూలమును విడువవలెను.

స్వసన్యధలమును (రాజును మోసముచేయు నుద్దేశముతో) దాచియుంచినవానికిఁ బుణ్యమును, పరసన్యములనపహరించిన స్వవర్గమున కేఁబదిరెట్లును, అట్లుచేసినబాహ్యులకు వధయును డండములు.

ధాన్యములలో నాలుగు వభాగము, నవ్యములలోను తూల
లాతూ టేమ సెల్క కాకా శామ కా శేమి కొంపయ గంధపుష్ప
ఫలశాక పంజ్యములలోను కాష్ఠ వేణు మాంసవల్లూరములలోను ఆ
ఐనభాగము, దంతాజనములలో నగమభాగము రాజోద్యోగులు వ
నూలుచేయువలెను. రాజాష్టనొందక వీనినమ్మువారికిఁ బూర్వపాప
నడండము.

ఇది కపి=కలనుండి రాబడి.

సువర్ణరత్నవస్త్రములముక్తాపవాళ అశ్వహస్తపిఠ్యములందు
వ్యాపారముచేయువారి కేబదిపణములు పన్ను. సూత్ర వస్త్ర తా
మవస్త్ర కంస గంధ శైవజ్య నీధుపణ్యముల విక్రియించువారికి
నలువదిపణములు. ధాన్య రస లోహపణ్యములను శకటములను వి
క్రియించువారికి ముప్పదిపణములు. కాచన్యవహారులకును మహా
కారువులను నిరువదిపణములు. తుద్రీకాశువులు వర్ధకీపోషకులు
పదపణముల నియ్యవలెను. కాష్ఠ వేణు పాషాణమృద్యాండ పక్వా
న్న హరితపణ్యముల విక్రియించువారి కయిదుపణములు. కశీలవు
లు రూపాజీవలు వేతనాస్థము నిచ్చుకొనవలెను. హిరణ్యకరుల హి
రణ్యమునంతనుఁ తీసికొనవచ్చును; వారొనర్చునపరాధము కొంచె
మయినను తన్నింపఁగూడదు; వారొరులహిరణ్యమును తమదనిమో
నపుచ్చి యమ్ముదును.

ఇది న్యవహారులవలని రాబడి.

కక్కుటసూకరములను పోషించువారు నగభాగమును, తు
ద్రీపశువులను పోషించు వాగాఢవభాగమును, గోరుహిషాశ్వతర ఖ
రోష్ఠములను పోషించువారు దశభాగమును నియ్యవలెను బంధ
కీపోషకులు మిక్కిలిచక్కనయినట్టియు యౌవనముగలట్టియు రాజదా
నీజనముయొక్క సహాయమునుపొంది వీనిని వనూలుచేయవలెను.

ఇది జంతువులను పెంచుచానినుండి రాబడి.

వీని నెక్కమారేగాని రెండుమాన్ల డుగఁగూడదు. పన్ను

లును సూలుకానపుడు సమాహతక సత్కార్యమునకు ద్రవ్యముకాన
లయును మిషపెట్టి పౌరజానపదులను యాచించినతెను. (అప్పుడు)
కొండఱుకలిసి మొట్టమొదట నెక్కువధనము నిచ్చువలెను; దీనినిప
ట్టిగాజు తక్కిన పౌరజానపదులను యాచించవలెను. స్వల్పమునిచ్చు
వారిని కాపటికులు నిందించుచుండవలెను. ధనికులను వారిధనము
మపట్టి సూచించవలెను (యాచించుచుండు బూర్వము, తమంతట
దామే రాజునకు ద్రవ్యమిచ్చువారికి వారియుపకారము ననుసరించి
స్థాన ఛత్ర) వేష్టన విభూషణములిచ్చి సత్కరింపవలెను. పాపంత
సంఘద్రవ్యమును అశోత్రియభోగ్యముగా దేవద్రవ్యమును ప్రేత
ద్రవ్యమును దధగృహములోని ద్రవ్యమును నితరులుతీసికొనిపోకుం
డఁ గృత్యకరులు కోశమందుఁ జేర్చవచ్చును.

దేవతాధ్యక్షుఁడు గుర్తి దేవతలయొక్కయు రాష్ట్ర దేవతల
యొక్కయు ధనము నెకచోటికిఁ దెచ్చి కోశమునఁ జేర్చవలెను, లేక
దైవతచైత్యమును సిద్ధపుణ్యస్థానమున బౌపాదికమును రహస్యముగ
రాత్రియందు నిర్మించి యాత్మాసమాజములనుండి ధనమును సంపా
దించవలెను. లేక ఋతుభిన్న కాలములందుఁ బుష్పఫలములతోఁ
గూడిన చైత్యోపవనవృక్షముల మూలమున దేవతాగమనమునుప్ర
కటింపవలెను. లేక వృక్షముపై మనుష్యు నెకనినుంచి రాక్షసుడని
ప్రకటించి సిద్ధవ్యంజనులు పౌరజానపదులనుండి భయప్రతీకారమున
కని ధనమును వసూలుచేయవలెను. లేక సురంగాయుక్తముగు కూ
పమునందనేక శిరస్సులుగలసర్పమునుంచి దానినిచూపించెదమనిప్రే
క్షకులవద్దనుండి ధనమును పుచ్చుకొనవలెను. నాగప్రతిఘయందోక
కన్నముచేసి దానియందుఁగాని చైత్రచ్చిద్రమందుఁగాని వల్మీకచ్చి
ద్రమందుఁగాని సర్పము నెకదానినుంచి మత్తుగలిగించునాహారముచే
దానిని కడఁకుండుట్లుచేసి ధనమునుతీసికొని శ్రద్ధేయులగుశారికిదా
నినిచూపెట్టవలెను; నమ్మకవారిపై రసముతోఁగూడినయాచమనప్రో
క్షణములొనర్చి దానివలనఁగలుగుబాధ దేవతాశాపముచేఁ గలిగెన

ని బెడరింపవలెను, లేక అభిత్వక్తునొకనిని దానిచేఁగఁజేపించి యోగ
దర్శనప్రతీకారముచేఁ గొశమును వృద్ధిపొందింపవలెను.

లేక నైదేహకవ్యంజనుఁడగు ధనికుఁడగు వత్సకునితోఁ
గలిసి శ్యాపారము మొదలిడి నిజే సప్రయోగములచే నాహ్యామూ
ల్యము వృద్ధిపొందినపుడు రాత్రియందు దానినిదొంగిలించి (రాజ
కొశమును) చేర్చవలెను. రూపదర్శక సువర్ణకారుల విషయమునఁ
గూడ నిశ్చయని యెఱుంగునది.

నైదేహకవ్యంజనుఁడు ప్రఖ్యాతవ్యవహారుడై యోడవత్స
కమునిమిత్తమెరుపుగను, అదైకును సనేరూప్య సువర్ణభాండముల
గ్రహింపవలెను; లేక సర్వవణములను తెచ్చెదనని (వత్సక) సమా
జమునుండి ప్రభూతనువర్ణహారణ్యములనుఋణముగఁదీసికొని, అప్ర
వ్యము నారాత్రియందే దొంగలపహరించిరని ప్రకటింపవలెను.

పాశ్వీవ్యంజనులగు స్త్రీలచే దూష్యులకుఁ గామమును కలి
గించి వారిండ్లకువచ్చిన దూష్యులను పట్టుకొని సర్వస్వమపహరింప
వలెను.

దూష్యకులములోనివారికిఁ బరస్పరవివాదముకలిగినపుడు వా
రిలో నొకరికి (రాజప్రేరేతులగు) రసములు రసమునిచ్చి దాని నేమిష
పెట్టి తక్కినవారి సర్వస్వమపహరింపవలెను.

అభిత్వక్తుఁడొకఁడు తగుమనుష్యునివేషమువేసికొని రాజదూ
ష్యులనుండి పణ్యమునుకాని హిరణ్య నిజేసమునుకాని ఋణమును
కాని దాయమునుకాని గోచరము: లేక వానిని దాసుఁడనియు వా
నిభార్యను కొడలిని కూతును తనకుదానియనియు లేక భార్యయని
యుఁ జెప్పవలెను. అట్టియభిత్వక్తుని దూష్యగృహమునఁగాని దూ
ష్యునింట మఱియొకచోటనుకాని శయనించుచుండునపుడు రాత్రి
యందుఁ దీక్షణలుచంపి, కాముకూఁడగువీఁడు హతుఁడయ్యెనని చెప్పి
అదియేమిషపెట్టి దూష్యులనుండి ధనమును రాబట్టవలెను.

సిద్ధవ్యంజనుడు దూష్యునితో, ఆక్షయముగు హిరణ్యోత్పత్తి రాజద్రాగ్రపరివేశము స్త్రీహృదయాకషణము శాశ్వతము అయ్యున్నము సంతానము— వీనినికలిగించువిధముల తెచ్చగనేనెఱుంగునునని చెప్పి వానిని జంభకవిద్యలచే నశపకచుక్కొనలెను. పశమైనవీనిచే రాత్రియందుఁ జైత్ర్యధానమున నధికముగ సురామాంస గంధోపచారములుచేయుచి తత్కర్పూరమే అచట ప్రేతాంగనఁగాని ప్రేతశిశుహస్తమునఁగాని హిరణ్యమునుంచియుండి దానినిపుడుతీసి చూపించి, ఇప్పుడల్పువగు హిరణ్యముమాత్రమే దొరకినది, అధికమగుహిరణ్యము దొరకుటకైమరల నెక్కువగు నుపహారముచేయుము ఈహిరణ్యముతో నుపహారద్రవ్యమును నీవేకొనితెమ్మనిచెప్పి, అతఁడాహిరణ్యముతో ద్రవ్యములను కొనుచున్నప్పుడు వానినిపట్టుకొనవలెను. అప్పుడు మాత్రవ్యంజకయగునొక్కతె, నావు తుక్కిడితనిచే జంపఁబడెనని యాకోశింపవలెను. ఈవిధముగ రాత్రియందు వసములో నుపహారమిచ్చుటకు నగసిద్ధుడయినవానిని తీక్షణులచంపి, అభిత్తుడని వానినితీసికొనిపోవలెను.

భృతకవ్యంజనుడు దూష్యునివద్దఁబనిచేసి వాడిచ్చినవేతనములోఁ గూటరూపములగు నాణెములుగలిపి దానిని ప్రకటింపవలెను.

కర్మకారవ్యంజనుడు దూష్యునిగృహమందుఁ బనిచేయుటకుఁ బ్రేరేపించి కూటరూపములుచేయుట కుపయోగించు నుపకరణముల నందుంపవలెను.

చికిత్సకవ్యంజనుడు రోగములేదని చెప్పుచు రోగియగుదూష్యునిఁ జేరవలెను.

సత్రియొకఁడు దూష్యునింట రాజాభిషేకభాండమును రాజామిత్రేశాసనమును నుంపించి, ఇవిపచ్చుటకుఁ గారణము తెలుపవలసినదని మఱియొక కాపటికు నగుగవలెను.

ఈవిధముగ నధాన్యకలగు మామ్యులయెడఁ బ్రవర్తికంఁచుచుఁ దదితనలయెడఁజట్లు ప్రవర్తింపఁకండవలెను.

ఫలము పక్వమయినతర్వాత నారామమునుండి గ్రహించునట్లు పక్వమయినపుడే రాజ్యమందుండి పన్నులను గ్రహింపవలెను. పచ్చికాయను కొయకవిడిచినట్లు కోవజనఁ మగు పన్నులను విడువవలయును.

ఇది యోగవృత్తమను పంచమాధికరణమున కోశాభిసంహరణమును

రెండవయధ్యాయము.

అచితుండి తొంబదిరెండవ యధ్యాయము.

91 ప్రకరణము.

భృత్యధరణీయము

ద్గుఙ్గజపదముల యననములఁబట్టి ఆదాయముతో నాలుగవవంతును భృత్యపోషణద్రవ్యముగ నేర్పఱువవలెను. కార్యసాధకములగు భృత్యులఁగలములచే వారికుత్సాహము గల్గించుచు వారినిఁబోషింపవలెను. ధర్మాముల కెప్పుడు బాధగలిగింపఁగూడదు.

ఋత్విజాచార్యమంత్రీపురోహిత సేనాపతి యువరాజు రాజమాతృరాజమహిషులకు నలుఁదివేలపణములు సంవత్సరమునకియ్యవలెను. ఇంతటి పోషణద్రవ్యమిచ్చినయెడల వారు కోపములేక తృప్తిపడియుండురు.

ఘోషారికాంతర్వంశిక ప్రశాస్త్ర సమాహర్తృ సన్నిధాతలకు నిరుపాదినాలుగువేల పణములు. ఇంతటిద్రవ్యముతో వీరుకర్మాచుకలగుదురు.

కుమార కుమారమాతృ నాయకా పౌరవ్యావహారిక కర్తాంతక మంత్రీ పరిషత్సాష్టాంతపాలాంత పాలురకుఁ బంజ్రెండువేలు. ఫీనితో వీరుస్వామిభక్తిగలిగి యతనికి సహాయముచేయుచుండురు.

శ్రేణీముఖ్యులకును హస్త్యశ్వరథముఖ్యులకును పరిదేష్టలకు ననిమిదివేలపణములు. ఇట్టిచ్చినచోవీరు స్వవర్గముతోఁగూడి పనిచేయుదురు.

పత్త్యశ్వరథహస్త్యధ్యక్షులకును, ద్రావిడహస్తవళపాలుకును నాలుగువేల పణములు. రథికానీక చిత్తన్నకాశ్వదమిళ వృక్షాలకును యోనిపోషకాలకును రెండువేలు. కార్తాంతిక నైమిత్తిక మాహూతిక పౌరాణికచూతమాగధులకును పురోహితపురుషులకును అధ్యక్షులకును పాత్రాంతికని వేయిపణములు. శిల్పసంతులగుపదాతులకును సంఖ్యాయక లేఖకవర్గమున కయిదువందలపణములు. కుశీలపులకు నూట యేబదిపణములు; వీరిలోఁ దూర్యకగులకు రెండురెట్లధికముగు వేతనము, కారుశిల్పులకు నూటయిరువది. చతుర్విధద్విపదపరిచారకులకును పారికార్మికోపస్థాయికపాలకవిష్టిబంధకుల కఱువదిపణములు.

ఆర్యయుక్తుఁడు ఆరోహకుఁడు మాణవకుఁడు కైలశనసిలు సర్వోపస్థాయులు ఆచార్యులు విద్యావంతులు—వీరహాతనుపట్టి అయిదువందలుమొదలు వేయిపణములవఱకుఁ బొందవచ్చును.

మధ్యమదూతకు యోజనదూరము పోవుపుడు యోజనము నకుఁ బదిపణములచొప్పునను, పదియోజనములకుమించి నూరుయోజనము వఱకుఁ బ్రయాణముచేసినపుడురెండురెట్లుగను వేతనమియ్యవలెను.

రాజనూయాది కగ్రీతువులకు రాజస్థానమందుండువానికి నమానులగుతక్కిన విద్యాసంతులకంటె మూడురెట్లువేతనము. రాజసారథికి వేయిపణములు.

కాపటికోదాస్థిక గృహపతిక వైదేహక శాపనవ్యంజనులకు వేయిపణములు. గ్రామభృతక సత్రి తిష్ఠ రసభిక్షుకుల కయిదువందలపణములు. చారణచాడునకు మూడువందలుపణములుగాని ప్రయాణమునకుఁదగిన వేతనముగాని యియ్యవలెను.

శతవర్ణసహస్రీవర్ణాధ్యక్షులు వారివారివర్ణముల సంబంధించిన భక్తవేతనలాభ ఆదేశ విక్షేపములను వారేచేయింపవచ్చును.

రాజపరిగ్రహ దుర్గ రాష్ట్ర రక్షావేత్తములందు నియుక్తులగువారికి మార్పులేదు. వారిలో ముఖ్యులు నిత్యులుగను ననేకులుగను నుండవలెను.

ప్రభుకార్యములుచేయుచు నృతినొందినవారి దారపుత్రిలకు భక్తవేతనమియ్యవలెను. వీరికి సంబంధించిన బాలురు స్వధులు వ్యాధితులుగూడ ననుగ్రాహ్యులే. ప్రీతివ్యాధిత సూతికాకృత్యములు వచ్చునపును వారికిధనసహాయము చేయవలెను.

అల్పకోశుడగురాజు కువ్య పశు డేత్రములను అల్పహిరణ్యము నియ్యవలెను. శూన్యప్రదేశములందు నివాసము లేర్పరువనోరురాజు హిరణ్యముచూత్రప్రేమే యియ్యవలెను. గ్రామములన్నిటిలో నొక్కరీతి వ్యవహారము జరుపనిశ్చయించుకొనిన రాజు గ్రామముసంతను నొకనికీయ్యరాదు. ఈలాగు జీతములిచ్చుచు భృత్యుల విద్యాకర్మలనుపట్టి భక్తవేతనముల సధికము చేయుచుండవలెను.

అణురదివణముల కొకయాధికముచొప్పున హిరణ్యమునుపట్టి భక్తమునియ్యవలెను.

పత్త్యశ్వరథద్విపములకు సంధిదినములందుడప్పు దక్కినదినములను సూర్యోదయమున గ్రామమునకువెలుపల శిల్పమునేర్పవలెను. అట్టిసమయములందు రాజు జాగరూకుడైయుండి వానిశిల్పనైపుణ్యమును కనిపెట్టవలెను.

శస్త్రావరణములకు రాజముద్రలనువేసి ఆయుధాగారమందుంపవలెను. (శస్త్రాజీవులుసహితము) ముద్రానుష్ఠాతులు కానప్పుడశస్త్రులై తిరుగవలెను; అందలి నష్టవిప్లములను ద్విగుణముగనిచ్చుకొనవలెను, చెసిపోయినవానిని లెక్కపెట్టవలెను.

సాక్షికులయొక్క శస్త్రాగ్రసరణముల సంతపాలుఁడు శీఘ్రోపవ
లెను: ముద్రాయుండినయెడల విడిచిపెట్టవచ్చును.

యుద్ధయాత్రికు బయలుదేరురాజు సేననుచ్ఛేదలెను. తగు
వాత వై దేహాకన్యంబులు సర్వపణ్యములను ద్విగుణప్రత్యాదేయ
ముగ యాతా కాలమందాయుధముల కియ్యవలెను. ఇట్లేద్విగుణ
రాజపణ్యవిక్రియము వేతనప్రత్యాదానము జరుగును.

ఈలాగున నాయవ్యయములఁ జూచుకొనుచున్నరాజు కోశ
దండవ్యసనములఁ బొందఁడు.

ఇది భక్తవేతన వికల్పము.

సత్తులు వేశ్యలు కారుకుశీలవ్రలు దండవృద్ధులు హగయాకు
లై యాయుధీయుల శుచిత్యాశుచిత్వములఁ దెలిసికొనవలెను.

ఇది యోగవృత్తము సంచనాధికరణమన ద్రవ్యభరణీయమన

మాండవయధ్యాయము.

అది నండి లొంగడిమాండవ యధ్యాయము.

92 ప్రకరణము.

అనుకీర్తనము.

లోకానుభవముగలవాఁ డాత్మద్రవ్యప్రకృతి సంపన్నుడగు
రాజను, ప్రియహితుడగువాని సహాయమున నాశ్రయింపవలెను.

లేక, నేను ప్రభువును (ఆశ్రయమును) కోరినట్లే, నాచేమ
భృత్యుని (వినయమును) కోరుచున్నాఁడు. వీఁడాభిగామికుఁడయి
క్తుడని ఎవ్వనిగుఱించి నిశ్చయించుకొనునో అట్టిరాజునుగూడ నా
శ్రయింపవచ్చును. ఇట్టివాఁడు ద్రవ్యప్రకృతిహీనుడయినను వాని
నాశ్రయింపవచ్చునుగాని, అనాత్మసంపన్నుఁడు మాత్రమాశ్రయా
ర్హుఁడుకాఁడు. అనాత్మవంతుఁడు నీతిశాస్త్రద్వేషియగుటచేతను, అ
పర్థభూయిష్టుం డగుటచేతను మహేశ్వర్యమును పొందియు దానిది

నిలుపుకొనలేదు. అత్మజ్ఞానసంపన్నుడగు ప్రభువునొద్ద భృత్యుడవ కాళము గలుగఁజేసికొని శాస్త్రవిషయము నెఱింగింపవలెను. తాను చెప్పినహితమును ప్రభునంగీకరించినచో దనకు స్థానమైన ర్యముకలిగినట్లూహింపవచ్చును.

చతూర్థమానభవిష్యత్కాలముల సంబంధించిన విషయముల గుఱించి పశ్చింపఁబడినపుడు ధర్మాధానుకూలముగను ప్రవీణునివలెను పరిపక్షిరువుగాక నేర్పుతోనలహా నియ్యవలెను. పశ్చింపఁబడినవాఁడై ధర్మాధానుకూలముగ అట్లులు బలవత్సంయుక్తులయినపుడును, తనకు బలనయోగము కలిగినపుడును వెంటనే దండధారణముచేయవలెను. ఒకపక్షమువలంబింపరాదు. నావృత్తిని నారహస్యమును లక్ష్యపెట్టకండియము. కామకోపములచే నీవు (అధర్మ) దండములను విధించినపుడు నేనుసంజ్ఞచేసి నిన్ను వారించునని చెప్పవలెను.

(భృత్యుడు) రాజాజ్ఞనొంది నిర్దిష్టమగుస్థానమును ప్రవేశింపవలెను. రాజసచములకు దూరముగను రాజాసనమునకు దగ్గరగను కూర్చుండవలెను. సరోక్షముగ సభ్యప్రతికూలవాక్యములు చెప్పుట, సమ్మదిగనివాక్యము, అన్యతము, అకారణముగపెద్దహాసమును చప్పుడగునట్లు వాతస్మేదనముచేయుటయును విడువవలెను. అన్యనితో రహస్యముగ మాట్లాడుట, జనవాదమగుచుండఁ బరస్పరము మాటలాడుకొనుట, రాజయొక్కయు, ఉద్ధతికూహకులయొక్కయు వేషమును వేసికొనుట, రత్నాతిశయములను ప్రకాశముగఁ గోరుట, ఒకకంటితోఁజూచుట, పెదవికఱచుకొనుట, కినుబొమలుముడుచుట, రాజమాట్లాడుచుండ నడుమమాట్లాడుట, బలవంతులతో విరోధము స్త్రీలు స్త్రీప్రేమికులు నామంతులదూతలు ద్వేష్యులు శత్రు పక్షము వారు ఉచ్యోగమునుండి తొలఁగింపఁబడినవారు దుష్టులులోనగువారితో సంస్పర్శము, పట్టుదల, సంఘములలోఁజేరుట— వీనిని విడువవలెను.

సమయముగనిపెట్టి రాజ్యామును, ప్రియహితములతోగూడి నవుడు స్వాధ్యమును, దేశకాముని దక్షింపక ధర్మాన్ని సహితముగనట్లు పరాధ్యమును (భృత్యులగుగాజ నకు) చెప్పవలెను.

ప్రశ్నంపఁబడినవాఁడై ప్రియమును హితమునుచగు వాక్యమును చెప్పవలెనుకాని ప్రియమైనను సహితమును చెప్పరాదు. రాజనుమతించి వినునవుడు రహస్యముగ నప్రియముగు హితమునుచెప్పవలెను.

విరుద్ధవాక్యము చెప్పవలసినచ్చినపు డూరకుండవలెను. ద్వేష్యులను వణింపఁగూడదు. రాజాభిప్రాయమనకు విరుద్ధముగఁ జెప్పినవారు దక్షులయినను అపియులగుదురు నిష్ప్రియోజకులైనను రాజాభిప్రాయమెఱింగి తదనుసారముగ వర్తించినచో బ్రయులగుదురు.

హాస్యసమయమున నల్పముగ నవ్వవలెనుకాని పెద్దనవ్వనవ్వరాదు.

పరునిచే ఘోరముగఁ బలికించుకొనఁగూడదు; పరునిఘోరముగుమాట లనఁగూడదు. పృథ్వివలె దన్నెవరేమిచేసినను శాంతి నొంది యుండవలెను.

అత్యంతయే పండితునిచే మొదటఁజేయఁదగిన కార్యము.

రాజోపజీవులయొక్కవృత్తి అగ్నిసమీపమందలి వృత్తివంటిది. అగ్ని శరీరమందొక్క భాగమునుకాని శరీరమునంతనుకాని దహించును. రాజన్ననో వుత్తరీదారసహితముగఁ గుటుంబమునంతను దహించును, లేక రక్షించును.

ఇది యోగవృత్తమును పంచమధికరణమున అశరీరవృత్తమును

నాలుగవయధ్యాయము.

అదిపండి తొంబదివాగవ యధ్యాయము.

— సమయాచారికము. —

కర్మలయందు నియోజ్యములైన భృత్యులు వ్యయశుభము గులాభమును చూపించవలెను: అభ్యంతరబాహ్యకార్యములను గుఱవ్యాప్రకారకార్యములను అత్యయికోపేక్షణీయములను, ఇదియిట్లు నిచెప్పవలెను.

మృగచూడూతమద్యస్త్రీప్రసక్తుడగు రాజు ననునతీకంచి అనన్ముద్రైః పియవాఙ్ములచే వ్యసనములనుండి తొలగించుటకు యత్నింపవలెను. శత్రువులయుపజాప అతిసంధాన ఉపసంధులనుండి రక్షింపవలెను. మంత్రీసంపదమునకై రాజు తనయింగితాకారములచే గామద్వేషదైన్యవ్యవసాయ ద్వంద్వవిపర్యాసమును చేయునుకాన వానియింగితాకారముల గనిపెట్టుచుండవలెను.

ప్రజ్ఞచూపించినపుడు ప్రాసన్నుడగుట, చెప్పినమాటవినాట, అననమునిచ్చుట, రహస్యముగదర్శనమిచ్చుట, శంకభావమందుఁగూడ శంకింపకుండుట, చెప్పినకథలనువిని సంతోషించుట, జ్ఞాపకముచే యుదగిన విషయములనుకూడ స్వయముగ జ్ఞప్తిలోనుంచుకొనుట, చెప్పఁబడినపథ్యమునుసహించుట, నవ్వుచునియోగించుట, చేతితో న్బుళించుట, జ్ఞాఘ్నవిషయమున నపహాసంపకుండుట, పరోక్షమున గుఱములనుచెప్పుట, భోజనసమయమందుస్మరించుట, కలిసివిహరించుట, వ్యసనములందు సలహానుకోగుట, భృత్యున కిష్టమగువాని గౌరవించుట, రహస్యమునుచెప్పుట, గౌరవమును హెచ్చించుట, ధనమునిచ్చుట, ఆపదలనుండి తొలగించుట— ఇవి తుష్టుడగు రాజయొక్క లక్షణములు. వీనికి విపరీతముగనుండుట యతుష్టుని లక్షణములు.

మఱియుఁ జెప్పెదము. చూడఁగనే కోపించుట, చెప్పినమాటవినకయే ప్రతిషేధించుట, అననమునియ్యకుండుట, కంటితోఁజూడకుండుట, మోహనముల భేదము, ఒకకంటితోఁజూచుట, భ్రూకు

ట్యోప్తముల నిర్భేదము, స్వేదము, అనమయములందు శ్వాసస్థితములఁజూపుట, తనలోఁదాను మాట్లాడుకొనుట, హఠాత్తుగ లేచుట లేక వెనుకకుఁదిరుగుట, అన్యునిభూమిగాత్రముల స్పృశించుట, అన్యునిపీసిపయికి లేచనెత్తుట, విద్యావర్ణదేశముల నిందించుట, సమదోషప్రతిదోషనింద, ప్రతిలోమస్తవము, ఉపకారానంతరము, అపరాధకేతనము, వచ్చినవారిన్లఁ జూచుచుండుట, అతిత్యాగము మిథ్యాభిభాషాము, రాజదర్శనముఁ జేయుటకువచ్చినవారి వృత్తివిశారము, మానుషేతరజంతువుల వృత్తివికారము,— వీనినివట్టిరాజతుష్టుడని తెలిసికొనవచ్చును.

రాజు పలురకములుగ నుండునని కాత్యాయనము.

క్రాంచ మపసవ్యముగ వెల్లినదని కణికభారద్వాజు.

(రాజు) తిగిమని దీఘుచారాయణుడు.

(రాజు) తడిసిన బట్టయని ఘోటముఖుడు.

ఏనుఁగున్నేచ్చగ నీటినిజల్లుచున్నది కింజల్కుడు.

రథాశ్వయి చెప్పవలెనని పిశునుడు.

శత్రుసరణమందు శ్వాసమని పిశునపుత్రి.

అగ్రమానములొనంగనిరాజును పరివ్రజంపవచ్చును; లేక తనలోపమును రాజయొక్కయోగ్యతను తెలిసికొని ప్రతీకారముచేసికొనవచ్చును; లేక ఉత్కృష్టుడగుమిత్రుని యాశ్రయింపవలెను.

రాజోవ్యోగమందుండువఱకు మిత్రులమూలమున రాజదోషములను తొలఁగించుచు, అటుతర్వాత రాజు జీవించినను గతించి నను స్వస్థానమునకు వెళ్ళవచ్చును.

ఇది యోగవృత్తమున పంచమాధికరణమున సమయాచారికును

అయదవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి తొంబదియైన యధ్యాయము.

94 ప్రకరణము.

—రాజ్యవృత్తిసంధానము, ఏకైక్యము.—

అమాత్యుడు రాజవ్యవసాయమునకీధముగఁ బ్రతీకారమునుచేయవలెను; రాజునకు మరణాబాధతటస్థించుటకుఁబూర్వమునుండి యమాత్యుడు మిత్రులపలహాలను పుచ్చుకొని, దేశవీడలఁ బోఁగొట్టునట్టియు శత్రునాశకరమగునట్టియు అయుష్కరమయినట్టియుఁ బుత్రసంపాదకమగునట్టియుఁ గర్మలను రాజుచేయుచున్నాఁడని మిషపెట్టి యొకమాసమునకుఁగాని రెండుమాసములకుఁగాని యొకవర్షాయము రాజదర్శనము చేయింపవలెను. అవసరమయినయెడలఁ బ్రకృతులకును మిత్రామిత్రులమాతలకును రాజవ్యంజనునొకనిఁ జూపింపవలెను. రాజవ్యంజనుఁ డమాత్యునిద్వారముగ వారితోయధోచితసంభాషణమును చేయుచుండవలెను. దానికాంతర్వంశికములుండై మంత్రీ రాజాజ్ఞననుసరించుచుండునట్లు నటించవలెను. అపకారులయెడ హేడప్రసాదములను, ఉపకారులయెడఁ బ్రసాదనూత్రిమును మఱియొకవిమూలమునఁ జేయించుచుండవలెను దుర్గప్రత్యంతస్థములగు శత్రుదండముల నొక్కచోబఁజేర్చి, ఆప్రభువపాధిష్ఠితములుగఁ జేయవలెను. దాయాదులను రాజకుమారులను ముఖ్యులను నేదియోయొకమిషపెట్టి పక్షచంతుడై దుర్గాబువులందుఁబంచించుచున్న విరోధముఖ్యునిఁ బట్టుకొనుటకుఁగాని బాధాకరమగు మఱియొకయుద్ధయాత్రకుఁగాని మిత్రులనందర్బరమునకుఁగాని పంపవలెను.

ఏసామంతునివలన నచాయశంకకలుగునో వానిని ఉత్సవవివాహాహస్తిబంధనాశ్వపణ్యభూమిప్రదానములకని మిషపెట్టిపిలిపించి పట్టుకొని బంధింపవలెను; లేక మిత్రునిమూలమున వానితోసంధిచేసికొని యదాప్యునిగఁ జేయవలెను; లేక ఆటవికామిత్రులతో నతనికి వైరముగల్గింపవలెను; లేక ఉపదుర్గుడగు వానిదాయాదినొకనినివానిరాజ్యములోఁగొంతభాగమిచ్చెదననివానిపైకే బంపవలెను.

కుల్యకుమారముఖ్యుల యంగీకారమునుపొంది రాజకుమారుని కభిషేక మొనర్చి వానిని (ప్ర)జలకు) చూపింపవలెను: లేక దాండ కాష్ఠాకప్రకరణమునఁ జెప్పినట్లు రాజ్యకంబకులదొలఁగింది వానిచే రాజ్యమునేలింపవలెను.

సామంతాదులలో ముఖ్యుడగు నేకఁడు ప్రకొపించినచో, నీ కేరాజ్యమిచ్చెదమని పిలిపించి చంపవలెను; లేదా వానివలనఁగలుగు నాపదలు మఱియుకవిధముగనైన నాధింపవలెను.

కృమముగ యవరాజుపై రాజ్యభారమునారోపించి పిమ్మట రాజవ్యసనమును (మరణము) ప్రకటింపవలెను

శత్రుభూమిలో రాజు మృతిచెందినపుడు, అమిత్రవ్యండుడగు మిత్రునిమూలమున శత్రునితో సంధిచేసికొనిగాని సామంతులలోనొకనిని రాజదుర్గములో స్థాపించిగాని వెనుకకు మరలిపోవచ్చును. లేక కుమారుని కభిషేకముచేసి శత్రువుపైఁ బ్రతిఘటించవచ్చును. శత్రువుచే నభిముఖుడైనపుడు ముందుచెప్పఁబోవు విధముగ నాపత్ప్రకారము చేసికొనవలెను.

ఈవిధముగ సమాత్యుండు రాజ్యమునేకై శ్వర్యముగఁ జేయవలెనని కాటిల్లుడు.

ఇట్లుకాదు. రాజు మృతిచెందినవెం నే ఆమాత్యుండు కుల్యకుమారిముఖ్యులకుఁబరస్పరముకలహముగలిగించి, అందువిక్రమించిన వానిని ప్రజలచేఁజంపించిగాని గహన్యశిక్షచే వారినిరాధించిగానికా నే రాజ్యమును గ్రహింపవచ్చును. ఏలరాజురాజ్యమునకై తండ్రి పుత్రులను పుత్రులుతండ్రినిఁ జంపునొనఁచుదురు రాజ్యమునకెల్ల నాధారభూతుడగు సమాత్యుండుమాత్రమేల ఉపేక్షించును? కావున స్వయముగఁ బ్రాప్తించినదానిని వాఁడెన్నటికి విడువఁడు. స్వయముగవచ్చిన స్త్రీః త్యజంపఁబడెనదై పురుషునికెఱించునని లోకులుచెప్పుదురుగదా? సవయమును కోరుచుండుపురుషుని కాసమయమెప్పుడో ఒకమారుమాత్రమే ప్రాప్తించును. దానినుపేక్షించి

నచో నట్టితరుణము తిరిగిమఱియొకమారు రాజుల దని భారద్వా
జుడు

ప్రకృతికోపకమగునీకార్యమధర్మిష్ఠముగను సిద్ధాంతవిరుద్ధము
గను నుండును. కావున, ఆత్మసంపన్నుడగు రాజపుత్రుని రాజ్య
మందు నిలుపవలెను. అతడు సంపన్నుడగుకాచపుత్రు వ్యవనియును
కుమారునిగాని రాజకన్యకగాని గర్భిణియునుదేవినిగాని పురస్కరిం
చుకొని మహామాత్మ్యులతో, ఇతడు మీనిక్షేపము; ఇతనితండ్రిని
మీయోగ్యునిను పంశమును జ్ఞాపకముంచుకొనుడు. ఇతడు ధ్వజ
మాత్మ్యుడు. మీరేస్వాములు. ఎట్టిసంకర్షమున నేనుచేయవలసిన
దేమని యమాత్యుడు పలుకవలెను. అట్లు పలుకుచున్నవానితో
యోగపురుషులు, నీవుప్రధానుడుగాగల యీయనరాజకంటె న
న్యుడు చాతుర్వణ్యమును బాలించుట కహుడైట్లుగునని చెప్ప
వలెను. ఆలాగేయనిఅమాత్యులు కుమారునిగాని రాజకన్యకగాని
గర్భిణియును దేవినిగాని యధికారమందుంచి బంధుసంబంధులకును
మిత్రామిత్రదూతలకునుచూపింపవలెను. అమాత్యులకును నాయు
ధీయులకును భక్తవేదనముల నధికముచేసి, ఇతడు పెద్దయైనపుడిం
తకంటె నధికముగ బహుమానముచేయగలడనిచెప్పుచు దుర్గము
ఖ్యులతోను రాష్ట్రముఖ్యులతోను మిత్రామిత్రులతోను యధార్హ
ముగఁ బలుకవలెను. రాజకుమారునికి వినయకర్మలలో నభ్యాసము
గలుగఁజేయవలెను; లేక సమానజాతీయనివలన గన్యకకుఁగలిగిన
పుత్రునకభిషేకము చేయవలెను. తల్లికిఁజిత్తక్షోభభయములేకుండు
నట్లు కుల్యుడు నల్పుత్కుడు నుందరుడు నగునొకనిని ప్రాప్తినిధిగ
నుంచి, తల్లిని కపటములేకుండ రక్షించుచుండవలెను, అమాత్యుఁ
డాత్మాగ్రమై యుత్కృష్టోపభోగమును చేయించుకొనక రాజునకు
యానవాహనాభరణాన్త్రస్త్రీవేశ్య పరివారములను కల్పింపవలెనని
కాటిల్యుడు.

రాజకుమారునికి చూపనమువచ్చినతర్వాతఁ దనకువిశ్రాంతి

నోరి కుమారుడతుష్యుడయినచో నమాత్యుడతనిని విడువవలెను
తుష్యుడయినచో వానిననుసరింపవలెను. లేక గూఢాసారపరిగ్గా
హులనుండి పుత్రుని క్షింపవలసినదని చెప్పి విరక్తుడై తానరణ్యము
నకు వెళ్ళవలెను, లేదా సత్రియాగమునైనఁ జేయవలెను.

ముఖ్యులచే సవగృహీతుడగు రాజునుసహితము వానిప్రీ
యలనాశ్రయించి యర్థశాస్త్రవేత్తయగు నమాత్యుడు వాని కితి
వృత్తపురాణములను బోధింపవలెను; లేక సిద్ధవ్యంజనుడై యోగ
మవలంబించి రాజును తనయధీనముచేసికొని దూష్యులను దండింప
వలెను.

ఇది యోగవృత్తమును పంచమాధికరణమున రాజ్యప్రీతिसంధానమేకైశ్వర్యమును

అతప యధ్యాయము.

అదినుండి తొంబదియావ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గౌటిలీయార్థశాస్త్రమందరి

యోగవృత్తమును పంచమాధికరణము సమాప్తము.

శుభ మస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

ఆజీవయధికరణము — మండలయోని.

95 ప్రకరణము.

శ్రీకృతి సంకదలు

స్వామ్యమాత్య జనపద దుర్గకోశ దండమిత్తులు పశ్చిమ
లు. వీనితో న్యామిసంపద — మహాపతీనత దైవబుద్ధి సత్త్వసంపద
న్యూనానుసరణము ధార్మికత సత్యము అవిసంవాదిత్వము కృతజ్ఞత
స్థూలలక్షిత మహాత్మాహము అదీర్ఘసూత్రిత సామంతులవశప
ఱచుకొనుశక్తి దృఢబుద్ధి అక్షుద్రీపరివత్తునుచేరదీయుట వినయకా
మత. అన్యులను వశపఱచుకొనుటకు వలయు నుపకరణములుగూడ
నివియే.

శుశ్రూషాశ్రమణగ్రహణ ధారణవిజ్ఞానోహాహాహ తత్త్వాభిని
వేశములు ప్రజ్ఞాగుణములు.

శౌర్యము అమరము శీఘ్రత దాత్యములు లుత్సాహగు
ణములు.

ప్రజ్ఞ ప్రగల్భము స్మృతి బలము మతిబలము ఉదగ్రత
స్వస్థగ్రహము శిల్పవిజ్ఞానము వ్యసమునందును దండనాద్యుపకా
రాపకారములందును ప్రతీకారముచేయుశక్తి హీనానాపదలందు
సంభీర్యానలంబనము దీర్ఘ దూరదర్శిత్యము దేశ కాల పురుష
కార కార్యప్రాధాన్యము సంధి విక్రమ త్యాగ సంయమపణ పర
చ్ఛిద్రములను సమయానుసారముగ విభాగించుట అభిహాన జిహ్వ
భృకుటీ ఊణముల సంవృతము చేసికొనుట కామ కోప లోభ
స్తోభ చాపహావతాపైశున్యములు లేకుండుట స్మితపూర్వాభిభా

పితృము వృద్ధోపదేశాచరణము— ఇవి ఆత్మ సంపదలు.

అచ్చటచ్చట నమాత్యసంపదలు చెప్పబడియున్నవి.

ముఖ్యపట్టణములు గలిగియుండుట, అపత్కాలమున నాత్మ భారణమును, పరభారణమును కలిగియుండుట స్వరక్షస్వజీవములుగ లిగియుండుట శత్రుద్వేషియగుట వశ్యులగు నానుంతులను కలిగి యుండుట పంకచామణోపరవిషమకంటకశ్రేణివ్యాళమృగాబ్రువులై కుండుట, చూచుటకేఁపుగనుండుట సీతాఖనిద్రావ్యహస్తివనములుగ లిగియుండుట గన్యముగలిగియుండుట పౌరుషేయమైయుండుట గుప్తగోభూములను సమవులను అదేవమాతృకలను వానిస్థలపథములును సారచిత్రములయిన పెక్కుపణ్యములను కలిగియుండుట, దండక రముల సహింపఁగలుగుట పాటుపడుకలను బాలిశస్వాములను నచరవణాములవారిని విశేషముగఁ గలిగియుండుట భక్తులు పవిత్రులును మనుష్యులను కలిగియుండుట— ఇవి జనపదసంపదలు.

దుర్గసంపద లిదివఱకే చెప్పబడినవి.

పూర్వులచేగాని స్వయముగఁగాని ధర్మమార్గమున సంచాదింపఁబడుట హేమరూప్యములతోడను, జిత్రములును స్థూలములును నగు రత్నహిరణ్యములతోడను నిండి దీక్షుములగు నాపదలువచ్చినను చాలకాలము రాఁబడిలేకుండినను తరుగకుండుట— ఇవి శోశ సంపదలు.

పితృపైతామహమయినది నిత్యమయినది వశ్యమయినది తుష్టులగు భృతపుత్రీదారలుగలది ప్రవాసములందుసహితము విరోధింపనిది ఎందును సపజయమొందనిది కష్టములసహించునది అనేకయు. ధములందనుభవముగలది సర్వవిధయుద్ధములందును ప్రహరణవిద్యలందును నేర్పుగలది, స్వామియొక్క వృద్ధిక్షయములలో బాల్గొనునది క్షత్రియప్రాయమయినది— ఇది దండసంపద.

పితృపైతామహమయినది నిత్యమయినది వశ్యమయినది అద్వైతధ్యమయినది కాలవిలంబములేక అధికముగఁ జనిచేయఁగలది—

ఇది మిత్రసంపద.

రాజబీజమునకుఁ బుట్టనివాఁడు తుదొకపరిపత్తును విరక్తప్రకృతులను సన్న్యాసవృత్తిని గలిగినవాఁడు ఆయుక్తుఁడు వ్యసని నిరుత్సాహుఁడు దైవప్రమాణుఁడు అనాలోచితముగఁ బనిచేయువాఁడు సహాయములేనివాఁడు క్షీబుఁడు నిత్యాపకారి— ఇట్టివాఁడమిత్రసంపదగలవాఁడు. ఇట్టిశత్రుని సుఖముగఁజంపవచ్చును.

అమిత్రుఁడుతప్పుఁ దక్కినప్రకృతులేడును స్వగుణోదయముగలవై రాజసంపద కంగములుగనుండును.

ఆత్మవంతుఁడగురా జసంపన్నులగు ప్రకృతులను సహితము సంపన్నములుగఁజేయును; అనాత్మవంతుఁడన్ననో విచృద్ధములును సమరక్తములును నగు ప్రకృతులనుగూడ క్షీణింపఁజేయును.

కావున దుష్టప్రకృతియు సనాత్మవంతుఁడును నగురాజు నాలుగుదిక్కులఁ బాలించు వాఁడయినను తనప్రకృతులచేఁగాని శత్రువులచేఁగాని హతుఁడగును. ఆత్మవంతుఁడగువాఁ డల్పదేశముగల వాఁడయినను ప్రకృతిసంపదతోఁగూడి నయజ్ఞుఁడై భూమినంతను జయించునేగాని క్షయమును బొందఁడు.

ఇది మండలయోనియను ఆటవయధికరణమునఁ బ్రకృతిసంపదలను

మొదటియధ్యాయము.

అదిశండి తొంబదియేడవ యధ్యాయము.

96 ప్రకరణము.

శమవ్యాయామికము

యోగ జ్ఞేయములకు శమవ్యాయామములు కారణములు. కర్మారంభమువలన సిద్ధినిపొందుట వ్యాయామము. కర్మఫలములనాపద్రోహితములుగ ననుభవించుట శమము.

శమవ్యాయామములకు షాన్ధ్యణ్యమే కారణము.

క్షయము స్థానము సృద్ధియని ఉదయము. అట్టియుక్తయము నకు మానుషములగు నయాపనయములును దైవికములగు అమానయములు కారణములు. దైవమానుషములగునివి లోకమును లోకకర్మలను ప్రవృత్తింపఁజేయుచున్నవి.

అగతడక (ఆదృష్టమై) జరుగునది దైవము. అట్టిదైవముచే నప్రభలము సంపాదించుట అయము.

ప్రకృత్యక్షముగఁ జూచిచేయఁబడినది (దృష్టకారితము) మానుషము. యోగక్షేమనివృత్తిని కలిగించుమానుషము నయము: వివృత్తినికలిగించునది అసనయము. ఇవిరెండు నూహించుటకవకాశము గలిగియుండునవి. అట్టి యవకాశములేనిది దైవము.

ఆత్మద్రవ్యప్రకృతినంపన్నుఁడును నయాధిష్ఠితుఁడును నగు రాజు విజిగీషువు. వానికిఁజుట్టునుండుచారిలో భూమ్యంతరు లక్షప్రకృతిలోఁజేరినవారు; భూమ్యేకాంతదులు మిత్రప్రకృతిలోఁ జేరినవారు. అరిసంపద్యుక్తుఁడగు సామంతుఁడు శత్రువు, అట్టివాఁడు వ్యసనములలోనున్నప్పుడు వానిపైదండెత్తవలెను. ఆశ్రమము లేనివాఁడుగను దుర్బలాశ్రయిఁడుగనున్నప్పుడు వాడుఁచేదనీయుండఁడును. ఇవియే శత్రువిశేషములు.

మిత్రుఁడును వానితర్వాత సరిమిత్రుఁడును, పిమ్మట మిత్రమిత్రుఁడును తర్వాత సరిమిత్రమిత్రుఁడును భూమ్యంతరులై విజిగీషునకు ముందుండురు. పాక్షిగాగ్రహఁడు ఆక్రిందుఁడు పాక్షిగాగ్రహసామఁడు ఆక్రిందాసారుఁడు— వీరువిజిగీషుని వెనుకభాగమందుండురు.

భూమ్యంతరుఁడై స్వభావముచే నమిత్రుఁడును తుల్యసంశ్యుఁడును నగువాఁడు సహజశత్రువు. అట్లుగాక తనచే విరోధింపఁబడినవాఁడుగాని తన్ను విరోధించినవాఁడుగాని కృత్రిమశత్రువు.

భూమ్యేకాంతరుఁడును సూతాపేత్తసంబంధుఁడును ప్రకృతిమిత్రుఁడై సహజమిత్రుఁడనఁబడును. ధనజీవన హేతువులవలననా

శక్తినిబంచినవాఁడు కృత్రినుమిత్తుఁడు.

అరివిజగీషువుల సమీపముందుండు భూమినేలువాఁడును సంహతాసంహతులగు వీరిచనుగ్రహించుటకును అసంహతులగుచవుట వీరిని నిగ్రహించుటకును సమర్థుడగువాఁడు మధ్యముఁడు.

అరివిజగీషుమధ్యముల భూముల కావలనుండి, ప్రకృతులచేబలనన్తరుణై సంహతాసంహతులగు వీరినందఱి ననుగ్రహించుటకును చసంహతులగుచవుట వీరిని నిగ్రహించుటకును సమర్థుడగువాఁడుదాసీనుఁడు. ఇవి ప్రకృతులు.

విజగీషువు మిత్తుఁడు మిత్రమిత్తుఁడను ప్రకృతులు మూఁడును అమాత్యజనపదమర్గకోశదండప్రకృతులతోఁగూడినవారై యష్టాదశకమండలముగ నేర్చుకచున్నారు. అరిమధ్యమోదాసీనమండలములుగూడ నిర్ణయవియోజులుగనడి. కనుక మండలములు నాలుగు, రాజ్యప్రకృతులు సంఘైకము, ప్రవృత్తిప్రకృతు లఱువది, ప్రకృతులన్ని యింగఱిసి జేర్చిదిరెండు.

రాజప్రకృతులకు భవమునుసఱ్ఱి సంపచ్చక్రిసిద్ధులుకలుగును, బలమే శక్తి, సిద్ధియనఁగా సుఖము.

శక్తి మూఁడువిధములు— స్థానబలమగు మంత్రీశక్తి, కోశదండబలముచేఁగలుగు స్ర్భుశక్తి, విక్రమబలముచేఁగలుగు సుత్సాహశక్తి యని మూఁడు.

ఇదేవిధముగ సిద్ధియు మూఁడువిధములు— మంత్రీశక్తి సాధ్యమగునది మంత్రీసిద్ధి, స్ర్భుశక్తినాధ్యమగునది స్ర్భుసిద్ధి, ఉత్సాహశక్తి సాధ్యమగునది యుత్సాహసిద్ధి.

వీనిచే నధికతరుఁడు జ్యాయుడగును. అల్పతరుఁడు హీనుఁడగును. వీనిని సమానముగఁ (ఇతిరునితో) గలవాఁడు సముడగును. కావున స్వశక్తిసిద్ధులను వృద్ధిపఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నింపవలెను. ద్రవ్యప్రకృతుల విషయమున సమానుడగువాఁడు భూమ్యంతరుని సహాయమునఁగాని శుచిత్వముచేఁగాని మామ్యమిత్తుల

మూలమునఁగాని శత్రునిఁబెల్లగించుటకుఁ బ్రయత్నింపవలెను.

లేక, నాయొక్కశత్రువు శక్తియుక్తుడయినను వాగ్మండలా
రుష్యాగ్రహణములచేఁబ్రకృతులను బాధింపఁగలఁడు; సిద్ధియుక్తుఁ
డయినను మృగయాద్యూతమద్య స్త్రీలోలుఁడై ప్రమాదమునుపొం
డఁగలఁడు; విరక్తులగు ప్రకృతులుకలవాఁడై ప్రమాదముచేఁజేసేంచి
నాకుసాధ్యుఁడు కాఁగలఁడు; నేను విరోధించి దాడివెడలినచో సర్వ
సైన్యములతో దుర్గస్థుఁడై ఒకచోటనుండఁగలఁడు; సైన్యములతోఁ
గూడినవాడయినను మిత్ర దుర్గవియుక్తుఁడై నాకు సాధ్యుఁడగును;
బలనంతుఁడగురాజు శత్రువునుజూంపఁగోరి వానినిజూంచుటలో
నాసహాయమపేక్షించుచున్నాఁడు. గీచివలన నాశత్రువుతో నాకు
యుద్ధముఁజేటస్థించినపుడు నాకు సహాయముచేయఁగలఁడు; లేక నేను
మధ్యముడను కావచ్చునని తోచినపుడు శత్రువుయొక్క శక్తి సిద్ధు
ల నుపేక్షింపవచ్చును.

ఏకాంతిరుండగుమిత్రునిఁ బ్రకృతిమండలమునకు నేమిగను,
అనంతకులను అరములుగను, తన్నునాభిగను ప్రభువుచేయవలెను.

ప్రభువునకును మిత్రునికును సుధ్యమండుశత్రువు జలవంతుఁ
డయినను ఉచ్చేద్యుఁడును వీడనీయుఁడు నగును.

ఇది మండలయోనియను అజపయాధికరణమున శమవ్యాయామికమను

రెండవ యధ్యాయము.

అదినుండి తొంబదియేనివిషయ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గౌటిలీయార్థశాస్త్రమున

మండలయోనియను నాజపయాధికరణము సమాప్తము.

శుభమస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

సతవయధికరణము — షాష్ఠ్యసముద్దేశము.

97-99 ప్రకరణములు.

క్షయస్థానవృద్ధినిశ్చయము

షాష్ఠ్యమునకుఁ బ్రకృతిమండలమే కారణము.

సంధి విగ్రహాసనయానసంశ్రియ ద్వైధీభావములు షాష్ఠ్యమునిమాచార్యులు.

సంధివిగ్రహములచేతనే షాష్ఠ్యము సంభవించును. కావున రెండేగుణములని వాతవ్యాధి.

సీనిలోఁ బరస్పరావస్థాభేదము లుండుటపలన గుణములాఱని కౌటిల్యుడు.

అందు— సజబంధము సంధి, ఉపకారము విగ్రహము, ఉపేక్షణ మానసము, అభ్యుచ్చయము యాసము, పరార్పణము సంక్రయము, సంధివిగ్రహోపాదానము ద్వైధీభావము— ఇవియే షష్టాణములు.

శత్రునికంటె హీనుడగునపుడు సంధిచేసికొనవలెను; అధికుడగునపుడు విగ్రహింపవలెను; సన్నుఁ బరుఁడుగాని పరుని నేనుగాని జయించుట జరుగదని యనుకొనినపుడాసన మవలంబింప వలెను; గుణాతిశయముక్తుడగునపుడు యాసముచేయవలెను; శక్తిహీనుడగునపుడు సంశ్రియముచేయవలెను; సహాయముచే సాధింపఁదగిన కార్యమున ద్వైధీభావము చేయవలెను.

ఇది గుణావస్థాపనము.

వైయాఱుగుణము లలో దేనినవలంబించి తనయొక్క దుర్లభ
ర్మవశిక్పథకూన్యనివేశద్రీన్యహస్తివనకర్మలను వృద్ధిపఱచుకొనుటకు
ను, శత్రుసంబంధములగు సేకర్మలను చెడఁగొట్టుటకును సమర్థుడ
గునో అట్టిగుణ మవలంబింపవలెను.

అచిరకాలములో వృద్ధిపొందుటకుఁదనకవకాశమున్నదనియు
శత్రువుయొక్కవృద్ధి దీనికివిపరీతముగ నుండుననియుఁదలఁచునప్పుడు
శత్రువువృద్ధి నుపేక్షింపవచ్చును. తనవృద్ధియు శత్రువృద్ధియు సమ
కాల సమఫలములు గలవిగనుండునని తోచినప్పుడు సంధిచేసికొన
వలెను.

ఏగుణమునవలంబించుటవలనఁ దనకర్మలకునష్టమును శత్రుక
ర్మలకుఫలమును కలుగుననితోచునో అట్టిగుణమునాశ్రయింపఁగూ
డదు. ఇదియే త్తయము. చిరకాలమునకు వృద్ధికంటెనల్పతరమగు
త్తయము తనకుఁగలుగుననియు, శత్రువిషయమున దీనికి విపరీతము
గఁజరుగుననియుఁ దోచినపుడు దనత్తయము నుపేక్షింపవచ్చును.
క్షీణదశయందిరువురికుఁ దుల్యకాలఫలోదయమగునపుడు సంధిచేసి
కొనవలెను.

ఏగుణము నవలంబించి స్వకర్మవృద్ధిత్తయములఁ బొందకుండు
నో అద్దానికే స్థానమనిపేరు. తన స్థానము హాస్వతరముగను వృ
ద్ధ్యదయముగను శత్రువుయొక్కస్థానము దీనికి విపరీతముగను నుం
డునపుడు స్థానాచల నుపేక్షింపవచ్చును.

స్థానము తుల్యకాలఫలోదయమగునపుడు సంధిచేసికొనవలె
నని యాచార్యులు. ఇదియే సిద్ధాంతము, దీనికిఁదిరుగులేదని కాటి
ల్యుఁడు.

లేక, సంధిచేసికొని ఫలచాయకములగు నాపనులచే శత్రు
కార్యములను చెరువఁగలను; నాకార్యములవలని మహాఫలములనే
గాక పరకర్మలవలని ఫలమునుకూడ సమభవింపఁగలను. సంధియని
నమ్మించి యోగోపనిషత్ప్రణీధులచే శత్రుకర్మలను చెఱువఁగలను;

సుఖమును సానుగ్రహపరిహార సౌకర్యములను కలిగించి, అధికశలలాభములనుకూర్చుపనులచే శత్రుశక్తుల కుపయోగించు జనమును సామ్రాజ్యమునకు రప్పించగలను; బలవంతముడగువానితో శత్రువు స్వకర్మోపఘాతముఁబొందగలడు; ఎవనితో సంగ్రహించి నాతోసంధి చేసికొనునో యట్టివారితో నాశత్రువునకు దీక్షునైనము గల్పింపగలను; నాతోఁగలిసిన నాశత్రువుయొక్క జనమును మిత్రము చేసి పీడింపగలను; పరోపహతముగు వీనిజనమును నెన్నుకొనగలను, అందుచే గర్భలలోన్పడ్డి నాశుఁగును; విపన్నకర్తారంభుఁడును విషమస్థుఁడును నగుశత్రువు నాపనులకడ్డపెట్టలేడు, ఇతరులతోఁగలిసి ప్రవృత్తకర్తారంభుడనై నాపనులనువృద్ధిపఱచుకొనగలను; శత్రునితో సంధిచేసికొని శత్రుప్రతిబద్ధముగు మండలమును భేదింపగలను; అట్లు భేదముచేసినదానిని వశపఱచుకొనగలను, దండానుగ్రహములచే శత్రువును స్వాధీనముచేసికొని మండలములోఁ గలిసిసమిష్టము వానిపైనితరులకు ద్వేషముఁబుట్టిచి విద్వేషుని మండలముచే జంపింపగలనని తోచినపుడు సంధిచేసికొని వృద్ధిపొందువలెను.

లేక, నాదేశమాయుధీయప్రాయమై శ్రేణీప్రాయమై లవనదీమర్గద్వారములరక్షణ కలిగియున్నది, కావున పరాభియోగమును సహింపగలదు, విషయాంతమందలి దుష్ప్రవేశముగు నాదుర్గమునుండి శత్రుశక్తుల నాశముచేయుటకునమర్థుడను; వ్యసనపీడలచే నుత్సాహముచేడి శత్రువు కర్మోపఘాతముందుచున్నాడు; శత్రుడన్యనితో విగ్రహించుటవలన వానిజనపదములోఁగారి నందఱిని నాదేశములోఁ బ్రవేశపెట్టనచ్చునని తోచునపుడు శత్రునితో విగ్రహించి వృద్ధిపొందవలెను.

లేక, నాకర్మలనశింపజేయుటకు శత్రుఁడుగాని శత్రుశక్తులకుపఘాతము కలిగించుటకు నేనుగాని సమర్థులముకాము. శ్వపరాహుకలహమునందువలె స్వకర్తానుష్ఠాన పరుడనై వీని వ్యసనమును

వృద్ధిచేయుచు గలనని తలచునపు డాననముచే వృద్ధిపొందవలెను. లేక, శత్రునికర్మోపఘాతము యాననాధ్యము; స్వకర్మవిఘ్నము, శత్రునికర్మము చేయించినని తలచునపుడు యానముచే వృద్ధిపొందునో అట్టిగ

లేక, పరకర్మోపఘాతముచేయుటకుగాని, పరునిపలనంగలుగు కర్మోపఘాతమునుండి తప్పించుకొనుటకుగాని నాకుశలతేజనితోచునపుడు బలచింతనాశముచేసి స్వకర్మానుష్ఠానముచే తయ్యమునుండి స్థానమును స్థానమునుండి వృద్ధిని పొందవలెను.

ఒకనితో సంభాషించుకొని స్వకర్మల బాగుచేకొనవచ్చుననియు, మఱియొకనితో విగ్రహించి శత్రుకర్మలకాపఘాతము గలిగింపవచ్చుననియుఁదలచునపుడు ద్వైధీభావముచే వృద్ధిచేపొందవలెను. ప్రకృతిహండ్లమందలి రాజవిధముగ పక్షంబులతోఁగూడి సహజై స్వకర్మలలో తయ్యమునుండి స్థానమునుగుఱించియు స్థానమునుండి వృద్ధినిగుఱించియు యత్నింపవలెను.

ఇదిపాశ్చాత్యమున విశవసాధికరణమున పాశ్చాత్యసమైక్యతయనానవృద్ధినిత్పయమున మొదటియధ్యాయము.

మొదటి అంశము మొదటి మొదటి యధ్యాయము.

100

విగ్రహము, తయ్యవ్య
చే సంధివిగ్రహములచలన సహ
ధిచలంబింపవలెను. ఇట్లే, ఆన
పవలెను. ద్వైధీభావమున స్వ
గణేసికొనును. సంశ్రితుడన్న
కొనలేదు, కావున ద్వైధీభావ

లంబింపవలెను.

సామంతుఁడు బలసంతుఁడయినపుడు వానికంటె సత్కువబలముగల వానినాశ్రయింపవలెను. అట్టివాఁడులభింపనపుడు శోశదండభూములలో నొకదానిని సామంతునికిచ్చి వానినాశ్రయించి తన స్యముగ వానికపకారముచేయుటకై యత్నించు చుండవలెను. శత్రువులచేఁ బట్టుపడినపుడుతప్పఁ దక్కినపుడు విశిష్టబలులతో సమాగమము రాజులకు మహావోపకారియగును.

ఆశక్తుఁడగుప్రభువు దండోపనశునినలెఁ బ్రవర్తింపవలెను ; లేక శత్రువునకుఁ బ్రాణహరము వ్యాధి అంతఃకోపము శత్రువృద్ధి మిత్రవ్యసనములు కలుగుననియుఁ దన్నిమిత్రమునఁ దనకువృద్ధియగుననియుఁ దోచునపుడు వ్యాధి ధర్మకార్యాపదేశములచే వాస్తవముడి తొలఁగిపోవలెను, లేక స్వవిషయమందేయుండి వావిష్టమున శృంగుడదు. లేక, ఆసన్నుఁడై యవకాశముగనిపెట్టి శత్రువుని హరింపవలెను.

లోగలిసి వారిలోనొకనినికాని వారిద్దరినికాని సహరింపవలెను. ద్విరచేగొట్టుబడినపుడు మధ్యమోదానీనులపక్షమువారినికాని తిత్తులచేగొని న్యాయవృద్ధిగొటకాశ్రయింపవలెను. ఎవనిపక్షితులు నకుసుఖము గలిగించునో లేక తానెక్కడనుండి తన్ను వృద్ధిపఱచునుటకు సమర్థుడగునో ఎచట పూర్వపు యజ్ఞాచితగతియు నానన్నంధువులును శక్తిమంతులగు సనేకమిత్రులును సంభవించునో అట్టివానిని నాశ్రయింపవలెను.

వీరిద్దఱిలో నెవఁడుశనకుఁబ్రియుఁడో, ఎవనికిఁ దానుహితుఁడో వానినాశ్రయింపవలెను. ఇదియే శ్రేష్ఠముగు నాశ్రయగతి.

ఇది షాష్ఠ్యమున ఏడవయధికరణమున సంప్రయప్తమైనది

రెండవయధ్యాయము.

అదిమండి నూరవ యధ్యాయము.

101-102 ప్రకరణములు.

సమహిసజ్ఞాయులగుణములు హిససంధులు.

విజిగ్మువు శక్త్యవేత్తుడై షాష్ఠ్యము నుపయోగింపవలెను. సమజ్ఞాయులతో సంధిచేసికొనవలెను, హినునితో విగ్రహింపవలెను. జ్ఞాయునితో విగ్రహించినచో శేనుఁగుతోఁ బాపయధ్యముచేసినప్పుడు కలుగుఫలము కలుగును. సమునితో విగ్రహించినచో నామపాత్రము నామపాత్రముచేఁ గొట్టినపుడువలె నుభయులకు క్షయమగును; హినునితో విగ్రహించినచో నశ్యముచేఁ గుంఠమునువలె వానినికొట్టి సిద్ధినిొందవచ్చును.

జ్ఞాయుఁడు సంధినిొప్పుకొననిచో దండోపసత్వవృత్తుడై యసమర్థునివలె నుండవలెను. సముఁడు సంధినిొప్పుకొననిచో శెంతిటియపకారము నాతఁడొనర్చునో యంతటి ప్రత్యవకారమును వానికిఁ

జేయుచుండవలెను. తేమస్సేగదా సంధికారణము. అత ప్రమగ్నలూ హము లోహముతోఁ గలియఁచే ముదా ?

హీనుఁడగువాఁడు తన కన్నివిధములుగఁ బ్రాంత్యజ్ఞానో వానితో సంధిచేసికొనవలెను, లేనిచో దుఃఖామర్షజమగు వానితెడ ను వానినివిడిమింపజేసి మండలానగ్రహ పాత్రునిఁగ జూనిసిచే యును.

సంధిచేసికొనినహీనుఁడు, పరదేశములోని స్త్రీకృతులు లుబ్ధ ఖీణాపచారితులగునను తిరిగిపట్టుకొనఁబడుదురేమో యనుభయము చేఁ దన్నుఁబొందకున్నారని తలఁచునపుడు శత్రునిపై విగ్రహింప వచ్చును.

శత్రుస్త్రీకృతులు లుబ్ధఖీణాపచారితులయినను విగ్రహోద్వి గ్నులగుటచేఁ దన్నుఁజేరదు సందేహము కలిగినపుడు విగ్రహీతుఁడ గు జ్యాయుఁడుగూడ సంధిచేసికొనవలెను, లేక విగ్రహోద్వేగమున యిన శమింపజేయవలెను.

ఏకకాలమం దుభయులకు వ్యసనముకలిగినపుడు తనవ్యసన మధికమైనదనియు శత్రునివ్యసనమల్పమైనదనియు శత్రుఁడు వాని వ్యసనమును సులభముగఁబోఁగొట్టుకొని తనవైభవియోగముచేయఁ గలఁడనియుఁ దోచినపుడు జ్యాయుఁడుగూడ సంధిచేసికొనవలెను.

సంధివిగ్రహములు రెండిటివలనను శత్రుకర్షనము ఆత్మోప చయము కలుగఁజాలదనితోచునపుడు జ్యాయుఁడు సహితమానన ము నవలంబింపవలెను.

పరుచకిప్రతీకారమగు వ్యసనము సంభవించినపుడు హీనుఁ డునిహితము వానిపై దాడివెడలవచ్చును.

అప్రతీకారమగు వ్యసనమానన్నమైనపుడు జ్యాయుఁడుగూడ సంశయ మొందవలెను ఒకనితో సంధియు మఱియొకనితో విగ్ర హమును చేసినియెడలఁ దనకుఁగార్యసిద్ధియగునట్లు దోచునపుడు జ్యాయుఁడుగూడ ద్వైధీభావమువలంబింపవలెను.

ఈరీతిగ మొత్తముమీఁద పాశ్చాత్యోపయోగముచేయవలెను. అందులోని విశేషములెట్టివనఁగా:-

సన్నద్ధమండలుఁడును బలవంతఁడునునగు రాజుచే నాక్రమింపఁబడిన హీనుఁడు కోశదండభూములచర్చించి శీఘ్రముగ సంధిచేసికొనవలెను.

నిశ్చేతనైస్వముతోఁగాని నారనైస్వముతోఁగాని కోరునపుడు నచ్చునట్లుచేసికొనునంధి అత్కామిషసంధి.

తాను స్వయముగ రాక సేనాపతిమూడుల ననసరిమైనపుడు పంపించుటకొప్పుకొనునంధి పురుషాంతరసంధి. ఇంచుచే నాత్మరక్షణము కలుగును.

తాను స్వయముగ వెళ్లనట్లుఁగాని లేక తననైస్వమునుపంపునట్లుఁగాని యొప్పుకొని చేసికొనినసంధి అదృష్టపురుషసంధి. దీనిచే దండముఖ్యాత్మరక్షణ మగును.

దండోపనతిసంధులగు నీమూఁడింటిలో మొదటి రెంటియందును ముఖ్యస్త్రీబంధమును, చివరదానిలో రహస్యముగ శత్రుబంధమును చేయవలెను.

కోశమునిచ్చి తక్కినప్రకృతులను యథానుభవముగ వివదలచేసికొనుట పరిక్రియనంధియని చెప్పుదురు.

స్కంధోపనేయమగు కోశమునిచ్చి చేసికొనుఉపగ్రహసంధి దేశకాలములబట్టి నిశ్చింతోపగ్రహమనియు, అత్యయోపగ్రహమనియుఁ జెప్పఁబడును. ఉత్తరకాలమందయుననిచ్చుట కవకాశముండునుకనుక స్త్రీబంధనముకంటె నిదిమంచిది.

పరిష్కరవిశ్వాసమువలన నేకీభవించుట సువర్ణసంధి.

అధికమగు ధనమునిచ్చిచేసికొనునంధి కపాలసంధి. నామగవిధములగు సేకపాలసంధిలో మొదటిరెండిటియందుఁ గువ్యమును వాగురాన్నితమును హస్త్యశ్వములను మూఁడవదానియం దర్థమును నియ్యవలెను. కర్మక్షయము కలిగెనుమిషచే నాలుగవదానియందే

మియు నియ్యకుండవలెను. ఇవియే కోశోపసతసంధులు.

రాష్ట్రములో నొక్కభాగమునిచ్చి తక్కిన దేశమునురక్షించు కొనుట అతిష్ఠసంధి. రహస్యముగఁజోరుల సంహారంపఁ దొరుకువాని కది తగియుండును.

ఆత్తనారమగుభూమిని ప్రధానపట్టణవర్జముగనిచ్చి సంధిచేసి కొనుట ఉచ్చిన్నసంధి. పరవ్యసనకాంక్షకది లాభకరము.

ఫలమునిచ్చెదనని భూమిని విడిపించుకొనుట అప్రకరసంధి. భూములనుండివచ్చిన యాదాయముకంటె నెక్కువనిచ్చెదననిచెప్పుట పరిభూషణసంధి. దేశోపసతసంధులగు నీయూఁడిటిలో సామాన్యముగ మొదటిదానినపేక్షింపవలెను. ఫలమును తీసికొనుమనిచెప్పు తక్కిన రెండుసంధులను శత్రువు బలవంతుడయినపుడే చేసికొనవలెను.

హీనసంధులగు వైయూఁడును దేశకాల కార్యసశముచే నొప్పుకొనఁబడి బలవంతులతో హీనులు చేయఁదగినవి.

ఇది మధ్యస్థమును సమహీనశ్చాయుల గుణాభినివేశము హీనసంధులను మూడవ యధ్యాయము.

అదిసండి నూటయొకటవ యధ్యాయము.

103-7 ప్రకరణములు.

— { విగ్రహించినపిమ్మట ఆసనము, సంధిచేసికొనినపిమ్మట }
 { ఆసనము, విగ్రహించినపిమ్మట యానము, సంధిచేసికొనినపిమ్మటయానము, కలిసిచియ్యఁము చేయుట. } —

సంధివిగ్రహములలోఁ జేయవలసిన యానాసనములగుఱించి చెప్పఁబడినది. స్థానము ఆసనము ఉపేక్షణములనునవి ఆసనశబ్దపర్యాయములే. విశేషమేమనగా, నేదియో యొకలాభ మపేక్షించి యూరకొనుట స్థానము, నవ్వవృద్ధిచా ప్తికొఱకై చేయునది ఆసనము, శత్రువుపై నెట్టిచియోగమును చేయకుండుట ఉపేక్షణము.

విజిగీషులయినను నొకరినొకరు జయింప శక్తిగలవారుగాక సంధికాములయినపుడు విగ్రహించియు సంధిచేసికొనియు ఆనందమును లభింపవలెను.

సైన్యముతోఁగాని, మిత్రాగ్రహవికసైన్యములతోఁగాని, సమ జ్యాయులను జయించుట కుత్సానముకలిగినపుడు బాహ్యభ్యంతర రక్షణముగావించుకొని విగ్రహించి యానందమువలంబింపవలెను. నా ప్రకృతు లుత్సాహవంతములై పరస్పరమేకీభవించి వృద్ధి నొంది తమ తమపనులనడ్డులేక యొనర్చుకొని పరకర్మలజెఱుపఁగలవని తోచిన పుడువిగ్రహించి యానందమువలంబింపవలెను.

శత్రుప్రకృతు లనచారితులయినను క్షీణులును లుబ్ధులును నై స్వనగ్రస్తేచాఽవిజనులచే శాధింపఁబడిగాని వారిలోవారికి భేద ముకలిగిగాని నన్నుఁజేయదురు, నావాతక సంపన్నముగనున్నది; ప రువాతక క్షీణించుచున్నది. దుర్బిక్షహతులగు శత్రుప్రకృతులు నన్నుబొందఁగలరు. నావాతక విసన్నముగను పరునివాతక సంపన్నముగ నున్నను నాప్రకృతులు వానినిబొందఁజాలరు. విగ్రహించి ఏసి ధాన్యపశుహిరణ్యములను వశపఱచుకొనఁగలను. స్వపశ్యోప ఘాతములగు పణ్యముల మల్గింపఁగలను. సారములగుపణ్యములు ప రవణిక్వథమునుండి నన్నుబొందఁగలవు. విగ్రహీతుఁడగు శత్రువు వానిరాష్ట్రములోని దూష్కామిత్రాగ్రహులనునిగ్రహింపలేడు. వా రితో విగ్రహములఁ బొందును. గుణవంతమును తీసికొనఁదగినది యనునగు భూమిని నన్నును నపేక్షించి నామిత్రుఁడు బహ్వాల్పకా లముననే తనుక్షయవ్యయమగు సర్థమునుపొంది నన్ను వెంబడింపఁగ లఁడను నీవిధముగఁదోచునపుడు పరవృద్ధిప్రతిఘాతనిమిత్తమును స్వ ప్రతాపనిమిత్తమును విగ్రహించి యానందమువలంబింపవలెను.

పరావృత్తుడై శత్రువు విగీషునే భక్షించునని యాచార్యులు. అట్లు జరుగదు. వ్యసనములేని వీనికి కర్మముమూర్తియు కలి గింపవచ్చును, కాని విజిగీషువు వృద్ధి నొందినవాడై శత్రుచేర్చదనము

గావించగలడని కాటిల్వడు. ఈరిగనున్నప్పు డమిత్రామిత్రుఁ
డుగూడ విజిగ్మనకు నప్తముపొందక సాహాయ్యదానమును చేయఁ
గలడు, కావున సర్వప్రకృతులతోఁగూడి విగ్రహించి యాననహవ
లంబింపవలెను.

విగ్రహించిచేసిన యాననమునకుఁ బ్రతిబంధము కలిగినపుడు సంఘ
పూర్వమును నాననమునుగావించవలెను. విగ్రహపూర్వమును నానన
హేతువులచే నృద్ధిపొందినతర్వాతసర్వసందోహములేకుండఁగనేయా
నము చేయవచ్చును.

శత్రువు న్యసని. వానిప్రకృతులకుఁగలిగిన వ్యసనమునుఁబో
గొట్టుటకలిసి సాధ్యముకాదు. వానిప్రకృతులు స్వచక్రప్రీడితులై
విరక్తులుగను కర్మితులుగను నిరుత్సాహులుగను పరస్పర భేదముగల
వారుగను లోభనీయులుగను నున్నారు. శత్రువు ఆగున్నదకవ్యాధి
మరకదుర్భిక్షనిర్మగ్నుడై క్షీణించిన యుగ్యపురుష నిచయరక్షావి
ధానుడై యున్నాడని తోచినపుడు విగ్రహించి యానము చేయ
వలెను.

నామిత్రాకృందులు శూరవృద్ధాసురక్త ప్రకృతులు. నాశ
త్రుని మిత్రాకృందులు తద్విపరీతులు. నాపాష్టిగాగ్రహసారులవి
వయమునఁగూడ నిశ్లేయున్నది. నామిత్రునిచే నాసారుని ఆక్రందు
నిచేఁ బాష్టిగాగ్రహుని జయింపగలనని తోచినపుడు విగ్రహించి
యానముచేయవలెను.

తనంతటఁ దానల్పకాలమున జయమునుసంపాదించవచ్చునని
యనుకొనినపుడు పాష్టిగాగ్రహసారులతోఁ గూడవిగ్రహించి యా
నముచేయవచ్చును. ఇట్లనుకూలపడనపుడు వారితో సంఘి గావించు
కొని యానముచేయవలెను.

యానమువశ్యమైయుండి తానుకడనుకూత్రిము. యానము
చేయుటకు సాధ్యముకానపుడై క్యబుద్ధిగల సమహీనజ్ఞాయులతో నే
కీభవించి వెళ్ళవలెను. ఒక్కనితోనేకీభవించుశపు డంశమునునిర్దేశిం

చి పలాపురీతో నేత్రభవిషిషపు డల్లునిద్రేశింపక యానముచేయనలెను. వారిందఱి హేయము దొఱకనపుడు నిర్దిష్టాంశము సిచ్చెదనని వారిలో నెకరినుండి సైన్యసహాయమునుకోరవలెను; లేక వానితోఁ గలిసివెళ్లునట్లయిన నేర్పఱచుకొనవలె. లాభము ధున్వివమై పుకారమునిణ్ణయించియు నట్లుకానపుడు లాభమునుపట్టి యంశమును నిణ్ణయించియు యానముచేయనలెను.

నేననుపట్టి యంశమునునిణ్ణయించుకొనుట శ్రేష్ఠము, సైన్యసహాయమునుపట్టి నిణ్ణయించుకొనుట యంతకంటెను త్తమము. లాభమునుపట్టిగాని ప్రక్షేపమునుపట్టిగాని నష్టములేకుండ నంశముల నిణ్ణయించుకొనవలెను.

ఇది సాంస్కృతికమందు విగ్రహించినపిమ్మట అననము, సంధిచేసికొని

పిమ్మట అననము, విగ్రహించినపిమ్మట యానము, సంధిచేసి

కొనినపిమ్మట యానము, కలిసివర్తమానముచేయుటఅను

వాలగవయాధ్యాయము

అదిసంధి నూటరెండవ యధ్యాయము.

198-10 ప్రకరణములు.

— { యాతవ్యామిత్రుల యభిగ్రహించిత, ప్రకృతుల
క్షయ లోభ విరాగ హేతువులు,
సామన్యకవిపరిమర్శ. } —

యాతవ్యామిత్రులకుఁ దుల్యన్యసనముకలిగినప్పుడు వారిలో నమిత్రునిపై మొదట దండెత్తవలెను. అతఁడు లోబడినపిమ్మట యాతవ్యుని నెదుర్కొనవలెను. ఏలనఁగా, అమిత్రుఁడువశపడినచో యాతవ్యుఁడు సహాయముచేయునుకాని యాతవ్యుఁడు వశపడినను అమిత్రుఁడు సహాయముచేయఁడు.

యాతవ్యుఁడు గురువ్యసనిగను, అమిత్రుఁడు లఘువ్యసనిగను నున్నపుడు వారిలో నెవరిపై మొదట దండెత్తవలెను? గురువ్యస

నుడకు సులభుడగుటచే తననిపైకి వెళ్ళనలెనని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. లఘువ్యసనుడగు నమిత్రునిపైకి వెళ్ళనలెను ఏలనగా వ్యసనము లఘునయినను యభియుక్తుడయినచో నదికృచ్ఛమగును వ్యసనము గురువై (కృపముగనది) గురుతరమగును. అనభియుక్తుడయినచో నమిత్రుడు తనలఘువ్యసనమునకు సుఖముగఁ బ్రీతికాగముగలిగించుకొని యాతవ్యసనమరించి వాస్త్వికాగ్రహుడగునని కాటిలియడు.

ఏక కాలమునవిద్వలు యాతవ్యులున్నప్పుడు గురువ్యసనియైన ను న్యాయవృత్తియగువానిపై ముందు వెళ్ళనలెనా లేక లఘువ్యసనియైనను నన్యాయవృత్తియను విరక్తప్రకృతియునునగు వానిపై వెళ్ళవలెనా? గురువ్యసనియైనను న్యాయవృత్తిగలవాఁ డభియుక్తుడైనపుడు వానిప్రకృతులు వానిననుగ్రహింతురుగావునను, లఘువ్యసనుడయినను నన్యాయవృత్తిగలవాఁడగు బలవంతునిసహితము వానిప్రకృతులు బలవంతురుగావునను విరక్తప్రకృతియగు వానిమీదనే దండెత్తవలెను.

క్షీణబుద్ధిప్రకృతియగువానిపై దండెత్తవలెనా? అపచరిత్ర ప్రకృతియగువానిపై దండెత్తవలెనా? క్షీణబుద్ధులగు ప్రకృతులు వీడోపజాపములకు సులభముగవశులగుటచేతను. అపచరితులగు ప్రధానలెన్నఁడట్లు వశపడరు కావునను క్షీణబుద్ధిప్రకృతియగువానిపై దండెత్తవలెనని యాచార్యులు. అట్లుకాదు, క్షీణబుద్ధులగు ప్రకృతులు భరతకాయెడ స్నేహముగలిగి వానిసహితమునువిషవక, ఉపజాపము లకులొంగరు. వారియనురాగమువలననే (శత్రువునకు) సర్వగుణసిద్ధియగును. కావున సపచరిత్రప్రకృతియగువానిపై దండెత్తవలెనని కాటిలియడు.

బలవంతుడగు నన్యాయవృత్తునిపై దండెత్తవలెనా లేక దుర్బలుడగు న్యాయవృత్తునిపై దండెత్తవలెనా? అన్యాయవృత్తుడగు బలవంతుడభియుక్తుడయినపుడు వానిప్రకృతులు వానిననుగ్రహింతురుగావునను విరక్తప్రకృతియగు వానిమీదనే దండెత్తవలెను.

హింపక వానినిచెడఁగొట్టి వానిశత్రువులను చేరుదురు; న్యాయవృత్తుఁడగు దుర్బలని ప్రకృతులట్లుగాక వానినిపరిగ్రహించి యనుపరితుడు; కావున నన్యాయవృత్తునివై జండ్డెత్తులెను.

సత్పురుషావక్షేపము అసత్ప్రసాదము అభూతాధర్మములగు హింసలను ప్రవేశింపఁజేయుట, ఉచితములును ధర్మములును నగుచరిత్రల నివర్తింపఁజేయుట, అధర్మప్రసంగము ధర్మమునువిడుచుట అకార్యకరణము కార్యనాశము దేయములనియ్యకపోవుట, ఆదేయముల సాధించుట దంష్యులదంశింపకుండుట అదంష్యులను తీక్షణముగ దంశించుట అగ్రహ్యులగ్రహించుట గ్రాహ్యులను విడుచుట అనర్థములుచేయుట అర్థములకు విఘాతముఁలిగించుట చోరులనుండి రక్షింపకుండుట ధనముల దొంగిలించుట పురుషప్రయత్నములను చేయుట సర్మగుణదూషణము ప్రధానులకు హానిచేయుట మాన్యులనవమానించుట వృద్ధులతో విరోధవైషమ్యములఁ బెట్టుకొనుట అన్యతము ఉపకారమునకుఁ బ్రీతికారముచేయుండుట ఆరభకార్యాకరణము యోగక్షేమవిధులందుసహితము ప్రచూదాలస్యములనొందుట లోనగునవి ప్రకృతుల క్షయలోభవిరాగములకు హేతువులు.

క్షీణులగుప్రకృతులు లోభమునొందుదురు; లోభమువలన విరాగముపుట్టును. విరక్తులగువారు శత్రువులతోఁగలిసిగాని స్వయముగఁగాని ప్రభువునకు హానిచేయుదురు. కావునఁ బ్రకృతులకు క్షయలోభవిరాగములను పుట్టింపఁగూడదు. అట్లుపుట్టినను వెంటనేవానికిఁ బ్రీతికారము చేసికొనవలెను.

క్షీణులు లుబ్ధులు విరక్తులునగు ప్రకృతులలో నెవరెట్టివారు? క్షీణులు వీడనోచ్ఛేదనభయముచే నద్యఃఫలకమగు యుద్ధమునయినను నిష్పతనమునయినను గోరుదురు. లుబ్ధులు లోభముచేనసంతుష్టులై ప్రరోపజాపమునకులొంగుదురు. విరక్తులభియోగియగు శత్రునితో నేకీభవింతురు.

హిరణ్యధాన్యక్షయము సర్వోపఘాతయై కష్టసాధ్యమగును. యోగ్యపురుషక్షయమున్న నో హిరణ్యధాన్యసాధ్యమగును. అధము కొందఱిముఖ్యులయందు మాత్రముండునుగాన దానినిశత్రుసహమూలమునఁ దొలఁగించుటకు వీలగును. ప్రధానులను పట్టుకొని విరక్తుఁ గుప్రకృతులను వశపఱచుకొనవచ్చును. ప్రధానులులేని ప్రకృతులు రాజనకు భోగ్యులుగను శత్రులకనుపజాప్యులుగనుండును. ప్రధానులు వశమైనయెడల నితరులొనర్చునాపదలను సహింపలేని ప్రకృతులు వేఱువేఱుగ విభజింపబడుదురు; వారిని రక్షించినచో నాపత్సహులగుదురు.

సంధివిగ్రహకారణములను పరిశీలించి శక్తిశౌచయుక్తులగు సామవాయికులతోఁగలిసి యానముచేయవలెను. వాష్ట్యేగ్రహణమందును యాత్రానాహయ్యదానమందును సమర్థుడగువాడే శక్తిమంతుఁడు. కార్యము సిద్ధించినను కాకపోయినను చెప్పిట్లున్నవి తిలఁచువాఁడు శుచి.

వారిలో జ్యాయుడగు నొక్కనితోఁ గలియుట మంచిదా? లేక సములగు నిద్రఱితోఁగలిసివెళ్ళుట మంచిదా? సములగునిద్రఱితోఁగలియుటమంచిది. జ్యాయునితోఁ గలిసినపుడతనివలన ననగృహీతుడగును; సములతోఁ వెళ్ళినయెడల వారుమోసముచేయుటయందధిపతులొనపుడు మాత్రమే వారికివశుడగును. కాని వారిద్రఱిని సులభముగ భేదింపవచ్చును. వారిలోదుష్టుడగువానిని స్వాధీనము చేసికొని భేదపెట్టవచ్చును.

సముడగునొకనితోఁ గలియవలెనా? లేక హీనులగు నిఱువురితోఁగలియవలెనా? హీనులగు నిద్రఱితోఁగలియుట శ్రేయము. వాగు భిన్నభిన్నములగు రెండుకార్యముల సాధించుటయందుపయోగించి తనకు వశుఁగుదురు. కార్యసిద్ధియైనతర్వాత వారుకృతార్థులై జ్యాయునుండి వెల్లగఁ దొలఁగిపోదురు.

అనునియమమునానో గలిసినపుడు తన్నునాడు విషమమం
తవలకు రహస్యముగవానిని కనిపెట్టిగాని వానిభార్యను వశముమం
చుకొనికాని వానినిపరీక్షించుచుండవలెను.

సముదయినను లభ్యాధుడు జ్యాయస్త్యమున పేక్షించుచుం
డుగాన లభ్యాధుడగు సమునినుండి విశ్వస్తునికి భయము కలుగవ
చ్చును.

ఉచ్చదశయందుండువాడు విశ్వాసానన్యుడు. వృద్ధి చిత్తవి
కారకారికదా? విశిష్టాడంశమును పొందినను పొందకున్నను తుష్టా
నివలెవెల్లి సమయముగనిపెట్టి వీనినివశపఱచుకొని ద్వీగుణముగనం
శమును వారించును. కావునఁ గృతార్థుడగుప్రభువు సామవాయికు
లకంశములను స్వయముగనిచ్చి విషువవలెను. అంశమువిషయమున
వారితో పవాదపడకుండినచో మండలమునక్రిష్టుడగును.

ఇదిషాష్ఠ్యమున ఏడవ అధికరణమున యాతివ్యామితుల యభిగ్రహించిత
ప్రకృతులక్షయభోధవికారహేతువులు సామవాయికవిపరీక్షయను

అయిదవయధ్యాయము.

అదినుండి నూటమాడవ యధ్యాయము.

111-112 ప్రకరణములు.

సంహితప్రయాణికము, పరిపణితాపరిపణితావస్థతసంధులు.

మండలములో ద్వితీయప్రకృతియగు శత్రువును విజిగ్మువి
ట్లు మోసపుచ్చవలెను. నీపదేశమునకు వెల్లుము; నేనాదేశమునకు
వెళ్ళెను. భావమును సమానముగఁ బంచుకొనెడమని సంహిత
ప్రయాణమున శత్రుని నియోగింపవలెను. అందులాభము సమా
నమయినచో సంధిచేసికొనవలెను; లేనిచో వికృతముఁ జూపిం
వవలెను.

సంఘ పరిణితము అపరిపణితమని రెండువిధములు. నీవీదేశముచుగఱించి వెళ్ళుము. నేనీదేశమునుగఱించి వెళ్ళెననుట పరిపణితదేశము సీమితకాలము సనిచేయుము. నేనింతకాలముచేసెదననుట పరిపణితకాలము. నీవింతటికార్యమును సాధింపుము. నేనింతటికార్యమును సాధింతుననుట పరిపణితార్థము.

శత్రువు వెళ్ళుచుండుదేశము శైలవనసదీదుర్గాట్రులతోఁ గూడినది, ధాన్యపురుషవీనిధారములులేక చెడినట్టిది, యవసేంధనోదకములు లేనట్టిది, దూరమందుండునట్టిది, తెలియనట్టిది, అన్యములగుభావములుగలది, సైన్యవ్యాయామములకుఁ జోటులేట్టిది, తద్విపరీతమగుదేశమునకు నేనువెళ్ళుచున్నానని తలచునపుడు పరిపణితదేశసంధిని చేసికొనవలెను.

శత్రువు వెళ్ళుచుండుకాలము శీతోష్ణాధిక్యముగలది, అధికరోగజనకమయినట్టిది, ఆహారోపభోగములచే శూన్యమైనట్టిది, సైన్యవ్యాయామోపవరోధకమయినట్టిది, కార్యసాధనమునకు న్యూతాతిరిక్తమై తగనట్టిది, తద్విపరీతకాలమందు నేనువెళ్ళుచున్నానని తలచునపుడు పరిపణితకాలసంధిని చేసికొనవలెను.

శత్రువు సాధించుచుండుకార్యము స్థిరపడనట్టిది ప్రకృతికోపజనకమైనది చిరికాలముపట్టునట్టిది మహాత్మయవ్యయకారి అల్పమైనది అనర్థానుబంధి ఆశుభమయినది ధర్మరహితమయినది మధ్యమోదాసీనులకనిష్ఠమయినది మిత్రావఘాతమయినది. తద్విపరీతమగు కార్యమును నేనుసాధించుచున్నానని తలచునపుడు పరిపణితార్థసంధిని చేసికొనవలెను.

ఇట్లే దేశకాలములతోడను, కాలకార్యములతోడను, దేశకార్యములతోడను, దేశకాలకార్యములతోడను సంబంధించిచేయు బడినదై పరిపణితసంధి యేడువిధములుగనున్నది. సంధిచేసికొనుట కుఱూర్వమే స్వకార్యములను ప్రారంభించి స్థిరపఱచుకొని తర్వాత శత్రుకర్మలవిషయమై విక్రమింపవలెను.

గతుడై నవాడగుటచే నుపధేయుడు.

ఉభయలయొక్క గుణములను గమనింపక స్వదోషముచేత వారినివిడిచి తిరిగివచ్చువాడు అకారణగతాగతుడు చలబుద్ధి. అందుచే నసంధేయుడు.

స్వామియొక్క దోషముచేనాతనివిడిచి స్వదోషముచేతనేశత్రువునుండి ముక్తిపొందినవాడు కారణగతుడు సకారణగతుడు. అట్టివానినిగుఱించి యిట్లాలోచింపవలెను.

ఇతడు పరమప్రియుక్తుడు. నాదోషముచే నపకారముచే యాదలచినవాడు. పరునిసంహరించుచున్నానని ప్రశిఖాతభయముచే ముఱలనానద్దకు వచ్చినవాడు. నన్నుఁజంపదలచిన పరునిఁ బరిత్యజించి కౌర్యభయముచే నావద్దకువచ్చినవాడను మొదలగు విషయముల నాలోచించి కల్యాణబుద్ధియొనఁచోఁ బూజింపవలెను లేనిచో దూరముగఁ దొలఁగింపవలెను.

స్వదోషముచేఁడన్ను విడిచి పరదోషముచేముఱలఁడన్నుఁ జేరినవాడ కారణగతుడు కారణగతుడు. అట్టివానివిషయమై నాలోపములను పూరింపఁగలడు; కావున వీఁడునావద్దనుండుట లాభకరము. ఇతనిజనము నాశత్రువులనిప్రపడక నామిత్రులతోఁగలిసి నాశత్రువుచే విగ్రహింపఁబడినవారు. లుభకూరుడును శత్రుసంహితుడునునగు నాశత్రువునుండి వచ్చినవాడని యాలోచించి బుద్ధ్యనుగుణముగ నతనినాదరింపవలెను.

కృతప్రణాళిఁగల శక్తిహీనుడు విద్యయేజీవనముగఁగలవాఁడు సురాశాపరుఁడు దేశలోలుఁడు విశ్వాసములేనివాఁడు—ఇట్టివాఁడు పరిత్యజింపఁదగినవాడని యాచార్యులు. : ది భయము అధర్మము అసహనము. ఇహోపకారియొక్కఁడే త్యాజ్యుడు; పరాపకారి సంధేయుడు. ఉభయాపకారిసంధేహింపఁదగినవాడనికాటిల్లుడు.

అసంధేయునితో సంధిచేసికొనవలసినవచ్చినపుడుసంధిచేసికొని ప్రధానముచే నమయానుకునిపెట్టి ప్రతివిధానము చేసికొనవలెను.

అవశ్యకతకీయముగను అరిపక్షముని నాయుక్షయమువలన
గుప్తముగను వ్యవహితముగను సోపకారముగను నుంపవలెను, లేక
వానిభతకపై విక్రమింపజేయవలెను, లేక అమితాత్మపులలో సి
ద్ధునిగను దండచారిగను నియోగింపవలెను, లేక ప్రత్యంతదేశము
లకుఁ బంపవలెను. లేక వ్యామునిచ్చి శత్రుదేశమునకంపి పరసంధే
యకారణముచే దూష్యునిగ నిజాయంపవలెను. ఆయతికొఱకు వా
నిజంపవలసి వచ్చినపుడు గతాగతమునకనిపెట్టి రహస్యముగవానిఁ
జంపవలెను. శత్రువుదగ్గఱనుండి వచ్చినదుష్టుడు సర్వముతోఁగలిసి
యందువానితో సమానుడై తప్పకదూషితుఁ (దూష్యు) డగును.
ష్టక్షబీజమును భక్షించినకపోతము శాల్యలీన్మక్షమునకువలె నిత్యము
నుద్యేగజనకుఁడును భయావహుఁడు సగును.

నిర్దిష్టదేశకాలములందు భయంకరముగ శత్రువునాక్రమించి
వానికిఁ బ్రమాదవ్యసనములఁ గలిగించుట ప్రకాశయుద్ధము. ఒక
వైపుత్యాగము మఱియొకవైపు ఘాతము కూటయుద్ధ లక్షణము.
యోగభూమాపహారార్థమైనది తూష్ణీం యుద్ధము.

ఇది పాద్యమునకు సంహితప్రయాణము పరిపణితాపరిపణితాపస్యకమలన

అవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి నూటనాలుగవ యధ్యాయము.

118 ప్రకరణము.

— ద్వైధీభావకములగు సంధివిక్రమములు. —

విజిగ్మువేదికముగ ద్వితియప్రకృతిని వశముచేసికొనవలెను.
సామంతునితోఁగలిసి శత్రుసామంతునిపైకిఁ బోవలెను. లేక నాశ
త్రువు నన్ను వెంటనంటడు. యాలెవ్వుననుసరింపడు. అట్లనుసరిం
చినచో నాశకాయము కలుగునుగదా? (నామిత్రుఁడు) వీవధాసా
తములఁ బ్రవర్తించువలెయును, నాకుబాధ కలిగినపుడు నాశత్రువు

లను మర్చింపఁగలఁడు. యాతవ్రునికి సప్తముగాని, నాఁడునాతోసంధిచేసికొనుబుద్ధినికాని సామంతులలో నొకనినుండికోరి వానితోఁగలిసి మఱియొక సామంతుఁడగుటకి వెళ్ళవలెను. ఇట్లు జ్యాయునకధికాంశమును సమునకు సమాంశమును హీనునకు హీనాంశమునిచ్చి సంధిచేసికొనుట సమసంధి. ఇందుకు విరుద్ధముగునట్టిది విషమసంధి, పైరెండిటికంటె నధికలాభముకలది అతిసంధి.

వ్యవసనియు నపాయసక్తుఁడును నప్తపడినవాఁడునునగుజ్యాయునికి బలసమములగు లాభమునిచ్చెదనని హీనుఁడతనితో సంధినికోరవచ్చును. కోరఁబడినవాఁడై హీనునకపకారముచేయ నవర్థుఁడయినచో వానితో విక్రమింపవలెను, లేనిచో సంధిచేసికొనవలెను.

ఇట్లేహీనుఁడు స్వశక్తిప్రతిపాపపూరణార్థమును మూలవాఙ్మిత్రతార్థార్థమును బలముకంటెనెక్కువగు లాభమునిచ్చెదనని చెప్పి జ్యాయునితో సంధినికోరును. అట్లుకోరఁబడినవాఁడై హీనుఁడుకల్యాణబుద్ధిగలవాఁడయినచో వానిననుగ్రహింపవచ్చును లేనిచో విక్రమింపవలెను.

జాతవ్యవసనియును ప్రకృతిలోపము గలవాఁడునునగుజ్యాయుని. దుర్గమిత్రసహాయము గలిగినట్టియు అల్పయానముచేయఁదలఁచినట్టియు యుద్ధమావశ్యకముగాక శత్రువును జయింపఁగలిగినట్టియు హీనుఁడు హీనలాభమిచ్చెదనని సంధినికోరవలెను. అట్లుకోరినపుడు హీనునికపకారముచేయ నవర్థుఁడయినచో విక్రమింపవలెను, లేనిచో సంధిచేసికొనవలెను.

రంధ్రవ్యవసములు లేనట్టి జాతియుఁడుగూడ దురారబ్ధకర్మలు గల శత్రువునకు క్షయవ్యయములఁ గలిగింపఁదలఁచినప్పుడును దూష్టసైన్యమును పరదేశమునకుఁ బంపఁదలఁచినపుడును లేక దానినిశత్రుస్వాధీనము చేయఁదలఁచినపుడును సంధియే ప్రధానమనితలఁచి బుద్ధిమంతుఁడై హీనలాభమునుకూడఁ గోరవచ్చును. అట్లుకోరిహీనుఁడు మంచిఘాటయినచో వానితోవేరీభవింపవలెను, లేనిపక్షమున

వానిచే విక్రమింపవలెను.

సముద్రు సమునిమోసపెట్టవలసి వచ్చినపుడును అనుగ్రహింపవలసివచ్చినపుడును ఈక్రిందివిధముగ నాచరి పవలెను.

సముద్రు స్వమిత్రా పులరక్షణమునకును దేశిక మూలపాక్షికరక్షణమునకును శత్రుసైన్యముఁ ఛేదించెదగిన సమునిసైన్యమును, సమలాభమిచ్చెదనని కోరవలెను. కోరఁబడినవాడై (కోరినవాడు) కల్యాణబుద్ధియైనచో వానిననుగ్రహింపవలెను, కానిచో విక్రమింపవలెను.

అన్యునిసహాయముపొంద నవకాశముగలవాఁడు జాళవ్యసన ప్రకృతిరంధ్రుఁడును అనేకులతో విరోధించినవాఁడునునగుమతియొకసమునితో హీనలాభమిచ్చెదనని సంధినికోరును. అప్పుడతఁడు (కోరఁబడినవాడు) కోరినవాని కవకారముచేయ సమర్థుడయినచో విక్రమింపవలెను, లేనిచో సంధిచేసికొనవలెను.

సామంతుల కధీనమగుకార్యములు గలవాఁడగుటచే సైన్యమును సిద్ధపఱచుకొనుటకుఁబూర్వము బలాధికమగులాభము నిచ్చెదనని సమునితో సంధినికోరును. అతఁడు కల్యాణబుద్ధియైనచో వానిననుగ్రహింపవలెను, లేనిచో విక్రమింపవలెను.

వ్యసనములను ప్రకృతిలోపములను గలవానిని స్వాధీనము చేసికొనఁ దలచినట్టియు వానిచే నారంభింపఁబడి నులభసిద్ధమగు వానికర్మను చెఱువఁదలచినట్టియు వాసస్సంధిలహండుఁగాని వాఁడు యాత్రచేయునపుడుగాని వానినికొట్టఁదలచినట్టియుఁబ్రభువు, యాతవ్యులగు జ్యాయోహీనసములనుండి యెక్కువలాభము పొందుచున్నను వారిని సైన్యముకొఱకై యాదించును. యాచింపఁబడినవాఁడు స్వబలమును రక్షించుకొనవలసి వచ్చినపుడును దుర్ధృషమగు నన్యదుర్గాసారాటపులఁ బరసైన్యముచే మర్దింపఁదలచినపుడును మిక్కిలిదూరములగు దేశకాలములందుఁ బరదండమునకు త్తయవ్యయములఁగలిగింపఁదలచినపుడును పరదండముచే నృద్ధి నొంది వానిచే

చేసింపఁదలచినపుడును లేకదానిని స్వీకరింపఁదలచి పుడును యాచించినదాని నియ్యనచున్ను.

జ్యాయునిగాని హీనునిగాని యాతవ్యాపదేశముచే వశపజుచుకొనుటకును శత్రునిఁజంపిన యనంతరము తనకునహాయముచేసినవానిఁజంపుటకును చెచ్చినదానిని తిరిగిపుచ్చుకొనుటకును తలఁచినపుడు విశిష్టలాభమునిచ్చి సంధినికోరవచ్చును. కోరినవాని కపకారము చేయనచుఁడగునచో విక్రమింపవలెను, లేనిచో సంధిచేసికొనవలెను. మఱియు యాతవ్యునితోఁగలియవచ్చును, లేక తనదూష్యామితాబిప్రస్థములను తనుఁగోరినవాని కియ్యనచున్ను.

జాతవ్యసరఁధుఁడగు జ్యాయుఁడునహితము సమలాభమిచ్చెదనని హీనునితో సంధిని కోరవచ్చును. కోరినవానికపకారముచేయ సమర్థుఁడగునచో విక్రమింపవలెను, లేనిచో సంధిచేసికొనవలెను, లేక హీనలాభమిచ్చెదనని హీనునిసహాయము గోరును. అప్పుడుగూడ నిశ్చేయవలెను.

సంధిగోరువాఁడును కోరఁబడువాఁడును కారణమునుతోలుకనాలోచించి శ్రేయస్కరమార్గమునుపట్టి వెళ్ళవలెను.

ఇదివిశ్లేషణమందు సంహితపరీయాణికము, ద్వైధిభావికమాలగు సంధినిక్రిమమునఁజేడవ యధ్యాయము.

అదిసంది నుటయిదవ యధ్యాయము.

114-15 ప్రకరణములు.

యతఃకృత్తి, అనుగ్రాహ్యమితనికేషములు.

సామవాయికులుకొందఱు యాతవ్యునిపై దాడిచెచ్చినపుడతఁడు వారునిఁజయించుకొనిన సంధినియమముల ప్రకారము తానేనడుచుకొనఁదలచికాని వారిసంధిని చెడఁగొట్టఁదలచికాని లాభద్వైగుణ్యమునిచ్చెదనని వారిలోనొకనికేజెప్పి యానమువలనఁ గలుగు

క్షయవ్యయప్రమానప్రత్యవాయ పరపకారశరీరవాసలను వానికి పరిణామి దానికతడంగీకరించినచో నాతనికి నిరీతత్వవ్యమియ్యవలెను; లేక శత్రువులతో వానికి వైరముగల్గించి తరువాతనానిని యమును రద్దుపఱచుకొనవలెను.

దురారభ్యర్థలనొనర్చు సామవాయకనికి ముఖ్యతక్షయవ్యయములఁ గలిగించుటకును వానిచేనారంభించఁబడిన యాత్రాను దెలుచుటకును, వాఁడున్నచోటునఁగాని యాత్రానుభవమునఁగాని వానిని కొట్టుటకును యాత్రవ్యవస్థతోఁగూడి వానిచద్దమండి నుతితలాభము సంపాదించుటకును కోరునపుడును తానుప్రత్యలోపముగలవాఁడైనపుడును సామవాయకునియందు విశ్వాసములేవపుడును యాత్రవ్యవస్థనుండి స్వల్పలాభముమాత్రమే కోరవచ్చును.

ముందుముందధికమగు మిత్రోపకార శత్రుభూతప్రీత్యాదు బంధములు కలుగుననియుఁ బ్రత్యుపకారము చేయించుకొనఁట కవకాశముండుననియుఁ దోచినపుడు ప్రస్తుతమధికలాభచూచుత్యజించి ముందుముందువచ్చు స్వల్పలాభమునే కోరవలెను.

దూష్యామిత్రులవలనఁగాని మూలహానికగు ధ్యాయునివలనఁగాని విగ్రహింపఁబడినవానిని గక్షింపఁదలచినపుడును, అట్టిప్రత్యుపకారమును చేయింపఁదలచినపుడును సంబంధమును కోరినవాఁడై ప్రస్తుతలాభమునుకాని ముందుముందు లాభమునుకాని యపేక్షింపరాదు.

పరపశ్రమికర్మనమును మిత్రామిత్రసంధివిశ్లేషణమును చేయఁదలచినపుడుగాని పరాభియోగశంకకలిగినపుడుగాని తానొకనితోఁ జేసికొనినసంధి సతికీమింపఁగోరువాఁడప్రాప్తమగు నధికలాభము నపేక్షింపవలెను. అట్లుకోరినవానినుండి తదితరులు ప్రస్తుతమును ముందుముందును జరుగవలసిన ఫలముములగుత్తించిననియము కదానినడుగవలెను. వెనుకటి విషయములందుఁగూడ నిట్లేయవలయును.

తమతమమిత్రుల ననుగ్రహించు నరివిజిగీషులకు శక్యకల్యాణ వ్యారంభులును స్థిరకర్మము ననురక్తప్రకృతులునగు వైమిత్రులు బట్టి భేదముకలుగుచున్నది.

వీరిలో శక్యారంభి చేయఁగలపరిచయాత్రమే ప్రారంభించును కల్యాణంభి నిర్దుష్టకార్యము నారంభించును, భవ్యారంభి ఫలనత్తర మగు కార్యము నారంభించును స్థిరకర్మము పూనిన కార్యమును పూర్తిచేయక మరలఁడు; అనురక్తప్రకృతినహాయుడగుటచే నల్పానుగ్రహమువలనఁ గార్యముసాధించును. వీరుకృతార్థులైనపుడు సుఖముగఁగిడును నుపకారముచేయఁగలరు. కావునఁ దద్విరుద్ధుల ననుగ్రహింపరాదు.

అరివిజిగీషులిరువురకు నొక్కఁడైమిత్రుఁడైనపుడు వీరిరువురిలో నెవరియంతరికధికమగు మైత్రిగలదో యతఁడతనిననుగ్రహించి లాభమునుపొందును. లోకములో నాత్మవృద్ధిబొందుటమిత్రుని మూలముననేగదా ! అట్లనుగ్రహింపఁబడనివాఁడు త్షయవ్యయప్రవాసపరోపకారములఁబొంది కృతార్థుడగు శత్రువునకు మఱింతవిరోధియగును.

మధ్యముననుగ్రహింపనలసివచ్చినపుడు మిత్రుఁడును మిత్రీ తరుఁగునునగు మధ్యముననుగ్రహించి శత్రువును మోసపెట్టవలెను మిత్రునివలననేగదా యాత్మవృద్ధిమగుట. ఇతరుడన్ననో త్షయవ్యయప్రవాసపరోపకారములఁ బొందును. అనుగ్రహితుడగు మధ్యముఁడు విగుణుడయినచో శత్రువునకధికలాభము కలుగును. అట్టిమధ్యము ననుగ్రహించినవాఁడు కృతప్రయానుడయినను తనకార్యమును చక్కఁజెట్టుకొనలేకపోవుటయేగాక ఏకార్థోపగతమగు నష్టమును పొందును.

ఉదాసీనుననుగ్రహించుటలోఁగూడ నిష్లేయని తెలిసికొనునది

మధ్యమోదాసీనులకు సైన్యసహాయము చేయవలసివచ్చినపుడు శూరులు కృతాస్త్రులు దుఃఖసహులు అనుకులునగు సైన్య

మునిచ్చువాఁడు మోసపోవును. తద్విరుద్ధసేననిచ్చువాఁడు మోసపెట్టుటకు శక్తుఁడగును.

ఎవనిపైన్యము తనవలనఁబ్రతిహాశముగఁగనో, ఎవనివలన స్వకార్యము స్వాధ్యములు సాధింపఁబడునో వానికి నలభ్యదేశకాలమును మాంబభృత శ్రేణిమిత్రాబిబీ బలములలో నొకటగు పైన్యమునుకాని వ్యవహిత దేశకాలములుగల యమిత్రాబిబీ బలమునుకాని యియ్యవలెను.

కృతార్థుఁడయిన నామిత్రుఁడు నాపైన్యమును గ్రహింపఁజూచు; అట్లుతీసికొన దాని నమిత్రులవ్యభూమ్యకాలములందుంచి తుదకఫలముగఁజేయునని తోచినపుడు దండవ్యాసంగమును మిషపెట్టి మఱియొకవిధముగ మిత్రునినుగ్రహింపవలెను. అవశ్యముగ పైన్యమునిచ్చి యనుగ్రహింపఁదగినవాఁడగునచో, దత్కాలసహమగు పైన్యమునిచ్చి యుద్ధసమాప్తిపర్యంతము దానినచటనుంచి దానిచే యుద్ధముచేయించి దానినివ్యసనములనుంశిరక్షింపవలెను. కార్యము ముగిసినపిమ్మట సావదేశముగ మఱలఁదనపైన్యమును తీసికొనవలెను లేక దూష్యామిత్రాబిబీపైన్యమును వీనికిచ్చికాని యాతవ్యునితో సంధిచేసికొనికాని మిత్రుని మోసపెట్టవలెను.

సమహీనవిశిష్టులగువారికి సమలాభము గలుగుటయే సంధి. విషమలాభముగలుగుటయే వికృతము. సంధిప్రకమములనెవియే.

ఇదిపాశ్చాత్యులను యాతవ్యశృతి అనుగ్రహమిత్రునిచేపములకు

యెనివిదియధ్యాయము

అదిసంధి నూటయాజుని యధ్యాయము.

116 పోకిరీము.

—మిత్రసంధి, హిరణ్యసంధి—

సంహితయోగము వలనఁగలుగు మిత్రహిరణ్యభూ లాభములతో

నుత్తరోత్తరముగనివి శ్రేయస్కరములు. భూలాభమువలన మిత్ర హిరణ్యములను సంపాదించవచ్చును. మిత్రహిరణ్యలాభములనుండి సిద్ధించులాభము తక్కినవానిని సాధింపఁగలదు.

నీకును నాకును మిత్రుఁడలభింపఁగలఁడనువిధముగఁ జేసికొనునది సమసంధి. సంహితయానములో నొకనకిమిత్రుఁడను మఱి యొకని కమిత్రుఁడును లభించినచోనది విషమసంధి. వారిద్దఱిలో నొకనికంటె మఱియొకని కెక్కువలాభముకలుగుట అతిసంధి.

సమసంధిలో సంపన్నమిత్రునిఁ బొందువాఁడును, కష్టములో నున్నమిత్రునికి సహాయముచేయువాఁడును విక్కిలి లాభమొందును. ఆహస్యహాయము సౌహృదస్థిరత్వమును పుట్టించునుకదా?

అపదలోనున్న మిత్రులలో నిత్యుఁడు నవశ్యుఁడగువానికా? లేక అనిత్యుఁడు వశ్యుఁడగువానికా? సహాయముచేయుట అవశ్యుఁడయినను నిత్యునికేజేయుటయే శ్రేయము. అట్టివాని కుపకారము చేయకున్నను నపకారముచేయఁడని గూఁచార్థము. అట్లుకాదు, అనిత్యుఁడయినను వశ్యుఁడగువానికి జేయుటయే శ్రేయము. ఉపకారమే మిత్రులక్షణము. ఎంతకాలము సహాయము చేయుచుండునో అంతకాలమతఁడు మిత్రుఁడుగనుండునని కొటిల్చుడు.

వశ్యులగు నిద్దఱిలో మహాభోగుఁడగు ననిత్యునా? లేక అల్పభోగుఁడగు నిత్యునాసంగ్రహించుట? మహాభోగుఁడగుననిత్యునిసంగ్రహించుటయే శ్రేయము మహాభోగుఁడగువాఁడనిత్యుఁడైనను స్వల్పకాలముననే గొప్పకుపకారముచేయుచు గొప్పయస్థానములఁ బ్రతీకరించునని యాచార్థము. అట్లుకాదు, అల్పభోగుఁడయినను నిత్యుఁడే శ్రేయస్కరుఁడు. అనిత్యుఁడగుమహాభోగి యుపకారముచేయి నలసివచ్చునని మైత్రినుండి తొలఁగును, లేక యుపకారముచేసినను ప్రత్యుపకారము గోరుచుండును. నిత్యుఁడగు నల్పభోగియన్ననో విషవక కొంచెముకొంచె ముపకరించుచుఁ గాలక్రిమమున గొప్పయుపకారము చేయఁగలుగునని కొటిల్చుడు.

గురువ్రాయత్న సిద్ధుడగు గొప్పమిత్రుడే ? లేక అల్పవ్రాయత్న సిద్ధుడగు నల్పుడే సంపాదనీయుడు ? మహామిత్రుడగువాడు గురువ్రాయత్న సిద్ధుడయినను ప్రకాశకరుడగుటచే నతఁడు సిద్ధించినక్షణముననే కార్యముకూడ నాధ్యమగును, కావున నట్టివాడే శ్రేయస్కురుడని యాచార్యులు. అట్లుకాదు, సులభసిద్ధుడగువాడల్పుడగునను కార్యకాలాతిచాలము గలిగింపక చర్యలుడగుటవలన యధేష్టభోగ్యుడగును. అధిక్షుడగు నితరుడట్టివాఁడెకాఁజాలడు. కనకలఘుసమృద్ధితుడగునల్పుడే శ్రేష్ఠుడనికాటిల్లుడు.

విశ్వీప్తసైన్యముగలవాడే ? అవశ్యసైన్యముగలవాడే సంపాదనీయుడు ? వశ్యమైనదిగుసైన్యమువిశ్వీప్తమైనను ప్రతినంహరణచుటకు శక్యమైనదిగావున విశ్వీప్తసైన్యముగలవాడే మంచివాడని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. అవశ్యమైనను సామాదులచే వశపడునుకావున నవశ్యసైన్యమే మంచిది. విశ్వీప్తమగునది కార్యవ్యానక్తమై ప్రతినంహరింప శక్యముకాదని కాటిల్లుడు.

పురుషభోగియగుమిత్రుడే లేక హిరణ్యభోగియగుమిత్రుడే లెస్స ? పురుషభోగియగువాడే శ్రేయస్కురుడు. అట్టివాడు ప్రకాశకరుడై పూనినకార్యమునుసాధింపఁగలఁడని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. హిరణ్యభోగియగు మిత్రుడేలెస్స. ఏలనఁగాఁ దఱచుగ హిరణ్యమేయవసరిమై యుండునుకాని సైన్యమెప్పుడో యొకప్పుడుమాత్రము కావలసియుండును. మఱియు హిరణ్యమూలమున సైన్యమేగాక యితరకామములుకూడ లభించునని కాటిల్లుడు.

హిరణ్యభోగియా లేక భూమిభోగియాలెస్స ? హిరణ్యభోగి సర్వవ్యయప్రతీకార సమర్థుఁడగాన నతఁడేలెస్సయని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. మిత్ర హిరణ్యములు భూమిలాభమువలనఁ గలుగుచున్నవని యిదివఱకే చెప్పఁబడెను. కావున భూమిభోగియే లెస్సని కాటిల్లుడు.

పురుషభోగములో సమానులగు మిత్రులలోఁగూడ వికృష్ట

ము, శ్లేశనహత్వము, అనురాగము, సర్వబలలాభము లోనగువానిఁ బట్టి మిత్రీకులముగో భేదములుండును. (ఇట్లే) సమానులగు హిరణ్యభోగులలోఁ బ్రార్థితార్థత ప్రాభూత్యము అల్పప్రియాసము సాతత్యము లోనగువానిఁబట్టి భేదములేర్పడును. వీనినిగుఱించి యిట్లుచెప్పఁబడియున్నది:—

నిత్యత వశ్యత లఘూత్వానత వంశపరంసరాగతత్వము మాహత్వము అద్వైతము లోనగు నాటుగుణములు సంపన్నమిత్తుని లక్షణములు.

ధనసంబంధములేక కేవలప్రేమచేఁ బరస్పర మొకరి నొకరు రక్షించుకొనుచుఁ బూర్వోపచిత సంబంధమును మరువని మిత్రీకు నిత్యులు.

సర్వవిధములగ భోగ్యుడగువాఁడు ఏకతోభోగీయనియు ఉభయతోభోగీయనియు సర్వతోభోగీయనియు యూహించిధములుగ నుండును.

సహాయమును పొందునపుడు సహాయము నిచ్చునపుడు శత్రుహింసచేయుచునే జీవించుచు దుర్గాటవ్యపసారులఁ గలవాడవశ్యుడగు నిత్యమిత్రుడు.

ఇతరునివలన విగ్రహింపఁబడియు నల్పవ్యసనియయ్య నుపకారముకొఱకు సంధిచేసికొనువాడు ఎశ్యుడగు ననిత్యమిత్రీకు.

తుల్యప్రియోజనముగలట్టియు నుపకారియు నవికార్యము మిత్రీభావియునగు మిత్రీఁడవత్తునందుసహిత మద్వైధ్యుడగును.

(లేనయందు మాత్రీము) మిత్రీభావముగలవాడు ధ్రువమిత్రీకు, శత్రువునందుఁగూడ మైత్రిగలవాడు చలమిత్రీకు ఇద్దఱిలో నొక్కనివిషయములోఁగూడ నాదానీన్యమొందనివాడుభయభావి.

విజిగ్మశత్రునికు మిత్రీఁడుగాఁడును ఉభయపక్షముల నవలంబించిన వాడును ఉపకార నిష్ఠుడయినను శక్తుడయినను

అనుపకారియే.

పరస్మిన్ముని శత్రుఁగ్రీతుని శత్రుప్రాజ్యుని శత్రుఁబంధి ననుగ్రహించుమిత్రుఁడౌ శత్రుసాధారణుడు.

ప్రకృష్టుఁడను సంతుష్టుఁడును బలసంతుఁడను చగుమిత్రుఁడలనుఁడయినచో దాను వ్యసనాచమానితుఁడయిననునతఁడుదా నీనుఁడుగనే యుండును.

దౌర్బల్యమునలన నరివిజిగీషువుల నిరువురివృద్ధిని ననుసరించు చు సుభయులకు విద్విష్టుఁడుగానివాఁడుభయవాది.

కారణముంకియు లేకయు నాపదనొందుచుండునట్టియుఁ గా రణముంకియులేకయుఁ దన్నుఁబొందుచుండునట్టియు మిత్రునిపేక్షించినవాఁడు స్వనాశమెఱుంగుఁడు.

శీఘ్రకాలమునలభించు నల్పలాభమునుకోరవలెనా లేక చిర కాలమునకులభించు చుహాలాభమునుకోరవలెనా? దేశకాలకార్యా తిశాతముగాక అచిరకాలములో లభించునట్టిదే మంచిని యచా ర్యులు. అట్లుకాదు. ఎన్నటికిని నాశములేక బీజతుల్యమైనచో మ హాలాభమే శ్రేయస్కరము. తద్విపరీతమైనచో నల్పలాభమే మంచిని కొటిల్పుఁడు.

ప్రేరేతిగ స్థిరీలాభమందును లాభాంశమందును గుణోపయ మునుకనిపెట్టి స్వాత్మసిద్ధిపరుడై సానువాయగులతోఁగలిపి యానము చేయవలెను

ఇది మోక్షసూక్తమందు మిత్రసోపాన్య భూమికాన్వయగులతో

మిత్రసోపాన్య సోపాన్యసంభులము

అనున యర్థాదుము.

అపి నుంకి మాటవాల్చినచో యర్థాదుము.

116 ప్రకరణము

— భూమిసంధి —

నీవును నేనుచుకలిసి భూమినిసంపాదించుమని చేసికొనుసంధి భూమిసంధి.

సంధిచేసికొనునట్టివారిలో నెవఁడు ఫలసంపన్నుడు భూమిని పొందునో వాఁడెత్తునుకంటె నెక్కువలాభమును పొందినవాఁడగును భూలాభముసహజమైనను బలవంతుఁడోడించి భూమిని సంపాదించిన వాఁడధికుఁడగును; ఏలనఁగనతఁడు భూలాభమునేగాక శత్రుక్రమముగావించి స్వప్రతిపాధిక్యమునుకూడఁ బొందుచున్నాఁడు. దుర్బలునినుండి భూలాభముందుటకూడ మంచిదేగాని యదికూడ దుర్బలులమై యుండుటకూడ దానిసమీపమందలి సామంతుఁ డమిత్రభావముందును.

యాతప్యలగు శత్రుప్రలు సమానబలులయినను వారిలోఽపి తశత్రునిఁ బెల్లగించి వానిభూమిని వశపఱచుకొనువాఁడధికుఁడగును. ఏలనఁగా దుర్గావాప్తి స్వభూమిరక్షణమునేగాక అమిత్రాఘ్రివికప్రతిషేధమునుకూడఁ జేయుచుకదా ?

చలామిత్రునినుండి భూమిలాభమును పొందినపుడది దుర్బల సామంతమైనచో శత్రునిఁగి పియోగజ్ఞేయములఁగలిగించును. అట్లు కానిచోఁ గోశదఃశానచ్ఛేదమై నీచభూమిపాఠియగును.

సంపన్నమై నిత్యామిత్రుఁడుగల భూమియూ ? లేక మండగుణమై యనిత్యామిత్రుఁడుగల భూమియూమంచిది ? సంపన్నమగునదియే మంచిది. సంపన్నమగునది కోశదండములనిచ్చును. వానిమూలమున శత్రుప్రతిఘాతమగునని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. నిత్యామిత్రమగుభూమివలన శత్రుప్రతిఘాతమగుదురు. ఉపకారముచేసినను నపకారముచేసినను నిత్యశత్రువు శత్రుభావమును విడువఁడు. అనిత్యశత్రువట్లుగాక ఉపకారముచేయుటచేతను నపకారముచేయుకపోవుటచేతను కమించి యూరకుండును. పెక్కుదుర్గములు చోరగణ

మీరు మైచ్చాటవిక జనములతోఁగూఁగిన ప్రత్యంతజేశముగలదియే నిత్యాన్నిత్రభూమి. అట్లుగానిదనిత్యాన్నిత్రభూమియని కొటిల్వఁడు.

సమీపమందుండు నల్పభూమియూ? దూరమందుండు కధిక భూమియూ మంచిది? సమీపమందుండు నల్పభూమియే మంచిది. దానిని సంపాదించుటయుఁ బాలించుటయు రక్షించుటయు సులభము. స్వపహితభూమి యట్టిది కాదు.

స్వపహితావ్యసహిత భూములలో దండధారణభూమియూ? ఆత్మధారణభూమియూ మంచిది? ఆత్మధారణమగునదియే శ్రేయస్కరము. అట్టిదానిని దానినుండివచ్చిన కోశదండములచే రక్షించనగును. దండస్థానమగు దండధారణభూమి యట్టిది కాదు.

బాలిశునినుండియూ శ్రాజ్ఞునినుండియూ భూలాభము మంచిది? బాలిశునినుండి వచ్చినభూమియే మంచిది. దానినిసంపాదించుటయుఁ బాలించుటయు సులభము; అది శత్రువలనఁ దిసికొనుటకదు. శ్రాజ్ఞునినుండి లభించుది తదనుగతయగుటచే నిట్టిది కాదు.

వీరసీయోచ్ఛేదనీయులగు శత్రుప్రలలో నుచ్చేదనీయులనుండి లభించిన భూమి మంచిది. ఉచ్చేదనీయుఁ దనకాశ్రయఁడును దుర్బలాశ్రయఁడును నగుటచే నభియోగ కాలమునఁ గోశదండముల సంగ్రహించుకొని తొలఁగిపోవును; ప్రకృతులుమాత్రం చానిద్యజింతులు. మగమిత్రప్రతిస్తబ్ధుడగుటచే వీరసీయఁడట్లు సులభసాధ్యుఁడుకాఁడు.

దుర్గప్రతిస్తబ్ధులగు స్థలనదీదుర్గీయులలో స్థలదుర్గీ కునినుండి భూమినిసంపాదించుట మంచిది. స్థలదుర్గము సులభముగ నరికట్టుటకును నాశముచేయుటకును నాకాశ్రమించుటకును వీలై శత్రుప్రతోఁగూడ లభించును. నదీదుర్గమునో శత్రుప్రసక్తులయు నుదకమును జేవనాధారమును నిచ్చుచు విడిగీషునకు ద్విగుణక్షేతకరమై యుం

సదీపర్వతదుగ్ధీయ శత్రువులలో నదీదుగ్ధీయునుండి భూమిలా భముశ్రేయస్కరము. ఏనుఁగులు స్తంభములు నేతుబంధములు నా వలు మొదలగువానిచే నదీదుగ్ధమును సాధింపవచ్చును. మఱియు నదియెల్లప్పుడు లోతుగనుండదు; దానిలోనియుదకమును మఱివిప వచ్చును. పర్వతదుగ్ధమన్ననో స్వాక్షగలిగినరవరోధమై ఆరోహిం పశక్యముగాక ఒకవైపు భగ్నమైనను సంతయుఁగొట్టఁబడక శత్రువులు శిలావృక్షములు త్రోయుటకవకాశము కలిగించును.

నిమ్నస్థలయోధులలో నిమ్నయోధులనుండి లభించినభూమి మంచిది. నిమ్నయోధులు పరుద్ధదేశకాలు లగుదురు. స్థలయోధులు సర్వదేశకాలములందు యుద్ధముచేయుఁ గలిగియుందురు.

ఖనకాకాశయోధులలో ఖనకులనుండిభూమిలాభముమంచిది. ఖనకులు ఖాతశస్త్రములురెండిటితోడ యుద్ధముచేయుదురు. ఆకాశయోధులు శస్త్రముచేతమాత్రము యుద్ధముచేయుదురు.

అర్థశాస్త్రవేత్తయై ప్రజెప్పినవారినుండి భూమినివశముచేసికొనినవాఁడు సంహితులకంటెను శత్రులకంటెను నాధిక్యముపొందును.

ఇది సామ్రాజ్యమందు మిత్రహింసా భూమినిర్మనంధులలో

భూమిపాధియను

పదియవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటయెనిమిదవ యధ్యాయము.

116 ప్రకరణము.

అనవశితసంధి

నీవును నేనును కలిసి శూన్యస్థలము నాక్రమింతమని చేసికొనునంధి అనవశితసంధి. అట్లుచేసికొనినవా రిరువురిలో నొకఁడుపక్షితో ఘోరై సారవత్తమగు భూమినాక్రమించునో వాడధికుఁడగును.

అట్టిభూస్వామ్యభూములలో స్థలమా ఔదకమా శ్రేష్ఠము? గొప్పబయలు ప్రదేశముకంటె నల్పముగు నౌదకప్రదేశము శ్రేయస్కరము. ఏలనఁగా నది ఫలసాతత్వము గలిగియుండును. స్థలప్రదేశములలోఁగూడ నధికముగు పూర్వాపరస్వముల ఫలించునదియు నల్పపక్షముచేతనే ఫలించునదియు నల్పప్రయత్నమువలననే ఫలమునిచ్చునదియు శ్రేయస్కరము. ఔదక భూములలో నధాన్యవాపములకంటె ధాన్యవాపములు మంచివి. వానిలో ధాన్యములుఫలించు స్వల్పభూమికంటె ధాన్యేకరములు ఫలించు మహాభూమియే శ్రేయస్కరము. ఎక్కువవైశాల్యముగల భూమియుండినచో స్థాల్వానూ పౌష్కధుః ఫలించఁజేయుట కనకాశముండుటయేగాక దుర్గాదికర్మలనుకూడ నధికముగఁ జేయింపవచ్చును. భూమి గుణములు కృత్రిమములు (మనుష్యప్రయత్నసిద్ధములు) కదా?

ఖనిభోగ ధాన్యభోగ భూములలో ఖనిభోగము కోశకరమగును. ధాన్యభోగము కోశకరమేగాక కోష్ఠాగారకరముగూడ నగును. ఇదిగాక దుర్గాదికర్మలు ధాన్యమూలములు. అయినప్పటికిని గొప్ప ప్రదేశములను సంపాదించుటకు హేతువగుఖనిభోగమే శ్రేయస్కరము.

ద్రవ్యవన హస్తీవనములలో ద్రవ్యవనము సర్వకర్మసాధకమును, ప్రజాభూతనిధానక్షమమును నగును. హస్తీవనమట్టిది కాదని యాచార్యులు, అట్లుకాదు. ద్రవ్యవనముల నెన్నిటినియిన నెక్కడనయిన నాటింపవచ్చునుకాని హస్తీవనమునట్లు చేయుటకవీలులేదు. మఱియు శత్రుసైన్యవధ హస్తీప్రధానమై యున్నదని కొటిల్వఁడు.

వారిపక్ష స్థలపక్ష భూములలో వారిపక్షమనిత్యమగుటచేత స్థలపక్షము నిత్యమగుటచేతను స్థలపక్షభూమియే మంచిది.

భిన్నమనుష్యమగుభూమియూ లేక శ్రేణిమనుష్యమగు భూమియూ మంచిది? భిన్నమనుష్యమే శ్రేయస్కరము. భిన్నమనుష్యులు రాజనకు భోగ్యులుగ నుండురు; శత్రువుల యుపహాసమును

సహింపకు. శ్రేణీమనుష్యులిట్లుగాక అనావత్సహులై కోపమువచ్చి నపుడు మహాదోషము చేయుచుందురు.

చాతుర్వర్ణ్యాభిసవేశమగు భూములలో సర్వభోగసహత్వము బాహుళ్యము భువివత్సము గలిగియుండునదిగావున సావరినణావ్రా యమగునదియే శ్రేయస్కరము.

కర్షణవతియగు భూమికంటె గృహ్యయగుభూమి శ్రేయస్కరము. ఏలనగా నిదియన్యములగు నారంభములకుఁగూడఁ బ్రయోజనకారియగును. గోరక్షవతియుఁ బూనిచయములను కలిగినట్టియు బుంజములనిచ్చుటకు శక్తిగలిగినట్టియు వతఁ కులుగలభూమి మజింతి శ్రేయస్కరము.

దుర్గాధారమగుభూమియా పురుషాధారమగుభూమియా నుంచిది ? పురుషాధారమగునదియే శ్రేయస్కరము. రాజ్యము పురుషములముగవా ? పురుషహీనయగునది సంశ్యయగు పశువునలె నేమిచ్చును?

మహాక్షయవ్యయములఁ బొందించి వానినుండి భూమినిమరల సంపాదించఁదలచినపు డాభూమిని మొదటనే దుర్బలుఁడు అరాజబీజి నిరుత్సాహుఁడు అపక్షుఁడు సన్యాసవృత్తి వ్యసని దైవప్రమాణుఁడు యత్కించిత్కరుఁడు నగువానినిఁజూచి వానికి విక్రయింపవలెను. మహాక్షయవ్యయములుగల భూమియందు దుర్బలుఁడగు నరాజబీజి కొంతకాలముండియు సంబంధులగు ప్రకృతులతోఁగూడ క్షయవ్యయములఁబొంది నశించును. అరాజబీజి బలవంతుఁడయినను క్షయభయముచే నసంగంధులగు ప్రకృతులచే వికవఁబడును. సైన్యసమేతుఁడయినను నిరుత్సాహుఁడగువాఁడు సైన్యమునుబాగుగ నుపయోగింపక దానికి క్షయవ్యయములఁ గలిగించును. అపక్షుఁడు కోశవంతుఁడయినను క్షయవ్యయానుగ్రహహీనుఁడగుటచే దేనిని సంపాదించలేడు. నివిష్టుఁడయినవాఁడు సహితమన్యాయవృత్తియైరచో వానిని సులభముగఁ దొలగింపవచ్చును. అనివిష్టునిమాట చెప్పనే?

కర్మసంధి. అట్లు చేసికొనినవారికపురిలో నెనఁడు దైవకృతమును నవిమహ్యమును నల్పవ్యయారంభమును నగు దుర్గమును నిర్మించుకొనునో నాడితరునికంటె నధికఁడగును. ఇట్టి స్థలనదీపర్వతద్గుణములలో నుత్తరోత్తరము శ్రేయస్కరము.

సేతుబంధములలో నాహార్యోదకముకంటె సోదకముగనడిమఁచిది. సోదకములలోఁగూడ నెక్కువభూమిని సాగుచేయుగలది శ్రేష్ఠము.

ద్రావ్యవనములలోఁగూడ గొప్పదియు సారవత్తరమగు నదియు నాటవికద్రావ్యముగలదియు నదీమాతృకయైనదియునగు ద్రావ్యవనమును విషయాంతమున నాటించువాఁడధికుఁడు. నదీమాతృకమగునది న్యాజీపమై యాపత్కాలమందుపయోగించును.

హస్తీమృగవనములలో మిక్కిలి శూరమృగములఁ గలిగినట్టియు, బొరుగున దుర్బలులఁగలిగినట్టియు వారికిఁ జొరశక్తియుగానట్టియు హస్తీవనమును విషయాంతమునఁ గలిగినట్టివాఁడధికుఁడు.

కుంకులనేకలుఁడునట్టి దేశముకంటె నస్పృసంఖ్యగల శూరులుండు దేశము శ్రేయస్కరము. శూరులేగదా యుద్ధముచేయువారు ! మఱియు నల్పసంఖ్యాకులగుశూరు లశూరులగువారి ననేకులను ఛేదించఁగలరు. ఛేదించఁబడినవీరు స్వపైన్యావఘాతులగుదురని యాచార్యులు. అట్లుకాదు; కుంకులయినను నధికసంఖ్య గలవారుండుటయేమేలు. వీరు వ్యూహాదులలోననేకములగు కర్మలుచేయుటయందుపయోగించుచు యుద్ధముచేయుచుండు తమవారికి సహాయులుకాగలరు. మఱియుశత్రులకు దుర్బులును భయంకరులునగుదురు. కుంకులకెట్లయిన శౌర్యము గలిగింపవచ్చునుగాని (అల్పసంఖ్యగల) శూరులకు బహుత్వమునంపాదించుట దుష్ఫలమని కాటిల్యుఁడు.

గనులలోఁ బ్రభూతపారమును మలభమార్గమును నల్పవ్యయారంభమును నగుభూమి ద్రావిణ్యమువాఁడధికుఁడగును. వీనిలో నల్పసంఖ్యాకములగు మహానారములూ బహుసంఖ్యాకములగు నల్ప

సారములా శ్రేష్ఠములు? వచ్చిరునిముక్తాప్రవాళ హేమరూప్యధాతువులు మిక్కిలి...లువగలవగుటచే నల్పసారములగు వస్తువులనేకములను సంపాదించగలవు. (కావున నల్పసంఖ్యాకములగు మహాసారములే శ్రేష్ఠములు.) అనియాచార్యులు. అట్లుకాదు. చిరకాలమున కయినను మహాసారిములలో, గొంచెముభాగమునయిన నెవ్వగుకొనగలిగియుండరు. అల్పసారముల నెల్లప్పుడనే...లు కొనుచుందురని కొటిల్కుడు.

వణిక్పథముల విషయమునఁగూడ నిట్లేయనియెఱుంగునది.

వారిపథస్థలపథములలో నల్పములగు వ్యయవ్యాయామములను ప్రభూత పణ్యోదయమును కల వారిపథమే శ్రేయస్కరమని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. వారిపథము సంరద్ధగతియు ససర్వకాలికము సధికభయహేతువు దుష్ప్రీతికారము నగుటచే నిట్టిబాధలులేని స్థలపథమే శ్రేయస్కరమని కొటిల్కుడు. వారిపథములగు కూల (సముద్రీతీర) సంయాన (సముద్రమధ్యమందలి) పథములలో కూలపథము ప్యాపట్టణభాహుశ్యముగలదగుటచే శ్రేయస్కరము. పెక్కుబాధలు లేకుండుచేతను సతతగమనానుకూల మగుటచేతను సదీపథముకూడ శ్రేష్ఠమే.

స్థలపథములలో సారవంతములగు హస్త్యశ్వగంధదంతాక్షివరూప్యసువర్ణపణ్యములు గలదియగు హైమవతము దక్షిణాపథము కంటె శ్రేయస్కరమని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. కంటెకాజనాశ్వపణ్యములుతప్ప దక్షిణశంఖవచ్చిమణి ముక్తాసువర్ణపణ్యములన్నియు సధికముగ దొరుకుటచే దక్షిణాపథమే ముచిదని కొటిల్కుడు. దక్షిణాపథమందుసహిత మెక్కువగనులును సారపణ్యములును, ప్రసిద్ధగతియు నల్పవ్యాయామముకల వణిక్పథము, ఫల్గుపణ్యములుగలిగి అనేక దేశములమీదుగ వెళ్లువణిక్పథము మంచివి.

దీనినివట్టి పూర్వపశ్చిమవణిక్పథముల విషయమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

పశిక్ష్పకములలోఁ జక్కరిసఖము విపులాంభముగలదగుటచేఁ బాదపకముకంటె శ్రేయస్కరము. దేశకాలవివక్షలేక ఉపయోగింపఁదగిన ఖరోష్ట్రసఖముగూడ మంచిదే. అంశపథవిషయమును దీనినిపట్టి యెఱుంగునది.

నేతకుఁ బశుకర్మోదయము తయము, తద్విపరీతమువృద్ధి. శత్రుఃశోఁ దుల్యమగుఫలముఁ బొందుట స్థానము. దీనిచంతయ విజిగ్ము వెఱుంగవలెను.

అల్పాయము సతివ్యయమునుగలదిక్షయము. తద్విపరీతము వృద్ధి. సమమైన నానువ్యయములుగలది స్థానము. స్వక్మలలో వీనిసన్నిటిఁ దెలిసికొనవలెను.

కాపుర దుర్గాదికర్మలందల్పవ్యయారంభమును మహోదయమునుకలిగిన కార్యములు చాగ్రంభించి విశిష్టుడగును. కర్మసంధులీరితిగనుండునని యెఱుంగునది.

ఇది పాశ్చణ్యమందు మిత్రహిరణ్యభూమికర్మసంధులలో కర్మసంధియను

పల్లడెండవయధ్యాయము.

అదినంది నూటపదియవ యధ్యాయము.

117 ప్రకరణము.

ప్రాప్తికామాచింత

అరివిజిగ్ములిద్దరు సరాభియోగులగు వారిశత్రువులకుఁ బాశ్చికాగ్రములగునపుడు శక్తిసంపన్నునకుఁ బాశ్చికాగ్రముడగువాడెక్కువలాభముఁ బొందును. ఏలనగా శక్తిసంపన్నుడగుటయు. శత్రువులు సాధించికాని పాశ్చికాగ్రముచివైపు చూడఁడు; హింశక్రియగు వాడట్లుకాదు.

సమానముగ శక్తిగలవారిలో విపులారంభుని పాక్షిని గ్రహించువాఁడెక్కువ లాభముపొందును. ఏలనఁగా విపులారంభుఁడు (ఎదుటనుండు) శత్రువునోడింపక పాక్షిగాఁగ్రహునిపై పు చూడఁడు. సక్తచక్రఁడగు సల్పారంభుఁడట్లుగాదు.

సమానారంభముగలవారిలో సర్వసందోహ ప్రయూతుఁడగు వానిపాక్షిని గ్రహించువాఁడెక్కువ లాభ మొందును. ఏలనఁగా సర్వసందోహప్రయూతుఁడు శూన్యమూలుఁడగుటచే జయింప సులభుఁడగును; ఏకదేశబలప్రయూతుఁడన్ననో పాక్షిప్రతివిధానము చేసికొనును. కావున సులభసాధ్యుఁడుకాఁజాలఁడు.

సమబలముగలవారిలో జలామిత్ర ప్రయూతునియొక్క పాక్షినిగ్రహించువాఁడెక్కువలాభ మొందును. ఏలనఁగా జలామిత్రప్రయూతుఁడు శత్రునిసుఖముగ వశపఱచుకొనినఁగాని పాక్షిగాఁగ్రహునిపైఁబడఁడు. స్థితామిత్రప్రయూతుఁడన్ననో దుర్గప్రతిహతుఁడై స్థితామిత్రునిచే బట్టుకొనఁబడి పాక్షిగాఁగ్రహునిపైఁబడును.

తక్కిన శత్రువులవిషయమునఁగూడ నిట్లేయనియెఱుంగునది.

శత్రువులు సమానులైనప్పుడు ధార్మికఁడగురాజుపై వెళ్లువానియొక్క పాక్షినిగ్రహించువాఁడెక్కువలాభ మొందును. ఏలనఁగా ధార్మికాభియోగి స్వజనమునక నహితముద్వేష్యుఁడగును; అధార్మికాభియోగి ప్రజలకు సంప్రియఁడుగ నుండును.

మూలహారతాదాత్మిక కదర్యాభియోగులపాక్షినిగ్రహణవిషయమునఁగూడ నిట్లేయనియెఱుంగునది. మిత్రాభియోగుల పాక్షినిగ్రహణమందుఁగూడ నిట్లే

మిత్రామిత్రులపై నభియోగముచేసినవారిలో మిత్రాభియోగియొక్క పాక్షినిగ్రహించువాఁడెక్కువలాభ మొందును. ఏలనఁగా మిత్రాభియోగి సుఖముగ సంధిచేసికొనినఁగాని పాక్షిగాఁగ్రహునిపైఁబడఁడు. మిత్రునితోసంధి నుకరిమగునట్లమిత్రునితోఁ గడుగదా !

మిత్రామిత్రులను పెల్లగించుచుండువారిలో మిత్రోద్ధాని యొక్క పాస్టికనిగ్రహించువాడధికుడగును. అమిత్రోద్ధానిష్ఠుని మిత్రుడై పాస్టికగ్రాహునిపైఁబడును. స్వపక్షోపఘాతీయగు నితరుడట్లు చేయును.

అలభ్యభావగమనము చేయువారిద్దరిలో నెనవిశత్రువును హాలాభవియుక్తుడై త్వయ్యయాధికమొందునో వాఁడుపాస్టికగ్రాహుడై యొక్కవలాభ మొందును. అభ్యభావగమనమందెవని శత్రువులాభవియుక్తుఁడును శక్తిహీనుఁడునునగునో వాడధికుడగును.

ఏపాస్టికగ్రాహుని శత్రుయూతవృత్తునిగ్రహపకారనమ్ముడో, పాస్టికగ్రాహులలో నెవఁడు శక్త్యారంభబలోపాదానములచేత ధికుడై స్థితశత్రువుగను పార్శ్వస్థాయిగను నుండునో వాడెక్కువలాభ మొందును. పార్శ్వస్థాయి యాతవ్యాభినాదుఁడును మూలాబాధకుఁడును నగును. పశ్చాత్స్థాయియగువాఁడు మూలాబాధకుఁడునూత్రమే యగును.

శత్రుచేష్టలనిరోధించునట్టి పాస్టికగ్రాహులు సామంతునికిఁ బృష్ఠమందుండువారనియు వానిరెండుపార్శ్వములందుండువారనియు నుండువిధములుగ నుండురు.

అరివిజిగీషువులకు నడుమనుండు పర్బలుడంతర్థియనబడును. ఇతఁడు దుర్గాటవ్యవసారములు గలవాఁడయినచో బలవంతునికిఁగూడఁ బ్రతిఘాతము గలిగింపఁగలఁడు.

మధ్యముని వశపఱచుకొనఁగోరునట్టియు, వానిపాస్టికనిగ్రహించునట్టియు నరివిజిగీషులలో అభ్యభావగమనవిషయముననుభ్యముని, వానిమిత్రునందేవిడఁచిసి యమిత్రుని జేసికొనువాని కెక్కువలాభము కలుగును. సంధేయశత్రుఁడుపకారము చేయునుకాని మైత్రినుండి దొలగిన మిత్రుడట్లుచేయును.

ఉదాసీనుని వశపఱచుకొనఁదలఁచినపుడుగూడ నిష్టేయని యెఱుంగునది.

పాశ్చాత్యగ్రహణాభిమానములందు మంత్రియుద్ధమునలన లాభము కలుగును.

వ్యాయామయుద్ధమున త్తయవ్యయములచే గురూడ నష్టమొందుదురు. జయమొందినవాడునుహితమున గురూడ కోరికపరాజితుడగునని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. గొప్పక్షయవ్యయములు కలిగినను శత్రువినాశము తప్పకచేయఁదగినదని కొటిల్లుదు.

సమానక్షయవ్యయములు సంభవించినపుడైనఁ జెరుటనుండు దూష్యబలమును నాశముగావించి శత్రురహితుడై వశ్యబలసహాయముచే వెనుకనుండు శత్రునితో యుద్ధముచేయునో వాఁడెక్కువ లాభమొందును. ఎదురునుండు దూష్యబలముల జయించినవారిద్దరిలో ఒహుశతరమును శక్తిమత్తరమునునగు దూష్యబలమును నాశముచేయువాఁడెక్కువ లాభమొందును.

అమిత్రాబ్రవీబలఘాత విషయమునఁగూడ నిట్లేయని యెఱుంగునది.

పాశ్చాత్యగ్రహణయోక్తలిద్దరు యాతవ్యలయినపుడు విజగీషు వీక్రిందివిధముగ నాచరింపవలెను.

విజగీషునిమిత్రునిపై నభియోగముచేయు శత్రునికిఁ బాశ్చాత్యగ్రహణము నేతయగుచుకానఁ బాశ్చాత్యగ్రహణసాధనపై నాక్రమని మొదట విగ్రహింపఁజేసి దానిమూలమునఁ బాశ్చాత్యగ్రహణని నివారించవలెను. అట్లే యాకృందాభిసారుని మూలమునఁ బాశ్చాత్యగ్రహణసాధనని నివారించవలెను.

ముందుభాగమున నరమిత్రునితో స్వమిత్రునికి విగ్రహము కలుగఁజేసి మిత్రమిత్రునిమూలమున నరమిత్రుని నివారించవలెను.

అభియుక్తఁడభియోగియొక్క పాశ్చాత్యని మిత్రునిమూలమున గ్రహించి, ఆక్రమని మిత్రమిత్రునిమూలమునఁ బాశ్చాత్యగ్రహణనుండి వారించవలెను.

నిజగీషువీధిముగం బృష్టభాగమునను ముందుభాగముననుమి
త్రప్రకృతినంపదతోఁగూడినవాఁడై స్వరక్షామునకై మండలమునే
ర్పటచుకొననలెను.

మండలమందెల్లప్పుడు గూఢదూతలనునిలుపుచుఁ దానుగూ
డఁగై శత్రులయెడ మిత్రునినలెనటించుచు హరిఁగొట్టుచుండనలె
ను. అసంవృత్తునకధికముగఁ గార్యములు చాఁచిపించివట్లఁపజేసను
నముద్రముతోఁ బగిలినయొడనలె విస్మయముగ నెఱింగును.

ఇది షాస్త్రమందుఁ బాక్షి గ్రాహింతయను

పదుమూడవయధ్యాయము.

ఆదినుండి నూటపదునొకండవ యధ్యాయము.

118 ప్రకరణము.

హీనశక్తి పూరణము.

సామవాయికలచే నభియుక్తుడగు నిజగీషువు వారిలోఁ బ్ర
ధానుడగువానితో నిట్లుపలుకవలెను. “నీతో నేను సంధిచేసికొనెద
ను. ఇదిగో హిరణ్యము. నేచునీకు మిత్రుఁడను. దీనినటను నీవృద్ధి
రెండురెట్లగును. మిత్రులనలెనటించు నీయమిత్రులను నాత్మక్షయ
ముకై వృద్ధిచొందించుట లెగదు. వీరు వృద్ధిచొందినీపై తిరుగఁబడు
దురు”.

లేక, ఈవిధముగ భేదవాక్యములను పలుకవలెను “అనవ
కారనగునేను వీరిచే నెట్లభియుక్తుడనయితినో యట్లేనీమేఁగూడ వీరు
సంహితబలులై అవకాశముగనిపెట్టి నీకువ్యసనములు వచ్చినపు డభి
యోగముచేయుదురు. బలము చిత్తవికారమును వుట్టించునుకదా?
కావున వీరికి విఘాతము గలిగింపుము.”

ప్రధాను నీవిధముగ వశపఱచుకొని భేదింపఁబడిన హీనుల
పై వానినివిక్రమింపఁజేయవలెను; లేక హీనులనుగ్రహించి ప్రధా

నుసపయికి వారినిపంపవలెను. లేక ఎట్లుతనకు శ్రేయమగునో యట్లు శత్రువులతోఁ బ్రధానునికి వైరముగలిగించి పరస్పరవిరోధులఁ జేయవలెను. లేక ఫలాధిక్యముచేఁ బ్రధానునిభేదపెట్టి వానితోనంధిగావిచుకొనవలెను. అటుతర్వాత నుభయవేతనులు ఫలాధిక్యముచూపెట్టుచు సామవాయికులను, మీరుచాలబాగుగఁ గలిసియున్నారని హేళనముచేయవలెను; లేక సామవాయికులలో దుష్టులగువారి మూలమున వారిసంధిని చెఱువవలెను. పిమ్మట నుభయవేతనులు, మేముచెప్పినట్లేజరిగినదని మఱలమఱల వారినిభేదపెట్టవలెను; లేక భేదమొందినవారిలో నొకనినిపట్టుకొని వానిమూలమునఁ గార్యము నెఱవేర్చుకొనవలెను.

ప్రధానుడు లేనపుడు సామవాయికులఁ బోతాహవఱచువానిఁగాని స్థిరకర్తునిఁగాని అనురక్తప్రకృతి గలవానినికాని భయలోభములవలన సామవాయికులఁ జేరినవానినికాని విజిగ్మచుండు భయమొందినవానినికాని రాజ్యముతో సంబంధముకలవానినికాని చలామిత్తునిఁగాని కృమముగ స్వాధీనముచేసికొనవలెను. వైవారిలోను తాహవఱచువాని నాత్మనిశ్చలమూలమునను స్థిరకర్తుని సాంత్వప్రణిపాతముచేతను కన్యాధానయాచనసంబంధములచే ననురక్తప్రకృతిని, అంశద్వైగుణ్యముచే లబ్ధునిఁ గోశదండానుగ్రహముచేన్వతోభీతునిఁ బ్రతిభూప్రదానముచే రాజ్యప్రతిసంబంధునివీక్షిభాషాప్రగమనముచే నుభయమిత్తునిఁ బ్రియహితములచేఁగాని ఉపకారత్యాగముచేఁగాని చలామిత్తుని, అనవకారోపకారములచే నవధృతుని వశపఱచుకొనవలెను. అవత్ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినవిధముగ నెఱఁజెట్లువశపడునో అతనినట్లు సామదానభేదదండములచే నశపఱచుకొనవలెను.

వ్యసనోపహతత్వరితుడగువాఁడు కోశదండములచే దేశకాలకార్యములఁబట్టి స్థిరసంధిని చేసికొనవలెను; ఇదిసఱకుఁ జేసికొనినసంధి నతిక్రమించియుండినయెడల దానికిఁబ్రతీకారము చేసికొనవలె

ను; పక్షిహీనుడు బంధుమిత్రప్రేక్షమును సంపాదించవలెను; లేక
అవిషహ్యమగు దుర్గమునయిన నిష్ఠించుకొనవలెను. దుర్గమిత్రప్రే
క్షిస్తబ్ధుడగువాడు తనవారికిని పెరివారికిని పూజ్యుడగునుకదా?

మంత్రప్రేక్షిహీనుడు పండితులను విద్యావృద్ధులను చేష్టుకొ
నవలెను; అట్లయినచో శ్రేయమునొందును. ప్రభవహీనుడు ప్రే
క్షతులయొగ్గక్షేమసిద్ధికై యత్నింపవలెను సర్వకర్మలకు జనపద
ముహేతువు, దానివలననే ప్రభవముగూడ లభించును. ఆపత్కాల
హందుడనకును ప్రభవగా నకును, దుర్గమేకారణము. సేతుబంధము
నన్యహేతువు. సేతువాఁములందుఁబడు వక్షలాభము నిత్యానుష
క్తమైయుండునుకదా? వణిక్ప్రభముచే నండ గూఢపురుషాతినయన
ము శస్త్రావరణయానవాహనక్రియము ప్రవేశనిర్ణయములు సంభ
వించుచున్నవిగావున శత్రువులను స్వాధీనముచేసికొనుటకు వణిక్ప్ర
మే హేతువు. గనులు సంగ్రామోపకరణములకును ద్రవ్యవనము
దుర్గకర్మలకును యానరథములకును హస్తీవనము గజములకును వృక్ష
ము గవాశ్వరథోష్ఠములకును కారణములు.

కవి లభింపనపుడు బంధుమిత్రకులమునుండి వీనినిసంపాదించ
వలెను. లేక శ్రేణీప్రవీరపురుషులను చోరగణాటవిక మ్లేచ్ఛజాతులను
పరావకారులగు గూఢపురుషులను యథాలాభముగ సంగ్రహింపవ
లెను. పరులకును మిత్రులకును ప్రతీకరింపఁదగినట్టి బలవత్తరమగు
సాధనమును శత్రులయెడఁ బ్రయోగింపవలెను.

ఈవిధముగఁ బరులనుండి తనకఁగలిగిన యవగ్రహమును ప
క్షమంత్రద్రవ్యబలములతోఁగూడినవాఁడైతొలఁగించుకొనవలెను.

ఇది సాక్ష్యణ్యమందు హీనశక్తిపూరణమును

పదునాలుగవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి నూటపంఁడెండువ యధ్యాయము.

119-20 ప్రకరణములు.

—బలవంతునితో విగ్రహించుననుమనముననుసరింపఁజేయుట—
దండోపనతశ్చ త్తమః.

బలవంతునిచే నభియుక్తుడగు దుర్బలుఁడెత్తుల మంత్రశక్తికి వశపడని విశిష్టబలునిమఱియొకనినాశ్రయింపవలెను. మంత్రశక్తులు సమానముగఁగలవారిలో నాయత్తనంపదలఁబట్టియు, వృద్ధసంయోగముఁబట్టియు విశిష్టత్వమును నిజఁయించుకొనవలెను. విశిష్టబలుఁడు దొరకనపుడు బలవంతునితో సమానమగు బలసంఖ్యగల సమబలులతోఁగలిసి (శత్రుని) మంత్రప్రభావశక్తులచే వారుమోసమునుపొందనంతవఱకు వారితోఁగూడ నుండవలెను. ప్రభావశక్తులు సమానముగఁగలవారిలో విపులారంభమునుపట్టి విశేషమును నిర్ణయించుకొనవలెను. సమబలులు దొరకనపుడు శుచివ్యోత్సాహములఁగలిగింపఁజేయు శత్రునేనలనెదుర్కొనఁదగివట్టియు శత్రువుయొక్క మంత్రప్రభావోత్సాహశక్తులకు లోబడనట్టి హీనబలులతోఁగలిసియుండవలెను. తుల్యోత్సాహశక్తిగలవారిలో స్వయుద్ధభూలాభమును పట్టియు, దుల్యభూములుగలవారిలో స్వయుద్ధకాలలాభములఁబట్టియు తుల్యదేశకాలములుగలవారిలో యుగ్యశస్త్రావరణములఁబట్టియు విశేషమును నిజఁయించుకొనవలెను. సహాయమేదొరకనపుడు సైన్యముచేనధికుడగు శత్రువుసహితము భక్తయవసేంధనోపకముల కుపరోధము గలిగింపలేనట్టియు తయవ్యయములను పొందునట్టియు దుర్గమున్నాశ్రయింపవలెను. తుల్యదుర్గములనేకము లున్నప్పుడు నిచయాపసారమునుపట్టివిశేషమేర్పడును. నిచయాపసారసంపన్నమగు మనుష్యదుర్గమునే కోరవలెనని కాటిల్యుఁడు. అట్టిదాని నాశ్రయించుటకుఁగల కారణములివి:—

పాక్షిణ్యాగ్రాహకసారమధ్యమోదాసీనులను శత్రునిపైఁ బురికొల్పఁగలను. సామంతాదివికతత్కులీనాపరుద్ధులలో నొకనిచేసితనిరాజ్యమునుహరింపుఁగలను. కృత్యపక్షోపగ్రహముచే పేనిమహాప్ర

స్కంధావారములందుఁ గోపముఁబుట్టింపఁగలను. శస్త్రాగ్నిరహస్యజ్ఞానములచేతను బాపనిచదికములచేతను యథేష్టముగ నాసన్నుడగు వీనిని చంపఁగలను. నాస్థిష్ఠితమగు యోగప్రణిధానముచే ఊయన్యములఁ గలిగింపఁగలను. ఊయన్యయప్రమాసోపతప్తమగు నితని మిత్రవర్గమును సైన్యమును క్రిమముగ భేదపెట్టఁగలను. వీవధాసారస్సినారములకష్టగలిగించి వీనిస్కంధావారావగ్రహముచేయఁగలను వీనికి సైన్యమునిచ్చునట్లు నటించి వీనిలోపములఁగనిపెట్టి సర్వసైన్యముచే వీనినిఁబ్రహరింపఁగలను. ఉత్సాహముచేడిన శత్రునితో యధోస్తము సంధిచేసికొనఁగలను. నాతోవిఘటించిన వీని కన్నివిధముల గుఱకప్తములు రాఁగలవు. నిరాసాదుడగు వీనిని వీనిఘూలముత్రాట విడండములతోఁ బెల్లగింపఁగలను. గొప్పదియగు నాదేశముయొక్క యోగజ్ఞేమము నీదుర్గమందుండియే పాలింపఁగలను. స్వవిక్షిప్తమును మిత్రవిక్షిప్తమును నగు నాసైన్యమింప్రదేశమునుచేరి వీనికి దుస్సహముకాఁగలదు. నిమ్ముఖాత రాత్రి యుద్ధములందు నేర్పుగలనా సైన్యము పనులునమీపించినపుడు నాయిష్టానుసారముగఁ గర్మలచేయఁగలదు. విరుద్ధదేశకాలాగతుడగుటచే స్వయముగనే శత్రువు ఊయన్యములఁ బొందఁగలఁడు. దుర్గాటవ్యవసారబాహుళ్యముగలదగుటచే నాదేశమును మహాఊయన్యముల మూలముఁగాని శత్రువుపొందఁజాలఁడు. వ్యాధిముక్తములగు సైన్యముల వ్యాయామములకు వలయుచోటులేక నాదేశము నతికష్టముపై నితఁడు ప్రవేశింపఁగలఁడు. ప్రవేశించినను తిరిగి వెనుకకు వెళ్ళఁగలిగియుండఁడను కారణములున్నప్పుడు మనుష్యదుర్గము నాశ్రయింపవలెను. పైకారణములులేనప్పుడు శత్రువు బలసమన్వితుడై యున్నప్పుడును దుర్గమును విడిచి పారిపోవలెను.

లేక, అగ్నియందుఁ బతంగమువలె శత్రువునిపైఁ బడివచ్చును, ఏలనఁగాఁ ద్వక్తశరీరునకేదియో యొకఫలముతప్పదని యాచార్యులు. అట్లుకాదు. తనయొక్కయు శత్రువుయొక్కయు సంధి

యోగ్యతను కనిపెట్టి సంధిచేసికొనవలెను. అట్లుకానపుడు విక్రమిం
చియ్యెను సంధిచేసికొనవలెను, లేక మిత్రునికాని నాశ్రయింపవలె
ను. సంధేయునికి దూతనుపంపవలెను లేక శత్రునిచే బంపబడిన
దూతను నగ్ధమానములచే సత్కరించి, ఇది రాజయొక్క పణ్యాగార
ము, ఇది దేవీకుమారుల పణ్యాగారము, దేవీకుమారులవచనానుసా
రముగ నేచును నారాద్యమును నీకుస్వాధీనమగుచున్నామని పలుకవ
లెనని కాటిల్లుడు.

లబ్ధసంశ్రియై సమయాచారునివలె భర్తాయందుఁ బ్రవ
ర్తింపవలెను. దుర్గాదికర్మలను ఆవాహపవాహపుత్రాభిషేకముల
ను పణ్యహస్తీగ్రహణనత్రయాత్రావిహారగమనములను వానిచేనను
ష్టాతుండై చేయవలెను. స్వభూమియందలి ప్రకృతులతో సంధినికా
ని అపసృతుల యుపఘాతమునుకాని యనుష్ఠించుబాందియే చేయవలె
ను. పౌరజానపదులు దుష్టులైనపుడు న్యాయవృత్తిగల మఱియొక దే
శమును కొరవలెను. లేక రహస్యశిక్షచే దూష్టులకునలె వారికిఁ
బ్రతీకారము గావింపవలెను. మిత్రునినుండినహిత ముచితముగ ని
య్యఁబడుభూమినితీసికొనరాదు. మంత్రిపురోహిత సేనాపతియువరా
జులతో నొకరిని భర్తకుఁడెలియఁజూచి శక్త్యనుసారముగ వా
రికుపకారము చేయవలెను. దైవతిస్వస్తివాచనసమయములందు భ
ర్తపరమగు నాశీర్వాదములఁ జెప్పింపవలెను. ఎల్లప్పుడు భర్తకు
లొంగినవానివలె నుండవలెను.

దండోపనతుండు బలవంతుని సేవించుచు శంకితాదులవిడిచి
భర్తయొడ నీపథముగఁ బ్రవర్తింపవలెను.

ఇది షాష్ట్యామందు బలవంతునితో విగ్రహించుసమయమున

నుపరోధ హేతువులు దండోపనతత్వత్వమును

బదుఁడేత యధ్యాయము.

అదినుండి నూటపదుమూడవ యధ్యాయము.

121 ప్రకరణము.

—దండోపనాయకము. —

విజిగీషమాణుడగు బలవంతుడు భత్యనుజ్ఞాతుడై వానికి (భత్యకు) హిరణ్యోద్వేగకరముగ స్వప్రైశ్చమల కనుకూలింపునట్టి యు ననుర్దాపసాదుడును సచాష్టిక యు ననపసారుడునునగు శత్రువుగలిగినట్టియు దేశమునుగుఱించి వెళ్ళు లెను. అట్లుగానపుడు కృత ప్రతీకారుడై వెళ్ళవలెను.

దుర్బలులను సామదానములచేతను బలవంతులను భేదదండములచేతను నశపటచుకొనవలెను. ఉపాయములలో నొకటినికాని, అన్నిటినికాని యుపయోగించి యనంతరులగు ప్రకృతులను రాధింపవలెను. గామీరణ్యోపజీవి ప్రాణనిక్షళముల ననుపాలించియు; ఉష్ణతాపశృతాపకారులను రక్షించియు సామ మాచరింపవలెను. భూమిచ్యవస్థకన్యాదానములనలనను నభయదానములననుదానోపాయనూచరింపవలెను. సామంతాటవిక తత్కృతీనావరుద్ధులలో నొకనిని నశపటచుకొని కోశదండ భూమిదాయయాచనము చేయించిభేదోపాయనూచరింపవలెను ప్రకాశకూట తూష్టింయుద్ధ దుర్బలంభోపాయములచే శత్రుగ్రహణముగానించి దండోపాయనూచరింపవలెను. అట్లే ఉత్సాహవంతులను దండోపకారులను స్వప్రభావవంతులను కోశోపకారులను ప్రజ్ఞావంతులను భూముష్టకారులను చేరదీయవలెను.

పణ్యపట్టణగామిఖనిసంజాతమును రత్నసారకుప్యమును ద్రావ్యహస్తీవనజమును యానవాహనమునునిచ్చి వెక్కువిధములుగ నుపకారముచేయుట చిత్రీభోగము. దండకోశములనిచ్చి యుపకారము చేయుట మహాభోగము. దండకోశ భూములనిచ్చుట సర్వభోగము. అమితప్రతీకారముచేయుట యేకతోభోగి. అమిత్రానారుల కుపకారముచేయుట యుభయతోభోగి. అమిత్రానాగప్రతివేశాటవికల నెల్లపిధముల బ్రతీకరించుట సర్వతోభోగి. (అను నుప

కారములను పైఁజెప్పినవారి కొనర్పవలెను.)

పాక్షికాగ్రాహకుఁడు అటవికశత్రువు ముఖ్యశత్రువు— వీరితో నెవరినమున భూమిదానముచే స్వాధీనముచేసికొనఁ దగియున్నప్పుడు విస్సారముగు భూమిచేతనిని వశపఱచుకొనవలెను; ఇట్లే దుర్లభుని సుబంధములేని భూమినిచ్చియు, అటవికుని నిరుపజీవియగు భూమినిచ్చియుఁ దత్కులీనుని ప్రత్యాజేయముగు భూమినిచ్చియు శ్రేణిబలమును నిత్యామిత్రయగు భూమినిచ్చియు సంహతిబలుని బలవత్సామఁతులుగల భూమినిచ్చియు, యుద్ధములందుఁ గుతూహలుఁడగువానిని పై రెండువిధములగుభూములచేతను ఉత్సాహపఱుతుని వ్యాయామరహితముగు భూమిచేతను అరిపక్షియుని శూన్యభూమిచేతను అపవాహితునిఁ గర్చితముగుభూమిచేతను గతప్రత్యాగ్రతుని మహాక్షయవ్యయనివేశముగు భూమిచేతను ప్రత్యనన్యతుని ననుసాశ్రయముగు భూమిచేతను భర్తను నివాసయోగ్యముకాని భూమిచేతను స్వయముగ వశపఱచుకొనవలెను:

పైవారిలో మహాపకారియు నిర్వికారియునగువాని ననువర్తింపవలెను; అట్లుకానివానిని రహస్యముగసాధింపవలెను; ఉపకారిని నుపకారిమునకుఁదగినట్లు సంతోషపెట్టవలెను; ప్రయాసమునుపట్టి యర్థలాభములొనర్పవలెను. వ్యసనములం దనుగ్రహమును చేయవలెను; స్వయముగనచ్చినవానికి యధేచ్ఛదర్శనప్రతివిధానములుచేయవలెను. వారియెడలఁ బరిభవోపఘాతకుత్సాతివాదములఁ జూపరాదు. అభయమునిచ్చితండ్రినలె ననుగ్రహింపవలెను. దోషులొనర్చినదోషమును పైకిఁబ్రకటించి వారినిప్రకాశముగ శిక్షింపవలెను శత్రునినకు భయముకలుగుటకై దండిశీలునివలె వర్తింపవలెను.

హతిశత్రుని భూమిద్రావ్యపుత్రదారలను కొందాడు. వాని వంశస్థులను వారివారియుద్యోగములందు నిలుపవలెను. తనకుసహాయముచేయుచు న్యుతిచెందినజానిపుత్రునిఁ దండ్రియొక్కరాజ్యముందు నిలుపవలెను. ఇట్లుగావించినచో దండోపపాతులు వీనిపుత్రుపా

తుల సనుపత్తింతురు.

ఉపసతులఁ జంపియు, బంధించియు వారి భూమిద్రవ్యపుత్రి
దారలను కోరునట్టివాని నాశముకొఱకుఁ దక్కినరాజమండలమంత
యుఁ బ్రయత్నించును. స్వభూమ్యాదులగు వానిమంత్రులుస
హితము వానిపైవిరోధించి శత్రుమండలము నాశ్రయించి వానిగా
జ్యమును చాణమును హరింపఁగోతుదురు.

కావున దండోపసతులగురాజులు సామముచే వారివారిభూ
ములయందు నిలువఁబడినవారయినచో రాజును వానిపుత్రిపౌత్రు
ను సనుసరించివృత్తింఁచెదరు.

ఇది షాద్ధుల్యమందుఁ దండోపసాయితశస్త్రము

పదునాఱవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటపదునాలుగవ యధ్యాయము.

122-23 ప్రకరణములు

సంధికర్మ, సంధిహతము

శమము సంధి సమాధి యనునవి పర్యాయపదములు. రాజు
లకుఁ బరస్పరవిశ్వాసమును పుట్టించునవియే శమసంధిసమాధులు.

సత్యమును కాని శపథమునుకాని యొనర్చిచేసినసంధి చాలసం
ధి. జామీనునిచ్చిగాని ప్రతిగ్రహమునిచ్చిగాని చేసికొనినది స్థావర
సంధియని అచార్యులు. అట్లుకాదా, సత్యమును శపథమును సమస
రించి చేసికొనినసంధి యహపరములురెంటియందును స్థిరమై స్థావర
సంధియని యనిపించుకొనును. సంధిని బలపఱచుకొనుటకై యొక
ర్చుకొను ప్రతిభాప్రతిగ్రహములు కేవలమహర్థమేయనికాటిల్యుఁడు.

పూర్వగాఢులు సత్యసంధులై సంధిచేసికొంటిమని సత్యపూ
ర్వకముగ సంధిచేసికొనెడివారు. అట్టిసంధి సతిక్రమింతురను సందే
హముకలిగినపుడు అగ్నిపదకనీతాప్రకార లోప్తహస్తస్కంధాశ్వపు

డగును.

చాక్షుశూరులలో నశూరుడగుచాక్షుశు మతిఃకర్మయోగముండును. అచాక్షుడగుశూరునకు విఃకమాధికారముండును. శూరుచకు విఃకమాధికారమున్నను లుబ్ధుడేనుఁగునువలె బాక్షుఁడు శూరుసతికిమించును.

శూరకృతాస్త్రులలో నకృతాస్త్రుడగు శూరునికి వికృతపాయత్నముండును. అశూరుడగు కృతాస్త్రునకు సమలక్ష్యధికారముండును. అయినను ఘైర్యప్రతిపత్త్యనంతోషము లుండుటనలశూరుఁడు కృతాస్త్రుఁడైమించును.

బహుపుత్రసదేకపుత్రవంతులలో బహుపుత్రుఁ డొక్కపుత్రునిచ్చి మిగిలినపుత్రులతో సంతృప్తికొంది సంధిసత్కిమింపఁగలిగియుండును. ఏకపుత్రుఁడైట్లు చేయఁజాలఁడు.

పుత్రులనందఱినిచ్చి సంధిచేసికొనువారిలో మఱికొందఱుపుత్రులు కలుగుటఁబట్టి విశేషమును నిర్ణయింపవలెను. పుత్రులఘటించఁజేయుటయందు సమానులగువారిలో శక్తివంతులఁగనుటఁబట్టి విశేషము. శక్తివంతులఁగనువారిలోఁగూడ వేగముగఁగనుటఁబట్టి విశేషమేర్పడును.

శక్తివంతుడగు నేకపుత్రునిచ్చి సంధిచేసికొనవలసి వచ్చినపుడు లుప్తపుత్రోత్పత్తియగువాఁడు తన్ను సమర్పించుకొనవలెనుకాని ఏకపుత్రునియ్యరాదు.

అభివృద్ధిలోనున్నవాఁడు సంధినివిడుచుకొనవచ్చును. కుమారాసన్నులగు సత్పులు కారుశిల్పవ్యంజనులు (శత్రువువద్ద) పనులచేయుచున్నవారై రాత్రియందు సురంగముచు త్రవ్వించి దానిమూలమునఁ గుమారునిసహరింపవలెను. పూర్వప్రణిహతులగు నటనతః కగాయన వాదకవాగ్దీవన కుశీలవప్ల వకపౌహికులు శత్రునాశయింపవలెను. వారు పరంపరగా రాజకుమారునిఁగూడ నాశయింపవలెను. వారనియమితకాలముగఁ బ్రవేశస్థాననిర్ణయముల నేర్ప

జరుగొనవలెను. తర్వాతఁ గుమారుఁడు వారిలోనొకరివేషమునువేసికొని రాత్రియందుఁ దప్పించుకొనిరావలెను.

భార్యవ్యంజనులగు రూపజీనలుగూడ నిట్లేయూచరింపవలెను రాజకుమారుఁడు వారియొక్క తూర్వభాండాదులఁబట్టుకొని వెడలిపోవలెను.

సూదారాళికన్నాపక సంవాహకాస్తరకకల్పకప్రసాదకోదకపరిచారకులు ద్రీవ్యవస్తుభాండఘోషాయనాసనసంభోగముల మూలమున రాజకుమారునిఁ దప్పింపవలెను; లేదా పరిజనరూపముధరించి ఏదియోయొకవస్తువును తీసికొని యరూపవేళయందతఁడు వెడలిపోవచ్చును.

లేక సురంగమూలమునఁగాని నిశోపహారమూలమునఁగాని వాఁడపూజనొనర్పవలెను మిషపెట్టి డలాశయమును చేవలెను. నైదేహావ్యంజనులు ఏక్వాన్నఫలవ్యవహారమూలమున రక్షకభటులకపచారము కలిగింపవలెను.

దైవతోపహారశాస్త్రప్రవహాణనిమిత్తములని అన్నపానరసములను మదనయోగియు క్తములుగఁజేసి రక్షకభటులకిచ్చి వెడలిపోవలెను. నాగరక కుశీలవచికిత్సకాపూషికవ్యంజనులు రాత్రి యారక్షులఁబ్రోత్సహించి సమృద్ధిగృహముల కగ్గిపెట్టవలెను. లేక అరక్షులలోఁగొండలు వైదేహావ్యంజనులై హ్యసంస్థను తగులఁజెట్టవలెను. తన్నెవరును వెదకుటకు యత్నంపకుండునట్లు స్వగృహమున మఱియొకనినుంచి దానికినిప్పుపెట్టి తర్వాత సంధిచేడ గవాక్ష సురంగముల మూలమునఁ బ్రాప్తిపోవలెను.

లేక, కాచకుంభభాండభారవాహకవ్యంజనుఁడైగాని ముండజటిలవాసస్థలములఁజేరి తద్వ్యంజనుఁడైగాని రాత్రిబయలుదేరి పోవలెను. లేక విరూపవ్యాధితారణ్యచరులవేషము నెద్దానినయినధరించిగాని ప్రేతవ్యంజనుఁడైగాని గూఢచారులచేఁబరిహారింపఁబడవలెను. లేక స్త్రీవేషముధరించి ప్రేతమునొకదానిననుసరింపవలెను. విష్ణుల

నచచరన్యంజనులగు కొండజీచేఁ దా నొకదిక్కున వెళ్ళివట్లు చెప్పించి మఱియొకదిక్కునుపట్టి వెళ్ళిపోవలెను.

చక్రచరులచాటువఁగాని శకటములచాటువఁగాని డాగి వెళ్ళి పోవలెను. వెంటతరుమువారు సమీపించినపుడొక రహస్యస్థలము నాశ్రయింపవలెను.

అట్టిదిలేనపుడు మార్గముననిలువ్రక్కల హిరణ్యమునుకాని రసవిధములగు భక్ష్యజాతమునుకాని చల్లి మఱియొకతొగ్గిననుపట్టి వెళ్ళవలెను.

పట్టుకొనఁబడినపుడు సామాదులచేఁగాని రసవిధములగుపక్ష్య దానముచేఁగాని యనుగతునిమోసపెట్టవలెను. లేక వారుణయోగా గ్నివాహములందు మఱియొకనిశరీరమునుంచి, నాపుత్తుఁడనీచేఁజంపఁబడెనని శత్రునిపై నిభియోగము లేవలెను.

రహస్యముగ శస్త్రమునొకదానినితీసికొని రాత్రియందు రక్షకభటులపై విక్రమించి గూఢప్రణిహితులతోఁగలిసి శీఘ్రప్రమాణముచేసి తొలఁగిపోవలెను.

ఇది సాధ్యుణ్యమున శస్త్రమాధికరణమున సంధికర్మ సంధిమోక్షములను

చదువేడవ యధ్యాయము.

ఆది నండి నూటపదునైదవ యధ్యాయము.

124-26 ప్రకరణములు.

—మధ్యమోదాసీనమండలచరిత్రములు.—

తృతీయపంచమప్రకృతులు మధ్యమునకుఁ (మిత్ర) బ్రకృతులు; ద్వితీయచతుర్థషష్ఠప్రకృతులతనికి వికృతులు. మధ్యముఁడేరెంటిని ననుగ్రహించునపుడు విజిగీషువతని ననుసరింపవలెను. అట్లనుగ్రహింపనపుడతఁడు ప్రకృతుల ననుసరింపవలెను.

మధ్యముండు విజిగీషుమిత్రుని మిత్రభావిని వశపఱచుకొనుటకుఁ గోరునపుడు (విజిగీషువు) తనయొక్కయుఁ దనమిత్రులయొక్కయు మిత్రులనులేవనెత్తి మధ్యమునకును వానిమిత్రులకును భేదముగలిగించి తనమిత్రుండు పోకుండ నిలుపుకొనవలెను. ఈమధ్యముఁ జతిగర్వితుండై మనయందఱి వినాశమునైకై యత్నించుచున్నాఁడు. కావున మనమెల్లముకలిసి యితనియాత్రిను చెఱువలెనని మండలమును పోత్సహింపవలెను. మండలము దీనిగొప్పుకొనినయెడల మధ్యమునిఁబట్టుకొని తన్నువృద్ధి నొందించుకొనవలెను మండలము దీనిగొప్పుకొనినయెడలఁ గోశదండములచే మిత్రుని వశపఱచుకొని, ఎవరు మధ్యమునివిరోధించి పరస్పరైక్యముఁ గలిగియుండురో ఎవరిలోనొకఁడు వశపడినచో మిగిలినవారుగూడ వశపడఁగలరో ఎవరు పరస్పరశంకతులై యూరకుందురో వారిలోఁబ్రభానునిఁగాని యానన్నునిఁగాని ఒకని సామదానములచే వశపఱచుకొనవలెను. ఇట్లే ద్విత్వీయుని వశపఱచుకొని ద్విగుఁడై తృత్వీయుని వశపఱచుకొని త్రిగుఁడై మిక్కిలివృద్ధిసొంది మధ్యముని లోఁబఱచుకొనవలెను.

ఇట్లు చేసికొనుటకు దేశ కాలాతిరాత్రును కలిగినపుడు సంధి పూర్వకముగ మధ్యమేతర మిత్రునితో స్నేహము చేసికొనవలెను; లేక దూష్యులలోఁగల సంధియుఁ గర్మనీయుఁడునుచు విజిగీషుమిత్రుని మధ్యముండు వశపఱచుకొనఁదలంచునపుడు నీకుఁగల్గెములందుంచునను నెను నిన్నురక్షింతునని వానినిఁ దనవక్షుమున నిలుపుకొని కర్మపఱబడినపుడు వానినిరక్షింపవలెను ఇచ్చే వక్షియుఁడగు విజిగీషుమిత్రుని మధ్యముండు వశపఱచుకొనఁదలంచినపుడు వీనినికూడఁ గర్మతఁడయినపుడు రక్షింపవలెను. లేక మధ్యమవృద్ధిరాలఁ భయముఁబడు కుండఁగను ఉచ్చిన్నుండు మఱియొక మోటికేదొలఁ పోకండునట్లుగను వీనికి భూమినిచ్చి న్యాధీనముచేసికొనవలెను.

కర్మనీయొచ్చేదనీయులగు మిత్రుల మధ్యముఁగ నాచివ్య కరులైనచో మఱియొకనితో విజిగీషువు సంధిచేసికొనవలెను. వారు

విజిగీషువులయినపుడు వారిమిత్రులవగ్గిహనమున్నులైనచో నధిచేసి కొనసలెను. ఈతనివార్తాసिद्धినిపొంది మధ్యమునకుఁగూడఁ బ్రിയఁడగును.

మధ్యముఁడు విజిగీషుమిత్రునిఁగాని మిత్రభావనిఁగాని కోరినచో విజిగీషువు పురుషాంతరునితో సంప్రదించుకొనవలెను. లేక సాపేక్షుడగు మిత్రునిచేర్చించుట తగదని మిత్రునివారింపవలెను. లేక స్వపక్ష ఘాతకుడని మండలమితనిని కోపించునని తోచినపుడు సేక్షింపవచ్చును. మధ్యముఁడు (విజిగీషు) శత్రునిఁగోరునపుడు కోశదండములచే రహస్యముగవాని ననుగ్రహింపవలెను.

మధ్యముఁడు దానీనునికోరునపుడు వారిద్దఱికి భేదముగల్గింపవలెను.

మధ్యమోదానీనులలో నెవఁడుమండలప్రియుఁడో వానిననుసరింపవలెను. మధ్యమచరిత్రమునుపట్టి యదానీనుని చరిత్రమును కూడ గ్రహింపవగును.

ఉదానీనుఁడు మధ్యముని వశపఱచుకొనఁగోరునపుడు తాను శత్రునిఁజేసి నధికుడగుటకును మిత్రోపకారియైయుండుటకును దండోపకారియగు నుదానీనుని సంవాదించుటకును నలయునుపాయముగనిపెట్టి తన్ను బలపఱచుకొని శత్రుప్రకృతినికర్పించి అమిత్రభావులయినను మిత్రప్రకృతి ననుగ్రహింపవలెను.

అనాత్మనెఱుఁడు నిత్యాపకారియునగు శత్రువు, శత్రుసహితుడగు పాక్షికాగ్రాహియు, వ్యసనియగు యాతప్ర్యుఁడు, న్యస్తనము వచ్చినపు డభియోగము చేయ నెంచువాఁడును, విజిగీషునకు శత్రుభూతులు.

ఏకార్థాభిప్రయాతుఁడు పృథగ్గార్థాభిప్రయాతుఁడు కలిసియు! శచేయవాఁడు సంహితప్రయాణికుఁడు స్వార్థాభిప్రయాతుఁడు సాముత్థాయికుఁడు కోశదండములలో నొకదానినికొనువాఁడు విక్రయించువాఁడు ద్వైధీభావికుఁడు— విజిగీషుని మిత్రభూతులు.

బలవంతునిచే బ్రతిహతుడైనవాడు విజిగ్మనకును వాని శత్రునకును మధ్యనుండువాడు బలవంతునికి బాష్టిగా హిగమండు వాడు స్వయముగ నుపనతుడగువాడు ప్రతాపాపనత దంశోపన తులగు సామంతులు— భృత్యభావులు.

భూమ్యేకాంతరుల పరయమునఁగూడ నిల్లేయచి యెఱుంగునది.

తనకు శత్రునిరోధముగలిగవు డేకాన్తాభిప్రాయముగలవాఁ డగుమిత్రుని శక్త్యనుసారముగగ్రహించి శత్రునినెదుర్కొనవలెను.

శత్రునిసాధించి మిత్రుఁడువృద్ధిచొందునపుడు సామంతైకాంతరులగు ప్రకృతులతో వానికి విరోధము గల్గింపవలెను; లేక శత్రు లీనాచరుఁడై వానిభూమి హరింపఁజేయవలెను; లేక అతఁడెట్లు తనయనుగ్రహము నపేక్షించి తనకవశ్యుడగునో యట్లుప్రవర్తించవలెను.

అమిత్రున కుపకారముచేయఁగూడదు. మిక్కిలిగ్రహీణించు చుండుమిత్రుఁడహీనుఁడును నవృద్ధుఁడును నగునట్లక్ష విడుడగువాఁడు నిలుపుకొనవలెను.

చలమిత్రుఁడ౯ యోగముచే సంధించేసికొనినపుడతఁడు తొలఁగక తనకడనుండుట కుపాయము నాలొచించుకొనవలెను.

అరిసాధారణుఁడును శఙ్కఁడును నగుమిత్రుని శత్రువుంశిభేద పెట్టి వానిఁబెల్లగించి పిమ్మటశత్రుని భేదించవలెను.

ఉదాసీనుఁడుగనుండు మిత్రునికు సామంతులతో విరోధము పుట్టించి విరోధసంతప్తుడగునట్టి మిత్రునికనుపకారముగావించి నిలుపుకొనవలెను.

దూఁబుడగుటచే శత్రుని విజిగ్మని నాశ్రయించుచుండు మిత్రుని బరాక్ష్మ్యమును కాకుండునట్లునుగ్రహింపవలెను. లేక స్వదే శముచుండి వానినిదొలఁగించి మఱియొక దేశమునకంపి యచట దండానుగ్రహహేతువుగ మొదటచే మఱియొకనినుంపవలెను.

సమర్థుడయినను నాపత్కాలమున నుపకారముచేయక అప

కారముచేయుమిత్రుని సమ్మించి దగ్గరకురప్పించి భేదింపవలెను.

అమిత్రవ్యసనుడగు శత్రుగ్ర వనచగ్రహణై నచ్చిరపుడు
ఛాఢితవ్యసనుడగు మిత్రునిచేతనే యతఁడు సాధ్యుడగును.

ఉద్ధితుడగుమి క్కఁ డిరివ్యసనముచే విరక్తుడై నపు డిరివ్యస
ననిద్దియగు శత్రునిచే సాధింపబడును.

అర్థశాస్త్రవేత్త వృద్ధిక్షయస్థానములను కర్మనోచ్ఛేదములను
పైఁజెప్పినసర్వోపాయములను నుపయోగింపవలెను.

అన్యోన్యసంచారముగు షాడ్గుణ్యమును ప్రయోగించు వాఁడు
రాజులందఱిని స్వబుద్ధినిగళబద్ధులఁజేసి స్వేచ్ఛగఁగ్రీడించును.

ఇది షాడ్గుణ్యమందు మధ్యమచరితో గానీనచరితమండలచరితమను

పదునెనిమిదవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి నూటపదునాఱవ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గాటీలీయార్థశాస్త్రమున

షాడ్గుణ్యమను నేడవయధికరణము సమాప్తమౌను.

శుభ మస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

ఎనిమిదవ యధికరణము — వ్యసనాధికారకము.

127 ప్రకరణము.

— ప్రకృతివ్యసనవర్గము. —

వ్యసనములొక్కమారుసంభవించునపుడు సౌకర్యములఁబట్టి యానముమంచివా? రక్షణముమంచివా? యని యాలోచించుటయే వ్యసనచింత.

దైవమానుషములగు ప్రకృతివ్యసనములు నయాపనయములచే సంభవించుచున్నవి. గుణపాత్రిలోష్యము గుణాభావము ప్రదోషము ప్రసంగపీడ — ఇవియే వ్యసనములు. శ్రేయస్సుచంపి మనుష్యుఁడొలఁగించునది (వ్యస్యతీ) యగుటచే దీనికి వ్యసనమని పేరు.

స్వామ్యమాత్ర్య జనపదదుర్గకోశదండ మిత్రవ్యసనములలో వరుసగ వెనుక వానికంటె ముందుండునవిగరియములని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. స్వామ్యమాత్ర్యవ్యసనములలోనమాత్ర్యవ్యసనమే గరియము మంత్రిము మంత్రిఫలావాప్తి కిర్యాసాహసము ఆయ వ్యయకర్మ దండాప్రణయనము ఆమిత్రాటవీప్రతిషేధము రాజ్యరక్షణము వ్యసనప్రతీకారము కుమారరక్షణము కుమారాభిషేకము — లోనగునవి యమాత్యాయత్తములు. అమాత్యులులేనిచో నివియున్నియులేకపోవును. రెక్కలులేనిపక్షివలె రాజునకుఁ జేష్టానాశమగును: వ్యసనములందుఁ బరోషహతములానన్నములగును. అమాత్యులు ప్రాణాంతికచరులగుటచే వారికివై గుణ్యము కలిగినపుడు రాజునకుఁ బ్రాణభాధసంభవించునని భారద్వాజుఁడు.

అట్లుకాదు. మ. త్రిపురగోహితాదిభృత్యవ్యవస్థయునకును అధ్యక్షపరిచారమునకును పునః ద్వివ్యవస్థాపిత్యవస్థ ప్రతికారమునకును తద్వైధికిని రాజేములము. అమాత్యుల వ్యవస్థను లైసపును వ్యవస్థలు కానివారి నమాత్యులుగఁ జేసికొనఁగలిగియుండును. పూజ్యులను పూజించుటయందును దుష్టులను శిక్షించుటయందును జాగరూకుఁడై యుండును. స్వామి సంపన్నుఁడై స్వచ్ఛంపవలచేఁ బ్రకృతులను సంపద్యులగుటఁజేయును. రాజైక్తిశీలము గలిగియుండుచో ప్రకృతులు గూడ నట్టిశీలమునే గలిగియుండుదు. ఉత్తాపప్రమాదములు రాజాయత్తములుగదా? కావున స్వామి కూటస్థావీయుఁడని కొటిల్చుడు.

అమాత్యజనపదవ్యవస్థములలో జనపదవ్యవస్థము గరియము. కోశదండములు కుప్యము విష్టి వాహనము నిచయము లోనగునవి జనపదములనఁ గలుగుచున్నవి. జనపదములేచిచో నివియన్నియు లేకపోవును. సుతియుజనపదము స్వామ్యమాత్యులతరువాతి దేగదాయని విశాలాక్షుడు.

అట్లుకాదు. సర్వారంభము అమాత్యమూలములు. జనపద కర్మసిద్ధులు స్వామినుండియు శత్రువునుండియు యోగక్షేమముల సాధించుట వ్యవస్థాపితకారము శూన్యనివేశోపచయములు దండక రానుగ్రహము— ఇవి అమాత్యమూలములని కొటిల్చుడు.

జనపదదుర్గవ్యవస్థములలో దుర్గవ్యవస్థము గరియము. కోశదండములు దుర్గమందేయున్నవి యగును. జనపదమున కదియొస్తానమగును. పౌరజానపదులకింటి దుర్గములుశక్తిమత్తరము లగుటచే నాపత్కాలముందు రాజులకు నిత్యనశయము లగును. జానపదులు స్వామికిని శత్రువునకునుకూడ నాధారణులైయుండురని పారాశరులు.

అట్లుకాదు. దుర్గ కోశదండములు సేతు వార్తారంభములు కౌరవ్యపైర్వదక్షత్వములు నస్తుబాహుశ్యము లోనగునవి జనపద మూలములు. జనపదములందుఁ బర్వతాంతర్ద్వీపములుండును. జన

పదములేనపుడే దుర్గమును చేరుదురు. జనపదము కషణకాలియమ
నగువును సుర్భిశృంశము గొప్పది. జనపదమాయుధీయప్రియమగు
నపును జనపదవ్యసనముగొప్పదని కొటిల్లుడు.

దుర్గకోశవ్యసనములలోఁ గోశవ్యసనము గరియము. దుర్గ
సంస్కార దుర్గరక్షణములు కోశమూలములు. కోశముచే శత్రుని
స్థములవిషయమున నుపజాసముగలిగింపవచ్చును. జనపద మిక్కిలి
ప్రతినిగ్రహము దేశాంతరితోత్సహనము ఉండ బలవ్యవహారములు
కోశమూలములై యున్నవి. వ్యసనమువచ్చినపుడు కోశమునుతీసికొ
ని మఱియొకప్రదేశమునకుఁ దొలగిపోవచ్చునుకాని దుర్గమునుమో
సికొనిపోవుట సంభవింపదుగదాయని పినునుడు.

అట్లుకాదు. కోశదండములు తూష్ణీయధము స్వపక్షనిగ్ర
హము దండబలవ్యవహారము అపాప్రతిగ్రహము పంచక్రాంతిప్ర
తిషేధము— ఇవి దుర్గాయత్తములు. దుర్గములేనిచోఁ గోశము
పరాధీన మగును దుర్గవంతుల కచ్చేద మగపడనుగదా? యని కొ
టిల్లుడు.

కోశదండవ్యసనములలో దండవ్యసనము గరియము. మిత్ర
మిత్రనిగ్రహము పరదండోత్సాహసము స్వదండ ప్రతిగ్రహములు
దండమూలములు. దండము లేనపుడు కోశవిహాశము నిశ్చితము.
కోశవ్యసనము కలిగినను కుప్పము భూమి పరభూమి స్వయంగ్రహణ
ము మున్నగు మాగణములచే దానిని సంపాదించవచ్చు నని కొంత
దంతుడు.

దండము శత్రునిచేరును. స్వామికేగూడ హాని గలిగించి
సర్వాభియోగకరముగనుండును. కోశము ధర్మకామహేతువు. దేశ
కాలకార్యవిశేషముచేఁ గోశదండములలో నొకటికంటె మఱియొకటి
యాధిక్యముఁ బొందవచ్చును. దండము లభ్యకోశ పాలకముగదా ?
కోశము కోశదండములరెండిని నాధిపతిగదా. మఱియు నది సర్వ
ద్రవ్యని మోడకముగుటచేఁ గోశవ్యవసనముగరియమని కొటిల్లుడు.

దండమిత్రస్య సనములలో మిత్రస్య సనమునొప్పుది. మిత్రుఁడు పోషింపఁబడుటన్న మాట మంచున్న ను సహాయముచేయుచు పాక్షిక గ్రామ సాగామిత్రులవిరులఁ బ్రతీకరించును. వ్యవసాయ నొందినతనకుఁ గోశదండములనిచ్చి యుపకరించునని వాతవ్యాస.

అట్లుకాదు. దండవఁతునియెడలనే మిత్రుఁడు మిత్రభావియై యుండును. అమిత్రుఁడుగూడ సప్పుడు మిత్రభావము గలిగియుండును. కార్యమొకదానిని దండముచేఁ గాని మిత్రుని మూలమునఁ గాని సాధింపఁదగినప్పుడు సారమునుసట్టియు స్వయుద్ధదేశకాలములఁ బట్టియు వానిలోవిశేషము నెఱుంగునది. శీఘ్రాభియానమందును అమిత్రులవికాభ్యంతర కోపముగలిగినపుడును మిత్రుఁడు నమ్మఁదగినవాఁడుకాఁడు. వ్యవసములు రెండేకకాలమున సంభవించినపుడును శత్రువు వృద్ధిపొందుచున్నప్పుడును మిత్రుఁడర్థము నిచ్చినఁగాని లభింపఁడు.

ప్రకృతివ్యవసంపాధికారణ మంతటితో ముగిసెను.

ప్రకృతియొక్క యవయవములకు వ్యవసము కలిగినపుడు వ్యవసముకలుగని భాగముయొక్క బాహుళ్యానురాగసాదులబట్టి కార్యమును నాధిచుకొనవలెను.

రెండుప్రకృతిలగు వ్యవసము తుల్యమైనపుడు తక్కినప్రకృతి తులలో లోపములే వును పేని గుణక్షయములబట్టి విశేషము నెఱుంగునది.

ఏప్రకృతివ్యవసమువలనఁ దక్కినప్రకృతిలన్నిటికి నాశమగునో యది ప్రధానమయినదంటనను కాకపోయినను నదియే గొప్ప వ్యవసమని చెప్పఁదగును.

ఇది వ్యవసాధికారికమనునప్రమాధికరణమందుఁ బ్రకృతివ్యవసవర్తమను మొదిటి శుద్ధాయము.

అదినుండి నూటపడునేడవ యధ్యాయము.

128 ప్రకరణము.

రాజరాజ్యముల వ్యసనచింత.

రాజు, రాజ్యము, అని ప్రకృతినంతటా పము.

రాజునకాభ్యంతరబాహ్యకోపములు కలుగుచుండును. వానిలో స్వపక్షమందుండివుట్టు నాభ్యంతరకోపము బాహ్యకోపముకంటె గరియము. ఆభ్యంతరకోపములలో సమాత్మ్యనివలనగలిగినది తక్కినవానికంటె గరియమయినది. కావున గోళదండిశక్తిని తన యధీనమందే యుంచుకొనవలెను.

ద్వైరాజ్య ద్విరాజ్యములలో ద్వైరాజ్య మనోన్యస్వపక్షద్వైమానురాగములచేతను పరస్పరసంఘర్షణముచేతను నశించును. ఇవి తుండగుశత్రువును బలాత్కరించి సంపాదించబడిన ద్వైరాజ్యవిజయమున నానిప్రభువు ఇదినాదికాదని తలంచుచుబ్రజలకఁగొన్నవాపవాహనములొనర్చును; లేక రాజ్యమును, పణ్యముగఁజేసి లాభముంచుటకు యత్నించును; లేక జనులు విరక్తులయినచో రాజ్యమునువిడిచి వెళ్ళిపోవును.

బాత్తుగ శాస్త్రజ్ఞానములేవి యంధుఁడును చలితశాస్త్రజ్ఞుఁడునుసగురాజులలో నెవఁడుతమము? అశాస్త్రచతుష్కగుఁడుఁడయత్కించిన కారియు దృఢాభినివేశియుఁ బరివ్రేయమును నై యన్యాయముగ రాజ్యమునుచేయును. చలితశాస్త్రజ్ఞుఁడొన్నచో శాస్త్రాతికృమణము నొకప్పుడొనర్చినను మఱలఁదిద్విష్ట దోషవాడగునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. శాస్త్రజ్ఞానశూన్యుడగుచంధుఁడు (శాస్త్రజ్ఞుల) సహాయసంపదచే రాజ్యముననిలుచుటకు సమర్థుడగును. చలితశాస్త్రజ్ఞుడన్నచో శాస్త్రవ్యతిరేకమగు త్రోవనడంబించి యన్యాయముగ రాజ్యమును తన్నును చేజుచుకొనుచున్నాడని కాటిల్యుడు.

వ్యాధితుడగు రాజు? లేక కొత్తవచ్చినరాజు? మంచి వాడు? వ్యాధితుడగురాజునివ్యసనములను రాజ్యోపసాహ

మునుకాని రాజ్యములముగఁ బ్రాణాబాధమునుకానిపొంచుచున్నాఁడు. కొత్తవాడగురాజు ప్రకృతిరంజనోపకారరూపములగు స్వధర్మానుగ్రహ పరిహార దాన మాన కర్మలచేఁ బ్రవర్తించునని ఆచార్యులు.

అట్లుకాదు. వ్యాధితుడగురాజు యథాప్రకారముగ రాజప్రణీధి సనుసరించుచుండును. కొత్తవాడన్న నో స్వబలముచేతనే యీరాజ్యమును సంపాదించితి నని యభేష్టముగ నష్టలేక ప్రవర్తించును. సామ్యత్వాయకులచే నవగృహీతుఁడై వారొనర్చు రాజ్యోపహారమును సహించి యూరకుండును. లేక ప్రకృతులయెడ నసూహుడగుటచే నుఖముగఁ దొలఁగింపఁదగి యుండునని కౌటిల్యుడు.

వ్యాధితులలోఁ బాపరోగియనియు, అపరోగియనియు విశేషము. కొత్తవారిలో నభిజాతుఁ డనియు ననభిజాతుఁ డనియు విశేషము.

దుర్మనుడగు సభిజాతుఁడా బలవంతుఁడగు ననభిజాతుఁడా మంచివాఁడు? దౌర్బల్యపేక్షులగు ప్రకృతులుసహితము దుర్బలుఁ డగు సభిజాతుని యుపజాపమున కతివృత్తముమీఁద వశులగుదురు. కాని బలాపేక్షులగుప్రకృతులు బలవంతుఁడగు ననభిజాతునియొక్క యుపజాపమునకు నుఖముగ వశులగుదురని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. అభిజాతుఁడు దుర్బలుడయినను ప్రకృతులు వాని ననుసరింతురు విశ్వర్థప్రకృతి మంచిజాతియందుఁ బుట్టినవానినే యనుసరించునకదా? అనభిజాతుఁడు బలవంతుఁడయినను వానియుపజాపమునకు వాశులొంగదు. సద్గుణము గలవానియందే సౌఖ్యము సేవహముగలిగియుండురని కౌటిల్యుడు.

ప్రయాసమంతయు నష్టమగుటవలన నన్యధ ముష్టివధకంఠు బుట్టకరము. ప్రాణమును సంపూర్ణముగ నశింపఁజేయు నన్యష్టమునతి వృష్టికంఠుఁ బాపీయమగునది.

ప్రకృతులలో న్యనసము గలిగినట్టియుఁ బాపవర్తముగఁ

జెప్పబడినట్టియు తెలుగురెండుస్వకృతుల బలాబలములంబట్టి స్థాన
యానముల నిర్ణయించుకొననలెను.

ఇది వ్యసనాధికారికముందు; రాజరాజ్యములవ్యసనచింతమును

రెండవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటపదునెనిమిదవ యధ్యాయము.

129 ప్రకరణము.

పురుషవ్యసనకర్తము.

అవిద్యావినయములు పురుషవ్యసనహేతువులు. అవిరితుఁ
డు వ్యసనదోషములనుకనిపెట్టలేడు. వానినిచట నుపదేశించెదము.

కోపజములగుదోషములు మూడువిధములు. కామజములు
నాలుగువిధములు. ఈ రెంటిలోఁ గోపమే కీమముయినది. ఏలనఁ
గాఁ గోపము స్వకృతి వ్యాపించును; కోపవశులగురాజులు తరుచుగఁ
బ్రకృతికోపముచే హతులగుటవినుచున్నాము. కామవశులగురాజు
లు క్షయవ్యయహేతుకములగు నతివ్యాధులచే హతులగుచుందురు.

అట్లుకాదు. కోపము సత్పురుషాచారమై యున్నది. మఱి
యునది వైరులకుస్థానముగను సవజ్జలవధించునదిగను మనుష్యులకు
భీతిగలిగించునదిగను నున్నది. వానసంబంధము నిత్యమై కోపప్రతి
షేధార్థమగుచున్నది. కామము సిద్ధిలాభముగల్గెనై సాంత్యముత్యా
గశీలత సంప్రియభావములకు మూలము. నిత్యమగు కామసంబం
ధము కృతకర్మకకు ఫలోపభోగార్థమైయున్నది భారద్వాజుడు.

అట్లుకాదు. ద్వేష్యత శత్రువులనుంకివేదనదాక్షిణ్యప్రియుఁ
గోపమునలనఁగలుగును. పరిభవముద్రీవ్యవాశము చోరద్యౌతకార
లుబకగాయనవాదకులు లోనగుననర్థలతో సంయోగము కామము
వలనఁ గలుగును. పరిభూతుఁడు తనవారిచేతను, పరులచేతను
గ్రహింపఁబడును; ద్వేష్యుడన్ననో ఛేదించఁబడును; కామనఁ జది

భవముకంటె. ద్వేషమేగరియమైనది. ద్రివ్యనాశము కోశాబాధకము మాత్రమే; శత్రువేదమన్న నో పాశాబాధకమై యుండును. కావున ద్రివ్యనాశముకంటె శత్రువేదమే గరియము. అనర్థసంయోగము ముహూతక పృథికార్థము; దుఃఖసంయోగ మన్న నో దీక్షుక్తశేకరము. కావున సర్వసంయోగముకంటె దుఃఖసంయోగము గరియము. (ఈవైకారములబట్టి) కామముకంటె గోపము గరియమయినది.

వాక్పారుష్యము అర్థదూషణము దండపారుష్యము— వీనిగుఱించినచర్చ— వాక్పారుష్యార్థదూషణములలో వాక్పారుష్యము గరియము. కరుషమగఁ బలుకఁబడిన తేజస్వి తనతేజస్సుచేత బాధింపయత్నించును. దుఃకక్తమను శ్యేము హృదయమందు నాటుకొన్నదై తేజస్సందీపకమును నిందియోపతాపియు నగునని విశాలాక్షుడు.

అట్లుకాదు. వాక్పారుష్యము సర్వపూజచే దొలగింపవచ్చును. దానము ఉదానము వినాశము పరిత్యాగము లోనగునవి యర్థదూషణములు. ఈయర్థదూషణము వృత్తి లోపకరమగును. (అందుచే నిదియేగరియ) మని కొటిల్కుడు.

అర్థదూషణదండపారుష్యములలో సర్థదూషణము గరియము ధర్మకామము లర్థమూలములు. లోకమక్షప్రతిబంధమై వర్తింపుచున్నది. కాబట్టి యర్థోపఘాతము గరియమని పారాశరులు.

అట్లుకాదు. ఎవఁడుగాని యధికధనమిచ్చినను శరీరవినాశము నకొప్పుకొనఁడుగదా? దండపారుష్యమొనర్చినవాఁ డితరులవలన నట్టిశిక్షనేపొందునని కొటిల్కుడు.

ఇది కోపజమగు త్రిరర్థము.

వేట ద్యూతము స్త్రీ సాసములను నాలుగును కామజములగు చతుర్వర్గము.

అందు మృగయాద్యూతములలో వేటయే గరియమయినది.

వలనగా వేటవలన సేనామిత్రావ్యాళదావప్రస్థలనభయదిజోత్రహము
లుత్పత్తికానను ప్రాణాబాధము, సంభవించును. జయజేసిన దుర్యోధను
లచేతనువలె ద్యూతముందక్షకుశలులచే జయింపఁబడుటమాత్ర
ము సంభవించునని పితృనుఁడు.

అట్లుకాదు. అన్యతరపరాజయము ద్యూతమువలనఁగలుగు
నన్నమాట నలయుధిష్ఠిరుల చరిత్రమునుపట్టి తెలియుచున్నది.
ద్యూతముందు జయింపఁబడిన ద్రావ్యమామిషమై వైరబంధహేతున
గును. మఱియు నద్ధ్రావ్యనాశము అనద్ధ్రావ్యసంపాదనము అసౌతి
భుక్తనాశము మూత్రపురీషధారణబుభక్షాదులచే వ్యాధిప్రాప్తియు
ద్యూతమువలనఁగలుగును. వేటవల్లనన్ననో క్షేపకృత్తమేదస్వేదనా
శము చలస్థిరములందు లక్ష్యపరిచయము కోపమొందిన మృగముల
చిత్తవికారముఁ దెలిసికొనుట; అనిత్యయానము లోనగుఫలములు
లభించునని కొటిల్లుఁడు.

ద్యూత స్త్రీవ్యసనములలో ద్యూతవ్యసనము గరియము.
కితవుఁడు రాత్రింబగళెడతెగక రాత్రి దీపములుంచుకొనియుఁ దల్లి
మృతయైఁపును విడువక జూదమాడుచుండును. కృచ్ఛకాలమం
దుఁ బ్రశ్నింపఁబడి కోపించును. స్త్రీవ్యసనియన్ననో న్నాన ప్రతిక
ర్మభోజనప్రదేశములందు ధర్మాశ్లాఘాప్రశ్నము చేయఁదగియుండు
ను. రహస్యశిక్షచే రాజహితముఁజూడఁగూడ స్త్రీని నియోగింపవ
చ్చును. వ్యాధిఁ లగినదనుమిషచే మఱలించుటగాని తొలఁగించుట
గాని చేయవచ్చునని కొణపదఁతుఁడు.

అట్లుకాదు. ద్యూతమునుండి మఱలించవచ్చునుకాని స్త్రీ
వ్యసనమునుండి మఱలించుట దుస్సాధ్యము. (మంచిచెడ్డల) అదర్శ
నము కార్యాతిపాతముచే న్నగధర్మలోపములు తంత్రీదార్శల్యము
చానానుబంధము లోనగునవికూడ స్త్రీవ్యసనమువలనఁ జేకూరునని
కొటిల్లుఁడు.

స్త్రీపానవ్యసనములలో స్త్రీవ్యసనమే గరియము. స్త్రీలకి

బానిశలని నిశాంతప్రసాదానికరణమునఁ జెప్పఁబడినది. పానమున్న నో శబ్దాపిందిరియోఽభోగము ప్రతిదానము పరిజనపూజనము కర్మ శ్రమవధలును కలిగించుచుని వాతవ్యాధి.

అట్లుకాదు. అపత్వోత్పత్తి ఆత్మరక్షణము అంతఃపురదారల లోమాత్మము చూర్చుకలిగించుకొనుట అగమ్యబాహ్యస్త్రీజనవై ముఖ్యములు స్త్రీవ్యసనమువలనఽభించును. పానవ్యసనమున నీరెండుదోషములుగూడ నుండును. సంజ్ఞానాశము అనుస్మత్తుఁడుగూడ నుస్మత్తుఁడగుట బ్రతికియుండియు మృతునిన లెనగపడుట కాపీనదర్శనము శ్రుతిప్రజ్ఞాప్రాణవిత్తమిత్రహాని నజ్ఞనవియోగము అనర్థకం యోగము అఘ్నములగు తంత్రీగీత నైపుణ్యములందుఁ బ్రసక్తిలో నగునవి పానమునలనఁగలుగు తక్కినదోషములని కాటిల్లుదు.

ద్యూతమద్యములలో ద్యూతముగ రీయమయినది. ద్యూతమువలన నెవరికోయొకరికిఁ బణనిమిత్తములగు జయాపజయములగును. నిశ్చేతనములగు ప్రాణులకునహితము పక్షదైర్వధముచేఁ బ్రకృతికోపమును పుట్టించును. మఱియు నైక్యబుద్ధిగల సంఘములతోను రాజకులములలోను ద్యూతమువలననే భేదముత్పత్తియగును. దానివలననే వినాశము. అసత్ప్రగ్రహము తంత్రీదౌర్బల్యములను కలిగించునడగుటచే వ్యసనములన్నిటిలో నదియే పాపిష్ఠతమము.

కామమనస్సగ్రహమును కోపము, సత్కార్యావగ్రహమును కలిగించును. రెండునుకూడ దోషబహుళములగుటచే మిక్కిలిగొప్పవియగు వ్యసనములని చెప్పఁబడుచున్నవి.

కావున వ్యసనారంభహేతువులును మూలహారములునుగిగు కామక్రోధముల నాత్మజ్ఞానముగలవాఁడు వృద్ధసేవియు జితేంద్రియుఁ డునునై విమవనలెను.

ఇది వ్యసనాధికారికమందు పురుషవ్యసనవర్గమున

మూడవ యధ్యాయము.

ఇదిసంధి మాటపంక్తిమీదవ యధ్యాయము.

180-32 పోరణములు.

— పీడనవర్గము, స్తంభవర్గము, కోశపంగవర్గము. —

అగ్ని ఉదకము వ్యాధి దుర్భిక్షము మరకములు దైవపీడనములు.

అగ్ని ఉదకము వీరిలో నగ్ని పీడనము పోతీకారములేనిది. సర్వోదః పీడనముగూడ శక్తివశమనమునను, తరింపఁదగినగుఱచే సబాధకముగనుండునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. అగ్ని యొక గ్రామమునుకాని గ్రామములోనగమునుకాని దహించును. ఉదకవేగమన్న నో గ్రామశతమునుసహితము కొట్టుకొనిపోవునని కాటిల్లుఁడు.

వ్యాధిదుర్భిక్షములలో వ్యాధివలన మరణము శరీరబాధ పరిచారికావస్థప్రము వ్యాధిమోషరోధములు కలుగునుకానగర్భవినాశముసంభవించును దుర్భిక్షమన్న నో శక్తివశాత్తేకాక హిరణ్యవశుకరముల నిచ్చుచదిగనుండునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. వ్యాధి యేకదేశపీడనము శక్తివోతీకారము, దుర్భిక్షము సర్వదేశ పీడనమై చాఁజలకు జీవనహాని గలిగించునని కాటిల్లుఁడు.

మరకమువిషయమునగూడనిట్లేయనిగ్రహించునది.

క్షుద్రాకక్షయ ముఖ్యక్షయములలో క్షుద్రాక్షయము కర్తానుష్ఠానోపరోధకరమని ఆచార్యులు.

అట్లుకాదు. క్షుద్రులు బహుళసంఖ్యాకులుగాన క్షుద్రాక్షయమును మఱలఁబూరించుకొనవచ్చును క్షుద్రులొక్కై ముఖ్యక్షయమెన్నఁడుఁ గోరఁగూడదు. సత్వప్రస్థాధిక్యములచే క్షుద్రుల కాశ్రయఁడగు ముఖ్యుఁడు వేద్రుమనుష్యులలో నొక్కఁడునుకూడ నుండుట దుస్సాధ్యమని కాటిల్లుఁడు.

స్వచ్ఛ పరచ్ఛపీడలలో సతిమాత్రములగు సకారములు గలిగించునట్టియు వారించునశక్తిమైనట్టియు స్వచ్ఛపీడ విశేషముగ

బాధించును. పరచక్రిపీడనమునో ప్రతిముద్ధమువలనఁగాని యపసారముచేఁగాని సంఘములమునఁగాని తొలఁగింప శక్యమగునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. ప్రకృతీపురుషముఋల కుపగ్రహవిఘాతములఁగలిగించి స్వచక్రిపీడనమును వారించుకొనవచ్చును. మఱియు నది యే దేశమునే పిఱిించును. పరచక్రిపీడనమున్ననో స్వదేశపీడనము విలోపఘాత దాహ విభ్వంసనోపనాహనములచే బాధించునని కాటిల్యుడు.

ప్రకృతిరాజవివాదములలోఁ బ్రకృతిభేదకమును పరాభియోగహేతువునగు ప్రకృతివివాద మధికహానినిగలిగించును. రాజవివాదమున్ననో ప్రకృతులకుద్వగుణభక్తవేతనములను పరిహారమును కలిగించునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. ప్రకృతిముఖ్యోపగ్రహమునఁ గలహహేతువును తొలఁగించియుఁ బ్రకృతివివాదమును వారించవచ్చును. వివాదపడుచుండుప్రకృతులు పరస్పరసంఘర్షణముచే నుపకారముగూడఁజేయుదురు. రాజవివాదమున్ననో పీడినోచ్చేదనములు గలిగించి ద్విగుణముగ శ్రమపడినఁగాని సాధింపఁదగియుండవని కాటిల్యుడు.

దేశరాజవిహారములలో దేశవిహారము (దేశములోఁ బ్రజల విహారము) కాలక్రియమందును కర్మఫలోపఘాతము గలిగించును. రాజవిహారమున్ననో కారుశిల్పి కుశీలవ వాగ్విగన వై దేహకుల కుపకారముగ నుండునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. దేశవిహారము కర్మలవలనఁగలుగు శ్రమఁబోఁగొట్టునదియై కొంచెము నిష్టముచుమాత్రము గలిగించును. మఱియునది పనులఁజేయులలోఁ బ్రజలకుఁ బోత్సాహముగలిగించును. రాజవిహారమున్ననో రాజవల్లభులమూలమునను రాజుచేఁగావింపఁబడు బలాత్కారయూచనలమూలమునను పశ్యాగార కార్యోపగ్రహముచేతను ప్రజలకుఁ బీడగలిగించునని కాటిల్యుడు.

రాజభాగ్యా రాజకుమారులలోఁ గుమారుడు స్వయంచల్ల
కులములమునను బలాత్కారయోచనములమునను బాధ్యగా
కార్యోపగోధముచేతను (ప్రజలను) పీడించును. భార్యయన్నో
వీరిసోపభోగమాత్రముచేతనే పీడించునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. మంత్రీపురోహితుల మూలమునఁ గుమారుని
చారించనచ్చును. బాలిశయగుటచేతను సవ్యజనసంయోగము గల
దియగుటచేతను భార్యనువారించుట సాధ్యముకాదని కొటిల్లుదు.

శ్రేణీముఖ్యులలో బాహుశ్యమును దగులచే శ్రేణి యడ్డు
లేఁ స్తేయసాహసములచేఁ బీడించును. ముఖ్యుడు కార్యాన్వహి
విఘాతములనుమాత్రము కలిగించునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. (శ్రేణియు ముఖ్యుడును) సమాచార్యుల
ములఁ గలవారగుటచే ముఖ్యులలోనొక్కనిఁబట్టుకొని శ్రేణి సుల
భముగ వజరించనచ్చును. సమాచార్యులుగల ముఖ్యుడెట్లుకాక
పరిచారివదల్యోపఘాతము లొనర్చునని కొటిల్లుదు.

సన్నిధాత్యసమానార్థులలో సన్నిధాత కార్యసానియుఁ గా
ర్యవస్తముకలిగింది పీడించును; సమాహత కరణాధిష్ఠితుడై నిష్ఠి
తమగు ఫలోపభోగమాత్రముచేతనే పీడించునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. ఇతరులచేఁగోశప్రవేశ్యుని ఇయ్యఁబడినదానిని
మాత్రము సన్నిధాతప్రతిగ్రహించును. సమాహతకార్యార్థముచే
మొఁటఁగఁగొని పిమ్మటరాజ్యానుకూలఁబయిత్తుంచును
లేక రాజ్యాదునకు వినాశముగలిగించును. వఱియుఁ బరిధమును
తీసికొనుటలో న్వతంతుడై చరించునని కొటిల్లుదు.

అంతచాలవైదేహులలో చంతచాలుడు చోడులను ప్రవేశ
పెట్టిగా, ఇయ్యవలసినవన్నులకంటె నెక్కువపుచ్చివోనియు, వజ్రో
ధమును పీడించును. వైదేహకుడు సన్నిధాతవిద్యానుగ్రహముచే
దేశమునకు మేలుచేయునని యాచార్యులు.

అట్లుకాదు. అంతరాలుండు పణ్యసమూహముల దేశములో నికేబంపుటయం దుపయోగించును. నైదేహకులన్ననో అందఱే భవించి పణ్యములధరల హెచ్చించుచు దగ్గించుచు నూటికికూడు చొప్పున లాభముపొందఁ బ్రయత్నింతురని కాటిల్లుండు.

అభిజాతోపరుద్ధయగు భూమియా లేక పశువ్రజోపరుద్ధయగు భూమియా విడిపింపఁదగినది? అభిజాతోపరుద్ధయగుభూమి మహాఫలమునిచ్చుచు నాయుధీయులఁ గూర్చునట్టిదైనను అభిజాతునివలన న్యసనాభాధభయము కలుగునుకావున దానినివిడిపింపఁదగదు. నశు వ్రజోపరుద్ధయగునది కృషియోగ్యమైయుండును. నివీతముకంటె జేత్రముత్తమము. కావున దానినివిడిపింపవలెనని ఆచార్యులు.

అట్లుకాదు. అభిజాతోపరుద్ధయగునది మహాపకారియై ముందుముందభిజాతునిచే వ్యసనాభాధకలుగఁగఁకుటకై విడిపింపఁదగియున్నది పశువ్రజోపరుద్ధయగునది కోశవాహనోపకారిణి యగుటచే నసోపవరోధియగునపుడుతప్పఁ దక్కినపుడు విడిపింపఁదగినది కాదని కాటిల్లుండు.

ప్రతిరోధకాటవికులలో బ్రతిరోధకులు రాత్రిలందు స్త్రీ పరులై శరీరముల నాక్రమించుచు నెల్లప్పుడు శతసహస్రములపహరింతును. ఆటవికులన్ననో ప్రాణులకులొంగి సమీపాద్యాములం దన్యస్యలైచరించుచు నేక దేశమాత్రభూతకులగుదురని ఆచార్యులు.

అట్లుకాదు ప్రతిరోధకులు ప్రమాదమొందినవారిని మాత్రమపహరింతురు. (వారిలో) అసమర్థులగువానిని సులభముఁబట్టుకొనుటకును తెలిసికొనుటకును వీలుపడియుందురు. ఆటవికులన్ననో తమప్రదేశములందుండి యెక్కువసంఖ్యగలవారై పరాక్రమవంతులై సౌకశ్యముగ యుద్ధముచేయుచు రాజులవలె దేశోపద్రవకారులగుదురని కాటిల్లుండు.

మృగసహస్తివనములలో — మృగములు సంఖ్యాభావశ్యముగలవై యధికముగ మాంసచర్మములనిచ్చుచువియ్యె యల్పునుగు

గానక్షేపముగల్గించుచు నులభముగ న్వాధీనముచేసికొనఁగలవియగును. ఏనుఁగుల్లుగాక పట్టుకొనఁబడినతర్వాతఁగూడ దేశవివాశకరములుగఁ గన్పట్టును.

స్వస్థానీయ పరస్థానీయోపకారములలో స్వస్థానీయోపకారము ధాన్యపశుహిరణ్యకుప్యోపకారమై యాపదలందు జానపదులకు సంతోషముగను, పరస్థానీయోపకారమట్టిదికాదు.

ఇదియే పీడనములు.

ముఖ్యులవలనఁగలుగు ప్రతిరోధమాభ్యంతరస్తంభము; మిత్రబ్రవులవలనఁగలుగునది బాహ్యస్తంభము— ఇదియే స్తంభవర్ణము. వీనిచేతను, వెనుక చెప్పినపీడనములచేతను, కోశమునకుఁగలుగు పీడలు ముఖ్యానంతము పరిహారోపహతము ప్రక్షీణము మిథ్యాసంభృతము నామంతాటవీభృతము అనియైదువిధములు.

పీడనములు పుట్టకుండునట్లుగను, పుట్టినవానిని వారించుటకును స్తంభసంగములు తొలఁగునట్లుగను దేశస్పద్ధికై ప్రయత్నింపవలెను.

ఇది వ్యవసాధికారికమందు పీడనవర్ణము స్తంభవర్ణము కోశసంగవర్ణమును

నాలుగవయధ్యాయము.

అదినుండి నూటయిరువదియవ యధ్యాయము.

133-4 ప్రకరణము.

— బల్యవిసర్గము, మిత్రవ్యసనవర్ణము. —

అమాసితము విచూనితము అభృతము వ్యాధితము నవాగతము దూరియాతము పరిశ్రాంతము పరిక్షీణము ప్రతిహతము హతాగ్రవేగము అన్యతుక్రాంతము ఆశానిర్వేది పరిస్పృష్టము కళత్రాగహిణ అంతశ్శల్యము కుపితమూలము భిన్నగర్భము అతిస్పృతము అతిక్షీప్తము ఉపనివిష్టము సమాప్తము ఉపరుద్ధము ఉపక్షీప్తము భిన్నధాన్యపురుషవీనిధము స్థవిక్షీప్తము మిత్రవిక్షీప్తము దూష్య

యుక్తము దుష్టపాక్షిగాహము శూన్యమూలము అస్వామిసంహతము భిన్నకూలము అంధము — ఇవిబలశ్శనములు.

అమానితనిమానితబలములలో నమానితబలమున కింతమానములొసంగినచో యుద్ధముచేయును. అంతఃకుశితమగుటచే విమానితబలములు ప్రతిఘటించును.

అభ్యంత్రవ్యాధితములలో నభ్యంత్రమప్పటికి ఘృణ వేతనవియ్యకబడినదై యుద్ధముచేయును. కిర్మల కుపయోగింపనిదగుటచే వ్యాధితమట్లు చేయజాలదు.

నవాగతదూరయూతిములలో నవాగత ముపలబ్ధదేశక్షాతచరమిశ్రిమై యుద్ధముచేయును. దూరయాత మాయాతగతివర్జితమగుటచేనట్లుపయోగింపదు.

పరిశ్రాంతపరిక్షీణములలోఁ బరిశ్రాంతపైన్యము స్నానభోజనస్వప్నములచే విశ్రాంతిపొందినదై యుద్ధముచేయును. యుగ్యపురుషక్షయమొందినదగుటచేఁ బరిక్షీణపైన్యములు చేయజాలదు.

ప్రతిహతహతాగ్రివేగపైన్యములలోఁ బ్రతిహతబల హగ్రిపాతభగ్నమునను ప్రవీరపరుషులతోఁ గలిపినయెడల యుద్ధముచేయును. అగ్రిభాగమందుండు ప్రవీరులు వినాశమొందినందున హతాగ్రివేగబలములు చేయజాలదు.

అస్మతుప్రాప్తా భూమిప్రాప్తములలో ఋత్వనుపారముగు శస్త్రావరణములొంది యస్మతుప్రాప్తబలము యుద్ధముచేయును ప్రసార వ్యాయామావరుద్ధమగు నభూమిప్రాప్తబల ములు చేయజాలదు.

ఆశానిర్వేది పరిస్పృప్తబలములలో మొదటిది లబ్ధాభిప్రాముగలదై యుద్ధముచేయును. పరిస్పృప్తబలము చెదరినదగుటచేట్లుపయోగింపదు.

కళతగ్రహిక అంతశ్శల్యము వీనిలో మొదటిది కళతగ్రహ

వారి యుద్ధముచేయును. అంతశ్శత్రుత్వముగలరెండఁగది యట్లు చేయఁజాలదు.

కుపితమూల భిన్నగర్భములలో సామకానాములచే గోపజాతిఁబొంది ౩ పితమూలము పరిచేయును. పరస్పరభిన్నమైనభిన్నగర్భమట్టిది కాదు.

అపస్యతాతిక్ష్ణీప్తములలో మంత్రోన్మాద్యామామముల కారణమునఁగాక ఏకరాజ్యాతికాంతమయినది నత్రీమిత్రులమాత్రమే ముంది యుద్ధముచేయును. అనేకరాజ్యాతికాంతమగు నతిక్ష్ణీప్తసైన్యము బహుబాధాకరమై యట్లుచేయఁజాలదు.

ఉపవివిష్టసమాప్తములలో నుపవిష్టబలము భిన్నములగుజ్ఞానస్థానమతిస్కంధావారముగలదై యుద్ధముచేయును. ఏకస్థానయారములందుమాత్రము పరిచయముగల సమాప్తమట్లుపయోగింపదు.

ఉపరుద్ధపరిక్ష్ణీప్తములలో నుపరుద్ధబలము ప్రిదేశాంతరమునకావెల్లి యపరోధకముతో యుద్ధముచేయును. సర్వతఃప్రిరుద్ధమగు పరిక్ష్ణీప్తమట్లు చేయఁజాలదు.

భిన్నధాన్య భిన్నపురషవీనధములలో భిన్నధాన్యబలము మఱియొకప్రిదేశమునుండి ధాన్యమును తెచ్చుకొనిగాని జంగమస్థావరాహారముల మూలమునఁగానియుద్ధముచేయును. అనభిసారమగు భిన్నపురుషవీనధమట్లు చేయఁజాలదు.

స్వవిక్ష్ణీప్త మిత్రోన్విక్ష్ణీప్తములలో స్వభూమియంగుండు సైన్యమాపత్కాలమందుఁ దొలఁగింపఁజక్యమగును. మిత్రోన్వియోద్ధనండు సైన్యమును దేశకాలములు దూరములగుటచే నట్లుచేయుటకు వీలుపడదు.

దూష్యయుక్త దుష్టపాక్షిక గ్రాహములలో నాక్షపురుషాధిష్ఠితముగను నసంహతముగను నెనర్పించో దూష్యయుక్తబలము యుద్ధమునకుపయోగించును దుష్టపాక్షికగ్రాహమున్న నోవెనుకనుండి దెబ్బలుతగులునను భయముగలదగుటచే నట్లుపయోగింపదు.

శూన్యమూలస్వామిసంహత బలములలో శూన్యమూలము పారజాననములనహాయమును, తదితరనహాయమునుపొంది యుద్ధము చేయుగలిగియుండును. రాజసేనాపతిహీనమగుటచే నస్వామిసంహత మట్లుచేయుజాలదు.

భిన్నకూటాంధ (విస్సార్) బలములలో భిన్నకూటము మఱి యొకముఖ్యునిచే నధిష్ఠింపబడి యుద్ధముచేయును. ఆంధబలము నేర్పులేనిదిగుటచే నట్లుచేయుజాలదు.

దోషనివాణము బలసంపాదనము శత్రుస్థానాతిసంధానము ముఖ్యులతో సంధి — ఇవి బలవ్యసనములఁ బోగొట్టుకొనుట కుపాయములు.

నిత్యోత్థితుఁడై స్వస్వైవ్యమునకవ్యసనముగలిగియుండు శత్రువులనుండిదానిని రక్షించుకొనుచు శత్రుస్వైవ్యమందు లోపములగ వడినపుడు దానిని (శత్రుస్వైవ్యమును) ప్రహరింపవలెను,

దేనిచే బ్రకృతులకు వ్యసనముసంభవించునో దానిపక్ష ము ముందుగ నేజాగరూపఁడై యాకారణమును తొలఁగించుకొనవలెను.

స్వయముగఁగాని యితరునితోఁగలిసిగాని యితరులతోఁగాని హముచేఁగాని యభియాతుఁడైనట్టి మిత్రుఁడును; అశక్తిలోభప్రణయములచే దన్నుఁబరిత్యజించినట్టి మిత్రుఁడును; సంగ్రామమందుఁ దొలఁగిపోవునట్టివానికి వశుఁడగు మిత్రుఁడును; వేరుగఁగాని సహాయమునఁగాని మఱియొకమిత్రునిపై దండెత్తువానితో ద్వైధీభావ విశ్వాసములచేఁగలిసినట్టిమిత్రుఁడును, భయావమానాలవ్యములచే వ్యసనమునుంకి రక్షింపఁబడనట్టి మిత్రుఁడును, స్వభూమియందేయవరుద్ధుఁడైనట్టియు భయపడినమీపమునుండి వెడలిపోయినట్టియు విస్తారిమునప్రముఁ బొందినట్టియుఁ దనకుఁకావలసినది రాకపోవుటచే నసంతృప్తిబొందినట్టియు, ఇచ్చినతర్వాత విమోచితుఁడగునట్టియు మిత్రుఁడును, స్వయముగఁగాని పరులపోతాఁహముచేఁగాని యప

హృత్యాధ్యక్షగువట్టియుఁ గోరఁబడి యశక్తిచేయవేష్టించఁబడి విరోధి
తుఁడైనట్టియుమితుఁడు నతికష్టముటఁద నశులగుదురు, వశులై
గూడశీఘ్రముగనే విరోధమొందుదురు.

మైత్రియందలికష్టముల నెఱిగినవాఁడు మాన్యుఁడు పృ
మాదముచే నవక నింపఁబడినవాఁడు సమముగ గౌరవింపఁబడవినాఁ
డు శక్తికొలఁదిని వారింపఁబడినవాఁడు మిత్రోపఘాతమగునని భయ
పడువాఁడు శత్రువులుకలియుటచలనఁ దనక పాయమున చుప్పని శం
కించువాఁడు దూష్యులచే భేదింపఁబడినవాఁడు—ఇట్టిమితుఁడు సా
ధ్యుఁడగును సాధింపఁబడి విరక్తుఁడు గాకుండును.

కావ్రస మిత్రోపఘాతకములగు సీదోషములను కలిగించు
కొనక, ఉత్పన్నములయినవానిని సహితము దోషోపఘాతకములగు
గుణములచే దోలఁగించుకొనవలెను.

ఇది వ్యసనాధికారికమును నప్తహాధికరణమందుఁ బలవ్యసనవర్ణమిత్రోవ్యసనవర్ణములను
అయినక యధ్యాయము.

అనినండి నూటయిరువదియొకటవ యధ్యాయము

ఇంతటితోఁ గౌటిలీయాధ్యక్షాస్త్రమున

వ్యసనాధికారికమును నెనిమిదవ మధికరణము సమాప్తము.

సుధ మును.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

9 యధికరణము — ఆభిమానము చేయునానికర్త.

1856 ప్రకరణము.

శక్తి దేశకాలబలాబలజ్ఞానము, యాత్రాకాలములు.

విజిగీషువు తనయొక్కయు, బరునియొక్కయు బాబలముల ను శక్తి దేశకాల యాత్రాకాల బలసముత్థానకాలములను పిమ్మట గలుగు క్షయవ్యయలాభాపత్తులను తెలిసికొని విశిష్టబలుఁడైనచో యానమాచేయవలెను, లేనిచో నూరి కుండవలెను.

ఉత్సాహప్రభావములలో నుత్సాహము శ్రేయస్కరము. స్వయాముగ శూరుఁడును బలవంతుఁడును సరోగియుఁ గృతాన్తుఁడును నగురాజు కేవలము దండద్వితీయుఁడనగు ప్రభావముగలరాజును జయింపనవచ్చుఁడగును. వీరిపైవ్యమ్ములనునను తేజస్సుగలదగు లచే బలుఁడచేయ సమర్థుఁడగును. నిరుత్సాహుఁడగురాజు ప్రగవవంతుఁడగును. కావున పన్నుఁడయినను నశించుననియా చాన్యము.

అట్లుకాదు. ప్రభావవంతుఁ డుత్సాహముగలరాజునునహితము తన్వప్రభావముచే జయించును. ఉత్సాహవంతుఁడగు మఱియొక రాజునుపిలిపించి ప్రవీణులైనవారలను క్రియమిచ్చిని ప్రభూతప్రభావముగల హయహస్తీధోవరణ సంపన్నుఁడగును. (అందుచే) వీనినేన సర్వప్రదేశములం దప్రతిహతమై చరించును. ప్రభావవంతుఁడు స్త్రీలయినను బాలురయినను సంగుప్రలయినను అంధులయినను ఉత్సాహవంతుల జయించియు వారినిఁగొనియు భూమినివశనఁ జుచుకొనెనని కౌటిల్యుఁడు.

ప్రభావమంత్రములలోఁ బ్రభావముకేయస్కరము. అప్రభావుఁడు మంత్రేశక్తిసంపన్నుఁడయినను వానిబుద్ధియంతయువృద్ధిమగును. గర్భభావము నవృష్టివలె ప్రభావుఁడగు వీనినిశ్చితమును మంత్రేశక్తి నాశముగావించునని ఆచార్యులు.

అట్లుకాదు. మంత్రేశక్తియే కేయస్కరమయినది. ప్రజ్ఞాశాస్త్రచతువగురాజల్పప్రభావముచేత మంత్రమును నిలుపుకొని యత్సాహప్రభావములుగల శత్రువులనునహితము నానూదులచేతను మోగోపనిషత్తులచేతను మోసపెట్టుటకు సమర్థుఁడగును. ఈ విధముగ నుత్సాహప్రభావమంత్రేశక్తులలో నుత్తరోత్తరములచేత ఘోషింపఁగలవానికి జయముకలుగునని కొటిల్యుఁడు.

దేశమనఁగాఁ బృథివి. దానియందు హిమవంతముమొదలు సముద్రమువరకునుకల ప్రదేశములో నుత్తరభాగమున యోజన సహస్రపరిమితిగలభాగముగొప్పదశవతిఁ జేత్రము. అట్టిజేత్రమునందున్నములు గ్రామములు నీటిపారులు సమవిషమప్రదేశములు లోకగుఁవి యుండును. స్వబలవృద్ధికరిమగునట్లుగ వానియందుఁ గార్యముచేయింపవలెను ఏభూమి స్వస్వైర్యవ్యాయామములకుఁ దగి యుంకి పరస్వైర్యవ్యాయామములకుఁ దగి నుండదో అది యుత్తమ దేశము. దీనికి విపరీతమగునది యధమము ఉభయసాధారణమగు నది మధ్యమము.

కాలము శీతోష్ణవర్షాత్మక మైయుండును. అందురాత్రిపక్షము పక్షము మాసము ఋతువు సంవత్సరము యగమనిభేదములు. వానియందు స్వబలవృద్ధికరిమగునట్లు కార్యములుచేయింపవలెను. ఏకాలము స్వస్వైర్యవ్యాయామముల కనుకాలమై పరస్వైర్యముల కననుకూలమైయుండునో అది యుత్తమకాలము. తద్విపరీత మధమకాలము. ఉభయసాధారణమగునది మధ్యమము.

శక్తిదేశకాలములలో శక్తి శ్రేణి నాహరి. శక్తిచతుఃకు

నిష్కృష్టములుగల ప్రదేశముందును శీతోష్ణచక్షుశ్రవణమును కాలమును వలయుప్రతీకారము లొనర్చుమధ్యజగునని ఆచార్యులు.

దేశమే శ్రేయస్కరము. స్థలగతమయిన శ్వాసము మొలకని సహితము లాగివేయఁగలదు. నిష్కృతమగునక్కము శ్వాసమును లాగవేయుఁని కొందఱు.

కాలమే శ్రేయస్కరము. పగటియందుఁ గాకము గూబును చంపుచున్నను రాత్రియందు గూబ కాకిని చంపుమకదా? యని మఱి కొందఱు.

అట్లుకాదు. శక్తిదేశకాలములుమూఁడును పరస్పరాధకములని కాటిల్లుదు.

అట్టి శక్తిదేశకాలములవలన వృద్ధిపొందినవాడై సైన్యములో మూడవవంతుగాని నాలుగవవంతుగాని రక్షణకొఱ కంశమూలచాష్టిప్రత్యంతాటవులయ్యుండుచి కార్యసాధనసహాయుని కోశపండితులఁదిగొని వెనుకటిది, ప్రాశ్నియగు నాహారసామగ్గినిమాత్రము గలిగినట్టియు నివళక్తమును సంహింపనట్టియు, దుర్గసంస్థారమొనరింపనట్టియు శత్రునిపయికి వానివాసుతికసన్యమును హైమంతముష్టిని చెఱచుటకు మార్గశీర్షముండు యాత్రచేయవలెను. హైమంతసన్యమును వాసంతికముష్టిని చెఱచుటకు జైత్రమాసమున యాత్రచేయవలెను. క్షీణతృణకాష్టమాసములగలిగినట్టియు దుర్గసంస్థారమొనర్చుకొననట్టియు శత్రునిపయికి వానివాసుతికసన్యమును వాషికముష్టినిచెఱచుటకు జ్యేష్ఠమాసమున యాత్రచేయవలెను. అత్కుష్టము నల్పయవసేంద్రనోదకములును కల దేశముపయికి హేమంతమున యాత్రచేయవలెను. తుషారమేఘచ్ఛన్నమైనట్టియు సగాధనిన్ను ప్రాయమైనట్టియు గహనతృణవృక్షములను కలిగినట్టియు దేశముపయికి గ్రీష్మమందు వెళ్ళవలెను. స్వసైన్యవ్యాయుగమోగ్యమైనట్టియు బంధుసైన్యమున కయోగ్యమైనట్టియు దేశముపయికి వర్షబుతువున వెళ్ళవలెను.

మార్గశ్శీః తైషములకు నడుమ దీక్షుకాళయాత్రిను చైత్ర
తైశాఖములకునడుమ మధ్యమకాలయాత్రిను కేయిమాపాథములనుధ్య
ను హస్తకాలయాత్రిను చేయవలెను.

వ్యసనాభియోగమునుగుఱించి విగ్రహించి యానముచేయుట
అను ప్రకరణమునఁ జెప్పబడినది.

నడుమ వ్యసనముండున్నప్పుడు తఱచుగనతనిపయికి వెళ్లవలె
నని యాచార్యులు.

వ్యసనము లనైకాంతికములగుటచే స్వశక్త్యభివృద్ధినిచూచు
కొనియే శత్రుగిరిపయికి వెళ్ళవలెనని కొటిల్పుదు. ఎప్పుడుబయలు
దేరినచో శత్రుగిరిగర్హించుటకును భేదించుటకును వీలుగనో ఎప్పుడే
వెళ్ళవలెను.

మిక్కిలివేడిలేని కాలమున హస్తబలపాఠాయుడుగ వెళ్ళవలెను.
ఏమిగుల అంతస్వేదముగలిగి కుష్టులైయుండును. జలావగాహమును
జలపానములేనిచో నేరముచేకే కొనాదేశముగలవగును. కావునఁబ్ర
భూతోష్ణ శత్రువుండును నష్టకాలమందును హస్తబలపాఠాయుడై
వెళ్ళవలెను. తిద్వపరిత కాలమందును నల్పనష్టపంకమగు దేశమం
దును భూష్టాస్థిబలపాఠాయుడై వెళ్ళవలెను. నష్టకాలమందు
మదపాఠాయుడై దేశముల్లంఘన శత్రుగిరిగలచులతో వెళ్ళవలెను. మా
న్దముయొక్క సమవిషమనిష్కృష్ట హస్తవేషుకలఁబట్టి యాత్రినే
దృఢచుకొనవలెను.

కార్కము సులభసాధ్యమయినచో స్వల్పకాలమునచే యా
త్రియముగించుకొనవలెను. కార్కముగొప్పదయినచో దీక్షుకాళ
యాత్రిను చేయుటయేగాక పరిదేశమందునహితము విష్ణావాసము
చేయవచ్చును.

ఇది విభిన్నానముచేయువానికర్మయను నవమాధికరణమున

శక్తి దేశకాలలక్షణబలజ్ఞానయాత్రికాలములను

మొదటి యధ్యాయము

ఆదినుండి నూటయిరువది రెండవయధ్యాయము.

137-39 పృథగణములు.

—బలోదాపకాలములు, పన్నాహగుణములుప్రతిబలకృతములు—
 మూల భృతక శ్రేణీ మిత్రా మిత్రాబలముల సంఖ్య
 హించు కాలములు—

మూలరక్షణమునకుఁ గావలసినంతకంటె నధికముగ మూల
 బలముండునపుడును, అత్యధికసంఖ్యగలది యగుటచేఁచి మూలమం
 దుంచినచో వికారిమొందునని తోచునపుడును, ప్రతియోధబలము
 భానురక్షణముబల సారబలములు గలవాఁడగుటచే వ్యాయామము
 గలవాఁడేతనే యోషింపఁదగినవాఁడని తోచునపుడును; మార్గము
 ను కాలమును శ్రేష్ఠములగానను మూలబలమేక్షయవ్యయసహమై
 యుండునని తోచునపుడును భృతాదినైన్యములు బహుభానురక్ష
 ములయ్యు యాతవ్యోపజాపమునకు లొంగునను భయముఁలిగినపు
 డును, స్వస్థైన్యములకు బలక్షయమగునపుడును మూలబలమునుప
 యోగింపవచ్చును.

నాభృతబలము మిక్కిలియధికముగ నున్నది; నామూలబల
 మల్పమైయున్నది. పరునిమూలబల మల్పమును విరక్తముచునై యు
 న్నది. వాని భృతసైన్యమసారిముగను ఫల్గుచాఱియముగ నున్నది.
 అల్పవ్యాయామముతోఁ గూడినమంత్రముచే యుద్ధముచేయవచ్చు
 ను. దేశకాలములు ప్రాస్థముగను తనుక్షయవ్యయములుగనున్నవి.
 నాసైన్యము సోమరితనములేక శత్రువిజాపమునకు లొంగక విశ్వ
 సింహదగినదిగనున్నది. శత్రునిచిహ్నమల్యమగుటచే నతఁడుసులభ
 సాధ్యుఁడనితోచునపుడు భృతబలము నుపయోగింపవలెను.

నాశ్రేణీబలము ప్రభూతమగుటచే మూలమందుండుటకును
 యాశ్రయింపయోగించుటకును చాలియున్నది. నాప్రవాసము
 హ్రస్వము; శత్రుప్రశ్రేణీబలచాఱియమై మంత్రవ్యాయామముల
 చే యుద్ధముచేయఁదలచియున్నాఁడని తోచునపుడు శ్రేణీబలము
 నుపయోగింపవలెను.

నామిత్రబలచుధికమగుటచే మూలనుందుంచుటకును యా త్రయందుపయోగించుటకును చాలియున్నది. నాప్రవాసమల్పము. మిత్రముగ్ధముకంటె వ్యాయామయుద్ధమే విశేషముగనుండును. మొదట మిత్రబలముచే నటవీరగరస్థానములను సశపశుచుకొని యా సారునిగొట్టి తర్వాతస్వబలముచే యుద్ధముచేయించెదను. ఈనా కార్యమువిశ్రాంతధారణమైయున్నది. ఈనాకార్యసిద్ధినిత్రాయుత్తమై యున్నది; నామిత్రుడనన్నుఁడు ననుగ్రహింపఁజై యున్నాఁడు. వీని యత్యధికసైన్యమును సాధింపవలెనని తోచునపుడు మిత్రబలము నుపయోగింపవలెను.

ప్రభుతమగు నాశత్రుబలమును సరస్థానాటవులకై వజ్రియొక శత్రుబలముచే యుద్ధముచేయించెదను. శ్వచరాహకలహమందుఁ జండాలునికివలె దానియందురాకేదియోయొకసిద్ధికలుగును. దీనిచే నాసారాటవిక కంటకమృదము చేయింపఁగలను. అత్యుపచితమును నిత్యమును కోవభయమువలన నాసన్నమునునగుశత్రుబలమును నాభ్యంతరకోపకంఠవలనవజ్రియొకప్రదేశమునకుఁబంపవలెను. ఇది శత్రుయధావరయుద్ధకాలమని తోచునపుడుశత్రుబలము నుపయోగింపవలెను.

అటవీబలకాలముగూడ నిట్లేయని గ్రహించునది.

అటవీబలము మాన్గోపదేశమును శత్రుప్రభూనియోగ్యమును శత్రుయధాప్రతికూలమును నగుననితోచునపుడును, శత్రుఁడటవీబలచాయుఁడుగను నల్పచిత్తుఁడునై నప్పుడును బిల్వమును బిల్వముచేతనే కొట్టవలెనను న్యాయానుసారముగ నటవీబలమునుపయోగింపవలెను.

ఎక్కువసంఖ్యగలదియు సనేజాతిపురుషులతోఁగూడినదియుఁ జెప్పినను చెప్పకుండినను భక్తివేదము లియ్యకుండినను లోపములఁ బూరించుటకుఁ బ్రయత్నించునదియు నుత్సాహముతోఁగూడినదియు విలోమవృత్తి ప్రతాపకరమయినదియు స్వభేద్యమయినదియుఁ

చ. రాభేద్యమును పదియు. తుల్య దేశమున శిల్పశాస్త్రమును నదియు సంహతమునగు సైన్యముగొప్పది.

ఇవి బలోపానకాలములు.

వీనిలో నమిత్రావలమును కుప్యభృతముగను విలోప భృతముగను చేయవలెను.

శత్రునికు బలకాలముత్పన్నమైంపును వానినితొలగించుటగాని మితిమొకటి దేశమునకుఁ బంపుటగాని వాని పయత్నముల భయములగునట్లుగాని వానిపైస్వమును విక్షిప్తమునట్లుగాని చేయవలెను. వాని బలకాలముతిక్రమించినచో వానిని విడువవలెను. శత్రునికేగలుగు బలముతానమును విఘాతమొనర్చి స్వబలసంపాదనము చేసికొనవలెను.

పైబలములలో మొట్టమొదటివి ఉత్తరోత్తరములకంటె నెక్కువ నన్నాహయోగ్యములు.

రాజభిప్రాయము ననుసరించునదగుటచేతను నిత్యసంస్కారమును పొందుచు నగుటచేతను మూలబలము భృతబలముకంటె శ్రేయస్కరము.

ఎల్లప్పుడు సమీపమునందుండునదియు వేగముగయుద్ధమునకు బయలుదేరునదియు వశ్యమయినదియు నగుభృతబలము శ్రేణీబలముకంటె శ్రేయస్కరము.

జానపదమును ఏకాగ్రోపగతమును తుల్యసంఘరామక్షసిద్ధిలాభమునగు శ్రేణీబలము మిత్రబలముకంటె శ్రేయస్కరము. అపరిమిత దేశకాలములు గలదయినను శ్రేణీబలమే కార్యోపగతమగుటచే మిత్రబలముకంటె శ్రేయస్కరము.

ఆర్యాధిషితమగు నమిత్రబలమటవీబలముకంటె శ్రేయస్కరము. ఈరెడకుబలములకెల్లప్పుడు వోపిషియంక్షత్యాహముండును. చానివలన నహింసయుము సాధింపిండును.

బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యసూద్రసైన్యములతోఁ జేసికాగ్ర
ధాన్యమునుపట్టి పూర్వపూర్వములు శ్రేయస్కరములని ఆచార్యులు
అబ్రువాడు. ననుష్ఠానముకటిచేసి శత్రుఁడు బ్రాహ్మణబలమును
వశపఱచుకొనును. కావునఁ బ్రహరణవివ్యాధినితమగు క్షత్రీయబ
లము శ్రేయస్కరము. లేక బహుళశాసముగల వైశ్యసూద్రబల
ముల కూడ శ్రేయస్కరములని కొటింగుడు.

కావున, శత్రుని కిట్టిబలమున్నది; దానికిదిప్రతిబలమని బల
సముత్థానము చేయవలెను.

హస్తీయంత్రశకటార్భుశంత్రాసఖర్షకవేణుశల్మముయమగు
బలము హస్తీబలమునకుఁ బ్రతిబలము. అట్లే వాహణలగుదానర
శాంకుశః చగ్రహణీశ్రాయమగుబలము రథబలమునకుఁ బ్రతిబలము.
అశ్వబలమునకుఁగూడ నిదియే ప్రతిబలము. కనచఢాదులగు మను
ష్యులు హస్తీబలమునకును, అశ్వములు కనచఢాదులకును ప్రతిబల
ము. కవచఢాదులు రథములు అవరణఢాదులగుపదాతులు చతురం
గబలమునకును ప్రతిబలము.

ఈరీతిగఁబర సైన్యనివారణముగ స్వసైన్యాంగభేదముల నను
సరించి విభజముతో బలసముత్థానము చేయవలెను.

ఇది యభియానముచేయువాని కర్మయను నవమాధికరణమున
బహిష్కరణకాలములు సన్నాహగుణములు ప్రతిపక్షియను

రెండవ యధ్యాయము.

అదిమండి నూటయిరువదిమాండవ యధ్యాయము.

140.1 ప్రకరణము.

— పశ్చాత్తోపనిత, బాహ్యభ్యంతరప్రకృతితోపవీరీకరణము. —

అల్పమగుపశ్చాత్తోపము (వృష్టభాగమునుండికలుగుబాధ)
పురోభాగమందలి సుహృదాభముకంటె గరియము. సర్వయాతుఁడు
గలుగు పశ్చాత్తోపముల్పమునను దూష్యామిత్యాదివిధాలు నలు

వైపుననుండి దానిని స్పృహిచేయుదురు. ఎరుటలభించులాభము నొప్పనయినను దానివలనఁబ్రీతికోపము కలుగవచ్చును. ఇట్టిసందర్భమున వెనుకనాంశశత్రునకు భృత్యురతిక్షయవ్యయములుగలిగించి ముందుభాగమునఁగలుగు లాభమువిషయమై సేనాపతికుమారులలో నొకనిని దండచారునిగఁ జేయవలెను.

సశ్చాక్రప్రమును తొలఁగింపనశ్శుడగుచట్టి బలవంతుఁడగురాజు పురోభాగమందలిలాభముఁ బొందుటకు స్వయముగ వెళ్ళవచ్చును. ఆభ్యంతరకోపము కలుగుచనితోఁచినపుడు శంకితులను వెంటఁబెట్టుకొని వెళ్ళవలెను.

బాహ్యకోపశంకకలిగినపుడు పీఠపుత్రాదారల నాభ్యంతరప్రదేశముందుంచి శూన్యచాలబలము ననేకనర్థములుగఁజేసి వానిపైన నేకముఖ్యుల నియమించి వెళ్ళవలెను; లేదా వెళ్లు మానవలెను. ఆభ్యంతరకోపము బాహ్యకోపముకంటె హిమమని పూర్వమే చెప్పఁబడియున్నది.

మంత్రీపురోహితసేనాపతియువరాజులలో నొకరు ప్రసోపించుట యభ్యంతరకోపము. దానినాత్మదోషముచేఁగాని పరునిచలనసహాయము కలుగుచని చెప్పిగాని సాధింపవలెను. పురోహితుఁడు మహాపరాధముగావించినను వానికి సంరోధనాపసానములమాత్రమే చేయవలెను; యువరాజుపరాధ మొనర్చినపుడు గుఱవంతుఁడగుమతియొకపుత్రుఁడుండునయెడల సంరోధనిగ్రహములచే నతనిని శిక్షింపవలెను. మంత్రీ సేనాపతుల విషయమునఁగూడ నిట్లేయని గ్రహించునది.

రాజ్యమును గ్రహింపఁదలంచుభ్రాతను పుత్రునిఁ గులబంధువును ఉత్సాహముచే సాధింపవలెను అట్లుపీలుగానపుడు గృహీతానువతానసంధికర్మలచేతనయినను శత్రుసంధానముగావించుననిభయపెట్టియు లేక అట్టివారినుండి భూమినిప్రించియు వానికివిశ్వాసము కలిగింపవలెను. లేక స్వయంగ్రాహసైన్యమును వారికినహాయముగ

గనిచ్చి సామంతాబికులపై బంపి వారీవలనఁగలిగిన : గ్రహము
మూలమున మోసపెట్టవలెను. లేక అవరుద్ధావధాన పారగామిక
విషయమునఁ జెప్పఁబడినవిధానము లొనర్పవలెను. మంత్రీ సేనాప
తులవిషయమునఁగూడ నిట్లేయని గ్రహించునది.

ముఖ్యమంత్రీతప్పఁ దక్కినయమాత్యులలో నొకనికిఁగలుగు
కోపమంరరమాత్యకోపము. దానివిషయమునఁగూడఁ దగినయూచా
యములఁ బ్రయోగింపవలెను.

రాష్ట్రముఖ్యాంతకాలాటవికదండ్కోపనతులలో నొకరికిఁజరిం
చినకోపము బాహ్యకోపము. వారిలోఁబరస్పరభేదము గలిగించి దా
నినితొలఁగించుకొనవలెను. లేక వాఁడు దుర్గవ్రతి స్తబ్ధుడయినచో
సామంతాబికు తత్కూలీనావరుద్ధులలో నొకనిమూలమున వానిని
పట్టుకొనవలెను. లేక అతఁడు శత్రుని బాంధకుండునట్లు మిత్రుని
సహాయమునఁ బట్టుకొనవలెను.

లేక, ఇతఁడు నిన్ను యోగపురుషునిఁడనఁచినభీతఁడైవిక్ర
మింపఁజేసి కార్యసాధనలపై మొంది తర్వాత సమిత్రాబికులపై మోడ
చారునిఁజేసి దీక్షుఁడైవాసమంగు నెన్నునియోగించును, లేక నీవు
త్రాధారలకు దూరముగనిన్నుఁ బంపివేయును. క్రమముచెడినెన్ను
భీతఁడఁబడ్యముగ విక్రియించును. నీతోఁగొఁపిచేసికొని నీభీతఁ
యనుగ్రహమును సంపాదించుకొనును. లేక అధికుడగు మిత్రునిన
యినఁబొందుననిచెప్పి కుపితుని శత్రువునుండి సత్రియగువాఁడు భేద
పెట్టి దానికంగీకరించినచో వానినిష్టానుసారముగఁ బూజింపవలెను.
అంగీకరింపనిచో, ఈభేదమంతయు యోగపురుషులచేఁ గావింపఁ
బడినదని వానివిశ్వాసమును పొందవలెను. లేక స్వప్రముగుశాసనము
లుగలవారిచేఁగాని గూఢచురులచేఁగాని వానిఁజంపింప వలెను.
లేక వానివెంట సహస్రస్థితులగుఁ బ్రవీరపురుషులఁ గొందఱింపఁపి
వారిచేనయిన వానిని చంపింపవలెను. దీనిచేఁ గార్యసిద్ధియగును.

శత్రువులకిట్టి (బాహ్యభ్యంతర) కోపముకలిగించి తనకుగలిగినకోపమును ప్రకటనము చేసికొనవలెను.

కోపము బుట్టించుటకును పోగొట్టుటకును శక్తుడగువాని విషయమున నుపజానముచేయవలెను; సత్యసంధుడును పనులుచేయుటయందు శక్తుడును ఫలప్రాప్తియగునపు డనుగ్రహించుటకును నాపదనుండి రక్షించుటకును సమర్థుడునునగు వానివిషయమునబ్రతిజానముచర్చవలెను. లేక ఇతడువివేకియూ మూర్ఖుడాయని యాలోచించవలెను.

బాహ్యుడగు శత్రుడాభ్యంతరులవిషయమై భేదమిక్కింది విషముగఁ బెట్టవలెను. “భతానుచంపి నన్నరాజ్యమున నిలిపిచో శత్రువున భూమిలాభమును ద్వివిధలాభము నాకగును; లేక శత్రువు వీనిజంపఁగలడు. లేక హతబంధుఁడై శుల్కవోషదండముచే భయపడినవాడు నాకువశుడగుటచే వాడు కృత్యపక్షుడు కాజాలడు అట్టిమిత్రముకనివిషయమున నపశంకితుఁడై యుండును. అట్టివారి నభివృత్తశాసనముచే బరస్పరము చంపింపఁగలను”

ఆభ్యంతరశత్రుడు బాహ్యునిట్లు భేదపెట్టవలెను. ఇతనికోపమునవారింపఁగలను. వీనిసైన్యమును నాశముచేయఁగలను. మత్తుడగుభతాను వీనిచే జంపించెనను ప్రతిపన్నుడగు బాహ్యునిపయిని అమిత్రాటవికులపయిని విమింపజేసెనను. ప్రభువుయొక్క మండలము సన్నద్ధపడును. వీనికివైరము ప్రబలమగును. అప్పుడతడు నాకుస్వాధీనమగును. అప్పుడు భతాయనుగ్రహమును కూడఁబొందెనను. లేక స్వయముగ రాజ్యమును గ్రహింపఁగలను. వానిని బంధించి బాహ్యభూమిని భతభూమినిగూడఁబొందెనను. లేక శత్రుని నివాసస్థానమునుండి తొలగించి బాహ్యుడగు విశ్వస్తుని జంపించెనను; లేక శూన్యమగు వీనిమూలమును వారింపెనను.

కల్యాణబుద్ధి మగువాడు కలిసి యనుభవింపఁగోరును. కావున వానితో సంఘముచేసికొనవలెను. శత్రునిగూడ, అట్లేయనిపించి

చేసి మోప పెట్టవలెను.

ఈవిధముగఁ బైవిషయముల నాలోచింపవలెను. పరులనుండి పరులను స్వీయులనుండి స్వీయులను స్వీయులనుండి పరులను పరులను స్వీయులను రక్షింపవలెను. స్వీయులనుండియుఁ బరులనుండియుఁగూడఁ బండితుండగువాఁడు తన్ను రక్షించుకొనవలెను.

ఇది ఆభియానముచేయువానికర్మయందుఁ బశ్చాత్తోపచింత,

బాహ్యభ్యంతర పశ్చత్తికోపపశ్చిత్తికారమును

మూడవ యధ్యాయము.

అదినుండి నాలుయిరువదివాఱగవ యధ్యాయము.

142 పాదము

—క. యవ్యయలాభవిపరిహర్య.

యగ్యపురుషాపచయము క్షయము. హిరణ్య ధాన్యాపచయము స్వయము. లాభము వీనికంటె బహుగుణాధిముగ నుండునపుడు యానముచేయవలెను.

ఆదేయము ప్రత్యాదేయము ప్రసాదకము కోపకము హ్రస్వకాలము తనుక్షయము అల్పవ్యయము మహావృద్ధ్యదయముకల్యము ధర్మము పురోగము— ఇది లాభసంపద.

సులభప్రాప్త్యము సులభపాల్యము నగునదియుఁ బరులకుని య్యుదగనదియు నాదేయము. తద్విపరీతము ప్రత్యాదేయము. ప్రత్యాదేయమును తీసికొని యనుభవించు వాఁడు వినాశముఁ బొందును.

ప్రత్యాదేయమును తీసికొని శత్రుకోశసంహవించయరక్షణవిధానములఁ బాడుచేయుఁగలను. వాని భవిద్రోష్యహస్తీవససేతుబంధపణి కృధములందలి సారములఁ దొలఁగింపఁగలను. వాని పశ్చత్తులను కర్పించుటయో దేశమునుండి తొలఁగించుటయో వానిపైఁగలపింపఁజేయుటయో చేసినర్హుఁగలను. దానిచేత్రపు వానిపై మఱింత

కోపమువహించును. దీనినివణ్యముగనిచ్చి వీనికిని వీనిపైతివక్షునికిని యుద్ధముఁజేసిం చెదను. దానినలన శత్రువు వానియమిత్రునిగాని విర్రుఁడగాని తత్తులీనునిగాని కలిసినపుడు వానికి నాభూమినిచ్చి వృద్ధిపొందించి నాకఁజరకాలమిత్రునిగఁ జేసికొనఁగలనని తోచినపుడు ప్రత్యాజేయలాభమునుకూడఁ బుచ్చుకొనవచ్చును.

ఈ దేవునిప్రత్యాజేయము లిట్లుచెప్పఁబడినవి.

ఆభార్తృకునినుండి భార్తృకునికి వశపడినలాభము తనవారికిని పయివారికినికూడఁ బ్రసాదకమగును. తద్విపరీతమగునది ప్రాసాదకము.

మంత్రులయపదేశమువలనఁ బొందఁబడినలాభము వారికి ఊయవ్యయములఁ గలిగించినచోఁ గోపకమగును. వీఁడు కార్యసిద్ధిని పొంది మరలను నాశముచేయుచని తలఁచు దూష్టమంత్రుల ననాదరించి పొందినలాభముకూడఁగోపకమే. తద్విపరీతముఁపసాదకము.

ప్రసాద కోపకములిట్లు చెప్పఁబడినవి.

గమనమాత్రముచే సాధ్యమగునది హృస్వకాల (లాభ)ము. మంత్రినాధ్యమగునది తనుక్షయము. భక్తమాత్రవ్యయముచే సాధ్యమగునది అప్రవ్యయము. తత్కాలమునందు విస్తారము ఫలము నిచ్చుచది సుహలాభము. అర్థానుబంధియగునది వృద్ధ్యదయము. నిరాభావకమగునది కల్గము. ప్రశస్తముగ సంపాదించఁబడినది ధర్మము. సామనాయకులనిర్బంధములేక ప్రాప్తించినదిపురోగము.

లాభములురెండునమానములైయున్నప్పుడు దేశకాలములు శక్తుప్రాయములు ప్రియాప్రియములు భేదాభేదములు సన్నికషా విచక్రిషాములు తదాత్వానుబంధములు సారత్వాసారత్వసితత్వములు భావశక్త్యబహుగుణత్వములను విమర్శించి బహుగుణయక్తమగు లాభమును స్వీకరింపవలెను.

లాభవిఘ్నములు— కామము కోపము సాధ్యనము కామ ద్యము లజ్ఞ అసార్యభావము మానము నానుకోశత పరలోకావేక్ష

భార్యకత్వము అత్యాసితత్వము దైన్యము అసూయ హస్తగతావ
మానము ఉదారస్వభావము అవిశ్వాసము భయము ఉపేక్షణము
శీతోష్ణవస్త్రాక్షమత్వము మంగళతిథినక్షత్రేష్టత్వము.

నక్షత్రములను మిక్కిలిపరిగణించు బాలునికిఁ గార్యములు
సిద్ధింపవు. ఆర్థమునకర్థమే నక్షత్రముగాని నక్షత్రము లేమిచేయఁ
గలవు? సాధకులగునరులు నూఱుప్రాయత్నములఁజేసియైనను కార్య
సాఫల్యమునొందఁగలరు. గడములు ప్రతిగజముల చేతనునలె నక్షవజ్ర
లక్షముల చే సిద్ధించును.

ఇది అభియాసముచేయువానికర్కయను నరమాధికరణమందు.

క్షయశ్చయాలాభవినిర్ముఖము

నాలుగవయధ్యాయము.

అదినండి నూటయిరువదియైదవ యధ్యాయము.

143 ప్రకరణము.

— బాహ్యభ్యంతరములగు నాపదలు. —

సంధ్యాదుల సుద్దేశపరిధమ గఁ జేయుట యపనయము.
దానివలన నాపదలు సంభవించును.

బాహ్యమందుత్పన్నమై యాభ్యంతరుల ప్రతిజాపమొందినవి
ఆభ్యంతరమునందుత్పన్నమై బాహ్యులప్రతిజాపమొందినవి. బాహ్య
మందుత్పన్నమై బాహ్యులప్రతిజాపమొందినవి. ఆభ్యంతరమునందు
త్పన్నమై యాభ్యంతరుల ప్రతిజాపమొందినవనియాపదలు (నాలుగు
విధములు).

బాహ్యులభ్యంతరులతోఁజేరియు నాభ్యంతరులు బాహ్యు
లతోఁజేరియుఁగలుగఁజేసినయాపదగొప్పదిగనుండును. ప్రతిజాపకులు
మిక్కిలి కపటముగలవారైయుండురు. ఉపజాపకు లట్టివారుకారు.
ప్రతిజాపకుల శాంతిపడచినచో నుపజాపకులు మజ్జెవ్వరి నుపసంహరింపఁ
జాలరు. బాహ్యులకాభ్యంతరులును నాభ్యంతరులకుబాహ్యులును

కృష్ణోపహాపులుగదా? కావున, బగులమహాప్రయత్నములు స్వర్గములగులయేగాక స్వకార్యసిద్ధికావడం గలుగును.

అభ్యంతరులు ప్రతిజాపముచేయునపుడు వారియెడ నామదానముల నుపయోగింపవలెను స్థాననూనకర్మయే నాంశ్వము. అనగ్నిహవరిహరిములు కర్మలయందు నియోగించుట— ఇవియే దానము.

బాహ్యులు ప్రతిజాపమొనర్చునపుడు భేదదండముల నుపయోగింపవలెను మిత్రవ్యంజనులగు సత్కులు బాహ్యులచాతులతో, ఇతరులు రాజదూష్యవ్యంజనులచే మిమ్ములమోసపెట్టుచున్నాడని తెలిసికొనుడని చెప్పవలెను. దూష్యవ్యంజనులు దూష్యులతోగలిసి దూష్యులను బాహ్యులనుండియు బాహ్యులను దూష్యులనుండియు భేదింపవలెను. తీక్షణులు దూష్యులలో బ్రవేశించి శత్రురసులు చేయవలెను; లేక బాహ్యులనుపిలిపించి (వారిని) చంపవలెను.

బాహ్యులు బాహ్యులతోడను నాభ్యంతరు లాభ్యంతరులతోడను కలిసినపుడు ప్రాసపురుషుల యుపజాపముచలన విశేష సిద్ధియగును. దోషమును పోగొట్టినచో దూష్యులుండరుగాని దూష్యసిద్ధియైనను నాదోషమును మఱియొందఱు దూష్యులుచేయుట సంభవించును.

కావున బాహ్యులుపజాపముగావించునపుడు భేదదండముల నుపయోగింపవలెను. మిత్రవ్యంజనులగు సత్కులు, ఈమీరాజు స్వలాభముబొందఁగోరి మీపై విరోధించుచున్నాడని తెలిసికొనుడని చెప్పవలెను. తర్వాతఁ దీక్షణులు ప్రతిజపితుని దూతలతోను సేవలతోనుకలిసి వీరిభిక్షులగునిపెట్టి శత్రుసాదులచే వీరినిప్రహరింపవలెను. అటుపిమ్మట సత్కులు ప్రతిజపితుఁ డానరమునుచేసినట్లు ప్రకటింపవలెను.

ఆభ్యంతరు లాభ్యంతరులతో నుపజాపముచేయునపుడు య
భ్యాంతరాయమును ప్రయోగింపవలెను. తుఘ్నునలె గనిపించువాని
విషయమునను ఆతుఘ్నునియొక్కగాని తద్విప్రవీతునియొక్కగాని విష
యమునను నామమును ప్రయోగింపవలెను.

శౌచసామగ్ధ్యావదేశముచేగాని వ్యసనాభ్యుదయావేశము
చేగాని పూజించుట దానమనఁబడును. మిత్రవ్యంజనుఁడు వీణో
మీసనన్ను దెలిసికొనుటకు మీరాజుమిమ్ములనాభేనపెట్టును; కాబట్టి
వీరికి నిశముచెప్పుడని పలుకవలెను. లేక, ఇతఁడు మిమ్ములను
గుఱించి మీరాజుతో నిట్లుపజాపముచేయుచున్నాడని భేదపెట్ట
వలెను. దండమును దాండకార్మిక ప్రకరణమునఁ జెప్పినట్లు చేయ
వలెను

నాలుగువిధములగు నీయావదలలో నాభ్యంతరావదను ముం
దుగఁ దొలఁగించుకొనవలెను. అహిభయమగుటచే బాహ్యకోపము
కలదు నాభ్యంతరకోపము వాఁతనుమరి, ఇదివఱకే చెప్పఁబడెను.

బలవంతులనుండి సంభవించునపుడునహిత మీనాలుగావడ
లలోఁ దొలుతఁజేవానిని లక్ష్యావదలుగ నెఱుంగవలెను. స్వల్పులనుండి
సంభవించునపుడు లఘూపాయమును ప్రయోగింపవచ్చును.

ఇది యభియానముచేయువాని కర్మయను నవమాశ్రికరణమున

బాహ్యభ్యంతరములగు నావదలు

అయిదవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటయిరువదియావ యధ్యాయము.

144 ప్రకరణము.

— దూష్యకక్షుసంయక్తలు. —

దూష్యులలోఁ గలియునట్టివాగనియు శత్రులలోఁగలియునట్టి
వారనియు పుష్కలగుప్రజలు రెండువిధములుగ నుండుదురు.

పౌరజానపదులు దూష్యులతోఁగలియుకుండుటకై దండనర్జములగు నుపాయములు ప్రయోగింపవలెను. బహుశయముపై దండముపయోగింప వీలుపడదు. వీలుపడవను దానినలనఁ బయోజనముండకపోవుటయే గాక మత్యముకయనస్థమునహితముసంభవించును. పీరితో ముఖ్యులగువారి విషయమున దాండకార్మిక ప్రకరణమునఁ జెప్పినట్లు చేయవలెను.

(పౌరజానపదులు) శత్రునితోఁగలియుకుండుటకై వానికిఁ గార్యసిద్ధిఁగలిగించుప్రభానుని సామాదులచే వశపఱచుకొని సిద్ధిసొందవలెను.

ప్రభానసిద్ధి స్వామ్యాయత్తము; యత్నసిద్ధి మంత్రాయత్తము; ప్రభానాయత్తసిద్ధి యుభయాత్తము.

దూష్యదూష్యులు కలిసినప్పుడుసహితము సిద్ధిపొందుట యామిశ్రాసిద్ధి. అప్పుడదూష్యునిమూలమున సిద్ధికలుగును. ఆలంబనములేనిచో నాలంబితయుండదుగదా? మిత్రామిత్రు లేకేభవించినపుడు కలుగుసిద్ధి పరమిశ్రాసిద్ధి. పరమిశ్రాయందు మిత్రునిమూలమున సిద్ధిసంభవించును మిత్రునిమూలమున సిద్ధినుకరమగునుకాని యమిత్రునిమూలమునఁ గాదుగదా?

మిత్రుఁడు సంశ్లిష్టపడఁచో వానిపైఁగట్టిగ నుపజాపమున ర్చనలెను. పిమ్మటనత్రులమూలమున శత్రులనుంకి వానినిభేదించి వశపఱచుకొనవలెను; మిత్రసంఘమున కంతస్థాయియగు వానిని (మాడ) వశపఱచుకొనవలెను. అంతస్థాయి వశపడినయెడల మాధ్యస్థాయులు భేదంపఁబడుదురు, లేక మధ్యస్థాయునయిన వశపఱచుకొనవలెను. ఇతఁడు లభించినచో అంతస్థాయులకలియఁజాలరు. కావున నేయసాయముచే వీరికిఁ బరస్పరభేదముకలుగునో యట్టియసాయము లొనర్పవలెను.

జాతికులశ్రుతన్మత్తస్తవముచేఁగాని సంబంధముచేఁగాని వాని

పూర్వల త్రైలోక్యపాకారానపకారముల సూచించిగాని ధార్మిక, షగురాజును మంచిచేసికొనవలెను.

నివృత్తోత్సాహుడును విగ్రహశాస్త్రముండగుటచే నుపాయ రహితుడయినవాడును క్షయవ్యయవ్రదానోపతస్తుడును నిష్కృప టయుగ సన్యసిసహాయమును గోరువాడును మతియొకనిసలసభయ మొందినవాడును మైత్రియే సౌధానముగఁగలవాడును నగు కల్యాణబుద్ధిని సామముచే సాధింపవలెను.

ఋణుడును క్షీణుడునునగువానిని వానివద్దనుంపఁబడిన తప స్విముఖ్యునిమూలమున దానముచేసి నాధింపవలెను.

దానమైదువిధములు— దేయవిర్గము, గృహీతానువతాన ము, ఆత్మప్రీతిదానము, స్వద్రావ్యదానము పరధనములగ్రహించున పుడు సహాయముచేయుట.

ఇది దానకర్త.

రాజులిరువురు పరస్పర ద్వేషముగలవారై భూమిహరణవిష యమై శంకించుచుండునపుడు వారిద్వితీకేదేయముకలిగింపవలెను. ధీరు వగువానితో, ఇతడు నీతోసంధిచేసికొనును. నీపైఁగవలమునహించి యున్నాడు, స్నేహితులుగూడ యశేష్ఠముగ మతియొకరితో సంధి చేసికొనవచ్చుననియుఁ జెప్పుచున్నాడని జెడరించి సాధింపవలెను.

స్వదేశమునుండికాని పరదేశమునుండికాని (యాత్రవృత్త్యా) గారమునకుఁ బోవుపణ్యములు శత్రునివలనఁ బంపఁబడుచున్నవిని నత్యులుప్రకటించి, పణ్యములధికముగఁ జేరిపిమ్మట, ఈపణ్యము ను నేనుపంపితిని. సామవాయికలపై నీవువిక్రమింపుము లేక వారి నివిషపుము. పణశేవమునుకూడ నిచ్చెదనని రాజశాసనముప్రకటించి పణ్యమంతయుశత్రుదత్తమని సామవాయికులకు బోధింపవలెను.

శత్రుదేశమందుఁ బ్రసిద్ధమగుపణ్యమును విజ్ఞాతముగ విడిచి, ఘరాష్ట్రమునకుఁ దెప్పించి దానిని వైదేహకన్యంజనులు (సామవా యికులగు) శత్రుముఖ్యులకు విక్రియింపవలెను. పిమ్మట శత్రువులు,

ఈవ్యాము శత్రుకత్తమని సామవాయికులలోఁ బ్రకటింపవలెను.

మహాపరాధుల సర్వమానములచే నంగహించి శత్రుసాక్షులనిచ్చి శత్రునికడనుంపవలెను. తర్వాత నమాత్యునొకనిఁజంపించి వానిపుత్రదారలను నశపఱచుకొని రాత్రిహతుఁడయ్యెనని ప్రకటింపవలెను. పిమ్మట శత్రుయంత్రి వారినివేఱువేఱుగ నడుగును. అప్పుడువారు తాముచెప్పినట్లు చేసినయెడల వారిని బయలుపెట్టఁగూడదు; లేనిచో బయలుపెట్టవలెను. లేదా శత్రురాజువద్ద నాస్తతను సంచాదించినవాఁడొకఁడు, నీముఖ్యునినుండి నిన్నురక్షించుకొనుమని భేదపెట్టవలెను. పిమ్మట నుభయవేతనుఁడు శత్రురాజు శంకితుఁడయ్యెనని ముఖ్యునితోఁజెప్పి వానిమూలమున శత్రూఽఘాత మొనర్పవలెను.

ఇతనిరాజ్యమును గ్రహించుటకు వెళ్లుము. మనసంధి యథాస్థితిముగనుండవచ్చునని యొకనిని మఱియొక యుత్సాహవంతుని పయికిఁ బంపవలెను. పిమ్మట సత్సలీవతఃమానము నితరునికిఁ జెప్పవలెను. తర్వాత నందులోనొకని స్కంధావారవీవధావారములనప్రపఱచి సుతరులతో మైత్రిచేసికొని, సత్సలు, నీవువీరిచేఁ జంపఁదగి యుంటివనిచెప్పి పరస్పరభేదము గలిగింపవలెను.

ఏశత్రురాజయొక్క వీపురుష హస్త హయములు మృతినొందునో లేక గూఢపురుషులచేఁ జంపఁబడునో హరింపఁబడునో వానితోసత్సలు, ఇవి పరస్పరోపహతములయ్యెననిచెప్పి, యభిశక్తునితో నీవుమఱియొకమారిట్లుచేయుము; నీకురాలసిన శేషమిచ్చెదమనిసలుకవలెను అప్పుడుభయవేతనుఁడా పరాశేషమును నానికొప్పింపవలెను. ఇట్లు భేదమొందినవానిలో నొకరిని వశపఱచుకొనవలెను.

సేనాపతి కుమార దండచారులవిషయమునఁ గూడనిట్లేయని గ్రహించునది.

సంఘేభావముతో నున్నవారిలో నిట్టిభేదమును ప్రయోగింపవలెను.

ఇది భేదకర్మ.

హీనుడు వ్యసని స్థితశత్రుడునగువానిని గూఢపురుషులు తీక్షణులనహాయములేకయే శస్త్రాగ్నిరసములచే నాధిపత్యమును నాకర్మమునుపట్టి వారిలో నొక్కడే పీనినిచేయవచ్చును. లేక తీక్షణుడొక్కడే శస్త్రురనాగ్నులచే వానిని నాధిపత్యమును. ఏలనఁగాఁ దీక్షణుడు సర్వసందోహవిత్ప్రకర్మనుకూడఁ జేయఁగలవాఁడు.

ఇది యుపాయచతుర్వర్గము.

ఈయుపాయములలోఁ బూర్వపూర్వము సులభము. సాంత్యమేకగుణము. సాంత్యపూర్వము సుదాసము ద్విగుణము. సాంత్యదాన పూర్వమగు భేదము త్రిగుణము. సాంత్యదానభేదపూర్వమగు దండము చతుర్గుణము, అని యభియోక్తలవిషయమునఁ జెప్పఁబడెను.

స్వభూమిష్ఠులగువారి విషయమునఁగూడ నివియే యుపాయములు. మఱియొకవిశేషముగూడ నున్నది. పశ్చాత్తాపములమూలమున సభిజ్ఞాతమాతముఁబులను స్వభూమిష్ఠులగువారిలో నొకనివద్దకుఁ బంపవలెను. వారు పినిని సంధివిషయమునఁగాని పరహింసకుఁగాని యొప్పింపవలెను. అతఁడట్లుంగీకరింపకపుడు మనకార్యసిద్ధియైనదని రాజుతోఁజెప్పవలెను. ఉభయవేతనులు, ఈమారాజుదుష్టుడు కాన వీనితోసంక్రమింపుడని బోధింపవలెను. ఎవనికెననినందభయమైరద్వేషములు సంకింపఁబడుచున్నవై వానిని వానినుండి, ఇతఁడు నీశత్రునితోసంధిచేసికొనుచున్నాఁడు. నిన్ను మునుముందు మోసపెట్టును. కావున కీఘ్రిముగ నీవేసంధిచేసికొని వీనినిగ్రహమునకై ప్రియత్నింపునుని భేదపెట్టవలెను. ఆవాహవివాహములమూలమున శత్రుత్వంయొక్క భేదింపవలెను; లేక వారిసామంతాటవికతత్కులీనావరీధుల మూలమునఁగాని నాధిపత్రాజువికులమూలమునఁగాని రాజ్యమునుండి తొలఁగింపవలెను. లేక పీడి పుష్కరాపాశ్రయభిసృతపై న్యమను జాతిసంఘస్థిమిములుకలిగినపుడు ప్రిహరింపవలెను; లేక గూఢం లగ్నరీతశస్త్రములచేఁ బంపింపవలెను.

శత్రువులను గరళముతోఁగూడిన పానమునిచ్చియు యోగా చరణములచేతను చంకింపవలెను. పరమిశ్రీసిద్ధివిషయమున విశ్వాస పూర్వముగ నామిషమునుపెట్టవలెను.

ఇది యభియానము చేయ వానికర్మయందుఁ దూష్యశత్రు సంయక్తలను

ఆటవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి నూటయిరువదిఏడవ యధ్యాయము.

145-6 ప్రకరణము.

—ఆధ్యాత్మసంశయములు, ఉపాయములఁబట్టి వానివిషయమగుసిద్ధులు.—

కామాద్వియేనకము స్వప్నకృతులకును అజనయము బాహ్య ప్రకృతులకును కోపముగలిగించును. ఈ రెండునుకూడ నాసురవృత్తి (లక్షణములు). కోపము స్వజనవికారము అపదర్థానర్థసంశయములు పగవృద్ధిహేతుకములు.

పాండఁబడిన యేయర్థము శత్రువృద్ధికారకమగునో ప్రాప్త మయ్యెను పరులకుఁ బ్రత్యాదేయమైయుండునో లేక క్షయవ్యయములఁగలిగించునో, అది యాపదర్థము. సామంతవ్యసనమువలనఁగలిగి సామంతులకామిషభూతమగులాభము స్వభావముచేఁబొందఁగలిగి శత్రునిచేఁబ్రార్థింపఁబడు లాభము సత్కాతోపముగల పాక్షిగాని హునిచే విగ్రహీతమగు పురస్తలాభము మిత్రోచ్ఛేదముచేఁగాని సంధివ్యతిక్రమముచేఁగాని మండలవిరోధకరమగులాభము— ఇవియును అపదర్థములే.

స్వకీయులనుండికాని పరులనుండికాని భయమునుకలిగించు లాభమనర్థము.

ఈరెంటివిషయమై అనర్థమున్నదా లేదా యనియు, మొదట నర్థమయినను పిమ్మట ననర్థమగునాయనియు, మొదట ననర్థమైనను పిమ్మట నర్థమగునాయనియు నాలోచించుట సంశయము. శత్రుని

గాని మిత్రునిగాని యుత్సహింపజేయుట కపయోగించునా లేదా యని యాలోచించుటకూడ సంశయమే. అర్థమానములచే శత్రు బలమునుపిలిపించుటవలన సర్థమగునా కాదాయని యాలోచించుట కూడసంశయము. పైవిషయములగుఱించి యర్థచింతనుచేయవలెను.

అర్థానుబంధమగుసర్థము నిరనుబంధమగుసర్థము. అసర్థానుబంధమగుసర్థము అర్థానుబంధమగుసర్థము నిరనుబంధమగుసర్థము అసర్థానుబంధమగు ససర్థము— ఇది యసర్థపక్షస్థము.

శత్రువునుపెల్లించి పాష్టికాగ్రహుని వశపఱచుకొనుట అర్థానుబంధమగు సర్థము. ఉదాసీనునికి సైన్యానుగ్రహముచేసి పాం దినయర్థము నిరనుబంధమగు సర్థము. పరునియంతచేర్చడమువలనగ లిగినది యసర్థానుబంధమగు సర్థము. కోశదండములచే శత్రువుని వేళ్ళుననుగ్రహించుట యర్థానుబంధమగు ససర్థము. హీనశక్తిగల వానినిపోత్సహించి వెనుకకుమఱుట నిరనుబంధమగు ససర్థము. జ్యాయునిఁజోత్సహించి మరలుట యసర్థానుబంధమగు ససర్థము. పీనిబొందుటలోఁ బూర్వపూర్వము శ్రేయస్కరము.

ఇది కార్యనిశ్చయము.

నాలుగువైపులనుండి యుక్తోత్పత్తియగుటయుగపక్షోత్పత్తి. అదియే పాష్టికాగ్రహునిచే విప్రీతమగునపుడు సంశయాపదార్థమగును. ఆపుడు మిత్రాకృందోపగ్రహమువలన సిద్ధియగును.

అన్నివైపులనుండి శత్రుభయమువలనగు భయోత్పత్తిన మంతత ఆపదార్థమగుచున్నది.

అది మిత్రగ్రహీతమై సమంతతోన్య సంశయాపదయగును. పీనికిఁ జలామిత్రాకృందోపగ్రహమువలన సిద్ధి.

రెండువైపులనుండి వచ్చులాభముచకుఁబరులక్షగలిగించినపు డుభయతోగ్రాపదయగును.

దానియందును సమంతతోగ్రాపదయందును లాభగుణయుక్త మగు సర్థమునుఁజూకొనుటకు యానముచేయవలెను. లాభమునమా

నమై పుడందుఁ బ్రధానమును నానన్దమును నతిపాతరహితమును సులభోపాయసాధ్యమును నగుదానికై యానముచేయవలెను.

రెండువైపులనుండి యన్యముకలుగుట యభయతోనర్థాపద, దీనియందును సమంతతోనర్థాపదయందును మిత్రులనుంశిసిద్ధికొంద నలెను. మిత్రులులేనపుడు సులభులగుప్రకృతులసహాయముచే నొక వైపునుండివచ్చిన యన్యమునుతోలగించుకొనవలెను. ఉభయతోనర్థమును జ్యాయునిసహాయమునను సమంతతోనర్థములను మూలబలసహాయమునను సాధింపవలెను. ఈమూడు నాధనములచేగూడ నశక్యమైనపు డన్నిటినివిడిచి పాటిపోవలెను. సుయూతోగ్రిదయునులకువలె జీవించియుండినచోఁ బునరావృత్తికలుగును.

ఒకవైపునుండిలాభము మఱియొకవైపునుండి రాజ్యాభిమన్యము తెటస్థించుట యభయతోర్థానర్థాపద, అప్పుడర్థసాధకమునకై యానముచేయవలెను; లేదా రాజ్యాభిమన్యమును వారించుకొనవలెను.

సమంతోర్థానర్థాపద యిట్లువ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

ఒకవైపునుండి యన్యము మఱియొకవైపునుండి యర్థసంశయమునగుట యభయతోనర్థాధానంశయము. సమంతతోర్థానర్థసంశయము దీనిఁబట్టిగ్రహించునది. అప్పుడు ప్రకృతులలోఁబూర్వపూర్వప్రకృతులు సనర్థసంశయమునుండి విడిపించుటకు యత్నింపవలెను. అనర్థసంశయమందు మిత్రమోక్షణము శ్రేయస్కరము. ఆదండుఁడగువానికిఁ గోశమోక్షణముకంటె దండమోక్షణము శ్రేయస్కరము. సమగ్రమోక్షణము వీలుకానపుడు ప్రకృత్యవయవమోక్షణమునకైన యత్నింపవలెను. అందుఁబురుషప్రకృతులలోఁదీక్షలు ఒవర్ణముగ నధికానురక్తమగువానిని, ద్రవ్యప్రకృతులలోసారమును మహోపకారియు నగుదానిని రక్షింపవలెను. సులభనాధ్యములను సంధ్యాసనదైర్వధీభాషములచేతను, కష్టసాధ్యముల నితరోపాయములచేతను రక్షింపవలెను.

క్షయస్థానస్పృహలలో నుత్తరోత్తరమునుకోరవలెను. క్షయా మలవలన భావికాలమందు ఫలమురానున్నప్పుడు ప్రాతిలోక్యము నయినఁ గోరవచ్చును.

ఇది దేశావస్థాపనము.

యాత్రామధ్యాంతరములందుఁగలుగు నర్థాన్వయసంశయముల విషయమునఁగూడ నిశ్లేయని గ్రహించునది.

అర్థాన్వయసంశయములు నిరంతరముండునవిగనుక యాత్రాది యంక్షములపాదించుట శ్రేయస్కరము. ఏలనఁగాఁ బౌష్టికాగ్రహసారప్రతిఘాతమునకును క్షయవ్యయప్రవాసప్రత్యాదేయముల రక్షణములకును నదియుపయోగించును. అట్లే స్వభూమియంపనన్వయసంశయమవిషయము.

యాత్రామధ్యమందనన్వయసంశయప్రాప్తిని గుఱించికూడ నిశ్లేయని గ్రహించునది.

యాత్రాంతమందుఁ గన్గనీయోచ్ఛేదనీయులకుఁ గన్గనోచ్ఛేదములొనర్చి యిష్టమునుపొందుట శ్రేయస్కరము. పరాబాధభయముండుచుకాన నన్వయసంశయమట్టిదికాదు.

సామవాయికులలోఁ బురోగామికానివానికి యాత్రామధ్యాంతప్రాప్తమగు నన్వయసంశయము గమననిర్బంధము లేనివాఁడగుటచే శ్రేయస్కరము.

అర్థధర్మకామము లన్వృత్తిన్వయము. వానినిపొందుటలోఁ బూర్వపూర్వము శ్రేయస్కరము. అనర్థాధర్మశోకము అన్వృత్తిన్వయము. వానికిఁబ్రీతికారముచేయుటలోఁ బూర్వపూర్వము గ్రాహ్యము. అర్థమా అన్వయమా ధర్మమా అధర్మమా కామమా శోకమాయని సంశయత్రిన్వయము. వీనిలో రెండవదానిని నివర్తించుటకు మొదటిది సమ్యక్మగుటచే మొదటిదానిని పొందుటయే శ్రేయస్కరము.

ఇది కాలావస్థాపనము.

ఇది యూపదలు.

వానిసిద్ధి— పుత్రభృత్యబంధువులవలనఁ గలిగినయాపదలను సామదానములచేతను, పౌరజానపదదండముఖ్యులవలనఁ గలిగినవానిని దానభేదములచేతను, సామంతాబికులవలనఁ గలిగినవానిని భేదదండములచేతను ప్రతీకరించుకొనుట యుచితము. ఇట్లుచేయుట యనులోమము విసర్జయమగునపుడు పౌరిలోమము.

మిత్రామిత్రులవలనఁ గలిగినయాపదలకుఁ బ్రతీకారమువ్యామిశ్రమైయుండును. ఉపాయములు పరస్పరసాధకములుగదా?

శత్రునియొక్క శంకితానూత్యులవిషయమునఁ బ్రయుక్తమగుసాంత్వము తక్కినప్రయోగముల నివర్తింపఁజేయును. దూష్యామాత్యులవిషయమున దానము సంఘాతులయెడ భేదము శక్తిమంతులయెడ నందము నుపాయములు.

ఆపదల గురుత్వలఘుత్వములఁబట్టి నియోగ వికల్ప సముచ్చయోపాయములఁ గల్పింపవలెను.

ఇదితప్ప వేటాకయుపాయములేదనుటనియోగము. దీనిచేతఁ గాని మఱియొక దానిచేతఁగాని సాధింపవచ్చుననుట వికల్పము. దీనిచేతను మఱియొక దానిచేతను కలిసి సాధింపవచ్చు ననుట సముచ్చయము.

వానిలో నేకయోగములునాలుగు త్రియోగములునాలుగు. ద్వియోగములూఱు చతుర్వ్యోగ మొకటియని పదునైదుపాయములున్నవి. ప్రతిలోమములుగూడ నిన్నియే. ఒకయుపాయముచే సిద్ధించునదేకసిద్ధి; రెండింటిచేసిద్ధించునది ద్విసిద్ధి, మూడింటిచేసిద్ధించునది త్రిసిద్ధి, నాలుగుచేసిద్ధించునది చతుస్సిద్ధి.

అథఃము ధర్మమూలమగుటవలనను కామఫలకమగుటవలనను ధర్మార్థకామానుబంధమగు నర్థసిద్ధి నిర్వార్థసిద్ధి.

ఇవి సిద్ధులు.

ఆగ్నుదకవ్యాధిప్రమాణ విశ్రాంతదుర్భితామరీన్మృతులు దైవికములగునాపదలు. దేవబ్రాహ్మణపూజవలన వీనికి బ్రతీకారమగును.

ఆసురస్వప్తి అతెస్వప్తి అన్యస్వప్తి సంభవించినపుడు వానికిసిద్ధా
రంభములగుసిద్ధులు అధర్వణకర్మలు ప్రతిక్రియలగును.

ఇది యభీయానము చేయువానికర్మయను నవమాధికరణము
దశాన్తనంతయములు, ఉపాయములఁబట్టి వానివిషయమగుసిద్ధులను

యేడవయధ్యాయము.

ఆదినండి నూటయిరువదియెనిమిదవ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గాటిరీయాంథకాస్త్రమున

సభీయానము చేయువానికర్మయను లొమ్మిదవయధికరణము నమాప్తము.

సభ మస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

10 అధికరణము — నాంగ్రామికము.

147 ప్రకరణము.

స్కంధావారనివేశము.

నాస్తుశాస్త్రోక్తమగు ప్రదేశమున నాయకవర్గముహూత్తజ్ఞులు వృత్తిముగనో దీఘకముగనో చతురశ్రముగనో భూమినిపట్టి నాలుగుస్వారములు, ఆఱుశ్రోవలు తొమ్మిదివిభాగములు నుండునట్లుగ స్కంధావారమును నిర్మింపవలెను

భయప్రతీకారముగునట్లు ఖాతచప్రసాలవాద్యరాక్షసాలకముల తోఁగూడినట్టియు నూఱుధనుస్సులపొడివు నేఁబదిధనుస్సుల వెళ్లునుకలిగినట్టియు మధ్యప్రదేశమున కుత్తరిముగఁ దొమ్మిదివిభాగమున రాజగృహమును; పశ్చిమాగ్ధమందతని యంతఃపురమును దానిచివర నంతర్వంశిక సైన్యము నుంపవలెను. రాజగృహమున కెమట దేవీగృహము దక్షిణమునఁ గోశశాసన కార్యకరణములను వామభాగమున రాజోపవాహ్యములగు హస్త్యశ్వరథస్థానము నుంపవలెను. వీనికి వెలుపల నూఱుధనుస్సుల యవకాశముండునట్లు నాలుగుశకమేఘీ ప్రతీతులను స్తంభనాలపరిక్షేపముల నుంపవలెను. అందు మొదటి గానియెదుట మంత్రీపురోహితవర్గములు దక్షిణమునఁ గోమగార మహానసములు వామభాగమునఁ గుప్యాయుధాగారములు, రెండవ దానియందు మూలభృతశ్వస్థానము దానికివెలుపటఁ దూర్యాగ్నులతోఁగూడిన లుబ్ధకశ్వగణులు గూఢారక్షకులు, శత్రువులవలసబాధ

తత్త్వించుకొనుటకుఁ గూపకూటావపాతకంటకములను స్థాపింపవలెను. ఆత్మరక్షణకొఱక మ్హవశనర్థములవారిని మార్పుచుండవలెను. అప సర్వజ్ఞానముకొఱకు కేబలముల విభజింపవలెను.

వివాదపానసమాజమ్యాతములను వారింపవలెను. ముద్రాక్షణమునుకూడఁ జేయవలెను. సేనానియొక్కనృత్తము నాయుధియులకు సంబంధించిన శాసనము సంతకాలుఁడు పరీక్షింపవలెను. పశిశాస్త్ర మార్గములఁ గనిపెట్టుటకై ముంనునడుచుచు వర్ధకివిష్టలచే నీటినుచుచాయములఁ గల్పించుచుండవలెను.

ఇది సాంగ్రామికమున దశచాధికరణమున స్కంధావారవిశేషమున
మొదటి యధ్యాయము.

అదినుండి నూటయిరువదితోమిదవ యధ్యాయము.

148-9 ప్రకరణము.

— స్కంధావారవిశేషము, బలవ్యసనావస్థుండకాలరక్షణము. —

సాంగ్రామికములకు సంబంధించిన యధ్వనివేశములను యవ సేంధనోదకములను స్థానాసనగమనకాలములను పరిశీలించి యాత్రి చేయవలెను. ఆపత్ప్రతీకారద్విగుణముగ భక్తోపకరణములఁ దీసికొని పోవలెను. వాహనములు శ్రేష్ఠ్యముగ దొరకనపుడు వీనిని సైన్యములచేతనే మోయుంపవలెను, లేక వానిని మధ్యప్రదేశములందుదాచి యుంచుకొనవలెను.

ముందు నాయకుఁడు మధ్యభాగమున రాజమహిషియురాజు పార్శ్వమునందశ్వములు శరీరరక్షకులు చక్రాంతములందేహగులు తక్కినసైన్యము, అన్నిభాగములం దాటవికసైన్యము నుంపవలెను. స్వదేశమందండివచ్చిన పీఠధము మిత్రబలము వారియాసారులు వారివారిమార్గములఁబట్టి వెళ్లవలెను. ఏలరఁగా యుద్ధమందు స్వభూమిష్టులగువా రభూమిష్టులకంటె మంచిస్థితియం దుండురు. అధమలొక యోజనము మధ్యములొకటిన్నర యోజనము ఉత్తములు

కెండు యోజనములు (రోజునకు) నడుతురు. దీనినూహించి వెనుక నుండి సేనాపతివెళ్ళి వారినిపవలెను. ముందుభాగమునుండి యావ దవచ్చునపుడు ముక్తిప్రసాదముచేతను వెనుకభాగమునుండి వచ్చునపుడు శకటప్రసాదముచేతను పార్శ్వములనుండివచ్చునపుడు నద్రీప్రసాదముచేతను అన్నివైపులనుండివచ్చునపుడు సర్వతోభద్రప్రసాదముచేతను ఒక్కరుమాత్రము నడునడగిన మార్గామందు సూచీప్రసాదముచేతను దూత్రీచేయవలెను. ద్వైధీభవమందాశ్రయకారి సంపన్నఘాతీ చాస్త్రికాగ్రాహసారమధ్యమోదాసీనులు— వీరు ప్రతీకరింపఁదగినవారు. సంకటమార్గమును శోధింపవలెను. కోశము దండము మిత్రామిత్రాటవీబలము వృష్టి ఋతువులు లోనగుచాని నికూడఁ బరిశోధింపవలెను.

(శత్రువుయొక్క) దుర్గక్యనిచయరక్షా తయమగునపుడును కీర్తిబల మిత్రీబలములకు నిర్వేదముకలుగునపుడును ఉపద్రవీలుత్పరపెట్టకండునపుడును శత్రువునంధిచేసికొనఁగోరునని తోచినపుడును మెల్లగాఁబోవచ్చును. లేనియెడల శీఘ్రయానముచేయవలెను.

హస్తస్తంభసంక్రమ సేతుబంధనాకాష్టవేణుసంఘాతముచేతను, అలాబు చర్మకిరండ దృతస్థవ గంధికావేణికలతోడను ఉదకముల దాటవలెను.

శత్రువు కేవులనడ్డగించినపుడు హస్త్యత్వములసహాయముచే రాత్రికాలమున మఱియొకచోటనుండి యుదకములనుదాటి రహస్యముగాదాగియుండి శత్రువుపైఁబడవలెను. మార్గామందుదకములేనచు బండలమీఁదను చతుష్పదములమీఁదను శక్త్యనుసారముగ నుదకములఁ దీసికొనిపోవలెను.

అనూదకమగు దీర్ఘకాంతారమునఁ బ్రయాణముచేయునపుడును యవసేంధనోదకక్షీనమై కస్తకరమగుమార్గమునఁ బోవునపుడును శత్రువుచేనాకొమింపఁబడినపుడును యుత్పిపాసార్థక్లాంతమైనపుడును పంకతోయములచే గంభీరములగు నదీదళితైలములనెక్కు

అయి దిగుటయు సంభవించినపుడును ఇటుకగుతోవలలొనునైలని
 పనులనకలమునతోవలలొను నమ్మర్థముకలిగినపుడును నివేశప్రణా
 నములందును భోజనమందును నానక్తమైయుండునపుడును మిక్కిలి
 నడుచుటవలనఁ బరేశాంతమై నిద్రించునపుడును వ్యాధిమరక దు
 ర్భిదాపీడితమగునపుడును పక్ష్యశ్వుద్వివములు వ్యాధితములయినపు
 డును బలము స్వల్పముగనున్నపుడును బలవ్యసనముందును స్వపై
 స్మయమును రక్షించుకొనవలెను. పరిపైన్యమిట్టి స్థితియందున్నపుడు
 వానినికొట్టవలెను.

ఇటుకతోవలలో శక్తిబలము ప్రయాణముచేయునపు డిట్టి
 యోక్తయొక్క పేనానాయకము శక్తిని యాహారగాగ్రసనయ్యాచ
 స్తారాగ్నినిధానధ్వజాయుధముల సంఖ్యను తెలిసికొని, స్వబలజ్ఞానము
 ను దాచవలెను.

అపసారప్రతిగ్రహములతోఁగూడిన వాన్వతద్యమనోనది
 దుష్కమనో వెనుకభాగమందు నిద్రించుకొని యుద్ధమునో నివేశము
 నో యొనర్చవలెను.

ఇది సాంఘికమును దశమాధికరణమున

స్కంధావారప్రయాణము బలవ్యసనానన్యంద కాలరక్షణములను

రెండవ యధ్యాయము.

అనినుండి నూటముప్పదియవ యధ్యాయము.

150-2 ప్రకరణము.

—నూటయధ్యక్షదములు, స్వపైన్యతస్విదానము, స్వబలాన్యబలవ్యాధ్యాగము.—

బలవిశిష్టము క్షౌరీపజాపుండు అస్పృశ్యతీకారేయగువాఁడుస్వ
 భూమియందుఁ బ్రకాశయుద్ధము చేయవచ్చును. అట్లుకానివాఁడు
 శకలయుద్ధమును చేయవలెను.

పదుడు బలవ్యసనావస్థుడములొందినపుడు నభూమిష్ఠుడై యుండునపుడును వానిని కొట్టవలెను.

ప్రకృతుల వశపడుచుకొనిన విజిగ్ముక్తు దూష్యామిత్యాటవీ బలనహాయము చే స్వభూమిష్ఠుడగు శత్రునికినహింసముభంగముగలిగించి నిభూమిని పొందినతర్వాత వానిని కొట్టవలెను. సంక్షేభమిచ్చిన శత్రుస్సైన్యము నేనుగొలచే భేదింపవలెను. భంగపడుచుబడే ననుసరించినప్పుడున్న శత్రుడు భిన్నుడయినను కాకపోయినను వెనుకకుమఱలి వానిని కొట్టవలెను.

ఎనుటనుంక కొట్టబడుటవలనఁ జలించి విముఖమైనటుగెత్తు శత్రుస్సైన్యమును వెనుకనుండి హస్త్యశ్వములచేఁ గొట్టవలెను. పృష్ఠమున విషమముగనున్నపు డెదుటనుండియు నొక పార్శ్వమున విషమముగనున్నపుడు మఱియొక పార్శ్వమునుండియుఁ గొట్టవలెను.

దూష్యామిత్యాటవీబలములచే ముందుయుద్ధము చేయించి శాంతిఁడయినశత్రునిఁ దానశాంతిఁడై కొట్టవలెను. లేక దూష్యబలముచే శత్రునికి భంగముగలిగించి జలుంపఁబడెనని నమ్మిన శత్రుని రహస్యప్రదేశమందుండి కొట్టవలెను. సాధ్యమైనప్పుడంధా వారసంవాహముల విలోపముగలిగెనని భ్రమపడినశత్రువును జాగరూకుడై కొట్టవలెను. సారబలుఁడు ఫల్గుబలావచ్ఛన్నుడై శత్రువీరులను ప్రవేశించికొట్టవలెను. గోగ్రహణముచేసిగాని శ్వాపదవధముచేఁగాని సరివీరుల నాకర్షించి రహస్యప్రదేశమందు దాగియుండి వానినికొట్టవలెను.

రాత్రియందాకర్షణముచే శత్రుబలమునకు నిద్రలేకుండఁజేసి నిద్రాక్లాంతులును తప్పులునునగు వారినిఁ దానతప్పుడై పగటి పూటగొట్టవలెను. పాటచర్మములచేఁ గప్పబడిన యేనుగులసహాయమున రాత్రియుద్ధముఁజేయింపవలెను. పూర్వాహ్లామున సన్నాహముచేఁ బ్రశాంతులగువారి నపరాహ్లామునగొట్టవలెను. శత్రుస్సైన్యమెదురెండగలిగియున్నపుడు దానినికొట్టవలెను.

ధాన్య సంతకట పంక శైల నిన్ను విషమ ప్రదేశములును నావలు గోవులు శకటవ్యాహనీహారములు రాతిఁ— ఇవి సత్రములు (కపటోపాయాపకాశములు.)

కూటయుద్ధమునకు యుద్ధప్రారంభమే తగినకాలము.

సంగ్రామమున్న నో— నిర్దిష్ట దేశకాలములు గలనాఁడై ధర్మ ఘ్నై స్వస్యైశ్యముచంత నొకచోటఁజేర్చి, మీతో నేను తుల్యవేత నుడను, ఈరాజ్యము మీతోఁగలిసి నాకనుభవింపఁ దగియున్నది. కాబట్టి నాచేర్చిదేశింపఁబడుశత్రుని మీరుచంపుడు. వేదములందుఁ గూడ, సమాప్తదక్షిణలుగల యుద్ధముల నవభృతస్నానమునలనఁగ లుగుఘలము శూరులకురాఁగలదని చెప్పఁబడియున్నది. ఇదిగాక దీని సిగుఱించి రెండుక్షోకములుగూడ నున్నవిగా? “యాశ్వజ్ఞసంఘై స్తపశాచవిప్రైః స్వగైఃపిణః పాత్రీచయశ్చసూంతి త్షణేనతాన పృతియాంతిశూరాః పాణాసుయుద్ధేషు పరిత్యజంతిః నవంశరా వం సలిలస్యపూర్ణం సుసంస్కృతం దర్శకృతోత్తరీయం తత్తస్య మాఘ్నరికం చగచ్ఛే ద్యోభతక్మపిండస్య కృతేనయుధ్యేత్” (పాత్రీచయముతోఁగూడిన స్వస్థకాంతులగు విప్రులు యుద్ధముల మూలమునను తపస్సుమూలమునను పొందుఘలమును యుద్ధములం దుఁబాణిములఁ ద్యజించినశూరు లాక్షణముననే పొందఁగలరు. భ త్సనిమి త్రిమై యుద్ధముచేయక నరకముఁబొందువానికి సలిలప్రస్థ మును సుసంస్కృతమును దర్శకృతోత్తరీయమును క్రొత్తదియును నగు శరావముకూడ లభింపదు) అనిచెప్పి మఱిపురోహితులమూ లమున యోధులకుతానూహమును పుష్టింపజాలెను.

కారాంతికాదివర్గము వ్యూహసంపదనుసూచించియు సర్వజ్ఞ యైవసంయోగఖ్యాపనముచేసియు స్వపక్షమున కుత్సాహమును పర పక్షమున కుద్వేగమును కలిగింపవలెను. యుద్ధమునకుఁ బూర్వదిన ము రాజుపవాసముంకి శస్త్రసహితమగువాహనమువైబరంకి య ధర్మవేదోక్తముగ హోమమునర్చి విజయయుక్తములును స్వగంపా

దశములునగు నాశీస్సులఁజెప్పించి బ్రాహ్మణులకుఁ దనశరీరమున్నిప
వలెను. శౌర్యశిల్పాభిజనానురాగయుక్తులయినట్టియు స్థానముల
లోప మొందనట్టియువారిని సేనాగర్భమందుంపవలెను. ఆయుధీయు
లును ధ్వజరహితులును శిరోవేష్టనములేనివారును నశుశీత్యపుణ్యై
తలయుక్తనడుము రాజుండవలెను. సైన్యమశ్వానుబంధమైనపుడు
గజముగాని రథముగాని రాజవాహనముగ నుండవలెను. సైన్యమం
దేయంగ మధికముగనుండునో, యేదివిసీతముగ నుండునో దానిని
కూడ నానోహింపవచ్చును. గాజవ్యంజనుఁడు పూహానుష్ఠానము
చేయింపవలెను.

శూరులకు స్వర్గమును భీరులకస్వర్గమును కలుగునని సూత
మాగధులుచెప్పుచు యోధుల జాతిసంఘములకర్మస్వత్వ సైవమును
కావించుచుండవలెను. పురోహితపురుషులు కృత్యాభిచారముల
గుఱించి చెప్పుచుండవలెను. సత్త్వికవర్ణకీమాహుతిఁకులు స్వకర్మసి
ద్ధిని పరకర్మాసిద్ధిని వణింపవలెను.

అర్థమానములచే గౌరవింపఁబడిన సైన్యముతో సేనాపతి,
(శత్రు) రాజవధును చేసినవానికి శతసాహస్రము, సేనాపతికుమార
ునధ కేఁబదివేలు, పరీవీరముఖ్యవధకుఁ బదివేలు, హస్తిరథవధకుఁడు
వేలు, అశ్వరథకు సహస్రము, పత్తిముఖ్యసధకుశతము, శిరోసధ
కిరువది, స్వయంగాగ్రాహునికి భోగదైవ్యగుణ్యము పారితోషికమనిచె
ప్పవలెను. ఓశవర్గాధిపతులు దీని నెఱుంగవలెను.

శస్త్రయంత్రాగదస్త్రహవస్త్రహస్తలై చికిత్సకులుండవలె
ను. స్త్రీలన్నపానములఁ బెట్టుకొని రక్షణీయపురుషులఁ బోత్స
హించుచు వెనుకనుండవలెను.

సైన్యమును దక్షిణముఖముగఁగాక అనుకూలశ్రారముగల
సూర్యునివైపు వెనుకభాగమున నల్లు స్వభూమియందు పూర్వము
గనొనర్పవలెను. పరభూమియందు పూర్వమొనర్చుచు శత్రువుల
బటుగెత్తింపవలెను. అభూమిపూర్వమొనర్చుబడిన సైన్యమునకు

శక్తిప్రవలన స్థానముగాని ప్రజవముగాని కలిగినపుడదియచటనుండినను పఱుగెత్తిపోయినను జయింపఁబడును. స్థానప్రజవములు రెంటియందు దీనికివిరుద్ధముఁజరిగినపుడది శత్రుపై న్యములజయించును.

ముందుభాగమందును ప్రక్కలను వెనుకభాగమందు నుండు భూమి సమమైనదో విషమమైనదో వ్యామిశ్రమైనదో తెలిసికొని సమమయినచో దండమండలవ్యూహములను విషమమయినచో భోగసంహతవ్యూహములను చేసికొనవలెను.

(శత్రు)ప్రయొక్క) విశిష్టబలమును కొట్టిగాని సమబలుఁడగు శత్రునిచే యాచింపఁబడిగాని సంధిచేసికొనవలెను. హీనుఁడు స్వభూమిపొందినపుడును శరీరవిరక్తి నొందినపుడునుతప్పఁ దక్కినపుడతనిని వెంటనంటి నాశముచేయవలెను.

పాతిపోవుచు వెనుకకు మఱలివచ్చునట్టియు జీవితమందు నిరాశచేసికొనినట్టియు సైన్యముయొక్క వేగమార్వదగనిదియైయుండును. కావున భగ్న సైన్యమును వీడింపరాదు.

ఇది సాంగ్రామికమను దశమాధికరణమన

కుటమన్వభేదములు, స్వసైన్యోత్సాహము, స్వబలాన్వబలవ్యాయోగము
మూడవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటముప్పదియొకటవ యధ్యాయము.

153-54 ప్రకరణము.

యుద్ధభూములు, పత్త్యశ్వరథపాక్షికర్మలు.

యుద్ధమునకై నను నివేశమునకై నను పత్త్యశ్వరథములకుఁ దగిన భూమిన్నేర్పఱచుట మంచిది.

ధాన్యవననమ్మి స్థలయోధులకును ఖనకాకాశాదిదివారాత్రి యోధులకును నాదేయపర్వతానూపసారస ప్రదేశములందు యుద్ధముచేయు పురుషులకును గజములకును గుఱ్ఱములకును కావలసిన

యుద్ధభూములను కాలములను వానివానియిష్టమునువట్టి నిణాయించువలెను.

సమమైనది స్థిరానకాశముగలది హెచ్చుతగ్గులులేనిది చక్కఁగా ఖరములజాడలులేనిది అక్షమునడ్డనిది వృక్షగుల్మ ప్రతతులు లేనిది స్తంభ కేదారశ్వభ్రవల్లికనికతాభంగ కంటకాదివిహీనమైనది— ఇట్టి భూమి రథయోగ్యము.

యుద్ధనివేశములు రెండిటియందును మనుష్యులకును హస్త్య శ్వములకును సమవిషమభూములురెండును హితములుగ నుండును.

సులభముగ దాటదగిన చిన్నతాళ్లు వృక్షములు కన్నములు ముండ్లుగలభూమి గుఱ్ఱములకుఁ దగినది.

స్థూలములగు స్థాణ్వశ్మవృక్షప్రతతులను వల్మీకగుల్మములను కలది పదాతియోగ్యమగుభూమి.

గమ్యశైలములచే విషమమైనదియు నిమ్నవిషమమైనదియు మర్దనీయవృక్షములుగలదియు ఛేదనీయప్రతతులు గలదియుఁ బంక భంగురమయినదియుఁ గంటకహీనమయినదియు సగుభూమి హస్తీయోగ్యము.

కంటకహీనమైనదియు బహువిషమముకానట్టిదియు మిక్కిలి వైశాల్యముగలదియుఁ బదాతులకును; ద్విగుణప్రత్యాసారముగలదియుఁ గర్దమోదకఖంజనహీనమయినదియు నిశ్శర్కరమగునదియు గుఱ్ఱములకును; పాంసుకర్దమోదక సశశరములుగలదియు శ్వపంప్రైహీనమయినదియు మహావృక్ష శాఖాఘాత వియుక్తమైనదియు గజములకును; తోయాశయములుగలదియు మిట్టపల్లములులేనిదియుఁ గేదారహీనమయినదియు మఱియుటకుఁ దగినదియుసగుభూమి రథములకును మిక్కిలియోగ్యములగుభూములు.

అన్నిటికిని తగినభూములు చెప్పఁబడినవి. యుద్ధనివేశముల కనుకూలించు ప్రదేశములుకూడ దీనిఁబట్టి గ్రహించునది.

భూమివాసరసనిచయము విషమతోము తీర్థవాతరశ్చిగ్రహణ
ము వీవధాసారములఘాతరక్షలు బలమునకు విశుద్ధిస్థాపన సైన్యప
సారస్వది సైన్యపార్శ్వరక్షణము ప్రశమయధము (శత్రుసైన్యము
ను) చెదర్చుట బాధించుట (స్వసైన్య) రక్షణము గ్రహణము మో
క్షణము మార్గానుసారవినియము కోశకుమారాభిహరణము పశ్చా
ద్భాగఘాతము హీనానుసారణము అనుయావము సమాజకర్మ —
ఇవి అశ్వకర్మలు.

పురోయానము మార్గవాసతీర్థములనేర్పఱచుట పార్శ్వరక్షణ
ము నీటినిదాటునపుడు నీటిలోదిగునపుడు స్థానగమనములఁ దె
లిసికొనుట విషసంబాధప్రవేశము అగ్నిదానము అగ్నిశమనము ఏ
కాంగవిజయము భిన్నసంధానము అభిన్నభేదనము న్యసనమందు ర
క్షించుట అభిఘాతనము బిభీషికచే భయపెట్టుట ఔదార్యము గ్ర
హణము మోక్షణము సాలద్వారాట్టాలకభంజనము కోశవాహనము
ఇవి హస్తకర్మలు.

స్వబలరక్ష చతురంగబలప్రతిషేధము యుద్ధమందుగ్రహణ
మోక్షణములు భిన్నసంధానము అభిన్నభేదనము త్రాసనము ఔదా
ర్యము భీమఘోషము— ఇవి రథకర్మలు.

సర్వదేశకాలశత్రుసహనము వ్యాయామము— ఇవి పదాతి
కర్మలు.

శిబిరమార్గసేతుకూపతీర్థకోధనము యంత్రముధావరణోప
కరణగ్రాసవహనము కొట్టఁబడినపురుషులను వారిప్రసారణావరణము
లను యుద్ధభూమినుండి (శిబిరమునకు) తెచ్చుట— ఇవివిప్రీకర్మలు.

అల్పహయుడగురాజు వృషభములతో సశ్వములఁజేర్పవలె
ను; అల్పగజుడగువాడు ఖగోష్ఠశకటములచే సేనాగర్భమును పూ
రింపవలెను.

ఇది సాంగ్రామికమున దశమాధికరణమున
యుద్ధభూములు చిత్రశ్చక్రసంఘాతకర్మలను

శాలగవ యధ్యాయము.

అనినుండి నూటముప్పదిరెండవ యధ్యాయము.

155-7 ప్రకరణము.

నైస్యమయొక్క పక్షకక్షోరస్యముల వ్యూహవిభాగము. సారఫల్లబల
విభాగము. షత్త్యశ్వరథహస్తీయాధములు.

అయిదువందలధనుస్సుల దూరమున దుర్గముగట్టి యుద్ధము
ప్రారంభింపవలెను. సేనాపతినాయకులు భూమినిపట్టి చక్షుగ్విషయ
ము గాకుండునట్లచ్చలచట ముఖ్యులనిలిపివ్యూహమునుపన్నవలెను.

పదాతుల శమాంఛరిముగను (పరునాలుగం గుళములకొకరు
చొప్పునను) అశ్వములను మూడుశతముల కొకటిచొప్పునను రథ
ముల నైదుశతముల కొకటిచొప్పునను దీనికి రెండుమూడురెట్లవ
కాశముచొప్పున గజములనునుంచి వ్యూహముబన్ని యథాసుఖము
గను ససమ్మర్దముగను యుద్ధముచేయవలెను.

అయిదరత్న లొకధనుస్సు. ధనుర్ధరుల నొకధనుస్సున కొక
పంజీచొప్పునను, మూడుధనుస్సుల కొకపంజీచొప్పున గుఱ్ఱముల
ను, అయిదుధనుస్సుల కొకపంజీచొప్పున హస్తీ రథములను నుంప
వలెను.

సేనాపక్షకక్షోరస్యము లొక్కొకదానికిమధ్యమున నైదుధను
స్సులవకాశముండవలెను. ఒకగుఱ్ఱమునకు ముగ్గురుప్రతియోధులు.
ఒకరథమునకుఁగాని గజమునకుఁగాని పదునైదుగురు ప్రతియోధులు
లేకఅయిదుగుఱ్ఱములొకరథము నుకానిగజమునుకానియెదిరింపవచ్చు
ను. వాజరథద్విపము లొక్కొకదాని కైదుగురు పాదగోవు లుండ
వలెను.

మూడు రథత్రికములను సేనకురస్యముగను మూటిని కక్ష
ములందును నుంపవలెను. ఇట్లుచేయుటవలనవ్యూహమందు నలువది

యైదురథములు రెండునందలయిరువదియైదశ్వములు అటుచందలడై బృదియైసుగురుఁ పతియోధులు వాజిరథద్విపములకందజే నాదగోవులు నుడుదురు. ఇదియే సమవ్యూహము. జానికి రెండేసి రథములు. చోప్పున నిరుపదియొకటివఱకుఁ బెంచినచోఁ బదివిషమవ్యూహప్రకృతిలగును. వ్యూహముపన్నినతర్వాత శేషించిన సైన్యము నందం దునిటుపవలెను. మిగిలినరథములను మూడుభాగములుచేసి రెంటిని తక్కినయంగముల నడుమను మూడవభాగము నురస్యమందును నుంపవలెను. ఈవిధముగ రథములకుఁ ద్విభాగోసమగు నావాపమును చేయవలెను. హస్త్యశ్వముల విషయమునఁగూడ నావాప మిట్లే యని యెఱుంగునది.

అశ్వరథద్విపములకు యుద్ధసమ్మర్థము కలుగకుండునట్లువాపము చేయవలెను.

దండబాహుశ్య మావాపము. పదాతులబాహుశ్యము ప్రత్యావాపము. ఏకాంగబాహుశ్య మన్వావాపము. దూష్యబాహుశ్య మత్యావాపము. శత్రుని యావాపప్రత్యావాపములకంటె నాలుగెనిమిదిరెట్లధికము స్వస్థావాపము చేయవలెను.

రథవ్యూహములచే హస్త్యవ్యూహముగ్రహించునది. హస్త్యరథాశ్వములను కలిపి వ్యూహమొనర్ప నచ్చును. చక్రాంతములందేనుఁగులు, పార్శ్వములందశ్వములు ముఖ్యులు, ఉరస్యముగ రథములుగలది వ్యామిశ్రేష్ఠవ్యూహము. ఉరస్యముగ నేనుఁగులు కక్షములందు రథములు పక్షములందశ్వములుగలవ్యూహము మధ్యశ్లేషితద్విపరీత మంతథేది.

ఏనుఁగులలో పాన్నాహ్యము లురస్యముగను నపవాహ్యములు జఘనముగను వ్యాళములు కొటిశ్లేతముగను నుంపఁజేసిన వ్యూహము శుద్ధము.

కపచములుగల యశ్వముల నురస్యముగను గవచరహితములగువాసనికక్షపక్షములందునుంచి పన్నినవ్యూహమశ్వేష్ఠవ్యూహము.

కవచములుగల యోధులు ముందును ధనుర్ధరులు వెనుకనుంపబడిన పూహము పత్తిపూహము.

పక్షములందు శుద్ధములగుపదాతులను సార్వములం దశ్వములను పృష్ఠముననేనుగులను పురోభాగమున రథములనుంచిగాని శత్రుపూహముననుసరించి కొన్ని మార్పులచేసిగాని పూహముపన్నవలెను. దీనిచే త్వరింగబలవిభాగముగూడఁ దెలిసికొనునది.

కులము జాతి సత్త్వము వయస్సు ప్రాణము జవము తేజస్సు ధైర్యము ఉదగ్రత్వము విధేయత్వము ప్రసిద్ధమగునాచారములుగల పత్వశ్వరథద్విపములవిశేషమే దండసంపద.

సారముగ మూడవవంతు సైన్యము సురస్యముగనుంచి కక్షపక్షముల రెండిటియందు రెండు మూడవవంతులనుంచి సారానుగుణముగ నేర్పరచినపు డనులోమముగను. మూడవవంతు సారమై లిక్కినది ఫల్గుబలమైనపుడు ప్రతిలోమముగను. ఈరీతిగ సర్వసైన్యము నుపయోగపఱచుకొనవలెను.

కొనలయందు ఫల్గుబలములనుంచినచో శత్రువేగాధిహతమగును. అగ్రభాగమున సారబలమును కొలులందనుసారబలమును ముంపవలెను. ఇఘనమునఁ దృతీయసారమును నశుమ ఫల్గుబలమును నుంచినచోనది శత్రుసైన్యమును సహించగలదియగును. పూహస్థావనముగావించి పక్షక్షీరస్యసైన్యములలో నొకటి రెండిటిచే శత్రునిఁబ్రహరించి మిగిలినదానితో వానినిపట్టుకొనవలెను.

శత్రుసైన్యము దుర్బలమై యల్పముగూహస్యశ్వములుగలదియై దూష్యామాత్యక్యతోపజావమైనదిగ నున్నపుడు ప్రభుతసారసైన్యములచేదానినికొట్టవలెను. శత్రుబలము మిగులసారముగలదైనపుడు ద్విగుణసారముగ సైన్యముచే దానినికొట్టవలెను. స్వసైన్యములో నేయంగమల్పసారముగనుండునో దానిని వృద్ధిపఱుపవలెను. అచట శత్రుసైన్యముల కపచయభయములగునో అచట స్వసైన్యము

వ్యూహము గావించవలెను.

ఎదురుగఁబఱుగెత్తుట అంతటఁగిరుగుట అధికముగఁగిరుగుట పాజిపోవుట శత్రుసైన్యమును బెడరించి యాపివేయుట స్వసైన్యము నొకచోటఁ జేర్చుట చుట్టుతిరుగుట చెదరఁగొట్టుట వృష్టవ్యావృత్తముగావించుట ఎదుటను ప్రక్కలను వెనుకను శత్రుసేనలఁదడుముట భగ్నస్వసైన్యరిక్షణము భగ్ననాపాతము— ఇవి ఆశ్వయుధములు.

వైవానిలోఁ జెదరఁగొట్టుటతప్పఁ దక్కినవియు వ్యస్తసమస్తములగు చతురంగములఘాతము పక్షకక్షిరవ్యమిగు శత్రుసైన్యములకు ప్రభంజనావస్కందములు సౌప్తికము — అనునవి హస్తయుధములు.

వైవానిలో శత్రుసైన్యముల బెడరించి యాపివేయుటతప్పఁ దక్కినవియు స్వఘామియం దభియానావయానస్థితయుధములు రిభయుధములు.

స్వదేశకాలప్రహరణము రహస్యముగఁగొట్టుట— ఇవి పత్తియుధములు.

చతురంగముల విభవముననుసరించి యీరీతిగ వ్యూహములను యోజములుగను యుగ్మములుగను చేయవలెను. రెండువందలభనుస్సుల మారమండునిలిచి ప్రతిగ్రహః కై (ప్రత్యేకముగఁగొంతసైన్యముంచుకొని) రాజంజనలెను. ప్రతిగ్రహమువలననే చెదరినసైన్యము తిరిగియొకచోటఁ జేరఁగలుగునుకాన నప్రతిగ్రహః కై యుధము చేయరాదు.

ఇది సాంఘామికమున దశమాధికరణమున

సైన్యముయొక్కఁ బక్షకక్షిరవ్యయలవ్యూహవిభాగము, సారఙ్గబలవిభాగము,

పత్తిశ్వరధహస్తయుధములను అయిదవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటముప్పదిమాడవ యధ్యాయము.

158-9 ప్రకరణము.

—దండభోగమండలాపహతవ్యూహము. దానికిఁ బ్రతివ్యూహస్థాపనము. —

పక్షోరస్యములు (శత్రు) సైన్యముపై తిరుగునట్లైనప్పుడు భోగవ్యూహము. పక్షములు కక్షములు ఉరస్యము ప్రతిగ్రహము (ఇవి వ్యూహాంగములు) అని బార్హస్పత్యులు. ఉభయులయొక్క దండభోగమండలాపహతములనుప్రకృతివ్యూహములు పక్షకక్షోరస్యములుగ నుండును.

నానిలోఁ దిర్యగ్వృత్తిదండము. సమస్తములై ఒకరినొకరి ననుసరించుట భోగము. అన్నివైపుల వ్యాపించియుండుట మండలము. వేరువేరుగఁ బనిచేయఁదగినట్లు సైన్యమునేర్పటచుట యసంహతము.

పక్షకక్షోరస్యములందు హేచ్ఛుతగ్గులులేకసమముగనుండుట దండము. అది కక్షభాగమున నతిక్రాంతమయినచో ప్రదర్శము. పక్షకక్షములందుఁ బ్రతిక్రాంతమైనపుడు దృఢకము. పక్షములందు నిష్క్రాంతమైనపు డసహ్యము. పక్షములనేర్పటచినతర్వాత సురస్యము నతిక్రాంతిపటచినచో నది శ్వేనమగును. పైవానికి విరుద్ధముగనున్నప్పుడివి చాపము చాపకుక్షి ప్రతిష్ఠ సుప్రతిష్ఠలని తునిపించుకొనును. చాపమువలెఁ బక్షముల నుంచినయెడలనది పంచయమగును. ఉరస్యమతిక్రాంతమయినచో విజయమగును. స్థూలకర్ణ సత్తమయినపుడు దానికి స్థూలకర్ణమనిపేరు. పక్షములు రెండురెట్లుసూలములయినచో నదివిశాలవిజయము. అతిక్రాంతపక్షమైంది తమూముఖము. తద్విరుద్ధమగునది ఝషాస్యము.

ఉద్భవరాజియగు దండవ్యూహమునకు సూచియనిపేరు. రెండుదండములుగలది వలయము. నాలుగుదండములుగలది దుర్జయము. ఇవి దండవ్యూహములు.

పక్షకక్షోరస్యములచే విషమముగనుండుభోగవ్యూహమునకు సర్పసాక్షియనియు గోమూత్రికయనియుఁ బేర్లు. అదియేయుగ్తోరస్యమై

సంజ్ఞల నేర్పఱపవలెను. ఇంద్రజిహ్వహములు సమానములుగనున్నప్పుడు అంగవిభగసంఘాతస్థానమున వ్యావరతః సప్రహరణములందు దేశకాలయోగమునుబట్టి సిద్ధిలుగును.

సైన్యములు ఉపనిషద్యోగములు వ్యాసక్తఘాతులగు తీక్షణులు మాయలు దేవసంయోగములు శతటములు హస్తీభూషణములు లోనగువానిచేతను; దూష్యులకుఁ బ్రకోపముగలిగించియు గోయూధములఁ బట్టుకొనియు స్కంధావారిములందు నిప్పుపెట్టియుఁ గోటీజఘనములఁగొట్టియు దూతవ్యంజనులగువారిచేఁబేదపెట్టియు; (శత్రుని) గోట దగ్ధమయినదనియు హరింపఁబడినదనియుఁ గుల్యుడగు వానిశత్రువు నాటవికుఁడును కుపితులై వముద్ధతులైరియుఁజెప్పి శత్రునినకు ద్వేగము గలిగింపవలెను.

ధనుర్ధరుఁడు ప్రయోగించినబాణము కొట్టినచో నొకనినికొట్టును లేక కొట్టఁజేపొవును ప్రాజ్ఞునిచే నుపయోగింపఁబడిన బుద్ధిగర్భగతులనుసహితము కొట్టును.

ఇది సాం గ్రామికమను దశమాధికరణమున

దండభోగమండలాసంతాతవ్యూహము, దానికీఁబ్రతివ్యూహస్థాపనము
అతివ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటముప్పది నాలుగవ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గౌటిలీయార్థశాస్త్రమున

సాం గ్రామికమను దశమాధికరణము సమాప్తము.

శుభమస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

11 అధికరణము — సంఘవృత్తము.

160-1 ప్రకరణము.

— భేదకారణములు రహస్యదండిము. —

దండిమిత్రాలాభములలో సంఘలాభమువృత్తము. సంఘములు కలిసిపనిచేయునవి మగుటచే శత్రువులకశ్యమములై యుండును కాన వానిని సామాదానములచే దండనుగూఢములుగఁ జేసికొని వశపఱచుకొనవలెను. తనయందు ద్వేషించిన సంఘములవిషయమున భేదదండిములఁ బ్రయోగింపవలెను.

కాంభోజసురాస్త్రములలోని క్షత్రియశ్రేణ్యాదులు వారాశస్త్రావశేషములు.

లిచ్చికవివిజకమల్లకమద్రకకుకురకురుపాంచాలాదులు రాజశబ్దోపజేవులు.

సత్కులీనసంఘములనన్నిటినిపొంది వాని పరస్పర ద్వేషవైరకలహాస్థానములఁ దెలిసికొని క్రమముననుసరించిన భేదమును కల్పించి, ఇతఁడు నిన్ను నిందించుచున్నాడని యొకనితోఁజెప్పవలెను. పరస్పరరోషములుగలవీరి కాచార్యవ్యంజనులు విద్యామూర్ఖతశిల్పవిహారములందు బాలకలహముఁబుట్టింపవలెను. వేశస్థలములందును శౌండికస్థలములందును తీక్షణులు నిందాగర్భస్తోత్రములచే సంఘముఘ్నలకుఁ గలహముపెట్టవలెను. లేక, కృత్యపక్షోపగ్రహముచేఁగి సంఘములోని గురూరకులలో హీనకులమందుఁబుట్టినవారిని విశిష్టకులొత్పన్నులని ప్రోత్సహింపవలెను. హీనులతో నేక వాక్రభోజనవివాహములు

నుండి విశిష్టులవారింపవలెను; లేక ఏక వాత్రభోజనవివాహములమూలమున హీనులను విశిష్టులతోఁగూర్చవలెను. కులపౌరుషస్థానములకు విరుద్ధముగ సమగౌరవమునుచూపి హీనులతోవ్యవహరించుచేసినని (విశిష్టునిగుఱించి) ప్రకటింపవలెను. రాత్రులందుఁదీప్తులు వివాదకారణములగు ద్రవ్యపశుమనుష్యాభిఘాతముచే గలహములఁ బ్రకటింపవలెను. సర్వవిధములగుకలహములందును రాజు కొశదండములనిచ్చి హీనులపక్షమువలంబించి ప్రతిపక్షనధికై వారినినియోగింపవలెను; భేదమొందినవారిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టవలెను; లేక వారినందఱి నేకదేశమందుంచి, అయి దేశికులుంబములచేఁగాని పదేసికులుంబములచేఁగాని (ప్రతి శత్రుకముగ) కృషిచేయుంపవలెను. వానొక్కచోటనుండినచో శత్రుగ్రహణ సమర్థులగుదురుగా! వారు కలిసి (కట్టలుచేయుచుండిన) నయెడల శిక్షను విధింపవలెను. కులీనుఁడు నిభిఘాతుఁడునగు రాజువర్తిధునిఁగాని యాక్షిప్తునిఁగాని రాజపుత్రత్వమున నిలుపవలెను. కార్యాంతికాదులు వీనిగాఁజలక్షణములను సంఘమందుఁబ్రకటించి, ప్రజల మొఱులనువిను నితనియెడ భక్తిగలవారై స్వధర్మచనుష్ఠింపుడని ధర్మిష్టులగు సంఘముఖ్యుల భేదఁపెట్టవలెను. వీరునిశేషడినచో మఱికొందఱు కృత్యవత్సులసంగ్రహించుటకై యగ్గదండములఁ బంపవలెను. కలహకాలమున శౌండికవ్యంజనులు పుత్రదానప్రేతాపదేశముచే బానోత్సవముని మదనరసయుక్తములగు నందలకొలఁది మన్యకుంధములను నియ్యవలెను. చైత్ర్యదేవతద్వారరత్నాస్థానములందు సత్కులభిజ్ఞానముగ్రహణతోఁగూడిన హిరణ్యభాజనములను సమముకర్మనిక్షేపములని ప్రకటింపవలెను. సంఘములగ పడినపుడు మేము ఏక్రితంబయితిమనిచెప్పి కలహమునకు వారిని పురికొల్పవలెను; లేక సంఘముయొక్క వాహనహిరణ్యముల నవహరించి వానిలోఁ బ్రఖ్యాతద్రవ్యమును సంఘముఖ్యునికిచ్చి సంఘముచే బ్రశ్నింపఁబడినపుడు మీముఖ్యునికిచ్చితిమని చెప్పవలెను.

స్కంధావా రాబవిక భేదవిషయమునఁగూడ నిశ్లేయని గృహించునది.

సత్రీ, సంఘముఖ్యునిపుత్రునితో, నీవీరాజు పుత్రుఁడవు శత్రుభయముచే నిచటనుంపఁబడితివనిచెప్పి వానినివశపఱచుకొని వశుఁడయినతర్వాత వానికిఁ గోశవఁడములనిచ్చి సంఘముపై వికృతిమంపఁజేయవలెను. వానివలన స్వార్థమునొందినతర్వాత వానినికూడఁ బరదేశమునకంపవలెను.

ప్రజాహితులగు బంధకీపోషకులును ప్లవకనటనతఱక పౌభిషకులును, పరమరూపయావనలగు స్త్రీలమూలమున సంఘముఖ్యులను న్యాయదింపఁజేసి జాతకాములగు ముఖ్యులలోనొకనిని నమ్మించి మఱియొకనియొద్దకుఁ బోయిగాని లేక మఱియొకఁడు బలాత్కారపరణముగావించెననిగాని ముఖ్యులకుఁబరిస్పృశకలహమును పుట్టించవలెను. కలహములోఁ దీక్షణలు వారిపనినికావించి కాముకుఁడగునితఁడు హతుఁడయ్యెనని చెప్పవలెను.

అశాధంగమొంది కోపించినముఖ్యునికడకు స్త్రీవెళ్లి, నిన్నుఁ బ్రేమించిన నన్నీముఖ్యుఁడు బాధించుచున్నాఁడు. వాఁడు జీవించి యుండినచో నేనిచట నిలువలేననిచెప్పి వానిఁజంపింపవలెను.

బలాత్కరింపఁబడిన స్త్రీ రాత్రీయందువననాంతమునఁగాని క్రీడాగృహమునఁగాని తన్నపహరించినవానిని తీక్షణులచేఁ జంపింపవలెను. లేదా వానినిస్వయముగ తనమూలమునఁజంపి, వీనిచేనాప్రియుఁడు హతుఁడయ్యెనని ప్రకటింపవలెను. సిద్ధశృంగారము జాతకామునికి స్త్రీనివశపఱచుకొనుటయం దుపయోగించు నౌషధముతో మేళగించిన రసమునిచ్చి వంచించి పాటిపోవలెను. అతఁడు వెళ్ళినపిమ్మట నతులువచ్చి వరుఁడిట్టిప్రయోగము చేసెననిచెప్పవలెను. విధవలు గూఢాజీవలు యోగస్త్రీలు రాజువద్దనిక్షేపముంచినట్లు వివాదపడుచు (వివాదప్రదేశమునకువచ్చిన) సంఘముఖ్యులను మోసపెట్టవలెను. కాశికస్త్రీలను నతఃకీగాయనలను పొందుటకై గూఢగృహ

ములందు రాత్రిప్రవేశించినవారిని తీళ్లులుచంపవలెను, లేక పట్టితీసి కొనిపోవలెను. లేక సత్రిమొకడు స్త్రీలోలుడగు సంఘముఖ్యునితో, ఈగ్రామమందున్న దరిద్రగుటుంబమొకటి విదేశమునకుఁ బోయినది. దానికిసంబంధించినయీ స్త్రీరాజాహాఁ. దీనినితీసికొనుమని చెప్పవలెను. తర్వాతఁ బదునైదురోజులకు సిద్ధవ్యంజనుఁ డొకఁడు సంఘముఖ్యమాధ్యమున, ఇతఁడు నాముఖ్యభార్య కొడలు చెల్లెలు కూతురు— లోనగువారిలో నొకతెయగుదీని నపహరించెనని మొఱపెట్టుకొనవలెను. సంఘము వానినిశిక్షించినచో రాజాతనిపక్ష మవలంబించి యతనివిరోధులపైఁ బురికొల్పవలెను. తీళ్లులెల్లప్పుడు సిద్ధవ్యంజనునొకనిని తీర్పుచుండవలెను. ఆయావేషములను వేసికొనిన కొందఱు, వీఁడు బ్రాహ్మణహంత, వీఁడు బ్రాహ్మణీజాతుడని సంఘముఖ్యులగుఁజేరి ప్రకటించుచుండవలెను.

లేక, కార్తాంతికవ్యంజనుఁ డొకనిచేవరింపఁబడిన కన్యనుగుఁ జేరి మఱియొకనితో, ఈకన్య రాజపత్నియు రాజప్రసనియు నగును. కావున నీసర్వస్వముచిచ్చిగాని బలాత్కరించిగాని దీనినిఁబొందుమని చెప్పవలెను. అది లబ్ధముకానపుడు రహతమునకుఁ ద్రోకము గలిగింపవలెను. లబ్ధమయినయెడలఁ గలహము సిద్ధము.

లేక, భిక్షుకియొకతె భార్యాప్రియుడగు సుకముఖ్యునితో, యావనోద్రిక్తుడగు నీముఖ్యుఁడు నీభార్యను గలియఁగోరి నిచ్చుఁ (దూతగ) బంపెను. వానినలనిభయముచే లేఖ్యాభరణములఁదెచ్చి తిని. నీభార్యనిర్దోషి. కావున రహస్యముగ నీవిషయమై ప్రతీకరించుకొనుము. నేనుకూడ సహాయముచేసెదనని చెప్పవలెను. ఇట్టి కలహస్థానములందు స్వయముగఁగాని తీళ్లులమూలమునఁగాని జనించినకలహములలో హీనపక్షులను కోశదండములచే ననుగ్రహించి విగుణులవై వారిని విక్రమింపఁజేయవలెను, లేదా వారినిదేశమునుండి తొలఁగింపవలెను.

ఈరీతిగ సంఘములకన్నిటికిఁ దానొక్కఁడే గాజుగనుండవలెను. తమకొక్కఁడే ప్రభువయినను సంఘములు పైవిధములగుమోసములనుండి రక్షించుకొనవలెను. సంఘముఖ్యుఁడు న్యాయవృత్తిచే సంఘహితుఁడై ప్రియుఁడును శాంతుఁడును యోగ్యులగుజనులతోఁ గూడినవాఁడును సర్వచిత్తానుభక్తుఁడును యుండవలెను.

ఇది సంఘవృత్తమందు భేదకారణములు, రహస్యదండిమను

మొదటి యధ్యాయము.

ఆదినుండి నూటముప్పయైదవ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గాజీరీయార్థకాస్త్రమున

సంఘవృత్తమును పదునొకండవ అధికరణము సమాప్తము.

శుభమస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

12 ప్రకరణము = ఆబలీయశాస్త్రము.

162 ప్రకరణము.

— దూతకన్యలు. —

బలవంతునిచే నభియుక్తుడగు దుర్బలుడు పుత్రులతోఁగూడ నయ్యిండ్ల వేతనధర్మము నవలంబింపవలెను.

బలవంతునికి నమ్మిండ్లయినవాఁ డిందునికి నమ్మిండ్లయిన వాఁడ (పొందునట్టి ఫలమునుపొందు) ని భారద్వాజుఁడు.

పరాక్రిమ మెట్టివ్యసనమునయినఁ బోఁగొట్టును. క్షత్రియు నకిదియే ముఖ్యధర్మము. యుద్ధమందు జయముగాని పరాజయము గాని రావచ్చును. కావున బలములనన్నిటినిఁ గూర్చుకొని యుద్ధముచేయవలెనని విశాలాక్షుఁడు.

అట్లుకాదు. ఎల్లఱిగనమ్మిండ్లగువాఁడు ఒడ్డుననున్న నక్రిము వలె జీవితనిరాశుఁడు కావలసివచ్చును. అల్పసైన్యమును యుద్ధమునఁ గుఁ బ్రయత్నించినచో నావలేకనముద్రమును ప్రవేశించినవానివలె నశించును. కావున విశిష్టుడగురాజునుకాని యవిషహ్యమగు ఊర్గమునుకాని యాశ్రయింపవలెనని కౌటిల్యుఁడు.

ధర్మవిజయి అసురవిజయి లోభవిజయియని యభియోక్తులు మూఁడువిధములు. వారిలోనమృత్యుమాత్రముచే ధర్మవిజయిత్వస్థి నొందును, కావున వానికినమ్మిండ్ల యుండవలెను. శత్రుభయము గలవాఁడై లోభవిజయి భూమి ద్రవ్యములచేఁ దృప్తి నొందును;

కావున నష్టమిచ్చి వానినిహితపఱచుకొనవలెను. భూమిద్రవ్యపుత్రి
దారపాణిహరణముచే నసురవిజయి తృప్తిపొందునుకాన భూమిద్ర
వ్యములనిచ్చి వానినివశపఱచుకొని వానినుండి హానిని తప్పించుకొన
వలెను.

పిరిలో నెవరయిన నుద్దేశించి కపుడతనిని సంధిచేగాని మం
త్రీయుద్ధకూటయుద్ధములచేగాని ప్రతిఘటించవలెను. శత్రుపక్షము
ను సామదాచములచేతను స్వపక్షమునుభేదదండములచేతను, శత్రు
ని మర్దరాష్ట్రస్కంధావారములను గూఢమాతలు శస్త్రాగ్నులచేతను
సాధించి దిక్కులన్నిటినుండి వానిపాష్టికని గ్రహింపవలెను. అటవి
కులచే వానిరాజ్యమును కొట్టవలెను; తత్తులీనావరద్ధులచే రాజ్యా
పహరణముగావించవలెను. ఈయపకారమంతయు చేసినపిమ్మట వాని
దగ్గఱకు దూతినంపవలెను. లేదా అపకారముచేయకయే సంధిచేసి
కొనవచ్చును. అప్పటికిఁగూడ యుద్ధసన్నద్ధుడగు శత్రునికే దనకో
శదండములలో నాలుగవసంతుకంబు నధికము నెఱకటిరైండురోజుల
లో నిచ్చెదనని సంధిచేసికొనవలెను.

అతఁడు దండసంధినికోరినచో నుత్సాహితమును కరయుక్త
మునునగు హస్త్యశ్వసైన్యమునియ్యవలెను. పురుషసంధినికోరినచో
యోగపుష్పాధిష్ఠితమగు దూష్యామిత్రాపిబలముని య్యవలెను.
శత్రుసకును తనమాప్యబలమునకును వినాశమగున ఙ్గానర్చనలెను.
లేక, తీక్షణబలమునియ్యవలెను; ఇదిశత్రునిచేవనమానింపఁబడి ప్రకో
పించును. లేక, తనయందనురక్తమగుమహాలబలముపైఁగనియ్యవచ్చు
ను; అయ్యదిశత్రువ్యసనమునుకనిపెట్టియుపకరించును. కోశసంధినికో
రినచో నెవ్వఁడుకొనుటకిష్టఁడనిసారద్రవ్యమునుకాని, యుద్ధయోగ్య
ముకానట్టి కుశ్యమునుకాని ఇయ్యవలెను. భూమిసంధిని కోరినచోఁ
బ్రిత్యాదేయము నిత్యామిత్రీయు అనపాశ్చర్యము మహాక్షయవ్య
యఃనివేశనమునగు భూమినియ్యవలెను. రాజధానీవర్జమగు సర్వస్వ
సంధినికోరినచో బలసంతుఁడు బలాత్కరించి యెద్దానినిహరింపఁగో

కునోదాని నెల్లనతనిచ్చి న్యదేహాక్షణము చేసికొనవలెను. అనిత్య ముధనమందు బ్రీతియేల ?

ఇది అబలీయనమను ద్వాదశాధికరణమున దూతకర్మలు సంధియాచనము మొదటి యధ్యాయము.

అదినుండ నూటముప్పదియాచన యధ్యాయము.

163 పృక్తిరణము

—మంశ్రియాధ్యము.—

సంధినుండితొలగిని శత్రునితో, పడవలమునకు వశపడినరాజులు వినవలెగి. అనాత్మజ్ఞులగు వారిమార్గమవలంబింపఁబోకుము. ధర్మాధ్యములఁ జూచికొనుము. సాహసాధర్మములందును నర్థాతిక్రిములందును విన్నఁబ్రవేశపెట్టిన నీమిత్రులు నిజముగనీకుశః తువులై యున్నాకు. త్యక్తాత్ములగుశూగులతోయుధముచేయుటసాహసము ఉధయజనక్షయముగలిగిండుట యధర్మము. పాప్తమగునర్థమును నదుప్తుఁడగుమిత్రుని విశిచింతుట యథాతిక్రినుము. మిత్రీవఁతుఁడగు నీరాజీయర్థమును నీపైనభియానము చేయఁబోవు మిత్రులకిచ్చి వారినిఁజేరఁదీసికొనును. మధ్యమోదాసీనమండలమున కితిఁడు పరిత్యక్తుఁడు కాలేదు, కాని నీవుపరిత్యక్తుఁడవైతివి. నముమృక్తుఁడవైనను నీపైఁబడుటకువాకు నయము వెదకుచున్నారు. క్షయవ్యయయోగముకలుగును; మిత్రులను వదలుకొనుము. అటుతర్వాతఁ బరిత్యక్తమూలుఁడగువీనిని సులభముగ భేదింపవచ్చును. కావునమిత్రముఖులగు నీయఖితులమాట వినకుము. (నావంశీ) మిత్రులను భయపెట్టుటయు, అమిత్రులకు క్రోధముస్సగలిగించుటయుఁ బాపిణ సంశయానర్థములఁ బొందుటయు నీకుఁడగదని చెప్పవలెను.

ఇట్లుచెప్పినను విరోధించి యభియానముచేసినయెడల సంఘవృత్తియోగ వామనప్రకరణములందుఁ జెప్పఁబడినరీతిని వానిప్రకృ

తులకు వానిపైఁగోసము పుట్టింపవలెను. ఆత్మరక్షితకప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినట్లు తీక్షణులను రసదులను ప్రయోగింపవలెను. బంధకీపాషకులు పరమరూపమావనలగు స్త్రీలచేత శత్రు) సేనాముఖ్యులను మోహపెట్టి ముఖ్యులలోనొకనికిఁగాని ఇరువురికిఁగాని కామముత్పన్నమైనపుడు తీక్షణులువారికిఁ బరస్పరకలహముఁబుట్టించి కలహమందోషినవారినిఁ బరదేశమునకు వెళ్ళఁగొట్టుటగాని ప్రభువుయొక్కయూత్రీయందు సహాయపడునట్లుగఁగాని చేయవలెను.

కామనశులగుముఖ్యులకు సిద్ధవ్యంజనులు సాంవననికౌషధములతో మేళగించినరసమునిచ్చి వంచింపవలెను.

లేక వైదేహకవ్యంజనుడు చక్కనిరాజభార్యయొక్క సమీపవతినియగు నొకపరిచారికను కామించి భంజముచేదానిని తృప్తిఁబొందించి విడువవలెను. పిమ్మటవైదేహకుని పరిచారికవ్యంజనుడు పైపరిచారికకు సాంవననికౌషధములిచ్చి వైదేహకునిపై వానినిప్రయోగింపుమని చెప్పవలెను. తనకోరికసిద్ధించినపిమ్మట నాపరిచారిక రాజుపై నాయోగమును ప్రయోగింపుమని రాజభార్యతోఁజెప్పి రసమిశ్రితముగదానిని రాజునకిచ్చి వానినిమోసపెట్టవలెను.

కారాంతికవ్యంజనుడుకృమముగ మహామాతృనినశపటచుకొని వానితో, నీవు రాజలక్షణసంపన్నుడవనిజెప్పవలెను. అట్లే భిక్షునియొకతె మహామాతృనిభార్యతో, నీవురాజునత్నియురాజప్రసాదమునగుడువనిచెప్పవలెను. అప్పుకభార్యవ్యంజనయొకతె మహామాత్రునితో, రాజునర్హబలాత్కరించుచున్నాడు. ఇవియేఅతఁడు పరివ్రాజకతేబంపఁబడిన పత్రిలేఖ్యాధరణములని పలుకవలెను.

లేక సూదారాశకవ్యంజనుఁడొకఁడు రాజుజ్ఞుచే యుద్ధముకొఱకని కొంతద్రవ్యము దీసికొనిపోవునపుడు వైదేహకవ్యంజనుడు దానినపహరించి పిమ్మటమంత్రీకిచ్చినినని ప్రకటింపవలెను. ఇట్లు కటిరెండుమూఁడుపాయములచేత మొక్కశత్రురాజుయొక్క మహామాతృ నతనిరాజుపై విక్రమింపఁజేయవలెను. లేక, అక్కడనుండి

చే గొందఱుమిత్రులయెదుటఁ బ్రకటింపవలెను. తీర్ణ్యలందఱుకలిసి రాత్రి చారప్రతీకారములొనర్చుకొని, రాజజ్ఞానుసారిముగ నీగృహమునకురండని చెప్పి దానినండిమఱివచ్చుచున్నవారిఁ జంపవలెను. అప్పుడాసన్నులగువా రిదిరాజజ్ఞయనిపలుకవలెను. ప్రవాసితులగు సత్తులు, మేముచెప్పినట్లొనర్చి జీవితేచ్ఛయున్నచోదొలఁగిపొండని చెప్పవలెను.

ఎవరివలనరాజు యాదితుఁడై వారుచోరినదాని నియ్యకపోవునో వారినిగుఱించి సత్తులు, కోరిఁగూడనిద్రవ్యమును వీరుచన్నఁ గోరి నాచేఁబ్రభూతులై శత్రునిఁగలిసిరి. కావున వారివినాశముకొఱకుఁ బ్రయత్నింపుమని రాజశూన్యపాలునితోఁ జెప్పెననిప్రకటించి వైవిధముగఁ బ్రవర్తింపవలెను.

యాచించినదానిని గాజవలనఁ బొందినవారినిగుఱించి సత్తులు కోరిఁగదినయర్థమును వీరివిశ్వాసమునుసంపాదించుటకై వీరికిచ్చితిని; అయిననువీరు శత్రుసహితులయిరి. కావునవీరి నున్మూలంపఁ బ్రయత్నింపుమని రాజశూన్యపాలునితోఁ జెప్పెననిప్రకటించి విష్ణుట వెనుకఁజెప్పినవిధమున నాచరింపవలెను.

యాచ్యమగు సర్థమునుయాచింపనివారినిగుఱించి సత్తులు యాచ్యమగుసర్థమును వీరుచన్నఁ గోరుటచుఁనిరి. దీనికి స్వదోషశంకితులగుటతప్ప వేఱొక కారణములేదు. కావున వీరియున్మూలమునకై ప్రయత్నింపుమని శూన్యపాలునితో రాజుచెప్పెనని ప్రకటించి వెనుకటివిధమునఁ జేయవలెను.

కృత్యఁతులందఱివిషయమున నిట్లేయనియెఱుంగునది.

లేక సత్రియొకఁడు రాజునాశ్రయించి. ఈ యాసీమహామూర్తులు శత్రువురుషులతో మాట్లాడుచుండిరని బోధించి దానివలన రాజు వశపడినపుడు వీరే దూష్యులగుశాసనమారులని కొండఁజీనిచూపి అవయోయిదియని చెప్పవలెను.

నేనాముఖ్యప్రకృతిపురుషులను భూహిరణ్యములచే లోభపెట్టి వారిబలముపై విక్రమింపజేయువలెను, లేక వారిని వారిరాజ్యముండి వెఱుపెఱుపవలెను. వీరిపుత్రులలో నొకడయిన సమీపదుర్గమందుండినయెడల, నీవాత్మ సంపన్నుడవగు పుత్రుడవు. అయినను నీచప్రధానుడవని యెంజుబడుచున్నావు. ఏలయు పేక్షించెదవు? కావున విక్రమించి నీవదవినిపొందుము; లేనియెడల యురరాజు నీకువినాశముగలిగించునని భేదపెట్టవలెను.

లేక, తత్కులీనావరుద్ధులలో నొకనిని హిరణ్యముచే లోభపెట్టి పీనియంతరబలమునుకాని చార్మ్యమందును దేశాంతరమందు మనుండు సేననుకాని నాశముచేయుమని బోధింపవలెను.

లేక అర్థమానములచే నాటవికుల వశపఱచుకొని వీనిరాజ్యమును కొట్టింపవలెను. లేక వీనిరాష్ట్రాన్ని గ్రాహునితో నేనుమీకు సేతువువంటివాడను. ప్లవహ్రాయుడగు నీరాజునన్నుగొట్టి మీయందఱిసి ముంచివేయుననియు మనమందఱముగలిసి వీనియాత్రకు వినాశము గలిగింతమనియు జెప్పవలెను. తర్వాత సంహతాసంహతులకు ఈరాజు నన్నున్మాలించి పిమ్మటమీపైబడుచు, మీరు శ్రేయమునుపొందుటకు నేనుకారణభూతుడనని సందేశమంపవలెను.

తన్ను రక్షించుకొనుటకై మధ్యమోదాసీనానన్నులకు సర్వస్వమర్పించి పంపవలెను.

ఇది ఆబలీయసమండు నేనాముఖ్యవధ, మండలశాస్త్రానుశాసము

మాండవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటకుప్పదియెనిమిదవయధ్యాయము.

166-7 ప్రకరణము.

శస్త్రోగ్నిరసప్రణిధులు. వీవధాసారప్రసారవధ.

శత్రుదుర్గమందలి వైదేహకన్యంజనులు గ్రామములందుండు గృహపతికన్యంజనులు జనపదశంధులందలిగోరక్షితాపసవ్యంజనులు

(శత్రుని) నామంతాలవిక తత్కులీనావదుద్ధులకు, ఈశ్రమ దేశముప హరింపఁదగియున్నదని వజ్రపూర్వముగనం దేశముపవలెను. తర్వాత వారివద్దనుండివచ్చిన గూఢపురుషులనర్థమానములచే గొలిపించి పృ కృతిచ్చిద్రములను వారికి బోధించివారితోగలిసి శత్రునిఁ బ్రహరిం పవలెను.

శౌండికవ్యంజనుఁడు స్కంధావారమంద (శత్రుని) భిత్త్యక్త పుత్రునికవినుంచి అవస్కందకాలమందు నైషేచికమని మదనరస యుక్తములగు మద్యకుంభములను వందలకొలదిగ నియ్యవలెను. ఒకరోజువఱకు శుద్ధమైనట్టిగాని మాద్యమైనట్టిగాని మద్యమునువ యోగించి పిమ్మట రసమిశ్రితముగుదానినియ్యవలెను. దండముఖ్యు లఁదొలుత శుద్ధమద్యమునిచ్చి మదకాలమున రసమిశ్రితముగుదాని నియ్యవలెను.

దండముఖ్యవ్యంజనుఁడుకూడ నిట్లేచేయవచ్చును.

పక్ష్యనూంసికాదనికశౌండికాపూషికవ్యంజనులు శ్రోత్రవజ్రా మ్ముదానిని తెచ్చితిప్పనియుఁ బరస్పరసంఘర్షముచే న్యాయముగు ఖరీదునకిచ్చెనమనియుఁ బ్రకటించి పరులనురప్పించి స్వవజ్రములను రసమిశ్రితములుగఁజేసి యియ్యవలెను. సురాక్షిరదధిచర్మిపైలముల ను స్త్రీలుబాలురు తదవ్యవహారములనుండి కొని రసయుక్తములగుస్వ భాజనములందుఁబోసి, ఈఫరలకు మీవస్తువులనన్నిటిని మ్యవలెనని వారిద్రవ్యములలో వీనినిచేర్చవలెను. వైదేహకవ్యంజనుఁడు వీనినే కొని (శత్రుని) హస్త్యశ్వములకువలసిన విధాయవసములందుపయో గించునట్లు చేయవలెను.

కర్మకరవ్యంజనులు రసమిశ్రితములగు యవసోదకములను వి క్రయింపవలెను. చిరకాలమునుండి తయారుగాఁపఁబడిన గోవా ణిజకు (వ్యంజను) లు గోవులయు మేకలయు యూఢములను యుద్ధ కాలమందు శత్రువుల మోహపెట్టుటకై అచ్చటవిడువవలెను. అట్టి వారే చుచుండఃకేశోణితము పూయఁబడిన కన్నులుగల దుష్టములగు

నశ్వఖరోష్ఠ్రిమహిషాదుః నచట విడువవలెను. టుభక్ వ్యంజనులు పంజరములనుండి కూర్మగములను సర్పగ్రాహులుగ్రవిషముగల సర్పములను హస్తీజీవులేనుగలును వడలిపెట్టవలెను. అగ్నిజీవుఁగ్నిని పెట్టవలెను. గూఢపురుషులు విముఖులగు పత్త్వశ్వోధద్విపముఖ్యులను చంపవలెను; లేక ముఖ్యులనివాసముల కగ్నిపెట్టవలెను. దూష్యామితాః. వికన్యంజనులు కార్యములందు నియుక్తులై శత్రుప్రప్తాభిఘాతమునుకాని యవస్కందప్రతిగ్రహమునుకానిచేయవలెను. వనములందు గూఢసంచారముచేయువారు శత్రుప్రయొక్క ప్రత్యంతమందలి శిథిరమునుచెఱచి నాశముచేయవలెను. ఏకాయనమునగచ్చుచుండు వీవథాసారప్రసారముల నాటంకపఱువవలెను. రాత్రి యుద్ధమందు సంకేతముచేసికొని తూర్యఘోషమునుకావించి ప్రవేశించితిమి; మిరాద్యమును చొందితిమని కేలవేయవలెను. లేకరాజనివాసమును ప్రవేశించి సందడిలో రాజునుచంపవలెను. నాలుగు దిక్కులకు వెళ్లుచుండు (శత్రు) రాజును క్షేచ్ఛాటవిక దండచారులు రహస్యస్థలములందుగాని స్తంభనాటముల వెరుకఁగానిదాగియుండి చంపవలెను. టుభక్ వ్యంజను లవస్కందసంకులములందు రహస్య యుద్ధములమూలమునఁ గొట్టవలెను. లేక మందిప్రదేశములందుఁ దాము నాగియుండి శత్రుప్రైన్య మేకాయనమునఁగాని పర్వతముల మీఁదఁగాని నృక్షముల సమీపమునఁగాని యుదకములోఁగాని వెళ్లునప్పుడు దానినికొట్టవలెను; లేక నదీసరస్వతాక సేతుబంధములభేదించి తిద్వేగముచే వారికి వినాశముగలిగింపవలెను. ధాన్యసవనదుర్గని మ్నదుర్గస్థుఁడగుశత్రుని యోగాగ్నిధూమములచే నాశముచేయవలెను. సంకటప్రదేశమందుండుండువాని నగ్నిచేతను ధాన్యసమందుండువానిని ధూమముచేతను సురక్షితప్రదేశమందుండువానిని రసము చేతను ఉదకమందుండువానిని దుష్టగ్రాహములలోనగు నుదకచరములచేతను తీక్ష్ణులు సాధింపవలెను. పైనిచెప్పిన ప్రదేశములందుఁ జిక్కు పకియున్న శత్రుని యోగవామన యోగములచేఁగాని మఱి

ఇది అబలీయసముండు శస్త్రాగ్నిరసవశిధులు వీరసాహసరసావధయను
నాటగవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటముప్పదితోమ్మిదకయధ్యాయము.

168-70 ప్రకరణము.

యోగాతిసంధానము. దుఢాతిసంధానము. ఏకజయము.

భక్తిచే శత్రువు దేవతాయజ్ఞములకుఁగాని తీర్థయాత్రీలకుఁ
గాని వెళ్లుపూజ్యస్థానములందు యోగోపాయములఁగలిగింపవలెను.
దేవతాగృహమును ప్రవేశించిన శత్రుస్సె యంత్రీరాధనమునఁగూ
ఢభిత్రినికాని శిలనుకాని పడఁద్రోనువలెను. ఉత్తమాగారమునుం
డి శిలాశస్త్రునర్తమును కరిపింపవలెను కవాటమునుకాని యేక దేశ
బద్ధమై భిత్తిప్రణిహితమగు పరిఘమునుకాని పడఁద్రోసి శత్రునిజం
పవలెను. లేక దేవతాదేహములందుఁపఁబడిన శస్త్రములను వానిదే
హముపైఁ బడఁద్రోయవలెను. అతని స్థానాసనగమనభూములందు
గోమయముతోఁగాని శుద్ధోదకముతోఁగాని రసమునుకలిపి చల్లవలె
ను. పుష్పచూర్ణమును కానుకగ నిచ్చుమిశుచేఁ బరిమళద్రవ్యము
తోఁగలిపిన తీక్ష్ణధూమమునుపుట్టించి వానినిజలపవలెను. లేక కీల
మోక్షణముచే నతనిని తొలఁఁగుటితమగు కూపమునఁగాని శయనా
సనములకుఁ గిందిగ యంత్రీబద్ధమగుప్రదేశమునఁగాని త్రోమ
వలెను. శత్రుడు న్వజనపదమందుఁగలిగిన విరోధమును తప్పించు
కొనుటకుఁ బాటిపోవుచుండఁగా సమీపమందలి యులవ్యమిత్తులను
పొందింపవలెను. మర్దమునుండి పాటిపోవుచున్నవానిని మోసపెట్టి
ప్రత్యాదేయమగు శత్రుదేశమునకంపవలెను ఒకప్రదేశమందుఁజే
రిన శత్రుజనమును నటపివ్యవహితమగు తైలవననడదుర్లములందుఁ
బుత్త్రీభ్రాతృపరగృహీతముగ స్థాపింపవలెను.

దండోపనతవృత్తప్రకరణమున నుపరోధహేతువులు చెప్పబ
డియున్నవి.

ఒక యోజనవర్త్యంతము తృణకాష్టములదహింపఁజేయవలెను; ఉదకముల వాడుచేయవలెను. లేక నశింపఁజేయవలెను. బహిష్కరించు శములందుఁ గూటకూవావపాత కంటకములనుకల్పింపవలెను. శత్రుస్థానమందు సురంగమును బహుముఖముగఁజేసి సేనాముఖ్యులను శత్రురాజును దానిమూలమునఁ దీసికొనిరావలెను. శత్రుప్రయుక్తమగు సురంగములోనికిఁ బరిభ్రమించి యుదకము వాడునట్లుచేయవలెను. కూపశాలసమీపమునఁగాని కోటగోడవద్దఁగాని శంకాస్థానములందు నీళ్లులేని కంచుకుండలను వాతాభిజ్ఞానముకొని కుంపవలెను. దానిమూలమున శత్రుసురంగావళము తెల్లినపిమ్మట దానికిఁబ్రతి సురంగమును నిర్మింపవలెను. లేక శత్రుసురంగపు మధ్యభాగమును భేదించి ధూమోదకములలో నొకదానిని దానిలోనికిఁ బంపవలెను. దుర్గప్రతివిధానము చేసికొని మూలబలమున దాయాదునొకనినుంచి ప్రతిఘోషాదిశకుఁ బరుగెత్తిపోవలెను. తన మిత్రులతోడను బంధువులతోడను నాటవికులతోడను కలియుటకును, పరునిగొప్ప దూష్టమిత్రులతోఁ గలియుటకును, పరునికి వానినిత్రులతోఁ పయోగము గలిగించుటకును, వానిపాష్టినిగ్రహించుటకును, వాని రాజ్యమును హరించుటకును, చెల్లుపడఁద్రోసి వానినిబ్రహ్మరంపనమర్థుడగుటకును, స్వరాజ్యమును రక్షించుకొనుటకును, ప్రాచీనముగ సంధిచేసికొనుటకును నేదిక్కునకు వెళ్ళిన శ్రేయస్కరముగనుండునో అదిక్కునకు వెళ్ళవలెను.

(విజగీషుని) సహప్రస్థాయులు, ఈనీశత్రువునూకు వశుడగుచున్నాఁడు; వణ్యమునుమిషపట్టి హింసామునంతస్సారబలమును పంపుము. బద్ధుడగువీని నర్పించెదము లేదా దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెదమని శత్రునకు సందేశమివ్వవలెను. అందుకతఁ డంగీకరించిహింసారాజ్యముల నిచ్చినయెడల వానిని తీసికొనవలెను.

అంతపాలుఁడు దుర్గమునిచ్చి సైన్యములో నొకభాగమును తీసికొనిపోయి విశ్వస్తుడగుశత్రునిఁజంపవలెను. జనపదమునొకదా

నిని నాశముచేయుటకు శత్రుని న్యాయమును విలిపించి విశ్వస్తముగదాని నవరుద్ధదేశమునఁ బ్రవేశపెట్టి చంపవలెను.

లేక మిత్రవ్యంజనుఁడు బాహ్యునికీ, ఈదుర్గముందుండు ధాన్యస్నేహతూరలపణములు క్షీణించినవి. ఈయదేశకాలములందవి దుర్గములోనికి దీసికొనిరావలెను. కావునవానినిపట్టుకొనుఁడని సంజేశమంపవలెను. పిమ్మట దూష్యామిత్రాబ్రవికులుగాని దానికై నియోగింపఁ బడినవారుగాని రసవిద్ధములగు ధాన్యస్నేహతూరలపణములఁ దేవలెను.

సర్వవిధములగు భాండవీచకగ్రహణవిషయమునఁగూడ నిష్క్రేయని యెఱుంగునది.

సంధించేసికొని హిరణ్యమందొక్కభాగమును వానికిచ్చి తక్కినదానివిషయమై యాలస్యముచేయవలెను. అట్లుచేసి వానిరక్షావిధానములు చెడఁగొట్టవలెను, లేక అగ్నిసశస్త్రములచే వానినిఁ బ్రహరింపవలెను. హిరణ్యప్రతిగ్రాహులగు వానివల్లభులను వశపఱచుకొనవలెను.

పరిక్షిణాఁడయినచో దుర్గమునువానికిచ్చి పరుగెత్తిపోవలెను; లేక సురంగమూలమునఁగాని కుక్షిఁగ్రదరమూలమునఁగాని ప్రాకారమును శ్రద్ధించిగాని పరుగెత్తిపోవలెను.

రాత్రియందు యుద్ధమునకుఁ బిలిచి సిద్ధుడై యుండువలెను. అసిద్ధుఁడయినయెడలఁ బార్శ్వమునుండి తొలఁగిపోవలెను. మందపరివారుడై సాపండువేషమును ధరించి వెళ్ళిపోవలెను. ప్రేతస్వంజనుడై గూఢులచే మోసికొనిపోఁబడవలెను. స్త్రీవేషధారియై ప్రేతముననుసరించి వెళ్ళవలెను. దైవతోపహరితాగ్నిప్రవహణములందన్నపానముల రసవిద్ధముగఁజేసి కృతోపబావులై దూష్యవ్యంజనులతోఁగలిసి గూఢసైన్యములుగలవాడై శత్రువును కొట్టవలెను. శత్రువు దుర్గమును పట్టుకొనినపుడు ప్రాశనముచేసి దేవతాగృహమునుకల్పించి దేవతాప్రతిమలోని చిద్రమము ప్రవేశింపవలెను, లేక

గూఢభిత్తియు దైవతాపీతిమూ. రుక్తమునునగు భూమిగృహమును
ప్రవేశింపవలెను. తన్ను గుఱించి శత్రువు మఱచిపోయినపిదప రా
త్రియందు సురంగమూలమున రాజావాసముచుప్రవేశించి నిద్రితుఁ
డగునతనిని చంపవలెను. విశ్లేషముగలయంత్రముచు వానిపైబడఁ
దోయవలెను. గనాగ్నియోగములచే నవలిప్తమగు గృహమందుఁ
గాని లక్కయింటిలోఁగాని పరుండియన్న శత్రుని దహింపవలెను.
ప్రమదవన విహారములలోఁగాని మఱియొక విహారస్థానమందుఁగాని
ప్రమత్తుడుగనుండుశత్రుని భూమిగృహసూరగా గూఢభిత్తిప్రవిష్టుల
గుత్తిట్టులు చంపవలెను. నిరుద్ధదేశమందు నిద్రించుచున్న శత్రునిపై
జూరస్త్రీలు గూఢముగ వెల్లి సర్పరసాగ్నిధూమములనువిడువవలెను;
లేక సమయముగని పెట్టి గూఢసంచారులెప్పుడెప్పుడు దేనినిచేయుట
కుపీలుండునో అప్పుడప్పుడా యుపాయములను ప్రయోగింపవలెను.
అటుపిమ్మట గూఢముగఁబాటిపోవలెను. ఆసమయములందు స్వజన
మునకుఁ దెలియునట్టిసంజ్ఞల నేర్పఱచుకొనవలెను.

ద్వారపాలకులను వర్షవరులను శత్రునితో నిగూఢముగ నుం
పఁబడినమఱిగొందఱిని తూర్వసంజ్ఞలచేఁబిలిపించి శత్రునిషయమునఁ
జేయఁదగిన మిగిలికవనులను చేయవలెను.

ఇతి ఆఖిలీయసముదయో గాతీసంధానము దండాతీసంధానము ఏకవిజయమునఁ
అయిదవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటకలువదియవ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గాటిలీ మార్గశాస్త్రము

నాఖిలీయసముదయ ద్వాదశాధికరణము సమాప్తము.

శుభము.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము

13 అధికరణము — దుర్గలంభోపాయము.

171 ప్రకరణము.

ఉపకాపము.

పరగ్రామమును పొందఁదలఁచిన విజిగీషువు తనసర్వజ్ఞత్వచైవతసంయోగములఁ బ్రకటించి స్వపక్షమునకుత్సాహమును పరిపక్వమునకు ద్వేగమును కలిగింపవలెను.

సర్వజ్ఞత్వఖ్యాపనము— ముఖ్యులగృహములందలి రహస్యప్రస్ఫుత్తులఁ దెలిసికొని వారినిదొలఁగించుటచేతను కంటకశోధనులగు దూతలమూలమున రాజద్వేషులఁదెలిసికొని ప్రకటించుచేతను మనవిచేసినవారినే తప్పుపట్టుటచేతను అదృష్టసంస్థవిద్యాసంజ్ఞాదులమూలమున ముద్రాసంయుక్తమగు గృహపాతముచువదలి దానివలనఁదక్షిణమే విదేశప్రవృత్తిఁ దెలిసికొనుటచేతను సర్వజ్ఞత్వఖ్యాపనమగుచున్నది.

చైవతసంయోగఖ్యాపనము— నురంగముఖములమున నన్నిచైతన్యచైవతప్రతిమాచ్ఛిద్రములతోఁ బ్రవేశించిన యన్నిచైతన్యచైవతవ్యంజనులతో సంభాషణము వారినిపూజించుట ఉదకమునుండివెడలిపచ్చి నాగహిరణ్యవ్యంజనులతో సంభాషణము వారినిపూజించుట; రాత్రి యదకమందు సముద్రవాలుకాశోశముచుంచి యన్నిమూలను చూపించుట; శిలాఘటితశిక్యములచే గట్టఁబడిన పడిపైఁదొంగులు, శిరస్సును నాసికను నుదకవప్తిచేఁగాని జరాయువుచే

గాని కప్పుకొని లేడిపేగులనుండియుఁ గుత్తిరనక్రశంశుచూర్ణోద్రవము లనుండియుఁ దయారుచేయఁబడిన తైలమును నాసికకుఁబూసికొనిరా త్తిగణము చరించుచున్నదని జలమందుఁజరించుట, వానిచే వరుణ నాగకన్యలతో వాక్యక్రియాసంభాషణముగావించుట, కోపసమయ ములందగ్నిధూమములను ముఖమందుండివిడచుట— ఈవిషయములు రాజునకుఁదెలియునని శాస్త్రాంతికనైమిత్తికమాహూర్తికపౌరాణికక్షుణ్ణికగూఢపురుషసాచివ్యకరులును వానిని చూచినవారును ప్రకటింప వలెను. దైవతదర్శనము దివ్యములగుకోశదండముల యుత్పత్తియు. వీనికిఁగలిగినదని శత్రుర్రాష్ట్రమునఁ బ్రకటింపవలెను. దైవప్రీతిని మిత్రములను సాంగముగఁదెలిసినట్టివారు వీనికి స్వప్ననమృగపక్షిశ్యా హారములందుఁ బ్రజ్ఞగలదనియు శత్రునికట్టిదిలేదనియుఁజెప్పవలెను. శత్రుఃక్షత్రిమందు దుందుభితోఁగూడిన నుల్కగలదని చూపింపవలెను. దూతన్యంజనులు శత్రుర్రాజనౌద్ద ముఖ్యమిత్రులుగనటించు మవిజగీషునిసత్కారమును వానిబలాధిక్యమును వానివలసశత్రునకుఁ గలుగుపరితృఘాతమును ప్రకటించి, వాడమాత్యులకు నాయుధీయులకును తనతోసమానముగ యోగక్షేమములఁ గూర్చువాడనియు వారివ్యసనాభ్యుదయములఁ గనిపెట్టి వారియందుఁ బుత్రీవాత్సల్యముగలిగియుండుననియుఁ జెప్పవలెను. పరపక్షమును యధోక్తముగ నుత్సాహపెట్టవలెను. వానివిషయమై ముందుచెప్పెదము.

(శత్రువు) దక్షులయెడ సాధారణార్ద్రభమువలెను, సేనాధ్యక్షులయెడ విరిగినలకుటశాఖివలెను, ఉద్విగ్నులయెడఁ గూలైలకమువలెను, విమానితులయెడ సశనివహమువలెను, విహతాశులయెడలఁ గాళావకేళివాయసపిండకై తనజమేఘములవలెను, మిక్కిలిపూజించిన ను ద్వేషించినవారియెడ దుర్బగాలంకారములవలెను, సన్నిహితులయెడ హ్యఘ్రచర్మమృత్యుకూటములవలెను, ఘ్రీవాపకారులయెడఁ బీలువిఖాదనకరిక యొప్పిగర్దభక్షిరాధిమంధనములవలెను నటించునని చెప్పవలెను. పైవిషయము లంగీకరించినవారి సర్థమానము

లోనంగి సంగిహింపవలెను. ద్వివ్యభక్తలోపములు వారికిగలిగిన పుడు వారికివానిచ్చి యనుగ్రహింపవలెను. అంగీకరింపనివారిస్త్రీ కుమారాలంకారము లపహరింపవలెను.

దుర్భిక్షస్తేనాఽవిశోపఘాతములు కలిగినపుడు పౌరజానపదు ల కత్సాహముగలిగించుటకై సత్కుటా, రాజానుగ్రహమునుకోరుఁ డు, అనుగ్రహింపనిచోఁ బరదేశమునకుఁ బోవునమని చెప్పవలెను. దీనికంగీకరించినవారిని ద్వివ్యధాన్యపరిగ్రహములచే మృదిచేసి గో స్పృశాభమును సాధించుదగును.

ఇది దుర్గలంభోపాయమున త్రియోదశాధికరణమున నుపశాపమును

మొదటి యధ్యాయము.

అదినుండి నూటనలువదియొకటవ యధ్యాయము.

172 ప్రకరణము.

యోగశాస్త్రము.

ముందుముగని జాతిలుచుగాని పర్యతగుహలలో నివసించుచు నాలుగువందలనవ్వింశతిముల వయస్సుగలవాడననిచెప్పుచు జటిలులగు ననేకశిష్యులతోఁగూడ శత్రుత్వగరసమీపమున నుండవలెను. వీనిశిష్యులు ఫలమూలములఁ బ్రసాదముగఁ బట్టుకొనిపోయి శత్రురాజును వానియమాత్యులను భగవద్దర్శనమునకని పిలుచుకొని రావలెను. రాజువచ్చినవెంటనే వానితోఁబూర్వరాజుదేశాభిజ్ఞానము లఁజెప్పుచు నూరునూరు సంవత్సరములకొకమా అన్నిప్రవేశముచేసి మఱల బాలుడనగుచుండును. కావుననిపుడు నీనమీపమునఁ జతుర్థాన్నిప్రవేశము చేసెదను. అనశ్యముగ నాకునీవే నత్కరింపఁదగిన వాడవు, కావున మూఁడువశములను కోరుకొనుమని చెప్పవలెను. అందుకంగీకరించినచో, నీవేమరాత్ములు దారపుత్తులతో నీయన్ని ప్రవేశముఁ జూచుటకై యిచట నుండవలెననిచెప్పి, అట్లురాఁగావాని శిష్యులొనవలెను.

స్థానికవ్యంజనుడగు ముందుడుగాని జటిలుడుగాని జడలు గల పెక్కుశిష్యులతోఁగూడి వేణుశలాకకు శోణితవస్త్రమును చుట్టి సుచర్ణచూర్ణమును దానికిఁబూసి పుట్టయందుంపవలెను; లేక నన్నముండుటకుఁదగిన సువర్ణనాళికనయిన నచటనుంపవలెను. తర్వాత సత్త్రిరాజుతో, ఈసిద్ధుడు పుష్పించిననిధి నేటిఁగియున్నాడని చెప్పవలెను రాజుచే బ్రీశ్వీంపఁడైనవాడై వ్యంజనుడదినిజమనిచెప్పి యభిజ్ఞానమును చూపింపవలెను. లేక పుట్టలోఁ గొంతబంగారము నుంచి నాగరక్షితమగునీనిధి ప్రణిపాతసాధ్యమని మఱలఁజెప్పవలెను. రాజు దానినినమ్మినచోఁ బైవిధముగ వానినిమోస పెట్టవలెను.

కృత్యాభిసీతుఁడను తేజనాగ్నితోఁ గూడినవాడును రహస్య ప్రదేశమందుండువాఁడునునగు స్థానికవ్యంజనునిఁగూర్చి సత్త్రియరాజుతో, ఈసిద్ధుడు నామేధికుడని చెప్పవలెను. పిమ్మటరాజు దేనిని కోరునో దానినిచ్చుటకుసిద్ధపడి పైవిధముగ వానిని పట్టుకొనవలెను.

సిద్ధవ్యంజనుడు రాజును జంభకవిద్యలచే లోభపెట్టి పైవిధముగ నంచంపవలెను.

సిద్ధవ్యంజనుడు పూజంపఁడగు దేశదేవతనాశ్రయించి ప్రహరణములచే బ్రీకృతిముఖ్యులవంచింది కృమముగరాజునుకూడ వంచంపవలెను.

అంశరుదకవాసినిఁగాని శర్మచైత్ర్యసురంగభూమిగ్రహయులందు సంచరించునట్టి జటిలవ్యంజనునిఁగాని వరుణుడనియు నాగరాజనియు రాజుకడకుఁదెచ్చి రాజుతోఁబైవిధముగఁజెప్పి నంచంపవలెను.

జనపదాంతవాసియగు సిద్ధవ్యంజనుడు శత్రుసర్వనమునకై రాజునొప్పించి అట్లాపుకొనినరాజునకు శత్రుబింబమునుచూపి రహస్యప్రదేశమున వానినిచంపవలెను.

షణ్మాములతోవచ్చిన వైదేశికవ్యంజనులు షణ్మాశ్వములఁబరీక్షించుటకై రాజునురమ్మని షణ్మాశ్వపరీక్షాసక్తుఁడగురాజును స్వయముగఁ దాముగాని గుఱ్ఱములచేఁగాని చంపవలెను.

నగరసమీపమందలి చైత్యమునధిష్ఠించి తీర్థులు రాత్రియందు నాళికలఁగాని రెల్లునుకాని కుంభములలో జ్వలింపజేయుచుఁ బ్రభువుయొక్కయు ముఖ్యులయొక్కయు మాంసములను భక్షింపజేయుచున్నాము. పూజలు జరుగనిండుని యవ్యక్తముగఁ బలుకవలెను. దానినివారి నైమిత్తిక మాహూతిక వ్యంజనులు ప్రకటింపవలెను. తేజనత్రైలాభ్యుక్తులై నాగరూపుగువారు మంగళహృదముఁగఁగాని తటాకమధ్యమునఁగాని రాత్రియందుండి అయోమయములగు శక్తి ముసలములను సానపెట్టుచుఁ బైవిధముగఁ బలుకవలెను. ఋక్షచర్మములనుకప్పుకొని ధూమాగ్నులఁగ్రీక్కుచు రక్షోరూపముల పహించినవారు పట్టణమునకవసవ్యముగ ముమ్మారుప్రదక్షిణముచేయుచుఁ దోడేల్లనక్కలు సంచరించుప్రదేశములందుఁ బైవిధముగఁ బలుకవలెను. తేజనత్రైలమునుపూసిన యభ్రకపటములచేఁ గప్పఁబడిన యుగ్మిచేఁజైత్ర్య దేవతప్రతిమను ప్రజ్వలింపజేసి పైవిధముగఁ బలుకవలెను. ఇతరులువీని నెల్లఁ బ్రకటింపుచుండవలెను. అభ్యహితములగు దైవతప్రతిమలనుండి వచ్చురక్తము సంతటఁ జల్లవలెను. మఱికొందఱు శూరవాదికుఁడెవడయిన దైవరుద్ధిరసంస్థాపమునుమాచుటకు రావచ్చునని ప్రకటింపవలెను. అట్లువచ్చినవానిని రాక్షసులు చంపుచున్నారని లోకులకు నిరూపించుటకై మఱికొందఱు లోపముసలములచేఁ జంపవలెను. దానినిజిగినస్వతు లాయద్భుతమును రాజునకుఁ దేలువలెను. పిమ్మట నైమిత్తికమాహూతికవ్యంజనులు శాంతిప్రాయశ్చిత్తములు చేయవలెననియు లేనిచో రాజునకును దేశమునకును గొప్పయుపద్రోవము సంభవించుననియుఁ జెప్పవలెను. రాజునుకంగీకరించినచో, ఏమరాత్మవిస్వయముగ మంత్రబలిహోమము రాజుచేఁజేయఁదగియున్నదని రాజుతోఁజెప్పి పైవిధముగ రాజును చంపవలెను.

పరులయొకదేశాధిపై యోగములను తోలుతఁడమయందే ప్రయోగించుకొని సత్కరించుకొనవలెను. పిమ్మట శత్రునిశ్చలు

యోగింపవలెను. మఱియు యోగదర్శన ప్రతీకారములనిమిత్తము దేశములంబలికోశముల సంగ్రహింపవలెను.

శత్రురాజు హస్తీకాముడయినయెడల లక్షణయుక్తమగునా గవనపాలహస్తీనిచ్చెదమని లోభపెట్టి అంశులకంగీకరించినచో నొక్కతేటోవగల అరణ్యమునుపొందించి చంపవలెను. లేక కట్టితీసికొనిపోవలెను. మృగయాకామునివిషయమునఁ గూడ నిట్లేయని గ్రహించునది.

రాజు ద్రవ్యస్త్రీలొడయినయెడల సాధ్యవిధవలమూలమునఁగాని దాయాదనిజేపాస్థమైవచ్చిన పరమరూపయావనలగుస్త్రీలమూలమునఁగాని సత్రుబులొభపెట్టి దానింగీకరించినచో రాత్రియందు సమాగమకాలమునఁ గపటసత్రులు శత్రురసములచేవానిని చంపవలెను.

శత్రురాజు సిద్ధప్రవృత్తితచైత్యస్తూప్తదైవతప్రతిచుల దర్శించుటకై పోవునపుడు భూమిగ్రహనురంగాగూఢభిత్తిప్రవిష్టులై తీక్ష్ణులుశత్రునిఁ జంపవలెను.

ఏప్రదేశములందలి చిత్రములనుచూచుటకు రాజస్వయముగవెళ్లునో, ఎచ్చట నుత్సవములనిమిత్తముగాని జలక्रीడకుఁగాని వెళ్లునో, ఎచటఁదిట్టమాటలాడునో, యజ్ఞదర్శనమునకుఁగాని సూతికాప్రేతరోగములకడకుఁగాని ప్రీతికోకభయస్థానములకుఁగాని యెప్పుడువెళ్లునో, స్వజనోత్సవములందు విశ్వాసముచే నెచటఁ బ్రమాదమొందునో, రక్షకములేక దుర్దినసంకులప్రదేశములందెప్పుడు సంచరించునో, ఎప్పుడువిప్రస్థానములను ప్రదీప్తదేశములను నిర్జనప్రదేశములను ప్రవేశించునో, అట్టిప్రదేశములందును సమయములందును వస్త్రచూరాలభరణశయనాసన మద్యభోజనాది సమయములందును తీక్ష్ణులుదాగియుండి తూర్వస్వసములు వినినతోడనే (శత్రుని) కొట్టవలెను. కపటహేతువులచే శత్రుప్రదేశమునెల్లు వీరుప్రవేశించిరో అట్లే తప్పించుకొనిపోవలెను. ఇదియే యోగవాచనము.

ఇది ద్వైతబోధాయముందు యోగవాసునను

రెండవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటనలువదిరెండవ యధ్యాయము.

173 ప్రకరణము.

అనవర్తప్రతిభి.

అప్పుడగుశ్రీశీముఖ్యుని (ఉద్యోగమునుండి) దోలఁగింపజేసెను. అతఁడు మిత్రవ్యాజముచే శత్రుగాశ్రయించి విజగ్ధురౌప్యమందలివారిని వీనికి నచివులుగఁ జేయవలెను. లేక, భృత్యుల నూహమును తెప్పించి శత్రునియంగీకారముపై మామ్యగ్రామమును వీత హస్త్యశ్వదూష్యామాత్యులను నాశ్రయించునీసముకొట్టి వానికిఁజంపవలెను. లేక శత్రుజనపదములలో నొక్కదానినికాని శ్రేణినికాని యాటవికునిఁగాని నహాయముకొఱ కాశ్రయించి వారివిశ్వాసమును పొంది న్యామిషముకి వారినిపంపవలెను. పిమ్మటవిజగ్ధుని హస్తీబంధనాటపీఠాతములకొఱకని మిషపెట్టివారినిప్రహరింపవలెను. అమాత్యాటవికులవిషయమునఁగూడ నిశ్చేయని గఱపించునది.

శత్రునితో సంధిచేసికొని యమాత్యులనుదోలఁగింపవలెను. వారు, నూప్రభువును మాయఁజిలఁ బ్రసన్నునిగఁ జేయుమని శత్రునిఁగోరవలెను. అప్పుడుశత్రువు స్వయముగ దూతసంపును. ఆవచ్చినదూతను, నీభతఁగాకును నాయమాత్యులకును భేదముగలిగించుచున్నాఁడు. మఱిసేవిక్కడికి రావలదనినిందింపవలెను. పిమ్మటఁ దోలఁగింపఁబడినవారిలో నొకఁడు శత్రువునాశ్రయించి యోగాపసత్పులను నపరక్తులను దూష్యులను శక్తిహీనులను నుభయాఘాతకలగుస్తేనాటవికులను శత్రునికడఁజేర్చవలెను. శత్రునివిశ్వాసమును సంపాదించినవాఁడై, వీఁడునువీఁడును నీశత్రువుతోఁ గలిసియున్నారని మిషపెట్టి ప్రవీణపురుషులగు శంతపాలాటవికదండచారుల కుపఘాత

ముగలిగింపవలెనని చెప్పవలెను. విజిగీషువు శత్రునితో, వీడునండ బలవ్యవహారము మనకపకారముచేయుచున్నాడు. కావున మనము కలిసి వానినిచంపుదము. వానిభూహిరణ్యములనునీవుదీసికొనవచ్చునని చెప్పవలెను. అందులకతడంగీకరించినయెడల వానినిగౌరవించి వచ్చినవాని నవస్మందముచే గాని ప్రకాశయుద్ధమున గాని చంపవచ్చును.

భూమిదానపుత్రాభిషేకరక్షణములనుమిచే శత్రునినమ్మించి పట్టుకొనవలెను. దీని కంగీకరింపనివానిని రహస్యముగఁజంపవలెను. అతడు స్వయముగ రానప్పుడు వానిశత్రువుచే జంపింపవలెను. విజిగీషునితోఁగాక కేవలము స్వపైన్యముతోడ బయలు వెడలుట కిష్టపడినచో రెండువైపులనుండి వీడనుకలిగించి వానినిచంపవలెను.

విజిగీషునియందు నమ్మకములేక ప్రత్యేకముగ యానముచేయుటకుఁగాని యాతవ్యుని రాష్ట్రేకదేశమును సంపాదించుటకుఁగాని కొరికపుడు సర్వసందోహమునిచ్చి శత్రునిచే వానినిచంపింపవలెను. వాడు శత్రునితోఁగలిసినపుడు దండోపయముచే వానిమూలప్రదేశమును తీసికొనవలెను. శత్రుభూమిహరింపవలెనని మిత్రునికిని మిత్రునిభూమినపహరింపవలెనని శత్రునికిని నుపదేశించి శత్రుభూమికోరుమిత్రుడు తనకపకారముగావించునట్లుచేసి వానిశత్రునివయ్యి కిఁబంపవలెను. ఈయోగములన్నియు నొకటేధముగ నుండును.

మిత్రభూమినికోరు శత్రుఁడు స్వపైన్యమిచ్చునట్లు ప్రతిష్ఠ చేయవలెను. పిమ్మట మిత్రునితో రహస్యముగఁ జేరవలెను. ఏదియోయొకమిష పెట్టి తనకావదతటస్థించినదనిచెప్పి మిత్రునిమూలమున నమిత్రునికి యుద్ధోత్సాహమునుపుట్టించి తనవయ్యికి వారిరువురు వచ్చునట్లు చేయవలెను. అప్పుడిరువుక్రలనుండి వీడించి శత్రునిఁ జంపవలెను, లేదా ప్రాణముతోఁబట్టుకొని రాజ్యవినిమయమునుచేయుంపవలెను.

శత్రువు వానిమిత్రునాశ్రయించి యశ్రావ్యప్రదేశముం దుండినచో సామంతాదులచే వానిమూలమును హరింపజేయవలెను. సైన్యముచే రక్షించుకొనదలచినపు డాసైన్యముచునాశ్రమముచేయవలెను. వారిద్దరిని వేరుపఱచుటకు వీలులేనపుడొకరిభూమిని మఱియొకఁడు హరించుటలో సహాయముచేయుట కంగీకరించి ఘోరపట్టవలెను. పిమ్మట వారొకరికొకరు, ఈరాజు శత్రుసంహతుడై నీ భూమినికోరుచున్నాడని చెప్పుటకై మిత్రస్యంజనులు నుభయవేతనులునగు దూతలను పంపుకొనవలెను. వారిలోనొకఁడు శంకించి మైథిధమునఁ బ్రవేశించును.

తేక, దుర్గరాష్ట్రదండముఖ్యులను శత్రుసేనామహారని మిమ. పెట్టి తొలంగింపవలెను. వారు యుద్ధాసన్నంధావరోధసమయములందు శత్రుని వశపఱచుకొనవలెను, లేనిచో స్వవర్గముతో వానికిఁ భేదముగలిగింపవలెను. అభివ్యక్తశాసనములచే దానిని ఋజువుచేసికొనవలెను.

లుబ్ధకవ్యంజనులు మాంసపిక్రయమునకు శత్రుదుర్గద్వారములఁజేరి యందలిదావారికుల నాశ్రయించి చోరులు రెండుమూఁడు పర్యాయములు శత్రువునమునకువచ్చిన క్రిమమునెఱింగించి విశ్వాసమునంపాడించినవారై భరతయొక్కసైన్యమును రెండుభాగములు గఁజేయింపవలెను. అప్పుడు శత్రుసంబంధమగు గ్రామముల వధావస్కంధములను విజగీషువు చేయుచుండఁగా వీరు, చోరగణమానన్నమైనది. అల్లరియొక్కువగనున్నది. గొప్పసైన్యమునుపరవలెనని చెప్పి ఆసైన్యమును విజగీషుదండమునఁజేర్చి విజగీషుసైన్యమునుతీసికొని దుర్గద్వారముఁజేరి, చోరగణము హతమైనది. మనసైన్యము యాత్రాసిద్ధి నొందివచ్చినది. ద్వారములఁ దెలుపుడని చెప్పవలెను. ఇట్లుచెప్పఁగా ద్వారపాలులు ద్వారములుదెలుపుదురు. అప్పుడు వారితోఁగూడ నందఱినిఁ జంపవలెను.

అనాయుధీయులగు కారుశిల్పపాపండుగుజీలవనైదేహకవ్యంజ

నులనువర దుర్గములకంపవలెను. గృహపతికవ్యంజనులుకాఘత్యణధాన్యపణ్యశకటముల మూలమునఁగాని దేవధ్వజప్రతిమలమూలమునఁగాని ప్రహరణావరణములను వారికిఁబంపవలెను. పిమ్మటఁదద్వ్యంజనులు శంఖదుందుభిశబ్దములనొసర్చి దుర్గమునుపట్టుకొనుటకును ప్రామత్తసైన్యమునువధించుటకును విజిగీషుసైన్యము వెరుకనుండివచ్చుచున్నదని ఘోషింపవలెను. తర్వాత విజిగీషునకు దుర్గప్రాకారద్వారాట్టాలకములందుఁ జోటునిచ్చి శత్రుసైన్యభేదమునుకాని నాశమునుకాని కావింపవలెను.

చేసికొనినసంధిపై విశ్వాసముచెడకుండునట్లు సార్థగణములు అతివాహకులు కన్యావాహకులు అశ్వపణ్యవ్యవహారులు ఉపకరణహారులు ధాన్యక్రేత్తవిక్రేతలు ప్రవ్రజితవ్యంజనులు దూతలు లోవగువారి మూలమున సైన్యమును శత్రుదుర్గమునఁ జేర్చవలెను. రాజాపసర్వు లిట్లుప్రవర్తించవలెను.

వీరును ఆటవికాపసర్వులును కంటకశోధనమునఁ జెప్పఁబడిన యపసర్వులును నాటవికాసన్నమగు ప్రజమునుకాని సార్థమునుకాని చోరులచేఁ జంపింపవలెను. లేక సంకేతపూర్వముగ మదనరసవిద్యమగు నన్నపానముల నాటప్రజప్రదేశసమీపముందుంచి వెళ్లవలెను. గోపాలకవైదేహకులకు మదనరసవికారము కలిగినపుడు వారి పరుకులగ్రహించి చోరులు వారినిపట్టుకొనవలెను. ముంఁజటిలవ్యంజనుఁడు సంకషణదైవతీయోగమునుపూని ప్రవహణకర్మమున మదనరసయోగమును వీరికిచ్చి వీరినిమోసపెట్టవలెను. దైవతప్రేతకార్యోత్సవసమాజములందు శౌండికవ్యంజనుఁడు సురావిక్రయమును మదనరసయోగములతోఁగలిపి, ఆటవికులవంచించిని పట్టుకొనవలెను. గ్రామఘాతముకొఱకుఁ బ్రవేశించిన సైన్యమును నాటవిక సైన్యమును వేరువేరుచేసి చంపింపవలెను. ఇవియు చోరగణాపసర్వుములు.

ఇది దుర్గలంభ పాయము దశపర్వప్రీతిధియను మూడవయధ్యాయము.

అదిసండి నూటనలువదియ ఐదవ యధ్యాయము.

174-5 ప్రకరణము.

— పర్యపాననకర్మ, అవచుద్దము. —

పర్యపాననకర్మ (ముట్టడివేయుట) కర్మచపూర్వమైయుండును. జయింపఁబడిన జనపదమును మంచిస్థితియందుంచి నిర్భయముగ నిడ నొందునట్లు చేయవలెను. అది తనవైఁగలహించిన దో దానినివదలు కొనుటకు నిశ్చయించినపుడుతప్ప దక్కినసమయములం దనుగ్రహ పరిహారములచే దానినివశపఱచుకొనవలెను. శత్రుభూమిలో నొక చోట సంగ్రాహభూమినేర్పఱచుకొనియుండవలెను. జనరహితముగా జనపదము రాజ్యముగాని జనపదముగాని కానేరదని కాటిల్లుడు.

జనపదము విషమమైయున్నప్పుడు ముష్టిసస్యవీరభాచారవధములు గావింపవలెను. ప్రసారవీరవధచ్ఛేదమువలనను ముష్టిసస్యవధమువలనను ప్రజలనుతొలఁగించుటవలనను రహస్యసమయమువలనను ప్రకృతిక్షయము కలుగుచున్నది.

నాస్యైస్యము ప్రభూతగుణవత్తరమై ధాన్యకుప్యయంత్రశస్త్రావరణవిష్టిరశ్మి సమగ్రమైయున్నది. నాకు సమయము మంచిదైయున్నది. శత్రునికి సమయముమంచిదిగాకున్నది. వానిపైస్యమువ్యాధిదుర్భిక్షచయరక్షాహీనమైచది. వాని క్షేత్రబల మిత్రబలములు నిర్విణ్ణములయినవని తోచునపుడు పర్యపాననము చేయవలెను.

తనస్మంధావార వీరభాసారమార్గములను రక్షించుకొనుచు భూతసాలములచే దనదుర్గమునకావరణము గలిగించుకొని శత్రుభూతమును తెగఁగొట్టి జలమునుతొలఁగించి, తనపరిఘలనుజలపూరితములుగఁజేసి సురంగాబిలకూకలచే శత్రువప్రసారములను వట్టుకొనవలెను.

ద్వారము నిమ్నముగనున్నప్పుడు భూభివటలముచే దానిని కప్పివేయవలెను. అధికరక్షగల శత్రుదుర్గమును యంత్రములచేఁగొట్టింపవలెను. నిష్కురమూలమున లోపలఁబ్రవేశించి యశ్వములచేఁగొట్టింపవలెను. కొంతవఱకుఁ బ్రవేశించిన పిమ్మట సుషాయ

ములయొక్క నియోగవికల్పసముచ్చయములచే సిద్ధినికోరవలెను.

పరదుర్గమందుండు శ్రేయకాకనప్తభావశుకశారీకోటాకకపోతములనుపట్టుకొని వానితోకల నగ్నియోగయుక్తములుగఁజేసి పరదుర్గములపై విడువవలెను. తమస్కంధావారమునకుదూరముగనిలఁబడి యున్నతప్రదేశమున ధృజములను ధనుర్ధరులనునుంచి మానుపాగ్నిచే బరదుర్గమును ప్రజ్వలంపఁజేయవలెను.

అంతదుర్గపాలకులగుగూఢపురుషులు నకులవానరబిడాలశ్వాసములతోకల కగ్నియోగముగలిగించి డేరాలులోనగుగృహములందు విడువవలెను.

శుక్లమత్స్యముల కడుపుందు నిప్పునుంచి భల్లూకరేవావాయసోపహరముగఁ బడులు తీసికొనిపోవునట్లు చేయవలెను.

సరళదేవదారుపూతితృణగుగ్గుబుశ్చీవేష్టకసజ్జరసలాక్షాగుళికలును ఖరోప్రాగ్జీవుల లండములు నగ్నిధారణద్రవ్యములు.

ప్రియాశచూర్ణము అవల్లుజమషి మధూచ్ఛిప్తము అశ్వఖరోప్రగ్గోలండములు—అగ్నిక్షేపచుండుపయోగించునవి.

అగ్నిసర్ణమగు సర్విలోహచూర్ణము కుంభీనీసత్రపుచూర్ణపు చూర్ణము పారిభద్రకపలాశపుష్పకేశమషీతైలమధూచ్ఛిప్తక శీరేవేష్టకయుక్తమై యగ్నియోగమగును. దానిచేనవలి వ్రమై శణత్రీపునీసవల్క్లవేష్టితమగు విశ్వానఘాతి అగ్నియోగబాణము.

ఉపాయాంతరములేనపు డగ్నివిసర్జనము చేయవలెను. అగ్నినివిశ్వసింపరాదు. దానివలన దైవవీడనమునహితమునం భవించును. మతియు నష్టులేక ఇది ప్రాణిధాన్యపశుహిరణ్యకుప్యప్రవ్యములకుక్షయమొనర్చును. ఇట్లు తీజనిచయపగురాజ్యము క్షయముకొఱకేయగునుగదా?

ఇది పర్యుపాసకర్క.

నేను సర్వారంభోపవిష్టిసంపన్నుఁడను. శత్రుప్రవ్యాధితుఁడై యుపధానిదుర్ధవకృతియై దుర్గకర్మచయవిహీనుఁడై నిరాసారుఁడై

యున్నవాడు. ఆసారసహితముడయ్యి సతతమిత్రులతో గూడియు న్నాడని తోచునపు నీవమర్దముచేయవలెను.

అన్ని స్వయముగఁ బుట్టినపుడుగాని యొకరిచేఁ బెట్టబడినపుడుగాని, యజ్ఞకాలమందుగాని, ఉత్సవముగాని సేవలను వర్జించుచున్నపుడుగాని గౌరవకలహములందును వైష్యము విత్యముద్భక్తాంతమైనపుడును జాగరిణ్ణాంతులై కనులు నిద్రించుచున్నపుడును మర్దనమందును నదీవేగముకలిగినపుడును మిక్కిలి మంచునవికల్పమునవమర్దనముచేయవలెను.

స్నానధావారమునువిడిచి వనమందు రహస్యముగనుండి మర్దనమ్కాంతుడగు శత్రునిఁజంపవలెను.

విత్తాగరముఖ్యవ్యంజనుఁడొకఁడు మర్దనంకర్థంతో మైతిగిచేసి, అధివ్యక్తదూత నొకనిని, ఇదిసీలోపము. పేరుచి: మాప్యలు. సంబోధనోపమిది. ఈవచ్చుదూతనీకంఠ్యత్వపక్షియుడని పంపవలెను. పక్షిదూతనుతీసికొని మఱలినచ్చుచున్న వెనుకటినీతను విక్షేపపునట్లుకొని నానిదోషమును పోకటించి తొలగివోయింజవలెను. అప్పుడుమిత్రాసారవ్యంజనుఁడు సంధ్యునితో, 'మర్దనం చుటకు దున్నమువెడలినమ్మ. లేక నీవును నేనునుకలిసి సంబోధన వధితమని చెప్పవలెను. అందులకింగీకరించిన సంధ్యునకు పంపవచ్చునుండి పీడినముకలిగించి చంపవలెను, లేక ప్రాణములతోఁ బట్టుకొని రాజ్యవినిమయముగావించవలెను. వానినగరిమును మర్దనంపవలెను, లేక వానిసారబలమునుబయటికిఁబెప్పించినాశముచేయవలెను.

దండోపనతాటవికలవిషయమునఁగూడ నిట్లేయని గ్రహించునది.

దండోపనతాటనిమిషలలో నొకఁడు. ఈసంబోధన వ్యాధికుండై వానితోప మెఱింగిన పాక్షికాగ్రాహునిచే సభియోగమొంది మఱియొకవైపునుండి కొట్టఁబడినవాడై నేజాకపక్షిదేమునకు వెళ్ళు ద్వేషించియున్నాడని సంధ్యునితోఁజెర్పవలెను. వానినివాఁడు పట్టు

నమ్రుడు సంవోద్ధ స్కంధావారమును తగులఁజెట్టించి తొలఁగిపోయి పయనిచెప్పినవిధముగ శత్రుని నందింపవలెను. లేక, పణ్యసంవాతమును గావించి రనవిధముగ పణ్యముచే వీనినినందింపవలెను.

లేక, ఆసారవ్యంజనుఁడు నందుద్ధునితో, నాచేపీడింతకుముందే కొట్టఁబడియున్నాఁడు. కావున నీవును వీనిని సులభముగఁగొట్టుటకురమ్మనిచెప్పి దూతనంపవలెను. అందులకంగీకరించినచో బయివిధముగ నాచరింపవలెను.

శాసనముద్రాహస్తలగు యోగపురుషులు మిత్రులనియు బంధులనియునుపెట్టిచోనికిఁబ్రవేశించి దుర్గమునుపట్టుకొనవచ్చును.

ఆసారవ్యంజనుఁడు, ఈనయమున నిచట నీశత్రుస్కంధావారమును కొట్టదలచియున్నాను. నీవునుయుద్ధముచేయుటకు రమ్మని నందుద్ధునికి దూతనంపవలెను. అందులకంగీకరించినపిమ్మట నతనిం కులముగనుండు సమయమును రాత్రియందుఁజూపి దుర్గసిహ్మాంతుఁడగు శత్రునిఁజైబడి కొట్టవలెను.

(శత్రు) మిత్రునిఁగాని యాటవికునిఁగాని పిలిపించి, నందుద్ధునివైవిక్రమించి వానిభూమిని పట్టుకొనుమని పురికొల్పవలెను. అట్లు విక్రమించినవానిని నౌకృతులచేఁగాని, దూష్యముఖ్యులచేఁగాని స్వయముగ రసముపయోగించిగాని చంపింపవలెను. ఇతఁడు మిత్రేఘాతకుఁడని మిత్రవ్యంజనుఁడితనినిగుఱించి శత్రునకునమ్మకము కలుగునట్లుచెప్పవలెను. ఇట్లు మిక్కిలి విశ్వాసమునంచాదించి శత్రుప్రవీరపురుషులఁ జంపింపవలెను. లేక సంధిచేసికొని వీనినొకజనపదమందుఁ బ్రవేశపెట్టి శత్రుజనపదనిబ్బండునతర్వాత రహస్యముగఁ జంపవలెను. దూష్యాఢివికులయెడ నపకారముచేయించి కొంతసేనను తీసికొనిపోయి యవస్కందముచే దుర్గమునుపట్టుకొనవలెను. లేక తొలఁగిపోయిన దూష్యాఢిత్రివికు లర్థమానములఁబొందినట్లు నటించినమ్మకమునుపుట్టించి శత్రుదుర్గమును (ప్రవేశించి) పట్టుకొనవలెను.

పరదుర్గస్కంధాశారములకు స్వాధీనముచేసికొనిన తర్వాత
బలితపరాజ్యభాభిషన్నముక్తకేశముక్తశస్త్రభయవిరూపుడై యుద్ధ
ముమానిన శత్రుదుర్గులులకు సభయమియ్యవలెను.

స్వాధీనమయినపరదుర్గమును విశుద్ధశత్రుశక్తిమును నుపాం
శుండప్రతీకారముగలదానినిగను చేసి, తర్వాతదానిలోఁ బ్రవేశం
పవలెను.

ఈవిధముగ విజగీషువు మొదట శత్రుభూమినివశపఱచుకొని
పిమ్మటమధ్యముని, మధ్యముఁడు నశపడినపిమ్మట నుదాసీనుని నశప
ఱచుకొనయత్నింపవలెను. పృథ్వినింతను జయించుటకిదియే మొద
టిమార్గము. మధ్యమోదాసీనులు లేనపుడు స్వగుణోత్కర్షచే శ
త్రుప్రకృతుల నశపఱచుకొని పిమ్మట నితరశత్రుప్రకృతుల నాధిం
పవలెను. ఇది రెండవమార్గము. మండిలములేనపుడు శత్రునిమూ
లమునమిత్తుని మిత్తునిమూలమునశత్రుని రెండువైపులనుండిఊరి
చినాధింపవలెను. ఇది మూడవమార్గము. అశక్యుడగు నామం
తుని మొదలజయించి దానిచే ద్విగుణబలుఁడై రెండవసామంతుని
దానిచే ద్విగుణబలుఁడై మూడవసామంతుని జయింపవలెను. ఇది
నాలుగవమార్గము.

భూమినిజయించి వర్ణాశ్రమధర్మముల నేర్పఱచి స్వధర్మము
నుతప్పక పరిపాలింపవలెను.

ఉపజాపము అవసరము యోగవామనము పర్యుపాసనము
అవమర్దనము— ఇవియైదును దుర్గలంభోపాయములు.

ఇది దుర్గలంభోపాయమందుఁ బర్యుపాసనకర్మ, అవమర్దనము

శాలగవ యధ్యాయము.

ఆదినుండి సూటనలపదిశాలగవ యధ్యాయము.

176 ప్రకరణము.

— అభిప్రాయము. —

అపవాదికమనియు నేకగ్రామాదికమనియు విజిగ్మనము
ద్ధానము గెండువిధములు.

చానివలనగలిగిన రాజ్యలాభము నవము భూతపూర్వము పి
త్యమని మూడువిధములు.

మొదట నవమునుపొంది, పరునిదోషములను స్వగుణములచే
తను, పరునిగుణములను స్వగుణద్వైగుణ్యముచేతను స్వధర్మకర్మా
నిర్విహాపరిహారిచానమానకర్మలచేతను కప్పవలెను. ప్రకృతిప్రియ
హితంబు ననువర్తింపవలెను. తాను ప్రతిజ్ఞచేసినట్లు కృత్యపక్షీయ
ల ననుగ్రహింపవలెను. కృతప్రియానులను మఱియుఁటి సత్కరింపవ
లెను. ప్రతిజ్ఞను నిర్వృత్తింపనివాఁడు తనవారికిని పరులకునుకూడ
సవిశ్వాసుఁడగునుకదా? ప్రకృతివిరుద్ధాచారుఁడు కాఁగూడదు. కా
వున సమానశీలవేషభాషాచారముల నవలంబింపవలెను. దేశదైవ
తసమాజోత్సవవిహారములను భక్తినిమాఁకింపవలెను. సత్కులు దే
శగ్రామజాతినంధుముఖ్యులయెడ శత్రువుగావించిన యపచారముల
ను విజిగ్మఁడుచూపు భక్తిస్వామిసత్కారమహాభాగ్యములను వా
రంజింపఁ జెలియునట్లుగఁ బ్రకటింపవలెను. వీరిని నుచితములగు
భోగసరిహారతావేక్షణములచే బాలించుచు సర్వకాలములంచాశ్ర
మపూజనమును విద్యావాక్యధర్మశూరులగు పురుషులకు భూమిప్ర
వృద్ధానపరిహరములను చేయింపవలెను. సర్వబంధనమోక్షణమును
దీనానాథవ్యాధితుల కనుగ్రహమును చేయవలెను. చాతుర్మాస్య
మన నర్థమానమును పార్థిమామలందు నాలుగురాత్రులును రాజ
దేశసత్వత్రికాలమందొకరాత్రియు జంతాఘాత మొనర్పఁగూడదు.
(జంతువులలో) యొని బాలవధను పుంస్త్రీసమాతమును సతిపేధిం
పవలెను. కోశదండోపఘాతమును నధర్మియమునునగు చరిత్రీనుతొ
లఁగించి ధర్మవ్యవహారమును స్థాపింపవలెను. చోరప్రకృతులకును

స్వేచ్ఛజాతులకును స్థానవిపర్యాసమొనర్చి వేరువేరుస్థలముల నుంపవలెను. పరోపకృహీతులగు దుర్గరాష్ట్రదండముఖ్యులను మంత్రిపురోహితులను ప్రత్యంతభూములలో వేరువేరుప్రదేశములందుంపవలెను. అవకారసమర్థులును భ్రాతృవినాశమునుచింతించు సరముఖ్యులునునగువారిని రహస్యదండముచే శమింపజేయవలెను. మొదట స్వదేశీయులుగనుండి (పరదేశమునకుఁబాటిపోయి) పరునితోఁగూడఁబట్టుకొనఁబడినవారినిదూరప్రదేశములందుంపవలెను. ప్రత్యాదేయమునుతీసికొన సమర్థుఁడును ప్రత్యంతాటవీసమర్థుఁడునై బాధించుచుండు శత్రుకులీనునికి విగుణభూమినికాని గుణవద్భూమిలో నాలుగవంతునుకాని ఇచ్చి దానికిబదులతఁడు కోశదండములిచ్చునట్లేర్పఱచి దానిమూలమున వానిపౌరజానపదులకుఁ గోపముగలిగించికుపితులగువారిచే నతనినిచంపింపవలెను. ప్రకృతినిదండులోనయినవానిని తొలగింపవలెను. లేక హానికరిమగుదేశమందుంపదలెను.

భూతపూర్వము (ఇదివఱకుఁ దనయనుభవమందుండి కత్తు) వశమై మఱలఁ దనయనుభవములోనికి వచ్చిన దేశము) — ఏదోషముచేసెడి తననుండి తొలగిందో యాదోషమును పోగొట్టుకొని, ఏనుగుణముచేసెడి సంప్రాప్తించినదో దానినివృద్ధిపఱచుకొనవలెను.

పితృమీను రాజ్యవిషయమున — పితృదోషములను కప్పిపుచ్చి గుణములఁ బ్రకాశింపజేయవలెను.

తనదేశమందఁ బ్రచారములో లేకపోయినను ఇతరులచే ననుసరింపఁబడినమాగ్గము ధర్మమాగ్గమునయెడల దానినిప్రవృత్తింపజేయవలెను, అధర్మమును నితరులనుపత్తిఁచుచున్నను దానినిప్రవృత్తింపజేయకపోవుటయేగాక దానినినిపత్తింపజేయవలెను.

ఇది దుర్గలంభోపాయమున లాభప్రశమనమును దైవదయధ్యాయము.

అనినండి నూటనలువదియైదవ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గౌటిలీయార్థకాస్త్రమున

దుర్గలంభోపాయమును పదమూడవయధికరణము సమాప్తము.

శుభమస్తు.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రము.

14 ప్రకరణము. — ఔపనిషదికము.

177 ప్రకరణము.

— పరపూతప్రయోగము. —

చాతుర్వర్ణ్యరత్నాగ్రమై యా పనిషదికమును నధర్మిస్తులయెడ నుపయోగింపవలెను.

సమృద్ధగిన దేశవేషశిల్పభాజనాపదేశములుగలిగి కుబ్జవామ నకిరాతమూక బధిరజడాంధచ్ఛద్మములుగల స్థేచ్ఛస్త్రీపురుషులచే గాలకూటాదివిషవర్గమునూ పరశరీరోపభోగద్రవ్యములందుఁ జేర్చింపవలెను.

రాజకీడలందును భాండనిధానద్రవ్యోపభోగసమయములందును సూక్ష్మముల శస్త్రముల నుపయోగింపవలెను. సత్కులు రాత్రి చారులు అగ్నిజేవులు — వీరిన్నిప్రయోగముచేయవలెను.

భల్లాతకావల్లుకారసయుక్తములగు చిత్రభేక కాండిన్యకకృకణ పంచకష్టశతపదీచూర్ణమును, ఉచ్చిదింగక బలీశతకందోధ్యకృకలాన చూర్ణమును, గృహగౌళికాంధాహికకక్రికంటకపూతికీటగోమూరికా చూర్ణమును సద్యఃప్రాణహరములు. వానిధూమముగూడనట్టిదియే.

కృష్ణసర్పశ్రియంగులతోఁదప్తముగు పైకీటకములలోనొకదా నితోఁగలిపికాల్చినప్పుడేర్పడుచూర్ణము సద్యఃప్రాణహరము.

భల్లాతకపుష్పచూర్ణయుక్తముగు ధామార్గవయాతుధానము లవేరు పదునయిదుదినములలోఁ బ్రాణహరణమొనర్చును. భల్లాతక పుష్పచూర్ణయుక్తముగు వ్యాధాతకములము కీటయుక్తమై నెలదిన.

ములలోఁ బ్రాణహరణమునర్చును. వైచూర్ణము పురుషులవిషయమునఁ గళామాత్రముగను ఖరాశ్వములకు ద్విగుణముగను హస్త్యప్రములకుఁ జతుర్గుణముగను నుపయోగింపవలెను.

శతకర్తృమోచ్చిదింగకరవీరకలుతుంబీచుత్స్వధూమము, మదనకోద్రోవపలాలముతోఁగాని హస్తీకర్ణపలాశపలాలముతోఁగానికలిపి గాలిలోనుంచినచో చానిగాలి యెంతదూరమువ్యాపించునో యంత పటకుఁ బ్రాణులన్నియు నశించును.

పూతికీటమత్స్యకలుతుంబీశతకర్తృమేధ్యేంద్రగోవచూర్ణము గాని పూతికీటక్షుద్రాఘాహేమవిదారీచూర్ణముగాని బస్తశృంగ ఖురచూర్ణయుక్తమై అంధీకరధూమమగును. ఇట్లే పూతికరంజనత్రహరితాళమనశ్చిలాగుంజారక్తకర్పాసపలాలాన్యస్ఫోటకాచగోశక్త్యద్రోసయుక్తమగుధూమముకూడ అంధీకరమే. సర్పనిర్దోకము గోశ్వపురీషము అంధాహికశిరము — వీనితోఁగూడిన ధూమమునహిత మంధీకరము.

మదనకోద్రోవపలాలముతోఁగాని హస్తీకర్ణపలాశపలాలముతోఁగాని సంస్కరింపఁబడిన పారావతేష్టవకకర్పివ్యాద హస్తీనరనరా హమూత్రోపురీషము కాసీసహింగుయవతిమకణతండులములు కార్పాసకుటజకోశాతకీలబీజములు గోమూత్రికాభాండీమూలయు నింజశ్శిగుఘణ్జకాక్షీబషీలుకభాంగము సర్పశఫరీచర్మహస్తీసఖశృంగచూర్ణము లోనగువానియొక్క ధూమము ప్రశరించునంతపటకుఁ బ్రాణఘాత మొనర్చును.

కాళీకుష్మనీడశతావరీమూలము సర్పప్రచలకకృకణపంచకుష్మచూర్ణము— వీనిని వెనుకఁజెప్పినకల్కముతోఁగాని అద్దోశుష్కపలాలముతోఁగాని సంస్కరించినపుడేర్పడినధూమము సంగ్రామావతరణావస్థందనకాలములం దంజనోదకములచే నేత్రోప్రతికారములొనర్చుకొని ప్రయోగించినచో సర్పప్రాణినేత్రఘాతమగును.

శారికాకపోతబకబలాకాలండము సంకాక్షిపీఠకన్నుహిక్షీర

ముచే మర్దించినపుడు కలిగినయందని మంధీరణమును నుదకదూషణమును నగును.

యవశాల మూలమదనఫలజాతీవత్రి సరమూత్రియోగములు ప్లక్షుచారమూలయుక్తములును మూకోదుంబరమనకోద్రీవక్వాధయుక్తములును హస్తికగ్నపలాశక్వాధయుక్తములునునయినచో మదనయోగములగును.

శృంగిగౌమేన్మృక్షకంబకారమమూరపదీయోగము గుంజవాంగలీవిషమూలికేంధ్రదీయోగము కరవీరాక్షివీలుకార్కమ్మగమారణీయోగము— ఇవి మదనకోద్రీవక్వాధయుక్తముగఁగాని హస్తికగ్నపలాశక్వాధయుక్తముగఁగానియైచచో మదనయోగమగును. ఈ రెండు (మదన) యోగములుకలిసి యనసేంధనోదకదూషణములగును.

కృతపండకకృకలాసగృహగోధికాంధాహికధూమయు నేత్రీవధోన్మాదములను కలిగించును.

కృకలాసగృహగోళికాయోగము కృష్ణకరము. ఇది చిత్రీభేకాంత్రీసుధుయుక్తమై ప్రమేహమునుకలిగించును; మనుష్యలోహితియుక్తమై శోషమును పుట్టించును.

దూషీచిషము మదనకోద్రీవచూర్ణము— ఇవి యవజహ్వయోగములు.

మాతృవాహకాంబలికారప్రచలాగభేకాక్షివీలుకయోగము విషూచికాకరము.

పంచకుష్ఠకకౌండిన్యకరాజవృక్షమధుపుష్పమధుయోగముజ్వరకరము.

ఖరీక్షీరముతో మర్దించిన భాజనీకులజహ్వగ్రింధకాయోగము మూకబధిరకరము.

పురుషునకు మాసార్థమాసమాలలోఁగలుగుఫలము కళామాత్రీములో నగుపరిమాణము ఔషధలగుశవి పైవిధముగ నెఱుంగునది.

బౌద్ధములక్వాధోపనయనము జంతువులచూర్ణము శర్వద్రవ్యములక్వాధోపనయనము— ఇవి పైయోగములను వీర్యవత్తరములుగఁజేయును. ఇదియే యోగసంపద.

శాల్వలీవిదారీధాన్యముచే సంస్కరింపఁబడినట్టియు మూలవత్సనాభసంయుక్తమును చుచుండరీశోణితప్రలేపముచే బూయఁబడినదియును నగు బాణముచే స్పృశింపఁబడిన వాఁడు మఱిపనుగురువురువులను కొరుకును; ఇట్లు కొగకఁబడినట్టివారిలో నెక్కువరు మఱి కొందఱువురువులను కఱతురు.

భల్లాతకయాతుధానధానూమార్గవబాణపుష్పముల యొక్కయు, ఏలకాక్షిగుల్లులుహాలాహలముయొక్కయుఁ గమాయము బస్తనరీశోణితయుక్తమై దంశయోగమగును. ఈయోగములో అర్థభారణికమును సక్తుషిణ్యాకములతోఁగలిపి యుదకమందుఁ బ్రయోగించినచో నది నూరుధనుస్సులపై శాల్వముగల సరస్సును దోషయుక్తముగఁ జేయును. దీనిచే దప్తములయినట్టియు నభిమృష్టములయినట్టియు మత్స్యపరంపరలు విషయుక్తములగును. ఈ యుదకమును త్రాగువారును స్పృశించువారునుకూడ విషయుక్తులగుదురు.

మూఁడుపిడికిళ్లుగాని యేడుపిడికిళ్లుగాని రక్తశ్వేతస్వపముల నొకపల్లములోనుంచి వధ్యునిచేఁ దీయించినచో దానినిచూచినమాత్రమున నతఁడు మృతిచెందును.

విద్యుత్ప్రదగ్ధము నుద్ధాకోద్బలమునునగు కృష్ణశర్పముగాని విద్యుత్ప్రదగ్ధకాష్టములచే గ్రహింపఁబడిన కృష్ణశర్పముగాని కృత్తికాభరణులలో రాద్రీకర్మానుశారము హేమామముచేయఁబడిన యెడల నాయగ్ని నిష్ప్రతీకారమై దహించును.

కర్మానునింటుండు నగ్నిని తేనెతోడను, శౌంఢికాగ్నిని సురతోడను, తద్భాగమును ఘృతముతోడను, ఏకవత్సగ్నిని మాల్యముతోడను, పుంశ్చల్యగ్నిని సర్పములతోడను, సూతికాగ్నిని దధిచేతను, అహితాగ్నినితండులములచేతను, చండాలాగ్నిని మాంసము

చేతను, చితాగ్నిని మనుష్యునితోడను, వీనినన్నిటినికలిపి బస్తనన చేతను నగ్నిమంత్రము నుచ్చరించుచు హోమముచేసినచో నాయుగ్ని నిష్ప్రతికారమై నేత్రమోహనము గలిగించును.

అదితేనమస్తే అనుమితేనమస్తే సరస్వతినమస్తే సవితర్జమస్తే అగ్నయేస్వాహా సోమాయస్వాహా భూస్వాహా భువస్వాహా.

ఇది యాచనిపదికమును పదునాలుగవయధికరణమందుఁ బరభూతప్రయోగమును

ఒకటవ యధ్యాయము.

అదిసుండి నూటనలువదియూటవ యధ్యాయము.

178 ప్రకరణము.

ప్రళంభనమం దద్భుతోత్పదనము.

నైయ్యితోఁగలిపిన శిరీషోదుంబరశమీచూర్ణమర్థమూసికట్టు ద్యోగము (అర్థమూసమువలనకాకలిని ఘట్టించును.)

క శేరుకొత్పలకం దేక్షుమూలబినదూర్వాక్షీరఘృతభండసిద్ధమగునది మాసికట్టుద్యోగము.

క్షీరఘృతయుక్తమగు మాషయవకులుద్ధదర్భమూలచూర్ణము, పాలతోఁగలిపినవల్లీక్షీరఘృతము సమసిద్ధమగు నాలప్రశ్నివర్ణమూలకల్కము, ఈకల్కముతోడను మధుఘృతముతోడను లిపికపాలు— వీనిని త్రాగినచో నెలదినములనటకువవాసముండవచ్చును.

శ్వేతబస్తమూత్రిమం దేమరాత్రులుంబడిన సిద్ధాధికములనుండి తీసినతైలమును కటుకాలాబువున నెలపదునైదుదినములుంచినచో నది చతుష్పద్దద్విపములకు విరూపముగలిగించును.

పడుదినములు తక్రియవముల భక్షించిన శ్వేతగర్భముయొక్క లండయవములతో సిద్ధమగు గౌరపహాపతైలముకూడ విరూపకారి.

బస్తగర్భములలో నొకదానియొక్క మూత్రలండములచే

సిద్ధముగుసిద్ధాధికారతైలము జల్లేడుదూదితోడను పడులజెక్కలతోడను సంస్కరింపబడినచో దానినుపయోగించినవారికి శ్వేతవర్ణమును కలిగించును.

శ్వేతకుక్కుటాజగరండయోగముకూడ శ్వేతకారియే. శ్వేతబస్తూత్రిమున నేడురాత్రిలుంచిన శ్వేతసహపములను త్రైర్గ్యక్షీరలవణానన్యములతోఁగలిపి పదునైదురోజులుంచినచో నదిగూడ శ్వేతకారియగును.

కటుకాలాబూవల్లులతోఁగలిపిన గౌరసహపపిష్ట మ్మహాసముపయోగించినయెడల రోమములు శ్వేతవర్ణములగును.

అనపకాయ పూతకీటము శ్వేతగృహగౌళి- వీనినికలిపి పిష్టముచేసి పూసినచో గేళములు శంఖమువలెఁ జెల్లనగును.

తిందుకారివృకల్కముతోఁగూడిన గోమయముచేత మర్చించి భల్లాతక్రీణమును పూసినచో నదిమానకాలమునకుఁ గుప్తరోగమునుఁగలిగించును. కృష్ణసర్పముఖమందుఁగాని గృహగౌళికాముఖమందుఁగాని యేడురాత్రిలుండిన గురువిందగింజలు కుప్తరోగమును కలిగించును. శుకపిత్తాండరినముచే నభ్యంగముకూడఁ గుప్తకారియే.

ప్రియాళకల్కకషాయములు కుప్తప్రతికారము.

కుక్కుటకోశాతకీశ తాపరీమూలయక్తమును నెలరోజులుదిననవాడు గౌరవర్ణముగలవాడగును.

వటకషాయమున న్నానముచేసి సహచరకల్కమును పూసిగొనినచోఁ గృష్ణవర్ణుడగును.

శకునకంకతైలయక్తములగు హరితాళమశ్శేలలు శ్యామవర్ణముగలిగించును.

సహపపిష్టయక్తమగు ఖద్యోతచూర్ణము రాత్రియందుఁ జ్వలించును. ఖద్యోతిగంధూపదచూర్ణము సముద్రజంతువులచూర్ణము భృంగకపాలచూర్ణము ఖదిరకర్ణికారపుష్పములచూర్ణము— ఇవి శకునకంకతైలయక్తము తేజనచూర్ణమగును.

పారిభద్రకవృక్షపుమసిని మండూకవసతోఁగలిపిశరీరమునకుఁబూసి (పరితాపముకలుకకుండ) అన్నిచేత శరీరమును ప్రజ్వలించజేయవచ్చును.

పారిభద్రకత్వక్కును తిలకల్కప్రదిగ్ధముచేసిశరీరమునకుఁబూసినచో నగ్నితాపమును సహించును.

వీలువృక్షపుమసితోఁ జేసిన పిండమును చేతిలోనుంచుకొని జ్వలించజేయవచ్చును.

మండూకవసద్విగ్ధమగు శరీరమునకగ్నితాపముగలుగదు. ఇది శుకామృఫలతైలస్థిక్తమును సముద్రమండూకీఫేనకసర్జరసమార్ణయుక్తమునునై యగ్నితాపమును సహించును.

మండూక కుళీగాదుల వసచేతను సమభాగతైలము చేతను నభ్యంగముచేసినచో శరీరమగ్నితాపమును సహించునది యగును.

మండూకవసాద్విగ్ధమగు శరీరమున కగ్నితాపముకలుగదు. వేణుమూలశైవలలిప్తమగు శరీరము మండూకవసాద్విగ్ధమయినచోనిట్లే జరుగును.

పారిభద్రకప్రతిబలావంజశవజ్జికదళీమూలకల్కమును మండూకవసతోఁగలిపిన తైలముతోఁజేర్చి పూసికొనినచో నగ్నిమీదకడువవచ్చును.

నీటిచేరుననున్న ప్రతిబలవంజలపారిభద్రకవృక్షముల మూలకల్కముతోడను మండూకవసతోడను తైలమునుతయారుచేసిదానిని నిర్మలమగు పాదములకుఁబూసికొని కుసుమరాశిపై నడచినట్లంగారరాశిపై నడువవచ్చును.

హంసకౌంచమయూరములు లోనగు మహాపక్షులయొక్కయు నితరములగు నుదకప్లవపక్షులయొక్కయుఁ దోకలకు మండుచున్న రెల్లుకట్టలగట్టి రాత్రియందు వదలినచో నుల్కాదర్శనమగును.

వైద్యుతభస్మ మగ్నిశమనము.

స్త్రీపుష్పచాయితములగు మినుములను వజ్రకడళీయాలమం
డూకవనలతోఁగలిపి. మండుచున్నప్రాయ్యిలో వేసినచోనది పదార్థ
పచనము గానీయదు.

ప్రాయ్యిని శుద్ధముచేయుటయే దీనికిఁ బ్రతీకారము.

పీలుమయమగు నగ్నిగర్భమణి సువర్చలామూలగ్రంథి సువ
ర్చలాసూత్రగ్రంథి— వీనిని దూదితోఁజుట్టి నోటనుంచుకొనినచో
నగ్నిధూమములఁ బుట్టించును.

కుళామృతఫలములనుండి తీయఁబడిన తైలసిక్తమగునగ్ని వజ్ర
ప్రవాతములందుఁగూడ మండును.

తైలయుక్తమగు సముద్రాగ్నేనము నీటిపైఁదేలుచు మండును.

కోతియెముకలను నల్లనివెదురుతోమధించి పుట్టించినయగ్నినీ
రుచల్లినకొలఁది పరిజ్వలించును.

శస్త్రహతహాలప్రతలలో నొకనియొక్క వామశ్చ్యమందలి
వశుకాస్థులను కల్మాషవేణువుతోమధించిపుట్టించినయగ్నిని స్త్రీయొ
క్కగాని పురుషునియొక్కగాని యస్థులను మరుష్యవశుకాస్థులతోమ
ధించిపుట్టించినయగ్నిని ముమ్మారపర్యముగఁ దిగ్విసఁచోట మఱి
యొకయగ్ని జ్వలించును.

చుచుండరీఖంబకీటభారకీటముల సశ్వమూత్రముతోఁగలిపి
చేసినముద్ద గొలుసులనుధంజించును.

కుళిందదద్దురభారకీటనసాప్రదేహముచే నయస్కాంతముద్వి
గుణమగును. నారకగార్ధభకంకభాసపార్శ్వముల నుత్పలోదకముచే
ముద్దచేసిపూసినచోఁ జతుష్పదద్విపదములకుఁ బాదలేపమగును. ఆ
లూకగృహ్రసల నుత్ప్రేచ్ఛములతోఁ జేయఁబడిన జోశ్యకుఁబూసి
వటపత్రములచేఁగిప్పి తొడిగికొనినచో నేఁబదియోజనములు శ్రీమ
ములేక నడవవచ్చును. శ్వేతకంకకాకగృహ్రహంశ క్రొంచవిచిరల్ల
ముల మజ్జారేతస్సులను పూసినచో నూరుయోజనములు నడవవ
చ్చును. గర్భవాసముల నాపై పశింకమును మట్టియొక కలిపి వ

నగ్గరించి. వానిఁ కాని శత్రుశాసనముద్ధితమేదన్ననుకాని పూరినచో యోజనశతము సమంపచున్ను.

అదృశ్య త్వాదములగు ననిష్టములచే శత్రునికు ద్వేగముఁబుట్టింపవలెను. ఉభయులకుఁ బట్టునలసనూనముగుటచే రాజ్యమువశః సమనంతవఱకు నిర్వాదకోపములుండునునదా ?

ఇది యోజనిపదికనును యదునాలుగవయధికరణమందు.

బలింధనమున నదృశ్య త్వాదనమను

రెండవ యధ్యాయము.

అది నుండి నూటనలువదియేడవ యధ్యాయము.

179 ప్రకరణము.

పరిభ్రమదు శైవజ్యమంత్రయోగము.

మార్జారోష్ట్రవృకవరాహశ్వావిద్వాగులీనప్తకోటూకములు లోనగు నిశాచరసత్వములలో నొకటి రెండుయొక్కగాని యంతకంఠైసధికముగఁగాని దక్షిణవామనేత్రములనుతీసి రెండువిధములుగఁజూర్ణముచేసి పిచ్చుట దక్షిణనేత్రచూర్ణమును వామనేత్రమునకును వామనేత్రచూర్ణమును దక్షిణనేత్రమునకును పూసికొనిపిచోరాత్రిచీకటియందుఁగూడఁ జూడఁగలుగును.

వరాహఖద్వోత్తరకాకశారకలకండ్లచూర్ణమును నేత్రములకుఁబూసికొనినచో రాత్రియందుసహితము వస్తువులఁజూడఁనగును.

పుష్యమాసమందు మూడురాత్రులుపవాసముచేసి శస్త్రహతశూలప్రోతులలో నొకనికపాలమందు మృత్తికనుంచి దానిపైయవ అనుబోసి, వానిని బస్తావిక్షిరముచేదడిపి, మాలికగఁగట్టుకొనినయెడల నదృశ్యచ్ఛాయారూపుఁడై తిరుగవచ్చును.

మూడురాత్రులుపవనించి పుష్యమీనక్షత్రమున శ్వమార్జారోటూకవాగులుల దక్షిణవామనేత్రములను రెండువిధములుగఁజూ

స్వముచేసి దానిని నేత్రములకుఁ బూసికొనిన యెడల నదృశ్యచ్ఛాయా రూపుఁడై దిరుగవచ్చును.

మూఁడురాత్రులు పవనసించి పుష్యమీనక్షత్రమునఁ బురుష ఘాతికాండమును నొకశలాకగఁ జేసి, నిజాచరములగు నత్యములలో నొకదానియొక్క శిరఃకణాలముచునంజనముతోఁ బూరించి మృతస్త్రీ యొక్క యోనిలో దానినుంచి దహింపవలెను. దానిని పుష్యమీనక్షత్రమునఁ బైకిఁ దీసి నేత్రమునకుఁ బూసికొనినచో నదృశ్యచ్ఛాయా రూపముకలవాఁడై తిరుగవచ్చును.

అహితాగ్నియగు బ్రాహ్మణుఁడు దహింపఁబడుచుండుటను శని పెట్టి మూఁడురాత్రుల పవనసించి స్వయంమృతునిఁ (స్త్రి) మును నంచిగఁజేసి నై బ్రాహ్మణుని చితాభస్మమును దానినిఁ డఁబాసి దానినిధరించినచో నదృశ్యచ్ఛాయారూపుఁడై తిరుగవచ్చును.

బ్రాహ్మణుని ప్రేతకార్యమునఁ జంపఁబడుగోవుయొక్క యస్తి మజ్జాచూర్ణముతో నిండిన సర్పభస్మిక పశువుల నగపకకుండఁ జేయును.

సర్పదష్టునిభస్మతో నిండిన ప్రిచలాకభస్మిక మృగములనగపడకుండఁ జేయును.

ఉలాకవాగులీపుచ్చపుక్కిపజాన్వస్తిచూర్ణములచే నిండినసర్పభస్మిక పక్షులకంతర్ధానము గలిగించును.

ఇవి యెనిమిదివిధములగు సంతర్ధానయోగము.

వైశ్వానరుఁడగుబలి శతమాయుఁడగు శంబరుఁడు భండీరపాకుఁడు నరకుఁడు నికుంభుఁడు కుంభుఁడు దేవకుఁడు నారదుఁడు సావర్ణి గాలవుడు— లోనగువారిని నమస్కరించుచున్నాను. వీరిసేలవుచేని కు గొప్పవిద్రోకలుగచున్నది. అఱగరములవలె గ్రామరక్షణమున జాగరూకలగు నీసైన్యములోనిపురుషులు నిద్రింతురుగాక. వేయి కుక్కలతోడను నూరురథములతోడను నేసిగృహమును పరివేశించుచున్నాను. ఇచ్చటికక్కలూరకుండుగాక. మనపు డేవలోకము

దలి దేవతలు మనుష్యలోకమందలి బ్రాహ్మణులు అధ్యయనపనులు సిద్ధులు కైలాసతాపనులు—వీరికినమస్కరించి శునక ఫలకములనోడు గట్టి నీకు నిద్రకిలగింపఁబడినది; చమరించు చుచున్నది; సంహతు లెల్లరు తొలఁగిపోయిరి. అలితే పలితే మనవేస్వాహా!

ఈమంత్రమునకుఁ బ్రయోగము— మూఁడురాత్రులు నవ సించి పుష్యమీనక్షత్రముతోఁగూడిన కృష్ణచతుర్దశినాఁడు శ్వషాకి హస్తమునుండి విలఖానలేఖనముఁగొని మాషములతోఁగలిపి గంప లోఁబెట్టి ప్రత్యేకముగ శ్వశానమునఁ బాతిపెట్టవలెను. రెండవచ తుర్దశినాఁడు వానినిపంకఁదీసి కుమారీలతతోమర్దించి మాత్రగట్ట వలెను. పిమ్మటనొకమాత్ర నభిమంత్రించి చల్లినచో నాప్రదేశ మందుండువారెల్లరు నిద్రింతురు.

వైకల్పముచే ముండ్లపందియొక్క మూఁడు నల్లయెముకలను మూఁడు తెల్లయెముకలను ప్రత్యేకముగ శ్వశానమందుఁ బాతిపెట్టి రెండవచతుర్దశినాఁడుతీసి శ్వశానభస్మముతోఁగలిపి పయమంత్రము తోఁజల్లినచోట నెల్లరునిద్రింతురు.

సువర్ణపుష్పియగు బ్రాహ్మణి బ్రాహ్మ కళధ్వజుఁడు శర్ప ములు దేవతలు తాపనులు—వీరికినమస్కరించెదను. బ్రాహ్మణులు భూమిచాలురగుక్షత్రియులు వైశ్యులు శూద్రులు నాకు వశపడుదు రుగాక. స్వాహా అమిలే కిమిలే వయజాశే వ్రయోగే ఘికే కవయ శ్వే విహాలే దంతకటకే స్వాహా

ఈ గామరక్షణమందుఁ గుతూహలులగు నీకుక్కలు సుఖ ముగ నిద్రించుఁగాక. ముండ్లపందియొక్క యాతెల్లయెముకలు బ్ర హ్మసిద్ధితములు. సిద్ధులొదలు పోవుచుండు. సూర్యోదయమగు నంతకు గామములోనివారు నిద్రింతురుగాక. స్వాహా.

దీనికిఁ బ్రయోగము— పందియొక్క తెల్లయెముకలమూటి నేమరాత్రులువపసించి కృష్ణచతుర్దశినాఁడు నూటయెనిమిది ఖదిరప మిథలను మధుఘృతములతో నగ్నియందు హోమముచేయవలెను.

పిమ్మట నీమంత్రముతో గ్రామద్వారమందుఁగాని గృహద్వారమందుఁగాని దీనిని పాతిపెట్టినయెడల నచటివారెల్లరు నిద్రింతురు.

వైరోచనియగుబలి శతమాయుడగుశంబరుఁడు నికుంభుఁడు నరకుఁడు కుంభుఁడు తంతకచ్చుఁడు మహాసురుఁడు అర్మాలవుఁడు స్రమీలుఁడు మండోలూకుఁడు ఘటోద్బలుఁడు కంసాపచారియగు కృష్ణుఁడు యశస్వియగు పోలోమి— వీరికినమస్కరించి నాయర్థము ను సిద్ధపఱచు నీశవసారికనుగ్రహించుచున్నాను. జయమగుఁగాక. శలకభూతములకు నమస్కరించుచున్నాను. స్వాహా! అస్తమయమందొడి యుదయమువఱకును, నాయర్థముసిద్ధించునంతవఱకు గ్రామరక్షణమందుఁగుతూహలములగు నీశునకములునిద్రించుఁగాక, స్వాహా.

దీనికిఁ బ్రయోగము— నాలుగురాత్రులుపవసించి కృష్ణచతుర్దశినాఁడు దహనభూమియందుబలినిచ్చి, శవశారిక నాకులదొన్నెలోఁబెట్టి మూసి దానినడుమ ముండ్రపందియెముకతోఁగొట్టి మైమంత్రమునుచ్చరించినచో, దానినిపాతిపెట్టినచోట నుండువారందఱు నిద్రింతురు.

అగ్నిని దైవతములను దశదిశలను శరణముఁబొందుచున్నాను. సర్వప్రతిబంధములు తొలఁగిపోవుఁగాక. అందఱును మాకు వశమగుదురుగాక. స్వాహా.

దీనికిఁ బ్రయోగము— మూడురాత్రులుపవసించి పుష్యమీనక్షత్రమునాఁ డిరువదియొకచ కైరముక్కులను మధుఘృతములతో హోమముచేసి వానిని గంధమాల్యములతోఁ బూజించి యొకచోటఁబాతిపెట్టవలెను. తర్వాత పుష్యమీనక్షత్రమునాఁడు వానిని తీసి యభిమంత్రించి యొకదానితోఁ గవాటమునుకొట్టి మఱినాలుగింటిని లోనికిఁబడవేసినచో ద్వారములన్నియు విడిపోవును.

నాలుగురాత్రులుపవసించి కృష్ణచతుర్దశినాఁడు పురుషాస్తిచే నొకఋషభమునుచేసి యభిమంత్రించినచో రెండువృషభములతోఁగూడిన యొకయోనమువచ్చును. పిమ్మటదానితో నాకాశము

న సంచరింపవచ్చును. మఱియు నట్టివాఁడు సూర్యనియందుండు సంగతులనెల్లఁ జెప్పఁగలుగును.

ఓ చండాళీ కుంభీ తుంభాకటుకా సరీఘా, నీవుసనారీభగవు-
స్వాహా. దీనివలనఁ దాలోద్భూతవప్రస్వాపనములు కలుగును.

మూఁడురాత్రులుపవసించి పుష్యమీనక్షత్రమునాఁడు శస్త్ర హతుఁడును లేక శూలప్రోతుఁడును నగుపురుషునిశరీరకపాలమందు మృత్తికనుంచి దానిలోవల్లుల (?) నాటి యుదకముతోఁ దడుపవలె ను. తర్వాతి పుష్యమివాఁడచటఁబుట్టిన మొక్కలదీసి త్రామగాఁ జేసి, దానిని సజ్యములగు ధనుస్సులయు యంత్రములయు నెడఁట చేపించినచో జ్యోచ్చేదనమగును. ఉదకాహిత్రును స్త్రీయొక్క గాని పురుషునియొక్కగాని యుఛ్వాసమృత్తికతోఁ బూరించినయెడల నాసికావర్ధనమగును.

గృహశ్వాస గృహవరాహవస్తిని వైవిధముగఁబూరించి మ ర్కటన్నా యువుతోఁ గట్టినయెడల వై శాల్యమువృద్ధియగును.

కృష్ణచతుర్దశినాఁడు శస్త్రపాతమగు కపిలగోవుగొక్క పితృ ముచే రాజవృక్షమయియును సమిత్రప్రతిమను పూసినచో సంధత్వ ముకలిగించును.

నాలుగురాత్రులుపవసించి కృష్ణచతుర్దశినాఁడు బ లినొసర్చి శూలప్రోతుఁడగు పురుషునియెముకచే కీలకములను చేయవలెను. వీనిలో నొకదానిని శత్రుపురీషమందుఁగాని మూత్రమందుఁగాని పా తినచో నాతనిశరీర మెదుగును. దానిచే వానిపాదమందుఁగాని యా సనమందుఁగాని యుంచినచో నతఁడుశుష్కించి చచ్చును. పణ్య స్థానమందును తేత్రమందును గృహమందును పాతినచో వానికివృ త్తి చేచ్చదమగును.

విద్యుద్దండవృక్షకీలకములవలనఁగూడ నిట్టిఫలము కలుగునని గ్రహించునది.

అవాదీనముగు పురణానము నింబము కామము మధువు

కపిరోముము లోనగువానిని మనుష్యాస్థిని ముదుకవస్త్రముతోఁగట్టి యెసనిగృహమందుఁగాని పాదముక్తిందఁగాని పెట్టబడునో వాఁడు మూఁడుపక్షములలోఁ బుత్రీధనదారసమేతముగ నశించును.

అవాచీనమగు పునరావృత్తము నింబము కామము మధువును మనుష్యాస్థి లోనగువాని నెవనిపాదముక్తిందను గృహమందును నుంచెదరోవాఁడు మూఁడుపక్షములలోఁ బుత్రీధనదార సమేతముగ నశించును; సేనాగ్రామములలోనవియుంపఁబడినపుడు సేనాగ్రామములలోనివారు నశింతురు.

అజమర్కటచూర్ణారసకులబ్రాహ్మణశ్వేతాకాకోలూకరోమములను తెచ్చి శత్రువీధిమందుఁ గలిపినచోఁ దక్షణమే వాఁడు నశించును. పేతమాలిక పేతకణ్ఠము నకులరోమములు వృశ్చికశ్వేతాహిచ్ఛములు లోనగువాని నెవనిపాదమందుంచెదరో వాఁడువెంటనే పురుషత్వమును కోలుపోవును. మజలవానినితీసివేయవలకతఁడల్లె యుండును.

మూఁడురాత్రులుపవసించి పువ్యమినాఁడు శత్రుహతుఁడో శూలహతుఁడోయగు పురుషునికపాలమున మృత్తికనుంచి దానిలో గుంజలనుంచి యుదకముతోఁదడిపి దానిలోనుండిపుట్టిన గుంజావల్లులను పువ్యమితోఁగూడిన యమావాస్యయందుఁగాని పౌర్ణమియందుఁగాని పయికిఁదీసి చుట్టలుగఁజుట్టి వానిపై నన్నపానభాజనముల నుంచినచో నందలియన్నపానములు తరుగకుండును.

మృతధేనువుయొక్క న్ననమలనుతీసి రాత్రులందుజరుగును. తనములలోని పగిదీపాగ్నులయందు వేయవలెను. తర్వాతవానిని వృషమూత్రములతో ముద్దచేసి కొత్తకుండయొక్క లోపలిభాగమును పూయవలెను. ఆకుంభమును గ్రామమునకహవ్యముగఁడిప్పియుంచినయెడల నాగ్రామమందలి గోవులనవసితమంతయు దానితోఁజేరును.

పువ్యయోగముగల కృష్ణచతుర్దశినాఁడు అగ్నికన్ధానయోగి

లోఁ గటలానుసమువ్రీనుంచి స్వయముగనది క్రిందఁబడినపుడుదానిని తీసికొనినచో దేనిఫలమునుకోరునో నూవృత్తఫలములన్నియు నచటికివచ్చును.

మంత్రబైషజ్యసంయుక్తులై యోగమాయలఁజేసి శత్రువులను సంహరించువారు స్వజనమును సుఖముగఁ బాలింతును.

ఇది యాచనిపదికమును చదునాలుగవయధికరణమందుఁ

బ్రలంభనమున బైషజ్యసంయుక్తయోగమును

మాండవ యధ్యాయము.

ఇదిసంఘి నూటనలువదియైనిమిదవ యధ్యాయము.

179 ప్రకరణము.

స్వబలాపహతప్రతీకారము.

స్వపక్షీయులపై శత్రువువ్రయోగించినమాష్యవిషగరములకుఁ బ్రతీకారము— క్లేష్మాతకకపిమదంతిదండాశతగోజగీవిషపాటలీబల. సోనాగపునర్నవశ్లేతకషాయముతోడను చందనముతోడను పాలావృక్షోహితముతోడనుకూడిన తేజనోదకముచే రాజ్యోపభోగవస్తువులను స్త్రీలయు సేనలయు గుహ్యప్రత్యక్షనము విషప్రతీకారము చేయును.

ప్రపతనకులనీలకంఠగోధాపిత్తయుక్తమషీరాజిని సింధువారి తవరణవారుణీతండులీయకశతపర్వాగ్రపిండితకములతోఁగలిపిన యోగము మదనదోషహరము.

సృగాలవిన్నామదపసింధువారితగరణవల్లీమూలములను వేరు వేరుగఁగాని కలిపిగాని కషాయముపెట్టి దానినిచాలతోఁగలిపిపుచ్చుకొనినచో మదనదోషహరమగును.

కైదర్యపూతతైల మున్మాదహరము.

ప్రియంగునెక్తమాలచూర్ణమును సస్యముగ నుపయోగించి ఖచ్చోఁ గుష్మహర్యుగును.

కుష్మలోధ్రయోగము పాకశోషమును హరించును. కటఫల ద్రవంశిబళంగుచూర్ణమును నస్యముగనుపయోగించినచో శిరోరోగమును హరించును.

ప్రియంగుమంజిష్ఠతగరలామౌరసమధుకహరిద్రాక్షాద్రోయోగము రజ్జూరకపతనమువలనఁ జైతన్యముదప్పినవారికి మఱులఁజైతన్యముగలిగించును. మనుష్యులకక్షమాత్రిము గవాశ్వములకుద్విగుణముగను హస్త్యప్రములకుఁ జతుర్గుణముగను నుపయోగింపవలెను. సువణక గర్భమగు పైయోగము సర్వవిషహరము.

జీవంతీశ్వేతాముష్కకపుష్పవందాకములతోఁగలిసివుట్టిన ఆశ్వధ్వమణి సర్వవిషహరము. పైయోగములను పూసినతూర్యములతోబదు విషహరము. వానిచేఁ బూయఁబడిన ధ్వజపతాకములనుచూచినయెడల విషహరమగును. వీనియూలము స్వసైన్యములకును తనకును ప్రతీకారముచేసికొని శత్రువులయెడ విషధూమాంబుదూషణములను పోయోగింపవలెను.

ఇది యౌపనిపదికమను పదునాలుగవయధికరణమందుఁ జ్యవలోపభూతప్రతీకార

మను నాలుగవ యధ్యాయము.

అదినుండి నూటవలుషడితో మ్మిదవ యధ్యాయము.

ఇంతిటితోఁ గొటిలీయార్థకాస్త్రమున

జౌపనిపదికమను పదునాలుగవయధికరణము సమాప్తము.

శుభమస్తు.

కౌటిలియార్థశాస్త్రము

15 ప్రకరణము—తంత్రీయుక్తి.

180 ప్రకరణము.

తంత్రీయుక్తి.

మనుష్యులవృత్తియు మనుష్యనతియగుభూమియు, అర్థమనఁబడుచున్నవి. అట్టిభూమియొక్క లాభపాలనోపాయమును తెలుపు శాస్త్రమర్థశాస్త్రము.

అది ముప్పదిరెండుయొక్కలతోఁ గూడియున్నది. — అధికరణము విధానము యోగము పదార్థము హేత్వర్థము ఉద్దేశము నిర్దేశము ఉపదేశము అపదేశము అతిదేశము ప్రదేశము ఉపమానము అర్థాపత్తి సంశయము ప్రసంగము విపర్యయము వాక్యశేషము అనుమతిము వ్యాఖ్యానము నిర్వచనము నిదగ్ధనము అపనిర్దము స్వసంజ్ఞ పూర్వపక్షము ఉత్తరపక్షము ఏకాంతము అనాగతావేక్షణము అతిక్రాంతావేక్షణము నియోగము వికల్పము సముచ్చయము ఉపహ్యము.

భూసంపాదన పరిపాలనములగుటించి పూర్వాచార్యులచే నెన్నెన్నియర్థశాస్త్రములు చెప్పఁబడినవో వానినెల్ల సంగ్రహించి సంక్షేపముగ నీయర్థశాస్త్రము చేయఁబడినదనునీతిగ నొకవిషయము నుద్దేశించి చెప్పుభాగమున కధికరణమనిపేరు.

విద్యాసముద్దేశము వృద్ధసంయోగము ఇందిరియజయము అమాయోత్పత్తి అనునీతిగ శాస్త్రమందలిప్రకరణానుపూర్విక విధానము

చతుర్వర్ణాశ్రమోలోకః (లోకము చతుర్వర్ణ చతురాశ్రమములుగలవి) అనుచోటవలె, ఏవమాదికం (ఇది మొదలుగాగల) వాక్యయోజన, యోగము.

మూలహరుడనుపదమున కెవడు పితృవైతామహముగద్రీ వ్యము సన్న్యాసుముగభక్షించునో వాడు మూలహరుడనురీతిగ వర్ణమును చెప్పుట పదార్థము.

ధర్మకామము లర్థమూలములుగదా ? అనురీతిగ స్థాపాధకమగుహేతువు హేత్వర్థము.

ఇందిరియజయము విద్యావినయ హేతువను రీతిగ సమానవాక్యముద్దేశము.

కణైత్వగక్షిజహ్వహ్రీణేంద్రియములకుశబ్దస్పర్శరూపరసగంధములం దవిప్రీతిపత్తి యిందిరిజయమనురీతిగ వ్యాసవాక్యము (విప్రులముగఁజెప్పుట) నిర్దేశము.

ధర్మార్థావిరోధముగఁ గాముమునుసేవింపవలెను. కాని సుఖరహితుఁడు గాఁగూడదను వాక్యమునందువలె నీలాగువర్తించవలెనని చెప్పుట యుపదేశము.

పంచైండుగురుమంత్రుల మంత్రీవనివత్తుగఁ గూర్చవలయునని మానవులు. పదునార్గురుండవలయునని బ్రాహ్మస్పర్శులు. ఇరువదిమంది మంత్రులుండవలయునని యాశనములు. సామగ్ధ్యానుసారముగనని కౌటిల్యుడను వాక్యమునందువలె, ఏఁజిట్లు చెప్పెననుట యుపదేశము.

దత్తము నియ్యకుండునపుడు బుణ్ణాదానమునందుఁ జెప్పినవిషయముల గమనించునదియను వాక్యమునందువలె వెనుకఁజెప్పినదానిచేఁ బ్రకృతమును సాధించుట యతి దేశము.

అపదలవిషయమై చెప్పబోవురీతిగ సామదానభేదదండముల చేతసయినను, అనువాక్యమునందువలెఁ జెప్పబోవుదానిచే సాధించుట సాధారణము.

నివృత్త పరిహారులను తండివలె ననుగ్రహింపవలెనను వాక్యమునందునలె దృష్టముచే నదృష్టమును సాధించుట యుపేమానము.

లోకానుభవముగలవాఁ డాత్మద్రవ్యసంపన్నుడగు రాజుచు ప్రియహితముడగువానిసహాయమున నాశ్రయింపవలెనను వాక్యమునప్రియహితద్వారమున నాశ్రయింపరాదను నర్థమువచ్చుచున్నట్లు వాక్యమునందు లేక అర్థమువలన స్ఫురించునది యర్థావత్తి.

క్షీణలుభ్యుక్త్యతియగువానిపై దండెత్తవలెనా అపచరితప్రకృతియగువానిపై దండెత్తవలెనా యనువాక్యమునందువలె రెండు వాక్యములకు సమానములగు హేతువులున్నప్పుడు సందేహించుట సంశయము.

కృషికర్మలకుపయోక్తములగు ప్రదేశములఁ బనులఁజేయుచుచు విగిలినవిషయములఁ బయివిధముగనే ప్రవర్తింపవలెననువాక్యమునందువలెఁ బ్రకరణాంతరముతో సమానార్థము గలదనిచెప్పుట ప్రసంగము.

(వీరికంటె) విపరీతములగు లక్షణములఁబట్టి యతుష్ట్యుడయినట్లూహింపవలెనను వాక్యమునందువలెఁ బ్రతిలోమముగా సాధించుట వివర్యయము.

భిన్నపక్షమునకువలె రాజునకుఁజేష్టానాశమగునను వాక్యమందు (భిన్నపక్షమగు) పక్షికి యనువాక్యశేషమువలె దేనిచేవాక్యముపూర్తియగునో యది వాక్యశేషము.

పక్షములు కక్షములు ఉరస్యము ప్రతిగ్రహములని యాశననుల వ్యూహవిభాగమను వాక్యమునందువలెఁ బరవాక్యమునుప్రతిషేధింపకుండుట అనుమతము.

మఱియు నైక్యబుద్ధిగలసంఘములలోను రాజకలములలోను ద్యూతమువలననే శేషముత్పత్తియగును, దానివలననే వినాశము. అసత్ప్రగ్రహము తంత్రీకార్మల్యములను కలిగించునదగుటచే న్యసనముత్పత్తిలో నదియేవాప్తిప్రత్యయమను వాక్యమునందువలెనతిశయ

వణకన వ్యాఖ్యానము.

శ్రేయస్సునుండిమనుష్యునితోలగించునది (వ్యవృత్తి) యగుట దీనికి వ్యసనమనిపేరను వాక్యమునందువలె గుణమునుపట్టి కష్టవిష్మత్తి చేయుట నిర్వచనము.

జ్ఞాయునితోవిగ్రహించినచో నేనుఁగుతోఁ బాదయుక్తము చేసినపుడుకలుగుఫలమును పొందుననువాక్యమునందువలె దృష్టాంతమునుచూపుట నిదర్శనము.

ఆభ్యంతరకోవశంక కలిగినపుడుతప్పఁ దక్కినకాలములందరి బలమును (స్వరాష్ట్ర) సమీపమునకు రానియ్యవచ్చునను వాక్యమునందువలె నభిప్రాయవ్యవహార మపవర్గము.

మొదటిప్రకృతి, వానికనంతరుఁడురెండవప్రకృతి, భూమ్యే కాంతరుఁడు మూడవప్రకృతి యనువాక్యమునందువలె నితరులచే వ్యవహరింపఁబడనిశబ్దము స్వసంజ్ఞ.

స్వామ్యమాత్యవ్యసనములలో నమాత్యవ్యసనము గీయమనుచోటవలెఁ బ్రతిషేధింపఁదగువాక్యముపూర్వపక్షము.

రాజాయత్తములుగదా? కావునస్వామి కూటస్థానీయుడను వాక్యమునందువలె (పూర్వపక్షమును) నిణాయించువాక్య ముత్తరపక్షము.

కావున సుధానియై యుండవలెనను వాక్యమునందువలె సర్వత్రాయత్తమగునది యేకాంతము.

తులాప్రతిమానములగుటించి పౌతవాధ్యక్షప్రకరణమునఁజెప్పెదమను వాక్యమునందువలెఁ బిమ్మట సీవిధముగఁ జెప్పఁబడియున్నదనుట అనాగతావేక్షణము.

అమాత్యసంపదలిదివఱకే చెప్పఁబడినవను వాక్యమునందువలె ముందీవిధముగఁ జెప్పఁబడియున్నదనుట అతిక్రాంతావేక్షణము.

కావున ధర్మార్థముల నితనికుపదేశింపవలెను (గాని) అధర్మనర్థముల నుపదేశింపఁగూడదను వాక్యమునందువలె నిదియిట్లు మ

శీఘ్రము విధముకాదనిచెప్పుట నియోగము.

లేక ధర్మవివాహజాతలగు దుహితలనురీతిగ నిర్దిగాని యది గాని యనిచెప్పుట వికల్పము.

స్వయంజాతుఁడు పితృబంధువులకు దాయాదుఁడగున నురీతిగ నిదియు నదియుఁగూడ దనిచెప్పుట సముచ్చయము.

దాత వ్రతీగ్రహీతలకు నష్టముకలుగకుండునట్లు కుశలులను శయమును కల్పింపవలెననురీతిగ ననుక్తకరణ మూహ్యము.

పై తంత్రీయుక్తులతోఁగూడి ఇహపరలోకప్రాప్తిపాలనముల కుపయోగించునట్టియు ధర్మార్థకామములనుప్రవర్తింపఁ జేయునట్టియు నధర్మానర్థద్వేషములను నశింపఁజేయునట్టియు నిశాస్త్రమును నంద రాజగతమగుభూమిని శాస్త్రములను శస్త్రములను సమష్టముచేను ద్ధరించినవాఁడు రచించెను.

ఇది తంత్రీయుక్తియను పదునైదవయధికరణమందు తంత్రీయుక్తులను

ఒకటవ యధ్యాయము.

అదిమండి నూటయేఁబదియవ యధ్యాయము.

ఇంతటితోఁ గాటివీయార్థశాస్త్రమున తంత్రీయుక్తియను

పదునైదవ యధ్యాయము సమాప్తము.

శాస్త్రములకు భాష్యములొనర్చినవారిలో బహువిప్రతిపత్తి యుండుట గనిపెట్టి సూత్రీములొనర్చిన విష్ణుగుప్తుఁడే స్వయముగ భాష్యమునుకూడ నొనర్చెను.

